

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТАНЫМДЫҚ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ

ҰСТАЗ МҰРАСЫ

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігіне тіркеліп №ЗТ-2024-0504751 Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында 2024 жылы Аттестаттауға ұсынылған басылымдардың тізіміне енген №ЗТ-2024-05047485
<https://uba.edu.kz/storage/app/media/TIZIM%2022.08.24.pdf>.

№67-1 (ҚАҢТАР) 2026 жыл

Фоменко Анна
Анатольевна

Батыс Қазақстан облысы, Бәйтерек ауданы
"Махамбет жалпы орта білім беретін мектебі" КММ
Орыс тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Республикалық ғылыми-
танымдық, педагогикалық журнал

Ұстаз мұрасы

6-қаңтар 2026 жыл №67-1

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігіне тіркеліп
№ЗТ-2026-0504751

Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында
2026 жылы 20-қаңтарда зерттеу қызметін жариялау үшін
ұсынылатын басылымдар тізіміне енген
№ЗТ-2026-05047485

<https://www.uba.edu.kz/storage/app/media/TIZIM%2021.01.2026%202026%202026.pdf>

Қазақстан Республикасы Ақпарат және Қоғамдық даму
министрлігінің ақпарат комитетінің мерзімді баспасөз басылымын,
ақпарат агенттігін және желілік басылымды есепке қою туралы
KZ68VPY00107154 куәлігі берілген.

Шығу жиілігі: айына 3 рет жарық көреді
Материалдар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қабылданады.
Жарияланған фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына автор
жауапты.

Меншік иесі: «Білім шуағы» Республикалық ғылым мен білімді
қолдау орталығы «Ұстаз мұрасы» журналы

Бас редактор: Уразбаева Нургул Назаркуловна
+77711410882

Бас редактор: Уразбаева Нургул Назаркуловна

Редакциялық алқаның құрамы:

Оракова Амангул Шахарбековна, Абай атындағы Қазақ Ұлттық университеті педагогика және психология кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, Бельгия Жоғары мектебінің Гонорар профессоры, Халықаралық Ақпараттандыру Академиясының академигі

Наметкулова Фарида Джанузаковна, Абай атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Математиканы, физиканы және информатика кафедрасы, Математиканы, физиканы және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының кандидаты

Мейрбеков Мырзабай Балтабаевич, Тарих ғылымының кандидаты, Ж.Ташенов атындағы университетінің аға оқытушысы

Спатаева Бакытгул Курбановна, Оқу-ағарту министрлігінің әдіскері, қазақ тілі мен әдебиеті магистрі, педагог-шебер

Молдадосова Алтынай Кайыповна. Тарих магистрі, “Ыбырай Алтынсарин” медалінің иегері, “Үздік ұстаз”-2020, педагог-шебер

Пазылова Алтынай Абуовна, “Ыбырай Алтынсарин” медалінің иегері, “Үздік ұстаз”-2021, педагог-шебер, 2024 жылғы “Қазақстан Мұғалімі” Ұлттық Сыйлығының ТОП-50 финалисті

Имадуллаев Олжас Раимбекович, “Үздік ұстаз”-2024, педагог-шебер

Уразбаева Айгул Назаркуловна, Математика магистрі, Педагог-шебер

Уристов Галымжан Маханбетович, Педагог-шебер

Техникалық редактор: Уристов Галымжан Маханбетович

Жауапты хатшы: Уразбаева Нургул Назаркуловна

Редакцияның мекен-жайы:

Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Төле би көшесі 298/3, 7 индекс: 050031

Эл.почта: bilim-shuagy@mail.ru

2026 ЖЫЛҒЫ БАСТАУЫШ БІЛІМ: ЖАҢА ТАЛАПТАР МЕН МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ РӨЛІ

Нугманова Гулфара Исатаевна

Атырау облысы Құрманғазы ауданы

Ф.Мүсірепов атындағы жалпы орта мектебі КММ

Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация.

Бұл мақалада 2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесіндегі негізгі өзгерістер, жаңа талаптар және осы үдерістегі бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби рөлі жан-жақты қарастырылады. Қазіргі жаһандану мен цифрландыру жағдайында бастауыш білім беру мазмұнының жаңаруы, оқыту мен тәрбиенің біртұтастығы, оқушы тұлғасын дамытуға бағытталған тәсілдер басты назарға алынады. Мақалада бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі, педагогикалық шеберлігі, инновациялық әдістерді қолдану мүмкіндіктері, сондай-ақ ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастырудағы орны талданады. Зерттеу барысында теориялық тұжырымдар мен практикалық тәжірибелерге сүйене отырып, 2026 жыл талаптарына сай бастауыш сынып мұғалімінің жаңа бейнесі сипатталады.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына тікелей ықпал ететін маңызды салалардың бірі болып табылады. Әсіресе бастауыш білім беру – баланың тұлға ретінде қалыптасуының негізгі қаланы, оқу мен тәрбиенің алғашқы баспалдағы саналатын маңызды кезең. 2026 жылға қарай білім беру саласында орын алып отырған өзгерістер бастауыш сыныптағы оқыту үдерісіне де жаңа талаптар жүктеп отыр. Бұл талаптар тек оқу мазмұнының жаңаруымен ғана шектелмей, мұғалімнің кәсіби рөліне, оның педагогикалық көзқарасына, әдіс-тәсілдерді таңдауына, оқушымен қарым-қатынасына да тікелей әсер етуде.

Бастауыш білім берудің басты мақсаты – оқушының оқу әрекетіне қызығушылығын қалыптастыру, оның танымдық қабілеттерін дамыту, негізгі оқу дағдыларын меңгерту және тұлғалық қасиеттерін жетілдіру. 2026 жылғы білім беру талаптарына сәйкес, бастауыш сынып оқушысы тек білім алушы ғана емес, өз ойын еркін жеткізе алатын, сыни ойлайтын, шығармашылық қабілеті дамыған, әлеуметтік ортада өзін дұрыс ұстай білетін тұлға ретінде қалыптасуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш сынып мұғалімінің рөлі бұрынғыдан да арта түсуде.

Қазіргі бастауыш білім беру жүйесінде оқыту мазмұны оқушының жас ерекшелігіне, психологиялық даму деңгейіне және жеке қабілеттеріне сай ұйымдастырылуы қажет. 2026 жылға қарай білім беру үдерісінде оқушыға бағытталған оқыту, саралап оқыту, инклюзивті білім беру, цифрлық технологияларды тиімді пайдалану сияқты бағыттар басымдыққа ие болуда. Мұндай жағдайда бастауыш сынып мұғалімі тек білім беруші емес, бағыттаушы, кеңесші, ұйымдастырушы, тіпті кей жағдайда психолог рөлін де атқарады.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби рөлі ең алдымен оның педагогикалық құзыреттілігімен айқындалады. Педагогикалық құзыреттілік – бұл мұғалімнің теориялық білімді практикалық іс-әрекетте тиімді қолдана білуі, оқу-тәрбие үдерісін дұрыс ұйымдастыруы және оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып жұмыс жүргізуі. 2026 жылғы талаптарға сай мұғалім заманауи педагогикалық технологияларды меңгеріп қана қоймай, оларды шығармашылықпен қолдана алуы тиіс.

Қазіргі таңда бастауыш сыныпта білім беру мазмұны функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған. Бұл оқушының алған білімін күнделікті өмірде қолдана білу қабілетін қалыптастыруды көздейді. Осы міндетті жүзеге асыруда мұғалімнің кәсіби шеберлігі ерекше рөл атқарады. Мұғалім оқу тапсырмаларын өмірмен байланыстырып, оқушыны ойлануға, талдауға, салыстыруға, қорытынды жасауға үйретуі қажет. Мұндай тәсілдер оқушының белсенділігін арттырып, оқу үдерісіне деген қызығушылығын күшейтеді.

2026 жылға қарай бастауыш білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолдану кеңінен дамып отыр. Интерактивті тақталар, электронды оқулықтар, білім беру платформалары, онлайн тапсырмалар бастауыш сынып оқушыларының оқу үдерісінің ажырамас бөлігіне айналууда. Бұл жағдай бастауыш сынып мұғалімінен цифрлық сауаттылықты, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеруді талап етеді. Мұғалім цифрлық құралдарды тек техникалық жағынан ғана емес, педагогикалық тұрғыдан да тиімді қолдана білуі тиіс.

Сонымен қатар, бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби рөлі тәрбие жұмысымен тығыз байланысты. Білім мен тәрбие – бір-бірінен ажырамайтын үдерістер. 2026 жылғы білім беру талаптарында ұлттық құндылықтарға, адамгершілікке, отансүйгіштікке, еңбекқорлыққа тәрбиелеу басты бағыттардың бірі ретінде қарастырылады. Бастауыш сыныпта бұл құндылықтар оқушының бойына ерте жастан сіңірілуі тиіс. Мұғалімнің жеке үлгісі, қарым-қатынасы, сөйлеу мәдениеті, іс-әрекеті оқушы тәрбиесіне тікелей әсер етеді.

Бастауыш сынып мұғалімі оқушының тұлғалық дамуына ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Мұғалім оқушының өзіндік «менін» қалыптастыруға, оның қабілеттерін ашуға, өзіне деген сенімділігін арттыруға жағдай жасауы қажет. 2026 жылғы талаптарға сай мұғалім әр оқушыны жеке тұлға ретінде қабылдап, оның қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін ескере отырып жұмыс жүргізуі тиіс. Бұл үшін мұғалімге жоғары деңгейдегі кәсіби дайындық пен үздіксіз өзін-өзі дамыту қажет.

Бастауыш сыныптағы оқыту үдерісінде бағалау жүйесі де өзгеріске ұшырауда. Қалыптастырушы бағалау, кері байланыс, оқушының жетістігін қолдау сияқты тәсілдер кеңінен қолданылады. Мұндай бағалау жүйесі оқушының қателігін жазалау емес, оның даму деңгейін анықтау және алға ілгерілеуіне көмектесу мақсатында жүргізіледі. Осы орайда мұғалімнің әділдігі, педагогикалық тәкті, кәсіби этикасы маңызды орын алады.

2026 жылға қарай бастауыш сынып мұғаліміне қойылатын талаптардың бірі – кәсіби дамуға дайын болу. Мұғалім үнемі ізденісте болып, жаңа әдістерді меңгеріп, өзінің педагогикалық тәжірибесін жетілдіріп отыруы қажет. Курстарға қатысу, семинарлар мен вебинарлар арқылы білімін толықтыру, әріптестерімен тәжірибе алмасу мұғалімнің кәсіби өсуіне ықпал етеді. Бұл өз кезегінде бастауыш білім сапасының артуына әсер етеді.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби рөлі ата-аналармен тығыз байланыста жүзеге асырылады. 2026 жылғы білім беру жүйесінде мектеп пен ата-ана арасындағы серіктестік ерекше маңызға ие. Мұғалім ата-аналармен тиімді қарым-қатынас орнатып, баланың оқу мен тәрбие үдерісіндегі жетістіктері мен қиындықтарын бірлесе талқылауы қажет. Мұндай ынтымақтастық оқушының жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасайды.

Жалпы алғанда, 2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесі мұғалімнен жан-жақты дайындықты, жоғары кәсіби жауапкершілікті және шығармашылық көзқарасты талап етеді. Бастауыш сынып мұғалімі – болашақ ұрпақтың іргетасын қалаушы тұлға. Сондықтан оның кәсіби рөлі тек білім берумен шектелмей, оқушының тұлғалық, рухани және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс.

2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби рөлін айқындайтын маңызды факторлардың бірі – оқыту әдістерінің жаңаруы мен педагогикалық тәсілдердің өзгеруі. Қазіргі білім беру кеңістігінде дәстүрлі оқыту үлгілерімен қатар белсенді оқыту әдістері, оқушының дербес әрекетіне негізделген тәсілдер кеңінен қолданылуда. Бұл өзгерістер бастауыш сынып мұғалімінен сабақ құрылымын жаңаша жоспарлауды, оқу үдерісін ұйымдастыруда икемділік танытуды талап етеді. Мұғалім тек білім көзі емес, оқушыны ізденіске жетелейтін, оқу әрекетіне бағыт беретін жетекші тұлғаға айналуға тиіс.

Бастауыш сыныпта оқыту барысында ойын технологияларының маңызы ерекше. Ойын – баланың табиғи әрекеті, ал оқу үдерісін ойынмен ұштастыру оқушының қызығушылығын арттырып, білімді жеңіл әрі тиімді меңгеруге мүмкіндік береді. 2026 жылғы талаптарға сәйкес мұғалім дидактикалық ойындарды, рөлдік ойындарды, логикалық тапсырмаларды жүйелі түрде қолдана отырып, оқушының ойлау қабілетін, тілін, шығармашылық белсенділігін дамытуы қажет. Бұл ретте мұғалімнің әдістемелік шеберлігі мен шығармашылығы шешуші рөл атқарады.

Қазіргі бастауыш білім беру жүйесінде пәнаралық байланысты жүзеге асыру да өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Оқушылардың дүниетанымын кеңейту, білімді кешенді түрде қабылдауын қалыптастыру үшін әр пәннің мазмұны бір-бірімен үйлесімді болуы тиіс. Мұғалім сабақ барысында түрлі пәндер арасындағы байланысты көрсетіп, оқушыға білімнің тұтастығын түсіндіруі қажет. Бұл тәсіл оқушының логикалық ойлауын дамытып, алған білімін өмірде қолдана білуіне ықпал етеді.

2026 жылы бастауыш сыныпта инклюзивті білім берудің маңызы арта түсуде. Әртүрлі деңгейдегі, әртүрлі қабілеттегі балалардың бір сыныпта білім алуы мұғалімнен ерекше кәсіби дайындықты талап етеді. Мұғалім әр баланың мүмкіндігін ескере отырып, сараланған тапсырмалар дайындап, қолдау көрсетуі тиіс. Инклюзивті ортада жұмыс істеу мұғалімнен төзімділікті, түсіністікті, педагогикалық тәкті және психологиялық дайындықты қажет етеді.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби рөлі оқушының эмоционалдық жағдайын бақылаумен де тығыз байланысты. Бала мектеп табалдырығын алғаш аттаған сәттен бастап жаңа ортаға бейімделу кезеңін бастан өткереді. Осы кезеңде мұғалімнің қолдауы, жылы қарым-қатынасы, сенім білдіруі баланың мектепке деген көзқарасының қалыптасуына әсер етеді. 2026 жылғы білім беру талаптарында оқушының психологиялық жайлылығын қамтамасыз ету басты міндеттердің бірі ретінде қарастырылады.

Мұғалімнің кәсіби қызметінде рефлексия да маңызды орын алады. Рефлексия – мұғалімнің өз іс-әрекетіне талдау жасап, жетістіктері мен кемшіліктерін анықтауы. 2026 жылғы талаптарға сай мұғалім өз сабағын үнемі талдап, оқыту әдістерінің тиімділігін бағалап, қажет болған жағдайда өзгерістер енгізіп отыруы тиіс. Бұл кәсіби өсу мен педагогикалық шеберлікті арттырудың маңызды жолы болып табылады.

Бастауыш сыныпта оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту да мұғалімнің басты міндеттерінің бірі болып қала береді. Оқу, жазу, тыңдау және сөйлеу дағдылары бастауыш сыныпта қалыптасады. Мұғалім оқушыларды өз ойын еркін жеткізуге, сауатты сөйлеуге, мәтінді түсініп оқуға үйретуі қажет. 2026 жылғы білім беру жүйесінде тілдік құзыреттілік функционалдық сауаттылықтың негізі ретінде қарастырылады.

Сонымен қатар, бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби рөлі оқушыларды сыни ойлауға үйретумен тығыз байланысты. Сыни ойлау – ақпаратты талдау, салыстыру, дәлелдеу, өз көзқарасын білдіру қабілеті. Мұғалім сабақ барысында сұрақ-жауап, пікірталас, проблемалық тапсырмалар арқылы оқушының ойлау белсенділігін арттыруы тиіс. Бұл тәсілдер оқушыны өз бетінше шешім қабылдауға үйретеді.

2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесінде экологиялық тәрбие мен салауатты өмір салтын қалыптастыру да маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Мұғалім оқушыларға табиғатты қорғау, қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау, денсаулықты сақтау туралы түсінік беруі тиіс. Бұл тәрбие жұмыстары сабақ барысында да, сабақтан тыс іс-шаралар арқылы да жүзеге асырылады. Мұғалімнің өзі салауатты өмір салтын ұстанып, оқушыларға үлгі болуы маңызды.

Бастауыш сынып мұғалімі оқушының әлеуметтік дағдыларын дамытуда да үлкен рөл атқарады. Топпен жұмыс істеу, бір-бірін тыңдау, өзара көмектесу, сыйластық сияқты қасиеттер бастауыш сыныпта қалыптасады. 2026 жылғы талаптарға сай мұғалім ұжымдық жұмыстарды тиімді ұйымдастырып, оқушылар арасында

жағымды психологиялық ахуал қалыптастыруы қажет. Бұл балалардың мектепке бейімделуіне және тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Мұғалімнің кәсіби этикасы да 2026 жылғы бастауыш білім беру талаптарының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мұғалімнің сөйлеу мәдениеті, сыртқы келбеті, қарым-қатынасы, әділдігі оқушыларға тікелей әсер етеді. Мұғалім әрқашан оқушыны құрметтеп, оның пікірін ескеріп, жеке тұлға ретінде қабылдауы тиіс. Мұндай қарым-қатынас оқушының өзіне деген сенімін арттырады.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қызметі үлкен жауапкершілікті талап етеді. Себебі дәл осы кезеңде баланың оқу дағдылары, мінез-құлқы, дүниетанымы қалыптасады. 2026 жылғы талаптарға сай мұғалім өз мамандығына жауапкершілікпен қарап, үздіксіз дамуға ұмтылуы қажет. Мұғалімнің кәсіби білімі мен адами қасиеттерінің үйлесуі ғана сапалы білім мен тәрбиенің негізі бола алады.

Осылайша, 2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби рөлі көпқырлы сипатқа ие. Мұғалім – білім беруші, тәрбиеші, психолог, ұйымдастырушы және оқушының дамуына бағыт беруші тұлға. Бұл рөлді тиімді атқару үшін мұғалімнен жоғары кәсіби дайындық, педагогикалық шеберлік және адамгершілік қасиеттер талап етіледі.

2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби рөлі қоғамның әлеуметтік сұраныстарымен, білім беру саласындағы жаңашылдықтармен және бала тұлғасын дамытуға бағытталған жаңа көзқарастармен тығыз байланысты. Қазіргі заман мұғалімнен тек білім беруді ғана емес, оқушыны өмірге дайындауды, оның бойында ХХІ ғасыр дағдыларын қалыптастыруды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда бастауыш сынып мұғалімі баланың алғашқы тәлімгері, бағыт берушісі және сенімді қолдаушысы ретінде маңызды орын алады.

Бастауыш білім беру – үздіксіз білім беру жүйесінің негізі. Бұл кезеңде оқушының оқу мотивациясы, өзін-өзі бағалауы, қарым-қатынас мәдениеті, танымдық белсенділігі қалыптасады. 2026 жылғы талаптарға сай бастауыш сынып мұғалімі осы қасиеттердің дамуына жағдай жасап, оқушының әлеуетін толық ашуға ұмтылуы қажет. Мұғалімнің кәсіби қызметі баланың тек зияткерлік дамуына ғана емес, оның рухани, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына да бағытталуы тиіс.

Қазіргі білім беру кеңістігінде мұғалімнің кәсіби дамуы үздіксіз процесс ретінде қарастырылады. 2026 жылға қарай мұғалімнің кәсіби бейнесі өзгеріп, ол жаңашыл, шығармашыл, зерттеуші тұлға ретінде сипатталады. Мұғалім өз тәжірибесін талдап, жаңаша әдістерді сынап, педагогикалық зерттеулерге қызығушылық танытуы қажет. Бұл оның кәсіби шеберлігін арттырып қана қоймай, білім беру сапасының жақсаруына ықпал етеді.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби рөлі ұлттық құндылықтарды сақтаумен және дамытумен де тығыз байланысты. 2026 жылғы білім беру талаптарында ұлттық мәдениетке, ана тіліне, салт-дәстүрге құрметпен қарау басты басымдықтардың бірі болып табылады. Мұғалім оқу мен тәрбие үдерісінде ұлттық құндылықтарды жүйелі түрде енгізіп, оқушының бойында туған елге деген сүйіспеншілікті қалыптастыруы тиіс. Бұл бастауыш сыныптан басталған тәрбие болашақта саналы, отансүйгіш азамат тәрбиелеудің негізі бола алады.

Сонымен қатар, 2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби рөлі әлеуметтік серіктестікпен ұштасады. Мұғалім ата-аналармен, мектеп әкімшілігімен, қоғам өкілдерімен бірлесе отырып жұмыс жүргізуі қажет. Мұндай өзара әрекеттестік баланың жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасайды. Мұғалім ата-аналарға кеңес беріп, баланың оқу жетістіктері мен тәрбиелік мәселелерін бірлесе шешуге ұмтылуы тиіс.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қызметінде адамгершілік құндылықтар ерекше орын алады. Мұғалімнің әділдігі, сабырлылығы, мейірімділігі, жауапкершілігі оқушылар үшін үлгі болып табылады. 2026 жылғы талаптарға сай мұғалім оқушыға сенім артып, оның мүмкіндіктеріне құрметпен қарауы тиіс. Мұндай қарым-қатынас оқушының өзін еркін сезінуіне, өз қабілеттерін ашуына мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда бастауыш білім беру жүйесінде оқыту мен тәрбиенің біртұтастығы басты қағидалардың бірі ретінде қарастырылады. Мұғалім сабақ барысында тек пәндік білім беріп қана қоймай, оқушының мінез-құлқына, қарым-қатынасына, құндылықтарына да ықпал етеді. 2026 жылғы талаптарға сай бастауыш сынып мұғалімі оқу мен тәрбиені үйлестіре отырып, баланың жан-жақты дамуына бағытталған кешенді жұмыс жүргізуі қажет.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби рөлі оның өз мамандығына деген сүйіспеншілігімен де айқындалады. Мұғалім өз жұмысын жүрек қалауымен атқарғанда ғана оқушыға шынайы әсер ете алады. 2026 жыл жағдайында мұғалімнің кәсіби күйзелістің алдын алуы, өзіне көңіл бөлуі, психологиялық тепе-теңдікті сақтауы да маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Бұл оның кәсіби тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Қорытындылай келе, 2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби рөлі айрықша маңызға ие. Мұғалім – білім беру үдерісінің басты тұлғасы, болашақ ұрпақтың қалыптасуына тікелей әсер ететін негізгі күш. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі заман талабына сай білімін үнемі жетілдіріп, кәсіби шеберлігін арттырып, адамгершілік құндылықтарды сақтай отырып жұмыс жүргізуі тиіс. Тек осындай жағдайда ғана бастауыш білім беру сапасы артып, қоғамға саналы, білімді, тәрбиелі ұрпақ тәрбиелеуге мүмкіндік туады.

Қорытынды.

2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесі мұғалімнің кәсіби рөлін жаңа деңгейге көтеріп отыр. Қазіргі заман мұғалімі – жаңашыл, жауапкершілігі жоғары, оқушыға бағытталған тұлға. Ол оқу мен тәрбиені үйлестіре отырып, оқушының зияткерлік, рухани және әлеуметтік дамуына жағдай жасайды. Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігі мен адами қасиеттерінің үйлесуі ғана сапалы білім берудің негізі бола алады.

Сондықтан мұғалімнің үздіксіз дамуы мен кәсіби қолдауға ие болуы – 2026 жылғы білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың тұжырымдамалық негіздері.
3. Бастауыш білім беру педагогикасы. Оқу құралы.
4. Құзыреттілікке негізделген оқыту технологиялары.
5. Заманауи педагогикалық әдістер мен технологиялар.
6. Бастауыш сыныпта оқыту мен тәрбиелеудің теориясы мен практикасы.
7. Мұғалімнің кәсіби дамуы және педагогикалық шеберлік мәселелері.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Бүләш Жайна

*Астана қаласы Нұра ауданы
“№71 мектеп-лицейі” ШЖК МКК
химия пәні мұғалімі*

Аннотация.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру дәуірінде білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Әсіресе жаратылыстану бағытындағы пәндерді оқытуда жаңа технологияларды тиімді қолдану – уақыт талабы. Соның ішінде жасанды интеллект жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдаланудың теориялық негіздері мен практикалық маңызы қарастырылады. Жасанды интеллекттің химия сабағындағы рөлі, оқушының танымдық белсенділігін арттырудағы ықпалы, мұғалім жұмысының тиімділігін жоғарылатудағы артықшылықтары кеңінен талданады. Сонымен қатар, жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту, дербес оқыту траекториясын қалыптастыру және оқу сапасын арттыру жолдары сипатталады.

Қазіргі білім беру кеңістігі ақпараттың қарқынды дамуымен, технологиялық жаңашылдықтардың күн сайын артуымен ерекшеленеді. Осы өзгерістер аясында мектептегі химия пәнін оқыту да дәстүрлі әдістермен ғана шектеліп қалмауы тиіс. Химия – күрделі, теория мен тәжірибені ұштастыра оқытуды талап ететін пән. Сондықтан оны оқытуда оқушының қызығушылығын ояту, күрделі ұғымдарды жеңіл әрі түсінікті жеткізу – әрбір химия пәні мұғалімінің басты міндеті. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда жасанды интеллект құралдарының маңызы ерекше.

Жасанды интеллект – адамның ойлау қабілетіне тән әрекеттерді орындай алатын бағдарламалық жүйелер жиынтығы. Ол ақпаратты талдай алады, үйренеді, болжам жасайды және белгілі бір шешімдер қабылдайды. Білім беру саласында жасанды интеллект оқыту үдерісін жекелендіруге, оқушының білім деңгейін нақты анықтауға және оқу материалын меңгеру барысын үздіксіз бақылауға мүмкіндік береді. Әсіресе химия пәнінде бұл технологиялар абстрактілі ұғымдарды визуализациялау, химиялық реакцияларды модельдеу, есептерді автоматты түрде тексеру сияқты көптеген мүмкіндіктер ашады.

Химия сабағында жасанды интеллект құралдарын қолдану ең алдымен оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырады. Көп жағдайда оқушылар химиялық формулалар мен реакция теңдеулерін жаттауға қиындық көреді, олардың мәнін терең түсінбей жатады. Ал жасанды интеллект негізіндегі интерактивті платформалар мен симуляциялар химиялық үдерістерді көзбен көруге, тәжірибені виртуалды түрде орындауға жағдай жасайды. Бұл оқушының теориялық білімді практикамен ұштастырып, тақырыпты саналы түрде меңгеруіне ықпал етеді.

Сонымен қатар, жасанды интеллект құралдары мұғалім жұмысының тиімділігін арттыруда да үлкен рөл атқарады. Мұғалім дәстүрлі сабақ барысында барлық оқушының білім деңгейін бірдей бақылап, әрқайсысына жеке тапсырма беруге әрдайым үлгере бермейді. Ал жасанды интеллектке негізделген жүйелер оқушылардың жауаптарын автоматты түрде талдап, олардың әлсіз және күшті тұстарын анықтай алады. Нәтижесінде мұғалім әр оқушыға жеке оқу траекториясын құрастырып, сараланған тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік алады.

Жасанды интеллектті химия пәнінде қолданудың тағы бір маңызды бағыты – зертханалық жұмыстарды ұйымдастыру. Кейбір мектептерде материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігіне байланысты барлық тәжірибелерді нақты зертханада орындау мүмкін бола бермейді. Мұндай жағдайда виртуалды зертханалар үлкен көмекке келеді. Жасанды интеллект көмегімен жасалған виртуалды ортада оқушылар қауіпсіз түрде тәжірибелер жүргізіп, реакциялардың жүру механизмін бақылай алады. Бұл әсіресе қауіпті немесе күрделі химиялық тәжірибелерді оқытуда өте тиімді.

Бұдан бөлек, жасанды интеллект оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыруда да маңызды рөл атқарады. Химия пәні бойынша есеп шығару, теңдеулерді теңестіру, реакция типтерін анықтау сияқты тапсырмалар көп еңбекті талап етеді. Жасанды интеллектке негізделген көмекші жүйелер оқушыға қате кеткен жерін көрсетіп,

дұрыс шешімге бағыт-бағдар береді. Мұндай кері байланыс оқушының өз қателігін түсініп, білімін тереңдетуіне ықпал етеді.

Қазіргі уақытта білім беруде оқушының функционалдық сауаттылығын дамыту басты мақсаттардың біріне айналып отыр. Жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы химия сабағында өмірмен байланысты тапсырмаларды көбірек ұсынуға болады. Мысалы, тұрмыстық химия, экология, өндірістік үдерістерге қатысты мәліметтерді талдау барысында жасанды интеллект нақты деректерді ұсынып, түрлі сценарийлерді модельдей алады. Бұл оқушылардың алған білімін күнделікті өмірде қолдана білу дағдысын қалыптастырады.

Жасанды интеллектті тиімді қолдану мұғалімнен де жаңа құзыреттерді талап етеді. Мұғалім тек пәндік біліммен ғана шектелмей, цифрлық сауаттылықты, жаңа технологияларды қолдану дағдыларын меңгеруі тиіс. Химия пәні мұғалімі жасанды интеллект құралдарын дұрыс тандап, оларды сабақтың мақсатына сай пайдалана алуы қажет. Бұл өз кезегінде мұғалімнің кәсіби дамуына, шығармашылық ізденісіне жол ашады.

Сонымен бірге, жасанды интеллект құралдарын қолдануда педагогикалық және этикалық мәселелерді де ескеру маңызды. Оқушы деректерінің қауіпсіздігі, академиялық адалдық, технологияға шамадан тыс тәуелді болмау сияқты аспектілер назардан тыс қалмауы тиіс. Жасанды интеллект – мұғалімді алмастыратын емес, оның жұмысын жеңілдететін, толықтыратын құрал екенін түсіну қажет. Химия сабағында басты тұлға – мұғалім, ал жасанды интеллект – оның көмекшісі.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект құралдарын химия пәнін оқытуда пайдалану білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың пәнге қызығушылығын күшейтуге және оқу үдерісін жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар арқылы химия сабағы тек ақпарат беретін емес, оқушыны ойландыратын, зерттеуге жетелейтін, өмірмен байланыстыратын сабаққа айналады. Ал мұндай сабақтар қазіргі заман оқушысының сұранысына толық жауап береді.

Жасанды интеллект құралдарын химия пәнін оқытуда тиімді қолдану оқушының оқу үдерісіне белсенді қатысуына жағдай жасайды. Қазіргі оқушы ақпаратты тек дайын күйінде қабылдаудан гөрі, оны өз бетінше іздеп, талдап, қорытынды жасауды қалайды. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект оқушыға бағытталған оқыту моделін жүзеге асырудың қуатты тетігі болып табылады. Химия сабағында бұл технологияны қолдану арқылы оқушы тек тыңдаушы емес, білімді өздігінен құрастырушы тұлғаға айналады.

Химия пәнінде жасанды интеллекттің маңызды артықшылықтарының бірі – дербестендірілген оқыту мүмкіндігі. Әрбір оқушының білім деңгейі, қабылдау жылдамдығы, пәнге қызығушылығы әртүрлі. Дәстүрлі сабақта мұғалім барлық оқушыға бірдей тапсырма беруге мәжбүр болады, ал бұл кейбір оқушылар үшін қиын, ал кейбірі үшін тым жеңіл болуы мүмкін. Жасанды интеллект негізіндегі платформалар оқушының жауаптарын талдай отырып, оның деңгейіне сай тапсырмалар ұсынады. Бұл тәсіл оқушының өзін сенімді сезінуіне, білім алуға деген уәжінің артуына ықпал етеді.

Химия пәніндегі есептер мен тапсырмаларды орындау барысында оқушылар жиі қателеседі, кейде сол қатенің себебін түсінбей қалады. Жасанды интеллект құралдары мұндай жағдайда оқушыға бірден кері байланыс береді. Мысалы, есеп шығару барысында кеткен қатені көрсетіп қана қоймай, оның қай кезеңде жіберілгенін түсіндіреді. Бұл оқушының логикалық ойлау қабілетін дамытып, білімді механикалық жаттаудан саналы меңгеруге көшуіне мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жасанды интеллект химия сабағында уақытты тиімді пайдалануға көмектеседі. Мұғалімнің күнделікті жұмысында дәптер тексеру, тест бағалау, есептерді сараптау сияқты көп уақыт алатын міндеттер бар. Ал автоматтандырылған жүйелер бұл жұмыстарды жылдам әрі дәл орындай алады. Нәтижесінде мұғалім уақытын оқушылармен жеке жұмыс жасауға, шығармашылық тапсырмалар әзірлеуге және әдістемелік ізденіске арнай алады. Бұл мұғалім еңбегінің сапасын арттырып, кәсіби күйзелістің алдын алады.

Жасанды интеллекттің химия пәніндегі тағы бір маңызды қыры – күрделі тақырыптарды түсіндіру мүмкіндігі. Органикалық химия, химиялық кинетика, термохимия сияқты тақырыптар оқушылар үшін қиын қабылданады. Мұндай тақырыптарды жасанды интеллект көмегімен анимация, модельдеу, интерактивті визуализация арқылы түсіндіру әлдеқайда тиімді. Оқушы реакцияның жүру механизмін, молекулалардың өзара әрекеттесуін көрнекі түрде бақылай отырып, тақырыпты тереңірек түсінеді.

Қазіргі мектеп оқушылары цифрлық ортада өмір сүріп жатыр. Сондықтан химия сабағында жасанды интеллект құралдарын пайдалану олардың табиғи қызығушылығына сай келеді. Интерактивті тапсырмалар, виртуалды тәжірибелер, интеллектуалды тесттер оқушыларды белсенді әрекетке тартады. Сабақ барысында оқушы тек мұғалімнің айтқанын орындап қана қоймай, өз бетінше зерттеп, шешім қабылдайды. Бұл оқушының жауапкершілігін арттырып, өзіндік пікір қалыптастыруына ықпал етеді.

Жасанды интеллект химия сабағында бағалаудың да жаңа мүмкіндіктерін ұсынады. Дәстүрлі бағалау көбінесе нәтижеге бағытталса, жасанды интеллект оқу үдерісін толық қамтып, оқушының даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді. Оқушының қандай тақырыпта қиналатынын, қай жерде ілгерілеу бар екенін нақты көруге болады. Бұл деректер мұғалімге оқу бағдарламасын түзетуге, оқыту стратегиясын өзгертуге негіз болады.

Химия пәнін оқытуда жасанды интеллект құралдарын пайдалану оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытуға да ықпал етеді. Оқушылар белгілі бір химиялық мәселені зерттеу барысында деректерді жинап, талдап, болжам жасай алады. Жасанды интеллект бұл үдерісте ақпаратты жүйелеуге, нәтижелерді салыстыруға көмектеседі. Мұндай жұмыс оқушыны ғылыми ойлауға, дәлелді қорытынды жасауға үйретеді.

Экологиялық білім беру мәселесінде де жасанды интеллекттің рөлі зор. Химия сабағында экологиямен байланысты тақырыптарды оқыту барысында жасанды интеллект нақты деректерге негізделген модельдер

ұсына алады. Мысалы, өндірістік қалдықтардың қоршаған ортаға әсерін немесе химиялық заттардың табиғаттағы айналымын виртуалды түрде көрсетуге болады. Бұл оқушылардың экологиялық санасын қалыптастырып, жауапкершілік сезімін арттырады.

Жасанды интеллектті қолдану арқылы химия сабағында пәнаралық байланысты күшейтуге болады. Физика, биология, география пәндерімен байланысқан тапсырмалар оқушылардың дүниетанымын кеңейтеді. Жасанды интеллект түрлі пәндерден алынған ақпаратты біріктіріп, кешенді тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың жүйелі ойлау қабілетін дамытады.

Дегенмен, жасанды интеллект құралдарын қолдану мұғалімнің педагогикалық шеберлігін алмастырмайды. Керісінше, ол мұғалімнің кәсіби рөлін жаңа деңгейге көтереді. Мұғалім бағыттаушы, кеңесші, ұйымдастырушы қызметін атқара отырып, оқушыны дұрыс жолға бағыттайды. Жасанды интеллект мұғалім мен оқушы арасындағы байланысты әлсіретпей, керісінше оны нығайтуы тиіс.

Химия пәнін оқытуда жасанды интеллект құралдарын қолданудың табысты болуы мұғалімнің дайындық деңгейіне тікелей байланысты. Мұғалім жаңа технологияны тек формалды түрде емес, сабақтың мақсаты мен мазмұнына сай орынды қолдануы қажет. Бұл үшін үздіксіз кәсіби даму, тәжірибе алмасу, әдістемелік қолдау маңызды. Осындай жағдайда ғана жасанды интеллект химия сабағының сапасын арттыратын тиімді құралға айналады.

Жасанды интеллект құралдарын химия пәнін оқытуда қолдану білім беру мазмұнының тереңдеуіне және оқыту тәсілдерінің жаңаруына айқын әсер етеді. Қазіргі қоғамда ақпарат көлемі күн сайын артып отырғандықтан, оқушыны тек дайын біліммен қаруландыру жеткіліксіз. Ең бастысы – оны өздігінен ойлай алатын, ақпаратты талдай білетін, алған білімін өмірлік жағдайларда қолдана алатын тұлға ретінде қалыптастыру. Осы мақсатқа жетуде жасанды интеллектке негізделген технологиялар химия сабағында маңызды құрал бола алады.

Химия пәні өзінің табиғаты жағынан тәжірибеге, зерттеуге, талдауға негізделген ғылым саласы болып табылады. Сондықтан жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы оқушыларды ғылыми ізденіске тарту әлдеқайда жеңілдейді. Виртуалды тәжірибелер, модельдеу бағдарламалары, интеллектуалды талдау жүйелері оқушыларға химиялық құбылыстарды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқушының пәнге деген ішкі қызығушылығын оятып, химияны күрделі емес, қызықты ғылым ретінде қабылдауына ықпал етеді.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды артықшылығы – оқыту үдерісіндегі объективтілік. Бағалау кезінде адам факторына байланысты субъективтілік орын алуы мүмкін. Ал автоматтандырылған жүйелер нақты критерийлерге сүйене отырып, оқушының жұмысын әділ бағалайды. Бұл оқушылар арасында сенімділікті арттырып, білім нәтижесіне деген жауапкершілікті күшейтеді. Сонымен қатар, оқушы өз нәтижесін талдап, қай бағытта даму қажет екенін нақты көре алады.

Химия сабағында жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың коммуникациялық дағдыларын да дамытуға мүмкіндік береді. Топтық жобалар, бірлескен зерттеу жұмыстары барысында оқушылар өз ойларын дәлелдеп, пікір алмасады. Жасанды интеллект мұндай жобаларда ақпаратты жинақтауға, нәтижелерді жүйелеуге көмектеседі. Бұл оқушылардың бір-бірімен тиімді қарым-қатынас орнатуына және командалық жұмысқа бейімделуіне ықпал етеді.

Сонымен бірге, жасанды интеллект құралдары инклюзивті білім беруде де маңызды рөл атқара алады. Өртүрлі деңгейдегі оқушыларға бейімделген тапсырмалар ұсыну арқылы әрбір баланың білім алу мүмкіндігі тең дәрежеде қамтамасыз етіледі. Химия пәні бойынша білім алуда қиындық көретін оқушылар жасанды интеллект көмегімен қосымша түсіндірулер алып, өз қарқынымен жұмыс істей алады. Бұл олардың өзіне деген сенімін арттырып, оқу үдерісінен шет қалмауына жағдай жасайды.

Жасанды интеллектті қолдану арқылы мұғалімнің рөлі де өзгеріске ұшырайды. Мұғалім енді тек ақпарат жеткізуші емес, оқу үдерісін ұйымдастырушы, бағыттаушы, кеңесші қызметін атқарады. Ол оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, жасанды интеллект ұсынған деректерге сүйене отырып, тиімді педагогикалық шешімдер қабылдай алады. Бұл мұғалімнің кәсіби беделін арттырып, шығармашылық еркіндігін кеңейтеді.

Алайда жасанды интеллект құралдарын шамадан тыс қолдану белгілі бір қауіптерді де тудыруы мүмкін. Оқушының технологияға тәуелділігі, дайын жауапқа үйреніп кетуі сияқты мәселелердің алдын алу үшін мұғалім педагогикалық тепе-теңдікті сақтауы тиіс. Жасанды интеллект – мақсат емес, тек құрал екенін ескеру маңызды. Ол дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырып, байыту үшін қолданылғанда ғана өз нәтижесін береді.

Химия пәнін оқытуда жасанды интеллект құралдарын енгізу мектептің материалдық-техникалық базасына, мұғалімнің дайындық деңгейіне және білім беру ұйымының жалпы стратегиясына байланысты. Сондықтан бұл үдеріс жүйелі түрде, кезең-кезеңімен жүзеге асырылуы тиіс. Мұғалімдерге арналған курстар, семинарлар, тәжірибе алмасу алаңдары арқылы жасанды интеллектті тиімді қолданудың әдістемесі қалыптасуы қажет.

Қорытынды.

Жасанды интеллект құралдарын химия пәнін оқытуда пайдалану – заманауи білім беру талаптарына толық сәйкес келетін бағыттардың бірі. Бұл технологиялар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, күрделі химиялық ұғымдарды түсінуді жеңілдетеді, білімді дербестендіріп оқытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұғалім еңбегінің тиімділігін арттырып, оқу үдерісін сапалы ұйымдастыруға жағдай жасайды. Жасанды интеллект химия сабағын өмірмен байланыстырып, оқушыларды ғылыми ойлауға, зерттеушілікке және шығармашылыққа жетелейді. Дегенмен, оны қолдануда педагогикалық мақсат пен адамгершілік құндылықтар басты назарда болуы тиіс. Тиімді ұйымдастырылған жағдайда жасанды интеллект химия пәнінің сапасын арттыратын қуатты құралға айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Білім берудегі цифрлық технологиялар: теория және практика. – Алматы, 2022.
2. Жаратылыстану пәндерін оқыту әдістемесі. – Астана, 2021.
3. Жасанды интеллект және білім беру жүйесі. – Алматы, 2023.
4. Химия пәнін оқытудың заманауи технологиялары. – Шымкент, 2020.
5. Цифрлық педагогика негіздері. – Астана, 2022.
6. STEM-білім беру және жаратылыстану пәндері. – Алматы, 2021.
7. Жалпы білім беретін мектепте химияны оқыту әдістемесі. – Алматы, 2019.

ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУДЫ ЕНГІЗУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Асанова Инжу Сериковна

Шымкент қаласы

Д.А.Қонаев атындағы жалпы орта мектебі

Информатика пәні мұғалімі

Аннотация.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек теориялық білім алуымен шектелмей, алған білімін тәжірибеде қолдана білуі басты талаптардың біріне айналып отыр. Осы тұрғыда жобалық оқыту технологиясы информатика пәнінде ерекше маңызға ие.

Жобалық оқыту оқушылардың алгоритмдік ойлауын, зерттеушілік қабілетін, шығармашылық белсенділігін және цифрлық құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл мақалада информатика сабағында жобалық оқытуды енгізудің тиімді жолдары, оны ұйымдастыру ерекшеліктері, оқушы мен мұғалім рөлдерінің өзгеруі, жобалық оқытудың білім сапасына тигізетін әсері жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар, жобалық оқытуды заманауи цифрлық технологиялармен ұштастырудың маңызы айқындалып, тәжірибеде қолдануға болатын әдістемелік ұстанымдар ұсынылады.

Қазіргі жаһандану мен цифрландыру жағдайында білім беру мазмұны түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Ақпараттық технологиялардың күнделікті өмірдің барлық саласына енуі мектептегі информатика пәнінің мазмұны мен оқытылу тәсілдеріне де жаңа талаптар жүктейді. Бүгінгі таңда информатика сабағы тек компьютер құрылғыларын таныстыру немесе бағдарламалау тілдерін үйретумен шектелмеуі тиіс. Ол оқушыны нақты өмірлік мәселелерді шешуге, ақпаратты талдауға, цифрлық ортада еркін бағдарлауға үйрететін пәнге айналуы қажет. Осы міндеттерді жүзеге асыруда жобалық оқыту технологиясы тиімді құрал ретінде қарастырылады.

Жобалық оқыту – оқушылардың өз бетінше немесе топпен белгілі бір мәселені зерттеп, нақты нәтиже ұсынуына негізделген оқыту әдісі. Информатика сабағында бұл әдіс оқушылардың теориялық білімін практикалық әрекетпен ұштастырып, олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Жобалық жұмыс барысында оқушы тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білімді өз бетімен құрастыратын, талдайтын және қолданатын тұлға ретінде қалыптасады. Бұл өз кезегінде функционалдық сауаттылықтың дамуына ықпал етеді.

Информатика пәнінде жобалық оқытуды енгізудің басты алғышарттарының бірі – пән мазмұнының практикалық бағыттылығы. Бағдарламалау, деректер қоры, веб-сайт жасау, мобильді қосымша әзірлеу, мультимедиялық өнімдер дайындау сияқты тақырыптар жобалық жұмысқа өте қолайлы. Мұндай тапсырмалар оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашып қана қоймай, оларды болашақ кәсіби қызметке дайындайды. Сонымен қатар, жобалық оқыту барысында оқушылар уақытты жоспарлау, топта жұмыс істеу, жауапкершілік алу сияқты маңызды өмірлік дағдыларды меңгереді.

Жобалық оқытуды тиімді енгізу үшін ең алдымен мұғалімнің рөлі өзгереді. Дәстүрлі сабақта мұғалім негізгі ақпарат көзі болса, жобалық оқытуда ол бағыттаушы, кеңесші, ұйымдастырушы қызметін атқарады. Мұғалім оқушыларға дайын шешім ұсынбайды, керісінше оларды ізденуге, ойлануға, түрлі шешімдерді салыстыруға жетелейді. Бұл оқыту процесінде оқушының дербестігі артып, білім алу мотивациясы күшейеді.

Информатика сабағында жобалық оқытуды енгізу барысында оқу мақсаттарының нақты әрі өлшенетін болуы маңызды. Жоба тақырыбы оқу бағдарламасындағы бөлімдермен тығыз байланысты болуы тиіс. Сонымен қатар, жобаның күрделілік деңгейі оқушылардың жас ерекшеліктері мен дайындық деңгейіне сәйкес келуі қажет. Мысалы, төменгі сыныптарда қарапайым презентация, анимация немесе алгоритм құрастыру жобалары ұсынылса, жоғары сыныптарда күрделі бағдарламалау, деректерді өңдеу немесе ақпараттық жүйе құру жобалары орындалуы мүмкін.

Жобалық оқытуда тапсырманың өмірмен байланысы ерекше мәнге ие. Егер оқушы жоба нәтижесінің нақты қолданылатынын немесе қоғамға пайдасы бар екенін түсінсе, оның қызығушылығы артады. Мысалы, мектеп сайтына арналған бет дайындау, экологиялық тақырыпта ақпараттық сайт жасау, жергілікті мәселелерді шешуге бағытталған цифрлық өнім әзірлеу сияқты жобалар оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігін де қалыптастырады. Информатика пәні арқылы оқушылар тек техникалық білім ғана емес, азаматтық ұстаным да меңгереді.

Жобалық оқытуды ұйымдастыруда топтық жұмыстың маңызы зор. Топпен жұмыс жасау оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасын нығайтып, өзара пікір алмасуына мүмкіндік береді. Әр оқушы өз қабілетіне қарай рөл атқарып, ортақ нәтижеге үлес қосады. Бұл процесс оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, топтық жобалар арқылы оқушылар көшбасшылық, жауапкершілік, келісімге келу сияқты қасиеттерді бойына сіңіреді.

Информатика сабағында жобалық оқытуды енгізудің тағы бір тиімді жолы – цифрлық құралдарды кеңінен пайдалану. Онлайн платформалар, бағдарламалау ортасы, бұлтты технологиялар жобалық жұмысты жеңілдетіп, оның сапасын арттырады. Мұндай құралдар оқушыларға қашықтан жұмыс істеуге, нәтижелерін бөлісуге және бірлесіп өңдеуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге, цифрлық ортада жұмыс істеу оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастырады.

Жобалық оқыту барысында бағалау жүйесі де өзгеше ұйымдастырылуы тиіс. Тек соңғы нәтиже ғана емес, жұмыс процесі, оқушының белсенділігі, шығармашылық көзқарасы, мәселені шешу жолдары ескерілуі қажет. Қалыптастырушы бағалау элементтерін қолдану оқушыларға өз қателіктерін түсініп, оларды түзетуге мүмкіндік береді. Бұл білім сапасының артуына оң әсер етеді.

Информатика сабағында жобалық оқытуды енгізу оқушылардың пәнге деген көзқарасын түбегейлі өзгертеді. Сабақ барысында оқушылар өздерін зерттеуші, бағдарламашы, дизайнер немесе талдаушы ретінде сезінеді. Бұл олардың өзін-өзі бағалау деңгейін көтеріп, өз күшіне сенімділігін арттырады. Сонымен қатар, жобалық оқыту оқушылардың болашақ мамандық таңдауға саналы түрде қарауына ықпал етеді.

Осылайша, информатика сабағында жобалық оқытуды енгізу білім беру процесін жандандырып, оқушының тұлғалық дамуына кең мүмкіндік ашады. Бұл әдіс оқытудың мазмұнын байытып қана қоймай, оқушыларды заманауи қоғам талаптарына сай тәрбиелеуге бағытталған тиімді құрал болып табылады.

Информатика сабағында жобалық оқытуды тиімді жүзеге асыру үшін мұғалім алдын ала жан-жақты дайындық жүргізуі қажет. Жобаның мақсаты, күтілетін нәтижесі, орындалу уақыты және бағалау критерийлері нақты анықталған жағдайда ғана жобалық жұмыс өз тиімділігін көрсетеді. Бұл кезеңде мұғалім оқушыларға жобаның жалпы бағытын түсіндіріп, олардың қызығушылығын оятуға баса назар аударуы тиіс. Жобаның тақырыбы оқушылар үшін өзекті әрі түсінікті болған сайын, олардың белсенділігі де жоғары болады.

Жобалық оқыту барысында оқушылардың дербес ізденісіне ерекше мән беріледі. Информатика пәнінде бұл ізденіс ақпарат көздерін таңдау, мәліметтерді іріктеу, оларды өңдеу және нәтижесін цифрлық форматта ұсыну арқылы жүзеге асады. Мұндай әрекеттер оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытып, ақпараттық қауіпсіздік пен академиялық адалдық қағидаларын меңгеруіне ықпал етеді. Сонымен қатар, оқушылар интернет ресурстарын тиімді пайдалануды, авторлық құқықты сақтауды үйренеді.

Жобалық оқытудың тағы бір маңызды қыры – оқушылардың шығармашылық еркіндігі. Информатика сабағында жоба орындау барысында оқушылар өз идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік алады. Бір оқушы бағдарламалау арқылы мәселені шешсе, екіншісі дизайн немесе контент дайындау бағытында жұмыс істей алады. Бұл әр оқушының жеке қабілетін ескеруге жағдай жасап, оқыту процесін тұлғалық-бағдарлы етуге мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл оқушылардың өз күшіне деген сенімін арттырып, шығармашылық белсенділігін дамытады.

Жобалық оқытуды енгізу барысында уақытты тиімді ұйымдастыру да маңызды мәселе болып табылады. Информатика сабағында жобалық жұмыс тек бір сабақпен шектелмей, бірнеше аптаға жоспарлануы мүмкін. Бұл жағдайда мұғалім жоба кезеңдерін нақты бөліп, әр кезеңнің орындалуын қадағалап отыруы қажет. Жобаны жоспарлау, зерттеу, орындау және қорғау кезеңдерінің жүйелі түрде ұйымдастырылуы оқушылардың жұмысын жеңілдетіп, нәтижеге қол жеткізуге көмектеседі.

Информатика сабағында жобалық оқытудың тиімділігін арттыру үшін пәнаралық байланысты да кеңінен қолдануға болады. Мысалы, математика пәнімен байланыстырып алгоритмдер құрастыру, география немесе биология пәндерімен біріктіріп деректерді өңдеу жобаларын орындау оқушылардың білімін кешенді түрде дамытуға ықпал етеді. Пәнаралық жобалар арқылы оқушылар әртүрлі пәндерде алған білімін бір арнаға тоғыстырып, оны практикада қолдануды үйренеді.

Жобалық оқыту барысында оқушылардың коммуникативтік дағдылары айқын дамиды. Жоба қорғау кезінде оқушылар өз жұмысын дәлелдеп, ойларын жүйелі түрде жеткізуге тырысады. Бұл олардың сөйлеу мәдениетін, презентация жасау дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, сыныптастарының пікірін тыңдау, сұрақтарға жауап беру арқылы оқушылар өзара мәдени қарым-қатынас орнатуға үйренеді. Бұл дағдылар болашақта кез келген салада қажет болатын әмбебап құзыреттердің қалыптасуына негіз болады.

Информатика сабағында жобалық оқытуды енгізу оқушылардың жауапкершілік деңгейін арттырады. Жобаны уақытында аяқтау, белгіленген талаптарды сақтау, топ мүшелерімен бірлесе жұмыс істеу оқушыдан үлкен жауапкершілікті талап етеді. Әрбір оқушы өз міндетін орындамаған жағдайда жалпы нәтиженің төмендейтінін түсінеді. Бұл жағдай оқушыларды тәртіпке, ұйымшылдыққа және өз ісіне жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді.

Жобалық оқыту оқушылардың өзіндік бағалау және рефлексия жасау қабілетін де дамытады. Жоба соңында оқушылар өз жұмысына талдау жасап, қандай қиындықтар болғанын, оларды қалай шешкенін, келесі жолы нені жақсартуға болатынын ой елегінен өткізеді. Мұндай рефлексия оқушының өзін-өзі дамытуына, қателіктерінен сабақ алуына мүмкіндік береді. Информатика сабағында бұл әсіресе маңызды, себебі бағдарламалау немесе цифрлық өнім жасау үнемі түзетуді, жетілдіруді талап етеді.

Жобалық оқытуды тиімді енгізу үшін мектептің материалдық-техникалық базасының да рөлі зор. Компьютерлердің жеткілікті болуы, бағдарламалық қамтамасыз етудің жаңартылуы, интернетке қолжетімділік жобалық жұмыстың сапасына тікелей әсер етеді. Дегенмен, шектеулі жағдайдың өзінде мұғалім шығармашылықпен жұмыс істеп, қолжетімді ресурстарды тиімді пайдалана алады. Ең бастысы – жобалық оқытудың мәнін түсіну және оны мақсатты түрде қолдану.

Информатика сабағында жобалық оқытуды енгізу мұғалімнің кәсіби дамуына да оң ықпал етеді. Мұғалім үнемі жаңа технологияларды меңгеріп, өз тәжірибесін жетілдіруге ұмтылады. Бұл өз кезегінде сабақтың мазмұнын байытып, оқушыларға сапалы білім беруге мүмкіндік жасайды. Мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастыққа негізделген қарым-қатынас оқу процесінің тиімділігін арттырады.

Осы тұрғыда жобалық оқыту информатика пәнін оқытудың дәстүрлі тәсілдерінен бас тартып, оқушылардың белсенді әрекетіне негізделген жаңа форматты қалыптастырады. Бұл әдіс оқушыларды тек білім алушы ғана емес, білімді өмірде қолдана алатын тұлға ретінде тәрбиелеуге бағытталған.

Информатика сабағында жобалық оқытуды енгізудің нәтижелілігі оқушының білімді қаншалықты терең меңгеріп, оны өмірлік жағдайларда қолдана алуымен айқындалады. Жобалық оқыту барысында оқушылар тек ақпаратты қабылдаушы ғана емес, өз бетінше ойлайтын, зерттейтін, талдайтын және нақты өнім жасайтын белсенді тұлға ретінде қалыптасады. Бұл тәсіл қазіргі білім беру талаптарына толық сай келеді, себебі ХХІ ғасыр оқушысынан дайын білімді жаттау емес, алған білімін тиімді пайдалану қабілеті талап етіледі.

Информатика сабағында жобалық оқытудың тағы бір маңызды артықшылығы – оқушылардың пәнге деген ішкі мотивациясын арттыруы. Жобалық жұмыс кезінде оқушы өз еңбегінің нәтижесін көріп, оның практикалық маңызын сезінеді. Бұл оқыту процесін жандандырып, сабаққа деген қызығушылықты тұрақты түрде сақтауға мүмкіндік береді. Әсіресе информатика сияқты қолданбалы пәнде жобалық оқыту оқушының теориялық білімін тәжірибемен ұштастырып, оқытудың тиімділігін арттырады.

Жобалық оқыту оқушылардың ақпараттық және цифрлық сауаттылығын қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Ақпаратты іздеу, өңдеу, сақтау және ұсыну дағдылары жобалық жұмыс барысында табиғи түрде дамиды. Сонымен қатар, оқушылар цифрлық құралдарды мақсатты әрі жауапкершілікпен қолдануға үйренеді. Бұл олардың болашақта цифрлық ортада еркін жұмыс істеуіне берік негіз қалайды.

Информатика сабағында жобалық оқытуды енгізу барысында мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас жаңа деңгейге көтеріледі. Мұғалім бақылаушы немесе бағалаушы рөлінен гөрі кеңесші, бағыттаушы қызметін атқарады. Мұндай өзара әрекет оқушылардың еркін ойлауына, өз пікірін ашық айтуына және бастамашыл болуына мүмкіндік береді. Оқушы өзін оқу процесінің толыққанды қатысушысы ретінде сезінеді, бұл оның жеке тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Жобалық оқыту әдісі оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға да ықпал етеді. Топтық жобалар барысында оқушылар бір-бірімен келісімге келуді, ортақ шешім қабылдауды, жауапкершілікті бөлісуді үйренеді. Бұл қасиеттер тек мектеп қабырғасында ғана емес, болашақ өмірде де аса маңызды. Информатика сабағы осылайша тек пәндік білім беріп қана қоймай, оқушыны қоғамда белсенді өмір сүруге дайындайды.

Сонымен қатар, жобалық оқыту оқушылардың кәсіби бағдарлануына ықпал етеді. Бағдарламалау, веб-дизайн, деректерді талдау, цифрлық өнім жасау сияқты жұмыстарды орындау барысында оқушылар өз қызығушылықтары мен бейімділіктерін анықтайды. Бұл олардың болашақ мамандық таңдауына саналы түрде қарауына мүмкіндік береді. Информатика пәні осы тұрғыда оқушыларды еңбек нарығында сұранысқа ие дағдылармен қаруландыратын пән ретінде көрінеді.

Жобалық оқытуды енгізу барысында кездесетін қиындықтарды да ескермеуге болмайды. Уақыттың шектеулі болуы, техникалық мүмкіндіктердің жеткіліксіздігі немесе оқушылардың бастапқы дайындық деңгейінің әртүрлілігі белгілі бір қиындықтар туындатуы мүмкін. Дегенмен, мұғалімнің дұрыс жоспарлауы, икемді әдістемелік тәсілдерді қолдануы бұл мәселелерді біртіндеп шешуге мүмкіндік береді. Ең бастысы – жобалық оқытудың мақсатын нақты түсініп, оны жүйелі түрде жүзеге асыру.

Қорытындылай келе, информатика сабағында жобалық оқытуды енгізу – білім сапасын арттырудың тиімді жолы. Бұл әдіс оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытады. Жобалық оқыту арқылы оқушылар алған білімін өмірде қолдана алатын, жауапкершілігі жоғары, цифрлық ортада еркін бағдарлайтын тұлға ретінде қалыптасады. Сондықтан жобалық оқыту технологиясын информатика сабағында кеңінен қолдану – қазіргі заман талабынан туындаған қажеттілік.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – Москва, 2019.
2. Полат Е.С. Проектная деятельность школьников. – Москва, 2020.
3. Құдайбергенова К. Құзыреттілікке бағытталған білім беру. – Алматы, 2018.
4. Информатика пәні бойынша оқу бағдарламасы. – Астана, 2023.
5. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. – Москва, 2021.
6. Жобалық оқыту технологиялары: әдістемелік нұсқаулық. – Алматы, 2022.

ТАРИХ АРҚЫЛЫ ТҮЛҒА ТӘРБИЕЛЕУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚТЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ

Турлыбаева Орынша Узакбаевна
Тарих пәні мұғалімі

Турлыбаева Орынша Узакбаевна

Түркістан облысы Жетісай ауданы

"Абай атындағы №4 жалпы білім беретін мектеп мектеп - гимназия"

коммуналдық мемлекеттік мекемесі

Тарих пәні мұғалімі

Аннотация.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – ұлттық болмысын сақтай отырып, заман талабына сай ойлайтын, жауапкершілігі жоғары, тарихи санасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Осы үдерісте тарих пәнінің атқаратын рөлі айрықша. Тарих – өткеннің жай деректер жиынтығы емес, ол ұлттың жады, рухани тірегі, тәрбиелік әлеуеті мол құндылықтар жүйесі. Мақалада тарих арқылы тұлға тәрбиелеудің маңызы, дәстүрлі құндылықтар мен заманауи білім беру талаптарының сабақтастығы, тарих пәнін оқытудағы тәрбиелік бағыттың өзектілігі қарастырылады. Сонымен қатар, тарих сабағында ұлттық сана, отансүйгіштік, азаматтық жауапкершілік қалыптастырудың педагогикалық мүмкіндіктері кеңінен талданады.

Қоғам дамуының әр кезеңінде білім мен тәрбие ұғымдары бір-бірімен тығыз байланыста болып келгені белгілі. Әсіресе, ұлттың болашағы саналатын жас ұрпақты тәрбиелеуде тарихтың орны ерекше. Тарих арқылы адам өз тегін, шыққан ортасын, ұлтының өткені мен тағдырын таниды. Бұл таным тұлғаның ішкі дүниесінің қалыптасуына, дүниетанымының кеңеюіне, өмірлік ұстанымдарының айқындалуына тікелей ықпал етеді. Сондықтан тарих пәні тек білім беруші пән ретінде емес, тұлға қалыптастырушы негізгі рухани құралдардың бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

Бүгінгі мектеп қабырғасында тарихты оқытуға қойылатын талаптар түбегейлі өзгеріп отыр. Бұрын тарих көбіне хронологиялық деректерді жаттатуға негізделсе, қазіргі кезеңде оның тәрбиелік, дүниетанымдық қыры алдыңғы орынға шықты. Оқушы тарихи оқиғаларды білуімен қатар, сол оқиғалардан сабақ алып, оларды қазіргі өмірмен байланыстыра алуы қажет. Бұл – тұлғаның сыни ойлау қабілетін, азаматтық көзқарасын, ұлттық жауапкершілігін қалыптастырудың маңызды шарты.

Ұлттық тәрбие мәселесі қазақ халқы үшін ежелден өзекті болған. Дәстүрлі қазақ қоғамында тәрбие тарихпен, шежіремен, ауыз әдебиетімен, батырлар жырымен, аңыз-әфсаналармен тығыз байланыста жүргізілді. Әрбір жас өз халқының өткені арқылы ерлікке, адалдыққа, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетуге тәрбиеленді. Бұл тұрғыдан алғанда, тарих – ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз ететін негізгі тетік. Қазіргі заманда осы дәстүрлі тәрбиелік негіздерді сақтай отырып, оны жаңашыл білім беру әдістерімен ұштастыру – тарих пәні мұғалімінің басты міндеті.

Тұлға тәрбиелеу ұғымы жан-жақты дамыған, әлеуметтік жауапкершілігі бар, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген азамат қалыптастыруды көздейді. Мұндай тұлғаны қалыптастыруда тарих сабағы үлкен мүмкіндіктерге ие. Себебі тарихта адам тағдыры, халықтың күресі, елдің тәуелсіздік жолындағы қиындықтары мен жетістіктері көрініс табады. Оқушы тарихи тұлғалардың өмір жолын зерделей отырып, өзіне үлгі алады, мінез-құлқын қалыптастырады, өмірлік мақсаттарын айқындайды.

Дәстүр мен жаңашылдықтың сабақтастығы – қазіргі білім беру жүйесінің басты қағидаларының бірі. Дәстүр дегеніміз – ұлттың ғасырлар бойы жинақтаған рухани тәжірибесі, ал жаңашылдық – сол тәжірибені заман талабына сай бейімдеу. Тарих пәнін оқытуда бұл екі ұғым бір-біріне қарсы қойылмауы тиіс, керісінше, бірін-бірі толықтыратын, өзара үйлесімді жүйе ретінде қарастырылуы қажет. Дәстүрлі тарихи сананы сақтай отырып, заманауи педагогикалық технологияларды қолдану арқылы ғана тұлға тәрбиелеудің тиімді нәтижесіне қол жеткізуге болады.

Қазіргі оқушы – ақпараттық қоғамның өкілі. Ол тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, ақпаратты талдай алатын, салыстыра білетін, өз көзқарасын қалыптастыратын тұлға болуы керек. Осы тұрғыдан алғанда, тарих сабағында интерактивті әдістерді, жобалық жұмыстарды, тарихи деректермен өз бетінше жұмыс істеуді ұйымдастыру маңызды. Алайда қандай әдіс қолданылса да, оның түпкі мақсаты – тұлғаның рухани дамуы мен ұлттық болмысының қалыптасуына қызмет етуі тиіс.

Тарих арқылы тұлға тәрбиелеудің тағы бір маңызды қыры – отансүйгіштік пен азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру. Өз елінің тарихын білмеген, оның өткеніне құрметпен қарамаған адамнан нағыз патриот шығуы қиын. Тарих сабағында елдің тәуелсіздік жолындағы күресі, ата-бабалардың ерлігі, мемлекеттің қалыптасу кезеңдері терең әрі саналы түрде оқытылғанда ғана оқушының бойында елге деген сүйіспеншілік, жауапкершілік сезімі қалыптасады.

Сонымен қатар тарих сабағы арқылы оқушыларды толеранттылыққа, өзге мәдениеттерді құрметтеуге тәрбиелеу де маңызды. Қазақстан көпұлтты мемлекет болғандықтан, тарихты оқытуда түрлі этностардың ел дамуына қосқан үлесін көрсету, ортақ құндылықтарды дәріптеу тұлғаның әлеуметтік бейімделуіне оң әсер етеді. Бұл да тұлға тәрбиелеудегі тарих пәнінің мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Қорытындылай келе, тарих арқылы тұлға тәрбиелеу – күрделі әрі көпқырлы үдеріс. Ол дәстүрлі ұлттық құндылықтарға сүйене отырып, жаңашыл білім беру талаптарымен ұштасқанда ғана нәтижелі болады. Бұл

үдерісте тарих пәні мұғалімінің кәсіби шеберлігі, дүниетанымы, ұлттық жауапкершілігі шешуші рөл атқарады. Тарих сабағы тұлғаның рухани тірегіне, өмірлік бағдаршамына айналғанда ғана оның тәрбиелік мәні толық ашылады.

Тарих арқылы тұлға тәрбиелеу үдерісінде мұғалімнің рөлі ерекше. Себебі тарих пәні мұғалімі тек білім беруші ғана емес, ол – бағыттаушы, тәрбиелеуші, ұлттық құндылықтарды жеткізуші тұлға. Мұғалімнің әрбір сабағы, айтқан пікірі, таңдаған мысалы оқушы санасында із қалдырады. Сондықтан тарих сабағында берілетін материалдың мазмұны ғана емес, оны жеткізу формасы, мұғалімнің жеке көзқарасы мен ұстанымы да тәрбиелік мәнге ие.

Дәстүрлі тарихты оқытуда көбіне дайын ақпарат беру, оқулық мәтінін мазмұндату, даталар мен оқиғаларды жаттау басым болды. Мұндай тәсіл оқушының есте сақтау қабілетін дамытқанымен, оның тұлғалық дамуына жеткілікті деңгейде әсер ете алмады. Қазіргі кезеңде білім беру парадигмасының өзгеруіне байланысты тарих сабағында оқушы белсенді субъект ретінде қарастырылады. Бұл жағдайда оқушы тарихи деректерді өз бетінше талдайды, пікір білдіреді, қорытынды жасайды. Осындай әрекеттер барысында оның сыни ойлау қабілеті, жауапкершілігі, азаматтық көзқарасы қалыптасады.

Дәстүр мен жаңашылдықтың сабақтастығы тарих сабағында нақты көрініс табуы тиіс. Дәстүр дегенде біз ұлттық тарихқа деген құрметті, ата-баба мұрасына адалдықты, тарихи сананы түсінеміз. Ал жаңашылдық – осы құндылықтарды заманауи әдіс-тәсілдер арқылы жеткізу. Мысалы, қазақ халқының батырлық дәстүрін оқытуда тек мәтінмен шектелмей, тарихи деректермен жұмыс жасау, картамен талдау, көркем шығармалардан үзінділер қолдану оқушының қызығушылығын арттырады әрі тәрбиелік әсерін күшейтеді.

Тарихи тұлғаларды оқыту – тұлға тәрбиелеудің маңызды құралдарының бірі. Ел тарихында із қалдырған хандар, билер, батырлар, ағартушылар мен қайраткерлердің өмір жолы оқушыға өнеге бола алады. Мұндай тұлғаларды оқыту барысында олардың адамгершілік қасиеттеріне, елге сіңірген еңбегіне, қиындықтарға қарсы тұра білуіне ерекше назар аудару қажет. Оқушы тарихи тұлғаны тек өткен заман кейіпкері ретінде емес, қазіргі өмірмен байланыстыра отырып қабылдағанда ғана тәрбиелік нәтиже болады.

Сонымен қатар тарих сабағында қарама-қайшылықты кезеңдерді де ашық әрі әділ талдау маңызды. Бұл оқушыны біржақты ойлаудан сақтап, өмірдің күрделілігін түсінуге үйретеді. Тарихтағы қиын кезеңдер, қателіктер мен жеңілістер де тұлға тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. Себебі оқушы тарихтағы сәтсіздіктерден сабақ алып, жауапкершілік пен төзімділікке үйренеді.

Жаңашылдық тарих сабағында ақпараттық технологияларды қолданумен де тығыз байланысты. Цифрлық ресурстар, электронды карталар, деректі фильмдер, виртуалды мұражайлар тарихты оқыту мүмкіндіктерін кеңейтеді. Алайда технология – мақсат емес, құрал екенін естен шығармау керек. Оның басты міндеті – оқушының тарихи санасын қалыптастыруға, тұлғалық дамуына қызмет ету. Егер технология тек көрнекілік үшін ғана қолданылса, оның тәрбиелік мәні төмендейді.

Тарих арқылы тұлға тәрбиелеуде ұлттық бірегейлікті қалыптастыру мәселесі де ерекше орын алады. Ұлттық бірегейлік – адамның өз ұлтына тиесілі екенін сезінуі, оның мәдениеті мен тарихына құрметпен қарауы. Бұл қасиет тарих сабағында жүйелі түрде қалыптасады. Қазақстан тарихын оқыту барысында мемлекеттіліктің қалыптасуы, тәуелсіздік үшін күрес, ұлттық құндылықтардың сақталуы кеңінен қарастырылғанда ғана оқушы өзін осы тарихтың жалғасы ретінде сезінеді.

Оқушының тарихи санасы қалыптасқанда, оның болашаққа деген көзқарасы да айқындалады. Тарихты білетін адам өткенді бағалап қана қоймай, қазіргі жағдайды түсініп, болашақты саналы түрде жоспарлай алады. Бұл – тұлғаның жауапкершілікті, ойлы, белсенді азамат болып қалыптасуының негізі. Сондықтан тарих сабағы тек өткенге үңілу емес, болашаққа бағдар беретін рухани алаң болуы тиіс.

Тұлға тәрбиелеуде тарих сабағында пікірталас пен ой алмасудың маңызы зор. Оқушылар тарихи оқиғаларға әртүрлі көзқараспен қарап, өз пікірін дәлелдеуге үйренгенде ғана олардың коммуникативтік қабілеті дамиды. Бұл қасиеттер қазіргі қоғамда аса қажет. Өз ойын ашық айту, өзгенің пікірін тыңдау, дәлелмен сөйлеу – тұлғаның әлеуметтік тұрғыдан қалыптасуының маңызды белгілері.

Осылайша тарих арқылы тұлға тәрбиелеу дәстүрлі құндылықтар мен жаңашыл тәсілдердің үйлесімін талап етеді. Бұл үйлесім сақталғанда ғана тарих сабағы оқушы үшін қызықты, мазмұнды әрі тәрбиелік мәні жоғары болады. Мұндай сабақтар оқушының санасында ұзақ сақталып, оның өмірлік ұстанымдарының қалыптасуына әсер етеді.

Тарих арқылы тұлға тәрбиелеу мәселесін тереңірек қарастырғанда, бұл үдерістің үздіксіз әрі жүйелі сипатта болуы қажет екені анық байқалады. Тарих сабағында берілетін тәрбие бір реттік әсермен шектелмеуі тиіс, ол оқушының бүкіл оқу кезеңінде біртіндеп қалыптасатын рухани-адамгершілік жүйе болуы қажет. Әр сыныпта, әр тақырыпта тарихтың тәрбиелік әлеуеті ашылып отырғанда ғана тұлғаның тарихи санасы терең әрі орнықты қалыптасады.

Мектептегі тарих курсы оқушыны тек өткенмен таныстырып қана қоймай, оның азаматтық ұстанымын айқындауға ықпал етеді. Тарихи оқиғаларды зерделеу барысында оқушы әділеттілік, жауапкершілік, еркіндік, бірлік сияқты құндылықтардың мәнін түсінеді. Бұл құндылықтар тұлғаның ішкі дүниесіне сіңген кезде ғана ол қоғамда өз орнын таба алатын, белсенді азамат ретінде қалыптасады. Тарих сабағында осындай құндылықтарды жүйелі түрде көрсету – мұғалімнің кәсіби әрі азаматтық борышы.

Дәстүр мен жаңашылдықтың сабақтастығы тұлға тәрбиелеуде ерекше маңызға ие. Егер тарихты оқыту тек дәстүрлі тәсілдермен шектелсе, ол оқушы үшін қызықсыз әрі формалды болуы мүмкін. Ал тек жаңашылдыққа ұмтылып, ұлттық мазмұнды елемей тарихи сананың әлсіреуіне әкелуі ықтимал. Сондықтан тарих пәнінде осы

екі бағыттың үйлесімділігі сақталуы тиіс. Ұлттық тарихтың терең мазмұны заманауи әдістермен ұштастырылғанда ғана тәрбиелік нәтиже жоғары болады.

Қазіргі қоғамда ақпараттың көптігі тұлғаға үлкен сын тудырады. Әртүрлі көзқарастар мен пікірлер арасында адаспау үшін адамда берік тарихи сана болуы қажет. Бұл сана тарих сабағында қалыптасады. Тарихи санасы қалыптасқан тұлға жалған ақпаратты шынайы деректен ажырата алады, өткенді бұрмалауға қарсы тұрады, өз ұлтының мүддесін қорғай біледі. Бұл – тарих арқылы тәрбиеленген тұлғаның маңызды белгісі.

Тарих сабағында оқушыларды өз халқының мәдени мұрасын құрметтеуге тәрбиелеу де тұлға қалыптастырудың маңызды қыры болып табылады. Тарихи ескерткіштер, мәдени мұралар, салт-дәстүрлер арқылы оқушы өз ұлтының ерекшелігін сезінеді. Бұл сезім оның бойында мақтаныш пен жауапкершілік тудырады. Мұндай қасиеттер тұлғаның рухани негізін құрайды.

Сонымен қатар тарих арқылы тұлға тәрбиелеу жалпыадамзаттық құндылықтарды игерумен де тығыз байланысты. Тарихта түрлі халықтардың тағдыры, өркениеттердің дамуы, мәдениеттердің өзара ықпалы көрініс табады. Оқушы осы үдерістерді түсіну арқылы өзге халықтарға құрметпен қарауға, бейбітшілік пен ынтымақтастықты бағалауға үйренеді. Бұл қасиеттер қазіргі көпұлтты және жаһандық қоғамда аса маңызды.

Тарих пәні мұғалімінің кәсіби шеберлігі мен тұлғалық үлгісі оқушы тәрбиесінде шешуші рөл атқарады. Мұғалімнің тарихқа деген сүйіспеншілігі, ұлттық құндылықтарға адалдығы, әділдігі мен адамгершілігі оқушыға тікелей әсер етеді. Сондықтан тарих мұғалімі үнемі өзін жетілдіріп, заманауи білім беру талаптарына сай болумен қатар, ұлттық рухани негіздерді берік ұстануы қажет.

Осылайша тарих арқылы тұлға тәрбиелеу – ұзақ мерзімді, жауапты әрі күрделі үдеріс. Бұл үдеріс дәстүр мен жаңашылдықтың өзара сабақтастығы негізінде жүзеге асқанда ғана нәтижелі болады. Тарих сабағы оқушы үшін тек пән емес, өмірлік бағдар, рухани тірек, азаматтық қалыптасудың негізі болуға тиіс.

Қорытындылай келе, тарих арқылы тұлға тәрбиелеу қоғамның болашағына тікелей әсер ететін маңызды мәселе екенін атап өту қажет. Ұлттық тарихын құрметтейтін, өткенінен сабақ ала білетін, заманауи ойлайтын тұлға ғана елдің дамуына үлес қоса алады. Сондықтан тарих пәнін оқытуда тәрбиелік бағытты күшейту, дәстүрлі құндылықтарды сақтай отырып, жаңашыл әдістерді тиімді қолдану – қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламалары.

Қазақ халқының тарихы жөніндегі ғылыми еңбектер жинағы.

Ұлттық тәрбие және тұлға қалыптастыру мәселелеріне арналған педагогикалық зерттеулер.

Тарих пәнін оқыту әдістемесі бойынша оқу құралдары.

ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒДАРЛАНҒАН ОҚЫТУ – БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ БАСТЫ БАҒЫТЫ

Оқташ Айдана Сейдуәліқызы

Шымкент қаласы

«Б. Алтынсарин атындағы №65 мектеп-гимназиясы»

Бастауыш сынып мұғалімі

АННОТАЦИЯ

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет – тек білімді меңгерген емес, сонымен қатар рухани бай, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, қоғамда өз орнын таба алатын тұлға қалыптастыру. Осы тұрғыда құндылыққа бағдарланған оқыту бастауыш мектептен басталуы тиіс, өйткені баланың тұлғалық іргетасы дәл осы кезеңде қаланады. Мақалада құндылыққа бағдарланған оқытудың мәні, оның бастауыш сыныптағы маңызы, оқыту мен тәрбиенің өзара байланысы, мұғалімнің рөлі және оқушы тұлғасын қалыптастырудағы ықпалы жан-жақты қарастырылады. Құндылыққа бағдарланған оқытудың білім мазмұнына, оқу процесіне және оқушының ішкі дүниесіне әсері талданып, бастауыш мектеп жағдайында оны тиімді жүзеге асыру жолдары сипатталады.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық және мәдени өзгерістер білім беру жүйесіне де түбегейлі талаптар қойып отыр. ХХІ ғасырдағы мектептің басты мақсаты – тек ақпарат берумен шектелмей, оқушының тұлғалық дамуын қамтамасыз ету, оның бойында өмірлік маңызы бар құндылықтарды қалыптастыру. Осы тұрғыда құндылыққа бағдарланған оқыту білім берудің негізгі бағытына айналуға тиіс. Әсіресе бастауыш мектеп кезеңі бұл үдерісте шешуші рөл атқарады, себебі дәл осы жаста баланың дүниетанымы, мінез-құлқы, адамгершілік ұстанымдары қалыптаса бастайды. Бастауыш сынып оқушысы әлемді қабылдаудың алғашқы үлгілерін меңгереді, жақсылық пен жамандықты, әділдік пен әділетсіздікті, еңбек пен жауапкершілікті ажыратуды үйренеді. Сондықтан құндылыққа бағдарланған оқыту бастауыш мектептің басты бағыты болуы заңды құбылыс.

Құндылық ұғымы адам өміріндегі маңыздылықты, қажеттілікті, мәнді білдіреді. Құндылықтар адамның мінез-құлқын, іс-әрекетін, көзқарасын айқындайды және оның өмірлік таңдауларына тікелей әсер етеді. Білім беру

саласында құндылыққа бағдарланған оқыту дегеніміз – оқу процесін тек білім мен дағды беруге емес, сонымен қатар оқушының рухани-адамгершілік, әлеуметтік, мәдени құндылықтарын қалыптастыруға бағыттау. Бұл оқытуда оқушы тек білім алушы ғана емес, белгілі бір құндылықтарды меңгеруші, сол құндылықтарды өмірде қолдана алатын тұлға ретінде қарастырылады. Бастауыш мектеп жағдайында бұл бағыт ерекше маңызға ие, өйткені баланың тұлғалық дамуының негізі дәл осы кезеңде қаланады.

Бастауыш сыныптағы оқыту мазмұны баланың жас ерекшелігіне сәйкес, оның психологиялық және эмоционалдық дамуын ескере отырып құрылуы тиіс. Бұл кезеңде оқушы үлкендердің сөзіне сенгіш, олардың іс-әрекетін үлгі тұтқыш болады. Мұғалімнің әрбір сөзі, әрбір әрекеті оқушы үшін маңызды үлгіге айналады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі тек пән үйретуші ғана емес, сонымен қатар құндылықтарды жеткізуші, тәрбиеші, бағыттаушы тұлға болуы тиіс. Құндылыққа бағдарланған оқытуда мұғалімнің кәсіби және тұлғалық қасиеттері ерекше рөл атқарады. Оның әділдігі, мейірімділігі, жауапкершілігі, адамгершілігі оқушылардың бойында дәл сол қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді.

Құндылыққа бағдарланған оқыту білім мен тәрбиенің ажырамас бірлігін қамтамасыз етеді. Бастауыш мектепте оқыту мен тәрбиені бір-бірінен бөлу мүмкін емес, өйткені әрбір сабақта белгілі бір тәрбиелік мән бар. Мысалы, ана тілі сабағында мәтін оқу арқылы оқушы тек оқи білу дағдысын ғана емес, сонымен қатар мәтіндегі кейіпкерлердің іс-әрекетін бағалауды, жақсылық пен жамандықты ажыратуды үйренеді. Математика сабағында есеп шығару барысында жауапкершілікке, ұқыптылыққа, табандылыққа тәрбиеленеді. Дүниетану сабағында табиғатты қорғау, қоршаған ортаға жанашырлық таныту сияқты экологиялық құндылықтар қалыптасады. Осылайша әрбір пән оқушының құндылықтық әлемін байытуға қызмет етеді.

Қазіргі білім беру бағдарламаларында құндылықтарға ерекше назар аударылуы да кездейсоқ емес. Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды ұштастыру арқылы ғана жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыруға болады. Ұлттық құндылықтар – тіл, дәстүр, мәдениет, тарих, отансүйгіштік сезім – баланың өз халқының өкілі екенін сезінуіне, ұлттық болмысын сақтауға көмектеседі. Ал жалпыадамзаттық құндылықтар – адамгершілік, әділдік, толеранттылық, сыйластық – оқушының әлемдік қоғамдастықта өз орнын табуына ықпал етеді. Бастауыш мектепте осы екі бағыттағы құндылықтарды үйлесімді түрде беру маңызды. Бұл үйлесім баланың ішкі дүниесінде тепе-теңдік қалыптастырып, оның тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді.

Құндылыққа бағдарланған оқытуда оқушының белсенділігі басты назарда болады. Оқушы дайын ақпаратты жай қабылдаушы емес, өз ойын білдіре алатын, пікірталасқа қатысатын, шешім қабылдай алатын тұлға ретінде дамиды. Мұндай оқытуда оқушының жеке пікірі, сезімі, көзқарасы ескеріледі. Бұл өз кезегінде оның өзін-өзі бағалауына, өзіне деген сенімділігінің артуына әсер етеді. Бастауыш сынып оқушысы үшін бұл өте маңызды, өйткені дәл осы кезеңде оның «мен» деген түсінігі қалыптаса бастайды. Құндылыққа бағдарланған оқыту арқылы бала өзін қоғамның маңызды мүшесі ретінде сезінеді.

Сонымен қатар құндылыққа бағдарланған оқыту оқушылар арасында жағымды қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді. Бірлескен жұмыс, топтық тапсырмалар, өзара көмек көрсету барысында оқушылар бір-бірін тыңдауды, сыйлауды, түсінуді үйренеді. Бұл әлеуметтік дағдылардың қалыптасуына, ұжымда жұмыс істей білуіне негіз болады. Бастауыш мектепте қалыптасқан осындай қарым-қатынас мәдениеті оқушының кейінгі оқу сатыларында да, өмірінде де үлкен рөл атқарады.

Құндылыққа бағдарланған оқытуда оқу ортасының маңызы зор. Сыныптағы психологиялық ахуал, мұғалім мен оқушы арасындағы сенім, өзара құрмет оқу процесінің тиімділігін арттырады. Егер оқушы өзін қауіпсіз, бағаланған, түсінілген сезінсе, ол оқу процесіне белсенді қатысады, өз ойын ашық білдіреді. Мұндай ортада құндылықтар тек сөз жүзінде емес, нақты іс-әрекет арқылы меңгеріледі. Мұғалімнің оқушыларға деген қарым-қатынасы, олардың жетістігін бағалауы, қателіктеріне түсіністікпен қарауы – бәрі де құндылыққа бағдарланған оқытудың ажырамас бөлігі.

Бастауыш мектепте құндылыққа бағдарланған оқытудың тағы бір маңызды қыры – ата-аналармен ынтымақтастық. Отбасы – баланың алғашқы тәрбиелік ортасы, ал мектеп – сол тәрбиені жалғастырушы институт. Егер мектеп пен отбасы арасындағы байланыс үйлесімді болса, құндылықтарды қалыптастыру үдерісі де тиімді болады. Мұғалім ата-аналармен бірлесе отырып, баланың тұлғалық дамуына ықпал етуі тиіс. Бұл ынтымақтастық баланың бойында тұрақты құндылықтық бағдар қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша құндылыққа бағдарланған оқыту бастауыш мектептің басты бағыты ретінде оқушының жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді. Ол білім берудің мазмұнын байытып қана қоймай, оқушының тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады, оны өмірге дайындайды. Бастауыш мектепте алынған осындай тәрбие мен білім баланың бүкіл өміріне әсер ететін берік негізге айналады.

Құндылыққа бағдарланған оқытуда бастауыш сынып оқушысының жас ерекшелігі ескерілуі аса маңызды. Бұл жастағы балалар үшін абстрактілі ұғымдардан гөрі нақты іс-әрекет, үлгі, ойын, жағдаят арқылы берілген тәрбие әлдеқайда тиімді. Сондықтан құндылықтарды тікелей түсіндіруден бұрын, оларды оқушының күнделікті оқу әрекетіне, қарым-қатынасына табиғи түрде енгізу қажет. Мысалы, адалдық, жауапкершілік, еңбекқорлық сияқты құндылықтар арнайы түсіндіру арқылы емес, тапсырманы орындау барысындағы талаптар, бағалау әдісі, мұғалімнің ұстанымы арқылы қалыптасады. Оқушы өз еңбегінің нәтижесін көріп, әділ бағаланған кезде ғана әділдік пен адалдықтың мәнін терең түсінеді.

Құндылыққа бағдарланған оқытуда ойын технологияларының да орны ерекше. Ойын бастауыш сынып оқушысының негізгі әрекеті болғандықтан, ол арқылы берілген кез келген ақпарат баланың санасында жеңіл әрі берік сақталады. Ойын барысында оқушылар өзара қарым-қатынасқа түседі, рөлдерді бөліседі, белгілі бір ережелерді сақтауға үйренеді. Бұл өз кезегінде тәртіп, сыйластық, ынтымақтастық сияқты құндылықтардың

қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар ойын арқылы оқушы өз эмоциясын басқаруды, жеңіске қуана білуді, жеңілісті қабылдауды үйренеді. Мұның барлығы оның тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Құндылыққа бағдарланған оқытудың тиімді жүзеге асуы үшін оқу мазмұны мен әдістері бір-бірімен үйлесімді болуы қажет. Егер оқу материалы тек ақпарат беруге бағытталса, ал тәрбие бөлігі ескерілмесе, құндылықтарды қалыптастыру үдерісі толыққанды жүзеге аспайды. Сондықтан әрбір сабақта белгілі бір тәрбиелік мақсат көзделуі тиіс. Бұл мақсат ашық айтылмауы мүмкін, бірақ сабақтың құрылымынан, тапсырмалардың мазмұнынан, мұғалімнің сұрақтарынан көрініс табуы керек. Мұндай сабақтарда оқушы тек білім алып қана қоймай, ойлануға, салыстыруға, өз пікірін білдіруге мүмкіндік алады.

Құндылыққа бағдарланған оқытуда бағалау жүйесі де ерекше рөл атқарады. Бастауыш сыныпта оқушы үшін баға тек білім деңгейінің көрсеткіші ғана емес, оның өзіне деген сеніміне әсер ететін маңызды фактор болып табылады. Егер бағалау әділ, түсінікті және қолдауға бағытталған болса, оқушы өзін бағалы тұлға ретінде сезінеді. Ал бұл өз кезегінде оның ішкі мотивациясын арттырады. Құндылыққа бағдарланған бағалау оқушының тек нәтижесін ғана емес, оның талпынысын, еңбегін, жауапкершілігін де ескеруі тиіс. Мұндай бағалау баланың бойында еңбекқорлық, табандылық, өз-өзіне сенімділік сияқты қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді.

Бастауыш мектепте құндылыққа бағдарланған оқытудың маңызды аспектілерінің бірі – тілдік орта. Ана тілі арқылы оқушы тек сөйлеу дағдысын ғана емес, ұлттың рухани байлығын, мәдениетін, дүниетанымын меңгереді. Тіл – құндылықтарды жеткізудің ең тиімді құралы. Халық ауыз әдебиеті, мақал-мәтелдер, ертегілер арқылы бала адамгершілік, батырлық, адалдық, үлкенді сыйлау сияқты қасиеттерді бойына сіңіреді. Сондықтан бастауыш сыныпта тілдік материалды таңдауда оның тәрбиелік әлеуетіне ерекше мән берілуі қажет.

Құндылыққа бағдарланған оқытуда сыныптан тыс жұмыстардың да маңызы зор. Түрлі мерекелік шаралар, тәрбие сағаттары, шығармашылық жобалар оқушылардың құндылықтық бағдарын кеңейтеді. Мұндай іс-шаралар барысында оқушылар өз қабілеттерін көрсетіп, ұжымдық жұмысқа қатысады, жауапкершілік алады. Бұл олардың әлеуметтік белсенділігін арттырып, өзіне және өзгелерге деген құрметін қалыптастырады. Сонымен қатар сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың мектепке деген жағымды көзқарасын қалыптастырып, оқу процесіне қызығушылығын арттырады.

Құндылыққа бағдарланған оқытуда мұғалімнің кәсіби шеберлігімен қатар, оның тұлғалық болмысы да шешуші рөл атқарады. Бастауыш сынып оқушысы мұғалімді абсолютті бедел иесі ретінде қабылдайды. Сондықтан мұғалімнің әрбір іс-әрекеті, қарым-қатынасы, сөйлеу мәдениеті оқушы үшін үлгі болады. Егер мұғалім өз ісіне жауапкершілікпен қарап, оқушыларға құрметпен қараса, бұл қасиеттер оқушылардың бойында да қалыптасады. Мұғалімнің шынайылығы, әділдігі, сабырлылығы құндылыққа бағдарланған оқытудың табысты болуына тікелей әсер етеді.

Қазіргі таңда қоғамда ақпараттың көптігі, технологияның дамуы балалардың санасына түрлі әсер етуде. Осы жағдайда бастауыш мектептің міндеті – оқушыға ақпаратты сүзгіден өткізіп қабылдауды, дұрыс пен бұрысты ажыратуды үйрету. Бұл да құндылыққа бағдарланған оқытудың бір қыры болып табылады. Оқушы тек білімді меңгеріп қана қоймай, оны өмірде қалай қолдану керектігін, қандай құндылықтарға сүйене отырып шешім қабылдау қажет екенін түсінуі тиіс. Мұндай қабілеттер баланың болашақта саналы, жауапты азамат болып қалыптасуына негіз болады.

Құндылыққа бағдарланған оқыту оқушының жеке ерекшелігін құрметтеуге де бағытталған. Әр бала – қайталанбас тұлға, оның қызығушылығы, қабілеті, мінезі әртүрлі. Мұғалім осы ерекшеліктерді ескере отырып, оқыту процесін ұйымдастырса, оқушы өзін қабылданған, бағаланған сезінеді. Бұл оның ішкі әлеуетін ашуға, өз мүмкіндіктерін толық жүзеге асыруға көмектеседі. Осындай ортада тәрбиеленген бала өзгелерді де құрметтеуге, олардың ерекшелігін қабылдауға үйренеді.

Осылайша бастауыш мектепте құндылыққа бағдарланған оқыту оқушының тұлғалық, әлеуметтік және рухани дамуын қамтамасыз ететін кешенді үдеріс болып табылады. Ол оқу мазмұны, әдістері, бағалау жүйесі, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас арқылы жүзеге асады. Бастауыш сыныпта қалыптасқан құндылықтар оқушының кейінгі өмір жолында оның ішкі тірегіне айналады.

Құндылыққа бағдарланған оқыту бастауыш мектептің білім беру жүйесіндегі стратегиялық бағыты ретінде оқушының жан-жақты қалыптасуына қызмет етеді. Бұл үдеріс тек белгілі бір пәнмен немесе жекелеген іс-шаралармен шектелмейді, керісінше бүкіл оқу-тәрбие процесін қамтитын кешенді жүйе болып табылады. Бастауыш сыныпта алған білім мен тәрбиенің сапасы баланың алдағы оқу жолына ғана емес, оның өмірлік ұстанымдарына, мінез-құлқына, қоғамдағы орнын табуына тікелей әсер етеді. Сондықтан құндылыққа бағдарланған оқыту бастауыш мектеп үшін уақытша бағыт емес, тұрақты, ұзақ мерзімді міндет ретінде қарастырылуы тиіс.

Бастауыш мектепте құндылыққа бағдарланған оқыту оқушының өзіндік «менін» қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл кезеңде бала өз мүмкіндіктерін танып, өзіне деген сенімін қалыптастырады. Егер оқу процесінде оның пікірі ескеріліп, жетістігі бағаланып, қателігі үшін жазғыру емес, қолдау көрсетілсе, бала өзін тұлға ретінде сезінеді. Мұндай сезім оның болашақта жауапты шешім қабылдай алатын, өз ісіне сын көзбен қарайтын азамат болып қалыптасуына негіз болады. Құндылыққа бағдарланған оқыту оқушыны тек білімді ғана емес, өзін-өзі тануға, өз әрекетіне жауап беруге үйретеді.

Қазіргі қоғамда бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеу жиі айтылатын мақсаттардың бірі болып табылады. Алайда нағыз бәсекеге қабілеттілік тек академиялық біліммен өлшенбейді. Ол адамгершілік, еңбекқорлық, жауапкершілік, ынтымақтастық сияқты құндылықтармен тығыз байланысты. Бастауыш мектепте осы

құндылықтар қалыптасқан жағдайда ғана оқушы кейінгі білім сатыларында да, өмірде де өз орнын таба алады. Құндылыққа бағдарланған оқыту баланы тек жарысқа емес, әділ бәсекеге, өзгені сыйлауға, қоғамға пайда келтіруге бағыттайды.

Құндылыққа бағдарланған оқытуда ұлттық тәрбиенің алатын орны ерекше. Ұлттық құндылықтар арқылы оқушы өз халқының мәдениетін, салт-дәстүрін, тарихын құрметтеуге үйренеді. Бұл өз кезегінде оның бойында отансүйгіштік сезімді қалыптастырады. Бастауыш мектепте ұлттық мазмұндағы материалдарды пайдалану, халықтық педагогика элементтерін енгізу баланың рухани әлемін байытады. Ұлттық құндылықтар жалпыадамзаттық құндылықтармен үйлескенде ғана оқушының дүниетанымы кеңейіп, ол әлемге ашық, бірақ өз тамырынан ажырамаған тұлға болып қалыптасады.

Құндылыққа бағдарланған оқыту мұғалімнің кәсіби дамуына да әсер етеді. Мұғалім өз қызметін тек білім беру шеңберінде ғана емес, тұлға тәрбиелеу тұрғысынан қайта қарастырады. Бұл оның педагогикалық рефлексиясын күшейтіп, өз іс-әрекетіне сыни көзбен қарауына мүмкіндік береді. Мұндай мұғалім оқыту әдістерін үнемі жетілдіріп, оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделуге ұмтылады. Нәтижесінде оқу процесі жанданып, оқушы мен мұғалім арасындағы өзара сенім мен құрмет нығаяды.

Бастауыш мектепте құндылыққа бағдарланған оқытудың табысты болуы мектеп ұжымының бірлескен жұмысына да байланысты. Мектеп әкімшілігі, мұғалімдер, ата-аналар бір мақсатта әрекет еткен жағдайда ғана оң нәтиже болады. Бұл бірлік оқушыға тұрақты тәрбие кеңістігін қалыптастырады. Егер мектеп пен отбасы ұстанатын құндылықтар бір-біріне қайшы келмесе, балада ішкі қайшылықтар азайып, оның тұлғалық дамуы үйлесімді болады. Сондықтан ата-анамен жұмыс құндылыққа бағдарланған оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Құндылыққа бағдарланған оқыту арқылы бастауыш мектеп оқушысы қоғамда өмір сүрудің негізгі қағидаларын меңгереді. Ол өз құқықтары мен міндеттерін түсініп, өзгелермен қарым-қатынас орнатуды үйренеді. Мұндай оқушы тек мектеп қабырғасында ғана емес, одан тыс ортада да өзін дұрыс ұстай алады, өз әрекетінің салдарын түсінеді. Бұл қасиеттер оның болашақта әлеуметтік тұрғыдан белсенді, саналы азамат болып қалыптасуына негіз болады.

Қорытындылай келе, құндылыққа бағдарланған оқыту – бастауыш мектептің басты бағыты ретінде оқушының тұлғалық, рухани және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін маңызды педагогикалық үдеріс болып табылады. Бұл бағыт білім беру мазмұнын тереңдетіп қана қоймай, оқушының өмірге деген көзқарасын қалыптастырады. Бастауыш мектепте қаланған құндылықтар баланың бүкіл өмірінде оның ішкі тірегі болып, кез келген жағдайда дұрыс шешім қабылдауына көмектеседі. Сондықтан құндылыққа бағдарланған оқытуды жүйелі, мақсатты түрде жүзеге асыру – қазіргі заманғы бастауыш мектептің негізгі міндеттерінің бірі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Құндылыққа бағдарланған оқыту бастауыш мектеп жағдайында оқушының тұлғалық қалыптасуының берік негізін қалайды. Бұл оқыту түрі білім мен тәрбиенің өзара байланысын қамтамасыз етіп, баланың рухани-адамгершілік дамуына ерекше мән береді. Бастауыш сыныпта меңгерілген құндылықтар оқушының мінез-құлқына, қарым-қатынасына, өмірлік ұстанымдарына ұзақ мерзімді әсер етеді. Сондықтан құндылыққа бағдарланған оқытуды оқу-тәрбие процесінің өзегіне айналдыру – заман талабы. Мұндай бағытта ұйымдастырылған білім беру ғана қоғамға саналы, жауапты, адамгершілігі жоғары тұлға тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы нормативтік-құқықтық құжаттары.
2. Бастауыш білім беру педагогикасы бойынша оқу құралдары.
3. Тәрбие теориясы және әдістемесі.
4. Ұлттық тәрбие негіздері жөніндегі ғылыми еңбектер.
5. Қазіргі білім беру үдерісіндегі құндылыққа бағдарланған оқыту мәселелері бойынша зерттеулер.
6. Бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған әдістемелік нұсқаулықтар.

STEAM-БІЛІМ БЕРУДІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ РӨЛІ

Кусанова Зарипа Онгаровна

Түркістан облысы Келес ауданы

№27 Н. Тілендиев атындағы жалпы білім беретін мектеп

Бастауыш сынып мұғалімі

АННОТАЦИЯ

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеріп, оқушылардың тек пәндік білімін ғана емес, функционалдық сауаттылығын, шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамыту басты басымдыққа айналуда. Осы тұрғыдан алғанда STEAM-білім беру (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) бастауыш мектеп деңгейінде оқыту үдерісін жаңғыртудың тиімді құралы ретінде қарастырылады. Бұл мақалада 2026 жылға қойылған білім беру талаптары негізінде STEAM-білім берудің бастауыш сыныптағы

рөлі, оның педагогикалық, психологиялық және әдістемелік маңызы жан-жақты талданады. Бастауыш мектеп оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, STEAM тәсілінің оқу мотивациясын арттырудағы, зерттеушілік дағдыларды қалыптастырудағы және тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал етудегі мүмкіндіктері сипатталады. Сонымен қатар, жаңартылған білім мазмұны жағдайында STEAM-білім беруді жүзеге асырудың өзекті мәселелері мен болашақ бағыттары айқындалады.

STEAM-білім беру соңғы жылдары әлемдік білім кеңістігінде кеңінен таралып, инновациялық оқыту модельдерінің бірі ретінде мойындалды. Бұл тәсілдің негізгі ерекшелігі – жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндерді өнермен, технологиямен және инженерлік ойлаумен кіріктіре оқыту арқылы оқушылардың кешенді ойлау қабілетін дамытуға бағытталуы. 2026 жылға арналған білім беру талаптарында оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын меңгеруі, яғни креативтілік, коммуникация, коллаборация және сыни ойлау қабілеттерін дамыту басты мақсат ретінде белгіленген. Осы талаптарды жүзеге асыруда STEAM-білім берудің бастауыш сыныптағы орны ерекше.

Бастауыш мектеп – баланың тұлға ретінде қалыптасуының негізі қаланатын, оқу әрекетіне деген алғашқы көзқарасы мен қызығушылығы дамитын маңызды кезең. Бұл кезеңде оқушылар қоршаған ортаны тұтас қабылдайды, олардың ойлауы көрнекі-бейнелік сипатта болады, ал танымдық қызығушылығы тәжірибе арқылы күшейеді. STEAM-білім беру дәл осы ерекшеліктерді ескере отырып, оқыту үдерісін өмірмен байланысты, практикалық және қызықты етуге мүмкіндік береді. Оқушы тек дайын акпаратты қабылдаушы емес, өз бетімен зерттеп, тәжірибе жасап, қорытынды шығаратын белсенді субъектке айналады.

2026 талаптарына сәйкес бастауыш білім беру жүйесінде оқыту нәтижесі тек білім көлемімен емес, оқушының алған білімін өмірлік жағдаяттарда қолдана алу қабілетімен өлшенеді. Бұл функционалдық сауаттылық ұғымымен тығыз байланысты. STEAM тәсілі оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда ерекше рөл атқарады, себебі ол нақты проблемаларды шешу арқылы білімді қолдануға үйретеді. Мысалы, қарапайым табиғи құбылыстарды зерттеу, тұрмыстық жағдайларға байланысты инженерлік шешімдер ұсыну немесе шығармашылық жобалар жасау арқылы оқушылар өз білімдерінің маңызын түсінеді.

STEAM-білім берудің бастауыш сыныптағы тағы бір маңызды қыры – пәнаралық байланыстың күшеюі. Дәстүрлі оқытуда пәндер көбіне бір-бірінен оқшау қарастырылса, STEAM тәсілінде ғылым, математика, технология және өнер бір-бірімен табиғи түрде ұштасады. Бұл оқушылардың әлемді тұтас қабылдауына, білімді жүйелі түрде меңгеруіне жағдай жасайды. Мысалы, математика сабағында өлшеу тақырыбын өткенде оны технологиямен байланыстырып макет жасау, ал өнер элементтері арқылы эстетикалық талғамды дамытуға болады. Мұндай интеграция оқушының қызығушылығын арттырып қана қоймай, оның танымдық белсенділігін де күшейтеді.

Бастауыш сынып оқушылары үшін ойын әрекеті жетекші орын алатыны белгілі. STEAM-білім беру осы ойын әрекетін оқу мақсаттарымен ұштастырып, оқыту үдерісін табиғи әрі тиімді етеді. Робототехника элементтері, қарапайым модельдеу, тәжірибелік жұмыстар мен шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылар білімді ойын арқылы меңгереді. Бұл өз кезегінде оқушылардың ішкі мотивациясын арттырып, оқуға деген оң көзқарас қалыптастырады. 2026 талаптарында мотивациялық оқыту ортасын құру басты міндеттердің бірі ретінде көрсетілген, ал STEAM тәсілі бұл міндетті жүзеге асырудың нақты құралы болып табылады.

STEAM-білім берудің тағы бір артықшылығы – оқушылардың зерттеушілік және жобалық дағдыларын ерте жастан қалыптастыруы. Бастауыш мектепте қарапайым зерттеу жүргізу, сұрақ қою, болжам жасау және нәтижені талдау сияқты әрекеттер арқылы оқушы ғылыми ойлаудың алғашқы қадамдарын меңгереді. Бұл дағдылар кейінгі білім сатыларында күрделі ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындауға негіз болады. 2026 жылға арналған білім беру стандарттарында жобалық және зерттеушілік оқытуға ерекше мән берілуі де осы қажеттіліктен туындайды.

Сонымен қатар, STEAM-білім беру оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға да ықпал етеді. Көптеген STEAM тапсырмалары топтық жұмысқа негізделген, бұл оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауына, пікір алмасуына және ортақ шешім қабылдауына мүмкіндік береді. Мұндай ортада оқушылар өз ойын еркін жеткізуді, өзгелердің пікірін тыңдауды және өзара жауапкершілікті сезінуді үйренеді. Бұл қасиеттер болашақта тұлғаның қоғамда табысты әлеуметтенуіне негіз болады.

Бастауыш сыныпта STEAM-білім беруді енгізу мұғалімнің рөлін де өзгертеді. Мұғалім енді тек білім көзі емес, оқу үдерісін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші ретінде әрекет етеді. Бұл 2026 талаптарында көрсетілген педагогтің жаңа кәсіби бейнесіне сәйкес келеді. Мұғалім оқушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, оның қабілеттерін ашуға жағдай жасайды, ал STEAM тәсілі бұл үдерісті тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, STEAM-білім берудің бастауыш сыныптағы рөлі 2026 жылға қойылған білім беру талаптарымен толық үйлеседі. Ол оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырып, функционалдық сауаттылығын қалыптастырады, шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытады. Бұл тәсіл бастауыш мектепте сапалы білім берудің жаңа парадигмасын қалыптастыруға негіз болады.

STEAM-білім беруді бастауыш сыныпта жүзеге асыру оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Бұл жастағы балалардың қабылдауы нақты әрекет пен тәжірибеге негізделетіндіктен, оқу үдерісінде практикалық жұмыстардың, бақылау мен эксперименттердің үлесі жоғары болуы тиіс. STEAM тәсілі осы талапты толық қанағаттандырады, себебі ол теориялық білімді тәжірибемен ұштастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, табиғат құбылыстарын зерттеу барысында оқушылар қарапайым тәжірибелер жасап, өз көздерімен

көріп, қолымен ұстап, нәтижесін талдайды. Мұндай әрекет баланың есте сақтау қабілетін күшейтіп, алған білімінің ұзақ мерзімді болуына ықпал етеді.

2026 жылға қойылған білім беру талаптарының бірі – оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашу. Шығармашылық тек өнер саласымен шектелмейді, ол кез келген мәселені стандарттан тыс шешу қабілетімен байланысты. STEAM-білім беру осы шығармашылық ойлауды дамытуға бағытталған, өйткені онда бір ғана дұрыс жауап болмайды, оқушы өз шешімін ұсынуға, қиялын іске қосуға еркіндік алады. Бастауыш сынып оқушысы үшін бұл өте маңызды, себебі дәл осы кезеңде оның қиялы кең, ал шығармашылық белсенділігі жоғары болады. STEAM тапсырмалары арқылы оқушылар өз идеяларын макет, сурет, модель немесе жоба түрінде көрсете алады.

STEAM-білім берудің тағы бір маңызды қыры – цифрлық сауаттылықты қалыптастыру. Қазіргі қоғамда технологиялық даму қарқыны өте жоғары, ал 2026 талаптарында цифрлық құзыреттілік негізгі дағдылардың бірі ретінде айқындалған. Бастауыш мектептен бастап оқушыларды технологиямен дұрыс жұмыс істеуге үйрету – болашақта олардың ақпараттық кеңістікте еркін бағдарлануына негіз болады. STEAM аясында қолданылатын қарапайым цифрлық құралдар, интерактивті платформалар мен модельдеу элементтері оқушылардың технологияға деген қызығушылығын арттырып, оны қауіпсіз әрі мақсатты қолдануға үйретеді.

Бастауыш сыныптағы STEAM-білім беру тек жеке оқушының дамуына ғана емес, бүкіл оқу ортасының өзгеруіне әсер етеді. Мұндай ортада сабақтар дәстүрлі түсіндіру мен жаттығу формасынан шығып, зерттеу, талқылау және бірлескен әрекетке негізделеді. Бұл өз кезегінде сыныпта қолайлы психологиялық ахуал қалыптастырады. Оқушылар өз ойын ашық айтуға, қателесуден қорықпауға үйренеді, себебі STEAM тәсілінде қате – дамудың бір бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл көзқарас оқушының өзіне деген сенімін арттырып, тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

STEAM-білім берудің бастауыш сыныпта табысты жүзеге асуы ата-аналармен өзара байланысқа да тәуелді. 2026 талаптарында мектеп пен отбасы арасындағы серіктестікті нығайту маңызды міндет ретінде көрсетілген. STEAM жобалары көбіне оқушының үйде де зерттеу жүргізуін, ата-анасымен бірге талқылауын талап етеді. Бұл ата-аналардың білім беру үдерісіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді және баланың оқуына деген жауапкершілігін арттырады. Сонымен қатар, ата-ана баласының қабілетін, қызығушылығын тереңірек танып, оны қолдауға жағдай жасайды.

STEAM-білім беру бастауыш сыныпта инклюзивті оқыту қағидаттарын жүзеге асыруға да мүмкіндік береді. Әр оқушының қабілеті мен қызығушылығы әртүрлі болғандықтан, STEAM тапсырмаларының ашық сипаты барлық оқушылардың қатысуына жағдай жасайды. Бір оқушы есептеуге бейім болса, екіншісі сурет салуға немесе құрастыруға қызығушылық танытуы мүмкін. Осындай әртүрлі қабілеттер бір жоба аясында тоғысып, әр бала өз үлесін қоса алады. Бұл оқушылардың өзін-өзі бағалауына оң әсер етіп, мектептегі тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді.

2026 жылға арналған білім беру талаптары мұғалімдердің кәсіби дамуына да ерекше көңіл бөледі. STEAM-білім беру мұғалімнен үнемі ізденісті, жаңашылдықты талап етеді. Мұғалім жаңа әдістерді меңгеріп, пәнаралық байланыстарды тиімді ұйымдастыруы тиіс. Бұл өз кезегінде педагогтің кәсіби құзыреттілігін арттырып, оның шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Бастауыш сынып мұғалімі үшін STEAM тәсілі тек оқыту әдісі ғана емес, кәсіби дамудың жаңа бағыты болып табылады.

STEAM-білім беруді бастауыш сыныпта енгізу барысында белгілі бір қиындықтардың да кездесетіні сөзсіз. Материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі, мұғалімдердің даярлық деңгейі, уақыт тапшылығы сияқты мәселелер бұл үдерісті тежей алады. Дегенмен 2026 талаптарында осы мәселелерді шешу жолдары қарастырылып, білім беру ұйымдарын қажетті ресурстармен қамтамасыз ету, мұғалімдерді қайта даярлау және әдістемелік қолдау көрсету көзделген. Бұл STEAM-білім берудің болашақта кеңінен дамуына негіз болады.

Жалпы алғанда, STEAM-білім беру бастауыш сыныпта оқытудың мазмұнын байытып, оны заманауи талаптарға сай жаңғыртады. Ол оқушыны тек білім алушы емес, ойлаушы, зерттеуші және шығармашыл тұлға ретінде қалыптастыруға бағытталған. Бұл 2026 жылға қойылған білім беру мақсаттарымен толық сәйкес келеді және болашақ ұрпақтың бәсекеге қабілетті болуына негіз қалайды.

STEAM-білім берудің бастауыш сыныптағы маңызы 2026 жылға қойылған талаптар аясында одан әрі арта түсуде. Қазіргі білім беру жүйесі оқушыларды тек ақпаратпен қаруландыруды емес, сол ақпаратты өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана алатын, өзгермелі ортаға бейімделе алатын тұлға қалыптастыруды көздейді. STEAM тәсілі дәл осы мақсатқа жетудің пәрменді жолы болып табылады, себебі ол білімді тәжірибе арқылы меңгеруге, нақты мәселелерді шешуге және өздігінен ой қорытуға негізделген.

Бастауыш мектеп кезеңінде STEAM-білім беруді жүйелі түрде енгізу оқушының оқу әрекетіне деген қызығушылығын тұрақты қалыптастырады. Оқушы мектепті тек міндет ретінде емес, жаңа нәрсені ашатын, зерттейтін және шығармашылықпен айналысатын орта ретінде қабылдай бастайды. Бұл ішкі мотивацияның қалыптасуына әкеледі, ал ішкі мотивация – табысты оқытудың басты шарттарының бірі. 2026 талаптарында оқушының оқу үдерісіне белсенді қатысуы негізгі көрсеткіштердің бірі ретінде қарастырылатыны да осыны дәлелдейді.

STEAM-білім беру бастауыш сынып оқушыларының ойлау деңгейін жаңа сатыға көтереді. Логикалық ойлау, себеп-салдарлық байланыстарды анықтау, талдау және жинақтау сияқты дағдылар қарапайым тапсырмалар арқылы біртіндеп дамиды. Бұл дағдылар тек жаратылыстану немесе математика сабақтарында ғана емес, барлық оқу пәндерінде және күнделікті өмірде қажет болады. Осылайша, STEAM тәсілі білімнің өмірмен байланысын күшейтіп, оқушының алған білімінің практикалық құндылығын арттырады.

2026 жылға арналған білім беру талаптары тұлғаның жан-жақты дамуына басымдық береді. STEAM-білім беру осы талапты жүзеге асыруда өнер элементтерін оқу үдерісіне кіріктіру арқылы ерекше орын алады. Өнер арқылы оқушылардың эстетикалық талғамы, эмоционалдық интеллекті және өзін-өзі білдіру қабілеті дамиды. Бұл бастауыш сынып оқушысының психологиялық дамуы үшін аса маңызды, себебі осы кезеңде баланың эмоциялық әлемі белсенді қалыптасады. STEAM аясында өнер мен ғылымның үйлесуі оқушының тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді.

STEAM-білім берудің болашақтағы тиімділігі оны бастауыш сыныптан бастап жүйелі түрде қолдануға тікелей байланысты. Егер оқушы алғашқы сыныптардан бастап зерттеуге, сұрақ қоюға, өз ойын дәлелдеуге үйренсе, ол кейінгі білім сатыларында күрделі тапсырмаларды орындауға дайын болады. Бұл 2026 талаптарында көрсетілген үздіксіз білім беру қағидатымен толық сәйкес келеді. Бастауыш мектеп – осы үздіксіздіктің берік іргетасы.

STEAM тәсілін енгізу білім беру ұйымдарынан жаңа көзқарасты талап етеді. Оқу кабинеттерін жабдықтау, оқу-әдістемелік құралдарды жаңарту, мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыру – осының бәрі STEAM-білім берудің табысты жүзеге асуына ықпал етеді. 2026 жылға қойылған талаптарда білім беру ұйымдарының инновациялық әлеуетін арттыру басты бағыттардың бірі ретінде белгіленуі осы қажеттілікті көрсетеді. Бұл талаптар орындалған жағдайда, бастауыш сыныптағы STEAM-білім беру сапалы нәтижеге қол жеткізеді.

Қорытындылай келе, STEAM-білім беру бастауыш сыныпта оқушылардың интеллектуалдық, шығармашылық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін кешенді оқыту тәсілі болып табылады. Ол 2026 жылға қойылған білім беру талаптарына толық сәйкес келіп, оқушылардың функционалдық сауаттылығын, зерттеушілік қабілеттерін және өмірлік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. STEAM-білім беруді бастауыш сыныпта тиімді ұйымдастыру – болашақта бәсекеге қабілетті, жаңашыл ойлайтын және жауапкершілігі жоғары тұлға тәрбиелеудің маңызды шарты болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
2. Жаңартылған білім мазмұны аясындағы бастауыш білім беру стандарты.
3. STEAM-білім беру бойынша әдістемелік нұсқаулықтар.
4. Қазіргі педагогика және бастауыш оқыту теориясы жөніндегі ғылыми еңбектер.
5. XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыруға арналған халықаралық зерттеулер материалдары.

2026 ЖЫЛҒЫ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕР МЕН ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА

Қапбар Нұрлайым Нұрмаханқызы

Шымкент қаласы

«Ы. Алтынсарин атындағы №65 мектеп-гимназиясы»

Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада 2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесіндегі жаңашыл әдістер мен цифрлық педагогиканың даму бағыттары жан-жақты талданады. Қазіргі жаһандану жағдайында бастауыш мектеп оқушыларының білім алу үдерісі түбегейлі өзгеріп, дәстүрлі оқыту тәсілдерінің орнына оқушының жеке ерекшеліктерін, қабілеттері мен қызығушылықтарын ескеретін инновациялық және цифрлық негіздегі педагогикалық модельдер алдыңғы қатарға шықты. Мақалада бастауыш білім беруде қолданылып жүрген және болашақта кеңінен енгізілуі күтілетін цифрлық платформалар, жасанды интеллект элементтері, адаптивті оқыту жүйелері, интерактивті әдістер мен цифрлық сауаттылықты қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар, мұғалімнің рөлі, педагогикалық құзыреттілікті жаңарту, білім беру сапасын арттырудағы цифрлық педагогиканың маңызы ғылыми-практикалық тұрғыда негізделеді.

Қазіргі таңда әлемдік білім беру кеңістігі қарқынды өзгерістер кезеңін бастан өткеріп отыр. Әсіресе бастауыш білім беру саласы бұл өзгерістердің алдыңғы шебінде тұр, себебі бастауыш мектеп – баланың тұлғалық қалыптасуының, оқу әрекетіне деген көзқарасының және өмір бойы білім алуға деген ынтасының негізі қаланатын маңызды кезең. 2026 жылға қарай білім беру жүйесінде инновациялық әдістер мен цифрлық педагогиканың ықпалы бұрынғыдан да күшейіп, бастауыш сыныптарда оқытудың мазмұны, формасы және тәсілдері түбегейлі жаңаруда.

Цифрлық технологиялардың дамуы бастауыш білім беруде оқыту үдерісін ұйымдастыруға жаңа мүмкіндіктер ашты. Егер бұрын мұғалім негізгі ақпарат көзі болып саналса, қазіргі цифрлық педагогика жағдайында ол білім алуды ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші рөлін атқарады. Ал оқушы – білімді дайын күйінде қабылдаушы емес, оны өз бетінше іздену, талдау және қолдану арқылы меңгеретін белсенді субъектке

айналуда. Бұл өзгеріс бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттырып, олардың сыни ойлау, шығармашылық қабілеттерін дамытуға жол ашады.

2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесінде жаңашыл әдістердің басты ерекшелігі – оқыту үдерісінің тұлғаға бағдарлануы. Әрбір оқушының жеке даму қарқыны, оқу стилі мен қызығушылықтары ескеріледі. Осы тұрғыда адаптивті оқыту технологиялары кеңінен қолданысқа еніп отыр. Адаптивті цифрлық платформалар оқушының білім деңгейін, қателерін, жетістіктерін автоматты түрде талдап, соған сәйкес тапсырмалар ұсынады. Бұл бастауыш сынып оқушыларының өз мүмкіндіктеріне сай білім алуына және оқу барысында күйзеліске түспеуіне ықпал етеді.

Цифрлық педагогиканың тағы бір маңызды бағыты – интерактивті оқыту әдістерінің кеңінен қолданылуы. Интерактивті тақталар, білім беру қосымшалары, ойын элементтеріне негізделген платформалар бастауыш сыныптағы сабақтарды қызықты әрі тиімді етеді. Ойын арқылы оқыту – бастауыш білім беру үшін аса маңызды әдістердің бірі. 2026 жылға қарай геймификация элементтері бар цифрлық ресурстар оқушылардың мотивациясын арттырып, оқу материалын жеңіл әрі тез меңгеруіне жағдай жасайды.

Сонымен қатар, цифрлық педагогика бастауыш сынып оқушыларының цифрлық сауаттылығын ерте жастан қалыптастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық сауаттылық тек компьютерді немесе планшетті қолдана білу ғана емес, ақпаратты дұрыс таңдау, қауіпсіздік ережелерін сақтау, цифрлық ортада мәдениетті қарым-қатынас орната білу дағдыларын қамтиды. 2026 жылғы білім беру талаптарына сәйкес бастауыш мектепте бұл дағдылар жүйелі түрде қалыптастырылуы тиіс.

Жаңашыл әдістердің ішінде жобалық және зерттеушілік оқыту да ерекше орын алады. Цифрлық құралдардың көмегімен бастауыш сынып оқушылары шағын жобалар жасап, өз ойларын мультимедиялық форматта ұсына алады. Бұл олардың шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, командада жұмыс істеу, өз ойын еркін жеткізу дағдыларын қалыптастырады. Мұндай әдістер оқушыларды өмірлік мәселелерді шешуге, алған білімін практикада қолдануға үйретеді.

2026 жылғы бастауыш білім берудегі цифрлық педагогиканың тиімді жүзеге асуы мұғалімнің кәсіби даярлығына тікелей байланысты. Мұғалім тек пәндік біліммен ғана емес, цифрлық құзыреттілікпен де қарулануы қажет. Цифрлық платформаларды тиімді пайдалану, онлайн және офлайн оқытуды үйлестіру, оқушылардың оқу жетістіктерін цифрлық құралдар арқылы бағалау – қазіргі бастауыш сынып мұғалімінің негізгі міндеттерінің бірі. Осыған байланысты педагогтардың үздіксіз кәсіби дамуы, қайта даярлау курстары мен тәжірибе алмасу алаңдарының маңызы арта түсуде.

Цифрлық педагогика бастауыш білім беруде ата-аналармен өзара байланысты да жаңа деңгейге көтереді. Электронды күнделіктер, онлайн платформалар арқылы ата-аналар баласының оқу жетістіктерін, тапсырмаларын, мұғалімнің кері байланысын жедел бақылап отыра алады. Бұл мектеп пен отбасы арасындағы сепікестікті нығайтып, баланың білім алуына ортақ жауапкершілік қалыптастырады.

Сонымен бірге, 2026 жылғы білім беру жүйесінде цифрлық педагогиканы енгізу барысында бірқатар мәселелер де туындайды. Олардың қатарында техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, ауыл және қала мектептері арасындағы цифрлық теңсіздік, мұғалімдердің жаңа технологияларды қабылдауға дайындық деңгейі сияқты факторлар бар. Алайда бұл мәселелерді жүйелі түрде шешу арқылы цифрлық педагогиканың әлеуетін толық іске асыруға болады.

Жалпы алғанда, 2026 жылғы бастауыш білім берудегі жаңашыл әдістер мен цифрлық педагогика білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың жеке тұлғалық дамуын қамтамасыз етуге және болашақта бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеуге бағытталған. Бұл үдеріс үздіксіз дамуды, ғылыми негізделген шешімдерді және педагогикалық қауымдастықтың белсенді қатысуын талап етеді.

2026 жылғы бастауыш білім берудегі жаңашыл әдістердің тиімділігі ең алдымен оқыту мазмұнының жаңаруымен тығыз байланысты. Қазіргі бастауыш мектеп бағдарламалары баланың тек академиялық білім алуына емес, оның функционалдық сауаттылығын, өмірлік дағдыларын қалыптастыруға бағытталып отыр. Цифрлық педагогика осы мақсаттарды жүзеге асырудың қуатты құралына айналды. Оқу материалдары мультимедиялық форматта ұсынылып, мәтін, дыбыс, бейне, анимация элементтері арқылы баланың қабылдау ерекшеліктеріне бейімделеді. Бұл бастауыш сынып оқушыларының зейінін ұзақ уақыт сақтауға және ақпаратты терең меңгеруіне мүмкіндік береді.

Цифрлық оқыту ортасының дамуы бастауыш білім беруде аралас оқыту моделінің кеңінен таралуына ықпал етті. Аралас оқыту дәстүрлі сыныптағы сабақ пен цифрлық ресурстарды үйлестіру арқылы жүзеге асады. Мұндай модельде оқушы тек сабақ барысында ғана емес, үйде де цифрлық платформалар арқылы білімін толықтырып, бекіте алады. 2026 жылға қарай бастауыш сыныптарда үй тапсырмаларының мазмұны да өзгеріп, олар көбіне интерактивті, зерттеуге бағытталған және шығармашылық сипатта ұсынылады.

Цифрлық педагогика оқыту үдерісін дербестендірумен қатар, бағалау жүйесін де жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Дәстүрлі бағалау жүйесінде оқушының білімі көбіне қорытынды нәтиже арқылы бағаланса, цифрлық ортада қалыптастырушы бағалау басымдыққа ие болады. Оқушының оқу барысындағы әрбір қадамы, жетістігі мен қателігі цифрлық құралдар арқылы тіркеліп, мұғалімге жедел кері байланыс беруге жағдай жасайды. Бұл бастауыш сынып оқушыларының өз оқуына жауапкершілікпен қарауына және өзін-өзі бағалау дағдыларын қалыптастыруына ықпал етеді.

2026 жылғы бастауыш білім берудегі жаңашыл әдістердің тағы бір маңызды қыры – инклюзивті білім беруді қолдау. Цифрлық педагогика ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін тең мүмкіндік жасауға бағытталған. Арнайы қосымшалар, дыбыстық сүйемелдеу, үлкейтілген қаріптер, бейімделген тапсырмалар

арқылы әрбір баланың білім алуына қолайлы жағдай жасалады. Бұл бастауыш мектепте білім берудің әділдігін қамтамасыз етіп, әр оқушының әлеуетін ашуға көмектеседі.

Сонымен қатар, цифрлық педагогика бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын дамытуда да маңызды рөл атқарады. Онлайн топтық тапсырмалар, виртуалды жобалар, бірлескен цифрлық жұмыстар балаларды өзара пікір алмасуға, тыңдай білуге және ортақ шешім қабылдауға үйретеді. Мұндай дағдылар қазіргі қоғамда аса қажет болғандықтан, оларды бастауыш мектептен бастап қалыптастыру өзекті болып отыр.

Жаңашыл әдістердің ішінде STEM-білім беру элементтерін бастауыш сыныптан енгізу де ерекше мәнге ие. Цифрлық педагогика арқылы балалар ғылым, технология, инженерия және математика негіздерімен ойын және тәжірибе арқылы танысады. Робототехникаға арналған қарапайым қосымшалар, виртуалды зертханалар бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын, мәселені шешу қабілетін дамытады. Бұл бағыт 2026 жылға қарай бастауыш білім берудің ажырамас бөлігіне айналуға тиіс.

Цифрлық педагогиканың тиімді жүзеге асуы оқу ортасының қауіпсіздігімен де тікелей байланысты. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, цифрлық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру маңызды. Мұғалімдер мен ата-аналар балаларға интернеттегі қауіптер, жеке деректерді қорғау, экран алдында жұмыс істеу уақытын дұрыс ұйымдастыру туралы жүйелі түрде түсіндіруі қажет. 2026 жылғы білім беру стандарттарында бұл мәселелерге ерекше назар аударылып отыр.

Бастауыш білім берудегі жаңашыл әдістер мен цифрлық педагогика педагог пен оқушы арасындағы қарым-қатынасты да жаңа деңгейге көтереді. Мұғалім оқушыны бақылаушы емес, серіктес, бағыттаушы ретінде қабылдайды. Ал оқушы өз ойын еркін білдіріп, оқу үдерісіне белсенді қатысады. Бұл өзара сенімге негізделген орта қалыптастырып, баланың мектепке деген жағымды көзқарасын арттырады.

2026 жылға қарай бастауыш білім беру жүйесінде цифрлық педагогика тек қосымша құрал ретінде емес, оқытудың негізгі компоненті ретінде қарастырылады. Оқу жоспарлары, әдістемелік нұсқаулар, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер цифрлық форматта қолжетімді болып, мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді. Бұл өз кезегінде уақытты тиімді пайдалануға және оқу сапасын арттыруға ықпал етеді.

Осылайша, бастауыш білім берудегі жаңашыл әдістер мен цифрлық педагогика білім беру мазмұнын байытып қана қоймай, оқушының жан-жақты дамуына бағытталған тұтас жүйе қалыптастырады. Бұл жүйе үздіксіз жетілдіруді, педагогикалық тәжірибені талдауды және заманауи талаптарға бейімделуді қажет етеді.

2026 жылғы бастауыш білім берудегі жаңашыл әдістер мен цифрлық педагогика білім беру жүйесінің болашағын айқындайтын негізгі бағыттардың біріне айналып отыр. Қазіргі қоғамдағы технологиялық өзгерістер баланың білім алу ортасын кеңейтіп, оқыту үдерісін дәстүрлі шеңберден шығарып, икемді, қолжетімді және тиімді етуге мүмкіндік береді. Бастауыш мектепте цифрлық педагогиканы жүйелі қолдану оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың өздігінен білім алуға, ізденуге және жауапкершілікпен әрекет етуге бейім тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасайды.

Жаңашыл әдістерді бастауыш білім беру жүйесіне енгізу барысында педагогикалық қағидаттардың сақталуы аса маңызды. Цифрлық технологиялар ешқашан мұғалімді алмастыра алмайды, керісінше оның кәсіби қызметін жаңа деңгейге көтеретін құрал ретінде қарастырылады. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі, баламен тікелей қарым-қатынасы, эмоционалдық қолдауы бастауыш сынып оқушысы үшін әрдайым басты орын алады. Сондықтан 2026 жылғы цифрлық педагогика адамгершілік құндылықтармен, ұлттық тәрбие негіздерімен және жас ерекшеліктерін ескеретін әдістемелік ұстанымдармен үйлесімді түрде жүзеге асырылуы тиіс.

Бастауыш білім беруде цифрлық педагогиканы тиімді қолдану оқушылардың оқу жетістіктерін тұрақты бақылауға және дер кезінде түзету жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік береді. Сандық деректерге негізделген талдау мұғалімге әр оқушының даму траекториясын анықтап, жеке қолдау көрсетуге жағдай жасайды. Бұл әсіресе оқуында қиындықтары бар балалар үшін маңызды, себебі цифрлық ортада олардың біліміндегі олқылықтарды ерте кезеңде анықтауға болады.

Сонымен бірге, 2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесінде жаңашыл әдістер оқушылардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына да ықпал етеді. Топтық жұмыстар, бірлескен цифрлық жобалар, интерактивті тапсырмалар балалардың өзара сыйластық, жауапкершілік және ынтымақтастық дағдыларын қалыптастырады. Бұл қасиеттер бастауыш мектептен бастап қалыптасқан жағдайда, болашақта қоғамда белсенді әрі жауапты азамат тәрбиелеуге негіз болады.

Цифрлық педагогика мұғалім мен ата-ана арасындағы серіктестікті нығайтып, баланың оқуына ортақ жауапкершілік қалыптастырады. Электронды платформалар арқылы ата-аналар баласының оқу барысын бақылап, мұғаліммен жедел байланыс орната алады. Бұл өз кезегінде бастауыш сынып оқушысының оқу мотивациясын арттырып, мектепке деген жағымды көзқарасын қалыптастырады.

Алайда цифрлық педагогиканы енгізу үдерісінде белгілі бір қауіптер мен шектеулердің бар екенін де ескерген жөн. Экран алдында ұзақ уақыт отыру, цифрлық тәуелділік, ақпараттың шамадан тыс көптігі сияқты мәселелер бастауыш сынып оқушыларының денсаулығы мен психологиялық жай-күйіне кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан 2026 жылғы бастауыш білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолдану ғылыми негізделген, теңгерімді және мақсатқа сай жүргізілуі қажет. Мұнда санитарлық-гигиеналық талаптар, жас ерекшеліктері және педагогикалық мақсаттар қатаң сақталуы тиіс.

Қорытындылай келе, 2026 жылғы бастауыш білім берудегі жаңашыл әдістер мен цифрлық педагогика – білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға және заманауи қоғам талаптарына бейімделген тұлға қалыптастыруға бағытталған кешенді үдеріс. Бұл үдерістің табысты жүзеге асуы

мұғалімдердің кәсіби даярлығына, мектеп әкімшілігінің қолдауына, ата-аналардың белсенді қатысуына және білім беру саясатының тиімді ұйымдастырылуына байланысты. Цифрлық педагогика мүмкіндіктерін дұрыс пайдалану арқылы бастауыш білім беру жүйесі болашаққа нық қадам жасай алады.

Қорытынды

2026 жылғы бастауыш білім берудегі жаңашыл әдістер мен цифрлық педагогика білім беру мазмұнын жаңғыртып, оқыту үдерісін тұлғаға бағдарланған, икемді және тиімді жүйеге айналдыруға мүмкіндік береді. Цифрлық технологияларды мақсатты және педагогикалық тұрғыда орынды қолдану оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың танымдық, шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бастауыш мектепте қалыптасқан бұл дағдылар оқушының келешектегі білім жолының берік негізіне айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбілқасымов А.Е. Білім берудегі заманауи педагогикалық технологиялар. – Алматы: Білім, 2022.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Пауан, 2021.
3. UNESCO. Digital Pedagogy in Primary Education. – Paris, 2023.
4. OECD. Innovative Learning Environments. – Paris, 2022.
5. Сейтқұлова А.А. Бастауыш мектепте цифрлық білім беру негіздері. – Астана: Ұлттық баспа, 2024.
6. Тұрғынбаева Б.А. Оқытудың инновациялық әдістері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
7. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2025–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы. – Астана, 2023.

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ПӘНІНДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Жұмақұлова Ақбота Асланқызы

Атырау облысы Қызылқоға ауданы

Кенбай орта мектебі КММ

Бейнелеу өнері және көркем еңбек пәні мұғалімі

Аннотация.

Қазіргі білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды оқушы санасына сіңіру – тәрбиенің басты бағыттарының бірі. Әсіресе бейнелеу өнері пәні арқылы ұлттық мәдениет, салт-дәстүр, халықтың дүниетанымы мен эстетикалық талғамын қалыптастырудың педагогикалық мүмкіндіктері өте мол. Бұл мақалада бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқытудың теориялық негіздері, оның тәрбиелік және дамытушылық әлеуеті, сондай-ақ оқушы тұлғасын қалыптастырудағы маңызы жан-жақты қарастырылады. Ұлттық өнер үлгілерін оқу-тәрбие үдерісіне енгізу арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту, ұлттық сана-сезімін ояту және рухани бай тұлға тәрбиелеу мәселелері талданады.

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық болмысты сақтай отырып, заманауи білім беру талаптарына сай тұлға тәрбиелеу – педагогика ғылымының өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. Білім беру мазмұны тек пәндік біліммен шектелмей, оқушының рухани, мәдени және адамгершілік дамуын қамтамасыз етуі тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, бейнелеу өнері пәні оқушының ішкі дүниесіне әсер ететін, оның сезімін, ойлау қабілетін және эстетикалық талғамын дамытатын маңызды құрал ретінде қарастырылады. Бейнелеу өнері арқылы берілетін білім тек сурет салу дағдыларын қалыптастырумен ғана шектелмейді, ол оқушыны ұлттық мәдени мұрамен таныстырып, туған халқының тарихына, өнеріне, дәстүріне деген құрмет сезімін қалыптастырады.

Ұлттық құндылықтар ұғымы халықтың ғасырлар бойы жинақтаған рухани және материалдық байлығын, дүниетанымын, өмір салтын, әдет-ғұрпын, өнерін қамтиды. Бұл құндылықтар ұрпақтан ұрпаққа беріліп, қоғамның рухани тұтастығын сақтауда шешуші рөл атқарады. Ұлттық құндылықтарды білім беру үдерісіне енгізу арқылы оқушының ұлттық сана-сезімі қалыптасып, өз халқының мәдени мұрасына деген қызығушылығы артады. Бейнелеу өнері пәні осы міндетті жүзеге асыруда ерекше орын алады, себебі өнер тілі – әмбебап, ол оқушыға сөзсіз-ақ әсер етіп, терең сезімдер мен ойлар тудыра алады.

Бейнелеу өнері сабақтарында қазақ халқының дәстүрлі сәндік-қолданбалы өнері, ою-өрнек түрлері, ұлттық киім үлгілері, тұрмыстық бұйымдар, тарихи тұлғалар мен оқиғалар бейнеленген шығармалар кеңінен қолданылуы тиіс. Мұндай материалдар оқушыларға халқымыздың эстетикалық дүниетанымын, табиғатпен үйлесімді өмір сүру философиясын, еңбекке, сұлулыққа деген көзқарасын танытады. Ұлттық өнер үлгілерін меңгеру барысында оқушылар тек көркемдік дағдыларды ғана емес, сонымен қатар ұлттық мәдени кодты да игереді.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқыту оқушының жас ерекшелігіне, психологиялық даму деңгейіне сай ұйымдастырылуы қажет. Бастауыш сыныптарда ұлттық нақыштағы қарапайым бейнелер, ертегі кейіпкерлері, тұрмыстық заттар арқылы оқушының қызығушылығы оятылса, жоғары сыныптарда ұлттық өнердің тарихи, философиялық мазмұны тереңірек талданады. Осылайша, бейнелеу өнері сабақтары біртіндеп оқушының дүниетанымын кеңейтіп, ұлттық мәдениетті саналы түрде қабылдауына жағдай жасайды.

Ұлттық құндылықтарды оқытуда мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, ұлттық мәдениетті насихаттаушы, оқушыға рухани бағыт-бағдар беруші тұлға болуы тиіс. Бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі ұлттық өнердің мәнін, оның тәрбиелік маңызын терең түсініп, оны сабақ мазмұнына шеберлікпен енгізе білуі қажет. Мұғалімнің өз ісіне деген шығармашылық көзқарасы, ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігі оқушыларға тікелей әсер етеді.

Бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқытудың педагогикалық мүмкіндіктері оқыту әдістері мен тәсілдерін дұрыс таңдауға да байланысты. Дәстүрлі әдістермен қатар, жобалық жұмыс, шығармашылық тапсырмалар, көрмелер ұйымдастыру, ұлттық өнер шеберлерінің еңбектерімен танысу, практикалық жұмыстар жүргізу оқушылардың белсенділігін арттырады. Мұндай жұмыстар барысында оқушы өзін шығармашылық тұлға ретінде сезініп, ұлттық өнерге деген қызығушылығы тереңдей түседі.

Ұлттық құндылықтарды бейнелеу өнері арқылы оқыту оқушылардың эстетикалық тәрбиесін де қамтамасыз етеді. Эстетикалық тәрбие – тұлғаның сұлулықты қабылдау, бағалау және жасау қабілетін дамыту. Қазақ халқының өнері терең эстетикалық мазмұнға ие, онда табиғаттың әсемдігі, адам мен қоршаған ортаның үйлесімі, өмірдің мәні көрініс табады. Осы құндылықтарды меңгеру арқылы оқушылардың көркемдік талғамы қалыптасып, олар сұлулықты күнделікті өмірде де бағалай білуге үйренеді.

Сонымен қатар, бейнелеу өнері пәні оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуға ықпал етеді. Ұлттық өнер элементтерін пайдалана отырып орындалатын шығармашылық тапсырмалар оқушыларды ойлануға, ізденуге, өз идеяларын көркем түрде жеткізуге үйретеді. Бұл үдеріс барысында оқушылардың қиялы дамып, өзіндік көзқарасы қалыптасады. Ұлттық тақырыптағы жұмыстар оқушыға өзінің мәдени тамырын сезінуге, ұлттық болмысын тануға мүмкіндік береді.

Ұлттық құндылықтарды оқыту – тек өткенді таныстыру емес, оны қазіргі заманмен байланыстыра отырып түсіндіру. Бейнелеу өнері сабақтарында дәстүрлі ұлттық өнер мен заманауи өнердің байланысын көрсету маңызды. Бұл оқушыларға ұлттық мәдениеттің дамушы, тірі құбылыс екенін ұғындырады. Ұлттық өнер элементтерін қазіргі дизайнда, графикада, сәнде қолдану мысалдары оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Осылайша, бейнелеу өнері пәні ұлттық құндылықтарды оқытудың тиімді педагогикалық алаңы болып табылады. Ол оқушылардың рухани дамуын, ұлттық сана-сезімін, эстетикалық талғамын және шығармашылық қабілетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ұлттық өнерді оқу-тәрбие үдерісіне жүйелі түрде енгізу арқылы мектеп оқушысы өз халқының мәдени мұрасын құрметтейтін, оны бағалай білетін, заманауи қоғамда өз орнын таба алатын тұлға ретінде қалыптасады.

Ұлттық құндылықтарды бейнелеу өнері пәнінде оқытудың тиімділігі ең алдымен оның мазмұны мен ұйымдастырылу ерекшеліктеріне байланысты. Сабақ мазмұны оқушылардың өмірлік тәжірибесіне жақын, ұлттық болмысты айқын көрсететін тақырыптарды қамтуы тиіс. Мысалы, қазақ халқының тұрмыс-тіршілігі, еңбек дәстүрлері, табиғатпен байланысы, отбасылық құндылықтары бейнелеу өнері арқылы көркем түрде көрсетілгенде, оқушылар бұл тақырыптарды жеңіл қабылдап, өз өмірімен байланыстыра алады. Мұндай байланыс оқушының ұлттық құндылықтарды саналы түрде түсінуіне және оны жеке құндылығы ретінде қабылдауына ықпал етеді.

Бейнелеу өнері сабақтарында ұлттық тақырыптарды меңгеру барысында оқушылардың танымдық белсенділігі артады. Олар халықтық өнер үлгілерінің шығу тарихын, мағынасын, қолданылу аясын зерттей отырып, өз бетімен ізденуге дағдыланады. Бұл үдеріс оқушының зерттеушілік қабілетін дамытуға, ақпаратты талдау және жүйелеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ұлттық өнердің мазмұнын түсіну арқылы оқушылар халқымыздың өмір философиясын, дүниетанымын тереңірек ұғына бастайды.

Ұлттық құндылықтарды бейнелеу өнері арқылы оқытуда практикалық жұмыстардың маңызы зор. Оқушылар ұлттық ою-өрнектерді салу, сәндік бұйымдар жасау, дәстүрлі киім үлгілерін бейнелеу сияқты тапсырмаларды орындау арқылы ұлттық өнердің ерекшеліктерін іс жүзінде меңгереді. Практикалық әрекет барысында оқушы ұлттық өнердің күрделілігін, оның эстетикалық және символдық мәнін сезінеді. Бұл жұмыстар оқушының шыдамдылығын, ұқыптылығын, еңбексүйгіштігін тәрбиелей отырып, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіруіне жағдай жасайды.

Бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқытудың тағы бір маңызды қыры – оның тәрбиелік ықпалы. Ұлттық өнер арқылы оқушыларда отансүйгіштік, туған жерге деген сүйіспеншілік, халық тарихына құрмет сезімдері қалыптасады. Қазақ халқының батырлары, тарихи тұлғалары, ел қорғау идеялары бейнеленген көркем шығармалар оқушылардың азаматтық позициясын нығайтады. Мұндай сабақтар оқушыны өз халқының өткеніне құрметпен қарап, болашағына жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді.

Ұлттық құндылықтарды бейнелеу өнері арқылы оқыту оқушылардың эмоционалдық дамуына да оң әсер етеді. Өнер тілі арқылы берілген ұлттық тақырыптар оқушының сезімін оятып, оны терең ойға жетелейді. Музыкамен, әдебиетпен, тарихпен байланыстырылған бейнелеу өнері сабақтары оқушының эмоциялық әлемін

байытып, көркемдік қабылдауын күшейтеді. Бұл өз кезегінде оқушының ішкі мәдениетін қалыптастыруға, адамгершілік қасиеттерін дамытуға ықпал етеді.

Пәнаралық байланыс бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқытудың педагогикалық мүмкіндіктерін кеңейтеді. Тарих, әдебиет, музыка, география пәндерімен тығыз байланыс орнату арқылы ұлттық тақырыптар кешенді түрде қарастырылады. Мысалы, тарихи оқиғаларды бейнелеу, әдеби шығармалардағы ұлттық образдарды суреттеу, халық әндері мен күйлерінің мазмұнын көркем бейнелеу оқушылардың білімін тереңдетіп, ұлттық мәдениетті тұтас жүйе ретінде қабылдауына мүмкіндік береді.

Ұлттық құндылықтарды оқытуда заманауи педагогикалық технологияларды қолдану да өз нәтижесін береді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы ұлттық өнер туындыларын көрсету, виртуалды көрмелер ұйымдастыру, бейнероликтер пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырады. Мұндай тәсілдер ұлттық өнерді қазіргі заманмен байланыстырып, оқушыларға оны жаңа қырынан танытуға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе цифрлық ортада өсіп келе жатқан жас ұрпақ үшін маңызды.

Бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқыту оқушының жеке тұлғалық дамуына бағытталуы тиіс. Әр оқушының шығармашылық қабілеті, қызығушылығы, ұлттық өнерге деген көзқарасы әртүрлі болуы мүмкін. Мұғалім осы ерекшеліктерді ескере отырып, оқыту үдерісін ұйымдастырғанда ғана күтілетін нәтижеге қол жеткізе алады. Оқушыға өз ойын еркін жеткізуге, ұлттық тақырыпты өзінше түсіндіріп, шығармашылық тұрғыда көрсетуге мүмкіндік беру оның өзіндік «менін» қалыптастырады.

Ұлттық құндылықтарды бейнелеу өнері арқылы оқытуда мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы да маңызды. Отбасында ұлттық дәстүрлердің сақталуы, ата-аналардың ұлттық өнерге деген көзқарасы оқушының мектептегі білімін толықтырады. Мектепте алынған білім отбасында қолдау тапқанда ғана ол тұрақты құндылыққа айналады. Сондықтан бейнелеу өнері сабақтарында ата-аналарды тарту, көрмелер ұйымдастыру, бірлескен шығармашылық жұмыстар жүргізу тиімді нәтиже береді.

Ұлттық құндылықтарды меңгеру арқылы оқушыларда мәдени сәйкестік қалыптасады. Бұл – жаһандану дәуірінде өте маңызды мәселе. Өз мәдениетін, өнерін, тарихын білетін оқушы өзге мәдениеттерді де құрметтей отырып, ұлттық болмысын сақтай алады. Бейнелеу өнері пәні осы мәдени сәйкестікті қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады, себебі ол ұлттық ерекшеліктерді көркем түрде көрсетіп, оқушының санасында терең із қалдырады.

Сонымен бірге, бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқыту әлеуметтік бейімделуге де ықпал етеді. Ұлттық өнер арқылы берілетін құндылықтар – ұжымшылдық, үлкенге құрмет, еңбекқорлық, жауапкершілік сияқты қасиеттер оқушының қоғамдағы орнын табуына көмектеседі. Бұл қасиеттерді бейнелеу өнері сабақтарында көркем бейнелер арқылы жеткізу оқушыға оларды жеңіл қабылдауға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан алғанда, бейнелеу өнері пәні ұлттық құндылықтарды оқытудың педагогикалық мүмкіндіктерін толық іске асыра алатын пәндердің бірі екені анық. Ол оқушыны жан-жақты дамытып, оның рухани әлемін байытады. Ұлттық өнер арқылы алынған білім мен тәрбие оқушының болашақ өмірінде де маңызды рөл атқарады, себебі ол тұлғаның ішкі мәдениетінің, дүниетанымының негізін қалайды.

Бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқытудың педагогикалық мүмкіндіктерін жүйелі түрде жүзеге асыру мектептегі тәрбие жұмысының сапасын арттырады. Ұлттық мазмұндағы бейнелеу іс-әрекеті оқушының рухани әлемін байытып қана қоймай, оның өзін-өзі тануына, ұлттық болмысын сезінуіне мүмкіндік береді. Өнер арқылы берілген тәрбие оқушы санасына терең сіңіп, ұзақ уақыт сақталатындықтан, бейнелеу өнері пәні ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың ең әсерлі құралдарының бірі болып табылады. Бұл пәнде ұлттық мәдениеттің көркем бейнесі оқушының эмоциялық қабылдауына тікелей әсер етіп, оның дүниетанымын кеңейтеді.

Ұлттық құндылықтарды бейнелеу өнері арқылы оқыту оқушының шығармашылық әлеуетін ашуға бағытталады. Оқушылар ұлттық өнер элементтерін пайдалана отырып, өз көзқарасын, сезімін, ойын еркін жеткізе алады. Мұндай шығармашылық еркіндік оқушының өзіне деген сенімін арттырып, оның тұлғалық дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар, ұлттық мазмұндағы тапсырмалар оқушыны туған халқының мәдени мұрасын зерттеуге, оны сақтауға және дамытуға деген жауапкершілік сезіміне тәрбиелейді.

Бейнелеу өнері сабақтарында ұлттық құндылықтарды жүйелі түрде қолдану оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастырады. Қазақ халқының дәстүрлі өнеріндегі үйлесім, ырғақ, символика оқушының көркемдік қабылдауын дамытып, сұлулықты түсіну қабілетін арттырады. Эстетикалық тәрбие алған оқушы өмірдің әр саласында әсемдікті бағалай білетін, мәдениетті тұлға ретінде қалыптасады. Бұл өз кезегінде қоғамның рухани деңгейінің өсуіне әсер етеді.

Ұлттық құндылықтарды оқыту барысында бейнелеу өнері пәні тәрбиелік, дамытушылық және білімдік міндеттерді бірлікте жүзеге асырады. Оқушы ұлттық өнер арқылы адамгершілік қасиеттерді, еңбекке деген құрметті, үлкенге ізеттілікті, туған жерге деген сүйіспеншілікті бойына сіңіреді. Бұл қасиеттер бейнелеу өнері сабақтарында көркем бейнелер арқылы берілгендіктен, оқушы оларды табиғи түрде қабылдайды.

Қазіргі білім беру кеңістігінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың үйлесімділігін сақтау маңызды. Бейнелеу өнері пәні осы екі бағытты ұштастыра отырып, оқушыны әлемдік мәдениетке ашық, бірақ ұлттық тамырынан ажырамаған тұлға ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Ұлттық өнерді заманауи көркемдік тәсілдермен байланыстыру оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың шығармашылық ойлауын дамытады.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқытудың нәтижелілігін айқындайды. Мұғалім ұлттық мәдениетті терең меңгеріп, оны педагогикалық тұрғыдан дұрыс ұсына алғанда

ғана оқушыға нақты әсер ете алады. Ұлттық мазмұндағы сабақтар мұғалімнен ізденісті, шығармашылықты және рухани жауапкершілікті талап етеді. Сондықтан бейнелеу өнері пәні мұғалімдерінің кәсіби даярлығында ұлттық өнер мен мәдениетке ерекше көңіл бөлінуі қажет.

Мектептегі бейнелеу өнері пәні арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру – ұзақ мерзімді, жүйелі үдеріс. Бұл үдеріс сабақ мазмұнымен ғана шектелмей, сыныптан тыс жұмыстармен, көрмелермен, шығармашылық жобалармен, мәдени іс-шаралармен толықтырылуы тиіс. Осындай кешенді жұмыс нәтижесінде оқушы ұлттық мәдениетті тек пән ретінде емес, өмірлік құндылық ретінде қабылдайды.

Қорытындылай келе, бейнелеу өнері пәнінде ұлттық құндылықтарды оқытудың педагогикалық мүмкіндіктері өте кең әрі көпқырлы. Бұл пән оқушының рухани-адамгершілік дамуын, ұлттық сана-сезімін, эстетикалық талғамын және шығармашылық қабілетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ұлттық өнер арқылы берілген тәрбие оқушының ішкі мәдениетінің негізін қалап, оны өз халқының мәдени мұрасын құрметтейтін, заманауи қоғамда өз орнын таба алатын тұлға ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Сондықтан бейнелеу өнері пәнін ұлттық құндылықтарға негіздей отырып оқыту – қазіргі мектеп тәрбиесінің стратегиялық маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әл-Фараби. Тәрбиелік мәні бар философиялық трактаттар. – Алматы.
2. Ыбырай Алтынсарин. Таңдамалы педагогикалық еңбектер. – Алматы.
3. А.Қ. Қасабеков. Ұлттық мәдениет және тәрбие. – Алматы.
4. С.Қалиев. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері. – Алматы.
5. М.Жұмабаев. Педагогика. – Алматы.
6. Жаңартылған білім беру мазмұны аясындағы көркем еңбек пәні бағдарламасы.
7. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі. – Алматы.

МАТЕМАТИКА ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Тасбулатова Асель Кенжебаевна

*«Ақмола облысы білім басқармасының
Көкшетау қаласы бойынша білім бөлімі
№8 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
бастауыш сынып мұғалімі*

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудағы математика пәнінің рөлі жан-жақты қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі басты талаптардың бірі – оқушыларды алған білімін өмірлік жағдаяттарда қолдана алатын, өз ойын дәлелді жеткізе білетін, логикалық тұрғыдан ойлайтын тұлға ретінде тәрбиелеу. Осы тұрғыдан алғанда, математика пәні бастауыш мектепте функционалдық сауаттылықты дамытудың негізгі құралы болып табылады. Мақалада функционалдық сауаттылық ұғымының мәні, оның бастауыш сынып оқушылары үшін маңызы, математика сабағында функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың теориялық негіздері мен педагогикалық мүмкіндіктері талданады. Сонымен қатар, авторлық бағдарлама аясында бастауыш сынып оқушыларының математикалық білімін өмірмен байланыстыра отырып меңгерту, есептерді практикалық бағытта ұйымдастыру, оқушылардың ойлау, талдау, салыстыру, қорытынды жасау қабілеттерін дамыту мәселелері сөз болады.

Қазіргі қоғамда білім беру мазмұны түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Ақпараттың жылдам жаңаруы, ғылым мен техниканың дамуы, әлеуметтік-экономикалық талаптардың күшеюі мектеп түлектерінен тек теориялық білімді ғана емес, сол білімді күнделікті өмірде тиімді қолдана алу қабілетін талап етеді. Осыған байланысты білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылық» ұғымы алдыңғы қатарға шықты. Функционалдық сауаттылық – бұл адамның алған білімін, білігі мен дағдысын нақты өмірлік жағдайларда қолдана алу қабілеті. Бастауыш мектеп – баланың оқу әрекеті қалыптасатын, танымдық қызығушылығы дамитын, негізгі құзыреттері қаланатын маңызды кезең. Сондықтан дәл осы кезеңде функционалдық сауаттылықтың негізін қалыптастыру аса маңызды болып табылады.

Бастауыш сыныпта оқытылатын пәндердің ішінде математика ерекше орын алады. Математика – тек есеп шығару немесе амалдарды орындау ғана емес, ол – логикалық ойлау, дәлелдеу, пайымдау, мәселені шешу жолдарын іздеу сияқты әмбебап дағдыларды қалыптастыратын пән. Математика сабағында оқушы санмен, өлшеммен, уақытпен, кеңістікпен жұмыс істей отырып, өмірде жиі кездесетін жағдаяттарды модельдейді. Бұл өз кезегінде оқушының функционалдық сауаттылығын дамытудың тиімді жолы болып табылады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда бастауыш сынып мұғалімінің рөлі ерекше. Мұғалім оқыту үдерісін оқушының жас ерекшелігіне, танымдық деңгейіне сай ұйымдастыра отырып, математикалық білімді өмірмен байланыстыруы тиіс. Мысалы, күнделікті тұрмыста кездесетін сатып алу, өлшеу, уақытты жоспарлау, қарапайым есеп-қисап жүргізу сияқты әрекеттерді математика сабағында қолдану оқушының пәнге деген

қызығушылығын арттырып қана қоймай, алған білімінің маңыздылығын түсінуіне мүмкіндік береді. Бұл – функционалдық сауаттылықтың басты көрсеткіші.

Қазіргі бастауыш білім беру мазмұны оқушылардың тек білім алуын емес, олардың тұлғалық дамуын, өз бетінше шешім қабылдай алуын, шығармашылықпен ойлауын көздейді. Осы талаптарды жүзеге асыруда математика пәні арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға бағытталған авторлық бағдарламалардың маңызы зор. Мұндай бағдарламалар дәстүрлі оқыту әдістерін жаңаша қырынан қарап, оқушыны оқу үдерісінің белсенді қатысушысына айналдыруды мақсат етеді. Авторлық бағдарламада ұсынылатын тапсырмалар оқушының тек дұрыс жауап табуын емес, шешім қабылдау үдерісін, ойлау логикасын, дәлелдеу қабілетін дамытуға бағытталуы қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын математика пәні арқылы қалыптастырудың теориялық негіздерін қарастырғанда, ең алдымен оқытудағы жүйелілік пен сабақтастық қағидаларына назар аудару қажет. Оқушы әрбір жаңа тақырыпты бұрын алған білімімен байланыстыра отырып меңгеруі тиіс. Бұл білімнің жүйелі түрде қалыптасуына және оны түрлі жағдаяттарда қолдана алуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тапсырмалардың күрделілігі біртіндеп артып, оқушының ойлау қабілетін дамытуға бағытталуы қажет.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тағы бір маңызды шарты – оқытуда практикалық бағыттың басым болуы. Математика сабағында өмірмен байланысты есептерді қолдану, нақты жағдаяттарды талдау, рөлдік ойын элементтерін пайдалану оқушылардың алған білімін тәжірибеде қолдануына жағдай жасайды. Мысалы, дүкендегі сатып алу, жол жүру қашықтығын есептеу, уақытты жоспарлау сияқты тапсырмалар оқушыға математиканың өмірдегі қажеттілігін түсіндіреді. Мұндай тапсырмалар оқушының ойлау белсенділігін арттырып, пәнге деген қызығушылығын күшейтеді.

Сонымен қатар, функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда оқушының коммуникативтік дағдыларын дамыту да маңызды орын алады. Математика сабағында оқушылар өз ойларын ауызша немесе жазбаша түрде жеткізе білуі, шешу жолын түсіндіруі, сыныптастарының пікірін тыңдай білуі қажет. Бұл оқушылардың өзара қарым-қатынас жасау мәдениетін қалыптастырып, командалық жұмысқа үйретеді. Мұндай дағдылар қазіргі қоғамда табысты тұлға болудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда бағалау жүйесінің де рөлі зор. Дәстүрлі бағалау жүйесінде көбіне дұрыс немесе бұрыс жауапқа ғана мән берілсе, функционалдық сауаттылықты бағалауда оқушының ойлау үдерісі, тапсырманы орындау тәсілі, өз ойын дәлелдей алуы ескерілуі тиіс. Бұл оқушыны тек нәтижеге емес, үдерістің өзіне мән беруге үйретеді. Мұндай бағалау оқушының өзіне деген сенімін арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Қорыта айтқанда, математика пәні арқылы бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Бұл үдеріс жүйелі, мақсатты және ғылыми негізде ұйымдастырылған жағдайда ғана өз нәтижесін береді. Авторлық бағдарлама осы міндеттерді жүзеге асырудың тиімді құралы бола отырып, оқушылардың білімін өмірмен байланыстыра меңгеруіне, логикалық ойлауын дамытуына, өз бетінше шешім қабылдай алуына ықпал етеді.

Бастауыш сыныпта математика пәні арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімділігі ең алдымен оқыту әдістері мен тәсілдеріне тікелей байланысты. Қазіргі педагогикада оқушының белсенді әрекетіне негізделген оқыту технологиялары басымдыққа ие болып отыр. Бұл технологиялар оқушыны дайын білімді қабылдаушы емес, оны өз бетімен ізденіп, талдап, қолдана алатын тұлға ретінде қалыптастыруды көздейді. Осы тұрғыдан алғанда, математика сабағында қолданылатын әрбір тапсырма оқушының ойлау қабілетін дамытып, алған білімін өмірде қолдануға бағытталуы тиіс.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда есептердің мазмұны ерекше мәнге ие. Дәстүрлі есептер көбіне абстрактілі сипатта болып, оқушыға нақты өмірмен байланысы әлсіз болып көрінуі мүмкін. Ал өмірмен байланысты, практикалық бағыттағы есептер оқушының қызығушылығын арттырып, математиканың күнделікті өмірде қаншалықты қажет екенін түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, отбасы бюджетін жоспарлау, дүкендегі тауар бағасын салыстыру, уақыт пен қашықтықты есептеу, өлшем бірліктерін қолдану сияқты тапсырмалар оқушының функционалдық сауаттылығын дамытудың тиімді құралы болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, математика сабағында көрнекілік пен ойын элементтерін кеңінен қолдану қажет. Көрнекі құралдар арқылы оқушы математикалық ұғымдарды жеңіл қабылдап, оларды есте сақтайды. Ал ойын арқылы оқыту баланың табиғи қызығушылығын оятып, оқу үдерісін жеңіл әрі тартымды етеді. Ойын барысында оқушы белгілі бір мәселені шешуге тырысып, логикалық ойлауын дамытады, өз шешімін дәлелдеуге үйренеді. Бұл да функционалдық сауаттылықтың маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Авторлық бағдарлама аясында математика пәнін оқытуда проблемалық оқыту әдісін қолданудың маңызы зор. Проблемалық тапсырмалар оқушыны ойлануға, ізденуге, түрлі шешім жолдарын қарастыруға жетелейді. Мұндай тапсырмаларда бір ғана дұрыс жауап емес, бірнеше шешім жолы болуы мүмкін. Бұл оқушының шығармашылық қабілетін дамытып, өз ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, проблемалық жағдаяттар оқушының өз бетінше шешім қабылдау дағдысын қалыптастырып, өмірлік жағдайларда кездесетін мәселелерді шешуге дайын болуына ықпал етеді.

Математика сабағында функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тағы бір маңызды бағыты – пәнаралық байланысты жүзеге асыру. Математика басқа пәндермен, әсіресе дүниетану, қазақ тілі, еңбекке баулу сияқты пәндермен тығыз байланысты. Пәнаралық байланыс арқылы оқушы алған білімін кешенді түрде қолдануға үйренеді. Мысалы, дүниетану сабағында өткен тақырыпқа байланысты математикалық есептер

құрастыру немесе қазақ тілі сабағында мәтіндік есептермен жұмыс жасау оқушының ойлау көкжиегін кеңейтеді. Бұл білімнің тұтастығын қамтамасыз етіп, функционалдық сауаттылықты арттырады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда оқушының өзіндік жұмысына ерекше көңіл бөлу қажет. Өзіндік жұмыс барысында оқушы тапсырманы мұғалімнің көмегіне орындауға тырысады, өз мүмкіндігін бағалайды, жауапкершілікті сезінеді. Мұндай жұмыстар оқушының дербестігін арттырып, оқу әрекетіне деген ынтасын күшейтеді. Сонымен қатар, өзіндік жұмыс арқылы оқушы өз қателіктерін байқап, оларды түзетуге үйренеді. Бұл да функционалдық сауаттылықтың қалыптасуына оң әсер етеді.

Математика пәнін оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану да функционалдық сауаттылықты дамытуға мүмкіндік береді. Интерактивті тапсырмалар, электронды оқулықтар, сандық ресурстар оқушының қызығушылығын арттырып, білімді меңгеру үдерісін жеңілдетеді. Ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқушы ақпаратты іздеу, талдау, қолдану дағдыларын қалыптастырады. Бұл да қазіргі қоғам талап ететін маңызды құзыреттердің бірі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда ата-анамен бірлескен жұмыстың да маңызы зор. Ата-ана баланың оқуына қызығушылық танытып, үйде қарапайым математикалық тапсырмалар орындауға жағдай жасауы тиіс. Мысалы, бірге сауда жасау кезінде есеп жүргізу, уақытты жоспарлау, үй шаруасына байланысты өлшемдерді қолдану баланың математикалық білімін нығайтып, оны өмірде қолдануға үйретеді. Мұндай бірлескен жұмыс баланың оқуына деген жауапкершілігін арттырып, функционалдық сауаттылықтың дамуына ықпал етеді.

Жалпы алғанда, математика пәні арқылы бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру – күрделі әрі көпқырлы үдеріс. Бұл үдеріс мұғалімнің кәсіби шеберлігіне, қолданылатын әдіс-тәсілдерге, оқыту мазмұнының өмірмен байланысына тікелей тәуелді. Авторлық бағдарлама осы талаптарды ескере отырып, оқушылардың білімін тереңдетуге ғана емес, оны тәжірибеде қолдана алатын тұлға қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Қазіргі білім беру кеңістігінде бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру стратегиялық маңызды міндеттердің бірі болып отыр. Бұл міндетті жүзеге асыруда математика пәнінің мүмкіндіктері өте кең. Себебі математика оқушыны нақты ойлауға, талдауға, салыстыруға, дәлелдеуге және өмірде кездесетін мәселелерді шешуге үйретеді. Бастауыш мектеп жасындағы балалар үшін математикалық білім тек теориялық мазмұнмен шектелмей, олардың күнделікті өмірімен тығыз байланыста берілуі тиіс. Осы жағдайда ғана оқушы алған білімінің маңыздылығын түсініп, оны саналы түрде қолдануға үйренеді.

Авторлық бағдарлама аясында математика пәні арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастыру оқыту үдерісін жаңаша ұйымдастыруды талап етеді. Мұнда басты назар оқушының белсенді әрекетіне, өз бетінше ойлауына, шешім қабылдауына аударылады. Сабақ барысында ұсынылатын тапсырмалар оқушының тек есеп шығару дағдысын ғана емес, сонымен қатар өмірлік жағдаяттарды түсініп, оларды математикалық тұрғыдан талдай алу қабілетін дамытуға бағытталуы қажет. Мұндай тапсырмалар оқушының қызығушылығын арттырып, пәнге деген жағымды көзқарасын қалыптастырады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда оқыту мазмұнының жүйелілігі мен сабақтастығы ерекше рөл атқарады. Оқушы бастауыш сыныптан бастап алған білімін біртіндеп тереңдетіп, оны түрлі жағдаяттарда қолдануға үйренуі тиіс. Бұл үдерісте мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, әдістемелік дайындығы және шығармашылық ізденісі маңызды орын алады. Мұғалім әрбір сабақты жоспарлауда оқушының жас ерекшелігін, қабілетін, қызығушылығын ескере отырып, тиімді әдіс-тәсілдерді таңдауы қажет.

Сонымен қатар, функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда оқушының өзіндік бағалауы мен рефлексиясына да мән берген жөн. Оқушы өз жұмысын бағалап, қандай нәтижеге қол жеткізгенін түсінген жағдайда ғана оның оқу әрекеті саналы сипат алады. Бұл оқушының өзіне деген сенімін арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді. Математика сабағында мұндай мүмкіндіктерді жасау арқылы оқушыны жауапкершілікке, дербестікке тәрбиелеуге болады.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда мектеп пен ата-ана арасындағы ынтымақтастық та маңызды фактор болып табылады. Ата-ана баланың оқуына қолдау көрсетіп, күнделікті өмірде математикалық білімді қолдануға мүмкіндік жасаған жағдайда, оқушының функционалдық сауаттылығы тиімді дамиды. Бұл бірлескен әрекет баланың тұлғалық қалыптасуына оң әсерін тигізіп, оның болашақта қоғамда өз орнын таба алатын, өмірлік мәселелерді шеше білетін азамат болып қалыптасуына негіз болады.

Қорытындылай келе, математика пәні арқылы бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру – бүгінгі білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі. Бұл үдеріс мақсатты түрде ұйымдастырылып, ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негізделген жағдайда ғана жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады. Авторлық бағдарлама оқушылардың математикалық білімін өмірмен байланыстыра отырып меңгертуге, олардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін және практикалық дағдыларын дамытуға бағытталуы тиіс. Осындай жүйелі жұмыс нәтижесінде функционалдық сауаттылығы қалыптасқан, өз білімін өмірде қолдана алатын тұлға тәрбиелеуге мүмкіндік туады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы.
3. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары.

4. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының әдістемелік ұсынымдары.
5. Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы, 2020.
6. Қазіргі педагогикалық технологиялар: оқу құралы. – Алматы, 2019.
7. Бастауыш сынып оқушыларының құзыреттілігін қалыптастыру жолдары. – Астана, 2021.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН МЕКТЕП ТӘРБИЕСІНДЕ ТАРИХ ПӘНІНІҢ РӨЛІ

Оразалиева Айнур Айтбаевна

*“Абай атындағы №4 жалпы білім беретін мектеп мектеп-гимназия”
коммуналдық мемлекеттік мекемесінің
директордың бейіндік жөніндегі орынбасары және тарих пәні мұғалімі*

Аннотация.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық болмысты сақтау, өскелең ұрпақтың тарихи санасын қалыптастыру және рухани-адамгершілік қасиеттерін дамыту мектеп тәрбиесінің басты міндеттерінің біріне айналып отыр. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие – қоғамның тұрақты дамуының, ел бірлігінің және азаматтық тұтастықтың кепілі. Осы тұрғыда тарих пәні мектептегі тәрбие жүйесінде айрықша орын алады, себебі ол оқушыларды ұлттың өткенімен, мәдени мұрасымен, салт-дәстүрімен, мемлекет құру тәжірибесімен және тарихи тұлғалардың өнегелі жолымен таныстырады. Мақалада ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп тәрбиесін жүзеге асырудағы тарих пәнінің маңызы, оның тәрбиелік әлеуеті, оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудағы рөлі және қазіргі білім беру кеңістігіндегі өзекті мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар тарих пәні арқылы патриоттық, азаматтық, рухани-адамгершілік тәрбиені қалыптастырудың педагогикалық негіздері кеңінен сипатталады.

Қазіргі Қазақстан қоғамында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар күн сайын өзгеріп, жаңарып отыр. Бұл өзгерістердің негізінде оқушыны тек біліммен қаруландыру емес, сонымен қатар оны ұлттық рухта тәрбиелеу, елінің тарихын құрметтейтін, мемлекетшіл көзқарасы қалыптасқан, мәдениеті жоғары тұлға ретінде қалыптастыру міндеті тұр. Ұлттық құндылықтар – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған рухани және материалдық мұрасы, дүниетанымы, өмір салты, мінез-құлқы мен адамгершілік өлшемдері. Осы құндылықтарды жас ұрпақтың бойына сіңіру ең алдымен мектеп қабырғасынан басталуы тиіс. Мектеп – тек білім беретін мекеме ғана емес, ол – тұлға тәрбиелейтін әлеуметтік институт. Ал тарих пәні осы тәрбиелік үдерістің өзегіне айналуға толық қабілетті.

Ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп тәрбиесі ең алдымен оқушының өз халқының өткені мен бүгінін терең түсінуіне, тарихи сабақтастықты сезінуіне бағытталады. Тарихи санасы қалыптасқан ұрпақ қана ұлттық мүддені қорғай алады, ел болашағына жауапкершілікпен қарайды. Тарих пәні арқылы оқушы ата-бабаларымыздың ерлік жолын, елдікті сақтаудағы күресін, ұлттық тәуелсіздік үшін төгілген тер мен қанды, рухани құндылықтардың маңызын түсінеді. Бұл түсінік құрғақ ақпарат түрінде емес, тәрбиелік мазмұн арқылы берілгенде ғана оқушының жүрегіне жол табады.

Мектептегі тәрбие жүйесінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда тарих пәнінің мүмкіндігі ерекше. Себебі тарих – ұлттың жады. Ол халықтың басынан өткерген маңызды кезеңдерін, әлеуметтік-саяси, мәдени және рухани дамуын қамтиды. Тарихты оқыту барысында оқушылар халқымыздың салт-дәстүрімен, әдет-ғұрпымен, ұлттық дүниетанымымен танысады. Бұл өз кезегінде оқушының ұлттық өзіндік санасын қалыптастырып, өз ұлтына деген мақтаныш сезімін оятады.

Ұлттық тәрбие мәселесі бүгінгі таңда тек теориялық тұрғыда ғана емес, практикалық деңгейде де өзекті болып отыр. Өйткені жаһандану үдерісімен бірге шетелдік мәдениет, өмір салты, құндылықтар жүйесі жастар санасына тез сіңіп келеді. Мұндай жағдайда мектеп тәрбиесі ұлттық негізден ажырамауы тиіс. Тарих пәні осы қауіптің алдын алатын маңызды құрал бола алады. Ол арқылы оқушылар өз елінің мәдени-тарихи ерекшелігін, ұлттық болмысының қайталанбас сипатын түсінеді.

Тарих пәнінің тәрбиелік рөлі ең алдымен оның мазмұнымен тығыз байланысты. Қазақстан тарихын оқыту барысында оқушылар көне дәуірден бастап бүгінгі тәуелсіздік кезеңіне дейінгі тарихи даму жолымен танысады. Бұл жол – күреске, жеңіске, қасірет пен қуанышқа толы жол. Әрбір тарихи кезеңде ұлттық құндылықтардың қалай сақталғаны, қалай дамығаны нақты мысалдар арқылы көрсетіледі. Мұндай мазмұн оқушыны ойлануға, салыстыруға, тарихи құбылыстарға баға беруге үйретеді.

Тарих сабағында ұлттық құндылықтарды сіңіру тек оқулық мәтінімен шектелмеуі тиіс. Мұғалім тарихи деректерді, тұлғалардың өмір жолын, халықтың тұрмыс-тіршілігін тәрбиелік тұрғыда талдай білуі қажет. Мысалы, қазақ халқының бірлікке, ынтымаққа, үлкенді сыйлауға, жерді қорғауға, ерлік пен намысты жоғары қоюға негізделген құндылықтары тарих сабақтарында нақты тарихи оқиғалармен байланыстырылып берілгенде ғана тиімді нәтиже береді.

Тарих пәні арқылы патриоттық тәрбие беру – ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің басты бағыттарының бірі. Патриотизм – өз Отанына деген сүйіспеншілік, елінің тарихын құрметтеу, оның

болашағына жауапкершілікпен қарау. Бұл қасиеттер тарихты білмей қалыптаспайды. Оқушы өз елінің тәуелсіздігі қандай қиындықпен келгенін, ата-бабаларымыздың ел үшін қандай ерлік жасағанын түсінгенде ғана шынайы патриот бола алады.

Сонымен қатар тарих пәні оқушылардың азаматтық көзқарасын қалыптастыруда да маңызды рөл атқарады. Тарихи оқиғаларды талдау барысында оқушылар әділдік, заңдылық, жауапкершілік, ел басқару мәселелері туралы ой түйеді. Бұл олардың қазіргі қоғамдағы өз орнын түсінуіне, белсенді азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Ұлттық құндылықтарға негізделген азаматтық тәрбие тарих пәнінің мазмұнымен табиғи түрде ұштасып жатыр.

Тарихи тұлғалардың өмірі мен қызметі – ұлттық тәрбиенің сарқылмас көзі. Қазақ тарихындағы хандар, билер, батырлар, ағартушылар мен қайраткерлердің өнегелі өмір жолы оқушыларға үлгі ретінде ұсынылады. Бұл тұлғалардың ел үшін жасаған қызметі, адамгершілік қасиеттері, халық алдындағы жауапкершілігі ұлттық құндылықтарды нақты бейнелер арқылы қабылдауға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл оқушылардың тұлғалық дамуына зор ықпал етеді.

Ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп тәрбиесінде тарих пәнінің рөлі тек өткенді таныстырумен шектелмейді. Ол оқушыларды болашақты ойлауға, тарихи сабақтан қорытынды шығаруға үйретеді. Өткен мен бүгінді салыстыру арқылы оқушы қоғам дамуының заңдылықтарын түсінеді, ұлттық мүдденің маңызын ұғынады. Бұл – саналы азамат тәрбиелеудің негізгі шарты.

Осылайша, тарих пәні мектептегі тәрбие жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда ерекше орын алады. Ол оқушылардың тарихи санасын, ұлттық өзіндік санасын, патриоттық және азаматтық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Тарихты тәрбиелік тұрғыда оқыту – қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп тәрбиесін жүзеге асыруда тарих пәнінің тиімділігі оның әдістемелік мүмкіндіктерімен де тығыз байланысты. Тарих сабағында қолданылатын оқыту әдістері мен тәсілдері оқушының танымдық қызығушылығын арттырып қана қоймай, оның рухани дүниесін байытуға бағытталуы тиіс. Тарихи деректерді талдау, салыстыру, пікірталас ұйымдастыру, тарихи оқиғаларға баға беру сияқты әдістер оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыта отырып, ұлттық құндылықтарды саналы түрде қабылдауына жағдай жасайды.

Мектеп тәжірибесінде тарих пәнін оқыту барысында тәрбиелік мақсатты көздемей, тек ақпарат берумен шектелу жиі кездеседі. Алайда мұндай тәсіл оқушының ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда жеткіліксіз. Тарих пәні мұғалімі әрбір тақырыптың тәрбиелік мәнін ашып, оны оқушының өмірімен, қазіргі қоғаммен байланыстыра білуі қажет. Ұлттық құндылықтар тарихтың әрбір кезеңінде көрініс табады, сол себепті оларды жүйелі түрде көрсетіп отыру маңызды.

Тарих пәнінің тәрбиелік әлеуеті әсіресе қазақ халқының дәстүрлі құндылықтарын түсіндіруде айқын көрінеді. Қазақ қоғамында қалыптасқан үлкенге құрмет, кішіге ізет, қонақжайлылық, бірлік пен ынтымақ, туған жерге адалдық сияқты қасиеттер тарихи деректер арқылы нақты мысалдармен беріледі. Мұндай құндылықтар оқушыларға дайын қағида ретінде емес, тарихи тәжірибе нәтижесі ретінде ұсынылған кезде ғана терең қабылданады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беруде тарих пәні арқылы этномәдени білім қалыптастыру да маңызды орын алады. Этномәдени тәрбие оқушының өз халқының мәдениетін, тілін, дәстүрін, дүниетанымын құрметтеуіне бағытталған. Тарих сабағында этномәдени мазмұнды күшейту арқылы оқушылар ұлттық болмыстың маңызын тереңірек түсінеді. Бұл әсіресе көпұлтты қоғам жағдайында ұлтаралық татулық пен өзара сыйластықты қалыптастыруға ықпал етеді.

Тарих пәні арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда тарихи сананы дамыту мәселесі басты орын алады. Тарихи сана – адамның өткенді, бүгінді және болашақты өзара байланыста қабылдай білуі. Тарихи санасы қалыптасқан оқушы өз халқының тағдырына бейжай қарамайды, қоғамдағы өзгерістерге сын көзбен қарайды. Бұл қасиет азаматтық жауапкершіліктің негізі болып табылады.

Мектептегі тәрбие жұмысында тарих пәнінің рөлін арттыру үшін оқу үдерісін өмірмен байланыстыру маңызды. Тарихи оқиғаларды қазіргі заманмен салыстыру, тәуелсіз Қазақстанның даму жолын өткен тарихи кезеңдермен сабақтастыра қарастыру оқушылардың ұлттық мақтаныш сезімін күшейтеді. Мұндай сабақтастық оқушыларға ұлттық құндылықтардың уақыт өткен сайын өзектілігін жоғалтпайтынын көрсетеді.

Тарих пәні оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесін қалыптастыруда да маңызды құрал болып табылады. Тарихта орын алған әлеуметтік әділетсіздік, соғыс, қасірет, ашаршылық сияқты оқиғаларды талдау арқылы оқушылар адам өмірінің құндылығын, бейбітшіліктің маңызын түсінеді. Бұл олардың адамгершілік ұстанымдарын нығайтып, өмірлік құндылықтарды дұрыс таңдауға ықпал етеді.

Ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп тәрбиесінде тарих пәнінің тағы бір маңызды қызметі – тұлғалық бағыттылық. Әрбір оқушы тарих сабағында өзіне үлгі боларлық тұлғаны таба алады. Бұл тарихи тұлғалардың өмірлік ұстанымы, елге қызмет етуі, қиындықтарға төтеп беруі оқушының мінез-құлқына әсер етеді. Мұндай тәрбиелік ықпал оқушының өзіндік «менін» қалыптастыруға көмектеседі.

Қазіргі білім беру жүйесінде бейіндік оқыту жағдайында тарих пәнінің тәрбиелік мүмкіндіктерін кеңейту өзекті болып отыр. Бейіндік бағыттағы сыныптарда тарихты тереңдетіп оқыту оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде ұлттық тарихқа деген қызығушылықты арттырып, ұлттық құндылықтарды терең түсінуге жол ашады.

Тарих пәні мұғалімінің кәсіби рөлі ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беруде шешуші мәнге ие. Мұғалімнің тарихи білімінің тереңдігімен қатар, оның ұлттық дүниетанымы, азаматтық ұстанымы, педагогикалық мәдениеті оқушыларға тікелей әсер етеді. Ұстаздың өзі ұлттық құндылықтарды құрметтемейінше, оны оқушыға сіңіру мүмкін емес. Сондықтан тарих пәні мұғалімі тек пән маманы ғана емес, ұлттық тәрбиенің жетекшісі болуы тиіс.

Тарих сабақтарында ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда мектептен тыс іс-шаралардың да маңызы зор. Тарихи мерекелер, танымдық кештер, музейге саяхат, тарихи ескерткіштерге бару оқушылардың алған білімін өмірде бекітуге көмектеседі. Бұл іс-шаралар тарих пәнінің тәрбиелік ықпалын күшейтіп, оқушылардың ұлттық мәдени мұраға деген қызығушылығын арттырады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп тәрбиесі жүйелі және мақсатты түрде жүзеге асырылғанда ғана нәтиже береді. Тарих пәні осы жүйенің өзегінде тұруы тиіс. Себебі ол ұлттық сананы қалыптастыратын негізгі пәндердің бірі болып табылады. Тарихты дұрыс оқыту – өткенді құрметтеу арқылы болашақты қалыптастыру деген сөз.

Осы тұрғыдан алғанда, тарих пәнінің тәрбиелік рөлін күшейту қазіргі мектептің басты міндеттерінің бірі болып саналады. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие тарих пәнінің мазмұны мен әдістемесі арқылы жүзеге асқанда ғана оқушы тұлғасы жан-жақты дамыған, елінің болашағына жауапкершілікпен қарайтын азамат ретінде қалыптасады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп тәрбиесінде тарих пәнінің маңызын арттыру – қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі. Себебі тарих пәні оқушыларды тек өткен оқиғалармен таныстырып қана қоймай, олардың дүниетанымын, азаматтық ұстанымын, рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырады. Ұлттық тарихты терең меңгерген оқушы өз халқының тағдырына бейжай қарамайды, ел болашағына жауапкершілікпен қарайды. Бұл қасиеттер кез келген қоғамның тұрақты дамуы үшін аса қажет.

Тарих пәні арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру оқушылардың тарихи санасын дамытуға тікелей ықпал етеді. Тарихи сана – ұлттың рухани тұтастығын сақтайтын маңызды фактор. Ол өткенді ұмытпауға, тарихи сабақтан тағылым алуға, қазіргі заман құбылыстарына саналы түрде баға беруге үйретеді. Мектеп қабырғасында қалыптасқан тарихи сана оқушының бүкіл өмірлік ұстанымына әсер етеді.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беруде тарих пәнінің тағы бір маңызды қыры – ұлтжандылық пен патриотизмді қалыптастыру. Оқушылар өз елінің тарихын, тәуелсіздік жолындағы күресін, ата-бабаларының ерлігін таныған сайын Отанға деген сүйіспеншілігі артады. Мұндай сезім сыртқы ықпалдарға қарсы тұра алатын берік рухани негіз қалыптастырады. Бұл әсіресе қазіргі жаһандану жағдайында аса өзекті.

Тарих пәні оқушыларды тек ұлттық шеңберде ғана емес, жалпыадамзаттық құндылықтар тұрғысынан да тәрбиелейді. Тарихи оқиғаларды талдау барысында оқушылар әділеттілік, еркіндік, бейбітшілік, ынтымақ сияқты ұғымдардың маңызын түсінеді. Бұл қасиеттер ұлттық құндылықтармен ұштасып, тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Мектептегі тәрбие жүйесінде тарих пәнінің рөлін күшейту үшін оқу мазмұны мен тәрбие жұмысының өзара байланысы сақталуы тиіс. Тарих сабағында берілген білім сыныптан тыс іс-шаралармен, мектептің жалпы тәрбиелік бағытымен үндескен жағдайда ғана нәтижелі болады. Ұлттық құндылықтарды тек сөз жүзінде емес, нақты әрекет арқылы көрсету оқушылардың санасында терең із қалдырады.

Тарих пәні мұғалімінің кәсіби және тұлғалық рөлі ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің табысты болуына тікелей әсер етеді. Мұғалімнің тарихи көзқарасы, азаматтық ұстанымы, ұлттық мәдениетке деген құрметі оқушылар үшін үлгі болып табылады. Сондықтан тарих пәні мұғалімі үнемі өз білімін жетілдіріп, тәрбие жұмысын саналы түрде ұйымдастыруы қажет.

Ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп тәрбиесінде тарих пәнін тиімді пайдалану арқылы оқушы тұлғасын қалыптастыруға болады. Мұндай тұлға өз елінің тарихын білетін, ұлттық мәдениетті құрметтейтін, заманауи ойлай алатын, жауапкершілігі жоғары азамат ретінде қалыптасады. Бұл – білім беру жүйесінің түпкі мақсаты.

Қорытындылай келе, ұлттық құндылықтарға негізделген мектеп тәрбиесінде тарих пәнінің рөлі ерекше екені айқын. Тарих пәні оқушылардың ұлттық санасын қалыптастырып, рухани-адамгершілік қасиеттерін дамытуға, патриоттық және азаматтық тәрбие беруге мүмкіндік береді. Сондықтан тарихты оқыту тек білім беру емес, ұлт болашағын тәрбиелеу ісі ретінде қарастырылуы тиіс. Ұлттық құндылықтарға сүйенген тарих сабағы ғана елінің тағдырына бейжай қарамайтын, саналы ұрпақ тәрбиелей алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы мемлекеттік стандарттары.

Қазақстан тарихы. Жалпы білім беретін мектептерге арналған оқулықтар.

Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында.

Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының негіздері.

Әбжанов Х. Ұлттық сана және тарихи таным.

Жұмабаев М. Педагогика.

Тәуелсіз Қазақстанның рухани жаңғыру мәселелеріне арналған ғылыми еңбектер.

ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА (ИИ) НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ: НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ

Алиякпарова Гульнара Амангельдиновна
Учитель начальных классов
КГУ средняя школа №12
города Астана

Искусственный интеллект (ИИ) перестал быть технологией будущего и стал реальностью современного образования. В начальной школе его роль специфична: здесь ИИ не заменяет учителя, а выступает в роли умного ассистента, который помогает сделать процесс обучения более персонализированным и увлечь детей, привыкших к цифровой среде.

Данная статья, освещает основные аспекты, преимущества и риски использования ИИ в работе с младшими школьниками.

Начальная школа — это фундамент образования. Именно здесь формируется интерес к учебе, усидчивость и базовые навыки. Интеграция ИИ в этот процесс позволяет решить одну из главных проблем массовой школы — **необходимость индивидуального подхода к каждому ребенку** в условиях большого класса.

1. Персонализация обучения

ИИ-платформы (например, системы адаптивного обучения) анализируют, как ребенок справляется с заданиями. Если ученик быстро решает задачи по математике, система предлагает ему более сложные уровни. Если же ребенок ошибается, ИИ «понимает», в чем именно пробел, и подбирает дополнительные упражнения именно на эту тему.

Для младших школьников крайне важно наглядно-образное мышление. ИИ позволяет оживлять учебный материал:

- **Генерация изображений:** на уроке литературного чтения дети могут составить описание сказочного героя, а ИИ мгновенно создаст его портрет. Это развивает навыки описательной речи.
- **Чат-боты с ролевыми моделями:** ИИ может «притвориться» историческим персонажем или даже животным, с которым дети могут «пообщаться», задавая вопросы по теме урока.

2. Автоматизация рутины для учителя

ИИ освобождает педагога от механической работы, позволяя сосредоточиться на творчестве и воспитании:

- **Проверка работ:** Современные сервисы могут распознавать рукописный текст и мгновенно проверять тесты или простые задания.
- **Создание планов уроков:** Учитель может использовать нейросети для генерации идей внеклассных мероприятий, викторин или составления рабочих листов за считанные минуты.

Основные направления использования (Таблица)

Предмет	Как применить ИИ
Математика	Адаптивные тренажеры счета, визуализация геометрических фигур в 3D.
Русский язык	Интеллектуальные системы проверки правописания, генераторы текстов для диктантов.
Познание мира Естествознание	ИИ-определители растений по фото, виртуальные экскурсии.
ИЗО и трудовое обучение	Создание эскизов, генерация идей для поделок.

Практические сценарии применения

- **Развитие речи и письма:** Использование нейросетей для создания иллюстраций к собственным рассказам детей. Это помогает визуализировать метафоры и развивает воображение.
- **Иностранный язык:** Интеллектуальные чат-боты позволяют ребенку практиковать простейшие диалоги в безопасной среде, где нет страха совершить ошибку перед всем классом.
- **Математика:** Системы ИИ анализируют типичные ошибки ученика и предлагают «тренировочные петли» именно на те правила, которые вызывают затруднения.

Преимущества и риски

Преимущества	Риски и вызовы
Высокая вовлеченность учеников	Риск снижения роли живого общения
Моментальная обратная связь	Необходимость контроля качества контента ИИ
Снижение нагрузки на учителя	Этические вопросы использования данных

Несмотря на очевидные плюсы, внедрение ИИ в начальной школе требует осторожности:

1. **Цифровая зависимость:** Важно соблюдать нормы СанПиН и не заменять живое общение экраном.
2. **Критическое мышление:** Детей нужно учить, что ИИ может ошибаться (галлюцинировать), и его ответы нужно проверять.
3. **Безопасность данных:** Защита персональной информации учеников — приоритет номер один.

Проблемы и ограничения

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение ИИ в образовательный процесс сталкивается с рядом сложностей:

- **Технические и финансовые препятствия** — не все школы оснащены необходимыми устройствами.
- **Подготовка учителей** — нужны навыки работы с ИИ-инструментами.
- **Этические вопросы** — защита данных учащихся, соблюдение конфиденциальности.
- **Риск чрезмерной зависимости от технологий.**

Важно помнить, искусственный интеллект в начальных классах — это лишь инструмент в руках педагога. Эмпатия, поддержка и воспитание человеческих качеств остаются исключительной прерогативой учителя.

В начальных классах ИИ выполняет три ключевые функции:

1. **Адаптивность:** подстройка темпа и сложности материала под конкретного ребенка.
2. **Геймификация:** превращение рутинных упражнений в интерактивный квест.
3. **Поддержка учителя:** автоматизация проверки работ и генерация учебных материалов.

3. Рекомендации по внедрению ИИ

Чтобы эффективно использовать ИИ в начальной школе, рекомендуется:

- Начать с пилотных проектов и постепенного внедрения.
- Обеспечить обучение и поддержку учителей.
- Выбирать проверенные и безопасные платформы.
- Сочетать ИИ-инструменты с традиционными педагогическими методами.

Использование ИИ в начальной школе делает обучение «прозрачным» для учителя и захватывающим для ребенка. Это не просто мода, а способ подготовить детей к жизни в высокотехнологичном мире, где умение взаимодействовать с нейросетями станет таким же базовым навыком, как письмо или чтение.

Применение искусственного интеллекта (ИИ) в начальной школе — это уже не сценарий научно-фантастического фильма, а работающий инструмент современного педагога. В младшем школьном возрасте, когда закладываются основы познавательной деятельности, ИИ может стать мощным стимулом для развития интереса к учебе.

Список использованной литературы

1. **Босова Л. Л., Босова А. Ю.** *Информатика. 3–4 классы: методическое пособие.* — М.: БИНОМ. Лаборатория знаний. (Рассматриваются основы алгоритмизации и логики, предваряющие знакомство с ИИ).
2. **Гребчук К. М.** *Применение технологий искусственного интеллекта в общем образовании: возможности и риски.* // Педагогический журнал. — 2023. — № 5.
3. **Каракозов С. Д., Маняхина В. Г.** *Цифровая трансформация образования: от компьютерной грамотности к ИИ-грамотности.* — М.: МПГУ, 2022.
4. **Семёнова Н. В.** *Интеллектуальные обучающие системы в начальной школе.* // Журнал «Начальная школа». — 2024. — № 2.
5. **Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C.** *Artificial Intelligence In Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.* — Center for Curriculum Redesign, 2019. (Фундаментальный труд о роли ИИ в педагогике).
6. **Luckin, R.** *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century.* — UCL Press, 2018.
7. **Методические рекомендации для учителей** по использованию нейросетей в образовательном процессе. / Под ред. Института стратегии развития образования. — 2025.

ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАР АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ

Баймуратова Маржан Болатбековна
Жетісу облысы Ескелді ауданы
Баллық би орта мектебі
Ағылшын тілі мұғалімі

Аннотация

Қазіргі жаһандану мен цифрландыру дәуірінде ағылшын тілін оқыту үдерісі жаңа мазмұн мен жаңа тәсілдерді талап етеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру саласына елеулі өзгерістер енгізіп, шет

тілдерін оқытуда цифрлық ресурстарды кеңінен қолдануға мүмкіндік берді. Бұл мақалада ағылшын тілін цифрлық ресурстар арқылы оқытудың теориялық негіздері, педагогикалық мүмкіндіктері және білім алушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастырудағы маңызы қарастырылады. Сонымен қатар цифрлық технологиялардың оқушылардың мотивациясына, танымдық белсенділігіне және өздігінен білім алу дағдыларына тигізетін әсері талданады. Мақалада цифрлық ресурстарды тиімді пайдаланудың әдістемелік қырлары мен қазіргі білім беру жүйесіндегі рөліне баса назар аударылады.

Ағылшын тілі – халықаралық қатынастың, ғылым мен техниканың, бизнес пен мәдениетаралық байланыстың негізгі құралына айналған тіл. Осы себепті оны меңгеру қазіргі қоғамда әрбір білім алушы үшін маңызды қажеттілік болып отыр. Білім беру жүйесінде ағылшын тілін оқытудың сапасын арттыру мәселесі күн тәртібінен түспей келеді. Дәстүрлі оқыту әдістері белгілі бір нәтижелер бергенімен, заманауи оқушылардың сұранысы мен танымдық ерекшеліктерін толық қанағаттандыра бермейді. Осы тұрғыда цифрлық ресурстарды қолдану ағылшын тілін оқытудың тиімділігін арттырудың маңызды тетігі ретінде қарастырылады.

Цифрлық ресурстар ұғымы электронды оқулықтар, мультимедиялық материалдар, онлайн платформалар, мобильді қосымшалар, интерактивті тапсырмалар, бейне және аудио материалдар сияқты сан алуан құралдарды қамтиды. Бұл ресурстар білім алушыларға тілдік материалды әртүрлі форматта қабылдауға мүмкіндік береді. Көру, есту және интерактивті әрекеттер арқылы ақпаратты қабылдау оқушылардың есте сақтау қабілетін күшейтіп, оқу үдерісін қызықты әрі мазмұнды етеді. Сонымен қатар цифрлық ресурстар оқытуды жекелеңдіруге жол ашып, әр оқушының деңгейі мен оқу қарқынына сәйкес тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді.

Ағылшын тілін цифрлық ресурстар арқылы оқыту оқушының белсенді позициясын қалыптастыруға ықпал етеді. Дәстүрлі сабақтарда мұғалім негізгі ақпарат көзі болса, цифрлық ортада оқушы білімді өз бетімен іздеп, талдап, қолдануға үйренеді. Бұл өз кезегінде оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытып, шығармашылық қабілеттерін ашады. Мысалы, онлайн платформаларда ұсынылатын интерактивті жаттығулар мен ойын элементтері оқушылардың қызығушылығын арттырып, тіл үйрену процесін еркін әрі табиғи етеді.

Цифрлық ресурстардың тағы бір маңызды артықшылығы – тілдік ортаға ену мүмкіндігі. Интернет желісі арқылы ағылшын тіліндегі түпнұсқа бейнематериалдар, подкасттар, жаңалықтар мен виртуалды экскурсияларды пайдалану оқушылардың тыңдалым және айтылым дағдыларын дамытуға зор ықпал етеді. Мұндай материалдар оқушыларды шынайы тілдік жағдайлармен таныстырып, ағылшын тілін тек пән ретінде емес, қарым-қатынас құралы ретінде қабылдауға үйретеді. Сонымен қатар бұл тәсіл мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруға да көмектеседі.

Ағылшын тілін оқытуда цифрлық ресурстарды қолдану мұғалімнің рөлін де өзгертеді. Мұғалім енді тек білім беруші ғана емес, оқу үдерісін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші қызметін атқарады. Мұғалім цифрлық құралдарды тиімді таңдап, оларды сабақ мақсатына сай қолдана білуі тиіс. Бұл педагогтан жаңа кәсіби құзыреттіліктерді, атап айтқанда цифрлық сауаттылықты, әдістемелік икемділікті және шығармашылық көзқарасты талап етеді.

Цифрлық ресурстарды қолдану арқылы ағылшын тілін оқыту оқушылардың мотивациясын арттыруда ерекше рөл атқарады. Қазіргі оқушылар технологиямен тығыз байланыста өмір сүретіндіктен, цифрлық форматтағы оқу материалдары олардың қызығушылығына жақын келеді. Онлайн тесттер, бейнесабақтар, интерактивті ойындар мен виртуалды тапсырмалар оқушыларды белсенді қатысуға ынталандырады. Бұл өз кезегінде оқу нәтижелерінің жақсаруына ықпал етеді.

Сонымен бірге цифрлық ресурстар ағылшын тілін оқытуда уақыт пен кеңістік шектеулерін жояды. Онлайн платформалар арқылы оқушылар сабақтан тыс уақытта да білімін жетілдіре алады. Бұл әсіресе өздігінен білім алуға бейім оқушылар үшін тиімді. Мұндай тәсіл *lifelong learning*, яғни өмір бойы білім алу қағидасын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Оқушы қажетті материалды кез келген уақытта қайта қарап, өз біліміндегі олқылықтарды толықтыра алады.

Ағылшын тілін цифрлық ресурстар арқылы оқытудың тағы бір маңызды қыры – бағалау жүйесінің өзгеруі. Цифрлық платформалар автоматтандырылған тестілеу, кері байланыс және нәтижелерді талдау мүмкіндіктерін ұсынады. Бұл мұғалімге әр оқушының жетістігін нақты бақылауға және дер кезінде қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар оқушылар да өз жетістіктерін көріп, өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытады.

Дегенмен цифрлық ресурстарды қолдануда белгілі бір қиындықтар да кездеседі. Техникалық құралдардың жетіспеушілігі, интернет желісінің тұрақсыздығы немесе мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігінің жеткіліксіздігі оқу үдерісіне кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан ағылшын тілін цифрлық ресурстар арқылы оқытуды тиімді жүзеге асыру үшін жүйелі қолдау, мұғалімдердің біліктілігін арттыру және оқу-әдістемелік базаны жаңарту қажет.

Жалпы алғанда, цифрлық ресурстарды қолдану ағылшын тілін оқытудың мазмұны мен формасын жаңартып, оны қазіргі заман талаптарына сәйкестендіреді. Бұл тәсіл оқушылардың тілдік дағдыларын ғана емес, сонымен қатар ақпараттық мәдениетін, өздігінен білім алу қабілетін және шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Осы бағыттағы ізденістер мен тәжірибелерді жүйелеу ағылшын тілін оқыту сапасын арттырудың маңызды алғышарты болып табылады.

Ағылшын тілін цифрлық ресурстар арқылы оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер білім алушылардың жас ерекшеліктеріне, тілдік деңгейіне және оқу мақсаттарына сәйкес таңдалуы тиіс. Цифрлық технологиялар оқу үдерісін түрлендіріп қана қоймай, оқыту мазмұнын тереңдетуге мүмкіндік береді. Мысалы, мультимедиялық презентациялар жаңа лексикалық және грамматикалық тақырыптарды түсіндіруде көрнекілік принципін жүзеге

асырады. Сурет, бейне және дыбыс элементтерінің үйлесімі оқушылардың назарын тұрақтандырып, ақпаратты жеңіл қабылдауына ықпал етеді.

Ағылшын тілін үйретуде онлайн платформалар мен білім беру сайттарының рөлі ерекше. Мұндай платформаларда ұсынылатын тапсырмалар оқушылардың барлық тілдік дағдыларын – тыңдалым, оқылым, жазылым және айтылымды – кешенді түрде дамытуға бағытталған. Тыңдалым дағдысын дамыту үшін бейнежазбалар мен аудиоматериалдар кеңінен қолданылады. Олар оқушыларды әртүрлі акценттермен, сөйлеу қарқынымен және тілдік стильдермен таныстырады. Бұл өз кезегінде оқушылардың шынайы өмірде ағылшын тілін түсіну қабілетін арттырады.

Оқылым дағдысын дамытуда цифрлық ресурстардың мүмкіндігі зор. Электронды мәтіндер, интерактивті мақалалар мен онлайн кітаптар оқушыларға мәтінмен жұмыс істеудің жаңа формаларын ұсынады. Мысалы, белгілеу, сөздікпен бірден жұмыс істеу, гиперсілтемелер арқылы қосымша ақпарат алу сияқты мүмкіндіктер оқушылардың мәтінді терең түсінуіне жағдай жасайды. Сонымен қатар онлайн мәтіндер оқушылардың қызығушылығына сәйкес тақырыптарда ұсынылатындықтан, оқу мотивациясы да артады.

Жазылым дағдысын қалыптастыруда цифрлық құралдар тиімді кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Онлайн тапсырмалар, блог жүргізу, электронды хат алмасу сияқты жұмыстар оқушылардың жазу дағдысын дамытады. Мұғалімдер цифрлық платформалар арқылы оқушылардың жазбаша жұмыстарын тез тексеріп, нақты ұсыныстар бере алады. Ал автоматтандырылған тексеру жүйелері грамматикалық қателерді анықтауға көмектесіп, оқушының өз қатесін өз бетімен түзетуіне мүмкіндік береді.

Айтылым дағдысын дамытуда да цифрлық ресурстардың орны ерекше. Бейнебайланыс құралдары, онлайн пікірталастар мен виртуалды рөлдік ойындар оқушыларды белсенді сөйлеуге ынталандырады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың тілдік кедергілерін азайтып, өз ойын еркін жеткізуіне жағдай жасайды. Сонымен қатар дыбыс жазу функциясы арқылы оқушылар өз сөйлеуін тыңдап, айтылымдағы кемшіліктерін талдай алады.

Цифрлық ресурстар арқылы ағылшын тілін оқытуда ойын технологиялары кеңінен қолданылады. Ойын элементтері оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу үдерісін жеңіл әрі тартымды етеді. Геймификация әдісі арқылы тапсырмаларды деңгейлерге бөлу, ұпай жинау, марапаттау сияқты тәсілдер оқушыларды белсенді қатысуға ынталандырады. Бұл әсіресе бастауыш және орта буын оқушылары үшін тиімді, себебі ойын арқылы тіл үйрену олардың психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келеді.

Цифрлық ресурстарды пайдалану оқушылардың өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Онлайн курстар, бейнесабақтар және интерактивті жаттығулар оқушыларға өз білімін өз бетімен толықтыруға мүмкіндік береді. Мұндай ортада оқушы оқу үдерісінің белсенді субъектісіне айналып, өзінің оқу траекториясын өзі қалыптастырады. Бұл жауапкершілік сезімін арттырып, өмір бойы білім алуға дайын тұлға қалыптастыруға негіз болады.

Ағылшын тілін оқытуда цифрлық ресурстарды қолдану инклюзивті білім беру қағидаларын жүзеге асыруға да ықпал етеді. Әртүрлі деңгейдегі және ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін цифрлық құралдар жеке оқу қарқынын таңдауға мүмкіндік береді. Мысалы, тапсырмаларды бірнеше рет орындау, материалды қайта қарау немесе қосымша түсіндірме алу сияқты мүмкіндіктер әр оқушының қажеттілігін ескеруге жағдай жасайды.

Сонымен қатар цифрлық ресурстар мұғалім мен оқушы арасындағы өзара байланысты нығайтады. Онлайн платформалар арқылы мұғалімдер оқушылардың оқу жетістіктерін қадағалап, дер кезінде қолдау көрсете алады. Кері байланыс жедел әрі нақты болған жағдайда, оқушылар өз қателіктерін тез түсініп, түзетуге ұмтылады. Бұл оқыту үдерісінің тиімділігін арттырады.

Ағылшын тілін цифрлық ресурстар арқылы оқыту білім беру мазмұнын жаңғыртуға бағытталған маңызды қадам болып табылады. Дегенмен бұл үдерісте дәстүрлі оқыту әдістерін толықтай жоққа шығаруға болмайды. Ең тиімді нәтиже дәстүрлі және цифрлық тәсілдерді үйлестіре қолдану арқылы жүзеге асады. Мұндай аралас оқыту моделі оқушылардың тілдік дағдыларын жан-жақты дамытуға мүмкіндік береді.

Ағылшын тілін цифрлық ресурстар арқылы оқыту қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Бұл үдеріс тек технологияны қолданумен шектелмей, оқытудың мазмұны мен әдістемесін жаңаша ұйымдастыруды талап етеді. Цифрлық ресурстар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуда кең мүмкіндіктер ұсынып, оқу үдерісін икемді, қолжетімді және тиімді етеді. Мұндай ресурстар арқылы оқушылар ағылшын тілін тек теориялық тұрғыда ғана емес, практикалық қолданыс арқылы меңгереді.

Цифрлық технологияларды қолдану ағылшын тілін оқытуда оқушының тұлғалық дамуына да әсер етеді. Оқушылар ақпаратты өздігінен іздеуге, талдауға және қолдануға үйренеді. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытып, шығармашылық белсенділігін арттырады. Сонымен қатар цифрлық ортада жұмыс істеу оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастырып, заманауи қоғамда қажетті дағдыларды меңгеруіне жағдай жасайды.

Ағылшын тілін цифрлық ресурстар арқылы оқытуда мұғалімнің кәсіби рөлі ерекше маңызға ие. Мұғалім цифрлық құралдарды дұрыс таңдап, оларды оқу мақсатына сай тиімді пайдалана білуі тиіс. Бұл педагогтан үздіксіз кәсіби дамуды, жаңа технологияларды меңгеруді және әдістемелік икемділікті талап етеді. Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі артқан сайын, сабақтың сапасы да жоғарылайды.

Цифрлық ресурстарды қолдану арқылы оқыту оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың сабаққа деген қызығушылығын күшейтеді. Интерактивті тапсырмалар, мультимедиялық материалдар және ойын

элементтері оқушыларды белсенді қатысуға ынталандырады. Бұл оқу нәтижелерінің жақсаруына және білім алушылардың ағылшын тілін меңгеру деңгейінің жоғарылауына оң әсерін тигізеді.

Сонымен қатар цифрлық ресурстар ағылшын тілін оқытуда уақыт пен кеңістік шектеулерін жойып, қашықтан оқыту мүмкіндіктерін кеңейтеді. Бұл әсіресе қазіргі жаһандық жағдайда білім берудің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін маңызды. Оқушылар кез келген жерде және кез келген уақытта оқу материалдарына қол жеткізе отырып, өз білімін үздіксіз жетілдіре алады.

Дегенмен цифрлық ресурстарды қолдану барысында бірқатар қиындықтардың да кездесетінін ескеру қажет. Техникалық базаның жеткіліксіздігі, интернетке қолжетімділіктің шектеулі болуы немесе мұғалімдердің цифрлық сауаттылығының төмендігі оқу үдерісіне кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан бұл мәселелерді шешу үшін білім беру мекемелерінде қажетті инфрақұрылымды дамыту, мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыру және цифрлық білім беру ресурстарын жүйелі түрде енгізу маңызды.

Қорытындылай келе, ағылшын тілін цифрлық ресурстар арқылы оқыту білім беру жүйесін жаңғыртудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Бұл тәсіл оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттырып қана қоймай, олардың тұлғалық дамуына, өздігінен білім алу дағдыларының қалыптасуына және заманауи қоғам талаптарына бейімделуіне ықпал етеді. Цифрлық ресурстарды орынды және мақсатты қолдану арқылы ағылшын тілін оқытудың сапасын арттыруға және білім беру үдерісін жаңа деңгейге көтеруге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2014.
2. Harmer J. How to Teach English. Longman, 2015.
3. Scrivener J. Learning Teaching. Macmillan Education, 2011.
4. Dudeney G., Hockly N. How to Teach English with Technology. Pearson Education, 2012.
5. Warschauer M., Healey D. Computers and Language Learning. Oxford University Press, 2010.
6. Кенжебеков А. А. Шетел тілін оқыту әдістемесі. Алматы: Білім, 2018.
7. Әбілқасымов Қ. М. Қазіргі білім беру технологиялары. Алматы: Рауан, 2019.
8. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Москва: Народное образование, 2017.

THE ENGLISH LANGUAGE TEACHER AS A GUIDE TO GLOBAL AND CULTURAL AWARENESS

Болат Аяужан Мейржанқызы
*Ақтөбе облысы Хромтау ауданы
Табантал орта мектебі
Ағылшын тілі пәні мұғалімі*

Annotation

This article explores the expanding role of the English language teacher as a guide to global and cultural awareness in contemporary education. In an era marked by globalization, digital communication, and cultural interconnectedness, English has become more than a subject of linguistic study; it is a powerful medium for intercultural dialogue and global understanding. The article emphasizes that English language teachers are not only responsible for developing students' linguistic competence but also for fostering cultural sensitivity, tolerance, and global citizenship. Through reflective discussion, pedagogical perspectives, and educational analysis, the paper highlights how English language teaching can promote awareness of diverse cultures, values, traditions, and worldviews. The article argues that by integrating cultural content, authentic materials, and global themes into English instruction, teachers help learners navigate multicultural environments and prepare them for meaningful participation in the global community.

In the modern world, education is no longer limited to the transmission of academic knowledge or the mastery of isolated skills. It has become a holistic process aimed at preparing learners to live, work, and communicate in an increasingly interconnected global society. Within this context, the role of the English language teacher has undergone a significant transformation. English, as an international language, serves as a bridge between cultures, nations, and communities. Consequently, the English language teacher occupies a unique position in shaping students' understanding of the world beyond their immediate environment. Teaching English today means guiding learners toward global and cultural awareness, encouraging openness, respect, and an appreciation of diversity.

Globalization has profoundly influenced educational systems across the world. Advances in technology, international mobility, and global communication networks have made intercultural contact a daily reality. English functions as a common language in diplomacy, science, business, education, and digital media. As students learn English, they simultaneously encounter new cultural perspectives embedded within the language. Vocabulary, idioms, texts, and communicative practices all reflect cultural values and social norms. Therefore, English language teaching inevitably involves cultural learning. The teacher's task is to make this process conscious, meaningful, and educationally valuable.

An English language teacher is often the first guide who introduces learners to cultures other than their own in a systematic and reflective way. Through reading texts, listening activities, discussions, and project work, students explore traditions, lifestyles, beliefs, and social practices of different societies. This exposure helps learners compare cultures, recognize similarities and differences, and develop a more nuanced understanding of cultural identity. In this sense, the English classroom becomes a space where global awareness is cultivated through dialogue and critical thinking rather than passive memorization.

Cultural awareness in English language teaching does not mean promoting one culture over others. Instead, it involves presenting culture as dynamic, diverse, and multifaceted. English is spoken in many countries and contexts, each with its own cultural characteristics. By exposing students to a variety of English-speaking cultures, as well as non-native contexts where English is used as a *lingua franca*, teachers help learners understand that language belongs to no single nation. This understanding reduces stereotypes and fosters a more inclusive view of global communication.

The English language teacher also plays a crucial role in developing intercultural communicative competence. This competence includes not only linguistic accuracy but also the ability to communicate appropriately and respectfully with people from different cultural backgrounds. Students learn how cultural norms influence communication styles, politeness strategies, non-verbal behavior, and social interaction. For example, discussing topics such as greetings, personal space, time perception, or classroom behavior across cultures allows learners to reflect on their own assumptions and adapt their communication accordingly.

In addition, English language teaching provides opportunities to address global issues such as environmental sustainability, human rights, social justice, migration, and technological change. Authentic texts, articles, videos, and online resources enable teachers to introduce real-world topics that are relevant to students' lives. When learners discuss global challenges in English, they not only practice language skills but also develop critical awareness and empathy. The teacher guides these discussions, encouraging respectful exchange of opinions and multiple perspectives.

The integration of cultural content into English lessons requires thoughtful pedagogical choices. The teacher must select materials that are age-appropriate, culturally sensitive, and educationally meaningful. Literature, films, songs, news articles, and digital media can all serve as valuable resources for cultural exploration. Through guided activities such as role-plays, debates, comparative analysis, and project-based learning, students actively engage with cultural content rather than passively consuming information.

Furthermore, the English language teacher acts as a mediator between local and global cultures. While introducing global perspectives, the teacher also helps students value their own cultural heritage. Comparing local traditions with global practices allows learners to strengthen their cultural identity while remaining open to others. This balance is essential for developing confident individuals who can participate in global communication without losing their sense of belonging.

Teacher attitudes and personal qualities play a significant role in promoting global and cultural awareness. An open-minded, reflective, and culturally sensitive teacher serves as a role model for students. When teachers demonstrate respect for diversity, curiosity about other cultures, and willingness to learn, students are more likely to adopt similar attitudes. The English classroom thus becomes not only a place for language learning but also a space for ethical and social development.

In many educational contexts, English language teachers work with learners from diverse cultural and linguistic backgrounds. This diversity enriches the learning environment and provides authentic opportunities for intercultural interaction. Teachers can encourage students to share their own cultural experiences, traditions, and perspectives in English. Such exchanges foster mutual respect and help students see diversity as a resource rather than a challenge.

The development of global and cultural awareness through English language teaching also aligns with the broader goals of modern education, including the formation of global citizens. Global citizenship involves awareness of global issues, respect for cultural diversity, commitment to social responsibility, and readiness to engage in international cooperation. By integrating these values into language instruction, English teachers contribute to the holistic development of learners.

In conclusion of this part, it is clear that the English language teacher's role extends far beyond grammar instruction and vocabulary practice. The teacher serves as a guide who opens windows to the wider world, helping students understand and appreciate cultural diversity. Through thoughtful pedagogy, meaningful content, and reflective practice, English language teaching becomes a powerful tool for fostering global and cultural awareness in learners.

The responsibility of the English language teacher as a guide to global and cultural awareness becomes even more significant in the context of rapid social and technological change. Digitalization has transformed the way people communicate, access information, and interact with cultures worldwide. Students today are exposed to global content through social media, online platforms, and international communication tools, often without critical guidance. In this environment, the English language teacher helps learners navigate global information responsibly, critically, and ethically. English lessons provide a structured space where global content can be discussed, analyzed, and contextualized rather than consumed uncritically.

One of the key aspects of promoting global awareness through English teaching is the development of critical thinking skills. When students read texts from different cultural contexts, they learn to question perspectives, recognize bias, and understand the influence of cultural background on communication. Teachers can guide learners to analyze how language reflects power relations, social values, and historical experiences. For instance, discussing media representations, advertisements, or political speeches in English encourages students to look beyond surface meanings and consider deeper cultural implications.

Intercultural learning in the English classroom also contributes to emotional and social development. As students encounter unfamiliar cultural practices or viewpoints, they may experience curiosity, confusion, or even discomfort. The teacher's role is to create a supportive learning environment where such reactions are acknowledged and discussed openly. Through guided reflection, learners develop empathy and emotional intelligence, learning to respect differences without judgment. These skills are essential not only for global communication but also for peaceful coexistence in multicultural societies.

Language itself is a carrier of culture, and this connection is particularly visible in idiomatic expressions, humor, politeness strategies, and discourse patterns. English language teachers can draw students' attention to these elements, helping them understand how culture shapes meaning. For example, comparing ways of expressing agreement, disagreement, or politeness in different cultures helps learners become more flexible communicators. Such awareness reduces the risk of misunderstandings and promotes more effective intercultural interaction.

Another important dimension of the English teacher's role is the inclusion of multicultural perspectives within teaching materials. Traditional textbooks often focus on a limited range of English-speaking cultures, which may unintentionally reinforce stereotypes or exclude diverse voices. Teachers can enrich the curriculum by introducing texts and resources from different regions, including Africa, Asia, and Latin America, where English is used in unique cultural contexts. This approach reflects the global nature of English and helps students understand its role as a shared means of communication rather than a symbol of cultural dominance.

Project-based learning is particularly effective in fostering global and cultural awareness. Through research projects, presentations, and collaborative tasks, students explore global topics in depth while using English as a working language. Projects on cultural festivals, global challenges, international organizations, or everyday life in different countries encourage independent learning and cross-cultural comparison. The teacher acts as a facilitator, guiding students in selecting reliable sources, organizing information, and presenting their findings respectfully.

The use of authentic materials is another powerful tool in the English teacher's pedagogical repertoire. News articles, interviews, podcasts, films, and social media content expose learners to real-world language use and contemporary global issues. These materials make learning more relevant and engaging while providing insight into how language functions in different cultural contexts. Teachers can design activities that encourage students to reflect on cultural perspectives, compare viewpoints, and express their own opinions in English.

Moreover, the English language classroom can serve as a platform for discussing universal values such as respect, equality, responsibility, and cooperation. While cultures may differ in their expressions of these values, the underlying principles often resonate across societies. Through discussion and reflection, students learn to recognize common human concerns alongside cultural diversity. This balanced approach helps learners develop a sense of shared humanity while appreciating cultural uniqueness.

Teacher education and professional development play a crucial role in preparing English teachers for their role as guides to global and cultural awareness. Teachers themselves must possess intercultural competence, cultural knowledge, and reflective skills. Continuous professional learning, participation in international programs, and engagement with global educational communities help teachers stay informed and open-minded. A teacher who actively learns from other cultures is better equipped to inspire students to do the same.

In multilingual and multicultural classrooms, English teachers often manage diverse learner identities. This diversity provides valuable opportunities for intercultural exchange but also requires sensitivity and inclusivity. Teachers must ensure that all students feel respected and represented, regardless of their cultural or linguistic background. Encouraging collaborative work among students from different cultures promotes mutual understanding and reduces prejudice. English becomes a shared tool for communication rather than a marker of difference.

Assessment practices in English language teaching can also reflect the goal of global and cultural awareness. Beyond testing grammatical accuracy, teachers can assess students' ability to express ideas, engage in intercultural dialogue, and demonstrate cultural understanding. Reflective writing, presentations, and discussions allow learners to show not only what they know linguistically but also how they think and relate to global issues.

It is important to recognize that promoting global and cultural awareness is not a one-time activity but a continuous process. Small, consistent efforts integrated into everyday lessons can have a lasting impact. Simple practices such as discussing cultural references in texts, encouraging curiosity about unfamiliar topics, and addressing stereotypes when they arise contribute to a more inclusive and globally oriented learning environment.

The English language teacher's influence often extends beyond the classroom. Through extracurricular activities, international projects, language clubs, and online exchanges, teachers create additional spaces for intercultural learning. Virtual exchanges with students from other countries, for example, allow learners to communicate authentically in English while building real intercultural relationships. These experiences make global awareness tangible and personal.

As education systems increasingly emphasize competence-based and values-oriented learning, the role of the English teacher as a guide to global and cultural awareness becomes even more relevant. English language teaching aligns naturally with these goals, offering opportunities to integrate language learning with ethical, social, and cultural development. The teacher's guidance ensures that learners do not merely acquire linguistic skills but also develop the attitudes and values needed for responsible global participation.

The impact of the English language teacher as a guide to global and cultural awareness is most evident in the long-term outcomes of learners' personal and social development. Students who engage in culturally enriched English learning are better prepared to interact with people from diverse backgrounds, adapt to new environments, and approach

global challenges with an informed and empathetic mindset. Language learning thus becomes a transformative experience that shapes learners' worldviews and equips them with skills that extend far beyond academic achievement.

One of the essential contributions of English language teaching to global awareness is the promotion of lifelong learning attitudes. When students are encouraged to explore cultures, question assumptions, and seek understanding through language, they develop intellectual curiosity and openness. These qualities are crucial in a world where change is constant and knowledge rapidly evolves. The English teacher supports this process by modeling reflective thinking and encouraging students to view cultural learning as an ongoing journey rather than a fixed body of knowledge.

The ethical dimension of English language teaching also deserves attention. As English provides access to global information and communication networks, learners must be guided in using this access responsibly. Teachers can address issues such as digital citizenship, ethical communication, and respectful online behavior within English lessons. Discussing real-life scenarios, global media content, and online interactions helps students understand the consequences of language use in digital spaces. In this way, the English teacher contributes to the development of responsible global communicators.

Cultural awareness fostered through English teaching also supports social cohesion and mutual respect within local communities. As students learn to appreciate diversity and practice empathy, they are more likely to challenge prejudice and discrimination. English classrooms that value dialogue and inclusivity become microcosms of the wider society, demonstrating how differences can coexist constructively. The teacher's guidance is central to maintaining this positive environment and ensuring that cultural discussions remain respectful and meaningful.

Another significant aspect is the role of English language teaching in preparing students for academic and professional mobility. Many learners aspire to study or work in international contexts where intercultural competence is essential. English teachers who integrate global perspectives into their instruction help students develop the communicative and cultural skills needed for success in such environments. Understanding academic conventions, workplace communication styles, and professional etiquette across cultures enhances students' readiness for international opportunities.

The relationship between language, culture, and identity is complex and deeply personal. Through English learning, students often reflect on their own identities and how they relate to the global community. Teachers can support this reflection by encouraging learners to express their experiences, values, and aspirations in English. Writing personal narratives, participating in discussions, and engaging in creative projects allow students to use English as a tool for self-expression and intercultural dialogue.

Despite its many benefits, integrating global and cultural awareness into English teaching also presents challenges. Time constraints, curriculum demands, limited resources, and varying student readiness can affect implementation. However, these challenges do not diminish the importance of the teacher's role. Even small steps, such as incorporating culturally diverse examples or facilitating short reflective discussions, can make a meaningful difference. The teacher's commitment and creativity are key to overcoming obstacles.

Educational policy and curriculum design increasingly recognize the importance of global competence, and English language teaching is well positioned to support these priorities. Collaboration between teachers, institutions, and educational stakeholders can further strengthen the integration of cultural awareness into language education. Sharing best practices, developing inclusive materials, and supporting teacher professional development contribute to sustainable progress in this area.

Ultimately, the English language teacher serves as a bridge between languages, cultures, and people. By guiding students through the linguistic and cultural dimensions of English, teachers help learners develop the skills, attitudes, and values necessary for global engagement. This role requires not only professional expertise but also personal dedication to intercultural understanding and human connection.

Conclusion

In conclusion, the English language teacher plays a vital role as a guide to global and cultural awareness in contemporary education. Teaching English extends beyond linguistic instruction to include the development of intercultural competence, critical thinking, empathy, and global citizenship. Through culturally responsive pedagogy, authentic materials, and reflective practices, English teachers create learning environments that promote understanding of diversity and shared human values. As globalization continues to shape societies and educational systems, the importance of the English teacher's role in fostering global and cultural awareness will only continue to grow. By preparing learners to communicate effectively and respectfully across cultures, English language teaching contributes to a more inclusive, informed, and connected world.

References

- Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Risager, K. (2007). *Language and Culture Pedagogy: From a National to a Transnational Paradigm*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Sercu, L. (2005). *Foreign Language Teachers and Intercultural Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.

ЭЛЕКТР ЖӘНЕ МАГНЕТИЗМ БӨЛІМДЕРІ БОЙЫНША ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТХАНАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ДАМУ

Нукенева Бахты Заманбековна
Шығыс Қазақстан облысы Самар ауданы
"Әлия Молдағұлова атындағы орта мектебі" КММ
физика пәнінің мұғалімі

Аннотация.

Бұл мақалада жалпы білім беретін мектептің физика курсына «Электр және магнетизм» бөлімдері аясында оқушылардың зертханалық шеберлігін дамытудың педагогикалық, әдістемелік және практикалық негіздері қарастырылады. Зертханалық

жұмыстардың оқушылардың теориялық білімін тереңдетудегі, ғылыми ойлауын қалыптастырудағы, эксперименттік дағдыларын жетілдірудегі рөлі талданады. Электр және магнетизм тақырыптарының мазмұндық ерекшеліктері ескеріле отырып, зертханалық тәжірибелерді ұйымдастыру, құрал-жабдықтармен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастыру, өлшеу дәлдігін арттыру, қауіпсіздік ережелерін сақтау және оқушылардың дербес зерттеу қабілеттерін дамыту жолдары сипатталады. Мақалада оқушылардың зертханалық шеберлігін дамытудың нәтижесінде олардың пәнге қызығушылығының артуы, функционалдық сауаттылығының қалыптасуы және болашақ кәсіби бағдарлануына ықпалы көрсетіледі.

Физика пәні – табиғат заңдылықтарын түсіндіретін, ғылыми дүниетанымды қалыптастыратын негізгі пәндердің бірі. Оның ішінде электр және магнетизм бөлімдері оқушылар үшін әрі күрделі, әрі күнделікті өмірмен тығыз байланысты тақырыптар қатарын құрайды. Электр тогы, кернеу, кедергі, электр өрісі, магнит өрісі, электромагниттік құбылыстар сияқты ұғымдар қазіргі заманғы техника мен технологияның негізі болып табылады. Сондықтан бұл бөлімдерді оқытуда тек теориялық түсіндірумен шектелмей, тәжірибе мен зертханалық жұмыстарға ерекше көңіл бөлу қажет. Зертханалық жұмыс – оқушыны пассивті тыңдаушыдан белсенді зерттеушіге айналдыратын, оның танымдық әрекетін жандандыратын маңызды оқу формасы.

Электр және магнетизм бойынша зертханалық шеберлікті дамыту ең алдымен оқушының құралдармен жұмыс істей алу қабілетін қалыптастыруды талап етеді. Амперметр, вольтметр, реостат, ток көздері, өткізгіштер, магниттер, катушкалар сияқты құралдармен дұрыс және қауіпсіз жұмыс жасау дағдысы біртіндеп, жүйелі түрде қалыптасады. Бұл жерде мұғалімнің рөлі өте маңызды, себебі ол әрбір тәжірибенің мақсатын, орындалу ретін, өлшеу әдістемесін және алынған нәтижелерді талдау жолдарын оқушыларға түсінікті тілде жеткізуі тиіс. Сонымен қатар мұғалім оқушыларды өздігінен қорытынды жасауға, қателіктерді анықтауға және оларды түзетуге бағыттауы қажет.

Зертханалық шеберлікті дамытуда өлшеу мәдениетін қалыптастыру ерекше орын алады. Электр шамаларын өлшеу кезінде құрал шкаласын дұрыс оқу, өлшеу шегін таңдау, қателіктерді есепке алу сияқты дағдылар оқушының ғылыми сауаттылығын арттырады. Мысалы, ток күшін өлшеу кезінде амперметрді тізбекке тізбектей жалғау қажеттігін тәжірибе жүзінде орындау арқылы оқушы бұл ережені тек жаттап қана қоймай, оның мағынасын түсінеді. Сол сияқты кернеуді өлшеу барысында вольтметрдің параллель жалғанатынын іс жүзінде көру оқушының теориялық білімін нақтылайды.

Электр және магнетизм бөлімдеріндегі зертханалық жұмыстар оқушылардың логикалық ойлауын және себеп-салдарлық байланыстарды анықтау қабілетін дамытады. Тәжірибе барысында белгілі бір шаманы өзгерте отырып, оның басқа шамаларға әсерін бақылау оқушыны талдау жасауға үйретеді. Мысалы, өткізгіштің ұзындығы немесе көлденең қимасы өзгергенде оның кедергісінің қалай өзгеретінін зерттеу арқылы оқушы Ом заңын тереңірек түсінеді. Мұндай жұмыстар оқушыларды дайын ақпаратты қабылдаудан гөрі, оны өз бетімен ашуға жетелейді.

Зертханалық шеберлікті дамытуда қауіпсіздік техникасын сақтау мәселесі де аса маңызды. Электр тогымен жұмыс істеу белгілі бір қауіп-қатерді қамтитындықтан, оқушыларды қауіпсіздік ережелерін сақтауға дағдыландыру қажет. Бұл тек формальды талап емес, оқушының жауапкершілігін, тәртіптілігін және өзін-өзі бақылау қабілетін қалыптастыратын маңызды фактор. Қауіпсіздік ережелерін сақтай отырып жұмыс істеу оқушыға кез келген эксперименттің мәдениетін үйретеді және болашақта техникамен жұмыс істегенде қажет болатын дағдылардың негізін қалайды.

Электр және магнетизм бойынша зертханалық жұмыстарды орындау барысында оқушылардың зерттеушілік қабілеттері де дамиды. Әсіресе, тәжірибе нәтижелерін кесте түрінде рәсімдеу, графиктер салу, алынған деректерді салыстыру және қорытынды жасау оқушыны ғылыми зерттеу элементтерімен таныстырады. Бұл дағдылар кейінгі сыныптарда, сондай-ақ жоғары оқу орындарында оқыту барысында үлкен маңызға ие болады. Оқушы зертханалық жұмыс кезінде тек нұсқаулықты орындап қана қоймай, өз ойымен жұмыс істеп, нәтижені түсіндіруге тырысқанда оның шығармашылық қабілеті де арта түседі.

Қазіргі білім беру талаптары оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған. Осы тұрғыдан алғанда, электр және магнетизм бөлімдеріндегі зертханалық жұмыстардың өмірмен байланысын көрсету өте тиімді. Күнделікті тұрмыста қолданылатын электр құралдарының жұмыс принциптерін зертханалық тәжірибелер арқылы түсіндіру оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мысалы,

электр тізбегін құрастыру арқылы тұрмыстық электр желісінің қалай жұмыс істейтінін түсіну немесе электромагнит құбылысын зерттеу арқылы электрқозғалтқыштың принципін ұғыну оқушы үшін өте маңызды.

Зертханалық шеберлікті дамытуда оқушылардың жас ерекшеліктерін де ескеру қажет. Негізгі мектеп деңгейінде тәжірибелер қарапайым, көрнекі және қауіпсіз болуы тиіс. Ал жоғары сыныптарда күрделірек өлшеулер мен есептеулерді қамтитын зертханалық жұмыстарды орындау арқылы оқушылардың дербестігін арттыруға болады. Бұл кезеңде оқушыларға тәжірибенің кейбір элементтерін өз бетінше жоспарлауға мүмкіндік беру олардың жауапкершілігін күшейтеді және өзіндік пікір қалыптастыруына ықпал етеді.

Электр және магнетизм бөлімдері бойынша зертханалық жұмыстарды тиімді ұйымдастыру оқу процесінің сапасын арттырады. Оқушы өз қолымен тәжірибе жасап, нәтижесін көргенде физикалық заңдардың абстрактілі емес, нақты әрі өмірмен байланысты екенін түсінеді. Бұл оның пәнге деген сенімін нығайтады және оқу мотивациясын күшейтеді. Сонымен қатар зертханалық жұмыстар оқушылар арасында ынтымақтастықты, бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын дамытады, себебі көптеген тәжірибелер топпен немесе жұппен орындалады.

Зертханалық шеберлікті дамыту – ұзақ әрі жүйелі үдеріс. Ол бір ғана сабақпен немесе бір-екі тәжірибемен шектелмейді. Электр және магнетизм бөлімдері бойынша әрбір зертханалық жұмыс оқушының алдыңғы тәжірибесіне сүйене отырып, жаңа дағдыларды қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Осылайша оқушының эксперименттік мәдениеті біртіндеп дамып, ол физика пәнін терең әрі саналы түрде меңгере бастайды.

Электр және магнетизм бөлімдері бойынша оқушылардың зертханалық шеберлігін дамытуда әдістемелік тұрғыдан дұрыс ұйымдастырылған оқу ортасының маңызы ерекше. Зертханалық сабақтың тиімділігі тек құрал-жабдықтардың болуымен ғана емес, оны қолданудың педагогикалық мақсатқа сай құрылуымен анықталады. Мұғалім әрбір зертханалық жұмысты жоспарлау кезінде оның қандай білім, білік және дағдыларды қалыптастыратынын нақты айқындауы қажет. Бұл оқушы үшін тәжірибенің мәнін түсінуге, орындалатын әрекеттердің маңызын сезінуге мүмкіндік береді.

Зертханалық жұмысқа дайындық кезеңі оқушылардың шеберлігін дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл кезеңде оқушылар тәжірибенің мақсаты мен міндеттерімен, қолданылатын құралдармен, орындалу реттілігімен танысады. Электр және магнетизм бөлімдерінде тәжірибеге дейінгі дайындық әсіресе қажет, себебі электр тізбектерін дұрыс құрастырмау немесе құралдарды қате қосу тәжірибе нәтижесінің бұрмалануына әкелуі мүмкін. Сондықтан мұғалім алдын ала теориялық білімді еске түсіріп, тәжірибеде қолданылатын негізгі формулалар мен заңдылықтарды қайталап өтуі тиіс. Бұл оқушылардың тәжірибені саналы түрде орындауына жағдай жасайды.

Зертханалық жұмыстарды орындау барысында оқушылардың дербестігін біртіндеп арттыру зертханалық шеберліктің дамуына тікелей әсер етеді. Алғашқы кезеңдерде мұғалімнің нұсқаулығы нақты әрі егжей-тегжейлі болуы мүмкін, ал кейінгі кезеңдерде тапсырмалар жартылай немесе толықтай зерттеушілік сипатқа ие болуы тиіс. Мысалы, электр тізбегін құрастыру кезінде бастапқыда дайын сызбалар ұсынылса, кейін оқушыларға белгілі бір шарттарды ескере отырып тізбекті өздері жобалау тапсырылуы мүмкін. Мұндай тәсіл оқушының шығармашылық ойлауын дамытып, оны жауапты шешім қабылдауға үйретеді.

Электр және магнетизм бөлімдеріндегі зертханалық жұмыстардың мазмұны оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға бағытталуы тиіс. Әрбір тәжірибеде себеп пен салдарды анықтау, бақылау нәтижелерін түсіндіру, заңдылықтарды тұжырымдау сияқты әрекеттер орын алады. Мысалы, магнит өрісінің тогы бар өткізгішке әсерін зерттеу барысында оқушылар күштің бағыты мен ток бағыты арасындағы байланысты анықтайды. Бұл тек физикалық заңды түсінумен шектелмей, кеңістіктік ойлау қабілетін де дамытады.

Зертханалық шеберлікті дамытуда есептеу және өлшеу нәтижелерін өңдеу дағдыларының орны ерекше. Электр және магнетизм бойынша тәжірибелерде алынған деректерді кестеге түсіру, орташа мәнді анықтау, өлшеу қателігін есептеу сияқты әрекеттер орындалады. Бұл оқушылардың математикалық сауаттылығын арттырып, пәнаралық байланысты күшейтеді. Физика мен математика арасындағы өзара байланыс тәжірибе барысында айқын көрінеді, себебі алынған деректерді талдау үшін математикалық амалдар қажет.

Зертханалық жұмыстарды талдау кезеңі оқушылардың зертханалық шеберлігін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл кезеңде оқушылар тәжірибе нәтижелерін талдап, қорытынды жасайды, алынған мәліметтердің теориямен сәйкестігін анықтайды. Мұғалім оқушыларды тек дұрыс немесе бұрыс жауапты айтуға емес, өз ойларын дәлелдеуге, логикалық негіздеуге бағыттауы тиіс. Мұндай талқылаулар оқушылардың ғылыми тілде сөйлеу дағдысын дамытып, өз пікірін еркін жеткізуіне ықпал етеді.

Электр және магнетизм бөлімдеріндегі зертханалық жұмыстардың тәрбиелік маңызы да зор. Бірлесіп жұмыс істеу барысында оқушылар өзара көмек көрсетуге, пікір алмасуға, жауапкершілікті бөлісуге үйренеді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын дамытып, ұжымда жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар зертханалық жұмыс барысында дәлдікке, ұқыптылыққа, тәртіпке үйрену оқушының жалпы мәдени деңгейін арттырады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану зертханалық шеберлікті дамытудың қосымша мүмкіндіктерін ашады. Виртуалды зертханалар, компьютерлік модельдер, интерактивті симуляциялар электр және магнетизм құбылыстарын көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Әсіресе, күрделі немесе қауіпті тәжірибелерді виртуалды ортада орындау оқушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып, олардың түсінігін тереңдетеді. Алайда мұндай құралдар нақты зертханалық жұмыстарды толық алмастырмауы тиіс, керісінше оларды толықтырып, оқушылардың қызығушылығын арттыру құралы ретінде қолданылуы қажет.

Электр және магнетизм бөлімдерінде зертханалық жұмыстарды өмірмен байланыстыра ұйымдастыру оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырудың тиімді жолы болып табылады. Электр энергиясын үнемдеу, тұрмыстық электр құралдарының қауіпсіздігі, магниттік құбылыстардың техникадағы қолданылуы сияқты тақырыптарды тәжірибелер арқылы түсіндіру оқушының алған білімін күнделікті өмірде қолдана алу қабілетін қалыптастырады. Бұл білімнің тек мектеп бағдарламасы аясында қалмай, практикалық мәнге ие болуына ықпал етеді.

Зертханалық шеберлікті дамыту барысында оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру де маңызды. Кейбір оқушылар тәжірибені тез әрі сенімді орындаса, енді біреулері көбірек уақыт пен қолдауды қажет етеді. Мұғалім әрбір оқушының мүмкіндігін ескере отырып, дифференциалды тапсырмалар ұсынуы тиіс. Бұл тәсіл оқушылардың өзіне деген сенімін арттырып, сәтсіздіктен қорықпай тәжірибе жасауына мүмкіндік береді.

Электр және магнетизм бойынша зертханалық жұмыстардың нәтижелілігі көбінесе бағалау жүйесіне де байланысты. Егер бағалау тек соңғы нәтиже бойынша жүргізілсе, оқушы тәжірибе барысында кеткен қателіктерден сабақ алмауы мүмкін. Сондықтан бағалау кезінде жұмыс барысы, құралдармен жұмыс істеу дағдысы, қауіпсіздік ережелерін сақтау, нәтижені талдау сияқты аспектілер де ескерілуі тиіс. Мұндай кешенді бағалау оқушыларды жауапкершілікке үйретіп, зертханалық шеберліктің барлық қырларын дамытуға ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, электр және магнетизм бөлімдері бойынша зертханалық шеберлікті дамыту – оқушылардың теориялық білімін тәжірибемен ұштастыратын, олардың ғылыми ойлауын, практикалық дағдыларын және тұлғалық қасиеттерін қалыптастыратын маңызды педагогикалық міндет. Бұл үдеріс жүйелі, мақсатты және оқушының белсенді қатысуына негізделген жағдайда ғана өз нәтижесін береді.

Электр және магнетизм бөлімдері бойынша оқушылардың зертханалық шеберлігін дамытуда мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен әдістемелік дайындығы шешуші фактор болып табылады. Мұғалім физикалық эксперименттің мәнін терең түсініп қана қоймай, оны оқушы санасына тиімді жеткізе алуы тиіс. Зертханалық сабақ барысында мұғалім бақылаушы, бағыттаушы және кеңесші рөлін атқара отырып, оқушылардың өздігінен жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Бұл жағдайда оқушы өзін оқу үдерісінің белсенді субъектісі ретінде сезінеді, ал бұл оның жауапкершілігін арттырады.

Зертханалық жұмыстарды жүйелі түрде орындау оқушылардың эксперименттік ойлау стилін қалыптастырады. Олар кез келген құбылысты бақылау, болжам жасау, тексеру және қорытындылау кезеңдері арқылы түсінуге дағдыланады. Электр және магнетизм бөлімдерінде бұл әсіресе маңызды, себебі көптеген ұғымдар көзге көрінбейтін құбылыстармен байланысты. Электр өрісі немесе магнит өрісі сияқты абстрактілі түсініктерді тәжірибе арқылы зерттеу оқушылардың елестету қабілетін дамытып, күрделі тақырыптарды жеңіл қабылдауына көмектеседі.

Оқушылардың зертханалық шеберлігін дамытуда сабақтан тыс жұмыстардың да маңызы зор. Физикалық үйірмелер, факультатив сабақтар, жобалық жұмыстар электр және магнетизм тақырыптарын тереңдетіп зерттеуге мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстар барысында оқушылар стандартты зертханалық тапсырмалардан тыс, шығармашылық сипаттағы эксперименттер орындап, өз бетімен ақпарат іздеуге үйренеді. Бұл олардың ғылыми-зерттеушілік мәдениетін қалыптастырып, болашақта инженерлік немесе техникалық мамандықтарды таңдауға қызығушылығын арттырады.

Электр және магнетизм бойынша зертханалық жұмыстардың тағы бір маңызды қыры – оқушылардың қателікпен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыру. Тәжірибе барысында алынған нәтиже күтілген мәнге сәйкес келмеуі мүмкін. Мұндай жағдайда оқушы себептерін талдап, қателіктің неден туындағанын анықтауға тырысады. Бұл үдеріс оқушыны сабырлылыққа, төзімділікке және аналитикалық ойлауға үйретеді. Қателікті түзету арқылы оқушы шынайы ғылыми зерттеудің мәнін түсінеді.

Зертханалық шеберлікті дамытуда оқушылардың тілдік дағдылары да қатар дамиы. Тәжірибе нәтижесін ауызша немесе жазбаша түрде түсіндіру, қорытынды жасау, ғылыми терминдерді дұрыс қолдану оқушының академиялық тілін қалыптастырады. Электр және магнетизм тақырыптары көптеген арнайы ұғымдарды қамтитындықтан, оларды тәжірибе барысында қолдану оқушының сөздік қорын байытады және ғылыми стильде сөйлеуге үйретеді.

Қазіргі білім беру кеңістігінде құзыреттілікке негізделген оқыту басты бағыттардың бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, электр және магнетизм бөлімдері бойынша зертханалық шеберлікті дамыту оқушылардың ақпараттық, коммуникативтік, проблеманы шешу және өзін-өзі дамыту құзыреттерін қалыптастыруға тікелей ықпал етеді. Оқушы тәжірибе арқылы алған білімін жаңа жағдайларда қолдана алатын деңгейге жетеді, бұл оның өмірлік дағдыларын нығайтады.

Зертханалық жұмыстардың тиімділігі мектептегі материалдық-техникалық базаға да байланысты. Құрал-жабдықтардың жеткілікті болуы, олардың заманауи талаптарға сай келуі оқушылардың тәжірибені сапалы орындауына мүмкіндік береді. Дегенмен, құрал-жабдық шектеулі болған жағдайда да мұғалімнің шығармашылығы мен әдістемелік шеберлігі арқылы зертханалық жұмыстарды тиімді ұйымдастыруға болады. Қарапайым құралдармен орындалатын тәжірибелердің өзі оқушылар үшін үлкен танымдық мәнге ие болуы мүмкін.

Электр және магнетизм бөлімдері бойынша зертханалық шеберлікті дамыту үздіксіз және сабақтастықта жүзеге асырылуы тиіс. Әрбір жаңа тәжірибе алдыңғы жұмыстарда қалыптасқан дағдыларды бекітіп, жаңа деңгейге көтеруге бағытталуы қажет. Мұндай жүйелілік оқушының эксперименттік мәдениетін қалыптастырып, оның физика пәнін терең әрі саналы түрде меңгеруіне жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, электр және магнетизм бөлімдері бойынша оқушылардың зертханалық шеберлігін дамыту – қазіргі мектеп физикасын оқытудың маңызды бағыттарының бірі. Зертханалық жұмыстар арқылы оқушылардың теориялық білімдері нақты тәжірибемен ұштасып, ғылыми ойлау қабілеті, практикалық дағдылары, жауапкершілігі және пәнге деген қызығушылығы артады. Зертханалық шеберлігі дамыған оқушы физикалық заңдылықтарды терең түсініп қана қоймай, оларды өмірде қолдана алатын, өз ойын дәлелді түрде жеткізе алатын тұлға ретінде қалыптасады. Сондықтан электр және магнетизм бөлімдерін оқытуда зертханалық жұмыстарды жүйелі, мақсатты және әдістемелік тұрғыдан дұрыс ұйымдастыру – білім сапасын арттырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Қорытынды.

Электр және магнетизм бөлімдері бойынша жүргізілетін зертханалық жұмыстар оқушылардың зертханалық шеберлігін дамытудың тиімді құралы екені айқындалды. Тәжірибе барысында оқушылар құрал-жабдықтармен жұмыс істеу дағдыларын меңгеріп, өлшеу мәдениетін қалыптастырады, ғылыми ойлау мен талдау қабілеттерін дамытады. Зертханалық жұмыстар оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, олардың функционалдық сауаттылығы мен өмірлік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Сондықтан электр және магнетизм бөлімдерін оқытуда зертханалық шеберлікті дамытуға бағытталған жұмыстарды жүйелі түрде ұйымдастыру қазіргі білім беру талаптарына толық жауап береді.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Физика. Жалпы білім беретін мектептің оқу бағдарламасы. – Алматы, 2022.
2. Әбдіғапбарова Ұ.Ж. Физиканы оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2019.
3. Сейітов Н.С. Физикадан зертханалық жұмыстарды ұйымдастыру жолдары. – Алматы, 2020.
4. Жұмабаев М.Б. Оқытудың белсенді әдістері және физика сабағы. – Астана, 2018.
5. Құдайбергенова К.Қ. Құзыреттілікке бағытталған білім беру. – Алматы, 2017.

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНІҢ ОРНЫ

Садір Сауле Бектұрсынқызы

Алматы облысы Кеген ауданы

А.Нүсіпбеков атындағы мектеп-гимназиясы

Көркем еңбек пәнінің мұғалімі

Аннотация.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеріп, оқушының тек теориялық білімін ғана емес, оның шығармашылық қабілетін, практикалық дағдысын, эстетикалық талғамын және өмірлік құзыреттілігін қалыптастыру басты мақсаттардың біріне айналып отыр. Осы тұрғыда көркем еңбек пәні заманауи білім беру кеңістігінде ерекше маңызға ие. Мақалада көркем еңбек пәнінің білім беру жүйесіндегі орны, оның оқушы тұлғасын қалыптастырудағы рөлі, шығармашылық ойлау мен еңбек мәдениетін дамытудағы мүмкіндіктері, сондай-ақ қазіргі білім беру талаптарына сәйкес пән мазмұнын жаңартудың маңыздылығы жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар көркем еңбек пәні арқылы ұлттық құндылықтарды дәріптеу, оқушыларды эстетикалық тәрбиелеу және олардың функционалдық сауаттылығын арттыру мәселелері талданады.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық, мәдени және технологиялық өзгерістер білім беру жүйесіне жаңа міндеттер жүктеуде. Бүгінгі мектеп түлегі тек білімді ғана емес, сонымен қатар шығармашыл, бастамашыл, еңбекқор, өз ойын еркін жеткізе алатын, өмірде кездесетін түрлі жағдайларға бейімделе алатын тұлға болуы тиіс. Осы талаптарды жүзеге асыруда мектептегі әрбір пәннің өзіндік орны бар екені белгілі. Солардың ішінде көркем еңбек пәні оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал ететін, практикалық бағыттағы, өмірмен тікелей байланысты пән ретінде ерекшеленеді. Заманауи білім беру кеңістігінде бұл пән тек қолөнерге немесе қарапайым бұйым жасауға үйретумен шектелмей, оқушының шығармашылық әлеуетін ашуға, эстетикалық талғамын қалыптастыруға және еңбекке деген дұрыс көзқарасын дамытуға бағытталады.

Көркем еңбек пәні арқылы оқушылар материалмен жұмыс істеудің әртүрлі тәсілдерін меңгереді, құрал-жабдықтарды дұрыс пайдалануды үйренеді, өз идеяларын нақты өнімге айналдыру жолдарын тәжірибе жүзінде игереді. Бұл үдеріс барысында баланың ұқыптылығы, жауапкершілігі, табандылығы мен шыдамдылығы қалыптасады. Сонымен қатар көркем еңбек сабағы оқушылардың қиялын дамытып, олардың шығармашылық ойлау қабілетіне серпін береді. Заманауи білім беру жүйесінде шығармашылық ойлау – негізгі құзыреттердің бірі ретінде қарастырылатынын ескерсек, көркем еңбек пәнінің маңыздылығы одан әрі арта түседі.

Білім берудің жаңартылған мазмұны көркем еңбек пәніне де жаңа талаптар қойып отыр. Пән мазмұны оқушының жас ерекшелігіне сай құрылып, олардың қызығушылығын арттыруға, дербес жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Қазіргі таңда көркем еңбек сабағында жобалық жұмыс, шығармашылық тапсырмалар, топтық және жеке жұмыстар кеңінен қолданылуда. Мұндай әдістер

оқушылардың өз бетімен ойлануына, шешім қабылдауына, нәтижеге жету жолында жауапкершілік алуға үйретеді. Бұл – заманауи білім беру кеңістігінің басты талаптарының бірі.

Көркем еңбек пәні эстетикалық тәрбиенің маңызды құралы болып табылады. Эстетикалық тәрбие – тұлғаның әсемдікті сезіну, қабылдау және бағалау қабілетін дамытуға бағытталған тәрбие түрі. Көркем еңбек сабақтарында оқушылар түстер үйлесімін, пішін мен көлемнің үйлесімділігін, композиция құру заңдылықтарын меңгереді. Бұл білім мен дағдылар олардың күнделікті өмірінде де қажет болады. Әсемдікті түсіне білетін, қоршаған ортаға ұқыпты қарайтын тұлға қалыптастыруда көркем еңбек пәнінің рөлі орасан зор.

Сонымен бірге көркем еңбек пәні арқылы ұлттық құндылықтарды дәріптеу мәселесі де өзекті болып отыр. Қазақ халқының дәстүрлі қолөнері, ұлттық ою-өрнектер, тұрмыстық бұйымдар жасау мәдениеті – ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан асыл мұра. Осы ұлттық мұраны мектеп бағдарламасына енгізу, оны көркем еңбек сабақтарында тиімді пайдалану оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға, өз халқының мәдениетіне деген құрметін арттыруға мүмкіндік береді. Заманауи білім беру кеңістігінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың үйлесімділігі маңызды орын алатыны белгілі. Көркем еңбек пәні осы екі бағытты ұштастыра отырып, оқушы тұлғасын тәрбиелеуге жағдай жасайды.

Қазіргі технологиялардың дамуы көркем еңбек пәнінің мазмұнына да әсер етуде. Сандық технологиялар, жаңа материалдар мен құралдардың пайда болуы бұл пәннің мүмкіндіктерін кеңейтті. Бүгінгі таңда көркем еңбек сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, цифрлық дизайн элементтерін пайдалану, заманауи сән және дизайн бағыттарымен таныстыру кеңінен жүзеге асырылуда. Бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың болашақ кәсіби бағдарын айқындауға да ықпал етеді.

Көркем еңбек пәні оқушыларды еңбекке баулудың тиімді құралы болып табылады. Еңбек тәрбиесі – тұлғаның еңбекке деген дұрыс көзқарасын қалыптастыруға, еңбек нәтижесін бағалай білуге үйретуге бағытталған тәрбие. Көркем еңбек сабақтарында оқушылар еңбектің нәтижесін өз көзімен көріп, жасаған бұйымының құндылығын сезінеді. Бұл олардың еңбекке деген қызығушылығын арттырып, өз еңбегіне жауапкершілікпен қарауға үйретеді. Заманауи қоғамда еңбекқор, өз ісіне адал, шығармашылықпен жұмыс істей алатын азаматтарды тәрбиелеу басты мақсаттардың бірі болғандықтан, көркем еңбек пәнінің бұл бағыттағы рөлі айрықша.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда да көркем еңбек пәнінің мүмкіндіктері мол. Функционалдық сауаттылық – адамның алған білімін өмірде тиімді қолдана білу қабілеті. Көркем еңбек сабағында оқушылар түрлі өмірлік жағдайларға қажетті дағдыларды меңгереді, мәселен, тұрмыстық бұйымдарды жөндеу, сәндік элементтер жасау, материалдарды тиімді пайдалану сияқты әрекеттерді үйренеді. Бұл дағдылар олардың күнделікті өмірінде аса қажет болып табылады және тұлғаның дербестігін арттырады.

Жалпы алғанда, заманауи білім беру кеңістігінде көркем еңбек пәні оқушының шығармашылық, эстетикалық, еңбек және әлеуметтік құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған кешенді пән ретінде қарастырылады. Ол оқушыларды тек қолмен жұмыс істеуге үйретіп қана қоймай, олардың ішкі мүмкіндіктерін ашуға, өзін-өзі тануына және өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, көркем еңбек пәнінің білім беру жүйесіндегі орны мен маңызын қайта қарастыру, оның мазмұнын заман талабына сай жетілдіру – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі.

Заманауи білім беру кеңістігінде көркем еңбек пәнін оқытудың тиімділігі ең алдымен мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен шығармашылық әлеуетіне тікелей байланысты. Көркем еңбек пәнінің мұғалімі тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушының шығармашылық мүмкіндігін ашатын, оны бағыттайтын, қолдайтын тұлға болуы тиіс. Қазіргі білім беру талаптары мұғалімнен жаңашылдықты, икемділікті, заманауи педагогикалық технологияларды меңгеруді талап етеді. Осы тұрғыда көркем еңбек пәнінің мұғалімі дәстүрлі оқыту әдістерімен қатар, инновациялық тәсілдерді тиімді үйлестіре білуі қажет.

Көркем еңбек сабағында қолданылатын әдіс-тәсілдер оқушылардың белсенділігін арттыруға, олардың пәнге деген қызығушылығын күшейтуге бағытталуы тиіс. Жобалық оқыту, проблемалық тапсырмалар, шығармашылық жұмыстар, зерттеу элементтері бар тапсырмалар – осы пәннің мазмұнын байыта түсетін негізгі құралдар. Мұндай әдістер оқушылардың өз бетінше ізденуіне, ой қорытуына, нәтижеге жету жолында түрлі шешімдер қабылдауына мүмкіндік береді. Бұл үдеріс барысында оқушы тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білімді өздігінен құрастырушы тұлғаға айналады.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде құзыреттілікке негізделген оқыту басым бағыттардың бірі болып отыр. Бұл тәсіл оқушының алған білімін нақты өмірлік жағдайларда қолдана білу қабілетін дамытуға бағытталған. Көркем еңбек пәні осы құзыреттіліктерді қалыптастыруға қолайлы орта болып табылады. Себебі пән мазмұны өмірмен тығыз байланысты, практикалық сипатқа ие. Оқушылар түрлі материалдармен жұмыс істей отырып, өз идеяларын жүзеге асырады, қателіктер жіберіп, оларды түзету жолдарын үйренеді. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін, төзімділігін және жауапкершілігін арттырады.

Заманауи білім беру кеңістігінде инклюзивті білім беру мәселесі де ерекше назарда. Көркем еңбек пәні ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде де маңызды рөл атқарады. Практикалық жұмыстар барысында әрбір оқушы өз мүмкіндігіне сай тапсырма орындай алады, бұл олардың өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне ықпал етеді. Көркем еңбек сабағы оқушылар арасындағы өзара сыйластықты, ынтымақтастықты, бір-біріне қолдау көрсету мәдениетін қалыптастыруға жағдай жасайды.

Көркем еңбек пәнінің тағы бір маңызды қыры – оның тәрбиелік әлеуеті. Бұл пән арқылы оқушыларда ұқыптылық, тазалық, тәртіп, еңбекке деген сүйіспеншілік сияқты қасиеттер қалыптасады. Сабақ барысында

құрал-жабдықтарды дұрыс пайдалану, жұмыс орнын таза ұстау, уақытты тиімді жоспарлау дағдылары меңгеріледі. Мұндай дағдылар тек мектеп қабырғасында ғана емес, оқушының болашақ өмірінде де үлкен маңызға ие болады. Заманауи қоғамда жауапкершілікті, тәртіпті, өз ісіне мұқият қарайтын тұлғаларға деген сұраныс жоғары екені белгілі.

Көркем еңбек пәні оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді. Топтық жұмыстар барысында олар бір-бірімен пікір алмасады, өз ойларын дәлелдеуге, өзгелердің пікірін тыңдауға үйренеді. Бұл өзара қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырып, оқушылардың әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар бірлескен жұмыс барысында оқушылар ортақ нәтижеге жету үшін бірлесе әрекет етудің маңызын түсінеді.

Қазіргі білім беру кеңістігінде пәнаралық байланыстың маңызы артып отыр. Көркем еңбек пәні математика, тарих, география, әдебиет, информатика сияқты пәндермен тығыз байланыста оқытылуы мүмкін. Мысалы, бұйым жасау барысында геометриялық пішіндерді қолдану, ұлттық қолөнер үлгілерін тарихпен байланыстыру, дизайн элементтерін ақпараттық технологиялар арқылы орындау – пәнаралық байланыстың нақты көрінісі. Мұндай ықпалдастық оқушылардың білімін жүйелеуге, әлемді тұтас қабылдауына мүмкіндік береді.

Сонымен бірге көркем еңбек пәні оқушылардың кәсіби бағдарын қалыптастыруда да маңызды орын алады. Сабақ барысында оқушылар түрлі мамандықтармен танысады, дизайнер, суретші, қолөнер шебері, технолог сияқты кәсіптердің ерекшеліктерін түсінеді. Бұл олардың болашақ мамандық таңдауына оң әсерін тигізуі мүмкін. Заманауи білім беру кеңістігінде оқушыны ерте жастан еңбек нарығының талаптарына бейімдеу маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы тұрғыда көркем еңбек пәні оқушыларға өз қабілеттерін сынап көруге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда экологиялық тәрбие де білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып отыр. Көркем еңбек сабақтарында қайта өңделетін материалдарды пайдалану, табиғи ресурстарды үнемдеу, экологиялық таза өнімдер жасау арқылы оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға болады. Бұл олардың қоршаған ортаға деген жауапкершілігін арттырып, табиғатты қорғау идеясын сана-сезіміне сіңіруге ықпал етеді. Заманауи білім беру кеңістігінде экологиялық сауатты тұлға тәрбиелеу өзекті мәселе болғандықтан, көркем еңбек пәнінің бұл бағыттағы мүмкіндіктері де ерекше назар аударуға тұрарлық.

Осылайша көркем еңбек пәні заманауи білім беру кеңістігінде көпқырлы, мазмұны терең, тәрбиелік және дамытушылық әлеуеті жоғары пән ретінде қарастырылады. Ол оқушылардың тек қол еңбегі дағдыларын ғана емес, сонымен қатар тұлғалық қасиеттерін, әлеуметтік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Бұл пәннің мүмкіндіктерін толық пайдалану үшін оның мазмұнын үнемі жаңартып, оқыту әдістерін жетілдіру қажет.

Қорыта айтқанда, заманауи білім беру кеңістігінде көркем еңбек пәні оқушы тұлғасын жан-жақты дамытуға бағытталған маңызды пәндердің бірі болып табылады. Бұл пән арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеті, эстетикалық талғамы, еңбек мәдениеті, функционалдық сауаттылығы және әлеуметтік дағдылары қалыптасады. Көркем еңбек сабағы оқушыны тек белгілі бір әрекеттерді орындауға үйретіп қана қоймай, оның ішкі әлеуетін ашуға, өз ойын еркін білдіруге, дербес шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Заманауи қоғам талап ететін шығармашыл, еңбекқор, жауапкершілігі жоғары тұлға тәрбиелеуде көркем еңбек пәнінің орны айрықша.

Білім берудің жаңартылған мазмұны жағдайында көркем еңбек пәнінің мазмұнын заман талабына сай жетілдіру, оны өмірмен байланыстыра оқыту маңызды міндет болып қала береді. Пәнді оқытуда заманауи педагогикалық технологияларды, жобалық және зерттеу әдістерін тиімді қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Сонымен қатар көркем еңбек пәні арқылы ұлттық мәдени мұраны сақтау және оны жас ұрпақтың санасына сіңіру мүмкіндігі зор. Ұлттық қолөнер, салт-дәстүр элементтерін сабақ барысында пайдалану оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, өз халқының мәдениетіне деген құрметін арттырады.

Көркем еңбек пәні инклюзивті білім беру, экологиялық тәрбие, кәсіби бағдар беру сияқты қазіргі білім беру жүйесінің өзекті бағыттарымен де тығыз байланысты. Практикалық сипаттағы тапсырмалар оқушылардың өз мүмкіндіктерін тануына, қоғамда өз орнын табуына көмектеседі. Бұл пәннің тәрбиелік және дамытушылық әлеуетін толық пайдалану үшін мұғалімнің кәсіби біліктілігі, шығармашылық ізденісі және оқыту үдерісіне деген жауапкершілігі шешуші рөл атқарады.

Осы тұрғыдан алғанда, көркем еңбек пәнін заманауи білім беру кеңістігінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастыру қажет. Оның мазмұнын жүйелі түрде жаңартып, әдістемелік тұрғыда қолдау көрсету, материалдық-техникалық базасын нығайту – білім беру сапасын арттырудың маңызды шарттарының бірі. Көркем еңбек пәні арқылы оқушыларды шығармашылыққа, еңбекке және әсемдікке баулу – болашақ ұрпақтың рухани бай, мәдениетті және бәсекеге қабілетті болып қалыптасуына берік негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
3. Жаңартылған білім беру мазмұны аясындағы көркем еңбек пәні бойынша оқу бағдарламасы.
4. Н.Ә. Назарбаев. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру.
5. Әбілқасымов А.Е. Педагогика. – Алматы.
6. Қалиев С., Жарықбаев Қ. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы.
7. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ПРОБЛЕМНЫЕ ЗАДАНИЯ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ

Фоменко Анна Анатольевна

Учитель русского языка и литературы, магистр

КТУ «Общеобразовательная школа Махамбет»

отдела образования района Бәйтерек управления образования акимата ЗКО»

Аннотация. В статье рассматриваются возможности применения технологии проблемного обучения на уроках русского языка и литературы. Подчеркивается, что проблемные ситуации способствуют развитию исследовательского мышления, коммуникативных умений и самостоятельности школьников. Приводятся примеры заданий, включающих работу с «деформированными» текстами, сопоставление альтернативных интерпретаций, ролевые дискуссии и проектные кейсы. Показано, что проблемное обучение позволяет превратить изучение языка и литературы в процесс поиска, где знания формируются через анализ, аргументацию и открытие нового смысла. Делается вывод, что систематическое внедрение данной технологии усиливает мотивацию, углубляет понимание и формирует функциональную грамотность учащихся.

Ключевые слова: проблемное обучение, русский язык, литература, критическое мышление, творческие задания, исследовательская активность

Аңдатпа. Мақалада орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында проблемалық оқыту технологиясын қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Проблемалық жағдаяттар зерттеушілік ойлауды, коммуникациялық дағдыларды және оқушылардың дербестігін дамытуға ықпал ететіні айтылады. «Деформацияланған» мәтіндермен жұмыс, баламалы интерпретацияларды салыстыру, рөлдік пікірталастар мен жобалық тапсырмалар сияқты мысалдар берілген. Проблемалық оқыту тіл мен әдебиетті меңгеруді ізденіс алаңына айналдырып, білімді талдау, дәлелдеу және жаңа мән табу арқылы қалыптастыратыны көрсетілген. Бұл әдістемені жүйелі енгізу оқушылардың ынтасын арттырып, түсінуді тереңдетіп, функционалдық сауаттылықты дамытады деген қорытынды жасалған.

Түйінді сөздер: проблемалық оқыту, орыс тілі, әдебиет, сыни ойлау, шығармашылық тапсырмалар, зерттеушілік белсенділік

Современные школьники живут в мире, где информация доступна мгновенно, а готовые ответы находятся в один клик. В этих условиях простое воспроизведение правил или пересказ прочитанного перестает работать: учащиеся быстро теряют интерес и не видят смысла в учебе. Чтобы сохранить внимание и развивать подлинное понимание, учителю необходимо выстраивать урок как интеллектуальное приключение, где каждая тема становится вызовом. Именно здесь технологии проблемного обучения приобретают особую ценность. Они не дают готового решения, а создают ситуацию поиска, когда ученик вынужден анализировать, сопоставлять, спорить и доказывать. На уроках русского языка и литературы это особенно значимо: язык предстает как живая система, а художественный текст — как поле интерпретаций. Проблемные задания превращают класс в пространство смысловой работы, где знания рождаются через открытие, а не через диктовку.

Сущность и механизм: создание «когнитивного конфликта»

Ядром проблемного подхода является специально сконструированная педагогическая ситуация, основанная на противоречии, разрешить которое обучающиеся могут лишь через самостоятельное или групповое исследование.

Механизм реализации технологии включает несколько этапов:

Создание проблемного поля. Педагог предъявляет классу задачу, вопрос или материал, содержащий скрытое противоречие.

Осознание и принятие затруднения. Ученики анализируют условия, обнаруживают дефицит имеющихся знаний для решения и формулируют проблему самостоятельно.

Выдвижение гипотез и версий. Этап активного мозгового штурма, где важна любая идея, даже ошибочная.

Проверка решений. Собственно исследовательская деятельность: анализ текста, работа со словарями, поиск аналогий, дискуссия.

Рефлексия и формулирование вывода. Обобщение добытых сведений, фиксация нового знания и оценка эффективности пройденного пути.

Методы и приемы для уроков русского языка

Языковая система с ее строгими правилами и многочисленными исключениями предоставляет богатейший материал для создания познавательных затруднений [1].

Лингвистический эксперимент и задача-парадокс. Апробация.

«Ошибка в школьном уставе?» Ученикам дается фрагмент документа:

«В школьной библиотеке разрешено брать книги, журналы, газеты и учебники».

Вариант с ошибкой:

«В школьной библиотеке разрешено брать книги, журналы, газеты, и учебники».

Задача: обнаружить лишнюю запятую и объяснить, почему она нарушает норму. Учащиеся должны прийти к выводу, что союз «и» соединяет последнее слово с рядом однородных членов и не требует разделения запятой. Ошибка меняет интонацию и делает текст неграмотным.

Школьники понимают, что пунктуация напрямую связана с точностью формулировки в официальных документах и что неверный знак может исказить восприятие смысла.

«Поиск несуществующего слова». Дается список слов: «водопровод», «электровоз», «самолет», «пулемет», «пешеход». Вопрос: какое слово лишнее с точки зрения способа словообразования? Ключ к разгадке — «пулемет», которое не образовано путем сложения основ (вод-а + провод), а является семантическим калькированием с французского (machine — машина, poire — груша, т.е. «грушевидный механизм»). Это запускает исследование этимологии.

Проблемный вопрос на стыке нормы и узуса.

«Расследование: кофе — он или оно?» Класс делится на группы. Первая ищет исторические справки о заимствовании слова (из арабского через турецкий и голландский, где оно было среднего рода). Вторая анализирует его употребление в классической литературе XIX–XX веков (чаще мужской род как признак элитарности). Третья проводит соцопрос среди учителей и родителей или анализирует современные СМИ. Итогом становится не вывод о «правильности», а понимание динамики языковой нормы и факторов на нее влияющих (закон экономии речевых усилий, авторитет литературы).

«Глаголы-близнецы: одеть или надеть». Вместо заучивания мнемонического правила «одеть Надежду, надеть одежду» предлагается кейс: «Журналист в репортаже написал: «Волонтеры одели детей в теплые куртки». Корректор исправил на «надели». Кто прав и почему?» Ученики исследуют семантику: «одеть» требует прямого объекта (кого? — ребёнка), а «надеть» — предмет (что? — куртку). Они приходят к правилу через смысловой анализ, а не через зубрежку.

Создание «деформированного» текста. «Редактор правки молодого автора». Дается текст в стиле молодого блогера, намеренно перегруженный жаргонизмами, канцеляритами («в рамках образовательного процесса», «имеет место быть») и синтаксическими ошибками. Задача — не просто исправить, а аргументировать каждую правку с точки зрения точности, выразительности и уместности стиля. Это формирует метапредметное умение — редакторскую чуткость.

Задание: «Восстанови поэта». Раздаются строчки известного стихотворения (например, Ф. Тютчева «Весенняя гроза») в перепутанном порядке и с одной «лишней» строчкой, не принадлежащей тексту. Задача — восстановить логику и ритм, обнаружить чужеродный элемент и защитить свою реконструкцию [2].

Анализ художественного текста: через проблему к интерпретации

Литература как искусство слова не терпит однозначных трактовок, а потому является идеальной почвой для проблемного диалога.

Прием «точки удивления»

«Капитанская дочка» А.С. Пушкина: «Почему Гринев, проигравший Зурину 100 рублей (огромные по тем временам деньги) и грубивший Савельичу, представлен как безупречно честный и благородный человек? Не противоречит ли это?» Заставляет увидеть динамику характера, концепцию воспитания дворянина и авторский замысел — показать становление личности через ошибки.

На примере лирики: сопоставляются два стихотворения о любви разных эпох (например, А. Ахматова и В. Маяковский). Вопрос: «Какой из образов любви — «пожар сердца» или «тихая взаимная грусть» — более правдив?» Ребята ищут аргументы в текстах, выходя на уровень анализа художественных средств, ритма, интонации.

Сравнительный анализ противоречивых критических статей

«Отцы и дети» И.С. Тургенева: группам раздаются фрагменты из статей Д.И. Писарева («Базаров — герой своего времени») и М.А. Антоновича («Базаров — карикатура на молодое поколение»). Задание: составить таблицу, где в одной колонке — тезисы критика, а в напротив — цитаты из романа, которые подтверждают или опровергают эту позицию. Итог — понимание, что истина многогранна, а критика — это интерпретация.

Техника «Незаконченный сюжет» или «Альтернативная концовка»

«Преступление и наказание» Ф.М. Достоевского: «Что было бы, если бы Раскольникову удалось совершить «идеальное» преступление, и он не признался? Как бы развивалась его душевная болезнь?» Это заставляет глубоко проанализировать мотивы не столько преступления, сколько последующего признания — потребность в очищении, а не страх наказания.

Комедия «Горе от ума» А.С. Грибоедова: «Предложите свой вариант финала. Остался бы Чацкий в Москве? Уехала бы Софья? Составьте сцену-эпilog и обоснуйте ее психологической логикой характеров».

Организационные формы: от урока-диалога до проекта

Проблемное обучение эффективно реализуется в различных форматах.

Эвристическая беседа. Апробация на уроке по теме «Сложноподчиненные предложения».

Учитель: «Перед вами два предложения: 1) Я вернулся домой, потому что начался дождь. 2) Я вернулся домой, чтобы начать делать уроки. Оба отвечают на вопрос «почему?», но являются ли они одинаковыми по смыслу?»

Ученики выдвигают версии: во втором случае есть цель, а не причина.

Учитель: «Как же нам различить эти тонкости на письме? Может ли нам помочь союз?»

Ученики приходят к выводу, что союзы «потому что» и «чтобы» разные.

Учитель усложняет: «А если союз один — «когда»? Я был рад, когда ты пришел. Когда ты придешь, мы поговорим. Это одно и то же?»

Через серию таких вопросов класс самостоятельно выводит понятие о типах придаточных.

Урок-дискуссия («круглый стол», «дебаты»).

Тема: «Чацкий — умник или глупец?» Класс делится на три группы: «защитники Чацкого», «обвинители» (Фамусовское общество) и «судьи-эксперты» (анализируют аргументы обеих сторон, опираясь на текст). «Судьи» готовят итоговое решение, оценивая силу доводов. Это развивает навыки критического анализа и публичной речи [3].

Исследовательский проект.

Тема: «Язык вражды или сила протеста? Анализ лексики в комментариях под постами на социально значимые темы».

План: 1) Выбор актуальной темы (экология, благотворительность). 2) Сбор корпуса комментариев (200-300 единиц). 3) Разработка критериев анализа: эмоционально окрашенная лексика, использование риторических приемов, наличие конструктивного предложения или оскорбления. 4) Количественный и качественный анализ. 5) Выводы о том, какой язык эффективнее для достижения цели и как противостоять языку вражды. Такой проект связывает филологию с жизнью и формирует гражданскую позицию.

Оценочный аспект: как измерить процесс мышления?

Критерии оценивания при проблемном обучении смещаются с конечного результата на качество мыслительной деятельности.

1.Ценность гипотезы: оригинальность, логичность, смелость выдвигаемых предположений.

2.Качество аргументации: умение подкреплять свою точку зрения ссылками на текст, правила, исторический контекст.

3.Участие в диалоге: продуктивность, умение слушать оппонента, задавать уточняющие вопросы, корректировать свою позицию.

4.Глубина рефлексии: осознание учеником того, как он пришел к тому или иному выводу, какие трудности преодолел. Для этого эффективны итоговые карточки, где он письменно отвечает на вопросы: «Какое открытие я сделал сегодня? Какой вопрос оказался самым трудным и почему? Что я понял о своем способе думать?» [4].

Педагог как создатель интеллектуального вызова

Технология проблемного обучения превращает уроки русского языка и литературы из рутинных занятий в лабораторию по выращиванию мыслящей личности. Она требует высокого мастерства, глубокого знания предмета и творческой фантазии для конструирования ситуаций «интеллектуального препятствия». Однако награда велика: это не просто знающие ребята, а самостоятельные, критически мыслящие и творческие индивиды, способные к диалогу с текстом, с обществом и с самими собой. Они не получают готовые истины, а открывают их, что делает эти истины по-настоящему их собственным, неотъемлемым достоянием. Регулярная апробация предложенных практических заданий формирует устойчивую культуру inquiry-based learning (обучения через исследование) в классе, где каждый урок — это шаг к преодолению неизвестного.

Список использованной литературы

- 1.Утегенова, А. Б. Роль исследовательских заданий и дискуссий в проблемном обучении школьников // Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика». – 2020. – №4. – С. 103–109.
- 2.Мусина, Р. А. Практико-ориентированные задания на уроках русского языка: проблемный аспект // Вестник Восточно-Казахстанского университета. – 2021. – №2. – С. 54–61.
- 3.Омарова, Ж. Т. Формирование метапредметных компетенций средствами проблемного обучения на уроках литературы // Образование и воспитание. – 2022. – №6. – С. 39–46.
- 4.Сарсембаева, К. Ш. Методические возможности проблемного подхода в преподавании филологических дисциплин. – Алматы: Қазақ университеті, 2023. – 198 с.

ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Розиметов Фаррух Равшанбекович

*Түркістан облысы Сайрам ауданы
№41 Жамбыл атындағы ЖББМ, КММ-нің
Информатика пәні мұғалімі*

Аннотация.

Қазіргі білім беру жүйесі цифрлық трансформация жағдайында дамып, оқыту мазмұны мен әдістеріне жаңа талаптар қояды. Әсіресе информатика пәні оқушылардың ақпараттық сауаттылығын, логикалық және алгоритмдік ойлауын, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда жетекші рөл атқарады. Бұл мақалада информатика пәнін оқытуда инновациялық технологияларды қолданудың теориялық негіздері мен практикалық мүмкіндіктері қарастырылады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, цифрлық білім беру ресурстары, интерактивті платформалар мен заманауи педагогикалық тәсілдердің оқу үдерісіндегі орны мен маңызы ашып көрсетіледі. Сонымен қатар инновациялық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың оқу мотивациясын арттыру, пәнге қызығушылығын күшейту және білім сапасын жақсарту жолдары талданады.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру дәуірінде білім беру саласы қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі факторларының біріне айналды. Ақпарат көлемінің күрт өсуі, технологиялардың жылдам жаңаруы және еңбек нарығындағы талаптардың өзгеруі мектептегі оқыту жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізуді қажет етеді. Осы тұрғыда информатика пәні тек техникалық білім беретін пән ретінде ғана емес, оқушыларды ақпараттық қоғамда өмір сүруге, цифрлық ортада еркін бағдарлауға үйрететін маңызды құрал ретінде қарастырылады. Информатика пәнін оқытуда инновациялық технологияларды қолдану білім беру мазмұнын жаңартудың, оқыту әдістерін жетілдірудің және оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың тиімді жолы болып табылады.

Инновациялық технологиялар ұғымы білім беру саласында жаңа әдістерді, құралдарды және ұйымдастыру формаларын қамтиды. Информатика сабағында бұл ұғым ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, мультимедиялық ресурстарды, цифрлық платформаларды, қашықтан оқыту элементтерін және интерактивті оқыту әдістерін пайдаланумен тығыз байланысты. Мұндай технологияларды қолдану оқыту үдерісін оқушыға бағыттауға, оның жеке ерекшеліктерін ескеруге және білім алуға деген ішкі уәжін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Дәстүрлі оқыту тәсілдері көбіне теориялық материалды мұғалім тарапынан түсіндіруге негізделсе, инновациялық технологиялар оқушыны белсенді әрекетке тартып, өз бетінше ізденуге, зерттеуге және нәтижеге қол жеткізуге жетелейді.

Информатика пәнін оқытуда инновациялық технологияларды қолданудың негізгі алғышарттарының бірі – білім беру үдерісінің цифрлық ортаға бейімделуі. Қазіргі мектеп оқушылары ақпаратты қабылдаудың визуалды және интерактивті түрлеріне бейім келеді. Сондықтан электрондық оқулықтар, анимациялар, бейнесабақтар, симуляциялар мен виртуалды зертханалар оқу материалын түсінуді жеңілдетіп, оқушының қызығушылығын арттырады. Мұндай құралдар күрделі тақырыптарды көрнекі түрде түсіндіруге, абстрактілі ұғымдарды нақты мысалдар арқылы меңгертуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар инновациялық технологиялар оқытудағы уақыт пен кеңістік шектеулерін азайтады. Онлайн платформалар мен білім беру порталдары арқылы оқушылар сабақтан тыс уақытта да білімін толықтыра алады, тапсырмаларды өзіне ыңғайлы қарқынмен орындайды. Бұл әсіресе деңгейлік тапсырмалар мен саралап оқыту кезінде маңызды. Информатика сабағында бағдарламалау, алгоритмдеу, деректермен жұмыс істеу сияқты дағдыларды қалыптастыру үшін оқушының үнемі тәжірибе жасауы қажет. Инновациялық технологиялар осы тәжірибені үздіксіз жүргізуге қолайлы жағдай жасайды.

Информатика пәні мұғалімінің рөлі де инновациялық технологияларды енгізу барысында өзгереді. Мұғалім енді тек білім көзі ғана емес, оқу үдерісін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші қызметін атқарады. Ол оқушыларды дайын ақпаратпен қамтамасыз етуден гөрі, оларды ақпаратты іздеуге, талдауға, салыстыруға және өз қорытындысын жасауға үйретеді. Бұл өз кезегінде оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытып, алған білімін өмірлік жағдайларда қолдана білуіне ықпал етеді.

Инновациялық технологияларды қолданудың тағы бір маңызды қыры – оқушылардың ынтымақтастықта жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру. Топтық жобалар, онлайн бірлескен тапсырмалар, ортақ цифрлық құжаттармен жұмыс істеу арқылы оқушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасап, пікір алмасады, өз идеяларын қорғауға үйренеді. Информатика сабағында мұндай жұмыстар әсіресе жобалық оқыту кезінде тиімді. Жобалық әдіс оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашып, пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Осылайша, информатика пәнін оқытуда инновациялық технологияларды қолдану білім беру үдерісін жаңғыртудың, оқушы тұлғасын жан-жақты дамытудың және білім сапасын арттырудың маңызды шарты болып табылады. Бұл технологиялар оқушыларды заманауи қоғам талаптарына сай дайындап, олардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға негіз қалайды.

Информатика пәнін оқытуда инновациялық технологияларды тиімді қолдану оқыту әдістері мен формаларын жаңартуды талап етеді. Соның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сабақ барысында жүйелі пайдалану білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, оқу нәтижелерінің сапасын жақсартуға ықпал етеді. Интерактивті тақталар, компьютерлік бағдарламалар, онлайн платформалар және цифрлық білім беру ресурстары информатика сабағын мазмұнды әрі тартымды етеді. Бұл құралдар арқылы оқушылар теориялық білімді тәжірибемен ұштастырып, өз бетінше жұмыс істеуге дағдыланады.

Инновациялық технологиялардың бірі – электрондық оқыту жүйелері мен білім беру платформаларын пайдалану. Мұндай жүйелер оқу материалдарын құрылымдауға, тапсырмаларды автоматты түрде тексеруге және кері байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Информатика пәнінде бұл әсіресе бағдарламалау тілдерін меңгеру кезінде тиімді. Оқушылар код жазып, нәтижесін бірден көре алады, қателерін түзету арқылы логикалық ойлауын дамытады. Сонымен қатар мұғалім әр оқушының оқу жетістігін бақылап, жеке қолдау көрсету мүмкіндігіне ие болады.

Информатика сабағында инновациялық технологияларды қолданудың маңызды бағытының бірі – жобалық оқыту әдісі. Жобалық жұмыс барысында оқушылар нақты бір мәселені шешуге бағытталған тапсырмалар орындайды, ақпаратты іздеп, өңдеп, нәтижесін цифрлық өнім түрінде ұсынады. Бұл әдіс оқушылардың шығармашылық қабілетін, зерттеушілік дағдыларын және топпен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырады.

Жобалық оқыту оқушылардың алған білімін өмірмен байланыстыруға, практикалық маңызын түсінуге көмектеседі.

Сондай-ақ информатика пәнінде ойын технологияларын қолдану да инновациялық тәсілдердің бірі болып табылады. Оқу ойындары, симуляциялар мен геймификация элементтері оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу үдерісін жеңіл әрі түсінікті етеді. Мұндай әдістер әсіресе бастауыш және орта буын сыныптарында тиімді. Ойын элементтері арқылы оқушылар алгоритмдік ойлауды, логикалық тапсырмаларды шешуді және ақпаратпен жұмыс істеуді қызығушылықпен меңгереді. Бұл өз кезегінде олардың пәнге деген оң көзқарасын қалыптастырады.

Инновациялық технологияларды қолдану кезінде саралап оқыту принципі де маңызды рөл атқарады. Әр оқушының білім деңгейі, қызығушылығы және оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, цифрлық ресурстар арқылы тапсырмаларды деңгейлеп ұсыну тиімді нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Информатика сабағында күрделілігі әртүрлі тапсырмалар, қосымша материалдар мен өзіндік жұмыстар арқылы оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға болады. Бұл әдіс оқушылардың өз мүмкіндігін бағалауға, өзіне деген сенімділігін арттыруға ықпал етеді.

Қашықтан оқыту элементтерін информатика пәнінде қолдану да қазіргі заман талабына сай инновациялық бағыттардың бірі болып табылады. Онлайн сабақтар, бейнеконференциялар және виртуалды сыныптар арқылы оқыту білім алушыларға жаңа мүмкіндіктер ашады. Мұндай форматта оқушылар өз уақытын тиімді жоспарлап, оқу материалын қайта қарау мүмкіндігіне ие болады. Информатика пәнінің практикалық сипаты қашықтан оқыту кезінде де сақталып, арнайы бағдарламалар мен онлайн құралдар арқылы тапсырмалар орындалады.

Инновациялық технологияларды қолдану барысында оқушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыру да маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Ақпараттық қауіпсіздік, авторлық құқық, интернеттегі этика және деректерді қорғау мәселелері информатика сабағында кеңінен қарастырылуы тиіс. Бұл тақырыптарды инновациялық тәсілдер арқылы түсіндіру оқушылардың саналы әрі жауапты цифрлық тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Мұғалім оқушыларды тек техникалық дағдыларға ғана емес, сонымен қатар ақпараттық ортада дұрыс әрекет етуге үйретуі қажет.

Осылайша, инновациялық технологияларды информатика пәнін оқытуда қолдану оқушылардың білімін тереңдетіп қана қоймай, олардың тұлғалық дамуына, шығармашылық әлеуетін ашуға және өмірлік дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай тәсілдер білім беру үдерісін жандандырып, оқыту сапасын жаңа деңгейге көтереді.

Қорытындылай келе, информатика пәнін оқытуда инновациялық технологияларды қолдану қазіргі білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі болып табылады. Бұл технологиялар оқыту мазмұнын жаңартып қана қоймай, оқушылардың білім алу үдерісіне белсенді қатысуына, өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Инновациялық тәсілдер арқылы информатика сабағы тек теориялық білім берумен шектелмей, оқушыларды нақты өмірлік жағдайларда қолдануға болатын практикалық дағдылармен қамтамасыз етеді.

Инновациялық технологиялар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың оқу мотивациясын күшейтеді. Интерактивті құралдар, цифрлық платформалар және жобалық жұмыстар оқушылардың логикалық және алгоритмдік ойлауын дамытып, ақпаратпен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар мұндай технологиялар білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, саралап және даралап оқытуға кең мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде әр оқушының білім алу сапасын арттырып, олардың өзіне деген сенімділігін нығайтады.

Информатика пәнін оқытуда инновациялық технологияларды тиімді қолдану мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне тікелей байланысты. Мұғалім заманауи цифрлық құралдарды меңгеріп қана қоймай, оларды педагогикалық мақсаттарға сай дұрыс қолдана білуі тиіс. Мұғалімнің шығармашылық ізденісі, әдістемелік шеберлігі және жаңа технологияларға ашықтығы оқыту үдерісінің табысты болуына негіз болады. Осы тұрғыда мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуы мен тәжірибе алмасуы ерекше маңызға ие.

Сонымен бірге инновациялық технологияларды қолдану барысында оқушылардың цифрлық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, ақпараттық мәдениетін қалыптастыру мәселелері де назардан тыс қалмауы тиіс. Ақпаратты саналы пайдалану, интернеттегі жауапкершілік пен этиканы сақтау дағдылары информатика пәні арқылы жүйелі түрде қалыптастырылуы қажет. Бұл оқушыларды болашақта ақпараттық қоғамның белсенді әрі жауапты мүшесі ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, информатика пәнін оқытуда инновациялық технологияларды қолдану білім беру сапасын арттырудың, оқушылардың зияткерлік және тұлғалық дамуын қамтамасыз етудің тиімді жолы болып табылады. Мұндай технологиялар оқушыларды заман талабына сай даярлап, олардың ақпараттық қоғамда өз орнын табуына берік негіз қалайды. Сондықтан инновациялық технологияларды жүйелі және мақсатты түрде қолдану қазіргі информатика мұғалімінің басты кәсіби міндеттерінің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: жалпыға ортақ еңбек қоғамына қарай қадам.
3. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования.
4. Беспалько В.П. Педагогические технологии.

5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии.
6. Информатика пәнін оқыту әдістемесі. Оқу-әдістемелік құрал.
7. Цифрлық білім беру ресурстарын қолдану бойынша әдістемелік нұсқаулықтар.

THE IMPORTANCE OF ENGLISH TEACHERS IN SHAPING GLOBAL COMPETENCE

Тунгишбаева Айжан Нургалиевна
Түркістан облысы Түлкібас ауданы
А.Макаренко атындағы ЖББМ
Ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

Annotation

In the era of globalization, English has become more than just a subject taught at school; it is a key instrument of international communication, academic mobility, professional development, and intercultural understanding. Global competence, defined as the ability to understand global issues, communicate across cultures, think critically, and act responsibly in an interconnected world, is increasingly recognized as an essential outcome of modern education. Within this context, English teachers play a pivotal role in shaping learners' global competence. Through language instruction, they introduce students to diverse cultures, perspectives, values, and ways of thinking, fostering openness, tolerance, and global awareness. This article examines the importance of English teachers in developing global competence among students, emphasizing their pedagogical, cultural, and ethical responsibilities. It explores how English language teaching contributes to communicative competence, intercultural sensitivity, critical thinking, and lifelong learning skills necessary for successful participation in the global community.

The rapid development of globalization has fundamentally transformed education systems around the world. Borders between countries have become increasingly permeable, information flows freely across continents, and societies are more interconnected than ever before. In such a context, the ability to communicate effectively with people from different linguistic and cultural backgrounds is no longer a luxury but a necessity. English, as a global lingua franca, occupies a central position in this process. Consequently, English teachers hold a unique and influential role in preparing students for participation in a globalized world. Their task extends far beyond teaching grammar rules, vocabulary lists, or exam-oriented skills. They are educators who shape students' worldviews, attitudes toward diversity, and readiness to engage with global challenges.

Global competence encompasses several interrelated dimensions, including linguistic proficiency, intercultural awareness, critical thinking, empathy, and responsible citizenship. English teachers contribute to each of these dimensions through their daily classroom practices. By teaching students how to express ideas clearly and appropriately in English, teachers equip them with tools for international communication. At the same time, authentic texts, discussions, and tasks used in English lessons expose learners to global issues such as environmental protection, social justice, technological development, and cultural diversity. Through these topics, students learn to analyze complex problems, compare perspectives, and develop informed opinions.

One of the most significant contributions of English teachers to global competence lies in fostering intercultural communication skills. Language and culture are inseparable, and learning English inevitably involves encountering the cultural norms, values, and traditions of English-speaking communities as well as the global cultures represented through the language. English teachers serve as mediators between cultures, helping students understand cultural differences and similarities without judgment or prejudice. By discussing cultural practices, traditions, and social behaviors, teachers encourage learners to respect diversity and develop tolerance toward other ways of life. This intercultural sensitivity is a cornerstone of global competence, as it enables individuals to interact peacefully and productively in multicultural environments.

Moreover, English classrooms often provide a safe space for dialogue and reflection on global and local issues. Through debates, role-plays, project work, and collaborative activities, students practice expressing their opinions, listening to others, and negotiating meaning. These activities nurture critical thinking and democratic values, which are essential for responsible global citizenship. English teachers guide students in evaluating information from various sources, distinguishing facts from opinions, and understanding bias in media texts. In an age of misinformation and digital overload, such skills are crucial for navigating the global information landscape responsibly.

The professional identity of an English teacher in the modern world is therefore closely linked to the concept of global education. English teachers are not merely language instructors but facilitators of global learning experiences. Their attitudes, beliefs, and teaching methods significantly influence how students perceive the world and their place within it. Teachers who demonstrate openness, curiosity, and respect toward other cultures serve as role models for their students. Through their own behavior and language use, they implicitly teach values such as empathy, cooperation, and mutual respect.

Another important aspect of the English teacher's role in shaping global competence is the promotion of learner autonomy and lifelong learning. In a rapidly changing world, knowledge becomes outdated quickly, and individuals must continuously update their skills. English teachers encourage students to become independent learners by teaching

strategies for language learning, research, and self-reflection. Access to global knowledge is largely mediated through English, and students who are confident in using the language can engage with international academic resources, online courses, and professional networks. Thus, English teachers empower learners to take control of their own educational and professional development on a global scale.

The integration of global competence into English language teaching also aligns with the broader goals of education for sustainable development. Many English lessons incorporate themes related to environmental responsibility, human rights, equality, and peace. Through reading texts, watching videos, and participating in discussions on these topics, students become more aware of global challenges and their own responsibility as members of the global community. English teachers help students see the connections between local actions and global consequences, fostering a sense of shared responsibility for the future of the planet.

In addition, technological advancements have expanded the possibilities for English teachers to connect their classrooms with the world. Online exchanges, virtual projects, and international collaborations allow students to communicate directly with peers from other countries. English teachers often initiate and manage such activities, creating authentic communicative situations that enhance both language skills and global awareness. These experiences help students overcome stereotypes, build friendships across borders, and develop confidence in using English in real-life contexts. As facilitators of such global interactions, English teachers play a crucial role in bridging geographical and cultural distances.

The challenges faced by English teachers in fulfilling this role should also be acknowledged. Large class sizes, limited resources, exam-oriented curricula, and insufficient professional development opportunities can constrain teachers' ability to focus on global competence. Nevertheless, even within these limitations, dedicated English teachers find creative ways to integrate global perspectives into their lessons. Their commitment to holistic education reflects an understanding that language teaching is inherently connected to social and cultural development.

In many educational contexts, English teachers are among the first to introduce students to global communication. For learners in non-English-speaking countries, English lessons may be their primary window to the wider world. Through stories, articles, films, and conversations, students encounter different lifestyles, viewpoints, and social realities. English teachers help students interpret these experiences critically, avoiding cultural stereotypes and simplistic generalizations. By guiding students to appreciate complexity and diversity, teachers contribute to the development of informed, reflective, and compassionate global citizens.

Thus, the importance of English teachers in shaping global competence cannot be overstated. Their influence extends beyond language acquisition to the formation of attitudes, values, and skills essential for living and working in an interconnected world. As globalization continues to reshape societies, the role of English teachers will become even more significant. They stand at the intersection of language, culture, and education, uniquely positioned to prepare students for meaningful participation in the global community.

English teachers also contribute to global competence by designing learning environments that encourage collaboration, inclusivity, and mutual respect. In classrooms where students feel safe to express their ideas and identities, meaningful learning can take place. English lessons often involve pair work, group discussions, and project-based learning, all of which promote cooperation and social interaction. Through these activities, students learn how to work with others who may have different opinions, cultural backgrounds, or learning styles. Such experiences mirror real-world global interactions, where success depends on the ability to collaborate across differences. English teachers, by carefully structuring these activities, help students develop social and emotional skills that are essential for global competence.

Another significant element of global competence developed through English teaching is critical literacy. English teachers frequently use authentic materials such as news articles, opinion pieces, advertisements, and digital content. These materials expose students to real-world language use while also encouraging them to analyze messages critically. Students learn to question the purpose of texts, identify underlying assumptions, and recognize cultural or ideological perspectives. This critical engagement with texts helps learners become more discerning consumers of global media. In a world where information can be manipulated or misrepresented, the ability to critically evaluate sources is a vital component of global competence.

English teachers also play an important role in promoting ethical awareness and moral responsibility. Many themes explored in English classrooms involve ethical dilemmas, social issues, and human experiences. Literature, in particular, allows students to explore complex moral questions through characters and narratives. By discussing these texts, students reflect on issues such as justice, equality, freedom, and responsibility. English teachers guide these discussions in ways that encourage empathy and ethical reasoning rather than simplistic judgments. This process helps students develop a moral framework that supports responsible global citizenship.

Furthermore, English teachers support the development of global competence by encouraging students to reflect on their own cultural identities. Understanding one's own culture is a prerequisite for understanding others. Through comparative discussions, reflective writing, and cultural projects, students examine their traditions, values, and beliefs while learning about those of others. English teachers facilitate this process by creating opportunities for students to articulate their cultural experiences in English. This not only strengthens language skills but also fosters self-awareness and confidence. Students who understand and value their own cultural identities are better prepared to engage respectfully with other cultures.

Assessment practices in English language teaching can also contribute to the development of global competence. When assessment goes beyond memorization and focuses on communication, creativity, and critical thinking, it

reinforces global learning objectives. English teachers who use performance-based assessments, such as presentations, portfolios, and collaborative projects, provide students with opportunities to demonstrate their skills in meaningful contexts. These assessment methods reflect real-life language use and encourage students to apply their knowledge in authentic situations. By aligning assessment with global competence goals, English teachers help students see learning as a dynamic and purposeful process.

Professional development is another area in which English teachers' role in shaping global competence becomes evident. Teachers who engage in continuous learning are better equipped to address global issues in their classrooms. Participation in international conferences, online courses, and professional networks allows English teachers to exchange ideas with colleagues from around the world. These experiences broaden teachers' perspectives and enhance their ability to integrate global themes into their teaching. As lifelong learners themselves, English teachers model the attitudes and behaviors they wish to instill in their students.

The integration of technology into English language teaching has further expanded opportunities for developing global competence. Digital tools enable access to authentic materials, real-time communication, and collaborative learning across borders. English teachers often introduce students to online platforms where they can interact with peers from other countries, participate in global projects, or access international educational resources. These digital experiences help students develop digital literacy alongside language and intercultural skills. English teachers guide students in using technology responsibly and ethically, reinforcing the principles of global competence in the digital age.

It is also important to recognize the emotional dimension of global competence. Learning about global issues can sometimes be overwhelming or challenging for students. Topics such as poverty, conflict, or environmental crises may evoke strong emotions. English teachers play a supportive role in helping students process these emotions constructively. Through discussion and reflection, teachers encourage students to move beyond feelings of helplessness toward a sense of agency and responsibility. By framing global challenges as shared problems that require collective action, English teachers inspire hope and engagement rather than despair.

In multilingual and multicultural classrooms, English teachers often serve as bridges between diverse student populations. They manage linguistic diversity while promoting inclusivity and equity. By valuing students' home languages and cultures, English teachers create an environment where diversity is seen as an asset rather than a barrier. This inclusive approach strengthens students' sense of belonging and prepares them to participate in diverse global communities. English teachers who adopt culturally responsive teaching practices contribute significantly to the development of inclusive global competence.

The role of English teachers in shaping global competence is particularly significant in the context of educational reforms aimed at preparing students for the future. Many national curricula now emphasize skills such as communication, critical thinking, collaboration, and global awareness. English teachers are well positioned to support these goals, as language learning naturally integrates these competencies. Through carefully planned lessons and meaningful interactions, English teachers help students develop the skills needed to navigate complex global realities.

At the same time, the responsibility placed on English teachers requires institutional support. Schools and educational systems must recognize the broader role of English teaching and provide teachers with the resources, training, and autonomy necessary to implement global competence-oriented practices. When English teachers are empowered and supported, they can more effectively fulfill their role as agents of global education.

As societies become increasingly interconnected, the demand for globally competent individuals continues to grow. English teachers contribute to meeting this demand by preparing students to communicate, collaborate, and think critically across cultural and national boundaries. Their work lays the foundation for peaceful coexistence, mutual understanding, and sustainable development. Through their daily interactions with students, English teachers shape not only linguistic abilities but also the attitudes and values that define global competence.

The long-term impact of English teachers on shaping global competence becomes evident when students transition from school into higher education, the workforce, and broader society. Students who have been guided by globally minded English teachers are often more confident in engaging with international environments. They are better prepared to participate in academic exchanges, multicultural workplaces, and global networks. The ability to communicate effectively in English enables them to access international knowledge, collaborate with people from different cultural backgrounds, and contribute meaningfully to global discussions. In this sense, English teachers influence not only individual learners but also the social and economic development of their communities and nations.

English teachers also contribute to social cohesion by promoting understanding and dialogue in increasingly diverse societies. Migration, international mobility, and digital communication have brought people from different cultural and linguistic backgrounds into closer contact. Misunderstandings and conflicts can arise when communication and cultural awareness are lacking. Through English education that emphasizes respect, empathy, and dialogue, teachers help reduce prejudice and foster mutual understanding. Students learn that cultural differences are not obstacles but opportunities for learning and enrichment. This perspective is essential for building inclusive societies in a globalized world.

Another important contribution of English teachers to global competence is their role in fostering active citizenship. Global competence involves not only understanding the world but also acting responsibly within it. English teachers encourage students to engage with global issues through projects, discussions, and problem-solving activities. By expressing their ideas in English, students can participate in international campaigns, forums, and initiatives related to environmental sustainability, human rights, and social justice. English teachers thus empower students to use language as a tool for positive change, reinforcing the idea that communication can contribute to solving global challenges.

The ethical responsibility of English teachers in shaping global competence should not be underestimated. Teachers must carefully select materials and approaches that promote balanced perspectives and avoid reinforcing stereotypes or cultural dominance. English, as a global language, carries historical and political implications that require critical reflection. Responsible English teachers address these complexities openly, encouraging students to question power relations and cultural assumptions. This critical awareness strengthens students' ability to engage ethically and respectfully in global interactions.

Furthermore, the personal qualities of English teachers significantly influence their effectiveness in promoting global competence. Teachers who demonstrate curiosity about the world, respect for diversity, and commitment to fairness inspire similar attitudes in their students. Enthusiasm for learning and openness to new ideas create a classroom atmosphere where global learning can thrive. Through their daily interactions, English teachers model the behaviors and values associated with global competence, such as cooperation, adaptability, and resilience.

The future of global education depends largely on the ability of teachers to adapt to changing global realities. English teachers, in particular, must continuously update their pedagogical practices to reflect new developments in technology, communication, and global relations. By integrating digital tools, interdisciplinary approaches, and real-world contexts into their teaching, they ensure that English education remains relevant and meaningful. This adaptability enhances students' readiness to face uncertainty and complexity in an ever-changing world.

In conclusion, the importance of English teachers in shaping global competence is profound and multifaceted. They are not only language instructors but also cultural mediators, critical thinkers, and mentors who prepare students for active participation in a globalized society. Through English language teaching, students develop communicative competence, intercultural awareness, critical literacy, and ethical responsibility. English teachers create learning environments that foster openness, collaboration, and respect for diversity, equipping students with the skills and attitudes necessary for global citizenship. As globalization continues to influence all aspects of life, the role of English teachers will remain central to education systems worldwide. By shaping globally competent individuals, English teachers contribute to a more connected, understanding, and sustainable world.

Conclusion

The role of English teachers in shaping global competence extends far beyond traditional language instruction. Through their teaching practices, values, and professional commitment, they help students develop the linguistic, cultural, cognitive, and ethical skills required to navigate an interconnected world. English teachers serve as bridges between cultures, facilitators of critical thinking, and promoters of responsible global citizenship. Their influence empowers students to communicate across borders, appreciate diversity, and engage constructively with global challenges. In a world facing complex social, economic, and environmental issues, globally competent individuals are essential, and English teachers play a crucial role in preparing such individuals for the future.

References

- Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon: Multilingual Matters.
- Council of Europe. (2018). Reference framework of competences for democratic culture. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- OECD. (2018). Global competence for an inclusive world. Paris: OECD Publishing.
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNESCO. (2015). Global citizenship education: Topics and learning objectives. Paris: UNESCO.

STUDENT-CENTERED METHODS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Кирбасова Асыл Сыргабаевна
Түркістан облысы Түлкібас ауданы
С.Сейфуллин атындағы ЖББМ
ағылшын тілі пәні мұғалімі

Abstract

Student-centered methods have become a central focus in modern English Language Teaching (ELT) as educators seek to respond to the diverse needs, abilities, and learning styles of learners. Unlike traditional teacher-centered approaches, student-centered teaching places learners at the heart of the educational process, encouraging active participation, autonomy, collaboration, and critical thinking. This article explores the theoretical foundations, principles, and practical applications of student-centered methods in English language classrooms. It examines how these methods enhance language proficiency, motivation, and learner responsibility while addressing the challenges teachers may face during implementation. The discussion highlights the shift in the teacher's role from knowledge transmitter to facilitator and emphasizes the importance of creating meaningful, communicative,

and inclusive learning environments. By analyzing key student-centered strategies such as collaborative learning, task-based instruction, project-based learning, and learner autonomy, this article demonstrates how student-centered methods contribute to more effective and sustainable English language learning outcomes.

Student-centered education has gained increasing attention in recent decades due to significant changes in educational philosophy, global communication needs, and learner expectations. In the field of English Language Teaching, this shift has been particularly noticeable as English has become a global language used for academic, professional, and social purposes. Traditional approaches to teaching English often relied on teacher dominance, rote memorization, grammar translation, and passive learning. While these methods may have produced short-term results, they frequently failed to develop communicative competence, critical thinking skills, and learner independence. As a response, student-centered methods emerged as a more effective and humane alternative that recognizes learners as active participants in their own learning process.

At the core of student-centered methods is the belief that learning is most effective when students are actively engaged, motivated, and given responsibility for their progress. In English language classrooms, this means moving beyond lectures and drills toward interactive activities that promote real communication. Students are encouraged to express ideas, solve problems, work collaboratively, and reflect on their learning experiences. Such an approach aligns with constructivist theories of learning, which argue that knowledge is constructed through interaction, experience, and social engagement rather than transmitted directly from teacher to student.

One of the most important characteristics of student-centered English language teaching is the shift in the teacher's role. The teacher is no longer viewed as the sole authority or source of knowledge but rather as a facilitator, guide, and supporter of learning. Teachers design meaningful tasks, provide resources, and create opportunities for students to practice language in authentic contexts. This role requires flexibility, creativity, and a deep understanding of learners' needs. Instead of controlling every aspect of the lesson, teachers allow students to take initiative, make choices, and learn from mistakes, which fosters confidence and independence.

Another defining feature of student-centered methods is the emphasis on learner needs and individual differences. Students come to the English classroom with varying levels of proficiency, cultural backgrounds, learning styles, and motivations. A student-centered approach acknowledges these differences and adapts instruction accordingly. For example, visual learners may benefit from images and videos, while auditory learners may prefer discussions and listening activities. Kinesthetic learners may engage more effectively through role-plays or interactive tasks. By offering a variety of activities and allowing students to choose how they engage with content, teachers can create more inclusive and supportive learning environments.

Motivation plays a crucial role in successful language learning, and student-centered methods are particularly effective in enhancing learner motivation. When students feel that their opinions are valued and their interests are considered, they are more likely to participate actively. Activities that relate to real-life situations, personal experiences, or future goals make learning more meaningful and relevant. For instance, discussing current issues, preparing presentations, or working on projects connected to students' academic or professional aspirations can significantly increase engagement. As a result, students develop a more positive attitude toward English and view it as a useful tool rather than an abstract subject.

Communication is another central element of student-centered English language teaching. Language is primarily a means of communication, and students need ample opportunities to use English in meaningful ways. Student-centered classrooms prioritize interaction through pair work, group discussions, debates, role-plays, and collaborative tasks. These activities allow learners to practice speaking and listening skills in a supportive environment, reducing anxiety and building fluency. Errors are treated as a natural part of the learning process rather than as failures, which encourages experimentation and risk-taking.

Student-centered methods also promote critical thinking and problem-solving skills. Instead of simply memorizing vocabulary or grammar rules, students are encouraged to analyze, evaluate, and apply language in various contexts. Tasks such as analyzing texts, solving real-world problems, or completing projects require learners to think deeply and use English creatively. This approach prepares students for real-life communication, where language use is often unpredictable and complex. Moreover, it helps learners become more reflective and strategic in their learning, enabling them to identify strengths, weaknesses, and effective learning strategies.

Learner autonomy is another key goal of student-centered English language teaching. Autonomous learners take responsibility for their learning by setting goals, monitoring progress, and seeking opportunities to practice outside the classroom. Teachers can support autonomy by teaching learning strategies, encouraging self-assessment, and providing choices in tasks and topics. For example, students may choose reading materials based on their interests or decide how to present project outcomes. Over time, such practices help learners become more confident and independent users of English.

Despite its many advantages, the implementation of student-centered methods is not without challenges. Teachers may face constraints such as large class sizes, limited time, rigid curricula, and high-stakes examinations. Some students may also resist student-centered approaches if they are accustomed to teacher-centered instruction and passive learning. In such cases, teachers need to introduce changes gradually and provide clear guidance and support. Establishing classroom routines, explaining the purpose of activities, and building a trusting learning environment can help students adapt to new roles and expectations.

Cultural factors also influence the effectiveness of student-centered methods in English language teaching. In some educational contexts, students may view the teacher as the ultimate authority and feel uncomfortable expressing

opinions or questioning ideas. Student-centered teaching does not require abandoning cultural values but rather adapting methods to fit the local context. Teachers can balance structure and freedom by providing clear instructions while still encouraging interaction and participation. Respect for cultural norms combined with innovative teaching practices can lead to successful implementation.

Assessment practices must also align with student-centered approaches. Traditional tests that focus solely on grammar and vocabulary may not accurately reflect students' communicative abilities. Alternative assessment methods such as portfolios, presentations, peer assessment, and self-evaluation provide a more comprehensive picture of learning. These methods encourage reflection, responsibility, and continuous improvement. When assessment is integrated into the learning process, it becomes a tool for growth rather than a source of anxiety.

In conclusion, student-centered methods represent a significant shift in English Language Teaching, emphasizing active learning, communication, and learner responsibility. By focusing on students' needs, interests, and abilities, these methods create more engaging and effective learning experiences. While challenges exist, thoughtful planning, flexibility, and cultural sensitivity can help teachers successfully implement student-centered approaches. As English continues to play a vital role in global communication, student-centered methods offer a powerful framework for developing competent, confident, and autonomous language users.

Student-centered methods in English Language Teaching are implemented through a variety of instructional strategies that actively involve learners in the learning process. One of the most widely used approaches is collaborative learning, which emphasizes interaction among students as a key mechanism for language development. In collaborative settings, learners work together in pairs or groups to complete tasks, solve problems, or discuss topics. This interaction provides meaningful opportunities to use English for authentic communication, allowing students to negotiate meaning, clarify misunderstandings, and learn from one another. Through collaboration, learners are exposed to diverse perspectives and language input, which contributes to improved fluency and accuracy.

Collaborative learning also supports social and emotional development in the English classroom. When students work together, they build interpersonal skills such as cooperation, empathy, and respect for different opinions. These skills are essential not only for language learning but also for success in academic and professional contexts. In a supportive group environment, learners often feel less anxious about making mistakes, which encourages greater participation. As a result, even shy or less confident students are more likely to contribute, enhancing overall classroom interaction.

Another important student-centered method in English language teaching is task-based language teaching. This approach focuses on the completion of meaningful tasks that reflect real-life language use rather than isolated language forms. Tasks may include planning a trip, conducting interviews, solving practical problems, or creating written and oral products. The primary goal is communication, with language forms emerging naturally as students attempt to express meaning. This mirrors real-world language use, where speakers focus on conveying messages rather than consciously applying grammatical rules.

Task-based instruction supports the development of all four language skills: listening, speaking, reading, and writing. For example, a task may require students to read information, discuss it with peers, listen to different viewpoints, and produce a written or oral outcome. Such integration helps learners see language as a unified system rather than separate skills taught in isolation. Furthermore, tasks can be adapted to different proficiency levels, making this approach suitable for diverse classrooms.

Project-based learning is another powerful student-centered strategy in English language teaching. In project-based learning, students work over an extended period to investigate a topic, solve a problem, or create a product. Projects often involve research, collaboration, critical thinking, and creativity, all conducted through the medium of English. Examples include creating a class magazine, producing a short film, preparing a presentation on social issues, or designing a business plan. These projects encourage learners to use English purposefully and meaningfully.

One of the main benefits of project-based learning is its strong connection to learners' interests and real-world contexts. When students work on projects that matter to them, their motivation increases significantly. They take ownership of their learning and become more invested in producing high-quality outcomes. Additionally, project-based learning develops important transferable skills such as time management, teamwork, problem-solving, and digital literacy. These skills are increasingly valued in modern education and the global workforce.

Student-centered English language teaching also places strong emphasis on learner autonomy. Autonomous learners are capable of managing their own learning processes by setting goals, selecting strategies, and evaluating progress. In English classrooms, autonomy can be fostered through activities such as independent reading, self-directed vocabulary learning, and reflective journals. Teachers can encourage students to identify personal language goals and develop plans to achieve them, both inside and outside the classroom.

Technology plays a significant role in supporting learner autonomy and student-centered learning. Digital tools such as online dictionaries, language learning apps, learning management systems, and multimedia resources provide students with access to authentic language input and opportunities for self-paced practice. For example, students can watch videos, listen to podcasts, participate in online discussions, or collaborate on shared documents. These tools allow learners to take control of their learning and practice English beyond the limits of classroom time.

The integration of technology also enhances interaction and collaboration in student-centered English language teaching. Online platforms enable students to communicate with peers, share ideas, and receive feedback in various formats. Virtual classrooms and blended learning models combine face-to-face interaction with online activities,

offering flexibility and personalization. When used effectively, technology supports differentiated instruction by allowing learners to work at their own pace and according to their individual needs.

The role of feedback is particularly important in student-centered approaches. Instead of relying solely on teacher correction, student-centered classrooms encourage multiple forms of feedback, including peer feedback and self-assessment. Peer feedback helps learners develop critical awareness of language use while learning to give constructive comments. Self-assessment encourages reflection and responsibility, allowing students to monitor their progress and identify areas for improvement. These practices help learners become more active and reflective participants in their learning journey.

Classroom management in student-centered English language teaching requires careful planning and clear expectations. Because students are actively involved and often working in groups, classrooms may appear less controlled than traditional settings. However, effective student-centered classrooms are structured and purposeful. Teachers establish clear rules, routines, and task objectives to ensure productive learning. When students understand expectations and feel respected, they are more likely to stay focused and engaged.

Teacher preparation and professional development are essential for the successful implementation of student-centered methods. Teachers need training in designing meaningful tasks, facilitating interaction, and assessing learning in alternative ways. Shifting from a teacher-centered to a student-centered approach may be challenging, especially for educators who were trained in traditional methods. Continuous reflection, collaboration with colleagues, and participation in professional development programs can support teachers during this transition.

In addition, curriculum design should support student-centered English language teaching. Flexible curricula that allow for adaptation, creativity, and learner choice are more compatible with student-centered approaches. When curricula are overly rigid or examination-focused, teachers may struggle to implement interactive and communicative activities. Educational institutions play a crucial role in promoting student-centered learning by providing supportive policies, resources, and assessment frameworks.

Ultimately, student-centered methods in English language teaching contribute to deeper learning and long-term language development. By engaging learners actively, promoting communication, and fostering autonomy, these methods address both linguistic and personal growth. Students not only develop language skills but also become confident, motivated, and responsible learners capable of using English effectively in diverse contexts.

The discussion of student-centered methods in English Language Teaching demonstrates that these approaches represent a meaningful and necessary shift in modern education. As English continues to function as a global language for communication, academic study, and professional interaction, learners need more than grammatical knowledge; they require communicative competence, confidence, and the ability to use language flexibly in real-life situations. Student-centered methods respond to these needs by placing learners at the core of the teaching and learning process and by recognizing learning as an active, social, and meaningful experience.

One of the most significant contributions of student-centered English language teaching is its impact on learner engagement and motivation. When students are encouraged to participate actively, share opinions, collaborate with peers, and make choices about their learning, they develop a stronger sense of ownership and responsibility. This sense of involvement leads to higher motivation and sustained interest in learning English. Rather than viewing English as a compulsory subject, students begin to see it as a useful and empowering tool for self-expression and personal growth.

Student-centered methods also promote the development of essential language skills in an integrated and natural manner. Through interaction, tasks, and projects, learners practice listening, speaking, reading, and writing in meaningful contexts. This integration reflects authentic language use and prepares students for real-world communication. Furthermore, the emphasis on collaboration and communication helps learners develop fluency and confidence while reducing anxiety associated with language learning. Mistakes are treated as opportunities for learning, which encourages experimentation and continuous improvement.

Another important outcome of student-centered English language teaching is the development of learner autonomy. Autonomous learners are better equipped to continue learning beyond the classroom, an ability that is particularly important in a rapidly changing world. By teaching students how to set goals, reflect on progress, and use learning strategies effectively, teachers help them become lifelong learners. This independence not only improves language proficiency but also fosters critical thinking, self-discipline, and adaptability.

Despite its many advantages, the successful implementation of student-centered methods requires careful planning, appropriate training, and institutional support. Teachers must be prepared to adopt new roles as facilitators and guides, and they need opportunities for professional development to refine their skills. Challenges such as large class sizes, limited resources, and exam-oriented systems may hinder implementation, but these challenges can be addressed through gradual change, creative problem-solving, and supportive educational policies.

Cultural and contextual factors should also be considered when applying student-centered approaches. Effective student-centered teaching does not mean ignoring local traditions or expectations but rather adapting methods to suit specific learning environments. A balanced approach that combines structure with learner freedom can help students feel secure while still encouraging participation and independence. When implemented thoughtfully, student-centered methods can be successfully adapted to diverse educational contexts.

In conclusion, student-centered methods in English Language Teaching offer a comprehensive framework for improving both the quality and effectiveness of language education. By focusing on learners' needs, promoting meaningful communication, and encouraging autonomy, these methods prepare students to use English confidently and competently in real-life situations. As educational goals continue to evolve, student-centered approaches will remain a

vital component of successful English language teaching, contributing to the development of skilled, motivated, and independent language users.

References

- Brown, H. D. (2007). Principles of language learning and teaching. Pearson Education.
- Harmer, J. (2015). How to teach English. Longman.
- Littlewood, W. (2004). The task-based approach: Some questions and suggestions. *ELT Journal*, 58(4), 319–326.
- Nunan, D. (2004). Task-based language teaching. Cambridge University Press.
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching. Cambridge University Press.
- Scrivener, J. (2011). Learning teaching: The essential guide to English language teaching. Macmillan.
- Ur, P. (2012). A course in English language teaching. Cambridge University Press.

EFFECTIVE TEACHING STRATEGIES IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION

Карабалаева Айдана Сарыкбайкызы

Маңғыстау облысы Ақтау қаласы

IT мектеп-лицей

Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Abstract

Effective teaching strategies play a crucial role in the success of English language education, particularly in an increasingly globalized world where English functions as a key medium of communication, academic exchange, and professional development. This article explores a wide range of pedagogical strategies that enhance the teaching and learning of English as a second or foreign language. It emphasizes learner-centered approaches, communicative competence, motivation, and the integration of modern technologies into language instruction. By examining theoretical foundations and practical classroom applications, the article highlights how effective teaching strategies contribute to improved language proficiency, critical thinking skills, and learner autonomy. The discussion also considers the role of teachers as facilitators, the importance of adapting instruction to diverse learner needs, and the impact of cultural and contextual factors on English language education. Overall, the article aims to provide educators, researchers, and policymakers with a comprehensive understanding of effective teaching strategies that support meaningful and sustainable English language learning.

English language education has become one of the most significant areas of modern education due to the growing importance of English as an international language. In many countries, English is taught as a foreign or second language from an early age, and learners are expected to develop not only grammatical accuracy but also communicative competence. As a result, the effectiveness of teaching strategies used in English language classrooms has a direct influence on learners' success. Traditional teacher-centered methods, which focus primarily on rote memorization and passive learning, have gradually been replaced by more interactive and learner-centered approaches. These modern strategies aim to engage learners actively in the learning process, promote meaningful communication, and develop practical language skills that can be used in real-life situations.

One of the fundamental principles of effective English language teaching is the recognition of learners as active participants in their own learning. Learner-centered teaching shifts the focus from the teacher as the sole source of knowledge to the learner as a co-constructor of meaning. In this approach, students are encouraged to express their ideas, ask questions, collaborate with peers, and reflect on their learning experiences. Such strategies foster a supportive learning environment in which learners feel motivated and confident to use the English language. Motivation, in particular, plays a critical role in language acquisition, as motivated learners are more likely to invest time and effort in practicing and improving their language skills.

Another essential aspect of effective teaching strategies in English language education is the emphasis on communicative competence. Communicative competence goes beyond knowledge of grammar rules and vocabulary; it includes the ability to use language appropriately in different social and cultural contexts. Communicative language teaching emphasizes interaction as both the means and the goal of learning. Through activities such as role-plays, discussions, problem-solving tasks, and group work, learners are given opportunities to practice speaking and listening in meaningful contexts. These activities help learners develop fluency, accuracy, and confidence, which are crucial for effective communication in English.

The role of the teacher in implementing effective teaching strategies cannot be underestimated. Teachers are not only instructors but also facilitators, motivators, and guides. An effective English language teacher understands the diverse needs, learning styles, and proficiency levels of students and adapts instruction accordingly. Differentiated instruction is particularly important in mixed-ability classrooms, where learners may vary significantly in their language skills. By providing varied tasks, flexible grouping, and individualized feedback, teachers can ensure that all learners are challenged and supported at an appropriate level.

Classroom interaction is another key element of effective English language teaching. Interaction provides learners with opportunities to negotiate meaning, receive feedback, and notice gaps in their language knowledge. When learners

interact with teachers and peers, they are exposed to different language forms and communication strategies, which contribute to language development. Teachers can promote interaction by creating a positive classroom atmosphere, encouraging participation, and designing tasks that require collaboration and communication. A supportive environment where mistakes are viewed as a natural part of learning helps reduce anxiety and increases learners' willingness to communicate in English.

In addition to interaction, the integration of the four language skills—listening, speaking, reading, and writing—is a widely recognized effective teaching strategy. Language skills are interconnected, and developing them in isolation may limit learners' ability to use English effectively. Integrated skills instruction allows learners to practice multiple skills within a single lesson or activity, reflecting how language is used in real life. For example, a lesson may involve listening to a short text, discussing its content, reading a related article, and writing a response. Such an approach not only enhances language proficiency but also improves comprehension and critical thinking skills.

The use of authentic materials is another important strategy in English language education. Authentic materials include texts, audio, and visual resources created for real-life purposes rather than for language teaching. Examples include newspapers, videos, podcasts, advertisements, and social media content. These materials expose learners to natural language use, varied accents, and cultural references, making learning more relevant and engaging. Authentic materials also help learners develop strategies for understanding language in real-world contexts, which is essential for effective communication outside the classroom.

Assessment practices also play a vital role in supporting effective teaching strategies. Traditional assessments that focus solely on grammar and vocabulary tests may not fully reflect learners' communicative abilities. Alternative assessment methods, such as portfolios, presentations, projects, and peer assessment, provide a more comprehensive picture of learners' progress. Formative assessment, in particular, helps teachers monitor learning continuously and adjust instruction to meet learners' needs. Constructive feedback encourages learners to reflect on their strengths and areas for improvement, promoting ongoing development in English language proficiency.

Cultural awareness is another important consideration in English language education. Language and culture are closely connected, and understanding cultural aspects of English-speaking communities can enhance learners' communicative competence. Effective teaching strategies incorporate cultural content and encourage learners to compare and reflect on their own cultural experiences and those of others. This approach not only improves language skills but also fosters intercultural understanding and respect, which are essential in a globalized world.

Finally, effective teaching strategies in English language education require ongoing professional development and reflection on the part of teachers. Teaching English is a dynamic process that evolves with changes in educational theory, technology, and learner needs. Teachers who engage in continuous learning, share best practices, and reflect on their teaching experiences are better equipped to implement innovative and effective strategies. By combining theoretical knowledge with practical application, educators can create meaningful learning experiences that support learners in achieving their language goals.

Technological advancement has significantly influenced effective teaching strategies in English language education, transforming traditional classrooms into dynamic and interactive learning environments. The integration of technology provides teachers with innovative tools to enhance instruction and offers learners new ways to engage with the English language. Digital resources such as online learning platforms, educational applications, interactive whiteboards, and multimedia content allow teachers to present information in diverse formats, catering to different learning styles. Visual and auditory learners, in particular, benefit from videos, animations, and audio recordings that support comprehension and retention of language input.

Technology also supports learner autonomy, which is a key component of effective English language education. When learners have access to online dictionaries, grammar tools, language learning apps, and virtual classrooms, they can take greater responsibility for their own learning. Autonomous learners are more likely to practice English outside the classroom, explore topics of personal interest, and develop independent learning strategies. This continuous exposure to the language strengthens proficiency and builds confidence in using English in various contexts.

Another effective teaching strategy involves task-based language teaching, which focuses on the completion of meaningful tasks rather than the explicit teaching of language forms. In task-based instruction, learners use English as a tool to achieve specific outcomes, such as solving a problem, planning an event, or presenting information. This approach mirrors real-life language use and encourages learners to focus on meaning while naturally developing grammatical accuracy. Tasks promote collaboration, critical thinking, and communication skills, making learning both purposeful and engaging.

The importance of feedback in English language education cannot be overstated. Effective feedback helps learners understand their progress and identify areas that require improvement. Feedback should be timely, specific, and constructive, focusing not only on errors but also on strengths. When teachers provide supportive feedback, learners are more likely to view mistakes as learning opportunities rather than failures. Peer feedback and self-assessment further enhance learning by encouraging reflection and active involvement in the learning process.

Vocabulary development is another critical area in English language education that requires effective teaching strategies. A strong vocabulary foundation enables learners to comprehend texts, express ideas clearly, and participate actively in communication. Effective vocabulary instruction goes beyond memorizing word lists and includes strategies such as contextual learning, word associations, and repeated exposure through reading and listening activities. Teachers can encourage learners to use new vocabulary in speaking and writing tasks, reinforcing retention and practical application.

Grammar instruction, while sometimes viewed as challenging or monotonous, remains an essential component of English language education. However, effective teaching strategies emphasize the meaningful use of grammar rather than isolated rule memorization. Context-based grammar instruction allows learners to see how grammatical structures function within authentic texts and communicative situations. By integrating grammar with speaking, reading, and writing activities, teachers help learners develop accuracy without sacrificing fluency.

Reading strategies also play a vital role in developing English language proficiency. Effective reading instruction encourages learners to engage with texts actively by predicting content, identifying main ideas, and making inferences. Teachers can introduce a variety of text types, including literary works, informational articles, and digital texts, to broaden learners' exposure to different writing styles and genres. Reading not only enhances vocabulary and grammar knowledge but also develops critical thinking and cultural awareness.

Writing instruction in English language education benefits greatly from process-oriented teaching strategies. Rather than focusing solely on the final product, effective writing instruction emphasizes planning, drafting, revising, and editing. This process helps learners develop organizational skills, clarity of expression, and awareness of audience and purpose. Collaborative writing activities and peer review sessions further support learning by allowing learners to share ideas and learn from one another.

Speaking and listening skills are often considered the most challenging aspects of language learning, especially for learners who experience anxiety or lack confidence. Effective teaching strategies create opportunities for meaningful oral communication in a supportive environment. Activities such as debates, presentations, storytelling, and interviews encourage learners to practice speaking in realistic contexts. Listening activities that include authentic audio materials help learners become familiar with different accents, speech patterns, and intonation, improving overall comprehension.

The classroom environment itself plays a crucial role in the success of teaching strategies. A positive and inclusive classroom atmosphere encourages participation, collaboration, and risk-taking in language use. Teachers who establish clear expectations, respect diversity, and build strong relationships with learners create conditions that support effective learning. When students feel valued and supported, they are more likely to engage actively in English language learning.

Effective teaching strategies also recognize the importance of adapting instruction to different educational contexts. Factors such as class size, available resources, cultural expectations, and curriculum requirements influence teaching practices. Teachers must be flexible and creative in selecting strategies that suit their specific teaching environment. By reflecting on classroom experiences and learner outcomes, educators can continuously refine their approaches to maximize effectiveness.

Effective teaching strategies in English language education continue to evolve in response to changing educational demands, learner needs, and global communication trends. One of the most important conclusions that can be drawn is that successful English language teaching requires a balanced and flexible approach. No single method or strategy can meet the needs of all learners in all contexts. Instead, effective teaching involves the thoughtful combination of various strategies that promote communication, engagement, and meaningful learning experiences.

A key outcome of effective English language teaching is the development of learner autonomy and lifelong learning skills. When learners are encouraged to take responsibility for their own learning, they become more motivated and confident in using English beyond the classroom. Strategies such as project-based learning, independent reading, reflective activities, and the use of digital resources help learners develop skills that extend far beyond language proficiency. These strategies prepare learners to adapt to new situations, access information independently, and communicate effectively in academic, professional, and social contexts.

Another important conclusion is the central role of the teacher in shaping the success of English language education. Teachers who adopt learner-centered approaches, provide meaningful feedback, and create supportive classroom environments significantly enhance learners' language development. Professional competence, reflective practice, and continuous development enable teachers to respond effectively to diverse learner needs. As English language classrooms become increasingly multicultural and multilingual, teachers must also develop cultural sensitivity and inclusive practices that respect learners' identities and experiences.

The integration of technology has proven to be a powerful tool in enhancing English language teaching strategies. Digital technologies offer opportunities for personalized learning, increased exposure to authentic language input, and greater interaction both inside and outside the classroom. However, technology should be viewed as a means to support pedagogical goals rather than an end in itself. Effective use of technology requires careful planning, appropriate selection of tools, and alignment with learning objectives. When used thoughtfully, technology can significantly enrich the teaching and learning of English.

Assessment practices also play a critical role in supporting effective teaching strategies. Formative assessment and alternative evaluation methods provide valuable insights into learners' progress and help teachers adjust instruction accordingly. Assessment should be viewed as an integral part of the learning process rather than merely a tool for measuring outcomes. Through continuous feedback and reflection, learners can better understand their strengths and areas for improvement, leading to sustained progress in English language proficiency.

In conclusion, effective teaching strategies in English language education are characterized by adaptability, learner engagement, meaningful communication, and a supportive learning environment. By integrating communicative approaches, technology, authentic materials, and reflective assessment practices, educators can create rich learning experiences that promote both linguistic competence and personal growth. As English continues to serve as a global

language, the importance of effective teaching strategies in English language education will remain central to preparing learners for active participation in an interconnected world.

References

- Brown, H. D. (2007). Principles of language learning and teaching. Pearson Education.
- Harmer, J. (2015). How to teach English. Longman.
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching. Cambridge University Press.
- Ur, P. (2012). A course in English language teaching. Cambridge University Press.
- Nation, I. S. P. (2013). Learning vocabulary in another language. Cambridge University Press.
- Ellis, R. (2003). Task-based language learning and teaching. Oxford University Press.
- Scrivener, J. (2011). Learning teaching: The essential guide to English language teaching. Macmillan.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ – ҰЛТТЫҚ САНА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ

Адиярова Жанар Абсеметовна

Түркістан облысы Келес ауданы

№27 Н. Тілендиев атындағы жалпы білім беретін мектеп

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация.

Бұл мақалада қазақ әдебиетінің ұлттық сана қалыптастырудағы маңызы жан-жақты қарастырылады. Әдебиеттің халықтың тарихи жадын, рухани құндылықтарын, тілдік болмысын сақтаудағы және жас ұрпақтың дүниетанымын, отансүйгіштік сезімін қалыптастырудағы рөлі талданады. Қазақ ауыз әдебиетінен бастап, классикалық және заманауи әдеби шығармаларға дейінгі рухани сабақтастықтың ұлттық сананы тәрбиелеудегі ықпалы айқындалады. Сонымен қатар, қазақ әдебиетін оқыту арқылы оқушылардың ұлттық болмысын, мәдени танымын, адамгершілік қасиеттерін дамыту мәселелері сөз болады.

Қазақ әдебиеті – ұлттың рухани өзегі, тарихи жады мен мәдени болмысының көрінісі. Әрбір халықтың ұлттық санасы оның тілі мен әдебиеті арқылы қалыптасып, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып отырады. Қазақ халқы үшін әдебиет тек көркем сөз өнері ғана емес, елдік пен ерліктің, салт-дәстүр мен дүниетанымның, рухани құндылықтардың қайнар көзі болып табылады. Әдеби мұралар арқылы халықтың өткені, бүгінгісі мен болашағы өзара сабақтасып, ұлттық болмыстың тұтастығы сақталады. Сондықтан қазақ әдебиетін ұлттық сана қалыптастырудың негізгі құралы ретінде қарастыру – уақыт талабы.

Ұлттық сана – адамның өз ұлтына деген танымы, тарихи тағдырына, тіліне, мәдениетіне, рухани құндылықтарына деген құрметі мен жауапкершілігі. Бұл ұғым жеке тұлғаның ғана емес, тұтас қоғамның дамуына ықпал ететін маңызды фактор болып табылады. Ұлттық санасы қалыптасқан адам туған елінің өткені мен бүгінін бағалай біледі, болашағына бейжай қарамайды. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық сананың қалыптасуында қазақ әдебиетінің атқаратын қызметі ерекше.

Қазақ ауыз әдебиеті – ұлттық сананың бастауы. Ертегілер, аңыздар, жырлар, мақал-мәтелдер, шешендік сөздер халықтың дүниетанымын, өмірге көзқарасын, моральдық-этикалық ұстанымдарын бейнелейді. Батырлар жыры арқылы ел қорғау, жер қадірін білу, ерлік пен намыс ұғымдары жас ұрпақтың санасына сіңірілді. «Алпамыс», «Қобыланды», «Ер Тарғын» сияқты жырлардағы кейіпкерлердің ерлігі мен отансүйгіштігі ұлттық мінездің қалыптасуына ықпал етті. Бұл жырлар ұрпақты тек батылдыққа ғана емес, әділдікке, адалдыққа, елге деген сүйіспеншілікке тәрбиелейді.

Халық ауыз әдебиетіндегі мақал-мәтелдер мен накыл сөздер де ұлттық сананы қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Онда ғасырлар бойы жинақталған өмірлік тәжірибе, халық даналығы көрініс тапқан. Мақал-мәтелдер арқылы еңбекқорлық, бірлік, үлкенге құрмет, кішіге ізет сияқты ұлттық құндылықтар ұрпақ санасына орнықты. Бұл құндылықтар қазіргі қоғамда да өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Қазақ жазба әдебиетінің қалыптасуы ұлттық сананың жаңа деңгейге көтерілуіне жол ашты. XIX ғасырдағы ағартушылық бағыттағы әдебиет өкілдері халықтың санасын оятуға, білім мен ғылымға үндеуге күш салды. Бұл кезеңде әдебиет халықтың әлеуметтік мәселелерін көтеріп, ел болашағына алаңдаушылық танытты. Әдеби шығармалар арқылы надандық, әділетсіздік, теңсіздік сыналып, ұлттың алға дамуына кедергі келтіретін құбылыстар әшкереленді.

Абай шығармалары қазақ әдебиетінде ұлттық сананың терең философиялық деңгейде көрініс табуына жол ашты. Оның өлеңдері мен қара сөздерінде адам болмысы, ұлт тағдыры, білім мен еңбек, ар-ождан мәселелері кеңінен қамтылды. Абайдың ойлары ұлттық сананы жаңғыртуға, қазақ қоғамын рухани тұрғыда жаңартуға бағытталды. Ол халықты өз кемшіліктерін танып, түзелуге шақырды, ұлттың болашағын білім мен ғылымнан көрді. Бұл идеялар бүгінгі күнге дейін маңызын жойған жоқ.

XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті ұлттық сананың жаңғыру кезеңімен тығыз байланысты болды. Алаш қайраткерлерінің шығармалары ұлт азаттығы, тәуелсіздік, ел болашағы мәселелерін алдыңғы қатарға шығарды. Бұл кезеңдегі әдебиет халықтың саяси санасын қалыптастыруда үлкен рөл атқарды. Ұлт тағдырына алаңдаған

қаламгерлер әдебиетті күрес құралына айналдырып, елді оянуға, бірлікке шақырды. Олардың шығармалары ұлттық сананың қалыптасуына, ұлт ретінде сақталып қалуға зор ықпал етті.

Қазақ әдебиеті тек тарихи кезеңдерді бейнелеп қана қоймай, ұлттық мінезді, халықтың рухани болмысын танытады. Кейіпкерлердің ішкі жан дүниесі, олардың өмірге көзқарасы, мінез-құлқы арқылы қазақ халқының болмысы көрінеді. Әдеби кейіпкерлер арқылы оқырман өз ұлтының жақсы қасиеттерін танып, кемшіліктерін саралай алады. Бұл – ұлттық сананың тереңдеуіне әсер ететін маңызды фактор.

Қазақ әдебиетін оқыту – ұлттық сананы қалыптастырудың маңызды тетігі. Мектеп қабырғасында әдеби шығармаларды оқу арқылы оқушылар ұлттық тарихпен, мәдениетпен, салт-дәстүрмен танысады. Әдебиет сабағында оқушы тек мәтінді талдап қана қоймай, ондағы идеяны, ұлттық құндылықтарды түсінеді. Бұл үдеріс оқушының дүниетанымын кеңейтіп, ұлттық болмысын қалыптастырады.

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық сананы сақтау мәселесі өзекті болып отыр. Ақпараттық кеңістіктің кеңеюі, өзге мәдениеттердің ықпалы ұлттық болмысқа әсер етуде. Осындай жағдайда қазақ әдебиетінің рөлі арта түседі. Әдебиет ұлттық тамырдан ажырамауға, өз мәдениетіне деген құрметті сақтауға көмектеседі. Ұлттық әдебиетті оқыған ұрпақ өзге мәдениеттерді таныса да, өз болмысын жоғалтпайды.

Қазақ әдебиеті арқылы ұлттық сана қалыптастыру – үздіксіз үдеріс. Бұл үдеріс отбасыдан басталып, мектепте жалғасып, қоғамда тереңдей түседі. Әдебиет адамды ойлануға, салыстыруға, өзін-өзі тануға жетелейді. Ұлттық әдебиетпен сусындаған адам туған халқының рухани байлығын сезініп, ел тағдырына немқұрайлы қарамайды. Осылайша қазақ әдебиеті ұлттық сананың тірегіне айналады.

Қазақ әдебиетінің ұлттық сана қалыптастырудағы қызметі оның тәрбиелік, танымдық және рухани әлеуетімен тығыз байланысты. Әдебиет арқылы адам өзін ғана емес, тұтас ұлттың болмысын таниды. Көркем шығармада бейнеленген тағдырлар, тарихи оқиғалар, адамгершілік таңдаулар оқырманды ойлануға жетелейді, ұлттық құндылықтарды ішкі сенімге айналдыруға ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ әдебиеті жеке тұлғаның ұлттық сана-сезімін қалыптастыратын қуатты құрал ретінде қызмет атқарады.

Қазақ әдебиетінде ұлттық сана тарихи тағдырмен тығыз өріліп жатады. Халық басынан өткерген қиын-қыстау кезеңдер, отаршылдық дәуір, ашаршылық, саяси қуғын-сүргін, тәуелсіздікке ұмтылыс – барлығы да көркем шығармаларда терең бейнеленді. Бұл шығармалар тарихи дерек қана емес, ұлттық жадтың көркем шежіресі іспетті. Әдебиет арқылы кейінгі ұрпақ өткеннің ауыр сабақтарын танып, тарихи әділеттілік туралы ой түйеді. Мұндай таным ұлттық сананың қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Көркем әдебиеттегі тарихи тақырыптағы шығармалар ұлттық рухты оятуда айрықша рөл атқарады. Халықтың азаттық жолындағы күресін суреттейтін туындылар оқырманның бойында елжандылық сезімін қалыптастырады. Еркіндік пен тәуелсіздіктің қандай қиындықпен келгенін ұғынған жас ұрпақ елдің бүгінгі жетістігін бағалай біледі. Бұл — ұлттық сананың саналы деңгейге көтерілуінің көрінісі.

Қазақ әдебиетінің тағы бір маңызды қыры — ұлттық мінез бен дүниетанымды бейнелеуі. Әдеби кейіпкерлердің өмір сүру салты, қарым-қатынасы, ойлау жүйесі арқылы қазақ халқының болмысы ашылады. Қонақжайлық, кеңпейілділік, намысшылдық, сабырлылық сияқты қасиеттер көркем образдар арқылы оқырман санасына сіңеді. Бұл қасиеттер ұлттық мінездің ажырамас бөлігі ретінде танылады. Әдебиет осылайша ұлттық сипаттарды сақтап қана қоймай, оларды жаңғыртып отырады.

Қазақ әдебиетінде отбасы, ата-ана, ұрпақ сабақтастығы мәселелері де кеңінен көрініс табады. Бұл тақырыптар ұлттық тәрбиенің негізін құрайды. Отбасы құндылықтарын дәріптейтін шығармалар арқылы үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық, ата дәстүрге адалдық идеялары насихатталады. Мұндай құндылықтар ұлттық сананың қалыптасуында маңызды орын алады, себебі ұлттың беріктігі отбасынан басталады.

Әдебиет тіл арқылы ұлттық сананы қалыптастырады. Қазақ тілі — ұлттың жаны, рухани болмысының негізі. Көркем шығармалардағы тіл байлығы, бейнелі сөздер, тұрақты тіркестер ұлттық ойлау жүйесін қалыптастырады. Әдеби тілді меңгеру арқылы оқушы ана тілінің қадірін түсінеді, тілге деген құрметі артады. Бұл өз кезегінде ұлттық сананың нығаюына әсер етеді. Ана тілін құрметтеген адам өз ұлтының рухани құндылықтарын да қадірлейді.

Қазіргі білім беру жүйесінде қазақ әдебиетін оқытудың маңызы ерекше. Әдебиет сабағы тек көркем мәтінді талдау емес, ұлттық құндылықтарды ұғындыру алаңы болуы тиіс. Мұғалім шығарманың идеялық мазмұнын ұлттық сана тұрғысынан ашып көрсеткенде ғана әдебиеттің тәрбиелік әлеуеті толық жүзеге асады. Оқушы әдеби кейіпкерлердің іс-әрекетін бағалау арқылы өз ұстанымын қалыптастырады, жақсы мен жаманды ажырата білуге үйренеді.

Жаһандану жағдайында жастардың санасына түрлі мәдени ықпалдардың әсер етуі күшейіп отыр. Осындай кезеңде ұлттық сананы сақтаудың бірден-бір жолы — ұлттық әдебиетті жүйелі түрде оқыту. Қазақ әдебиеті жаһандық мәдениетке қарсы тұратын тосқауыл емес, керісінше, ұлттық болмысты сақтай отырып, әлемдік өркениетпен үйлесімді дамуға мүмкіндік беретін рухани тірек. Әдебиет арқылы жас ұрпақ өз мәдениетін танып, өзгені де құрметтеуге үйренеді.

Қазақ әдебиетінің тәрбиелік мәні тек мектеппен шектелмейді. Қоғамдық санада әдеби шығармалардың ықпалы зор. Театр, кино, көркем оқулар арқылы әдебиет кең аудиторияға таралып, ұлттық санаға әсер етеді. Әдебиет қоғамдағы рухани ахуалды қалыптастырып, адамгершілік құндылықтардың сақталуына ықпал етеді. Бұл оның әлеуметтік маңызын арттыра түседі.

Ұлттық сананы қалыптастыруда қазіргі қазақ әдебиетінің де орны ерекше. Заманауи жазушылар қоғамдағы өзекті мәселелерді көтере отырып, ұлттық болмысты жаңа қырынан танытады. Қазіргі шығармаларда ұлттық

дәстүр мен заманауи өмірдің сабақтастығы көрініс табады. Бұл жас ұрпаққа ұлттық құндылықтарды бүгінгі өмірмен байланыстыра қабылдауға мүмкіндік береді.

Қазақ әдебиеті — ұлттық рухтың айнасы. Ол өткенді ғана емес, бүгінгі болмысты және болашаққа бағыт-бағдарды көрсетеді. Әдебиет арқылы ұлттық сана үздіксіз дамып, жаңарып отырады. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ әдебиетінің ұлттық сана қалыптастырудағы рөлі уақыт өткен сайын арта түседі.

Қазақ әдебиетінің ұлттық сана қалыптастырудағы маңызын бүгінгі тәуелсіз Қазақстан жағдайында қайта қарастыру ерекше мәнге ие. Егемен елдің болашағы ұлттық санасы оянған, өз тарихын, тілін, мәдениетін құрметтейтін ұрпақтың қолында екені анық. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ әдебиеті ұлттың рухани қауіпсіздігін қамтамасыз ететін негізгі құралдардың бірі болып табылады. Әдебиет халықтың рухани иммунитетін қалыптастырып, сыртқы ықпалдарға қарсы тұра алатын ішкі тұтастықты сақтауға көмектеседі.

Ұлттық сана қалыптастыруда әдебиеттің әсері терең әрі ұзақ мерзімді. Әдеби шығарманы оқыған адам кейіпкердің тағдыры арқылы өмірді таниды, өзін сол оқиғаға қатысушыдай сезінеді. Бұл сезімдік әсер ұлттық құндылықтардың сананың терең қабаттарына орнығуына ықпал етеді. Қарапайым ақпараттан гөрі көркем сөздің әсері күштірек болатыны да осыдан. Сондықтан әдебиет ұлттық тәрбиенің ең тиімді құралдарының бірі саналады.

Қазақ әдебиеті жас ұрпақтың бойында отансүйгіштік сезімді қалыптастырады. Туған жерге деген сүйіспеншілік, ел тағдырына жауапкершілік, халықтың өткеніне құрмет сияқты қасиеттер әдеби шығармалар арқылы қалыптасады. Әсіресе тарихи тақырыптағы шығармалар оқырманды ел тарихына үңілуге, өткеннен сабақ алуға жетелейді. Бұл үдеріс ұлттық сананың тереңдеуіне негіз болады.

Әдебиет арқылы ұлттық сана қалыптастыруда мұғалімнің рөлі айрықша. Мұғалім көркем шығарманы жай ғана оқытып қоймай, оның астарындағы ұлттық идеяны, тәрбиелік мәнді оқушыға дұрыс жеткізе білуі қажет. Шығарманы өмірмен байланыстыра отырып талдау оқушының қызығушылығын арттырып, ұлттық құндылықтарды саналы түрде қабылдауына мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ әдебиеті пәні мұғалімі ұлттық сананы қалыптастырушы негізгі тұлғалардың бірі болып табылады.

Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында жастардың оқу мәдениеті өзгеріп, кітап оқуға деген қызығушылықтың төмендеуі байқалады. Бұл жағдай қазақ әдебиетінің ұлттық сана қалыптастырудағы әлеуетін толық пайдалануға кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан әдебиетті оқытуда жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану, шығармаларды қазіргі өмірмен сабақтастыру, оқушының жеке пікірін қалыптастыруға мүмкіндік беру маңызды. Әдебиет сабағы оқушы үшін ой еркіндігіне жол ашатын, ұлттық болмысты терең түсінуге бағыттайтын рухани алаңға айналуы тиіс.

Қазақ әдебиеті ұлттық сананы қалыптастырумен қатар, ұлттық бірлікті нығайтуға да ықпал етеді. Әдеби шығармаларда ортақ тарих, ортақ тағдыр, ортақ құндылықтар суреттеледі. Бұл идеялар қоғам мүшелерін бір мақсатқа жұмылдырып, ұлт ретінде ұйысуына әсер етеді. Ұлттық бірліксіз ұлттық сананың толық қалыптасуы мүмкін емес. Осы тұрғыдан алғанда, әдебиеттің қоғамдағы орны ерекше.

Әдебиет ұлттың болашағына бағдар береді. Қаламгерлер өз шығармалары арқылы қоғамдағы мәселелерді көтеріп, шешу жолдарын ұсынады, адамгершілік пен әділеттілікке үндейді. Бұл идеялар оқырман санасында орнығып, ұлттық сананың дамуына ықпал етеді. Әдебиет тек өткенді еске түсіріп қана қоймай, болашаққа бағытталған ой қалыптастырады.

Қазақ әдебиетінің ұлттық сана қалыптастырудағы рөлі уақыт өткен сайын арта түсетіні анық. Себебі жаһандану дәуірінде ұлттық болмысты сақтау мәселесі күн тәртібінен түскен емес. Өзге мәдениеттермен қатар өмір сүре отырып, өз ұлттық ерекшелігін сақтай білу — саналы ұлттың белгісі. Бұл міндетті жүзеге асыруда қазақ әдебиетінің орны айрықша.

Қорытындылай келе, қазақ әдебиеті — ұлттық сана қалыптастырудың негізгі әрі қуатты құралы. Ол ұлттың тарихи жадын сақтайды, рухани құндылықтарын ұрпақтан ұрпаққа жеткізеді, жас ұрпақтың дүниетанымын қалыптастырады. Қазақ әдебиеті арқылы ұлттық болмыс, тіл, мәдениет, дәстүр сабақтастығы сақталып, ұлттық сана нығая түседі. Сондықтан қазақ әдебиетін оқыту мен насихаттау — ұлттық болашақты қалыптастыру жолындағы маңызды міндеттердің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер.
2. Әуезов М. Әдебиет тарихы.
3. Қирабаев С. Ұлт және әдебиет.
4. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры.
5. Қоңыратбаев Ә. Қазақ фольклорының тарихы.
6. Сыздық Р. Сөз құдіреті.
7. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. Оқу құралы.
8. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беру стандарты.

THE ROLE OF AN ENGLISH TEACHER IN MODERN EDUCATION

Серикбаева Таттигуль Карсыбаевна

Түркістан облысы Келес ауданы

№27 Н. Тілендиев атындағы жалпы білім беретін мекемесі

Ағылшын тілі пәні мұғалі

Abstract

The role of an English teacher in modern education has expanded far beyond the traditional boundaries of language instruction. In a rapidly globalizing world shaped by technological advancement, cultural diversity, and shifting educational paradigms, English teachers are expected to function not only as language instructors but also as facilitators of critical thinking, intercultural communication, digital literacy, and lifelong learning skills. English, as a global lingua franca, plays a central role in academic mobility, professional development, and access to information, making the English teacher a key figure in shaping learners' academic and social trajectories. This article explores the evolving responsibilities of English teachers in contemporary educational contexts, focusing on pedagogical innovation, learner-centered approaches, cultural mediation, and ethical responsibility. It also examines the challenges English teachers face in adapting to modern demands and highlights the importance of continuous professional development. Through an in-depth discussion, the article aims to emphasize the indispensable role of English teachers in preparing learners for participation in a complex, interconnected world.

The position of an English teacher in modern education is no longer limited to teaching grammar rules, vocabulary lists, or pronunciation patterns. In earlier educational models, the primary objective of English instruction was often accuracy-based mastery of linguistic structures, with teachers acting as authoritative sources of knowledge and students as passive recipients. However, contemporary education has undergone significant transformation, influenced by globalization, digitalization, and changing societal needs. As a result, English teachers today are expected to adopt multifaceted roles that integrate linguistic, cognitive, social, and emotional dimensions of learning.

One of the defining characteristics of modern education is its strong emphasis on communication. English is widely recognized as the dominant language of international communication in fields such as science, technology, business, diplomacy, and popular culture. Consequently, English teachers are responsible for equipping learners with practical communicative competence rather than mere theoretical knowledge of the language. This involves fostering students' ability to express ideas clearly, negotiate meaning, and interact effectively in diverse contexts. The teacher must create learning environments where authentic communication is encouraged, mistakes are viewed as natural learning opportunities, and students feel confident using English for real-life purposes.

In this communicative framework, the role of the English teacher shifts from that of a lecturer to that of a facilitator and guide. Instead of controlling every aspect of classroom interaction, teachers design activities that promote student participation, collaboration, and autonomy. Group discussions, project-based tasks, debates, and role-plays become central tools in the learning process. Through these activities, students develop not only linguistic skills but also teamwork, problem-solving abilities, and interpersonal competence. The teacher's responsibility lies in scaffolding learning, providing constructive feedback, and adapting instruction to meet the diverse needs of learners.

Another critical aspect of the English teacher's role in modern education is the integration of critical thinking skills. Language learning is no longer seen as an isolated process focused solely on form; rather, it is closely linked to thinking, reasoning, and meaning-making. English teachers are increasingly expected to encourage students to analyze texts, evaluate arguments, express opinions, and engage with complex ideas. By using authentic materials such as articles, essays, videos, and literary texts, teachers expose learners to different perspectives and help them develop the ability to interpret information critically. This is particularly important in an era characterized by information overload and the widespread presence of misinformation.

The development of critical thinking through English instruction also supports learners' academic success across disciplines. Since English is often the medium of instruction in higher education and international academic contexts, students must be able to read and write analytically, participate in academic discussions, and produce well-structured arguments. English teachers thus play a foundational role in preparing students for academic literacy. They guide learners in understanding academic conventions, developing coherent writing, and engaging in evidence-based reasoning, which are essential skills in modern education systems.

Cultural awareness and intercultural competence represent another vital dimension of the English teacher's role. Language and culture are inseparable, and learning English inevitably involves exposure to cultural values, norms, and worldviews. In today's multicultural classrooms and globalized societies, English teachers act as cultural mediators who help learners navigate cultural differences with sensitivity and respect. Through the use of culturally diverse materials and discussions, teachers encourage students to reflect on their own cultural identities while gaining insight into others. This process fosters tolerance, empathy, and open-mindedness, qualities that are essential for peaceful coexistence in a diverse world.

Moreover, English teachers must be mindful of avoiding cultural bias and promoting inclusivity in their teaching practices. English is no longer owned by a single culture or group of native speakers; it is a global language shaped by

its users worldwide. Modern English teaching recognizes the legitimacy of different English varieties and accents, emphasizing intelligibility and effective communication over rigid adherence to native-speaker norms. Teachers who adopt this inclusive perspective help learners build confidence and develop a sense of ownership over the language, empowering them to use English as a tool for self-expression rather than a measure of deficiency.

The rapid advancement of technology has further transformed the role of the English teacher in modern education. Digital tools and online resources have become integral to language learning, offering new possibilities for interaction, personalization, and access to authentic content. English teachers are now expected to possess a certain level of digital literacy and to integrate technology meaningfully into their instruction. This may include the use of learning management systems, multimedia resources, online collaboration platforms, and language learning applications. When used effectively, technology enhances student engagement and supports differentiated learning by catering to individual preferences and proficiency levels.

However, technology integration also requires careful pedagogical consideration. The English teacher must ensure that digital tools serve clear learning objectives rather than becoming distractions. This involves selecting appropriate resources, guiding students in responsible and ethical technology use, and balancing online and face-to-face interaction. In this context, the teacher's role extends to mentoring students in digital citizenship, helping them develop skills such as online communication etiquette, information evaluation, and academic integrity.

In modern education, learner-centeredness is a key principle, and English teachers are at the forefront of implementing this approach. Learner-centered teaching recognizes students as active participants in their own learning processes, with individual goals, interests, and learning styles. English teachers who adopt this philosophy strive to create flexible learning environments that accommodate diversity and promote learner autonomy. They encourage students to set personal learning goals, reflect on their progress, and take responsibility for their development. This approach not only improves language proficiency but also fosters motivation and self-confidence.

Assessment practices in English teaching have also evolved in response to modern educational demands. Traditional assessment methods focused primarily on testing grammatical accuracy and memorization are increasingly supplemented or replaced by formative and performance-based assessment. English teachers now assess students' communicative abilities, creativity, and critical thinking through presentations, portfolios, projects, and peer assessment. The teacher's role in assessment is not merely to judge performance but to support learning by providing timely feedback and identifying areas for improvement. This shift aligns assessment with learning objectives and reinforces the idea that evaluation is an ongoing, supportive process rather than a one-time judgment.

Despite the expanded opportunities and innovative approaches in modern English education, teachers face numerous challenges. Increasing workloads, large class sizes, curriculum constraints, and varying student proficiency levels can make effective teaching difficult. Additionally, English teachers often work under pressure to meet standardized testing requirements while simultaneously addressing broader educational goals. Navigating these demands requires resilience, adaptability, and strong professional competence. The role of the English teacher thus involves continuous reflection and problem-solving to balance institutional expectations with learners' needs.

Professional development plays a crucial role in enabling English teachers to meet the demands of modern education. As teaching methodologies, technologies, and learner expectations evolve, teachers must engage in lifelong learning to remain effective. This may involve attending workshops, participating in professional communities, conducting classroom research, or pursuing advanced qualifications. By investing in their own development, English teachers enhance their pedagogical skills and maintain a sense of professional identity and purpose. Ultimately, a well-supported and reflective English teacher is better equipped to inspire and guide learners in meaningful ways.

The role of an English teacher in modern education is therefore complex and dynamic, shaped by global trends, technological innovation, and changing conceptions of learning. English teachers are not merely language instructors but educators who influence students' intellectual growth, cultural understanding, and personal development. Their work contributes to shaping learners who are capable of communicating across borders, thinking critically, and engaging responsibly with the world around them.

In addition to linguistic and pedagogical responsibilities, the English teacher in modern education plays a significant social and emotional role in students' lives. Classrooms today are increasingly diverse, not only in terms of language proficiency but also in cultural background, learning ability, and emotional needs. English teachers often work closely with students over extended periods, which places them in a unique position to influence learners' attitudes toward education, self-confidence, and personal growth. A supportive and encouraging English teacher can help students overcome language anxiety, fear of making mistakes, and low self-esteem, all of which are common barriers to successful language learning.

Emotional intelligence has therefore become an essential quality for English teachers in modern educational contexts. Understanding students' emotions, motivations, and challenges allows teachers to create a positive classroom atmosphere where learners feel safe and valued. Such an environment is crucial for effective language learning, as students are more likely to participate actively and take risks when they feel respected and supported. The English teacher's ability to listen, empathize, and respond appropriately contributes significantly to learners' overall educational experience and well-being.

The modern English classroom is also a space where values and ethics are implicitly taught. Through the selection of texts, topics, and classroom interactions, English teachers influence students' perspectives on social issues, justice, equality, and responsibility. Discussions on global challenges, cultural diversity, environmental issues, and human rights often take place in English lessons, especially when authentic materials are used. In this way, English teachers

contribute to the development of responsible global citizens who are aware of their role in society. This responsibility requires teachers to approach sensitive topics with care, neutrality, and respect for differing viewpoints, encouraging open dialogue rather than imposing personal beliefs.

Another important dimension of the English teacher's role in modern education is fostering creativity. Language learning provides numerous opportunities for creative expression through writing, storytelling, drama, and multimedia projects. English teachers who encourage creativity help students see the language as a living, flexible tool rather than a rigid system of rules. Creative tasks allow learners to personalize language use, express their identities, and connect learning to their own experiences. This not only enhances motivation but also deepens language acquisition by making learning meaningful and memorable.

Creativity is closely linked to innovation, a key competency in the modern world. By designing engaging tasks that challenge students to think differently and solve problems creatively, English teachers prepare learners for future academic and professional contexts where adaptability and originality are highly valued. In this sense, the English classroom becomes a training ground for innovation, where learners experiment with ideas, collaborate with peers, and develop confidence in their abilities.

The increasing importance of multilingualism and multiculturalism has further reshaped the role of English teachers. While English often functions as a global lingua franca, modern education recognizes the value of students' first languages and cultural backgrounds. Effective English teachers build on learners' existing linguistic resources rather than viewing them as obstacles. By acknowledging and respecting students' native languages, teachers promote a more inclusive learning environment and support the development of positive linguistic identities. This approach aligns with contemporary views of language education that emphasize additive bilingualism and cultural pluralism.

At the same time, English teachers must navigate the tension between global standards and local educational contexts. Curricula, assessment systems, and institutional expectations often reflect national priorities, which may not always align perfectly with global trends in English language teaching. Teachers are therefore required to adapt materials and methodologies to suit their specific contexts while maintaining educational quality. This balancing act demands professional judgment, creativity, and a deep understanding of learners' needs.

Classroom management is another area in which the English teacher's role has evolved. Modern classrooms prioritize interaction and collaboration, which can present challenges in maintaining focus and discipline. Rather than relying solely on traditional authority-based management strategies, English teachers increasingly adopt proactive and democratic approaches. Establishing clear expectations, involving students in setting classroom rules, and promoting mutual respect help create a productive learning environment. Effective classroom management allows teachers to maximize learning time and ensure that all students have opportunities to participate.

The role of assessment in modern English teaching deserves further attention, as it reflects broader changes in educational philosophy. Assessment is no longer viewed merely as a means of ranking students but as a tool for supporting learning and development. English teachers are expected to design assessments that are valid, fair, and aligned with learning objectives. This includes providing opportunities for self-assessment and peer assessment, which encourage learners to reflect on their progress and take ownership of their learning. Through these practices, teachers help students develop metacognitive skills that are essential for lifelong learning.

Feedback, in particular, has become a central component of effective English teaching. Constructive feedback guides learners toward improvement while reinforcing their strengths. Modern English teachers strive to provide feedback that is specific, timely, and encouraging, focusing not only on errors but also on communicative effectiveness. This approach helps students view feedback as a positive and supportive element of the learning process rather than a source of anxiety or discouragement.

The professional identity of the English teacher in modern education is shaped by ongoing change and adaptation. Teachers are expected to stay informed about new research, methodologies, and technological tools while remaining responsive to their students' evolving needs. This dynamic environment can be both challenging and rewarding. On one hand, constant change may lead to stress and uncertainty; on the other, it offers opportunities for growth, innovation, and professional fulfillment. English teachers who embrace change as an integral part of their profession are better positioned to thrive in modern educational settings.

Collaboration has also become an increasingly important aspect of the English teacher's role. Working with colleagues, administrators, and parents supports a more holistic approach to education. English teachers often collaborate with subject teachers to support interdisciplinary learning, particularly in contexts where English is used as a medium of instruction. Such collaboration enhances coherence across the curriculum and reinforces the relevance of English in students' academic lives. Through professional learning communities, teachers share experiences, exchange ideas, and collectively address challenges, strengthening the overall quality of education.

The global nature of English education also opens opportunities for international collaboration and exchange. English teachers may participate in global networks, online forums, and professional associations that connect educators across borders. These connections enrich teachers' perspectives and expose them to diverse teaching practices and cultural insights. By engaging with the global English teaching community, teachers reaffirm the international dimension of their profession and contribute to the ongoing development of English education worldwide.

As modern education continues to evolve, the expectations placed on English teachers are likely to grow even further. Emerging technologies, shifting labor market demands, and changing social realities will continue to influence language education. In this context, the English teacher's role remains central, as language is a key medium through

which knowledge is constructed, shared, and transformed. The ability of English teachers to adapt, innovate, and inspire will play a crucial role in shaping the future of education.

The challenges faced by English teachers in modern education further highlight the complexity and importance of their role. Rapid changes in educational policy, curriculum reforms, and assessment standards often require teachers to adjust their practices within limited time frames. In many contexts, English teachers are expected to produce measurable outcomes while simultaneously fostering creativity, critical thinking, and communicative competence. Balancing these sometimes competing demands requires flexibility, strong organizational skills, and a clear pedagogical vision. Teachers must make informed decisions about prioritizing learning objectives while ensuring that students remain engaged and motivated.

Another significant challenge is addressing inequality in access to educational resources. While modern education increasingly relies on digital tools and online platforms, not all students have equal access to technology or stable learning environments. English teachers often find themselves adapting materials and methods to accommodate these disparities, striving to ensure that all learners have meaningful opportunities to succeed. This responsibility underscores the ethical dimension of the English teacher's role, as equity and inclusion are fundamental principles of contemporary education. Teachers who are sensitive to students' socio-economic contexts contribute to a more just and supportive educational system.

The role of the English teacher is also influenced by the growing emphasis on lifelong learning. In a rapidly changing world, language proficiency is not a static achievement but an ongoing process. English teachers model lifelong learning through their own professional practices, demonstrating curiosity, adaptability, and a commitment to improvement. By encouraging students to view learning as a continuous journey rather than a finite goal, teachers help cultivate attitudes that extend beyond the classroom. This perspective is particularly relevant in English education, where continuous exposure and practice are essential for sustained proficiency.

Teacher autonomy plays a crucial role in the effectiveness of English education. While curricula and standards provide necessary frameworks, the professional judgment of teachers determines how these frameworks are implemented in practice. English teachers who are granted autonomy are better able to tailor instruction to their students' needs, experiment with innovative approaches, and respond creatively to challenges. Supporting teacher autonomy through professional trust and institutional backing enhances both teacher motivation and student outcomes. In this sense, the role of the English teacher is closely connected to broader educational policies and leadership practices.

The relationship between English teachers and students remains at the heart of modern education. Meaningful learning occurs when teachers build positive, respectful relationships with learners, grounded in mutual trust and understanding. English teachers who take the time to know their students' interests, strengths, and goals can design learning experiences that resonate more deeply and produce lasting impact. This relational aspect of teaching is especially important in language education, where communication and interaction are central to the learning process.

Conclusion

In conclusion, the role of an English teacher in modern education is multifaceted, dynamic, and profoundly significant. English teachers are no longer solely responsible for teaching linguistic forms; they are educators who shape students' communicative abilities, critical thinking skills, cultural awareness, and personal development. In an increasingly interconnected world, English serves as a vital tool for accessing knowledge, participating in global dialogue, and pursuing academic and professional opportunities. As such, English teachers occupy a central position in preparing learners to navigate complex social, cultural, and intellectual landscapes.

Modern English teachers act as facilitators, mentors, cultural mediators, and lifelong learners. They integrate innovative pedagogical approaches, technology, and learner-centered methodologies to create engaging and inclusive learning environments. At the same time, they face significant challenges related to workload, resource disparities, and evolving educational expectations. Addressing these challenges requires institutional support, continuous professional development, and recognition of the critical contribution English teachers make to educational systems.

Ultimately, the effectiveness of English education depends largely on the competence, commitment, and vision of English teachers. By embracing their expanded role and adapting to the demands of modern education, English teachers empower students not only to master a global language but also to become confident, reflective, and responsible individuals. The role of the English teacher, therefore, extends beyond the classroom, influencing learners' future opportunities and contributing to the development of a more connected and understanding world.

References

- Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson Education.
- Harmer, J. (2015). *How to Teach English*. Longman.
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Ur, P. (2012). *A Course in English Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Nation, I. S. P., & Macalister, J. (2010). *Language Curriculum Design*. Routledge.
- Littlewood, W. (2011). *Communicative Language Teaching: An Expanding Concept for a Changing World*. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Routledge.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Қурбанбаева Гүлназ Ордабекқызы

Түркістан облысы Түлкібас ауданы

Тұрар атындағы жалпы білім беретін мектеп

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары арқылы оқушылардың бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың мазмұны мен маңызы жан-жақты қарастырылады. Ұлттық құндылық ұғымының мәні, оның тіл мен әдебиет сабақтарындағы орны, оқушы тұлғасын тәрбиелеудегі рөлі ғылыми-педагогикалық тұрғыда талданады. Қазақ халқының рухани мұрасы, салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, ұлттық дүниетанымы мен мәдени коды қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің мазмұны арқылы қалай жүзеге асатыны көрсетіледі. Сабақ барысында ұлттық құндылықтарды сіңірудің әдіс-тәсілдері, тілдік және әдеби материалдардың тәрбиелік әлеуеті, мұғалімнің тұлғалық рөлі мен кәсіби ұстанымы кеңінен сипатталады. Мақалада ұлттық тәрбие мен заманауи білім талаптарының үйлесімі, жаһандану жағдайындағы ұлттық болмысты сақтаудың өзектілігі де қамтылады.

Қазақ тілі мен әдебиеті – ұлттың рухани өзегі, халықтың ғасырлар бойы жинақтаған өмірлік тәжірибесін, дүниетанымын, мәдениеті мен тарихын ұрпақ санасына сіңіретін жетекші пәндер. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушыларға тек тілдік білім мен әдеби-теориялық мағлұмат беру жеткіліксіз, ең бастысы – сол білім арқылы тұлғаның ұлттық болмысын қалыптастыру, отансүйгіштікке, адамгершілікке, елдік санаға тәрбиелеу. Ұлттық құндылықтар дегеніміз – халықтың тарихи даму жолында қалыптасқан рухани, мәдени, моральдық, эстетикалық мұраларының жиынтығы. Оған тіл, дін, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық мінез, ұлттық сана, тарихи жады, әдебиет пен өнер жатады. Осы құндылықтарды оқушы бойына дарытуда қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарының мүмкіндігі ерекше.

Қазақ тілі сабағы – ана тілінің қадір-қасиетін түсіндірудің, сөз мәдениетін қалыптастырудың, ұлттық ойлау жүйесін дамытудың негізгі алаңы. Тіл – ұлттың жаны, ал тіл арқылы ұлттың бүкіл рухани әлемі көрініс табады. Қазақ тілінің бай лексикасы, мақал-мәтелдері, тұрақты тіркестері, шешендік сөздері, ұлттық ұғым-түсініктері оқушыны халқымыздың өмір салтымен, дүниетанымымен жақын таныстырады. Мысалы, қарапайым грамматикалық тақырыптарды түсіндіру барысында ұлттық мазмұндағы мәтіндерді пайдалану, қазақы ұғымдарға негізделген сөйлемдер құрастыру, халықтық тәрбиені дәріптейтін мысалдар келтіру оқушының таным көкжиегін кеңейтеді. Тілдік материалды ұлттық мазмұнмен ұштастыру арқылы оқушы тілдік нормаларды ғана емес, ұлттық құндылықтарды да санасына сіңіреді.

Қазақ әдебиеті сабағы – ұлттық рухтың қайнар көзі. Әдеби шығармалар арқылы оқушылар халқымыздың тарихымен, тағдырымен, арман-мұраттарымен, ерлік пен елдіктің үлгілерімен танысады. Батырлық жырлар, лиро-эпостық дастандар, жыраулар поэзиясы, акын-жазушылардың көркем шығармалары – барлығы ұлттық құндылықтардың көркем бейнесі. Әдеби кейіпкерлердің іс-әрекеті, мінез-құлқы, өмірлік ұстанымдары оқушыға үлгі болады. Мысалы, батырлар жырындағы отан қорғау идеясы, жыраулар поэзиясындағы ел бірлігі мен жер қадірі, Абай шығармаларындағы адамгершілік пен имандылық, XX ғасыр әдебиетіндегі ұлт тағдыры мәселелері оқушының азаматтық позициясын қалыптастыруға ықпал етеді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда мұғалімнің рөлі айрықша. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, ұлттық тәрбие беруші тұлға болуы тиіс. Оның сөйлеу мәдениеті, көзқарасы, ұлттық мәселелерге деген ұстанымы, сабақтағы таңдайтын мәтіндері мен мысалдары оқушыға тікелей әсер етеді. Егер мұғалім өзі ұлттық құндылықтарды құрметтеп, оны күнделікті сабақта жүйелі түрде қолданса, оқушы да соны бойына сіңіреді. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі ұлттық рухы жоғары, мәдениеті терең, ана тіліне жанашыр тұлға болуы қажет.

Қазақ тілі сабақтарында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың бір жолы – мәтінмен жұмыс. Мәтін – тіл үйретудің ғана емес, тәрбие берудің де негізгі құралы. Ұлттық мазмұндағы мәтіндер арқылы оқушылар қазақ халқының тұрмыс-тіршілігімен, салт-дәстүрімен, тарихи тұлғаларымен танысады. Мысалы, отбасы, туған жер, еңбек, үлкенді сыйлау, қонақжайлық тақырыптарындағы мәтіндер оқушыға ұлттық тәрбие береді. Мұндай мәтіндерді талдау барысында оқушылар өз пікірін білдіріп, ұлттық құндылықтар туралы ой қорытады.

Сөздік жұмыс та ұлттық құндылықтарды сіңірудің тиімді тәсілі. Қазақ тіліндегі көптеген сөздер мен ұғымдар ұлттық болмыспен тығыз байланысты. «Қанағат», «обал», «сауап», «береке», «ынтымақ», «ар», «намыс» сияқты ұғымдардың мағынасын ашу арқылы оқушыларға халқымыздың моральдық-этикалық қағидаларын түсіндіруге болады. Бұл ұғымдар тек сөз ретінде емес, өмірлік қағида ретінде қабылдануы тиіс. Мұғалім осы сөздердің қолданылу аясын, өмірмен байланысын мысалдар арқылы көрсетсе, ұлттық тәрбие өз нәтижесін береді.

Грамматиканы оқыту барысында да ұлттық мазмұнды тиімді қолдануға болады. Сөйлем құрастыру, жаттығу орындау кезінде қазақы болмысқа жақын мысалдарды пайдалану оқушыға жағымды әсер етеді. Мысалы, септік жалғауларын үйретуде «Ата-ананы сыйлау», «Туған жерге қызмет ету» сияқты мазмұндағы сөйлемдерді

қолдану грамматикалық дағдымен қатар тәрбиелік мән береді. Осылайша тілдік білім мен ұлттық тәрбие біртұтас үдеріс ретінде жүзеге асады.

Қазақ әдебиеті сабақтарында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың маңызы одан да терең. Әдеби шығарма – өмірдің көркем бейнесі. Әрбір шығармада белгілі бір ұлттық идея, халықтық көзқарас жатыр. Мұғалім сол идеяны ашып, оқушы санасына жеткізе білуі қажет. Әдеби талдау барысында тек сюжеттік желіні ғана емес, шығармадағы ұлттық идеяны, автордың ұстанымын, халықтық дүниетанымды көрсету маңызды. Оқушы шығарма кейіпкерінің әрекетін бағалай отырып, өз өмірімен салыстырады, ұлттық құндылықтарды саналы түрде қабылдайды.

Фольклорлық мұраларды оқыту – ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың аса тиімді жолы. Ертегілер, аңыздар, мақал-мәтелдер, жырлар арқылы оқушы халық даналығымен танысады. Фольклорда халқымыздың тәрбиелік жүйесі, өмірге көзқарасы, жақсы мен жаманды ажырату қағидалары жинақталған. Ертегідегі әділдік, тапқырлық, еңбекқорлық, мақал-мәтелдердегі өмірлік тәжірибе оқушының дүниетанымын байытады.

Қазақ әдебиеті арқылы тарихи сананы қалыптастыру да ұлттық құндылықтардың маңызды бөлігі. Тарихи тақырыптағы шығармалар оқушыға ел басынан өткен қиын кезеңдерді, тәуелсіздік жолындағы күресті, ұлт тағдырын түсіндіреді. Бұл оқушының отансүйгіштік сезімін оятып, елге деген жауапкершілігін арттырады. Әдебиет сабағында тарихи шындық пен көркемдік шешімнің арақатынасын талдау арқылы оқушы сыни ойлауға дағдыланады.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда сыныптан тыс жұмыстардың да орны ерекше. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні аясында өткізілетін әдеби кештер, мәнерлеп оқу сайыстары, айтыс үлгілері, ұлттық тақырыптағы пікірталастар оқушының ұлттық рухын көтереді. Мұндай шаралар оқушыны сахна мәдениетіне, сөз өнеріне баули отырып, ұлттық мәдениетке жақындатады. Сонымен қатар бұл жұмыстар оқушының шығармашылық қабілетін дамытып, өз ойын еркін жеткізуге үйретеді.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі өзекті болып отыр. Ақпараттық кеңістіктің кеңеюі, шетелдік мәдени ықпалдың артуы жас ұрпақтың ұлттық болмысына әсер етуде. Осындай жағдайда қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарының жауапкершілігі арта түседі. Бұл пәндер оқушыға ұлттық негізде ойлауды, өз мәдениетін құрметтеуді үйретуі тиіс. Ұлттық құндылықтарды заманауи әдістермен, жаңа технологиялармен ұштастыра отырып оқыту – бүгінгі күннің басты талабы.

Оқушының жас ерекшелігін ескеру де маңызды. Бастауыш сыныпта ұлттық құндылықтар қарапайым, түсінікті түрде берілсе, жоғары сыныптарда оны тереңдетіп, философиялық деңгейде талдауға болады. Әр жас кезеңінде ұлттық тәрбие мазмұны біртіндеп күрделеніп, оқушының саналы көзқарасын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Бұл жүйелілік сақталған жағдайда ғана ұлттық құндылықтар оқушы бойында тұрақты қасиетке айналады.

Осылайша қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың негізгі тетігі болып табылады. Бұл пәндер арқылы оқушы ана тілінің қадірін түсінеді, әдеби мұра арқылы ұлттық рухпен сусындайды, халқымыздың өмірлік қағидаларын бойына сіңіреді. Ұлттық құндылықтарды жүйелі түрде, мақсатты түрде жүзеге асыру – мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен азаматтық жауапкершілігінің көрсеткіші.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың тиімділігі оқыту әдістері мен тәсілдерінің дұрыс таңдалуына тікелей байланысты. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының белсенділігін арттыратын, оның ойлау, талдау, пікір айту қабілетін дамытатын әдістер басым қолданылуда. Осы әдістерді ұлттық мазмұнмен ұштастыру ұлттық тәрбиенің нәтижелілігін арттырады. Сабақ барысында диалогтік оқыту, пікірталас, шығармашылық жұмыс, жобалау әдісі сияқты тәсілдер оқушының ұлттық құндылықтарды саналы түрде қабылдауына мүмкіндік береді.

Диалогтік оқыту барысында оқушылар ұлттық тақырыптағы мәселелерді талқылап, өз ойларын еркін жеткізеді. Мысалы, әдеби шығармадағы кейіпкердің әрекетін бағалау кезінде оқушылар ұлттық тәрбие тұрғысынан пікір білдіреді. «Бұл әрекет қазақы болмысқа сай ма?», «Халқымыз мұндай жағдайда қандай ұстанымды дұрыс деп санаған?» деген сұрақтар оқушыны ұлттық дүниетаным негізінде ойлауға жетелейді. Мұндай диалог оқушының сыни ойлауын дамытып қана қоймай, ұлттық құндылықтарды терең түсінуіне ықпал етеді.

Шығармашылық жұмыстар ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады. Эссе жазу, өлең шығару, шағын әңгіме құрастыру, сахналық көрініс дайындау сияқты тапсырмалар оқушының ішкі сезімін, ұлттық дүниетанымын ашуға мүмкіндік береді. Мысалы, «Менің туған жерім», «Отбасы – ұлттық тәрбие бастауы», «Қазақтың бір салты» тақырыптарындағы шығармашылық жұмыстар оқушыны өз тамырын тануға, ұлттық құндылықтарға құрметпен қарауға тәрбиелейді. Бұл жұмыстар барысында оқушы ұлттық ұғымдарды өз сөзімен жеткізіп, оны жеке құндылық ретінде қабылдайды.

Жобалау әдісі арқылы ұлттық құндылықтарды зерттеу де нәтижелі тәсілдердің бірі. Оқушыларға ұлттық салт-дәстүрлер, тарихи тұлғалар, ұлттық мерекелер, қазақтың рухани мұрасы туралы шағын жобалар дайындау тапсырылса, олар іздену арқылы терең білім алады. Мұндай жұмыстар оқушының дербестігін арттырып, ұлттық мұраға деген қызығушылығын оятады. Сонымен қатар, жобаны қорғау кезінде оқушы өз ойын дәлелдеп, көпшілік алдында сөйлеу мәдениетін қалыптастырады.

Қазақ әдебиеті сабақтарында көркем мәтінді талдау ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың өзегі болып саналады. Мәтінді талдау кезінде автордың идеясы, кейіпкердің мінезі, оқиғаның тәрбиелік мәні басты назарда болуы тиіс. Әдеби шығармалардағы ұлттық идеяны ашу арқылы оқушы халқымыздың өмірлік философиясын

түсінеді. Мысалы, жыраулар поэзиясындағы ел бірлігі, жер қадірі, батырлық рух қазіргі заманмен сабақтастырылып талданса, оқушы ұлттық құндылықтардың өміршеңдігін ұғынады.

Әдеби салыстыру әдісі де ұлттық тәрбиеде маңызды орын алады. Әртүрлі дәуір шығармаларын салыстыру арқылы ұлттық идеяның дамуын көрсетуге болады. Бұл тәсіл оқушыға ұлттық құндылықтардың уақытпен бірге өзгермей, керісінше жаңа мазмұнмен толығып отырғанын түсіндіреді. Сонымен қатар, әлем әдебиетіндегі кейіпкерлермен қазақ әдебиетіндегі образдарды салыстыру арқылы ұлттық ерекшелікті айқындауға мүмкіндік туады.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда мәтіннің тәрбиелік әлеуетін дұрыс пайдалану маңызды. Әрбір мәтін тек оқу материалы емес, тәрбиелік құрал ретінде қарастырылуы тиіс. Мұғалім мәтін мазмұнын оқушы өмірімен байланыстырып, нақты мысалдар келтірсе, ұлттық тәрбие нәтижелі болады. Мысалы, үлкенді сыйлау, ата-анаға құрмет, қонақжайлық сияқты тақырыптар күнделікті өмірмен байланыстырылып түсіндірілсе, оқушы оны тек мәтін деңгейінде емес, өмірлік қағида ретінде қабылдайды.

Қазақ тілі сабақтарында ауызша және жазбаша тіл дамыту жұмыстары да ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға қызмет етеді. Ауызша сөйлеу барысында оқушы ұлттық сөз қолданыстарын, шешендік үлгілерді пайдаланып үйренеді. Жазбаша жұмыстарда мақал-мәтелдерді, тұрақты тіркестерді орынды қолдану арқылы тіл байлығы артады. Бұл жұмыстар оқушының ұлттық тілдік санасын қалыптастырып, сөзге жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда бағалау жүйесінің де ықпалы бар. Оқушының тек білім деңгейі ғана емес, оның ұлттық мазмұнды түсінуі, ой қорыта білуі, өз көзқарасын білдіруі де ескерілуі тиіс. Қалыптастырушы бағалау барысында мұғалім оқушының жетістігін қолдап, ұлттық құндылықтарды дұрыс қабылдауына бағыт берсе, оқушының ынтасы артады. Бағалау – тек нәтиже емес, тәрбиелік құрал екенін ұмытпау қажет.

Сабақта қолданылатын көрнекі құралдар мен қосымша материалдар да ұлттық мазмұнға сай болуы маңызды. Ұлттық нақыштағы суреттер, бейнематериалдар, аудиожазбалар оқушының қызығушылығын арттырып, сабақтың әсерлі өтуіне ықпал етеді. Мысалы, жыр-термелерді тыңдату, тарихи орындар туралы бейнероликтер көрсету оқушының ұлттық мәдениетке деген ықыласын күшейтеді. Бұл тәсілдер ақпаратты қабылдауды жеңілдетіп, эмоциялық әсер арқылы ұлттық құндылықтарды бекітеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда пәнаралық байланыстың да маңызы зор. Тарих, музыка, көркем еңбек пәндерімен байланыс орнату арқылы ұлттық тәрбие кешенді түрде жүзеге асады. Мысалы, әдеби шығармадағы тарихи оқиғаларды тарих сабағымен байланыстыру, жырларды музыка пәнімен ұштастыру оқушының ұлттық мәдениетті тұтас қабылдауына мүмкіндік береді. Мұндай байланыс оқушының білімін жүйелеп, ұлттық дүниетанымын тереңдетеді.

Отбасы мен мектептің бірлескен әрекеті де ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мұғалім ата-анамен тығыз байланыс орнатып, ұлттық тәрбие мәселесінде ортақ ұстанымда болса, нәтиже жоғары болады. Үйде ата-ана қолдаған ұлттық құндылықтар мектептегі біліммен ұштасқанда ғана оқушы санасында берік қалыптасады. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі ата-аналарға да ұлттық тәрбие жөнінде бағыт-бағдар беріп отыруы қажет.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру – үздіксіз үдеріс. Ол бір сабақпен немесе бір тақырыппен шектелмейді. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні аясында бұл жұмыс жүйелі, жоспарлы түрде жүргізілгенде ғана өз нәтижесін береді. Әрбір сабақта ұлттық мазмұнды ескеріп, оқушының жас ерекшелігі мен таным деңгейін назарда ұстау маңызды. Осылайша ұлттық құндылықтар оқушының мінез-құлқы мен өмірлік ұстанымының ажырамас бөлігіне айналады.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесіндегі ең өзекті мәселелердің бірі. Ұлттың болашағы – жас ұрпақтың рухани деңгейімен, ұлттық санасымен, мәдени болмысымен тікелей байланысты. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап оқушылардың бойында ұлттық құндылықтарды орнықтыру – әрбір ұстаздың азаматтық парызы. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері осы міндетті жүзеге асыруда жетекші рөл атқарады, себебі бұл пәндер арқылы оқушы ұлттық рухпен, халықтың дүниетанымымен, мәдениетімен тікелей танысады.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың басты мақсаты – ана тілін құрметтейтін, ұлттық мәдениетті бағалайтын, елінің тарихы мен тағдырына жауапкершілікпен қарайтын тұлға тәрбиелеу. Қазақ тілі сабағында тілдік білім беру барысында ұлттық мазмұнды тиімді пайдалану оқушының сөздік қорын байытып қана қоймай, ұлттық сана-сезімін қалыптастырады. Ал қазақ әдебиеті сабағында көркем шығармалар арқылы берілетін ұлттық идеялар оқушының рухани әлемін байытып, адамгершілік қасиеттерін дамытады. Бұл екі пәннің мазмұны өзара тығыз байланыста жүзеге асқанда ғана ұлттық тәрбие толыққанды нәтиже береді.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен жеке тұлғалық қасиеттері шешуші мәнге ие. Мұғалім өзі ұлттық рухты, ана тіліне деген сүйіспеншілікті бойына сіңірмейінше, оқушыға оны жеткізуі қиын. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі үнемі ізденісте болып, ұлттық мазмұнды заманауи оқыту әдістерімен ұштастыра білуі қажет. Инновациялық технологияларды пайдалану, шығармашылық тапсырмаларды жүйелі қолдану, оқушыны еркін ойлауға жетелеу ұлттық құндылықтарды саналы түрде қабылдауға ықпал етеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру тек теориялық біліммен шектелмей, оқушының өмірлік тәжірибесімен байланыстырылғанда ғана нәтижелі болады. Оқушы ұлттық ұғымдарды тек оқулықтан ғана емес, күнделікті өмірмен салыстыра отырып қабылдаса, олар оның мінез-құлқы

мен іс-әрекетіне әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық тәрбие үздіксіз әрі жүйелі түрде жүргізілуі тиіс. Бір тақырып немесе бір сабақ аясында ғана берілген ұлттық тәрбие ұзақ мерзімді нәтиже бермейді.

Жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі күрделене түсуде. Ақпараттық кеңістіктің шексіздігі, өзге мәдениеттердің ықпалы жас ұрпақтың ұлттық болмысына әсер етпей қоймайды. Осындай жағдайда қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарының тәрбиелік маңызы арта түседі. Бұл пәндер оқушыға өз ұлтының мәдениетін, тілін, тарихын танытып қана қоймай, оны мақтан тұтуға, қорғауға, дамытуға үйретуі тиіс. Ұлттық құндылықтарды заман талабына сай жеткізу – бүгінгі педагогиканың басты міндеттерінің бірі.

Қорыта айтқанда, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру – тұлғаның жан-жақты дамуына негіз болатын маңызды үдеріс. Ана тіліне деген құрмет, ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілік, тарихи сана мен азаматтық жауапкершілік осы пәндер арқылы қалыптасады. Ұлттық құндылықтарды жүйелі, мақсатты түрде жүзеге асыру арқылы ғана ұлттық санасы жоғары, рухани бай, ел болашағына бейжай қарамайтын жас ұрпақ тәрбиелеуге болады. Бұл – әрбір ұстаздың, әрбір білім беру ұйымының ортақ міндеті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
3. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру.
4. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер.
5. Әл-Фараби. Таңдамалы трактаттар.
6. Мағжан Жұмабаев. Педагогика.
7. Ахмет Байтұрсынұлы. Тіл тағылымы.
8. М.Әуезов. Әдебиет тарихы.
9. Қазақ әдебиеті. Жалпы білім беретін мектептің оқу бағдарламасы.
10. Ұлттық тәрбие негіздері. Ғылыми-әдістемелік жинақ.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНДЕ ЖОБАЛЫҚ ЖҰМЫСТЫ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ

Байзақова Назерке Миктибековна

Түркістан облысы Түлкібас ауданы

Ы.Алтынсарин жалпы білім беретін мектебі

Көркем еңбек пәні мұғалімі

Аннотация.

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушылардың тек дайын білімді меңгеруі жеткіліксіз, олардың шығармашылық ойлауын, өздігінен ізденуін, мәселені шешу дағдыларын қалыптастыру басты талаптардың біріне айналып отыр. Осы тұрғыдан алғанда жобалық оқыту технологиясы, әсіресе көркем еңбек пәнінде, оқушының тұлғалық дамуына, шығармашылық әлеуетін ашуға, еңбекке, өнерге деген қызығушылығын арттыруға кең мүмкіндік береді. Бұл мақалада көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолданудың теориялық негіздері, оны ұйымдастырудың педагогикалық маңызы мен практикалық тәжірибелері қарастырылады. Жобалық жұмыс арқылы оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыру, ұлттық және заманауи өнерді ұштастыру, көлөнер дағдыларын дамыту, өз еңбегінің нәтижесін бағалай білу қабілеттерін жетілдіру жолдары талданады. Сонымен қатар, мұғалімнің жобалық оқыту барысындағы рөлі, оқушылардың белсенділігін арттыру тәсілдері мен жобалық жұмыстың білім сапасына тигізетін әсері сипатталады.

Көркем еңбек пәні – оқушының шығармашылық қабілетін, эстетикалық дүниетанымын және практикалық дағдыларын дамытатын маңызды пәндердің бірі. Бұл пәннің мазмұны тек қолмен жұмыс жасауға немесе белгілі бір бұйымды орындауға ғана бағытталмайды, ол оқушыны ойлануға, қиялдауға, ізденуге, өз ойын көркем түрде жеткізуге үйретеді. Осы мақсаттарға жету жолында дәстүрлі оқыту әдістерімен қатар, жобалық жұмысты қолдану ерекше нәтиже береді. Жобалық жұмыс – оқушының белгілі бір тақырып немесе мәселе бойынша жоспар құрып, ақпарат жинап, шығармашылық өнім дайындап, оны қорғау арқылы білім мен дағдыны кешенді түрде меңгеруін қамтамасыз ететін әдіс. Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың дербестігін, жауапкершілігін, еңбекке деген көзқарасын қалыптастырады.

Жобалық оқыту идеясы көркем еңбек пәнінің мазмұнымен табиғи түрде үйлеседі. Себебі бұл пәнде әрбір жұмыс белгілі бір идеядан, ойдан басталып, жоспарлау, материал таңдау, орындау, нәтижені бағалау кезеңдерінен өтеді. Мұндай құрылым жобалық жұмыстың негізгі логикасымен сәйкес келеді. Оқушы өз жобасын орындау барысында тек техникалық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар уақытты тиімді жоспарлау, өз жұмысын ұйымдастыру, шығармашылық шешім қабылдау сияқты өмірлік маңызды құзыреттерді меңгереді. Жобалық жұмыстың тағы бір артықшылығы – оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік беруі. Әр оқушы өз қабілетіне, қызығушылығына қарай жобаның тақырыбын, мазмұнын, орындау тәсілін таңдай алады.

Көркем еңбек сабағында жобалық жұмысты қолдану оқыту үдерісін жандандырады. Сабақ барысында оқушылар пассивті тыңдаушы емес, белсенді ізденуші, орындаушы рөлін атқарады. Олар мұғалім ұсынған дайын нұсқауды ғана орындап қоймай, өз идеяларын ұсынып, оны жүзеге асыру жолдарын қарастырады. Бұл оқушының пәнге деген ішкі мотивациясын күшейтеді. Жобалық жұмыс арқылы оқушылар өз еңбегінің нәтижесін нақты көре алады, дайын бұйымды немесе шығармашылық өнімді ұсыну арқылы қанағат сезіміне бөленеді. Мұндай тәжірибе оқушының өзіне деген сенімділігін арттырады.

Жобалық жұмысты ұйымдастыру барысында мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім бағыттаушы, кеңесші, қолдаушы қызметін атқарады. Ол оқушыға дайын шешім бермей, мәселені өз бетінше шешуге итермелейді. Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты тиімді ұйымдастыру үшін мұғалім алдымен оқушылардың жас ерекшеліктерін, психологиялық дайындығын, шығармашылық деңгейін ескеруі қажет. Бастауыш және негізгі сыныптарда жобалар қарапайым, қысқа мерзімді болуы мүмкін, ал жоғары сыныптарда күрделірек, зерттеуді талап ететін жобалар ұсынылады. Жобаның тақырыбы оқушыға түсінікті, қызықты әрі қолжетімді болуы маңызды.

Көркем еңбек пәніндегі жобалық жұмыстардың мазмұны алуан түрлі болуы мүмкін. Мысалы, ұлттық колөнерге байланысты бұйымдар жасау, заманауи дизайн элементтерін қолдану, тұрмыстық заттарды қайта өңдеу арқылы жаңа өнім шығару, сәндік-қолданбалы өнер туындыларын дайындау сияқты жобалар оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытады. Мұндай жобалар арқылы оқушылар ұлттық мәдениетпен танысып, оны заманауи тұрғыда қайта жаңғыртуға үйренеді. Сонымен қатар, экологиялық бағыттағы жобалар да көркем еңбек пәнінде маңызды орын алады. Қалдық материалдарды пайдалану арқылы жасалған жобалар оқушыларды табиғатты қорғауға, ресурстарды үнемдеуге тәрбиелейді.

Жобалық жұмыстың тағы бір маңызды қыры – пәнаралық байланысты жүзеге асыру мүмкіндігі. Көркем еңбек сабағында орындалатын жобалар математика, тарих, биология, технология, әдебиет сияқты пәндермен тығыз байланыста болуы мүмкін. Мысалы, ұлттық ою-өрнектерді зерттеу барысында оқушылар тарих пәнінен алған білімдерін қолданады, бұйымның өлшемін есептеу кезінде математикалық дағдыларын пайдаланады, материалдардың қасиеттерін анықтауда жаратылыстану бағытындағы білімдеріне сүйенеді. Бұл өз кезегінде оқушылардың білімді кешенді түрде қолдану қабілетін дамытады.

Жобалық жұмысты қолдану барысында бағалау мәселесі де ерекше назарды талап етеді. Көркем еңбек пәнінде жобаны бағалау тек дайын өнімнің сапасына ғана емес, оқушының жұмыс барысындағы белсенділігіне, ізденісіне, идеяның жаңашылдығына, орындау процесіндегі жауапкершілігіне негізделуі тиіс. Мұғалім бағалау критерийлерін алдын ала түсіндіріп, оқушыларды өзін-өзі бағалауға, өзара бағалауға үйретуі маңызды. Бұл оқушылардың рефлексия жасау дағдыларын қалыптастырады.

Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану тәжірибесі көрсеткендей, мұндай әдіс оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын айтарлықтай арттырады. Олар өз жұмысының нәтижесін көріп, оны сынып алдында немесе көрмелерде ұсынуға мүмкіндік алады. Бұл оқушыларды шығармашылыққа, жауапкершілікке, еңбексүйгіштікке баулиды. Сонымен қатар, жобалық жұмыс барысында топпен жұмыс жасау элементтері енгізілген жағдайда, оқушылардың коммуникативтік дағдылары дамиды, бір-бірімен пікір алмасуға, келісімге келуге үйренеді.

Жалпы алғанда, көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану – білім берудің мазмұнын жаңғыртуға, оқушыны жан-жақты дамытуға бағытталған тиімді тәсіл. Ол оқушының шығармашылық әлеуетін ашып қана қоймай, өмірде қажетті практикалық дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жобалық жұмыс арқылы көркем еңбек сабағы оқушы үшін қызықты, мазмұнды және пайдалы оқу кеңістігіне айналады.

Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану тәжірибесінде оқушылардың жеке және топтық әрекеттерін үйлестіру маңызды орын алады. Жобалық жұмыс жеке орындауға да, шағын топтарда ұйымдастыруға да қолайлы. Жеке жобалар оқушының дербестігін, өз бетімен шешім қабылдау қабілетін дамытса, топтық жобалар өзара ынтымақтастықты, жауапкершілікті бөлісе білуді, пікір алмасуды қалыптастырады. Топпен жұмыс жасау барысында әр оқушы өз рөлін сезініп, ортақ нәтижеге жету үшін күш салады. Бұл көркем еңбек сабағында әлеуметтік дағдыларды дамытуға да ықпал етеді.

Жобалық жұмыстың тиімділігін арттыру үшін оның кезеңдерін дұрыс жоспарлау қажет. Көркем еңбек пәнінде жоба әдетте идеяны анықтаудан басталады. Бұл кезеңде оқушыларға ой қозғау, тақырып бойынша талқылау, үлгілерді қарастыру ұсынылады. Мұғалім оқушылардың қызығушылығын ояту үшін түрлі көрнекі материалдар, ұлттық және заманауи өнер туындыларының үлгілерін көрсете алады. Идеяны анықтау кезеңінде оқушы өз жобасының мақсатын, қандай бұйым немесе өнім жасайтынын нақты түсінуі тиіс. Бұл оның әрі қарайғы жұмысының сапасына тікелей әсер етеді.

Келесі кезең – жоспарлау. Бұл кезеңде оқушылар жобаны орындаудың ретін, қолданылатын материалдарды, құралдарды, уақыт мөлшерін белгілейді. Көркем еңбек пәнінде жоспарлау оқушыларға өз жұмысын ұйымдастыруды үйретеді. Олар қандай материал қажет екенін, оны қайдан алуға болатынын, қандай техника қолданылатынын ойластырады. Бұл кезеңде қауіпсіздік ережелерін еске салу да маңызды, себебі көркем еңбек сабағында түрлі құралдар мен материалдар пайдаланылады. Жоспарлау арқылы оқушы өз жұмысына жауапкершілікпен қарауға үйренеді.

Жобаны орындау кезеңі – ең негізгі және шығармашылыққа толы кезең. Бұл кезеңде оқушылар өз идеяларын нақты өнімге айналдырады. Көркем еңбек пәнінде бұл бұйым жасау, сурет салу, композиция құрастыру, сәндік элементтерді орындау сияқты әрекеттерді қамтуы мүмкін. Мұғалім бұл кезеңде бақылаушы әрі кеңесші ретінде әрекет етеді, оқушыларға қажет кезде бағыт-бағдар береді, бірақ олардың шығармашылық

еркіндігін шектемеуі тиіс. Жобаны орындау барысында оқушылар қателіктер жіберуі мүмкін, алайда сол қателіктерді түзету арқылы олар тәжірибе жинақтайды, өз жұмысын жетілдіреді.

Жобалық жұмыстың маңызды кезеңдерінің бірі – дайын өнімді таныстыру және қорғау. Көркем еңбек сабағында бұл кезең оқушылардың өз еңбегін бағалай білуіне, оны басқаларға түсіндіре алуына мүмкіндік береді. Оқушы өз жобасының идеясын, орындау барысын, қолданған материалдарын, кездескен қиындықтарын және нәтижесін айтып береді. Бұл кезеңде сыныптастарының пікірін тыңдау, сұрақтарға жауап беру оқушының коммуникативтік қабілетін дамытады. Сонымен қатар, дайын бұйымды көрме түрінде ұйымдастыру да тиімді тәжірибе болып табылады. Мұндай көрмелер оқушылардың еңбегін бағалап, олардың шығармашылыққа деген қызығушылығын арттырады.

Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану барысында ұлттық мәдениетке негізделген жобалар ерекше мәнге ие. Ұлттық қолөнер элементтерін пайдалану арқылы орындалатын жобалар оқушыларды халқымыздың мәдени мұрасымен таныстырады. Мысалы, киізден бұйым жасау, ағаш ою, кесте тігу, ұлттық ою-өрнектерді қолдану арқылы сәндік заттар әзірлеу сияқты жобалар оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырады. Мұндай жобалар арқылы оқушылар дәстүр мен заманауи көзқарасты ұштастыруға үйренеді, ұлттық өнердің құндылығын түсінеді.

Сонымен қатар, көркем еңбек пәнінде заманауи бағыттағы жобаларды да қолдану маңызды. Қазіргі дизайн, сән, экологиялық бағыттағы жобалар оқушылардың бүгінгі қоғам талаптарына сай ойлауын дамытады. Мысалы, қайта өңделетін материалдардан сәндік бұйымдар жасау, тұрмыстық қалдықтарды пайдалану арқылы пайдалы заттар дайындау оқушыларды экологиялық мәдениетке тәрбиелейді. Мұндай жобалар арқылы оқушылар қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау қажеттігін түсінеді.

Жобалық жұмыс барысында оқушылардың шығармашылық қабілеттерімен қатар, еңбек дағдылары да қалыптасады. Олар материалмен жұмыс істеу, құралдарды дұрыс пайдалану, жұмыс орнын таза ұстау сияқты қарапайым, бірақ маңызды дағдыларды меңгереді. Бұл дағдылар олардың күнделікті өмірінде де қажет болады. Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты жүйелі түрде қолдану оқушылардың еңбекке деген оң көзқарасын қалыптастырады, еңбектің нәтижесін бағалай білуге үйретеді.

Жобалық жұмысты қолдану тәжірибесінде кездесетін қиындықтар да жоқ емес. Кейбір оқушылардың шығармашылық идея ұсынуда қиналуы, уақытты дұрыс жоспарлай алмауы немесе материалдық мүмкіндіктердің шектеулі болуы сияқты мәселелер туындауы мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалім оқушыларға қолдау көрсетіп, балама нұсқаларды ұсынуы қажет. Мысалы, қымбат материалдардың орнына қолжетімді, қайта өңделетін материалдарды қолдану, жобаның көлемін оқушының мүмкіндігіне қарай бейімдеу тиімді шешім болуы мүмкін. Мұғалімнің икемділігі мен кәсіби шеберлігі жобалық жұмыстың сәтті жүзеге асуына ықпал етеді.

Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану тәжірибесі оқушылардың өзіндік пікірін қалыптастыруға да әсер етеді. Олар өз жұмысына сыни тұрғыдан қарап, не сәтті шыққанын, нені жетілдіру қажет екенін анықтай алады. Бұл рефлексия жасау дағдысының қалыптасуына алып келеді. Рефлексия арқылы оқушы өз тәжірибесінен сабақ алып, келесі жобаларда қателіктерін қайталамауға тырысады. Мұндай дағды оқушының тұлғалық дамуы үшін аса маңызды.

Жобалық жұмыс көркем еңбек сабағында білім мен тәрбиені қатар жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Оқушылар тек белгілі бір бұйымды жасап қана қоймай, оның мәнін, қолданылуын, эстетикалық маңызын түсінеді. Бұл олардың өнерге деген көзқарасын кеңейтеді, эстетикалық талғамын дамытады. Сонымен қатар, жобалық жұмыс барысында оқушылардың шыдамдылығы, ұқыптылығы, табандылығы қалыптасады. Бір жұмысты соңына дейін жеткізу – оқушы үшін үлкен тәжірибе.

Осылайша, көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану оқыту үдерісін тиімді ұйымдастырудың маңызды құралы болып табылады. Ол оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырып, пәннің мазмұнын тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді. Жобалық жұмыс арқылы көркем еңбек сабағы тек орындаушылық сипатта емес, ойлануды, талдауды, бағалауды талап ететін кешенді оқу әрекетіне айналады.

Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану тәжірибесі оқушылардың білім сапасына оң әсер ететіні тәжірибе жүзінде дәлелденіп отыр. Жобалық жұмыс барысында оқушы тек мұғалімнің нұсқауын орындаушы емес, өз оқу әрекетінің белсенді қатысушысы болады. Бұл оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, оның шығармашылық қабілетін, өзіне деген сенімділігін қалыптастырады. Көркем еңбек сабағында жобалық жұмысты жүйелі түрде қолдану арқылы оқушылардың эстетикалық талғамы, еңбек мәдениеті және шығармашылық ойлауы біртіндеп дамиды.

Жобалық жұмыстың көркем еңбек пәніндегі басты ерекшелігі – оның практикалық бағыттылығы. Оқушылар өз идеяларын нақты өнім арқылы жүзеге асырады. Бұл олардың еңбектің нәтижесін көруіне, өз жұмысын бағалай білуіне мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибе оқушыларды жауапкершілікке, ұқыптылыққа, табандылыққа тәрбиелейді. Сонымен қатар, жобалық жұмыс барысында оқушылар өзара тәжірибе алмасып, бір-бірінен үйренеді, бұл ұжымдық мәдениетті қалыптастыруға ықпал етеді.

Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану оқушылардың өмірлік дағдыларын дамытуға да септігін тигізеді. Олар уақытты жоспарлау, материалды тиімді пайдалану, мәселені шешудің балама жолдарын табу сияқты маңызды қабілеттерді меңгереді. Бұл дағдылар оқушының болашақта кез келген салада табысты болуына негіз бола алады. Жобалық жұмыс арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілеті артып, өздігінен ақпарат іздеу, оны өңдеу, қолдану дағдылары қалыптасады.

Жобалық жұмыстың тәрбиелік мәні де ерекше. Ұлттық мәдениетке негізделген жобалар оқушылардың туған халқына, оның салт-дәстүріне, өнеріне деген құрметін арттырады. Сонымен қатар, заманауи және экологиялық бағыттағы жобалар оқушыларды қоғамдағы өзекті мәселелерге бейжай қарамауға, жауапкершілікпен ойлауға тәрбиелейді. Көркем еңбек пәні осылайша оқушыны жан-жақты дамытатын, рухани және мәдени құндылықтарды бойына сіңіретін маңызды пән ретінде көрініс табады.

Жобалық жұмысты тиімді қолдану үшін мұғалімнің кәсіби шеберлігі шешуші рөл атқарады. Мұғалім оқушыларға дұрыс бағыт-бағдар беріп, олардың шығармашылық бастамаларын қолдап, әр оқушының мүмкіндігін ескеруі қажет. Жобалық оқытуда мұғалімнің икемділігі, шыдамдылығы және шығармашылық көзқарасы оқыту үдерісінің сапасын арттырады. Сонымен қатар, мұғалім бағалау критерийлерін нақты анықтап, оқушыларды әділ бағалауы маңызды. Бұл оқушылардың өз еңбегіне жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану – қазіргі білім беру талаптарына сай келетін, оқушының шығармашылық және тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін тиімді әдіс. Жобалық жұмыс арқылы көркем еңбек сабағы оқушылар үшін қызықты, мазмұнды және өмірмен байланысты оқу үдерісіне айналады. Бұл әдіс оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың болашақта өз білімін тәжірибеде қолдана алатын, шығармашыл тұлға болып қалыптасуына негіз қалайды.

Қорытынды.

Көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты қолдану тәжірибесі оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда, эстетикалық талғамын қалыптастыруда және еңбекке деген оң көзқарасын тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. Жобалық жұмыс оқушылардың өздігінен ойлануына, ізденуіне, нақты нәтиже алуға ұмтылуына мүмкіндік береді. Бұл әдіс арқылы көркем еңбек сабағы білім мен тәрбиені ұштастыратын, оқушының тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін тиімді оқу кеңістігіне айналады. Сондықтан көркем еңбек пәнінде жобалық жұмысты жүйелі және мақсатты түрде қолдану – білім беру сапасын арттырудың маңызды жолдарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының орта білім беру мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы.
2. Жобалық оқыту технологиялары: теориясы мен тәжірибесі. – Алматы, 2019.
3. Көркем еңбек пәнін оқыту әдістемесі. – Алматы, 2020.
4. Ұлттық қолөнер және сәндік-қолданбалы өнер негіздері. – Астана, 2018.
5. Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2021.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Сиверина Марина Владимировна
*Туркестанская область, Тюлькубасский район,
школа гимназия имени М. Ломоносова,
учитель начальных классов*

Аннотация.

В условиях модернизации системы образования особую значимость приобретает компетентностный подход, ориентированный не только на усвоение знаний, но и на формирование у обучающихся ключевых компетенций, необходимых для успешной социализации и дальнейшего обучения. Начальная школа является фундаментальным этапом общего образования, на котором закладываются основы учебной деятельности, личностного развития и познавательной активности ребенка. В статье рассматривается сущность компетентностного подхода в начальном образовании, его теоретические основы, цели и задачи, а также роль учителя начальных классов в формировании ключевых компетенций младших школьников. Особое внимание уделяется значению компетентностного подхода для развития личности ребенка, его самостоятельности, ответственности и готовности к обучению на последующих ступенях образования.

Современное образование переживает период глубоких преобразований, связанных с изменением требований общества к результатам обучения и воспитания подрастающего поколения. Если ранее основной акцент делался на передачу определённого объема знаний, умений и навыков, то в настоящее время приоритет смещается в сторону формирования личности обучающегося, способной самостоятельно мыслить, принимать решения, взаимодействовать с окружающими и применять полученные знания в реальных жизненных ситуациях. В этом контексте компетентностный подход выступает как одна из ведущих методологических основ современного образования, в том числе и начального.

Начальное образование играет особую роль в системе общего образования, поскольку именно на этом этапе происходит становление учебной деятельности ребенка, формирование его отношения к обучению, школе и окружающему миру. Младший школьный возраст является чувствительным периодом для развития познавательных процессов, коммуникативных навыков, нравственных качеств и базовых учебных умений.

Поэтому внедрение компетентностного подхода в начальной школе имеет принципиальное значение для обеспечения качественного образования и гармоничного развития личности учащегося.

Компетентностный подход в начальном образовании предполагает ориентацию образовательного процесса на формирование у младших школьников совокупности ключевых и предметных компетенций, которые обеспечивают готовность ребенка к дальнейшему обучению и жизни в обществе. Под компетенцией в педагогической науке понимается интегративное качество личности, включающее знания, умения, навыки, опыт деятельности, ценностные установки и способность применять их в различных ситуациях. Таким образом, компетентностный подход выходит за рамки традиционного усвоения учебного материала и направлен на развитие функциональной грамотности учащихся.

В условиях реализации компетентностного подхода изменяется сама цель начального образования. Если ранее основной целью считалось формирование у детей прочных знаний по основным учебным предметам, то сегодня акцент делается на развитие у них универсальных учебных действий, способности к самостоятельному обучению, умения работать с информацией, взаимодействовать с другими людьми и осознавать свою ответственность за результаты собственной деятельности. Начальная школа должна не только обучать, но и воспитывать, развивать, формировать у ребенка целостное представление о мире и своем месте в нем.

Особую роль в реализации компетентностного подхода в начальном образовании играет учитель. Именно от его профессиональной позиции, педагогического мастерства и готовности к инновационной деятельности зависит успешность формирования компетенций у младших школьников. Учитель начальных классов выступает не только источником знаний, но и организатором учебной деятельности, наставником, помощником и партнером ребенка в процессе познания. Он создает условия для активного участия учащихся в учебном процессе, стимулирует их познавательный интерес, развивает самостоятельность и инициативу.

Компетентностный подход требует от учителя переосмысления традиционных методов и форм обучения. В центре образовательного процесса оказывается ученик с его индивидуальными особенностями, потребностями и возможностями. Обучение строится на основе деятельностного подхода, при котором знания приобретаются в процессе активной деятельности учащихся, решения учебных и практических задач, выполнения проектов, работы в группах и парах. Такой подход способствует развитию у младших школьников не только предметных знаний, но и коммуникативных, регулятивных и личностных компетенций.

Важным аспектом компетентностного подхода в начальном образовании является формирование у учащихся учебной мотивации и положительного отношения к обучению. Младший школьник должен осознавать смысл и значимость учебной деятельности, видеть ее связь с реальной жизнью. Для этого учитель использует разнообразные педагогические приемы, направленные на активизацию познавательного интереса, создание проблемных ситуаций, включение детей в исследовательскую и творческую деятельность. Обучение становится для ребенка не обязанностью, а увлекательным процессом познания.

Компетентностный подход также предполагает развитие у младших школьников навыков самоконтроля и самооценки. Ребенок учится анализировать свои действия, оценивать результаты своей работы, выявлять ошибки и находить пути их исправления. Это способствует формированию ответственности за собственное обучение и развитию рефлексивных умений, которые являются важной составляющей учебной компетентности. Учитель, в свою очередь, оказывает поддержку учащимся, создает ситуацию успеха и формирует уверенность ребенка в своих силах.

В условиях компетентностного подхода особое значение приобретает интеграция обучения и воспитания. Начальная школа должна способствовать формированию у детей нравственных ценностей, уважительного отношения к окружающим, умения сотрудничать и соблюдать правила поведения в коллективе. Через учебную деятельность, совместные проекты, игровые и творческие задания у младших школьников формируются социальные и коммуникативные компетенции, необходимые для успешного взаимодействия в обществе.

Таким образом, компетентностный подход в начальном образовании представляет собой целостную систему организации учебного процесса, ориентированную на развитие личности ребенка и формирование у него ключевых компетенций. Его реализация требует от учителя высокого уровня профессиональной подготовки, гибкости мышления и готовности к постоянному саморазвитию. Именно в начальной школе закладываются основы компетентной личности, способной к дальнейшему обучению и успешной жизнедеятельности.

Реализация компетентностного подхода в начальном образовании требует создания особой образовательной среды, в которой ребенок выступает активным субъектом учебного процесса. Такая среда должна способствовать развитию познавательной активности, инициативности и самостоятельности младших школьников. Важно, чтобы обучение строилось не на механическом запоминании информации, а на осмыслении, понимании и практическом применении знаний. Именно через активную деятельность ребенок осваивает способы мышления, учится анализировать, сравнивать, делать выводы и принимать решения.

Одним из ключевых компонентов компетентностного подхода является формирование универсальных учебных действий, которые обеспечивают способность учащихся к саморазвитию и самосовершенствованию. В начальной школе закладываются основы регулятивных, познавательных, коммуникативных и личностных универсальных учебных действий. Регулятивные умения проявляются в способности планировать свою деятельность, ставить цели, контролировать и оценивать результаты своей работы. Познавательные умения связаны с умением работать с информацией, использовать различные способы решения учебных задач, применять логические операции. Коммуникативные умения формируются в процессе взаимодействия с учителем и сверстниками, а личностные — в ходе осмысления собственных ценностей, мотивов и отношений.

Компетентностный подход предполагает использование разнообразных педагогических технологий, направленных на активизацию учебной деятельности учащихся. В начальном образовании широко применяются игровые технологии, проблемное обучение, проектная деятельность, элементы исследовательской работы. Игра остается ведущим видом деятельности младших школьников, поэтому ее использование в учебном процессе способствует более глубокому усвоению материала и развитию ключевых компетенций. Через игру дети учатся сотрудничать, соблюдать правила, принимать на себя различные роли и находить выход из проблемных ситуаций.

Проектная деятельность является эффективным средством реализации компетентного подхода в начальной школе. Участие в проектах позволяет младшим школьникам приобретать опыт самостоятельной работы, учит их ставить цели, планировать действия, искать и анализировать информацию, представлять результаты своей деятельности. Проекты могут быть как индивидуальными, так и групповыми, что способствует развитию коммуникативных навыков и умения работать в команде. В процессе проектной деятельности формируются не только предметные, но и метапредметные компетенции.

Особое внимание в рамках компетентного подхода уделяется формированию функциональной грамотности младших школьников. Функциональная грамотность предполагает способность ребенка применять полученные знания и умения в повседневной жизни, решать практические задачи, ориентироваться в информационном пространстве. В начальной школе формируются основы читательской, математической, информационной и коммуникативной грамотности. Эти навыки являются необходимыми для успешного обучения на последующих ступенях образования и адаптации в современном обществе.

Важным условием реализации компетентного подхода является индивидуализация обучения. Каждый ребенок приходит в школу со своим уровнем подготовки, особенностями развития и темпом усвоения учебного материала. Учитель должен учитывать индивидуальные возможности учащихся, создавать условия для раскрытия их потенциала и поддерживать мотивацию к обучению. Использование дифференцированных заданий, индивидуальных маршрутов обучения и гибких форм организации учебной деятельности позволяет обеспечить успешность каждого ребенка.

Компетентностный подход также предполагает изменение системы оценивания учебных достижений младших школьников. Традиционная оценка, ориентированная исключительно на проверку знаний, не в полной мере отражает уровень сформированности компетенций. В начальной школе важно использовать формативное оценивание, которое направлено на поддержку учебного процесса, развитие самооценки и рефлексии учащихся. Учитель оценивает не только конечный результат, но и процесс деятельности ребенка, его усилия, инициативу и прогресс.

Большое значение в компетентном подходе имеет взаимодействие школы и семьи. Родители являются важными участниками образовательного процесса, от их поддержки и понимания целей обучения во многом зависит успешность формирования компетенций у ребенка. Учитель начальных классов должен выстраивать партнерские отношения с родителями, информировать их о целях и задачах компетентного подхода, привлекать к совместной деятельности и воспитательной работе. Такое сотрудничество способствует созданию единого образовательного пространства и гармоничному развитию личности ребенка.

Компетентностный подход в начальном образовании направлен также на формирование у детей положительного отношения к школе и обучению в целом. Успешный опыт учебной деятельности, чувство уверенности в своих силах и поддержка со стороны учителя и одноклассников способствуют развитию устойчивой мотивации к обучению. Ребенок начинает воспринимать учебу как значимую и интересную деятельность, что является важным условием его дальнейших образовательных достижений.

Таким образом, реализация компетентного подхода в начальном образовании представляет собой сложный и многогранный процесс, требующий системного подхода, профессиональной компетентности учителя и создания благоприятной образовательной среды. Формирование ключевых компетенций у младших школьников обеспечивает не только успешное освоение учебных программ, но и развитие личности ребенка, его готовность к обучению и жизни в современном обществе.

Компетентностный подход в начальном образовании является важнейшим условием повышения качества обучения и воспитания младших школьников. Его реализация направлена на формирование у детей не только предметных знаний, но и совокупности ключевых компетенций, обеспечивающих успешную учебную деятельность, социальную адаптацию и личностное развитие. Начальная школа выступает фундаментом всей системы образования, и именно на этом этапе закладываются основы учебной самостоятельности, познавательной активности и ценностных ориентаций личности ребенка.

В условиях компетентного подхода меняется характер образовательного процесса: обучение становится более гибким, деятельностным и ориентированным на потребности и возможности учащихся. Ребенок перестает быть пассивным объектом обучения и становится активным участником образовательного взаимодействия. Он учится ставить цели, планировать свою деятельность, анализировать результаты и нести ответственность за собственное обучение. Эти умения имеют долгосрочное значение и способствуют успешному продолжению образования на последующих ступенях.

Особая роль в реализации компетентного подхода принадлежит учителю начальных классов. Педагог выступает не только носителем знаний, но и организатором образовательной среды, в которой каждый ребенок получает возможность проявить свои способности и раскрыть личностный потенциал. Профессиональная компетентность учителя, его готовность к использованию современных педагогических технологий и

инновационных методов обучения являются ключевыми факторами успешного формирования компетенций у младших школьников.

Компетентностный подход способствует интеграции обучения и воспитания, что особенно важно в начальной школе. Через учебную деятельность, совместную работу, игровые и проектные формы у детей формируются нравственные качества, коммуникативные навыки, умение сотрудничать и уважать мнение других. Эти качества являются основой гармоничного развития личности и успешного взаимодействия в обществе. Формирование ценностных ориентиров и положительного отношения к обучению становится важной составляющей образовательного процесса.

Таким образом, компетентностный подход в начальном образовании представляет собой эффективную педагогическую стратегию, направленную на развитие личности ребенка и подготовку его к жизни в современном обществе. Его внедрение требует системного подхода, профессионального роста педагогов и активного взаимодействия всех участников образовательного процесса. Реализация компетентностного подхода обеспечивает создание условий для формирования компетентной, самостоятельной и социально ответственной личности, способной к непрерывному обучению и самореализации.

Компетентностный подход в начальном образовании является приоритетным направлением развития современной системы обучения. Он ориентирован на формирование у младших школьников ключевых компетенций, обеспечивающих их готовность к дальнейшему обучению, социальной адаптации и личностному росту. Реализация данного подхода позволяет повысить качество образовательного процесса, сделать его более практико-ориентированным и значимым для ребенка. Начальная школа, реализующая компетентностный подход, создает прочную основу для успешного обучения и воспитания подрастающего поколения.

1. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. – Ростов-на-Дону, 2000.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – Москва, 2004.
3. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении. – Москва, 2003.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва, 2005.
5. Федеральные государственные образовательные стандарты начального общего образования. – Москва, 2021.
6. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – Москва, 2006.
7. Подласый И.П. Педагогика начальной школы. – Москва, 2010.

ҚАЗАҚ КҮРЕСІ - ҰЛТТЫҚ БОЛМЫС НЕГІЗІ

Көкенов Жасұлан Әбділдәбекұлы
*Абай облысының білім басқармасы Бородулиха ауданы
 білім бөлімінің, «Переменовка орта мектебі»КММ
 Дене шыңғытыру пәні мұғалімі*

Мектеп	«Переменовка орта мектебі» КММ			
Күні				
Сынып	9			
Сабақтың тақырыбы	«Жаттығуға дайындық: денені қыздыру әдістері».			
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаттары	1. Жаттығуға дайындықтағы қыздыру жаттығуларының маңызын түсіндіру. 2. Дене мүшелеріне арналған қыздыру әдістерін тәжірибеде орындау. 3. Салауатты өмір салтын ұстануда жүйелі дайындықтың құндылығын бағалау.			
Сабақтың мақсаты	Оқушылар жаттығуға дайындықтың маңызын түсінеді, әртүрлі қыздыру әдістерін меңгереді және оны қауіпсіздік пен денсаулық сақтау тұрғысынан қолдана алады			

Сабақтың барысы

Сабақтың кезеңі	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Сабақтың басы 5 мин	Оқушылардың көңіл күйін бақылап, жаңа тақырыппен таныстырады.			Интерактивті тақта

Сабақтың ортасы 30 мин	Теориялық түсінік Дене қыздыру жаттығулары спорт алдындағы ең негізгі дайындық кезеңі болып саналады. Ол бұлшық еттерді сергітіп, буындарды қозғалмалы етеді, жарақаттың алдын алады. Қыздыру әдістері жалпы (жүгіру, секіру) және арнайы (қол, аяқ, белге арналған жаттығулар) түрлерге бөлінеді. Жаттығуға дұрыс дайындалған спортшы өзінің күшін тиімді пайдаланып, нәтижеге оңай жетеді. Тапсырма 1. «Қыздыру қимылдары эстафетасы» (әдіс: Эстафета-ойын) Сынып бірнеше топқа бөлінеді. Әр топқа қыздыруға арналған бір қимыл түрі беріледі (мысалы: жүгіру, секіру, иықты айналдыру). Топ мүшелері кезекпен шығып, эстафета түрінде жаттығуды көрсетеді. Соңында барлық қимылдар біріктіріліп, толық кешен жасалады. Бұл тапсырма ынтымақтастықты және физикалық белсенділікті дамытады. Рефлексия: «Эстафета кезінде мен ... қимылды жақсы орындадым, ал ... маған қиындау болды». Тапсырма 2. «Жаттығуды құрастыр» (әдіс: Конструктор әдісі) Әр топқа түрлі қимылдар жазылған карточкалар беріледі (мысалы: 10 рет отырып-тұру, 20 рет секіру, қолды айналдыру). Топ осы карточкаларды пайдаланып, өздерінің «қыздыру жаттығу кешенін» құрастырады. Кейін олар өз жаттығуларын сынып алдында көрсетеді. Бұл тапсырма шығармашылық ойлау мен қозғалыс дағдысын дамытады. Рефлексия: «Өзіміз құрастырған жаттығудың ең пайдалы бөлігі ... болды». Тапсырма 3. «Қыздыру мен жарақат» (әдіс: Ситуациялық талдау) Мұғалім спортшыларға қатысты бірнеше жағдай айтады: «Спортшы қыздырынбай күреске шықты», «Белді дұрыс айналдырмады», «Аяқ бұлшықеті тартылды». Оқушылар талқылап, қай жерде қате кеткенін және дұрыс шешім қандай болатынын айтады. Бұл тапсырма қауіпсіздік мәдениетін қалыптастырады. Рефлексия: «Мен түсіндім, егер қыздырынбасам ... болуы мүмкін, сондықтан ... маңызды». Тапсырма 4. «Жаттығу нұсқаушысы» (әдіс: Рөлдік ойын) Әр топтан бір оқушы «нұсқаушы» рөлінде шығып, сыныпты қыздыру жаттығуына дайындайды. Қалғандары «спортшылар» ретінде орындайды. Нұсқаушының қимылдарды дұрыс көрсетуі мен дауыс ырғағы бағаланады. Бұл көшбасшылықты және сенімді сөйлеуді дамытады. Рефлексия: «Нұсқаушы болған кезде мен ... сезіндім, ал орындаушы болғанда ...	Оқушы жұмыс жасайды Оқушы өз жұмыстарының қорытындыларын сынып алдында қорғайды. Оқушы бір-біріне қосымша сұрақтар, қойып, бір-бірін толықтырады	Дескриптор. Мұғалім белсенділік танытқан оқушыларды «Мадақтау сөз» әдісі арқылы бағалайды: «Жарайсың! Жақсы! Өте жақсы! Талтын!»	Жұмыс парақтары Интерактивті тақта Ақпараттық мәтін
---	--	---	--	---

	үйрендім».			
	Тапсырма 5. «Кинестетикалық қимылдар» (әдіс: Музыкамен қимыл) Мұғалім әуен қосып, оқушыларды ритмге сәйкес қыздыру жаттығуларын жасауға шақырады. Музыканың қарқынына қарай қимыл түрлері өзгереді: баяу – созылу, орташа – жүгіру, жылдам – секіру. Бұл жаттығу көңіл-күйді көтеріп, спортты қызықты етеді. Әр оқушы өз қимылын қоса алады. Рефлексия: «Музыкамен қыздырыну маған ... әсер берді, себебі...».			
Сабақтың соңы 10 мин	Сабақтың қорытынды кезеңі оқушылардың ағзасын қалпына келтіруге және өткен материалды бекітуге бағытталады. • Босаңсыту жаттығулары (3 минут): тыныс алу жаттығулары, бұлшық еттерді жеңіл созу. • Қалпына келтіру қимылдары (3 минут): мойын, иық, бел, аяқ бұлшық еттеріне арналған баяу қимылдар. • Қорытындылау (4 минут): сабақта орындалған жаттығуларға қысқаша талдау, қауіпсіздік ережелерін еске салу, оқушыларды мадақтау.			

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ

Ахмедова Мамура Саитдиновна
Шымкент қаласы, Қаратау ауданы
№109 жалпы орта білім беретін мектеп
Қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі

Аннотация.

Бұл мақалада қазақ халқының ұлы ойшылы, ақын, ағартушы Абай Құнанбайұлының шығармаларын оқыту арқылы оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие берудің маңызы жан-жақты қарастырылады. Қазіргі жаһандану дәуірінде жас ұрпақтың

рухани болмысын қалыптастыру, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіру білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі болып отыр. Осы тұрғыда Абайдың поэзиялық мұрасы мен қара сөздері – адамгершілік, имандылық, еңбекқорлық, әділдік, білімге құштарлық сияқты асыл қасиеттерді насихаттайтын сарқылмас рухани қазына. Мақалада Абай шығармаларындағы тәрбиелік идеялардың мәні ашылып, оларды қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында тиімді қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері талданады. Сонымен қатар оқушылардың тұлғалық дамуына, ішкі жан дүниесінің байуына ықпал ететін рухани-адамгершілік тәрбиенің мазмұны айқындалады.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік, мәдени және рухани өзгерістер білім беру саласына да жаңа талаптар қойып отыр. Мектеп тек білім беретін орын ғана емес, сонымен қатар оқушының тұлға ретінде қалыптасуына, оның адамгершілік ұстанымдарының орнығуына ықпал ететін маңызды орта болып табылады. Осы үдерісте қазақ тілі мен әдебиет пәнінің орны айрықша, себебі бұл пәндер арқылы оқушылар ұлттық болмысты, халықтың дүниетанымын, рухани мұрасын терең танып-біледі. Әсіресе Абай Құнанбайұлының шығармаларын оқыту – рухани-адамгершілік тәрбиенің қуатты құралы. Абай өз шығармаларында адам өмірінің мәні, ар-ождан, мінез, ақыл мен жүрек үйлесімі туралы терең философиялық ойлар айтқан. Ақын көтерген мәселелер бүгінгі күнде де өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Абай шығармаларындағы негізгі идеялардың бірі – толық адам концепциясы. Ақын адам бойындағы жақсы қасиеттер мен жағымсыз мінездерді салыстыра отырып, нағыз адам қандай болуы керек деген сұраққа жауап іздейді. Ол үшін адамда ақыл, қайрат, жүрек тең болуы қажет екенін алға тартады. Бұл ойлар оқушы санасына рухани тәрбие беруде аса маңызды. Себебі қазіргі жасөспірімдер ақпарат тасқынының ортасында қалып, кейде рухани бағдарынан жаңылып қалуы мүмкін. Осындай жағдайда Абайдың даналық сөздері оқушыға өмірлік бағыт-бағдар беретін рухани тірекке айналады.

Қазақ әдебиеті сабақтарында Абай шығармаларын оқыту тек мәтінді талдаумен шектелмеуі тиіс. Әдеби шығарма арқылы оқушының ішкі жан дүниесіне әсер ету, оны ойландыру, өзін-өзі тануға жетелеу – басты мақсат. Абайдың өлеңдері мен қара сөздерінде адамгершілік мәселелері ашық әрі нақты айтылады. Мысалы, ақынның еңбек, білім, ғылым туралы ойлары жас ұрпақты жалқаулықтан, немқұрайдылықтан сақтандырады. «Ғылым таппай мақтанба», «Интернатта оқып жүр», «Әсемпаз болма әрнеге» сияқты өлеңдерінде Абай білімнің адам өміріндегі рөлін ерекше атап көрсетеді. Бұл шығармаларды оқыту барысында оқушылар тек көркемдік ерекшеліктерді ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік мәнін де терең ұғынады.

Рухани-адамгершілік тәрбие – тұлғаның ішкі әлемін байытып, оның қоғамдағы орнын саналы түрде анықтауына көмектесетін күрделі үдеріс. Абай шығармалары осы үдерістің мазмұнын байыта түседі. Ақын адам бойындағы жаман қасиеттерді – надандық, өсек, өтірік, мақтаншақтық, еріншектік, бекер мал шашпақ сияқты мінездерді қатты сынайды. Бұл қасиеттердің адамды рухани құлдырауға апаратынын көрсетеді. Оқушылар бұл ойларды қабылдау арқылы өз мінез-құлқына сын көзбен қарауға, өзін-өзі тәрбиелеуге үйренеді.

Абайдың қара сөздері – рухани-адамгершілік тәрбиенің нағыз мектебі. Қара сөздерінде ақын халықтың мінез-құлқын, қоғамдағы келеңсіздіктерді ашық айтып, адам болмысына терең талдау жасайды. Мысалы, жетінші қара сөзінде бала тәрбиесі, адамның талаптануы туралы айтылса, он тоғызыншы қара сөзінде адамның есті болуы, ақылмен өмір сүруі жөнінде ой қозғалады. Бұл қара сөздерді талдау барысында оқушылар философиялық ойлауға, өмірлік мәселелерге терең үңілуге дағдыланады.

Қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі үшін Абай шығармаларын оқытуда басты міндет – оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, ойлай алатын, пікір білдіретін тұлға ретінде қалыптастыру. Сабақ барысында сұрақ-жауап, пікірталас, эссе жазу, өмірмен байланыстыру сияқты әдістерді қолдану арқылы оқушылардың рухани дүниесіне әсер етуге болады. Абайдың «адам бол» деген ұстанымы сабақтың негізгі өзегіне айналуы тиіс. Бұл ұстаным оқушының өзін-өзі тануына, ішкі жауапкершілігін сезінуіне ықпал етеді.

Абай шығармаларындағы имандылық мәселесі де рухани тәрбиенің маңызды құрамдас бөлігі. Ақын дінді соқыр сенім ретінде емес, адамды ізгілікке, адалдыққа бастайтын рухани құндылық ретінде түсіндіреді. Оның Алланы сүю, адамзатты сүю, әділетті сүю туралы ойлары оқушыларды мейірімділікке, кешірімділікке, өзгеге жанашыр болуға тәрбиелейді. Бұл идеялар қазіргі қоғамда ерекше маңызға ие, себебі адамаралық қатынастарда рухани құндылықтардың әлсіреуі жиі байқалады.

Осылайша, Абай шығармаларын оқыту – рухани-адамгершілік тәрбиенің тиімді жолы. Ақынның көркем мұрасы оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп қана қоймай, олардың мінез-құлқына, өмірге деген көзқарасына оң әсер етеді. Бұл үдеріс үздіксіз, жүйелі түрде жүзеге асқанда ғана нәтижелі болады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі, шығармашылық ізденісі Абай мұрасын оқытудағы тәрбиелік ықпалды күшейте түседі.

Абай шығармаларын оқытудағы рухани-адамгершілік тәрбиенің тиімділігі көбінесе мұғалімнің оны қалай ұйымдастыра алуына байланысты. Әдеби шығарманы оқыту тек ақпарат беру емес, ол – оқушының жүрегіне жол табу, ойына қозғау салу, ішкі дүниесін ояту. Осы тұрғыда Абай мұрасын оқытуда мұғалім оқушыны тек тыңдаушы емес, ой қорытып, өзіндік пікір айта алатын тұлға ретінде қалыптастыруды көздеуі тиіс. Абай көтерген мәселелер оқушының жас ерекшелігіне сай өмірлік тәжірибесімен ұштасқанда ғана шынайы тәрбиелік мәнге ие болады.

Абай поэзиясындағы адамгершілік мәселелерін түсіндіруде салыстыру, талдау, ойтолғау әдістері ерекше нәтиже береді. Ақын адам бойындағы жақсы мен жаманды қатар алып көрсетеді. Бұл тәсіл оқушыға өз мінез-құлқын саралап, өзін-өзі бағалауға мүмкіндік береді. Мысалы, «Бес нәрседен қашық бол, бес нәрсеге асық бол» деген өсиеті арқылы Абай адам өміріндегі негізгі құндылықтарды нақтылап береді. Осы өлеңді оқыту барысында оқушылармен бірге жақсы қасиеттердің өмірдегі көрінісі, олардың адам тағдырына әсері туралы әңгіме өрбіту рухани тәрбиенің тереңдеуіне ықпал етеді.

Абай шығармаларында көтерілген тағы бір маңызды мәселе – жауапкершілік. Ақын адамды өз өміріне, сөзі мен ісіне жауап бере алатын саналы тұлға ретінде көреді. Ол қоғамдағы келеңсіздіктердің негізгі себебін адамның өзіне талап қоя алмауынан, ерік-жігердің әлсіздігінен деп түсіндіреді. Бұл идеялар жасөспірімдер үшін аса маңызды, себебі олар тұлға ретінде қалыптасу кезеңінде өз әрекеттерінің салдарын толық сезіне бермейді. Абайдың «өзіңе сен, өзінді алып шығар» деген мазмұндағы ойлары оқушыны дербестікке, жауапкершілікке тәрбиелейді.

Қара сөздердегі адам тәрбиесіне қатысты ойлар оқушылардың рухани дамуына тікелей әсер етеді. Әсіресе, адамның мінезі, тәрбиесі, ақыл мен жүрек туралы тұжырымдар оқушы санасында терең із қалдырады. Абай адам мінезінің бір қалыпта тұрмайтынын, оны тәрбиелеу арқылы өзгертуге болатынын айтады. Бұл ойлар оқушыларды өзін-өзі тәрбиелеуге, кемшіліктерімен жұмыс істеуге жетелейді. Мұғалім қара сөздерді талдау барысында оқушыларға өмірлік жағдаяттармен байланыстыра отырып сұрақтар қоюы маңызды. Мұндай жұмыс оқушылардың ойлау қабілетін дамытып, рухани дүниесін байытады.

Абай шығармаларын оқыту барысында оқушының эмоциялық қабылдауына да мән беру қажет. Әдебиет – сезімге әсер ететін пән. Ақынның табиғат лирикасы, адам жанының күйзелісін бейнелейтін өлеңдері оқушыны толғандырып, эстетикалық тәрбие береді. Табиғат пен адам арасындағы үйлесімділік, өмірдің өткіншілігі, уақыттың қадірі туралы ойлар оқушының өмірге деген көзқарасын қалыптастырады. Бұл – рухани тәрбиенің маңызды қыры.

Рухани-адамгершілік тәрбие беруде Абай шығармаларын қазіргі өмірмен байланыстырудың маңызы зор. Оқушы Абай айтқан ойлардың бүгінгі қоғамда да өзекті екенін сезінгенде ғана оның мәнін терең түсінеді. Мысалы, жалқаулық, надандық, бірін-бірі көре алмау сияқты қасиеттердің қазіргі қоғамдағы көріністерін

талқылау оқушыларды ойлануға жетелейді. Бұл әдіс Абай мұрасының өміршендігін дәлелдей отырып, оқушының сыни көзқарасын қалыптастырады.

Мұғалімнің басты міндеттерінің бірі – оқушыны Абайды жаттап алуға емес, түсінуге үйрету. Түсінген адам ғана алған тәрбиені өмірінде қолдана алады. Сондықтан сабақта шығармашылық тапсырмаларға, пікір білдіруге, өз ойын дәлелдеуге мүмкіндік беру қажет. Оқушылардың Абай шығармалары бойынша эссе, ойтолғау жазуы, өз өмірімен байланыстыра пікір айтуы рухани тәрбиенің нәтижелілігін арттырады.

Абай шығармалары арқылы берілетін рухани-адамгершілік тәрбие оқушының тек мектептегі жетістігіне ғана емес, оның болашақтағы азаматтық ұстанымына да әсер етеді. Ақын армандаған адам бейнесі – әділ, адал, білімді, еңбекқор, мейірімді тұлға. Осындай тұлғаны қалыптастыру – бүгінгі білім беру жүйесінің басты мақсаты. Бұл мақсатқа жетуде Абай мұрасы баға жетпес рухани тірек болып табылады.

Абай шығармаларын оқытудағы рухани-адамгершілік тәрбиенің нәтижелілігі ең алдымен оқушының ішкі дүниесінде болып жатқан өзгерістерден көрінеді. Абай мұрасымен жүйелі түрде жұмыс жасаған оқушы өмірге, адамға, қоғамға басқаша көзқараспен қарай бастайды. Ақынның терең ойлары жасөспірімнің санасында із қалдырып, оны өз мінез-құлқын, іс-әрекетін саралауға жетелейді. Бұл – рухани тәрбиенің ең маңызды көрсеткіші. Себебі шынайы тәрбие сыртқы бақылаумен емес, адамның ішкі сенімі арқылы қалыптасады.

Абай шығармаларындағы негізгі рухани құндылықтар – адамды сүю, әділетті болу, адал еңбек ету, білімге ұмтылу, өзін-өзі дамыту – оқушының тұлғалық қалыптасуына тікелей әсер етеді. Ақын адамды тек қоғамның бір бөлшегі ретінде ғана емес, рухани кемелдікке ұмтылатын жеке тұлға ретінде қарастырады. Бұл көзқарас қазіргі білім беру жүйесінің тұлғаға бағытталған ұстанымымен толық үндеседі. Сондықтан Абай мұрасын оқыту арқылы оқушылардың тек әдеби білімін ғана емес, өмірлік ұстанымын да қалыптастыруға болады.

Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында Абай шығармаларын оқыту барысында оқушыларда ұлттық сана-сезім де қалыптасады. Ақынның қазақ халқының тағдыры, болашағы туралы ойлары, елдің бірлігі мен ынтымағы жөніндегі пікірлері жас ұрпақтың бойында отансүйгіштік сезімді оятады. Абай өз халқының кемшілігін ашық сынай отырып, оны түзетудің жолын да көрсетеді. Бұл – сындарлы көзқарасқа тәрбиелеудің үлгісі. Оқушы мұны түсіну арқылы өз халқының өткені мен бүгініне жауапкершілікпен қарауды үйренеді.

Рухани-адамгершілік тәрбие беруде Абай шығармаларының маңызы олардың өміршендігімен дәлелденеді. Ақын көтерген мәселелер белгілі бір кезеңмен шектелмейді, олар барлық уақытта өзектілігін сақтайды. Адамгершілік, ар-ұят, намыс, еңбек, білім сияқты ұғымдар әр дәуірде де маңызын жоймайды. Сондықтан Абай мұрасын оқыту – бүгінгі және болашақ ұрпақ тәрбиесінің негізі.

Мұғалім Абай шығармаларын оқытуда тек білім беруші емес, рухани бағыт-бағдар беруші рөлін де атқарады. Сабақта құрғақ талдаудан гөрі, оқушыны ойландыруға, толғандыруға, өзіндік пікір қалыптастыруға мүмкіндік берген жағдайда ғана тәрбиелік мақсат жүзеге асады. Абайдың әрбір өлеңі мен қара сөзін оқушының өмірімен байланыстыра отырып түсіндіру – мұғалім шеберлігінің көрінісі. Осындай жұмыс түрлері арқылы оқушы Абайды тек ақын ретінде ғана емес, рухани ұстаз ретінде қабылдайды.

Қорытындылай келе, Абай Құнанбайұлының шығармаларын оқыту – рухани-адамгершілік тәрбиенің ең тиімді жолдарының бірі. Ақын мұрасы оқушыларды адам болуға, өз-өзіне талап қоюға, қоғамға пайдалы азамат болуға тәрбиелейді. Абай айтқан асыл ойлар жас ұрпақтың жүрегіне жол тауып, олардың өмірлік ұстанымына айналғанда ғана білім беру үдерісінің басты мақсаты орындалады. Сондықтан Абай шығармаларын оқытуда оның тәрбиелік әлеуетін толық пайдалану – әрбір қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімінің басты міндеті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

Абай Құнанбайұлы. Шығармаларының толық жинағы. – Алматы.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы.

Жұмалиев Қ. Абайға дейінгі қазақ поэзиясы және Абай поэзиясының тілі. – Алматы.

Нұрғалиев Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. – Алматы.

Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. – Алматы.

Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы нормативтік құжаттары.

ENGLISH LANGUAGE LEARNING AS A TOOL FOR GLOBAL AND CULTURAL AWARENESS

Камалова Әсем Тоғызбайқызы

М.Тасова атындағы мамандандырылған №3 мектеп-интернаты

Ағылшын тілі пәні мұғалімі

Annotation

In the era of globalization, the English language has become more than just a means of communication; it has evolved into a powerful instrument for fostering global and cultural awareness. English serves as a bridge connecting people from diverse cultural, social, and linguistic backgrounds, enabling mutual understanding and cooperation across borders. This article explores the role of English language learning in developing global consciousness, intercultural competence, and respect for cultural diversity among learners. It examines how English education contributes to the formation of open-minded individuals

who are capable of navigating multicultural environments, understanding global issues, and engaging in meaningful intercultural dialogue. The article also highlights the educational, social, and cultural dimensions of English language learning, emphasizing its importance in modern school education as a tool for preparing students for active participation in a globalized world.

The rapid expansion of globalization has significantly transformed the way people interact, communicate, and perceive the world around them. Advances in technology, international trade, migration, and cultural exchange have created a global environment in which individuals are increasingly connected regardless of geographical boundaries. In this context, language plays a crucial role in facilitating communication and understanding among people from different nations and cultures. Among the many languages spoken worldwide, English has emerged as the dominant global lingua franca, widely used in education, business, science, diplomacy, and media. As a result, learning English is no longer limited to acquiring linguistic skills; it has become a gateway to global and cultural awareness.

English language learning provides learners with access to a vast array of cultural perspectives, values, and worldviews. Through exposure to authentic texts, literature, media, and communication with speakers from different cultural backgrounds, students gain insights into the lifestyles, traditions, beliefs, and social norms of other societies. This exposure helps learners develop an understanding that cultural differences are not barriers but opportunities for learning and enrichment. By engaging with diverse cultural content in English, students begin to appreciate both the uniqueness of other cultures and the shared human experiences that connect people across the globe.

One of the key contributions of English language learning to global awareness is its role in promoting intercultural competence. Intercultural competence refers to the ability to communicate effectively and appropriately with people from different cultural backgrounds. It involves not only linguistic proficiency but also cultural sensitivity, empathy, and the capacity to interpret and respect cultural differences. English language classrooms often serve as spaces where students encounter global issues, discuss international topics, and reflect on cultural diversity. These experiences encourage learners to move beyond ethnocentric perspectives and develop a more inclusive and global mindset.

In addition, English language learning enables students to access global knowledge and information. A significant portion of academic research, scientific publications, and educational resources is produced in English. By mastering the language, learners gain the ability to explore global challenges such as climate change, human rights, economic development, and technological innovation from multiple perspectives. This access empowers students to become informed global citizens who are aware of current world issues and capable of contributing to global solutions. English thus acts as a tool for intellectual growth and global engagement.

Cultural awareness is another essential outcome of English language learning. Cultural awareness involves recognizing, understanding, and respecting cultural differences while reflecting on one's own cultural identity. Through English education, learners are often encouraged to compare their native culture with those of English-speaking countries and other cultures represented in learning materials. This comparative approach fosters critical thinking and self-awareness, helping students understand their own cultural values more deeply while appreciating the diversity of global cultures. Such awareness is vital in a world where intercultural interactions are increasingly common.

Moreover, English language learning supports the development of communication skills that are essential for global interaction. Effective communication in a global context requires more than grammatical accuracy; it demands the ability to interpret meaning, understand context, and respond appropriately in diverse cultural situations. English language education emphasizes skills such as listening, speaking, reading, and writing in meaningful contexts, often involving real-life scenarios and intercultural communication tasks. These skills prepare learners to interact confidently and respectfully with people from different cultural backgrounds in both professional and social settings.

The role of teachers in promoting global and cultural awareness through English language learning is particularly significant. English teachers are not only language instructors but also cultural mediators who guide students in exploring global perspectives. By selecting culturally diverse materials, encouraging open discussions, and creating inclusive classroom environments, teachers can help students develop curiosity and respect for other cultures. Teachers can also integrate global themes into language lessons, such as traditions, social issues, and international cooperation, thereby enriching the learning experience and reinforcing the connection between language and culture.

In many educational systems, English language learning has become a key component of preparing students for participation in the global community. Schools recognize that proficiency in English enhances students' opportunities for higher education, international collaboration, and employment in a global labor market. However, the value of English extends beyond economic benefits; it also contributes to personal development and social cohesion. By learning English, students become more open to diversity, more adaptable to change, and more capable of building relationships across cultural boundaries.

Furthermore, English language learning can promote tolerance and mutual respect in multicultural societies. In classrooms where students come from different linguistic and cultural backgrounds, English often serves as a common language that unites learners. Through collaborative activities, group discussions, and shared learning experiences, students learn to appreciate diversity and work together despite cultural differences. This collaborative environment fosters social harmony and helps reduce prejudice and stereotypes by encouraging direct interaction and understanding.

Another important aspect of English language learning is its role in shaping students' identities in a globalized world. As learners engage with global cultures through English, they negotiate their own identities, balancing local cultural values with global influences. This process does not require abandoning one's cultural heritage; rather, it encourages learners to develop a flexible and inclusive identity that embraces both local and global perspectives. English becomes a tool for expressing one's identity while engaging with the wider world.

The integration of technology into English language learning has further expanded opportunities for global and cultural awareness. Online platforms, virtual exchanges, and digital resources allow students to communicate with peers from different countries, participate in international projects, and access authentic cultural content. These technological tools make global interaction more immediate and accessible, transforming the English classroom into a window to the world. Through such experiences, learners gain firsthand exposure to cultural diversity and global communication.

Despite its many benefits, English language learning also presents challenges related to cultural representation and balance. It is important to ensure that English education does not promote cultural dominance or marginalize local cultures. Instead, English should be taught as an international language that belongs to all its users, regardless of their cultural background. By incorporating diverse cultural perspectives and encouraging respect for linguistic and cultural diversity, educators can ensure that English language learning supports cultural awareness rather than cultural homogenization.

In conclusion, English language learning plays a vital role in fostering global and cultural awareness in today's interconnected world. It equips learners with the linguistic and intercultural skills necessary to navigate global environments, understand diverse perspectives, and engage in meaningful communication across cultures. Through exposure to global knowledge, cultural content, and intercultural interaction, students develop open-mindedness, empathy, and respect for diversity. English thus serves not only as a language of communication but also as a powerful educational tool for shaping globally aware and culturally sensitive individuals.

English language learning also plays a significant role in shaping learners' attitudes toward global citizenship. Global citizenship involves a sense of belonging to a broader community beyond one's national or local identity and includes awareness of global issues, social responsibility, and a commitment to intercultural understanding. Through English, learners are exposed to global narratives, international perspectives, and cross-cultural dialogues that encourage them to think beyond their immediate environment. This expanded worldview helps students understand their role in the global community and motivates them to act responsibly in addressing shared global challenges.

The study of English literature and media further contributes to cultural awareness by offering learners a window into the historical, social, and cultural contexts of different societies. Literary works, films, news articles, and digital media in English often reflect the values, struggles, and aspirations of people from various cultural backgrounds. By engaging with these materials, learners develop empathy and emotional intelligence, as they are able to see the world through the eyes of others. Literature, in particular, allows students to explore complex human experiences and cultural dilemmas, fostering deeper understanding and critical reflection.

English language learning also encourages critical thinking by exposing learners to diverse viewpoints and encouraging them to analyze and compare cultural perspectives. In English classrooms, students are often asked to discuss global topics, express opinions, and evaluate different arguments. These activities promote analytical skills and help learners recognize that issues can be interpreted differently depending on cultural, social, and historical contexts. As a result, students become more thoughtful and reflective individuals who are capable of engaging in constructive dialogue across cultures.

The connection between language and culture is especially evident in communication practices, such as politeness strategies, body language, and conversational norms. Learning English involves understanding not only vocabulary and grammar but also the cultural conventions that influence how meaning is expressed and interpreted. Through this process, learners become more aware of how culture shapes communication and learn to adjust their language use accordingly. This awareness is essential for avoiding misunderstandings and building positive relationships in intercultural interactions.

English language education also supports the development of inclusivity and respect for diversity in educational settings. By incorporating multicultural content and encouraging discussions about cultural differences, English classrooms can become inclusive spaces where all students feel valued and respected. This inclusive approach helps learners develop a sense of belonging and fosters mutual respect among students from different backgrounds. It also prepares learners to participate in diverse communities where collaboration and understanding are essential.

In many countries, English is taught as a foreign or second language, which creates opportunities for learners to reflect on their own cultural identity while learning about others. This reflective process helps students recognize the uniqueness of their cultural heritage and understand how it contributes to global diversity. Rather than replacing local cultures, English language learning can strengthen cultural identity by encouraging learners to share their traditions, values, and experiences in an international language. In this way, English becomes a medium for cultural exchange rather than cultural loss.

The role of curriculum design in promoting global and cultural awareness through English language learning cannot be overlooked. Well-designed curricula integrate cultural content, global themes, and real-world issues into language instruction. Topics such as environmental sustainability, social justice, technological change, and cultural traditions provide meaningful contexts for language use while fostering awareness of global concerns. When students see the relevance of English to real-life issues, their motivation to learn the language increases, and their engagement with global topics deepens.

Assessment practices in English language education can also support the development of global and cultural awareness. Instead of focusing solely on linguistic accuracy, assessments can include tasks that evaluate students' ability to communicate effectively in intercultural contexts. Projects, presentations, and collaborative activities that involve global themes encourage learners to apply language skills in meaningful ways. Such assessments recognize the importance of cultural understanding and communication competence as integral components of language proficiency.

The impact of English language learning on cultural awareness extends beyond the classroom into learners' personal and professional lives. Proficiency in English allows individuals to travel, study, and work in international environments where intercultural communication is essential. In professional settings, English often serves as a common language among colleagues from different countries. The ability to communicate respectfully and effectively in such contexts enhances collaboration, reduces conflict, and contributes to organizational success. Thus, English language learning supports not only individual development but also global cooperation.

In addition, English language learning can contribute to peacebuilding and international understanding by promoting dialogue and mutual respect. Language is a powerful tool for building bridges between communities and fostering peaceful coexistence. By learning English, individuals gain access to global conversations and can participate in initiatives that promote cultural exchange and international collaboration. This participation helps break down stereotypes and encourages a more nuanced understanding of cultural differences.

The influence of globalization on English language learning also raises important questions about linguistic diversity and equity. While English provides access to global opportunities, it is essential to recognize and respect the value of other languages and cultures. English education should be inclusive and supportive of multilingualism, encouraging learners to maintain and develop their native languages alongside English. This balanced approach promotes linguistic diversity and reinforces the idea that global communication does not require cultural uniformity.

Teachers play a crucial role in addressing these challenges by fostering a respectful and inclusive learning environment. By acknowledging students' linguistic and cultural backgrounds, teachers can create a classroom culture that values diversity and encourages mutual learning. Teachers can also model intercultural competence by demonstrating openness, curiosity, and respect for different cultures. Through their attitudes and practices, teachers influence how students perceive global and cultural diversity.

Furthermore, professional development for English teachers is essential in ensuring effective integration of global and cultural awareness into language instruction. Teachers need opportunities to develop their own intercultural competence and stay informed about global issues and educational trends. Training programs, international exchanges, and collaborative networks can support teachers in enhancing their ability to teach English as a tool for global understanding. Well-prepared teachers are better equipped to guide students in navigating the complexities of a globalized world.

The use of project-based learning in English education offers another effective approach to promoting global and cultural awareness. Projects that involve research on international topics, collaboration with peers from other countries, or exploration of cultural traditions encourage active learning and meaningful engagement. Through these projects, students develop language skills while gaining practical experience in intercultural communication and teamwork. Project-based learning emphasizes the real-world application of English and reinforces its role as a global language.

As societies become increasingly interconnected, the demand for individuals who possess both linguistic competence and cultural awareness continues to grow. English language learning addresses this demand by equipping learners with the skills and knowledge necessary to navigate global contexts. By fostering understanding, empathy, and respect for diversity, English education contributes to the development of socially responsible and globally aware individuals.

The role of English language learning in fostering global and cultural awareness becomes increasingly significant in the context of rapid social, technological, and cultural change. As individuals encounter diverse cultures more frequently through travel, media, and digital communication, the ability to understand and respect cultural differences is essential. English serves as a shared medium that enables people from different linguistic and cultural backgrounds to communicate, collaborate, and exchange ideas. Through this shared language, learners gain not only practical communication skills but also a deeper understanding of the cultural diversity that characterizes the modern world.

English language learning encourages learners to engage with global perspectives while maintaining a strong connection to their own cultural identity. By interacting with a variety of cultural texts and voices, students develop an awareness of how culture influences language, behavior, and thought. This awareness helps learners approach intercultural interactions with sensitivity and respect, reducing the likelihood of misunderstanding and conflict. English thus becomes a means of building bridges between cultures rather than a force that diminishes cultural uniqueness.

The educational value of English extends beyond linguistic competence to include the development of ethical and social values. Through discussions of global issues such as equality, sustainability, peace, and human rights, English language learning promotes critical reflection and social responsibility. Students are encouraged to consider their role in addressing global challenges and to recognize the interconnectedness of local and global communities. This perspective supports the formation of active, informed, and responsible global citizens.

English language learning also supports lifelong learning by providing access to a vast range of global knowledge and resources. In an information-rich world, the ability to engage with content in English allows learners to continue expanding their understanding of different cultures and global developments throughout their lives. This continuous engagement fosters adaptability and openness, qualities that are essential in a rapidly changing global environment.

Furthermore, the collaborative nature of English language learning contributes to the development of interpersonal skills that are crucial for global interaction. Group work, discussions, and intercultural projects encourage learners to listen actively, express ideas respectfully, and appreciate different viewpoints. These skills enhance learners' ability to work effectively in multicultural teams and build positive relationships in diverse settings.

In conclusion, English language learning plays a vital role in promoting global and cultural awareness by connecting learners to the wider world. It enables individuals to understand and appreciate cultural diversity, engage with global

issues, and communicate effectively across cultural boundaries. By integrating cultural content, global perspectives, and intercultural communication into English education, schools can prepare students to participate confidently and responsibly in a globalized society. English is not merely a tool for communication but a powerful medium for fostering understanding, empathy, and cooperation among people from different cultures.

Conclusion

English language learning serves as a powerful tool for developing global and cultural awareness in the modern world. Through exposure to diverse cultural perspectives, global issues, and intercultural communication, learners acquire the skills and attitudes necessary for meaningful participation in a global society. English education promotes open-mindedness, empathy, and respect for cultural diversity while supporting the development of critical thinking and global citizenship. By embracing English as an international language that connects rather than divides, educators can ensure that language learning contributes to both personal growth and global understanding.

References

- Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Multilingual Matters.
Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press.
Risager, K. (2006). *Language and Culture: Global Flows and Local Complexity*. Multilingual Matters.
UNESCO. (2015). *Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives*. UNESCO Publishing.

ӨТКЕН МЕН БҮГІН: ТАРИХ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ЖАС ҰРПАҚТЫ ТӘРБИЕЛЕУ

Ибраева Айгуль Мамадияровна

Түркістан облысы Келес ауданы

№27 Н. Тілендиев атындағы жалпы білім беретін мектеп

Тарих пәні мұғалімі

Аннотация.

Бұл мақалада тарих пәнінің жас ұрпақты тәрбиелеудегі орны мен маңызы жан-жақты қарастырылады. Тарих – ұлттың жады, халықтың рухани тірегі, қоғамның даму жолын айқындайтын негізгі ғылым салаларының бірі екендігі айқындалады. Мақалада тарих пәні арқылы оқушылардың ұлттық сана-сезімін, отансүйгіштік қасиеттерін, азаматтық жауапкершілігін қалыптастыру жолдары талданады. Өткен мен бүгіннің сабақтастығы негізінде тарихи сананы қалыптастыру, жас ұрпақты елжандылыққа, адамгершілікке, рухани құндылықтарды бағалауға тәрбиелеу мәселелері кеңінен қамтылады. Сондай-ақ тарих пәні мұғалімінің тәрбиелік үдерістегі рөлі, оның кәсіби шеберлігі мен әдістемелік ізденістерінің маңызы көрсетіледі.

Тарих – адамзаттың өткені мен бүгінін байланыстыратын, болашаққа бағдар беретін ғылым. Әр халықтың, әр ұлттың өзіндік тарихи жолы, тағдыры, мәдениеті мен дүниетанымы бар. Сол тарихи тәжірибе арқылы қоғам дамиды, ұрпақ санасы қалыптасады. Осы тұрғыдан алғанда, мектептегі тарих пәні тек ақпарат беруші пән ғана емес, ол – тәрбиенің қуатты құралы. Өйткені тарих сабағында оқушы өз халқының бастан кешкен қиындықтары мен жетістіктерін, елін қорғаған батырларды, ұлттың дамуына үлес қосқан тұлғаларды танып біледі. Бұл өз кезегінде жас ұрпақтың бойында ұлттық мақтаныш сезімін, отаншылдық рухты қалыптастырады.

Қазіргі жаһандану жағдайында жас ұрпақтың дүниетанымы кеңейіп, ақпарат ағыны күшейген сайын тарихи сананы қалыптастыру мәселесі өзекті бола түсуде. Өткенін білмеген, тарихын құрметтемеген ұрпақтың болашағы бұлыңғыр болатыны белгілі. Сондықтан тарих пәні арқылы оқушыларға өткен мен бүгіннің байланысын түсіндіру, тарихи сабақтастықты сезіндіру – мұғалімнің басты міндеттерінің бірі. Өткен оқиғаларды құрғақ дерек ретінде емес, бүгінгі өмірмен байланыстыра отырып түсіндіру оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, оның өмірлік көзқарасының қалыптасуына әсер етеді.

Тарих пәні жас ұрпақты тәрбиелеуде ең алдымен ұлттық құндылықтарды меңгерудің тиімді алаңы болып табылады. Қазақ халқының салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, дүниетанымы, ерлікке толы тарихы – оқушылардың рухани дамуының негізі. Тарих сабағында бұл құндылықтарды жүйелі түрде таныстыру арқылы оқушы бойында ата-баба мұрасына деген құрмет қалыптасады. Ұлттық тарихты білу жас ұрпақты өз елінің патриоты болуға жетелейді, ел тағдырына бейжай қарамауға үйретеді.

Сонымен қатар тарих пәні арқылы оқушылар адамгершілікке, әділдікке, жауапкершілікке тәрбиеленеді. Тарихи оқиғаларда кездесетін түрлі тұлғалардың іс-әрекеттерін талдау арқылы оқушы жақсы мен жаманды, әділ мен әділетсізді ажырата білуге дағдыланады. Бұл дағдылар оның күнделікті өмірінде де маңызды рөл атқарады. Тарих сабағында өткеннің қателіктерінен сабақ алу, жетістіктерінен үлгі алу идеясы оқушының сыни ойлау қабілетін дамытады.

Өткен мен бүгінді байланыстыра отырып оқыту – тарих пәнінің тәрбиелік әлеуетін арттыратын маңызды тәсіл. Мысалы, тарихи тәуелсіздік үшін күрестерді қазіргі Қазақстанның тәуелсіздігімен байланыстыра отырып түсіндіру оқушыға егемендіктің қадірін терең сезіндіреді. Бұл тек тарихи білім ғана емес, азаматтық тәрбие

болып табылады. Оқушы өз елінің бүгінгі жетістіктерінің оңайлықпен келмегенін ұғынады, соның нәтижесінде елге қызмет етуге ұмтылады.

Тарих пәні мұғалімі осы үдерістің негізгі тұлғасы болып саналады. Мұғалімнің әрбір сабағы тек білім беруге емес, тәрбиелеуге бағытталуы тиіс. Оның сөз саптауы, тарихи оқиғаларды баяндау мәнері, оқушылармен қарым-қатынасы үлкен тәрбиелік маңызға ие. Мұғалім тарихты сүйіп оқытқанда ғана оқушының бойында пәнге деген қызығушылық пен құрмет қалыптасады. Сондықтан тарих мұғалімінің кәсіби білімімен қатар, рухани мәдениеті мен азаматтық ұстанымы да жоғары болуы қажет.

Қорытындылай келе, тарих пәні жас ұрпақты тәрбиелеуде баға жетпес рөл атқарады. Өткен мен бүгінді сабақтастыра отырып оқыту арқылы ғана толыққанды, саналы, отансүйгіш тұлға қалыптастыруға болады. Бұл міндетті жүзеге асыруда тарих пәні мұғалімінің еңбегі ерекше.

Тарих пәні арқылы жас ұрпақты тәрбиелеу үдерісі үздіксіз әрі жүйелі жүргізілген жағдайда ғана өз нәтижесін береді. Бұл үдерісте оқушының жас ерекшелігі, қабылдау деңгейі, қызығушылығы ескерілуі тиіс. Себебі тарих – тек даталар мен оқиғалар жиынтығы емес, ол адам тағдыры, халықтың басынан өткен қилы кезеңдер, қоғам дамуының заңдылықтары. Осыны оқушы санасына дұрыс жеткізу – тарих мұғалімінің кәсіби шеберлігін талап етеді. Тарих сабағында оқушы тек тыңдаушы емес, ойланушы, талдаушы, пікір білдіруші тұлғаға айналғанда ғана тәрбиелік мақсат жүзеге асады.

Жас ұрпақты тәрбиелеуде тарих пәнінің тағы бір маңызды қыры – азаматтық тәрбие беру. Тарихи оқиғаларды талдау барысында оқушылар мемлекет пен қоғамның дамуына әсер еткен шешімдердің маңызын түсінеді. Ел басқарған хандар мен билердің, мемлекет қайраткерлерінің әрекеттері арқылы жауапкершілік, ел тағдырына адалдық, әділдік секілді қасиеттердің мәні ашылады. Мұндай мысалдар оқушының санасында «мен де қоғамға пайдалы болуым керек» деген ой қалыптастырады. Бұл – азаматтық сананың негізі.

Тарих пәні жас ұрпақтың дүниетанымын кеңейтуде де ерекше рөл атқарады. Әртүрлі дәуірлер мен өркениеттердің даму жолын зерделеу арқылы оқушы адамзат тарихының ортақ құндылықтарын түсінеді. Бұл өзге халықтарға құрметпен қарауға, төзімділікке, бейбітшілікке тәрбиелейді. Қазіргі көпұлтты қоғам жағдайында мұндай қасиеттердің маңызы зор. Тарих сабағында басқа халықтардың мәдениеті мен тарихын оқыту арқылы оқушы өз ұлтының ерекшелігін де тереңірек сезіне бастайды.

Өткен мен бүгіннің байланысын ашу барысында тарих пәні оқушыға уақыттың үздіксіз қозғалыс екенін, әр кезеңнің өз заңдылықтары бар екенін ұғындырады. Мысалы, әлеуметтік теңсіздік, соғыс, экономикалық дағдарыстар сияқты мәселелердің тарихта қайталанып отырғанын көрсету арқылы қазіргі қоғамдағы құбылыстарды түсіндіруге болады. Бұл оқушының тарихи ойлау қабілетін дамытып, өмірге сыни көзқараспен қарауға үйретеді. Тарихи санасы қалыптасқан тұлға кез келген ақпаратты талдап, өз ұстанымын негіздей алады.

Тарих пәні арқылы тәрбиелеудің тиімділігі көбіне оқыту әдістеріне байланысты. Дәстүрлі түсіндірумен қатар, тарихи деректермен жұмыс, пікірталас, салыстыру, проблемалық сұрақтар қою сияқты әдістер оқушының белсенділігін арттырады. Мұндай сабақтарда оқушы өз ойын ашық айтуға, дәлелдеуге, өзгелердің пікірін тыңдауға дағдыланады. Бұл да тұлғалық дамудың маңызды көрсеткіші болып табылады. Тарих сабағында қалыптасқан бұл дағдылар оқушының болашақ өмірінде де қажет болады.

Сонымен бірге тарих пәні арқылы рухани-адамгершілік тәрбие беру мәселесі де өзекті. Тарихта орын алған ерлік, қайсарлық, адалдық, сатқындық сияқты ұғымдарды нақты мысалдар арқылы түсіндіру оқушының моральдық бағдарын қалыптастырады. Ол қандай әрекеттің дұрыс, қандай әрекеттің бұрыс екенін тарихи тәжірибе негізінде пайымдайды. Бұл тәрбиенің ең сенімді жолдарының бірі болып саналады, өйткені ол өмірлік шындыққа негізделген.

Қазіргі таңда ақпараттық технологиялардың дамуы тарих пәнін оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Дегенмен қандай құрал қолданылса да, басты мақсат – жас ұрпақты тәрбиелеу екені естен шықпауы тиіс. Цифрлық ресурстар тек құрал ғана, ал негізгі рөлді мұғалім атқарады. Мұғалім тарихты тек қызықты етіп қана қоймай, оның тәрбиелік мәнін де ашып көрсетуі қажет. Әрбір тарихи тақырып оқушыға ой салатындай, бүгінгі өмірмен байланыстырылатындай деңгейде ұсынылғаны дұрыс.

Осы орайда тарих пәні мұғалімінің жеке тұлғасы ерекше мәнге ие. Оның өз халқына деген сүйіспеншілігі, кәсіби адалдығы, әділдігі мен мәдениеті оқушыларға тікелей әсер етеді. Мұғалімнің сөзі мен ісі үйлескен жағдайда ғана тәрбиелік ықпал күшейеді. Тарихты оқыту барысында мұғалім өзі үлгі бола алса, оқушы да соған ұмтылады. Бұл тәрбиенің ең нәтижелі жолдарының бірі.

Жалпы алғанда, тарих пәні – өткен мен бүгінді байланыстыра отырып, болашаққа жол көрсететін ғылым. Оны оқыту арқылы жас ұрпақтың санасында ұлттық сана, азаматтық жауапкершілік, адамгершілік құндылықтар қалыптасады. Бұл қасиеттерсіз толыққанды тұлға тәрбиелеу мүмкін емес. Сондықтан тарих пәнінің тәрбиелік әлеуетін толық пайдалану – білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып қала береді.

Тарих пәні арқылы жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесі бүгінгі таңда бұрынғыдан да өзекті болып отыр. Қоғамдағы әлеуметтік, саяси, мәдени өзгерістер жас ұрпақтың санасына тікелей әсер етуде. Осындай жағдайда тарих пәні оқушыларға тұрақты рухани бағдар беретін, ұлттық болмысты сақтауға көмектесетін маңызды құралға айналады. Өткенді білу арқылы ғана адам бүгінгі күннің мәнін түсініп, болашаққа сеніммен қадам жасай алады. Сондықтан тарих сабағында алынған әрбір білім тек танымдық сипатта ғана емес, тәрбиелік мағынаға да ие болуы тиіс.

Тарихты оқыту барысында оқушылардың ел тарихына деген қызығушылығын арттыру арқылы олардың бойында патриоттық сезім қалыптасады. Өз елінің тарихын, ата-бабасының ерлігін, халықтың басынан өткен

қиындықтарын білген оқушы Отанын қадірлеуді үйренеді. Бұл құрғақ ұран арқылы емес, тарихи шындықты сезіну арқылы қалыптасатын қасиет. Мұндай тәрбиенің нәтижесінде ел тағдырына бейжай қарамайтын, жауапкершілігі жоғары азамат өсіп шығады.

Өткен мен бүгіннің байланысын ашу тарих пәнінің басты тәрбиелік мүмкіндіктерінің бірі болып табылады. Тарихи оқиғаларды қазіргі қоғаммен салыстыра отырып талдау оқушыларға уақыттың сабақтастығын түсінуге көмектеседі. Олар өткендегі қателіктер мен жетістіктерден сабақ алып, бүгінгі таңда дұрыс шешім қабылдаудың маңызын түсінеді. Бұл тарихи ойлау қабілетінің қалыптасуына, саналы көзқарастың дамуына ықпал етеді. Тарихи санасы қалыптасқан тұлға қоғамдағы өзгерістерге сыни тұрғыдан қарап, өз орнын айқындай алады.

Тарих пәні арқылы берілетін тәрбие тек ұлттық деңгеймен шектелмейді. Ол жалпыадамзаттық құндылықтарды да қамтиды. Әділдік, бейбітшілік, адам құқығы, өзара түсіністік сияқты ұғымдар тарих сабағында нақты мысалдар арқылы түсіндіріледі. Бұл оқушыларды төзімділікке, басқа халықтардың мәдениеті мен тарихына құрметпен қарауға тәрбиелейді. Қазіргі жаһандық әлемде мұндай қасиеттердің маңызы ерекше.

Тарих пәнінің тәрбиелік әлеуетін тиімді жүзеге асыруда мұғалімнің кәсіби шеберлігі шешуші рөл атқарады. Мұғалім тарихты тек баяндаушы ғана емес, бағыт беруші, тәрбиеші тұлға болуы тиіс. Оның тарихи оқиғаларды түсіндіруі, оқушылармен жүргізетін әңгімесі, қойған сұрақтары жас ұрпақтың ой-санасына әсер етеді. Мұғалімнің өз мамандығына деген сүйіспеншілігі мен жауапкершілігі оқушыға үлгі болады. Сондықтан тарих пәні мұғалімінің рөлі білім берумен қатар, тұлға қалыптастырумен тікелей байланысты.

Қорытындылай келе, «Өткен мен бүгін: тарих пәні арқылы жас ұрпақты тәрбиелеу» тақырыбы тарих пәнінің қоғамдағы орны мен маңызын терең түсінуге мүмкіндік береді. Тарих – тек өткенді зерттейтін ғылым емес, ол бүгінгі күннің мәнін ашып, болашаққа жол көрсететін рухани тірек. Тарих пәні арқылы жас ұрпақтың бойында ұлттық сана, отансүйгіштік, азаматтық жауапкершілік, адамгершілік құндылықтар қалыптасады. Бұл қасиеттер қоғамның тұрақты дамуы мен ел болашағы үшін аса қажет. Сондықтан тарих пәнінің тәрбиелік мүмкіндіктерін толық пайдалану – әрбір мұғалімнің, жалпы білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы нормативтік құжаттары.
2. Қазақстан тарихы. Жалпы білім беретін мектептерге арналған оқулықтар.
3. Әбілқасымов К. Тарихты оқыту әдістемесі. – Алматы.
4. Қойгелдиев М. Қазақ тарихының өзекті мәселелері. – Алматы.
5. Ұлттық тәрбие және тарихи сана мәселелері жөніндегі ғылыми еңбектер жинағы.
6. Педагогика және психология негіздері бойынша оқу құралдары.

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ЗАДАЧ НА ДВИЖЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ 4 КЛАССА

Рыспекова Дана

учитель начальных классов

ТОО «Школа нового поколения NGS» г.Алматы

Аннотация. В статье раскрывается роль математического моделирования как эффективного средства формирования исследовательской компетентности учащихся 4 класса при изучении задач на движение. Рассматриваются теоретические основы моделирования в начальной школе, особенности применения моделей при решении задач, а также методы организации учебно-исследовательской деятельности обучающихся. Представлены примеры заданий с использованием таблиц, схем и графических моделей, способствующих развитию логического мышления, познавательной активности и функциональной грамотности младших школьников.

Ключевые слова: математическое моделирование, задачи на движение, исследовательская компетентность, начальная школа, функциональная грамотность, учебно-исследовательская деятельность.

Аңдатпа. Мақалада 4-сынып оқушыларының қозғалыс есептерін орындау барысында математикалық модельдеуді қолдану арқылы зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастырудың маңыздылығы қарастырылады. Бастауыш мектепте математикалық модельдеудің теориялық негіздері, қозғалыс есептерін шешудегі модельдердің ерекшеліктері және оқушылардың оқу-зерттеу әрекетін ұйымдастыру әдістері сипатталады. Кестелер, сызбалар мен графикалық модельдер арқылы оқушылардың логикалық ойлауын, танымдық белсенділігін және функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған тапсырмалар ұсынылған.

Түйінді сөздер: математикалық модельдеу, қозғалыс есептері, зерттеушілік құзыреттілік, бастауыш сынып, функционалдық сауаттылық, оқу-зерттеу әрекеті.

Введение

В условиях модернизации образования особое значение приобретает формирование у обучающихся исследовательской компетентности, которая включает умения анализировать информацию, ставить вопросы, выдвигать гипотезы и делать обоснованные выводы. Формирование данных умений должно начинаться уже в начальной школе.

Математика обладает значительным потенциалом для развития исследовательских навыков, особенно при изучении задач практико-ориентированного характера. Задачи на движение являются одним из наиболее сложных, но в то же время наиболее эффективных разделов курса математики 4 класса. Использование математического моделирования позволяет сделать изучение данного материала доступным, осознанным и результативным.

Цель программы

Цель программы — формирование исследовательской компетентности учащихся 4 класса посредством использования математического моделирования при решении задач на движение.

Основные задачи программы:

- формировать умение анализировать условие задачи и выделять существенные данные;
- развивать навыки построения и использования математических моделей;
- формировать логическое, критическое и творческое мышление;
- развивать познавательную активность и самостоятельность обучающихся;
- способствовать формированию функциональной грамотности.

Теоретическая часть

Математическое моделирование в начальной школе представляет собой процесс преобразования реальной жизненной ситуации в условную модель, которая облегчает её анализ и поиск решения. В роли моделей могут выступать таблицы, схемы, чертежи, рисунки, условные обозначения.

Задачи на движение позволяют формировать у учащихся представление о взаимосвязи величин «скорость — время — расстояние».

Построение модели помогает учащимся:

- осмыслить содержание задачи;
- установить логические связи;
- выбрать оптимальный способ решения;
- самостоятельно проверить правильность ответа.

Таким образом, моделирование выступает важным элементом учебно-исследовательской деятельности младших школьников.

Задания с использованием моделей и решения

V **скорость** **$V = S : t$**
(км/ч, м/мин, км/сек)

t **время** **$t = S : V$**
(ч, мин, сек)

S **расстояние** **$S = V * t$**
(км, м, дм, см)

1. Табличная модель задачи на движение

Задание 1

Скорость	Время	Расстояние
70 км/ч	4 часа	? км

Поезд двигался со скоростью 70 км/ч в течение 4 часов. Определите расстояние, которое он прошёл.

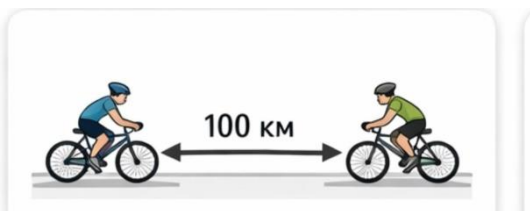
Решение:

$$70 \times 4 = 280 \text{ км}$$

Ответ: 280 км.

2. Схема движения навстречу друг другу

Задание 2

Два велосипедиста выехали навстречу друг другу. Скорость первого — 12 км/ч, второго — 8 км/ч. Расстояние между ними — 100 км. Через сколько часов они встретятся?

Решение:

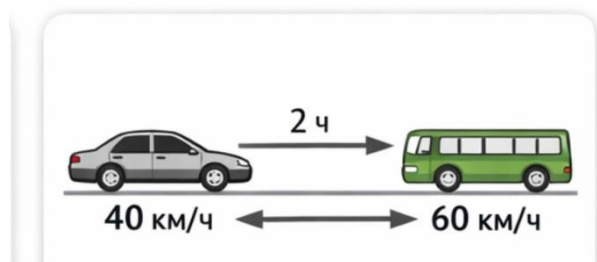
$$12 + 8 = 20 \text{ км/ч}$$

$$100 : 20 = 5 \text{ ч}$$

Ответ: через 5 часов.

3. Модель движения в одном направлении

Задание 3

Автобус выехал за автомобилем через 2 часа. Скорость автобуса — 60 км/ч, автомобиля — 40 км/ч. Через сколько часов автобус догонит автомобиль?

Решение:

$$\text{Разность скоростей: } 60 - 40 = 20 \text{ км/ч}$$

$$\text{Путь отставания: } 40 \times 2 = 80 \text{ км}$$

$$80 : 20 = 4 \text{ ч}$$

Ответ: через 4 часа.

Практическая часть

Практическая работа строится на активном вовлечении учащихся в процесс исследования. Школьники самостоятельно составляют модели задач, предлагают разные способы решения, сравнивают результаты и делают выводы. Работа проводится как индивидуально, так и в группах, что способствует развитию коммуникативных навыков.

Особое внимание уделяется формированию умения объяснять ход рассуждений и аргументировать полученный результат.

Методы обучения (с примерами)

- Метод моделирования — построение таблиц, схем, чертежей;
- Проблемный метод — обсуждение альтернативных способов решения;
- Исследовательский метод — анализ изменения условий задачи;
- Метод проектов — создание собственных задач на движение;
- Игровые технологии — моделирование движения с использованием предметов и карточек.

Метод моделирования

Метод моделирования реализуется через визуальное представление условия задачи с помощью таблиц, схем и рисунков, которые переводят текстовую информацию в наглядную форму. Фотографии (или авторские схемы) выступают как модели учебной ситуации.

1. Табличная модель задачи на движение

Заполните таблицу.

				
S	124 км	595 км		4320 км
V	62 км/ч		28 км/ч	
t		7ч	3ч	6ч

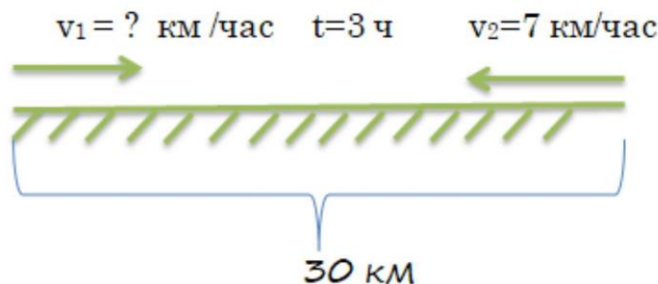
Как работает метод:

Учащиеся рассматривают фотографию таблицы «Скорость – Время – Расстояние», заполняют известные данные и самостоятельно определяют неизвестную величину. Таблица помогает установить зависимость между величинами и выбрать способ решения.

Методический эффект:

- развитие аналитического мышления;
- формирование умения структурировать информацию.

2. Схема движения навстречу друг другу

Как работает метод:

На фотографии изображено встречное движение двух объектов с указанием расстояния и скоростей. Учащиеся визуально определяют направление движения и делают вывод о необходимости сложения скоростей.

Методический эффект:

- формирование причинно-следственных связей;
- развитие исследовательского подхода («почему складываем скорости?»).

3. Модель движения в одном направлении

Как работает метод:

Фотография отражает ситуацию движения с отставанием. Учащиеся анализируют изображение, выделяют разность скоростей и определяют путь отставания, прежде чем приступить к вычислениям.

Методический эффект:

- развитие умения сравнивать;
- формирование навыков рассуждения и обоснования.

Заключение

Использование математического моделирования при решении задач на движение способствует формированию исследовательской компетентности учащихся 4 класса. Данный подход развивает аналитическое мышление, формирует осознанное отношение к процессу обучения и повышает интерес к математике. Применение моделей позволяет сделать обучение практико-ориентированным и способствует формированию функциональной грамотности младших школьников.

Список использованной литературы

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 2019.
2. Петерсон Л. Г. Методика обучения математике в начальной школе. — М.: Просвещение, 2019.
3. Полякова Т. В. Формирование исследовательских умений младших школьников. — М.: Академия, 2018.
4. Типовая учебная программа по предмету «Математика» для 1–4 классов общеобразовательных школ Республики Казахстан. — Астана, 2020.

ПЕДАГОГ-ҰЙЫМДАСТЫРУШЫНЫҢ МЕКТЕП ӨМІРІНДЕГІ РӨЛІ МЕН ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

Бейсенбай Айгерім Бақытқызы

Түркістан облысы, Түлкібас ауданы, Жаскешу ауылы

С.Сейфуллин атындағы ЖББМ

Педагог ұйымдастырушы

Аннотация

Бұл мақалада педагог-ұйымдастырушының мектеп өміріндегі рөлі мен жауапкершілігі жан-жақты қарастырылады. Қазіргі білім беру кеңістігіндегі тәрбиенің маңыздылығы, оқушы тұлғасын қалыптастырудағы педагог-ұйымдастырушының орны, оның кәсіби міндеттері мен адамгершілік жауапкершілігі кеңінен талданады. Мақалада педагог-ұйымдастырушының мектептегі тәрбиелік жүйені үйлестіруші тұлға ретіндегі қызметі, оқушылардың әлеуметтік белсенділігін арттырудағы, ұлттық құндылықтарды дәріптеудегі, шығармашылық және азаматтық қасиеттерін дамытудағы ықпалы баяндалады. Сонымен қатар, педагог-ұйымдастырушының ата-ана, сынып жетекшілері, пән мұғалімдері және мектеп әкімшілігімен бірлесе жұмыс істеу ерекшеліктері, оның кәсіби құзыреттілігі мен тұлғалық сапаларына қойылатын талаптар да қамтылады. Мақала мазмұны педагог-ұйымдастырушы қызметінің маңызын терең түсінуге және тәрбиелік жұмысты тиімді ұйымдастыру жолдарын айқындауға бағытталған.

Қазіргі қоғамда мектеп тек білім беретін мекеме ғана емес, сонымен қатар тұлғаның жан-жақты қалыптасуына ықпал ететін маңызды әлеуметтік орта болып табылады. Осы ортада оқушының адамгершілік қасиеттерін, рухани дүниесін, азаматтық көзқарасын, мәдениетін қалыптастыруда тәрбие жұмысының алатын орны ерекше. Тәрбие – үздіксіз жүретін, жүйелі ұйымдастыруды талап ететін күрделі үдеріс. Осы үдерістің дұрыс бағытта жүзеге асуына тікелей жауапты тұлғалардың бірі – педагог-ұйымдастырушы. Педагог-ұйымдастырушы мектеп өмірінің барлық қырын қамтитын тәрбиелік жұмыстардың үйлестірушісі ретінде оқушылардың мектептегі әлеуметтік, мәдени, рухани өмірінің белсенді қатысушысы болуына жағдай жасайды.

Педагог-ұйымдастырушының қызметі мектептің ішкі тәртіп ережелерін сақтаудан бастап, оқушылардың бос уақытын тиімді ұйымдастыруға дейінгі кең ауқымды міндеттерді қамтиды. Ол оқушының мектептегі өмірін мазмұнды, қызықты әрі тәрбиелік мәні жоғары етуге бағытталған іс-шараларды жоспарлайды, ұйымдастырады және жүзеге асырады. Мұндай жұмыстар оқушылардың қабілетін ашуға, олардың өзіне деген сенімін арттыруға, қоғамда өз орнын таба алатын тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан педагог-ұйымдастырушының рөлі мектеп өмірінде ерекше маңызға ие.

Педагог-ұйымдастырушы ең алдымен тәрбие жұмысын ұйымдастырушы ғана емес, сонымен бірге оқушы мен мектеп арасындағы рухани байланысты қалыптастырушы тұлға болып табылады. Ол оқушылардың мінез-құлқын, қызығушылықтарын, бейімділіктерін ескере отырып, олардың жас ерекшеліктеріне сай тәрбиелік бағыттағы жұмыстарды жүзеге асырады. Әрбір оқушының ішкі жан дүниесін түсініп, оны қолдай білу педагог-ұйымдастырушының кәсіби шеберлігінің басты көрсеткіштерінің бірі болып саналады. Себебі тәрбие жұмысы формалды түрде емес, шынайы ықпал ету арқылы ғана нәтижелі бола алады.

Мектеп өміріндегі түрлі мерекелік іс-шаралар, мәдени-көпшілік жұмыстар, сыныптан тыс және мектептен тыс іс-шаралар педагог-ұйымдастырушының тікелей басшылығымен жүзеге асады. Бұл жұмыстардың барлығы оқушыларды ұжымдық өмірге бейімдеуге, жауапкершілікке, тәртіпке, өзара сыйластыққа тәрбиелеуге бағытталған. Педагог-ұйымдастырушы оқушыларды қоғамдық пайдалы істерге тарту арқылы олардың азаматтық белсенділігін арттырады, өз елінің патриоты болуына ықпал етеді.

Қазіргі таңда ұлттық құндылықтарды сақтау және жас ұрпақтың бойына сіңіру мәселесі ерекше өзектілікке ие. Осы тұрғыда педагог-ұйымдастырушының жауапкершілігі одан әрі арта түседі. Ол ұлттық салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, тарихи-мәдени мұраны насихаттау арқылы оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға атсалысады. Ұлттық мерекелерді, танымдық кештерді, тәрбиелік сағаттарды ұйымдастыру барысында педагог-ұйымдастырушы ұлттық тәрбиенің мазмұнын қазіргі заман талаптарымен ұштастыра білуі тиіс.

Педагог-ұйымдастырушының қызметі тек оқушылармен ғана шектелмейді. Ол сынып жетекшілерімен, пән мұғалімдерімен, мектеп әкімшілігімен және ата-аналармен тығыз байланыста жұмыс істейді. Тәрбиелік жұмыстың нәтижелі болуы осы тараптардың бірлескен іс-әрекетіне тікелей байланысты. Педагог-ұйымдастырушы бұл үдерісте үйлестіруші рөл атқарып, барлық тәрбиелік іс-шаралардың бір бағытта, жүйелі түрде жүзеге асуын қамтамасыз етеді. Бұл үлкен жауапкершілікті, ұйымдастырушылық қабілетті және жоғары кәсіби мәдениетті талап етеді.

Сонымен қатар педагог-ұйымдастырушы оқушылардың бос уақытын тиімді ұйымдастыру арқылы олардың теріс әрекеттерден аулақ болуына ықпал етеді. Қазіргі қоғамда жасөспірімдер арасында түрлі әлеуметтік мәселелердің орын алуы мектептегі тәрбие жұмысының маңызын арттыра түсуде. Осы орайда педагог-ұйымдастырушының алдын алу бағытындағы жұмыстары ерекше мәнге ие. Ол оқушыларды спорттық, мәдени, шығармашылық үйірмелерге тарту арқылы олардың қызығушылықтарын дұрыс арнаға бағыттайды.

Педагог-ұйымдастырушының жауапкершілігі – әрбір ұйымдастырылған іс-шараның тәрбиелік мәнін терең ойластырып, оның оқушы тұлғасына оң әсер етуін қамтамасыз ету. Әрбір өткізілген іс-шара оқушының ой-өрісін кеңейтуге, мінез-құлқын түзетуге, адамгершілік қасиеттерін дамытуға бағытталуы тиіс. Бұл жерде педагог-ұйымдастырушының кәсіби білімімен қатар, оның өмірлік тәжірибесі, рухани байлығы, адамға деген сүйіспеншілігі шешуші рөл атқарады.

Педагог-ұйымдастырушы – мектептегі тәрбие жүйесінің тірегі. Ол оқушының мектептегі өмірін тек сабақпен шектемей, оның жан-жақты дамуына жағдай жасайды. Оқушы үшін мектеп екінші үйге айналса, сол ортадағы жылулық пен сенімді қалыптастыруда педагог-ұйымдастырушының еңбегі зор. Оның әрбір ісі, әрбір сөзі, әрбір ұйымдастырған жұмысы оқушы жадында ұзақ сақталып, болашақ өміріне ықпал етеді.

Осылайша педагог-ұйымдастырушының мектеп өміріндегі рөлі мен жауапкершілігі аса маңызды әрі көпқырлы болып табылады. Ол тәрбие жұмысын жүйелі түрде ұйымдастыру арқылы оқушы тұлғасының қалыптасуына тікелей әсер етеді, мектеп пен қоғам арасындағы байланысты нығайтады, жас ұрпақтың саналы, мәдениетті, елжанды азамат болып өсуіне өз үлесін қосады.

Педагог-ұйымдастырушының кәсіби қызметі оның жеке тұлғалық қасиеттерімен тығыз байланысты. Себебі тәрбие жұмысында тек әдістеме мен жоспар жеткіліксіз, ең бастысы – адаммен жұмыс істей білу, оқушының жан дүниесін түсіну, оны тыңдай алу және бағыт-бағдар беру. Педагог-ұйымдастырушы әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, оның ішкі мүмкіндіктерін ашуға жағдай жасауы тиіс. Бұл үлкен шыдамдылықты, мейірімділікті, әділдікті және жауапкершілікті талап етеді. Мектептегі әртүрлі мінез-құлықтағы, әртүрлі ортадан шыққан оқушылармен тіл табыса білу педагог-ұйымдастырушының кәсіби шеберлігінің көрсеткіші болып табылады.

Педагог-ұйымдастырушының мектеп өміріндегі рөлі оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне ықпал етуден де көрінеді. Мектеп – оқушының қоғаммен алғашқы қарым-қатынас орнататын кеңістігі. Осы ортада өзін еркін сезіну, ұжымда өз орнын табу, құрдастарымен дұрыс қарым-қатынас орнату – әрбір оқушы үшін маңызды. Педагог-ұйымдастырушы түрлі ұжымдық іс-шаралар арқылы оқушылардың бір-бірімен жақындасуына, өзара сыйластық пен ынтымақтастықтың қалыптасуына жағдай жасайды. Мұндай жұмыстар оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамытуға, өз пікірін ашық айтуға, жауапкершілікті сезінуге үйретеді.

Тәрбие жұмысының тиімділігі педагог-ұйымдастырушының жоспарлау қабілетіне де байланысты. Жоспарлы түрде ұйымдастырылған тәрбиелік іс-шаралар ғана өз нәтижесін береді. Педагог-ұйымдастырушы жылдық, айлық, апталық жоспарлар құра отырып, мектептің тәрбие бағытындағы негізгі мақсаттары мен міндеттерін ескеруі тиіс. Әрбір іс-шара белгілі бір тәрбиелік мақсатқа бағытталып, оқушының жас ерекшелігі мен қызығушылығына сай ұйымдастырылуы қажет. Бұл жерде педагог-ұйымдастырушының шығармашылық көзқарасы, жаңашылдығы ерекше рөл атқарады.

Қазіргі заманда педагог-ұйымдастырушының қызметіне қойылатын талаптар да өзгеріп отыр. Ақпараттық технологиялардың дамуы, қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер тәрбие жұмысының мазмұны мен формасына да әсер етуде. Педагог-ұйымдастырушы заманауи әдістерді пайдалана отырып, оқушылардың қызығушылығын арттыруы тиіс. Әлеуметтік желілерді, мультимедиялық құралдарды, интерактивті әдістерді орынды қолдану арқылы тәрбие жұмысының әсерін күшейтуге болады. Алайда бұл құралдар тәрбиенің негізгі мәнін алмастырмай, тек оны толықтырушы ретінде қолданылуы қажет.

Педагог-ұйымдастырушының жауапкершілігі тек іс-шара өткізумен шектелмейді, ол әрбір оқушының мінез-құлқындағы өзгерістерді байқап, қажет болған жағдайда тиісті шаралар қабылдай білуі тиіс. Оқушының ішкі жан дүниесінде болып жатқан өзгерістерді дер кезінде аңғару – педагог-ұйымдастырушы үшін маңызды міндеттердің бірі. Бұл әсіресе жасөспірімдік кезеңдегі балалармен жұмыс барысында айқын көрінеді. Осы кезеңде оқушылардың эмоционалдық тұрақсыздығы, өзіндік пікірінің қалыптасуы түрлі қиындықтарға әкелуі мүмкін. Мұндай жағдайда педагог-ұйымдастырушы қолдаушы, кеңесші, бағыттаушы рөлін атқарады.

Педагог-ұйымдастырушы ата-аналармен тығыз байланыс орнату арқылы тәрбие жұмысының тиімділігін арттыра алады. Отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастықсыз тәрбие толыққанды жүзеге аспайды. Педагог-ұйымдастырушы ата-аналарға бала тәрбиесінің маңыздылығы жөнінде түсіндіру жұмыстарын жүргізіп, оларды мектеп өміріне белсенді түрде тартуы тиіс. Бірлескен іс-шаралар, кездесулер, тәрбиелік бағыттағы әңгімелер ата-ана мен мектеп арасындағы сенімді нығайтады.

Мектеп әкімшілігімен бірлесе жұмыс істеу де педагог-ұйымдастырушының маңызды міндеттерінің бірі. Тәрбие жұмысы мектептің жалпы білім беру саясатына сәйкес жүзеге асуы қажет. Осы тұрғыда педагог-ұйымдастырушы мектеп директоры мен директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарымен тығыз байланыста жұмыс істеп, тәрбие жұмысының сапалы орындалуына жауап береді. Бұл үлкен ұйымдастырушылық қабілетті, жауапкершілікті және кәсіби тәртіпті талап етеді.

Педагог-ұйымдастырушының мектеп өміріндегі орны оның жеке үлгі көрсетуінен де көрінеді. Оқушылар көбіне педагогтың іс-әрекетіне, мінез-құлқына қарап бой түзейді. Сондықтан педагог-ұйымдастырушы әрдайым өзіне жоғары талап қоя білуі тиіс. Оның сөйлеу мәдениеті, қарым-қатынас әдебі, киім киісі, өмірлік ұстанымы оқушылар үшін үлгі болуы керек. Бұл – жазылмаған, бірақ өте маңызды жауапкершілік.

Сонымен қатар педагог-ұйымдастырушы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ерекше көңіл бөледі. Өнер, спорт, қолөнер, театрландырылған қойылымдар сияқты бағыттағы жұмыстар оқушылардың өзін-өзі көрсетуіне мүмкіндік береді. Мұндай іс-шаралар оқушының бойындағы жасырын қабілеттерді ашып, оның өзіне деген сенімін арттырады. Педагог-ұйымдастырушы осы процесте бағыттаушы әрі қолдаушы рөл атқарады.

Оқушылардың қоғамдық жұмыстарға қатысуы да педагог-ұйымдастырушының тікелей ықпалымен жүзеге асады. Мектептегі өзін-өзі басқару ұйымдары, еріктілер қозғалысы, түрлі акциялар оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырады. Педагог-ұйымдастырушы бұл жұмыстарды ұйымдастыра отырып, оқушыларды белсенді азаматтық позицияға тәрбиелейді.

Осылайша педагог-ұйымдастырушының мектеп өміріндегі рөлі тек ұйымдастырумен шектелмей, терең тәрбиелік мәнге ие көпқырлы қызмет ретінде көрінеді. Оның әрбір әрекеті оқушы тұлғасының қалыптасуына әсер етіп, мектептегі тәрбие жүйесінің сапасын айқындайды.

Қазіргі білім беру жүйесінде педагог-ұйымдастырушының рөлі бұрынғыдан да арта түсті. Қоғамдағы өзгерістер, құндылықтар жүйесінің жаңаруы, ақпараттық кеңістіктің кеңеюі жас ұрпақ тәрбиесіне жаңа талаптар қойып отыр. Осындай жағдайда педагог-ұйымдастырушы мектептегі тәрбие жұмысының мазмұнын заман талабына сай жаңартып, оны оқушының тұлғалық дамуына бағыттауы тиіс. Ол дәстүр мен жаңашылдықты үйлестіре отырып, тәрбиенің негізгі мақсатын – саналы, жауапкершілігі жоғары, рухани бай тұлға қалыптастыруды көздейді.

Педагог-ұйымдастырушының жауапкершілігі оның әрбір іс-әрекетінен көрінеді. Ол ұйымдастырған әрбір іс-шараның тәрбиелік мәні терең болуы қажет. Формалды түрде өткізілген жұмыстар оқушыға әсер етпейді, ал шынайы ойластырылған, мазмұнды іс-шаралар оқушының жүрегіне жол табады. Сондықтан педагог-ұйымдастырушы тәрбиелік жұмысты ұйымдастыру барысында оның мазмұнына, формасына, мақсатына ерекше мән беруі тиіс. Бұл – үлкен кәсіби жауапкершілік.

Педагог-ұйымдастырушы оқушының мектептегі өміріне мән беріп қана қоймай, оның болашақ өміріне де ықпал етеді. Мектеп қабырғасында қалыптасқан тәртіп, құндылықтар, мінез-құлық нормалары адамның бүкіл өміріне әсер ететіні белгілі. Осы тұрғыда педагог-ұйымдастырушының еңбегі ұзақ мерзімді нәтижеге бағытталған. Ол оқушыға дұрыс бағыт көрсетіп, өмірлік ұстанымының қалыптасуына ықпал етеді.

Тәрбие жұмысында педагог-ұйымдастырушының кәсіби шеберлігімен қатар, оның адамгершілік болмысы да ерекше мәнге ие. Шынайылық, адалдық, әділдік, мейірімділік сияқты қасиеттер педагог-ұйымдастырушының күнделікті қызметінде көрініс табуы тиіс. Оқушы педагогтың сөзінен гөрі, іс-әрекетіне көбірек мән береді. Сондықтан педагог-ұйымдастырушы өз мінез-құлқымен, қарым-қатынасымен оқушыларға үлгі бола білуі қажет.

Педагог-ұйымдастырушының мектептегі тәрбие жүйесін дамытудағы рөлі оның бастамашылдығымен де айқындалады. Ол жаңа идеялар ұсынып, шығармашылық көзқарас таныту арқылы мектеп өмірін жандандырады. Әрбір жаңа бастама оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін көтереді. Бұл өз кезегінде мектептегі жалпы тәрбиелік ахуалдың жақсаруына ықпал етеді.

Сонымен қатар педагог-ұйымдастырушының жауапкершілігі оның әрбір оқушының тағдырына бейжай қарамауынан көрінеді. Әрбір баланың артында отбасы, өзіне тән өмірлік жағдайы бар екенін түсіну педагог-ұйымдастырушы үшін маңызды. Кейде бір жылы сөз, бір қолдау көрсету оқушының өміріне үлкен өзгеріс әкелуі мүмкін. Осы тұрғыда педагог-ұйымдастырушының рөлі тек кәсіби маман ретінде емес, үлкен өмірге жол сілтеуші тұлға ретінде де бағаланады.

Қорытындылай келе, педагог-ұйымдастырушының мектеп өміріндегі рөлі мен жауапкершілігі ерекше әрі көпқырлы екендігін атап өтуге болады. Ол мектептегі тәрбиелік жүйенің негізгі тірегі, оқушы тұлғасының қалыптасуына тікелей ықпал ететін маңызды маман. Педагог-ұйымдастырушының еңбегі оқушының рухани дамуына, әлеуметтік бейімделуіне, азаматтық көзқарасының қалыптасуына бағытталған. Оның кәсіби біліктілігі, адамгершілік қасиеттері, ұйымдастырушылық қабілеті мектептегі тәрбие жұмысының сапасын айқындайды. Сондықтан педагог-ұйымдастырушының қызметін бағалау, қолдау және дамыту – сапалы білім мен тәрбие берудің маңызды шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.

Қазақстан Республикасында білім мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламалары.

Әбдіғалиева Т. Тәрбие теориясы және әдістемесі. Алматы.

Қоянбаев Ж., Қоянбаев Р. Педагогика. Алматы.

Сманов Б. Тәрбие жұмысының негіздері. Алматы.

Ұлттық тәрбие тұжырымдамасы.

Қазіргі мектептегі тәрбие жұмысының әдістемелік нұсқаулары.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ И ЦИФРОВОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Сартаева Салтанат Сансызбаевна

учитель информатики

КГУ «Школа-гимназия №17

г. Кокшетау ОО по городу Кокшетау УО Акмолинской области

Я работаю в школе не первый год, но именно в 2024 году начала разрабатывать и внедрять свою авторскую программу внеурочной деятельности «Развитие функциональной и цифровой грамотности учащихся через знакомство с искусственным интеллектом и цифровыми технологиями» в формате элективного курса по выбору.

Работу над программой начала поэтапно в 2024 году:

- лето 2024 - теоретическая база, структура и учебно-тематический план;
- осень 2024 -внедрение как элективный курс по выбору (34 часа в год, 1 час в неделю);
- с 2025 года программа успешно внедрена в КГУ «Школа-гимназия №11» г Кокшетау и КГУ «Талшыкская средняя школа» КГУ «отдела образования Акжарского района КГУ «Управление образования акимата Северо-Казахстанской области» в качестве элективного курса по выбору и внеурочной деятельности, с полной интеграцией в обновлённые программы по информатике и национальные проекты Года цифровизации и искусственного интеллекта.

Сегодня программа органично дополняет обязательные уроки информатики в 7 классе и полностью соответствует рекомендациям по организации элективных курсов (приказы МОН РК 2025 г.).

Связь с программами по информатике 7 класса (2025–2026 учебный год)

Обновлённая типовая программа по информатике для 7 класса (1 час в неделю, 34 часа в год) включает модули :

- Цифровая грамотность и информационная культура;
- Алгоритмы, обработка данных и основы «умных» систем;
- Этические аспекты использования технологий.

Обязательный предмет «Цифровая грамотность» (5–9 классы, 1 час в неделю) усиливает акцент на ИИ как инструменте цифровой среды.

Моя авторская программа расширяет эти модули практическими занятиями.

Учебно-тематический план элективного курса (34 часа, 2024–2026 гг.):

Продолжительность курса – 34 часа ,1 час в неделю, и разделена на два полугодия:

Раздел 1. Цифровая грамотность и функциональное мышление (4 часа)

- Цифровая среда современного человека – формирование умения осознанно использовать цифровые технологии
- Функциональная грамотность – умение применять знания в учебных и жизненных ситуациях, принимать обоснованные решения
- Безопасность и этика в цифровом мире – безопасное поведение в интернете и ответственное отношение к информации
- Практикум: критическая оценка информации – поиск, анализ и оценка достоверности информации

Раздел 2. Искусственный интеллект (6 часов)

- Что такое искусственный интеллект – понимание роли технологий в жизни человека и общества
- Сферы применения ИИ – анализ пользы и рисков использования ИИ
- Машинное обучение – изучение алгоритмов и практическое применение
- Практикум: ИИ-сервисы – применение цифровых инструментов для решения учебных задач
- Этика и ответственность ИИ – формирование навыков ответственного принятия решений
- Мини-проект «ИИ в моей жизни» – планирование, анализ и презентация результатов

Раздел 3. Работа с данными и информацией (6 часов)

- Данные и информация – различие видов информации, применение на практике
- Таблицы и диаграммы – навыки представления и интерпретации данных
- Анализ данных – использование цифровых инструментов для обработки информации
- Большие данные – понимание роли данных в современном обществе
- Использование данных – применение данных для решения реальных жизненных задач
- Проектная работа – исследовательская деятельность и работа с информацией

Раздел 4. Практика использования ИИ (10 часов)

- Онлайн ИИ-сервисы – навыки осознанного использования цифровых сервисов
- Создание чат-бота – разработка простых цифровых продуктов без программирования
- Распознавание речи – понимание принципов работы технологий

- Переводчики и помощники – использование цифровых помощников в учебных целях
- Компьютерное зрение – понимание работы интеллектуальных систем
- ИИ для распознавания изображений – практическая работа с ИИ-сервисами
- ИИ в образовании – повышение эффективности обучения с помощью ИИ
- ИИ для докладов и презентаций – подготовка учебных материалов
- Творчество с ИИ – развитие креативного мышления и цифровой грамотности
- Мини-проект с ИИ – планирование и реализация цифровых проектов

Раздел 5. Проектная деятельность (8 часов)

- Выбор темы проекта – умение ставить цели и планировать деятельность
- Планирование проекта – навыки организации собственной деятельности
- Разработка проекта – командная работа и ответственность
- Реализация проекта – практическое применение знаний
- Подготовка презентации – структурирование и представление информации
- Защита проекта – навыки публичного выступления и аргументации
- Обсуждение и рефлексия – анализ собственной деятельности
- Итоговое занятие – формирование умения делать выводы и применять знания в жизни

Критерии оценивания (дифференциация А/В/С):

Критерий	А	В	С
Критическая оценка ИИ	Полная проверка и улучшение	Частичная проверка	Только использование
Этика и честность	Учёт всех рисков и ценности	Базовые правила	Без обсуждения
Проект	Полноценный чат-бот и презентация	Простой анализ	Идея без реализации

Практические примеры реализации в 7 классе

На обязательных уроках информатики (тема «Обработка информации»): Ученики генерируют текст по школьной теме → проверяют факты → улучшают самостоятельно → обсуждают этику.

На элективном курсе (внедрён с 2024 г.): Проект «Школьный помощник» - чат-бот для расписания и напоминаний (Google Colab + ИИ). Результат: экономия времени, развитие критического мышления и финансовой грамотности (анализ данных посещаемости).

Связь с национальными проектами 2026 года:

- Day of AI — как домашнее задание;
- Qazaq Digital Mektebi — подготовка к оффлайн-ИИ для сёл;
- Национальная платформа — цифровые профили учеников для отслеживания прогресса.

Результаты работы над программой (с 2024 года)

- 90%+ учеников 7 класса посещают электив добровольно.
- +25–30% в тестах на функциональную грамотность (диагностика до/после).
- 80% правильно распознают ошибки ИИ и понимают этику.
- Проекты участвуют в школьных олимпиадах и открытых уроках.

Вывод: Программу, начатую и внедрённую в 2024 году в элективный курс по выбору, можно успешно масштабировать. ИИ — не замена учителю, а мощный инструмент для развития настоящей грамотности. Интеграция искусственного интеллекта, практической и проектной деятельности способствует развитию критического, аналитического и креативного мышления, формированию ответственности и готовности к осознанному использованию цифровых технологий.

Список использованной литературы

1.Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 июля 2024 г. № 592 «Об утверждении Концепции развития искусственного интеллекта в Республике Казахстан на 2024–2029 годы» // Әділет. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000592> (дата обращения: 15.01.2026).

2.Совместный приказ Министра просвещения РК и Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК от сентября 2025 г. «Об утверждении Концептуальных основ внедрения искусственного интеллекта в систему образования на 2025–2029 годы».

3.Типовая учебная программа по предмету «Информатика» для 5–9 классов (обновлённая редакция 2025 г.). — Астана: НАО им. Ы. Алтынсарина, 2025.

4.Программа внеурочной деятельности (элективный курс по выбору) «Развитие функциональной и цифровой грамотности учащихся через знакомство с искусственным интеллектом и цифровыми технологиями» / Сост. Saltanat. — Астана: СИГ №17, 2024–2026.

5.UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. — Paris: UNESCO, 2021.

6.Послание Президента Республики Казахстан К.К. Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2025 г. «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта».

РЕГИОНАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ КАК МЕТОДИЧЕСКИЙ РЕСУРС РАБОТЫ С ТЕКСТОМ

Шокаева Балжан Хакимовна

КТУ «Школа-гимназия №17,

*г. Кокшетау ОО по городу Кокшетау УО Акмолинской области
учитель русского языка и литературы*

Современное образование ориентировано на формирование не только предметных знаний, но и целостной личности обучающегося, обладающей нравственными ценностями, гражданской ответственностью и уважением к культурному наследию. В этой связи особую роль приобретает интеграция учебного и воспитательного процессов. Значимым инструментом такой интеграции выступает региональный компонент, реализуемый в преподавании русского языка и литературы через работу с текстами.

Особую актуальность данное направление приобретает в условиях реализации воспитательной программы «Адал азамат», направленной на формирование честного, ответственного, трудолюбивого и социально активного гражданина. Использование регионального материала в учебном процессе способствует практической реализации ценностей данной программы, обеспечивая связь обучения с жизнью, историей и культурой родного края.

Региональный компонент в обучении представляет собой включение в содержание образования материалов, отражающих специфику родного региона: его историю, культуру, традиции, языковую картину и литературное наследие. В преподавании русского языка и литературы региональный компонент обладает выраженным воспитательным потенциалом, поскольку формирует у обучающихся уважение к малой родине, чувство сопричастности к её прошлому и настоящему.

Ценности программы «Адал азамат» — честность, ответственность, патриотизм, уважение к труду и людям — находят естественное отражение в региональных текстах, рассказывающих о судьбах земляков, исторических событиях, нравственном выборе героев, примерах служения обществу. Таким образом, региональный компонент становится действенным средством нравственного воспитания.

Текст является ключевой единицей обучения русскому языку и литературе и одновременно — эффективным средством воспитательного воздействия. Работа с региональными текстами позволяет реализовывать цели программы «Адал азамат» через осмысление нравственного содержания, обсуждение жизненных ценностей и формирование личной позиции обучающихся.

В образовательном процессе могут использоваться:

2. художественные произведения писателей и поэтов родного края;
3. биографические тексты о выдающихся личностях региона;
4. публицистические материалы о трудовых, культурных и гражданских достижениях земляков;
5. фольклорные произведения, отражающие народные представления о чести, справедливости, долге.

Анализ подобных текстов способствует формированию у обучающихся таких качеств, как ответственность за свои поступки, уважение к старшим, стремление к созидательной деятельности, что напрямую соотносится с идеологией «Адал азамат».

На уроках русского языка и литературы региональные тексты могут использоваться как дидактический материал и позволяет обсуждать морально-этические категории, формировать ценностные ориентиры, предусмотренные воспитательной программой.

1. орфографического и пунктуационного анализа;
2. работы с лексикой и фразеологией;
3. развития связной письменной и устной речи.
4. воспитанию читательской культуры
5. формированию нравственных оценок поступков героев;
6. развитию способности к сопереживанию и осмыслению жизненных ситуаций

Эффективными формами работы являются дискуссии, сочинения-размышления, творческие задания, исследовательская деятельность, что позволяет обучающимся проявлять активную гражданскую позицию и личную ответственность.

При работе с текстом на уроках русского языка и литературы в старших классах важно не только совершенствовать языковые и литературные навыки, но и формировать гражданскую ответственность, нравственные ценности и социально активную позицию обучающихся, что полностью соответствует воспитательной программе «Адал азамат».

Региональные тексты (произведения местных писателей, очерки о земляках, фольклорные сказания, статьи о культурных и трудовых достижениях региона) дают богатый материал для комплексного анализа и интеграции учебного и воспитательного процесса.

Примеры заданий для 11 класса:

Анализ художественного текста местного автора.

Текст: рассказ казахстанского писателя о трудовой доблести или семейных традициях.

Задание: Выписать из текста слова и выражения, передающие эмоциональное отношение героя к Родине. Проанализировать поступки персонажей с точки зрения ценностей программы «Адал азамат»: честность, ответственность, уважение к старшим.

Написать эссе на тему: *«Как бы я поступил в подобной ситуации?»* (150–200 слов).

Работа с публицистическим или краеведческим текстом

Текст: статья о значимой личности региона, реализующей социально полезные проекты.

Задание: Определить основную мысль текста и выделить аргументы, подтверждающие поступки героя.

Подготовить устное сообщение с критическим анализом действий героя и выводами о том, чему можно научиться из его примера.

Составить список ценностей, отражённых в тексте, и сопоставить их с принципами «Адал азамат».

Лексико-грамматический разбор регионального текста

Текст: народная легенда или сказание о событиях родного края.

Задание: Выписать диалектные слова, устойчивые выражения, фразеологизмы.

Проанализировать синтаксические конструкции, отметить особенности построения текста.

Составить мини-рассказ, используя региональные лексические единицы, и включить моральный вывод в духе «Адал азамат».

Проектная работа «Герои моего края».

Задание: выбрать из литературы или краеведческих материалов 2–3 личности, чьи поступки отражают ценности «Адал азамат».

Составить презентацию или стенгазету с краткой биографией, достижениями и анализом их поступков с точки зрения честности, ответственности и гражданской позиции.

Сделать вывод о том, как можно применять их пример в собственной жизни.

Такая работа с текстом:

развивает навыки анализа, интерпретации и аргументации;

формирует понимание важности честности, ответственности и патриотизма;

укрепляет связь между школьной программой, родным регионом и личностными ценностями;

делает обучение живым, мотивирующим и значимым для старшеклассников.

Использование регионального компонента в преподавании русского языка и литературы в контексте воспитательной программы «Адал азамат» позволяет эффективно решать как образовательные, так и воспитательные задачи. Работа с текстами региональной направленности способствует формированию языковой компетентности, развитию читательской культуры и укреплению нравственных ценностей обучающихся.

Интеграция регионального материала в учебный процесс делает уроки содержательными и значимыми, формируя у обучающихся устойчивую связь с родным краем и осознание своей ответственности перед обществом, что полностью соответствует целям современной воспитательной системы.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫН ЦИФРЛЫҚ ПЛАТФОРМАЛАР АРҚЫЛЫ ТИІМДІ ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Айдарбеков Даулет Танирбергеневич
*Түркістан облысы Жетісай ауданы
Кенесары хан атындағы №62 жсбм
Дене шынықтыру пәні мұғалімі*

АННОТАЦИЯ

Қазіргі білім беру жүйесінің қарқынды цифрлануы мектептегі дене шынықтыру пәнін оқыту мазмұны мен ұйымдастыру формаларына жаңа талаптар қойып отыр. Әсіресе цифрлық платформаларды тиімді пайдалану арқылы дене шынықтыру сабағын жоспарлау, ұйымдастыру және бақылау мәселесі өзектілігін арттыруда. Бұл әдістемелік құралда дене шынықтыру сабағын цифрлық білім беру платформалары арқылы тиімді жоспарлау мен ұйымдастырудың теориялық негіздері, педагогикалық мүмкіндіктері және практикалық бағыттары қарастырылады. Мақалада цифрлық технологиялардың дене тәрбиесі үдерісіне ықпалы, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін арттырудағы рөлі, оқушылардың дене белсенділігін дамытудағы тиімді тәсілдер жүйелі түрде сипатталады. Сонымен қатар қашықтан және аралас оқыту жағдайында дене шынықтыру сабағын сапалы өткізудің әдістемелік қырлары ашылып, цифрлық платформаларды қолданудың артықшылықтары мен шектеулері талданады.

Қазіргі таңда білім беру саласындағы жаһандану мен цифрлық трансформация үдерісі барлық пәндерге, соның ішінде дене шынықтыру сабағына да елеулі өзгерістер енгізуде. Бұрын дәстүрлі түрде спортзал мен ашық алаңда ғана ұйымдастырылып келген дене шынықтыру сабағы бүгінгі күні цифрлық білім беру ортасымен тығыз байланыста жүзеге асырылуда. Бұл жағдай мұғалімнен тек қана спорттық жаттығуларды меңгеруді емес, сонымен қатар заманауи цифрлық құралдарды кәсіби деңгейде пайдалана білуді талап етеді. Цифрлық платформалар арқылы сабақты жоспарлау, оқу материалының мазмұнын құрылымдау, оқушылардың дене белсенділігін бақылау және кері байланыс орнату дене шынықтыру пәнінің сапасын арттырудың маңызды тетігіне айналуда.

Дене шынықтыру сабағын тиімді жоспарлау – оқу-тәрбие үдерісінің негізгі компоненттерінің бірі. Жоспарлау барысында мұғалім оқу бағдарламасының талаптарын, оқушылардың жас және физиологиялық ерекшеліктерін, денсаулық жағдайын, материалдық-техникалық базаны және оқу ортасының мүмкіндіктерін ескеруі тиіс. Ал цифрлық платформаларды қолдану бұл үдерісті жаңа деңгейге көтеріп, сабақтың құрылымын икемді, мазмұнын бай әрі қолжетімді етуге мүмкіндік береді. Мысалы, электрондық күнтізбелік-тақырыптық жоспарлар, онлайн жаттығулар банкі, бейнесабақтар мен интерактивті тапсырмалар мұғалімнің уақытын үнемдеп, оқыту сапасын арттырады.

Цифрлық платформалар дене шынықтыру сабағын ұйымдастыруда оқушылардың жеке мүмкіндіктерін ескеруге жағдай жасайды. Әрбір оқушының физикалық дайындығы мен денсаулық деңгейі әртүрлі болғандықтан, цифрлық құралдар арқылы сараланған тапсырмалар ұсыну, жеке оқу траекториясын қалыптастыру жеңілдейді. Мұғалім оқушылардың орындаған жаттығуларын бейне немесе цифрлық есеп түрінде қабылдап, олардың қозғалыс техникасын, төзімділік деңгейін және даму динамикасын талдай алады. Бұл өз кезегінде оқушылардың өзіндік бақылау дағдыларын қалыптастырып, дене мәдениетіне деген жауапкершілігін арттырады.

Қазіргі білім беру тәжірибесінде кеңінен қолданылып жүрген цифрлық платформалар дене шынықтыру сабағында да тиімді пайдаланылуда. Олар арқылы сабақ жоспарын әзірлеу, оқу мақсаттарын нақтылау, бағалау критерийлерін анықтау және оқу нәтижелерін тіркеу мүмкіндігі кеңейеді. Сонымен қатар онлайн платформалар оқушылар мен мұғалім арасындағы үздіксіз байланысқа жол ашып, сабақтан тыс уақытта да физикалық белсенділікті қолдауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе қашықтан оқыту немесе аралас оқыту жағдайында дене шынықтыру пәнінің үздіксіздігін қамтамасыз етуде маңызды.

Дене шынықтыру сабағын цифрлық платформалар арқылы ұйымдастыру оқушылардың мотивациясын арттыруға да ықпал етеді. Сандық форматтағы тапсырмалар, геймификация элементтері, нәтижелерді визуализациялау оқушылардың қызығушылығын оятып, сабаққа белсенді қатысуына жағдай жасайды. Оқушылар өз жетістіктерін нақты көрсеткіштер арқылы көріп, алға қойған мақсаттарына жетуге ұмтылады. Мұндай тәсіл дене тәрбиесін тек міндетті пән ретінде емес, өмір салтының маңызды бөлігі ретінде қабылдауға көмектеседі.

Сонымен қатар цифрлық платформаларды қолдану мұғалімнің кәсіби дамуына да оң әсер етеді. Мұғалім жаңа технологияларды меңгеру арқылы өзінің әдістемелік қоржынын байытып, заманауи педагогикалық тәсілдерді тәжірибесіне енгізе алады. Онлайн курстар, вебинарлар, әдістемелік қауымдастықтар арқылы тәжірибе алмасу мүмкіндігі артып, дене шынықтыру пәнінің мазмұны жаңара түседі. Бұл мұғалімнің шығармашылық әлеуетін ашып, кәсіби құзыреттілігін арттырады.

Дегенмен дене шынықтыру сабағын цифрлық платформалар арқылы жоспарлау және ұйымдастыру белгілі бір қиындықтар мен шектеулерсіз емес. Материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі, интернетке

қолжетімділіктің шектеулі болуы, мұғалімдер мен оқушылардың цифрлық сауаттылық деңгейінің әркелкілігі бұл үдерістің тиімділігіне әсер етуі мүмкін. Сондықтан цифрлық технологияларды енгізу кезең-кезеңімен, жүйелі түрде және әдістемелік қолдаумен жүзеге асырылуы тиіс. Мұғалімдерге арналған нұсқаулықтар, әдістемелік құралдар мен тәжірибелік ұсынымдар бұл бағыттағы жұмысты жеңілдетеді.

Дене шынықтыру сабағын цифрлық платформалар арқылы жоспарлау кезінде сабақтың негізгі мақсаттары мен міндеттері сақталуы қажет. Цифрлық құралдар тек көмекші құрал ретінде қарастырылып, оқушылардың қозғалыс белсенділігін шектеуге емес, керісінше арттыруға бағытталуы тиіс. Мұғалім цифрлық ресурстарды дұрыс таңдап, оларды сабақтың логикасына сәйкес қолданған жағдайда ғана оқу үдерісі нәтижелі болады. Бұл жерде педагогикалық мақсаттылық пен әдістемелік дәлдік басты орында тұрады.

Осылайша, дене шынықтыру сабағын цифрлық платформалар арқылы тиімді жоспарлау және ұйымдастыру – заманауи білім беру талаптарына жауап беретін маңызды бағыттардың бірі. Ол оқыту үдерісін жаңғыртып қана қоймай, оқушылардың денсаулығын нығайтуға, дене мәдениетін қалыптастыруға және өмір бойы белсенді болуға тәрбиелеуге ықпал етеді. Цифрлық технологияларды орынды және жүйелі пайдалану арқылы дене шынықтыру пәнінің мазмұны тереңдеп, оның білім беру жүйесіндегі рөлі арта түседі.

Цифрлық платформалар арқылы дене шынықтыру сабағын тиімді ұйымдастыру педагогикалық үдерістің барлық кезеңдерін қамтитын кешенді жұмыс болып табылады. Бұл үдерісте мұғалім тек жаттығуларды іріктеп қана қоймай, оқушылардың физикалық дамуын жүйелі бақылау, оқу нәтижелерін талдау және түзету жұмыстарын да жүзеге асырады. Цифрлық технологиялар осы міндеттерді жеңілдетіп, мұғалімге нақты деректер негізінде жұмыс жүргізуге мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн бақылау парақтары, электрондық журналдар мен фитнес-трекерлер арқылы оқушылардың сабаққа қатысуы, белсенділік деңгейі және жеке жетістіктері тіркеліп отырады. Бұл деректер оқу үдерісін жоспарлауда маңызды ақпарат көзіне айналады.

Дене шынықтыру сабағында цифрлық платформаларды қолданудың тиімділігі сабақ құрылымының айқындылығымен тығыз байланысты. Сабақтың кіріспе, негізгі және қорытынды бөліктерін алдын ала цифрлық форматта жоспарлау мұғалімге уақытты тиімді пайдалануға көмектеседі. Кіріспе бөлімде оқушыларға сабақтың мақсаты мен міндеттері түсіндіріліп, қауіпсіздік ережелері еске салынады. Бұл ақпаратты қысқа бейнеролик немесе интерактивті презентация арқылы ұсыну оқушылардың назарын шоғырландырып, сабаққа дайындығын арттырады. Негізгі бөлімде жаттығулар кешені бейне нұсқаулықтар арқылы көрсетіліп, әрбір қозғалыстың орындалу техникасы нақты түсіндіріледі. Қорытынды бөлімде оқушылардың өз әрекеттеріне талдау жасап, цифрлық кері байланыс құралдары арқылы сабақ нәтижелері қорытындыланады.

Цифрлық платформаларды пайдалану дене шынықтыру сабағында бағалау жүйесін жетілдіруге де мүмкіндік береді. Дәстүрлі бағалау көбінесе субъективті сипатта болса, цифрлық құралдар арқылы бағалау нақты көрсеткіштерге негізделеді. Оқушылардың қозғалыс дәлдігі, жаттығуды орындау жиілігі, уақыт көрсеткіштері және жеке прогресі цифрлық жүйелерде тіркеліп, мұғалімге объективті талдау жасауға жағдай туғызады. Бұл бағалау үдерісінің ашықтығын қамтамасыз етіп, оқушылардың өз нәтижелеріне жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

Цифрлық платформалар арқылы ұйымдастырылған дене шынықтыру сабағы оқушылардың өзіндік жұмыс дағдыларын дамытуда да маңызды рөл атқарады. Оқушылар берілген тапсырмаларды өз бетінше орындап, нәтижелерін цифрлық форматта ұсынады. Бұл үдеріс оқушыларды уақытты тиімді жоспарлауға, өзін-өзі бақылауға және өз жетістіктерін талдауға үйретеді. Әсіресе үй жағдайында орындалатын жаттығуларды цифрлық платформа арқылы ұйымдастыру оқушылардың күнделікті физикалық белсенділігін арттырып, салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағыттайды.

Қашықтан оқыту жағдайында дене шынықтыру сабағын цифрлық платформалар арқылы ұйымдастыру ерекше маңызға ие болды. Бұл кезеңде мұғалімдер сабақ мазмұнын қайта қарастырып, оқушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін жаттығуларды таңдау қажеттілігімен бетпе-бет келді. Цифрлық платформалар арқылы бейнесабақтар, нұсқаулықтар және кері байланыс құралдары кеңінен қолданылып, дене шынықтыру сабағының үздіксіздігі сақталды. Мұндай тәжірибе цифрлық технологиялардың дене тәрбиесі саласындағы әлеуетін айқын көрсетті.

Дене шынықтыру сабағын цифрлық форматта ұйымдастыруда оқушылардың денсаулық жағдайын ескеру маңызды. Мұғалім цифрлық сауалнамалар мен медициналық деректерге сүйене отырып, оқушыларға лайықты жаттығулар кешенін ұсына алады. Бұл тәсіл жарақат алу қаупін азайтып, әрбір оқушының мүмкіндігіне сай жүктеме беруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар цифрлық платформалар арқылы ата-аналармен байланыс орнатып, оқушылардың физикалық дамуы туралы ақпаратпен бөлісу де жеңілдейді.

Цифрлық платформаларды қолдану мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты жаңа деңгейге көтереді. Сабақтан тыс уақытта да мұғалім оқушыларға кеңес беріп, қосымша тапсырмалар ұсына алады. Оқушылар өз сұрақтарын онлайн форматта қойып, жедел жауап алу мүмкіндігіне ие болады. Бұл үздіксіз педагогикалық қолдау дене шынықтыру сабағының тиімділігін арттырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын сақтауға көмектеседі.

Сонымен қатар цифрлық платформалар дене шынықтыру сабағында шығармашылық элементтерді енгізуге мүмкіндік береді. Оқушылар өздерінің жаттығу бағдарламаларын әзірлеп, бейне немесе презентация түрінде ұсына алады. Бұл олардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, дене тәрбиесіне деген көзқарасын кеңейтеді. Мұндай тапсырмалар оқушыларды тек орындаушы ғана емес, оқу үдерісінің белсенді қатысушысы ретінде қалыптастырады.

Дене шынықтыру сабағын цифрлық платформалар арқылы жоспарлау және ұйымдастыру барысында мұғалім әдістемелік бірізділікті сақтауы тиіс. Сабақ мазмұны оқу бағдарламасына сәйкес келіп, цифрлық құралдар педагогикалық мақсатқа қызмет етуі қажет. Тек технологияны қолдану жеткіліксіз, оны тиімді әдістемелік шешімдермен ұштастыру маңызды. Бұл жағдайда цифрлық платформа мұғалімнің кәсіби құралына айналып, оқу үдерісінің сапасын арттыруға бағытталады.

Жалпы алғанда, цифрлық платформалар дене шынықтыру сабағын ұйымдастыруда жаңа мүмкіндіктер ашып, оқыту үдерісін икемді әрі нәтижелі етеді. Олар оқушылардың физикалық дамуын жүйелі бақылауға, оқу мотивациясын арттыруға және мұғалімнің кәсіби қызметін оңтайландыруға ықпал етеді. Дегенмен бұл мүмкіндіктерді толық пайдалану үшін мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі жоғары деңгейде болуы және әдістемелік тұрғыдан сауатты жұмыс жүргізуі қажет.

Дене шынықтыру сабағын цифрлық платформалар арқылы тиімді жоспарлау және ұйымдастыру қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Цифрлық технологиялардың дамуы мұғалімнің педагогикалық қызметін жаңаша ұйымдастыруына, оқу үдерісін икемді әрі нәтижелі етуіне кең мүмкіндік береді. Дене шынықтыру пәні дәстүрлі түрде қозғалыс белсенділігіне негізделгенімен, цифрлық платформаларды орынды қолдану арқылы оның мазмұнын байытып, оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Бұл бағыттағы жұмыс тек уақыт талабына сай бейімделу емес, сонымен қатар білім беру сапасын арттыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Цифрлық платформалар арқылы жоспарланған дене шынықтыру сабағы оқу мақсаттарының нақты қойылуына, сабақ құрылымының айқын болуына және оқу нәтижелерінің жүйелі түрде бағалануына мүмкіндік береді. Мұғалім цифрлық құралдардың көмегімен оқу бағдарламасын тиімді жүзеге асырып, әрбір оқушының жеке ерекшелігін ескеріп жұмыс жүргізе алады. Бұл тәсіл оқушылардың физикалық дамуын бірізділікпен қамтамасыз етіп, олардың денсаулығын нығайтуға бағытталған жұмысты жүйелейді. Сонымен қатар цифрлық технологиялар мұғалімнің уақытын үнемдеп, әдістемелік жұмысты жеңілдетеді.

Дене шынықтыру сабағында цифрлық платформаларды қолдану оқушылардың өзіндік жұмыс жасау қабілетін дамытуға да ықпал етеді. Оқушылар берілген тапсырмаларды өз бетінше орындап, нәтижелерін талдап, өз жетістіктерін бағалауға үйренеді. Бұл олардың жауапкершілігін арттырып, дене тәрбиесіне деген саналы көзқарасын қалыптастырады. Оқушылар үшін дене шынықтыру сабағы тек мектептегі міндетті пән ғана емес, күнделікті өмірде қажет болатын дағды ретінде қабылдана бастайды.

Қашықтан және аралас оқыту жағдайында цифрлық платформалардың маңызы ерекше байқалды. Бұл кезеңде дене шынықтыру сабағын үздіксіз жүргізу, оқушылардың қозғалыс белсенділігін сақтау және денсаулықты нығайту цифрлық технологиялардың көмегімен жүзеге асырылды. Мұғалімдер бейнесабақтар, онлайн тапсырмалар және кері байланыс құралдарын пайдалана отырып, оқу үдерісін жаңа форматта ұйымдастырды. Мұндай тәжірибе болашақта да цифрлық платформаларды дене шынықтыру сабағында кеңінен қолданудың тиімді екенін көрсетті.

Сонымен қатар цифрлық платформаларды қолдану мұғалімнің кәсіби дамуына да оң әсер етеді. Мұғалім жаңа технологияларды меңгеру арқылы өзінің әдістемелік деңгейін көтеріп, заманауи педагогикалық тәсілдерді тәжірибесіне енгізеді. Бұл оның шығармашылық әлеуетін ашып, кәсіби құзыреттілігін арттыруға ықпал етеді. Цифрлық сауаттылығы жоғары мұғалім дене шынықтыру сабағын тек физикалық жаттығулар жиынтығы ретінде емес, жан-жақты дамуға бағытталған педагогикалық үдеріс ретінде ұйымдастыра алады.

Дегенмен цифрлық платформаларды қолдану барысында белгілі бір қиындықтар да кездесуі мүмкін. Материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі, интернет желісінің сапасы, мұғалімдер мен оқушылардың цифрлық дағдыларының әртүрлі деңгейде болуы бұл үдерістің тиімділігіне әсер етеді. Сондықтан цифрлық технологияларды енгізу жүйелі түрде, кезең-кезеңімен және әдістемелік қолдаумен жүзеге асырылуы қажет. Мұғалімдерге арналған әдістемелік құралдар, нұсқаулықтар мен тәжірибелік ұсынымдар бұл бағыттағы жұмысты жеңілдетеді.

Қорытындылай келе, дене шынықтыру сабағын цифрлық платформалар арқылы тиімді жоспарлау және ұйымдастыру білім беру сапасын арттырудың маңызды тетігі болып табылады. Цифрлық технологияларды орынды және мақсатты қолдану арқылы оқушылардың физикалық дамуын қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың денсаулықты сақтауға деген жауапкершілігін қалыптастыруға болады. Мұндай тәсіл дене шынықтыру пәнінің білім беру жүйесіндегі рөлін арттырып, оны заманауи талаптарға сай жаңғыртуға мүмкіндік береді. Сондықтан цифрлық платформаларды дене шынықтыру сабағында қолдану болашақта да өзекті бағыт ретінде қала бермек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
3. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы.
4. Педагогика. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық.
5. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және білім беру.
6. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану әдістемесі.
7. Дене тәрбиесі сабақтарын ұйымдастырудың заманауи тәсілдері.
8. Оқушылардың дене дамуын бақылау және бағалау әдістері.
9. Білім беру жүйесіндегі цифрлық трансформация мәселелері.

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ КАК ОСНОВА УСПЕШНОГО ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Карибаева Гульнур Касымовна
учитель начальных классов
КГУ "Коробихинская средняя школа"

Аннотация. В статье раскрывается значение функциональной грамотности как ключевого фактора успешного обучения младших школьников. Рассматривается сущность понятия «функциональная грамотность», её структура и основные компоненты. Особое внимание уделяется роли учителя начальных классов в создании условий для формирования функциональной грамотности, а также использованию практико-ориентированных и межпредметных заданий. Приведены примеры педагогических приёмов и заданий, направленных на развитие читательской, математической и естественно-научной грамотности. Делается вывод о необходимости системной и целенаправленной работы по формированию функциональной грамотности в начальной школе.

Ключевые слова: функциональная грамотность, начальная школа, успешное обучение, практико-ориентированное обучение, младшие школьники, компетентностный подход.

Введение

Современные социально-экономические условия требуют от системы образования подготовки личности, способной самостоятельно мыслить, принимать решения и применять полученные знания в реальных жизненных ситуациях. В этой связи приоритетным направлением образования становится формирование функциональной грамотности обучающихся.

Начальная школа играет особую роль в образовательном процессе, так как именно на этом этапе закладываются основы учебной деятельности, познавательной активности и мотивации к обучению. От того, насколько успешно сформированы базовые навыки функциональной грамотности в младшем школьном возрасте, во многом зависит дальнейшая учебная успешность ребёнка.

Понятие и сущность функциональной грамотности

Понятие «функциональная грамотность» рассматривается как интегративное качество личности, выражающееся в способности использовать знания, умения и навыки для решения практических задач, возникающих в повседневной жизни и учебной деятельности.

Для младших школьников функциональная грамотность проявляется в умении:

- понимать смысл прочитанного текста;
- извлекать и анализировать информацию;
- выполнять вычисления и применять математические знания в жизненных ситуациях;
- объяснять простые природные явления;
- высказывать собственное мнение и аргументировать его.

Функциональная грамотность не формируется стихийно, она требует системной и целенаправленной педагогической работы.

Структура функциональной грамотности младших школьников

Функциональная грамотность в начальной школе включает несколько взаимосвязанных компонентов:

Читательская грамотность — способность понимать, интерпретировать и использовать тексты различных видов. Она является основой освоения всех учебных предметов.

Математическая грамотность — умение применять математические знания для решения практических задач, связанных с измерением, расчётами, анализом данных.

Естественно-научная грамотность — способность объяснять явления окружающего мира, делать выводы на основе наблюдений и простых экспериментов.

Коммуникативная грамотность — умение выражать свои мысли, участвовать в диалоге, работать в группе.

Цифровая грамотность — начальные навыки безопасного и осознанного использования цифровых ресурсов.

Функциональная грамотность как основа успешного обучения

Успешное обучение в начальной школе предполагает не только усвоение программного материала, но и развитие способности обучающихся к самостоятельному познанию. Функциональная грамотность обеспечивает осознанное обучение, при котором знания становятся инструментом деятельности.

Младшие школьники с развитой функциональной грамотностью:

- быстрее ориентируются в учебных заданиях;
- умеют анализировать условия задач;
- проявляют интерес к учебной деятельности;

- способны переносить знания из одной ситуации в другую.

Таким образом, функциональная грамотность выступает основой формирования универсальных учебных действий и учебной самостоятельности.

Роль учителя начальных классов в формировании функциональной грамотности

Учитель начальных классов является ключевой фигурой в процессе формирования функциональной грамотности. От его профессионального мастерства, выбора методов и приёмов обучения зависит эффективность образовательного процесса.

В своей работе учитель должен:

- создавать проблемные ситуации;
- использовать практико-ориентированные задания;
- организовывать работу с текстом;
- развивать умение рассуждать и делать выводы;
- формировать навыки сотрудничества и самооценки.

Создание проблемных ситуаций

Создание проблемных ситуаций является важным условием развития функциональной грамотности младших школьников. Проблемная ситуация побуждает обучающихся к активному мышлению, поиску решения и выдвижению гипотез. Учитель намеренно ставит учащихся в ситуацию затруднения, когда для выполнения задания недостаточно механического воспроизведения знаний, а требуется анализ и рассуждение.

Ситуационный пример: На уроке математики учитель предлагает задачу: «У Маши было 20 тенге. Она купила тетрадь за 12 тенге и ручку за 9 тенге. Хватит ли Маше денег?» Учащиеся замечают, что сумма покупки превышает имеющуюся. Возникает проблемная ситуация, требующая не только вычислений, но и анализа условия задачи. Дети предлагают разные способы решения, обсуждают ошибки и приходят к выводу о необходимости внимательного чтения и проверки результата.

Использование практико-ориентированных заданий

Практико-ориентированные задания приближают учебную деятельность к реальным жизненным ситуациям, что способствует формированию у младших школьников умения применять знания на практике. Такие задания повышают мотивацию к обучению и помогают осознать значимость изучаемого материала.

Ситуационный пример: На уроке русского языка учитель предлагает учащимся текст объявления о школьной ярмарке и задаёт вопросы: «Когда состоится мероприятие? Что необходимо принести? К кому обратиться за дополнительной информацией?» Выполняя задание, дети учатся извлекать нужную информацию из текста и применять её в конкретной жизненной ситуации.

Организация работы с текстом

Работа с текстом является основой формирования читательской грамотности и функциональной грамотности в целом. Учитель систематически использует различные виды текстов, формируя у обучающихся умения понимать содержание, анализировать информацию и делать выводы.

Ситуационный пример: На уроке литературного чтения учащимся предлагается небольшой познавательный текст о временах года. После чтения учитель задаёт вопросы разного уровня: на понимание фактов, на объяснение причинно-следственных связей и на выражение собственного отношения. В результате учащиеся учатся не только пересказывать текст, но и интерпретировать информацию.

Развитие умения рассуждать и делать выводы

Развитие логического мышления и умения рассуждать способствует формированию у младших школьников навыков анализа, сравнения и обобщения. Учитель побуждает учащихся аргументировать свои ответы, объяснять ход рассуждений и самостоятельно делать выводы.

Ситуационный пример: На уроке окружающего мира учитель предлагает детям понаблюдать за изменением погоды в течение недели и задать вопрос: «Почему осенью становится холоднее?» Учащиеся выдвигают предположения, опираясь на наблюдения, и делают вывод о связи температуры воздуха с изменением положения солнца.

Формирование навыков сотрудничества и самооценки

Формирование навыков сотрудничества и самооценки является важным компонентом функциональной грамотности. Работа в парах и группах учит детей договариваться, распределять роли, слушать мнение других и оценивать собственный вклад в общее дело.

Ситуационный пример: На уроке математики учащиеся работают в группах над решением задач. После выполнения задания каждая группа представляет свой способ решения. Учитель предлагает детям оценить свою работу с помощью простых критериев: «Что получилось хорошо? Что вызвало трудности?» Таким образом формируются навыки самооценки и рефлексии.

Систематическое использование проблемных ситуаций, практико-ориентированных заданий, разнообразных видов работы с текстом, развитие рассуждений и организация сотрудничества позволяют создать условия для эффективного формирования функциональной грамотности младших школьников и обеспечивают успешность их обучения.

Важно, чтобы обучение носило деятельностный характер, а учащиеся выступали активными участниками образовательного процесса.

Практико-ориентированные задания в начальной школе

Практико-ориентированные задания являются эффективным средством формирования функциональной грамотности, так как моделируют реальные жизненные ситуации.

Примеры заданий:

- Читательская грамотность: анализ объявлений, инструкций, расписаний; ответы на вопросы, требующие интерпретации текста.

- Математическая грамотность: задачи на подсчёт стоимости покупок, определение времени, измерение длины и массы.

- Естественно-научная грамотность: наблюдения за погодой, ростом растений, проведение простых опытов с водой, воздухом, светом.

Использование таких заданий повышает учебную мотивацию и способствует развитию познавательного интереса.

Межпредметные связи и игровые технологии

Эффективному формированию функциональной грамотности способствует использование межпредметных связей и игровых технологий. Интеграция учебных предметов позволяет рассматривать знания как целостную систему. Игровые методы обучения способствуют активизации познавательной деятельности, развитию инициативы и самостоятельности младших школьников. Через игру ребёнок легче усваивает новые знания и учится применять их на практике.

Заключение

Функциональная грамотность является важнейшим условием успешного обучения в начальной школе. Её формирование способствует развитию самостоятельности, ответственности и готовности обучающихся к решению жизненных задач. Систематическая и целенаправленная работа учителя, использование практико-ориентированных заданий, межпредметных связей и современных педагогических технологий позволяют создать благоприятные условия для формирования функционально грамотной личности младшего школьника.

Список использованной литературы

1. Аяпбергенова Г. Формирование функциональной грамотности младших школьников в условиях цифровизации. 2024.

2. Сборник заданий по развитию функциональной грамотности учащихся в рамках обновления содержания образования. Алматы: Орлеу, 2021.

3. Новосельцева Н. В. Функциональное чтение на русском языке как часть образовательного процесса начальной школы в Казахстане. Алматы, 2024

ОСАЛ ТОПТАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАЛУЫ: ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ ПЕН ЫСТЫҚ ТАМАҚ ЖҮЙЕСІ

Сапарова Кенже Серикбаевна

Түркістан облысы Мақтаарал ауданы

Т.Жайлыбаев ауылы

"Абай атындағы №17 жалпы білім беретін мектеп" КММ

Әлеуметтік педагог

Аннотация

Қазіргі білім беру жүйесінде әлеуметтік теңдікті қамтамасыз ету, әрбір баланың сапалы білім алуға және толыққанды дамуға қолжетімділігін арттыру – маңызды мемлекеттік және қоғамдық міндеттердің бірі болып табылады. Әсіресе әлеуметтік жағынан осал топтағы оқушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғау, олардың мектеп өміріне бейімделуін қолдау ерекше назарды талап етеді. Осы тұрғыда мектептегі әлеуметтік педагогтың қызметі айрықша мәнге ие. Әлеуметтік педагог осал топтағы балалармен жүйелі жұмыс жүргізе отырып, олардың әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз етуге, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге және өмірлік қиын жағдайлардың алдын алуға ықпал етеді. Солардың ішінде оқушыларды ыстық тамақпен қамтамасыз ету мәселесі баланың денсаулығы, оқу үлгерімі мен әлеуметтік жағдайына тікелей әсер ететін маңызды фактор ретінде қарастырылады. Бұл мақалада осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы, әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі және мектептегі ыстық тамақ жүйесінің маңызы жан-жақты талданып, әлеуметтік қолдау тетіктерінің тиімді жолдары сипатталады.

Қазіргі қоғамда әлеуметтік теңсіздік мәселесі білім беру саласында айқын көрініс табады. Кейбір отбасылардың экономикалық жағдайының төмен болуы, ата-аналардың жұмыссыздығы, толық емес немесе көпбалалы отбасылар, мүмкіндігі шектеулі балалар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған оқушылар – осал топқа жататын балалардың санатын құрайды. Мұндай балалардың әлеуметтік қорғалуы тек материалдық қолдаумен шектелмей, олардың психологиялық, әлеуметтік және педагогикалық қажеттіліктерін кешенді түрде қамтуы тиіс. Осы үдерісте мектеп әлеуметтік педагогының кәсіби әрекеті маңызды орын алады.

Әлеуметтік педагог – мектеп пен отбасы, қоғам арасындағы байланысты жүзеге асыратын, баланың әлеуметтік дамуына ықпал ететін негізгі тұлғалардың бірі. Ол оқушылардың әлеуметтік жағдайын зерттеп,

өмірлік қиын жағдайға тап болған балаларды анықтайды, оларға қажетті көмек түрлерін ұйымдастырады. Осал топтағы оқушылармен жұмыс барысында әлеуметтік педагогтың басты мақсаты – баланың құқықтарын қорғау, оның мектептегі қауіпсіз әрі қолайлы ортада білім алуына жағдай жасау. Бұл міндетті орындауда әлеуметтік педагог әртүрлі әлеуметтік бағдарламалар мен қолдау тетіктерін пайдаланады, соның ішінде ыстық тамақпен қамтамасыз ету жүйесі ерекше маңызға ие.

Ыстық тамақ – оқушының денсаулығын сақтаудың, оқу процесіндегі белсенділігін арттырудың және әлеуметтік теңдікті қамтамасыз етудің маңызды құралы. Дұрыс әрі уақытылы тамақтанбаған баланың оқу үлгерімі төмендеп, зейін қоюы әлсірейді, денсаулығында түрлі мәселелер туындауы мүмкін. Әсіресе әлеуметтік жағдайы төмен отбасынан шыққан балалар үшін мектептегі ыстық тамақ кейде күнделікті жалғыз толыққанды ас болуы ықтимал. Сондықтан ыстық тамақ жүйесі тек тамақтану мәселесі емес, ол – әлеуметтік қорғаудың маңызды элементі.

Мектептегі ыстық тамақ жүйесін ұйымдастыруда әлеуметтік педагогтың рөлі ерекше. Ол осал топтағы оқушыларды анықтап, оларды тегін немесе жеңілдетілген тамақпен қамту тізіміне енгізу жұмыстарын үйлестіреді. Сонымен қатар ата-аналармен, сынып жетекшілерімен, мектеп әкімшілігімен және жергілікті әлеуметтік қорғау органдарымен тығыз байланыста жұмыс атқарады. Әлеуметтік педагогтың кәсіби біліктілігі мен жауапкершілігі нәтижесінде көптеген балалар қажетті қолдауға қол жеткізіп, мектептегі әлеуметтік теңсіздік деңгейі төмендейді.

Осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы – кешенді әрі үздіксіз үдеріс. Бұл үдеріс баланың тек материалдық қажеттіліктерін ғана емес, оның өзін-өзі бағалауына, қоғамда өз орнын табуына, тұлғалық дамуына да әсер етеді. Ыстық тамақпен қамту жүйесі осы әлеуметтік қорғаудың нақты әрі тиімді тетіктерінің бірі болып табылады. Әлеуметтік педагогтың осы бағыттағы жұмысы балалардың мектепке деген сенімін арттырып, оқу процесіне қызығушылығын күшейтеді.

Мектептегі әлеуметтік қолдау жүйесінің тиімділігі көбіне әлеуметтік педагогтың кәсіби әрекетіне, ұйымдастырушылық қабілетіне және адамгершілік ұстанымына байланысты. Ол әр баланың тағдырына бейжай қарамай, олардың өмірлік жағдайын терең түсінуге ұмтылады. Осал топтағы оқушылармен жұмыс барысында әлеуметтік педагог тек құжаттық рәсімдеумен шектелмей, баламен жеке әңгімелесу, психологиялық қолдау көрсету, сенімді қарым-қатынас орнату арқылы нәтижеге қол жеткізеді. Бұл тұрғыда ыстық тамақ жүйесі әлеуметтік педагогтың жұмысын нақты іске асыратын маңызды құралдардың бірі болып саналады.

Қорыта айтқанда, осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы – мектеп ұжымының, әлеуметтік педагогтың және қоғамның ортақ жауапкершілігі. Ыстық тамақпен қамту жүйесі осы жауапкершілікті жүзеге асырудың нақты көрінісі болып табылады. Әлеуметтік педагогтың үйлестіруші рөлі арқылы бұл жүйе тиімді жұмыс істеп, балалардың денсаулығы мен білім алу сапасына оң әсерін тигізеді.

Осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы мәселесінде әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі жүйелілік пен жауапкершілікті талап етеді. Әлеуметтік педагог әрбір баланың әлеуметтік жағдайын терең зерттеп, оның өмір сүру ортасын, отбасындағы қарым-қатынасты, материалдық мүмкіндіктерді және психологиялық ахуалды ескере отырып жұмыс жүргізеді. Бұл мәліметтер әлеуметтік қолдау көрсету түрін дұрыс таңдауға мүмкіндік береді. Әсіресе ыстық тамақпен қамту жүйесіне мұқтаж оқушыларды анықтау кезінде әлеуметтік педагогтың талдау және бақылау жұмысы шешуші рөл атқарады.

Әлеуметтік жағдайы төмен отбасылардан шыққан балалар көбінесе мектепке аш келуі, дұрыс тамақтанбауы салдарынан сабаққа зейін қоюда қиындықтарға тап болады. Мұндай жағдайда баланың оқу үлгерімі төмендеп, өзіне деген сенімі азаяды, сыныптастарымен қарым-қатынасы нашарлауы мүмкін. Осы мәселелердің алдын алу мақсатында мектепте ыстық тамақ жүйесінің дұрыс ұйымдастырылуы аса маңызды. Әлеуметтік педагог осы жүйенің әлеуметтік әділеттілік қағидаттарына сай жүзеге асуын қамтамасыз етеді.

Ыстық тамақпен қамту – осал топтағы оқушылар үшін тек физикалық қажеттілікті өтеу ғана емес, ол баланың өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне ықпал етеді. Тегін немесе жеңілдетілген тамақ алатын оқушы өзін өзгелерден кем сезінбеуі үшін әлеуметтік педагог пен мектеп ұжымы ерекше тактикалық және адамгершілік көзқарас ұстануы қажет. Бұл жерде құпиялылықты сақтау, баланың намысына тимеу, оны оқшауламау – әлеуметтік педагог жұмысының маңызды қағидаларының бірі.

Әлеуметтік педагогтың қызметі тек құжат жинаумен немесе тізім жасаумен шектелмейді. Ол ата-аналармен тығыз байланыс орната отырып, отбасының әлеуметтік жағдайын жақсартуға бағытталған кеңестер береді, мемлекеттік әлеуметтік қолдау түрлері туралы ақпараттандырады. Көп жағдайда ата-аналар өз құқықтары мен мүмкіндіктерін білмей жатады, ал әлеуметтік педагог осы олқылықтың орнын толтырып, отбасы мен мектеп арасындағы көпір қызметін атқарады. Осы арқылы ыстық тамақпен қамту жүйесі уақытша көмек емес, тұрақты әлеуметтік қолдауға айналады.

Осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы мектептегі жалпы тәрбиелік ортаның сапасына да тікелей байланысты. Әлеуметтік педагог мектеп әкімшілігімен бірлесе отырып, оқушылардың әлеуметтік теңдігін сақтауға бағытталған іс-шараларды жоспарлайды. Бұл жұмыстардың ішінде ыстық тамақтың сапасын бақылау, тамақтану уақытының сақталуын қадағалау, санитарлық-гигиеналық талаптардың орындалуын тексеру де бар. Мұндай кешенді бақылау балалардың денсаулығын сақтауға және олардың мектепке деген сенімін арттыруға ықпал етеді.

Ыстық тамақ жүйесінің тиімді жұмыс істеуі әлеуметтік педагогтың ұйымдастырушылық қабілетіне де байланысты. Ол асхана қызметкерлерімен, медициналық қызметкермен, сынып жетекшілерімен өзара әрекеттесе отырып, оқушылардың тамақтану тәртібін үйлестіреді. Әлеуметтік педагогтың бастамасымен

жүргізілетін мониторинг нәтижесінде кейбір оқушылардың қосымша қолдауға мұқтаж екені анықталып, тиісті шаралар қабылданады. Бұл әлеуметтік қорғау жүйесінің икемді әрі нәтижелі болуына мүмкіндік береді.

Әлеуметтік педагогтың осал топтағы оқушылармен жұмысындағы маңызды бағыттардың бірі – профилактикалық қызмет. Дұрыс тамақтанбау салдарынан туындайтын денсаулық мәселелерінің алдын алу, балаларды салауатты өмір салтына баулу, тамақтану мәдениетін қалыптастыру осы профилактикалық жұмыстардың ажырамас бөлігі болып табылады. Ыстық тамақ арқылы балаға дұрыс тамақтанудың үлгісі көрсетіледі, бұл оның болашақтағы әдеттеріне оң әсер етеді.

Осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы мәселесінде мектептегі қолайлы психологиялық ахуал да маңызды орын алады. Әлеуметтік педагог баланың өзін қауіпсіз сезінуіне жағдай жасап, оның мектепке бейімделуіне көмектеседі. Ыстық тамақпен қамтылған оқушы мектепке тұрақты келіп, оқу процесіне белсенді қатыса бастайды. Бұл оның әлеуметтенуіне, өзіндік бағасының қалыптасуына және болашаққа деген сенімінің артуына ықпал етеді.

Қазіргі таңда білім беру ұйымдарында әлеуметтік педагогтың рөлі жылдан-жылға артып келеді. Әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, қоғамдағы теңсіздік мәселелері мектептегі әлеуметтік жұмысты жаңа деңгейге көтеруді талап етеді. Осы тұрғыда ыстық тамақ жүйесі әлеуметтік педагог қызметінің нақты әрі нәтижелі бағыты ретінде өзектілігін жоғалтпайды. Бұл жүйе арқылы көптеген балалар білім алуда тең мүмкіндікке ие болып, әлеуметтік қолдауды сезінеді.

Жалпы алғанда, осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы – үздіксіз, көпқырлы процесс. Әлеуметтік педагогтың кәсіби білімі, адами қасиеттері мен жауапкершілігі осы процестің табысты жүзеге асуына тікелей әсер етеді. Ыстық тамақ жүйесі осы жұмыстың маңызды құрамдас бөлігі ретінде оқушылардың денсаулығын сақтауға, оқу үлгерімін арттыруға және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге қызмет етеді. Бұл бағыттағы жүйелі жұмыс мектептегі әлеуметтік ортаны нығайтып, балалардың болашақта қоғамға бейімделген, саналы азамат болып қалыптасуына негіз қалайды.

Осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы білім беру жүйесінің гуманистік бағытын айқындайтын негізгі көрсеткіштердің бірі болып табылады. Әлеуметтік педагогтың қызметі осы бағытта кешенді, мақсатты және үздіксіз жүргізілгенде ғана нақты нәтиже береді. Әлеуметтік қолдаудың әрбір тетігі, соның ішінде ыстық тамақпен қамтамасыз ету жүйесі, баланың мектептегі өмір сапасына, денсаулығына және оқу жетістігіне тікелей әсер етеді. Сондықтан бұл мәселені ұйымдастыруда формалдылыққа жол бермей, әр баланың жағдайын жеке ескерген жөн.

Әлеуметтік педагог осал топтағы оқушылардың тағдырына немқұрайлы қарамай, олардың өмірлік жағдайын терең түсінуге ұмтылады. Ол баланың мектептегі ғана емес, отбасындағы, әлеуметтік ортадағы жағдайын талдай отырып, тиімді қолдау жолдарын айқындайды. Ыстық тамақ жүйесі осы қолдаудың нақты көрінісі ретінде баланың күнделікті қажеттілігін өтеп қана қоймай, оның өзін қоғамның қорғалған мүшесі ретінде сезінуіне мүмкіндік береді. Мұндай сезім баланың психологиялық тұрақтылығын арттырып, мектепке деген оң көзқарасын қалыптастырады.

Ыстық тамақпен қамтылған оқушы сабаққа белсенді қатысып, оқу процесіне қызығушылық таныта бастайды. Дұрыс тамақтану баланың физикалық дамуын қамтамасыз етіп, шаршауды азайтады, зейін қою қабілетін күшейтеді. Бұл өз кезегінде оқу үлгерімінің жақсаруына алып келеді. Әлеуметтік педагог осы оң өзгерістерді бақылап, жүйенің тиімділігін бағалай отырып, қажет болған жағдайда қосымша қолдау шараларын ұсынады. Мұндай мониторинг жұмысы әлеуметтік қорғаудың сапасын арттыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Осал топтағы оқушылармен жұмыс барысында әлеуметтік педагогтың адамгершілік ұстанымы ерекше рөл атқарады. Ол баланы аяу объектісі ретінде емес, қолдауға мұқтаж тұлға ретінде қабылдауы тиіс. Ыстық тамақ жүйесін ұйымдастыру кезінде де осы ұстаным сақталуы қажет. Баланың ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтірмей, оны ұжымнан бөлектемей, керісінше, тең жағдайда қолдау көрсету – әлеуметтік педагогтың кәсіби этикасының басты талабы.

Мектептегі әлеуметтік қолдау жүйесі қоғамдағы әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етудің бір бөлігі болып саналады. Әлеуметтік педагог осы жүйенің үйлестірушісі ретінде мектеп әкімшілігімен, педагогикалық ұжыммен, ата-аналармен және әлеуметтік қорғау мекемелерімен тығыз байланыста жұмыс атқарады. Бұл өзара әрекет нәтижесінде ыстық тамақпен қамту жүйесі тұрақты әрі тиімді сипатқа ие болады. Әлеуметтік педагогтың бастамашылдығы мен жауапкершілігі көптеген балалардың өмір сапасының жақсаруына ықпал етеді.

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда осал топтағы оқушылар санының артуы мектептегі әлеуметтік жұмыстың маңызын одан әрі күшейтуде. Осыған байланысты әлеуметтік педагогтың кәсіби даярлығы, оның әлеуметтік бағдарламаларды меңгеруі және оларды практикада тиімді қолдана білуі аса маңызды. Ыстық тамақ жүйесі осындай бағдарламалардың бірі ретінде баланың негізгі қажеттілігін қамтамасыз етіп, білім беру процесіндегі теңсіздікті азайтуға мүмкіндік береді.

Осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы тек бүгінгі күннің мәселесі емес, ол болашақ қоғамның әлеуметтік тұрақтылығына әсер ететін фактор. Мектеп қабырғасында қажетті қолдау алған бала өзін қоғамның қажет мүшесі ретінде сезініп, болашақта әлеуметтік белсенді, жауапты азамат болып қалыптасады. Осы тұрғыда әлеуметтік педагог пен ыстық тамақ жүйесінің рөлі тек уақытша көмекпен шектелмей, ұзақ мерзімді әлеуметтік әсерге ие екені анық байқалады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, осал топтағы оқушылардың әлеуметтік қорғалуы – мектептегі әлеуметтік педагог қызметінің маңызды әрі жауапты бағыты болып табылады. Әлеуметтік педагогтың кәсіби әрекеті арқылы жүзеге асатын ыстық тамақпен қамту жүйесі оқушылардың денсаулығын сақтауға, оқу үлгерімін арттыруға және әлеуметтік теңдікті қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл жүйе баланың мектепке деген сенімін нығайтып, оның толыққанды дамуына жағдай жасайды. Әлеуметтік педагогтың үйлестіруші, қорғаушы және қолдаушы рөлі осал топтағы оқушылардың өмірлік қиындықтарды еңсеруіне көмектесіп, олардың болашақта қоғамға бейімделген тұлға болып қалыптасуына негіз қалайды. Сондықтан мектептегі әлеуметтік қорғау жүйесін дамытуда әлеуметтік педагог пен ыстық тамақ бағдарламасының маңызын арттыру – өзекті әрі қажетті міндет болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Қазақстан Республикасының «Баланың құқықтары туралы» Заңы.
3. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
4. Әлеуметтік педагог қызметін ұйымдастыру жөніндегі әдістемелік нұсқаулықтар.
5. Оқушыларды ыстық тамақпен қамтамасыз етуге арналған нормативтік-құқықтық құжаттар.
6. Педагогика және әлеуметтік жұмыс саласындағы ғылыми-әдістемелік еңбектер.
7. Балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын қорғау мәселелері бойынша зерттеулер.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

Рахметов Ескендір Серикович

Астана қаласы әкімдігінің

*“Жүсіпбек Аймауытұлы атындағы №24 жалпы білім беретін мектеп “
Шаруашылық жүргізу құқығындағы мемлекеттік коммуналдық кәсіпорын*

Дене шынықтыру пәні мұғалімі

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада қазіргі білім беру кеңістігінде кеңінен қолданысқа еніп келе жатқан жасанды интеллекті технологияларының дене шынықтыру пәнін оқыту үдерісіндегі орны мен мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылады. Автор дене шынықтыру сабағын ұйымдастыруда жасанды интеллект негізінде қолданылатын цифрлық платформалар, интеллектуалды жаттығу жүйелері, деректерді талдау құралдары мен виртуалды оқыту ортасының педагогикалық әлеуетін талдай отырып, олардың оқушылардың физикалық дайындығын арттырудағы, жеке қабілеттерін ескерудегі және оқу мотивациясын күшейтудегі рөлін ашып көрсетеді. Сонымен қатар мақалада жасанды интеллект технологияларын пайдалану арқылы дене шынықтыру пәнін оқытудың әдістемелік ерекшеліктері, артықшылықтары мен шектеулері, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын жаңа талаптар және білім алушылардың денсаулығын сақтауға бағытталған заманауи тәсілдер ғылыми-педагогикалық тұрғыда сарапталады. Мақала нәтижелері білім беру ұйымдары үшін практикалық маңызға ие болып, дене шынықтыру пәнін оқыту сапасын арттыруға бағытталған ұсыныстар ұсынады.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру дәуірінде білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерді бастан өткеруде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жедел дамуы оқыту мазмұны мен әдістеріне жаңа талаптар қойып, дәстүрлі педагогикалық тәсілдерді қайта қарастыру қажеттігін туындатты. Осы үдерісте жасанды интеллекті технологиялары білім берудің барлық саласына, соның ішінде дене шынықтыру пәнін оқыту тәжірибесіне де белсенді түрде еніп келеді. Дене шынықтыру сабағы ұзақ уақыт бойы көбіне тәжірибелік әрекетке, мұғалімнің нұсқауы мен оқушының орындауына негізделіп келген пән ретінде қарастырылып келді. Алайда қазіргі таңда бұл пән де цифрлық трансформациядан тыс қалмай, жаңа технологиялық шешімдерді қажет ететін маңызды білім саласына айналды.

Жасанды интеллекті технологиялары дене шынықтыру пәнін оқытуда оқушылардың физиологиялық ерекшеліктерін, қозғалыс қабілеттерін, денсаулық жағдайын және жеке даму динамикасын есепке алуға мүмкіндік береді. Мұндай технологиялар арқылы әрбір білім алушыға жеке бағытталған оқу траекториясын құру, жүктемені ғылыми негізде реттеу және оқу нәтижелерін нақты деректер арқылы бағалау мүмкіндігі артады. Бұл өз кезегінде оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын күшейтіп, физикалық белсенділікке ынтыласын арттырады.

Дене шынықтыру сабағында жасанды интеллектіге негізделген құралдарды қолдану ең алдымен оқу үдерісін дербестендіруге жол ашады. Мысалы, интеллектуалды жүйелер оқушының жүрек соғысын, қозғалыс белсенділігін, шаршау деңгейін немесе белгілі бір жаттығуды орындау сапасын автоматты түрде талдай алады. Мұғалім осы мәліметтерге сүйене отырып, жүктемені азайту немесе арттыру, жаттығу ретін өзгерту, қауіпсіздік

шараларын күшейту сияқты нақты педагогикалық шешімдер қабылдай алады. Мұндай тәсіл дәстүрлі сабақтағы ортақ стандартқа негізделген жаттығулармен салыстырғанда әлдеқайда тиімді әрі қауіпсіз болып табылады.

Сонымен қатар жасанды интеллект технологиялары дене шынықтыру пәнін оқытуда кері байланыстың сапасын арттыруға ықпал етеді. Көп жағдайда оқушы өзінің қозғалысты дұрыс немесе бұрыс орындап жатқанын толық сезіне бермейді, ал мұғалім бір мезетте барлық оқушыны бақылап, әрқайсысына жеке кеңес беру мүмкіндігінен шектеулі болады. Ал жасанды интеллект жүйелері қозғалысты нақты параметрлер бойынша талдап, қателіктерді анықтап, жедел түрде ұсыныстар бере алады. Бұл оқушының өзіндік бақылау дағдысын қалыптастырып, жауапкершілігін арттырады.

Жасанды интеллект технологияларын қолдану дене шынықтыру пәнінің білімдік құрамын да кеңейтеді. Бұрын бұл пән көбіне практикалық жаттығулармен шектелсе, қазіргі уақытта оқушылар қозғалыс физиологиясы, денсаулықты сақтау, жаттығу режимін жоспарлау, спорттық нәтижелерді талдау сияқты теориялық білімдерді де цифрлық құралдар арқылы меңгере алады. Интерактивті платформалар, симуляциялар мен визуалды модельдер күрделі ұғымдарды жеңіл қабылдауға жағдай жасап, пәннің ғылыми негізін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Оқу мотивациясын арттыру мәселесі де жасанды интеллект технологиялары арқылы тиімді шешім табуда. Ойын элементтері, виртуалды жаттықтырушылар, жетістіктерді автоматты тіркеу және рейтингтік жүйелер оқушыларды белсенділікке ынталандырады. Әсіресе қазіргі цифрлық ортада өскен оқушылар үшін мұндай тәсілдер дәстүрлі нұсқаулықтарға қарағанда әлдеқайда тартымды болып келеді. Нәтижесінде дене шынықтыру сабағы оқушылар үшін міндетті пән ғана емес, өзін дамыту мен жетілдірудің қызықты алаңына айналады.

Жасанды интеллект технологияларын енгізу мұғалімнің рөлін де өзгертеді. Мұғалім тек жаттығуды көрсетуші немесе бақылаушы емес, оқу үдерісін жобалаушы, деректерді талдаушы және оқушының дамуын бағыттаушы маманға айналады. Бұл мұғалімнен цифрлық сауаттылықты, технологиялық құралдарды меңгеруді және жаңа педагогикалық ойлауды талап етеді. Сонымен бірге мұғалімнің кәсіби дамуына, үздіксіз білім алуына деген қажеттілік арта түседі.

Дегенмен жасанды интеллект технологияларын дене шынықтыру пәнінде қолдану белгілі бір қиындықтар мен тәуекелдерді де қамтиды. Техникалық құралдардың қолжетімділігі, деректердің қауіпсіздігі, оқушылардың жеке мәліметтерін қорғау және технологияға шамадан тыс тәуелділік мәселелері өзекті болып қала береді. Сондықтан бұл технологияларды енгізу жүйелі, ғылыми негізделген және педагогикалық мақсаттарға сай жүзеге асырылуы тиіс.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект технологиялары дене шынықтыру пәнін оқыту әдістерін түбегейлі жаңғыртуға, оқу сапасын арттыруға және оқушылардың денсаулығын сақтауға бағытталған тиімді құрал ретінде қарастырылады. Оны дұрыс және мақсатты қолдану білім беру жүйесінің заманауи талаптарға сай дамуына елеулі үлес қоса алады.

Жасанды интеллект технологияларын дене шынықтыру пәнін оқытуда қолданудың әдістемелік негіздері педагогикалық ғылым мен заманауи ақпараттық технологиялардың тоғысында қалыптасады. Бұл үдерісте басты назар оқыту мақсатына, оқушының жеке ерекшеліктеріне және денсаулықты сақтау қағидаттарына аударылады. Дене шынықтыру сабағында жасанды интеллектті қолдану тек техникалық жаңашылдық емес, ол оқыту әдістемесін түбегейлі қайта құруды талап етеді. Мұнда оқыту әдістері деректерге негізделген, бейімделгіш және нәтижеге бағытталған сипатқа ие болады.

Жасанды интеллектке негізделген оқыту әдістерінің бірі – дербестендірілген оқыту. Бұл әдіс әрбір оқушының физикалық мүмкіндіктерін, дайындық деңгейін, денсаулық жағдайын және даму қарқынын есепке ала отырып, жеке оқу бағдарламасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Дәстүрлі сабақтарда барлық оқушыға бірдей жүктеме берілуі жиі кездессе, жасанды интеллект жүйелері әр оқушыға лайықты жаттығу көлемін анықтайды. Мұндай тәсіл әсіресе физикалық дайындығы әртүрлі, медициналық көрсеткіштері бар оқушылар үшін тиімді болып табылады.

Дене шынықтыру пәнінде қолданылатын интеллектуалды жүйелер оқушының қозғалыс белсенділігін үздіксіз бақылау арқылы нақты уақыт режимінде деректер жинақтайды. Бұл деректер жүрек соғысының жиілігі, қозғалыс амплитудасы, жаттығу қарқыны, тыныс алу ырғағы сияқты маңызды көрсеткіштерді қамтиды. Жиналған ақпаратты жасанды интеллект алгоритмдері талдап, оқушының физикалық жүктемеге бейімделу деңгейін анықтайды. Мұғалім осы талдау нәтижелеріне сүйене отырып, сабақты тиімді жоспарлап, оқушыға шамадан тыс жүктеме түсірмеуге мүмкіндік алады.

Тағы бір маңызды әдіс – интерактивті оқыту. Жасанды интеллект технологиялары арқылы оқушылар виртуалды жаттықтырушылармен, симуляциялық бағдарламалармен жұмыс істей алады. Мұндай ортада оқушы жаттығуды орындау техникасын визуалды түрде көріп, өз әрекетін салыстырып, қателіктерін түзету мүмкіндігіне ие болады. Бұл әдіс қозғалысты дұрыс орындау дағдысын қалыптастыруда аса маңызды, себебі дұрыс емес қозғалыс ұзақ мерзімді жарақаттарға немесе денсаулықтың нашарлауына әкелуі мүмкін.

Оқытудың тағы бір тиімді әдісі – кері байланысқа негізделген оқыту. Жасанды интеллект жүйелері оқушының әрбір әрекетін тіркеп, жедел кері байланыс береді. Бұл кері байланыс сандық көрсеткіштер, графиктер, ескертулер немесе ұсыныстар түрінде берілуі мүмкін. Оқушы өз жетістігін нақты деректер арқылы көріп, нәтижесін бағалауға үйренеді. Мұндай әдіс өзін-өзі бақылау мен өзіндік реттеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Жасанды интеллект технологияларын пайдалану арқылы дене шынықтыру сабағында қашықтан оқыту элементтерін де тиімді енгізуге болады. Қазіргі таңда түрлі себептерге байланысты барлық оқушының дәстүрлі

спорт залында тұрақты түрде сабаққа қатысуы әрдайым мүмкін бола бермейді. Осындай жағдайда интеллектуалды платформалар арқылы оқушылар үй жағдайында да жаттығу жасап, нәтижелерін мұғалімге жібере алады. Бұл әсіресе төтенше жағдайлар, ауру немесе басқа да шектеулер кезінде пәннің үздіксіз оқытылуын қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллекті технологиялары дене шынықтыру пәнін бағалау жүйесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Дәстүрлі бағалау көбіне мұғалімнің субъективті пікірімен шектеліп келсе, интеллектуалды жүйелер нақты өлшенетін көрсеткіштерге негізделген әділ бағалауды қамтамасыз етеді. Оқушының даму динамикасы, жеке прогресі, белсенділігі және жаттығуды орындау сапасы толық ескеріледі. Бұл бағалаудың ашықтығын арттырып, оқушылар арасында әділеттілік сезімін қалыптастырады.

Жасанды интеллекті қолданудың маңызды аспектілерінің бірі – қауіпсіздік. Дене шынықтыру сабағында жарақат алу қаупі әрдайым бар, сондықтан интеллектуалды жүйелердің алдын ала ескерту мүмкіндігі үлкен маңызға ие. Егер оқушының жүрек соғысы шамадан тыс жоғарыласа немесе қозғалыс техникасы дұрыс болмаса, жүйе автоматты түрде ескерту жасап, жүктемені азайту қажеттігін көрсетеді. Бұл денсаулықты сақтауға бағытталған оқытудың тиімді тетігі болып табылады.

Осы технологияларды тиімді қолдану үшін мұғалімнің кәсіби дайындығы ерекше рөл атқарады. Мұғалім жасанды интеллекті құралдарын меңгеріп қана қоймай, оларды педагогикалық мақсатта дұрыс қолдана білуі қажет. Бұл мұғалімнен тек спорттық дайындықты ғана емес, сонымен қатар цифрлық сауаттылықты, деректерді талдау қабілетін және инновациялық ойлауды талап етеді. Мұғалім мен технология арасындағы үйлесімділік оқыту сапасының басты кепілі болып табылады.

Жалпы алғанда, жасанды интеллекті технологиялары дене шынықтыру пәнін оқыту әдістерін жаңғыртып, оқушының жеке дамуына бағытталған, қауіпсіз әрі тиімді білім беру ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл әдістер дәстүрлі тәсілдерді толықтырып қана қоймай, оларды жаңа сапалық деңгейге көтереді.

Жасанды интеллекті технологияларын дене шынықтыру пәнінде қолдану білім алушылардың тек физикалық дамуын ғана емес, олардың тұлғалық, танымдық және әлеуметтік қабілеттерінің қалыптасуына да ықпал етеді. Заманауи оқушы үшін ақпаратты қабылдау формасы өзгеріп, визуалды, интерактивті және жедел кері байланысқа негізделген орта алдыңғы орынға шықты. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллекті технологиялары дене шынықтыру сабағын оқушыға түсінікті, қызықты және нәтижелі етуге мүмкіндік береді. Бұл пәннің білім беру жүйесіндегі маңызын арттырып, оны заманауи талаптарға сәйкестендіреді.

Жасанды интеллекті негізінде құрылған платформалар мен бағдарламалар оқушылардың өзіндік оқу әрекетін дамытуға жағдай жасайды. Оқушы өз денсаулығының көрсеткіштерін бақылап, физикалық дайындығының деңгейін бағалауға және алдағы мақсаттарын жоспарлауға үйренеді. Мұндай дағдылар өмір бойы денсаулықты сақтау мәдениетін қалыптастыруда ерекше маңызды. Себебі дене шынықтыру пәнінің басты мақсаты – тек спорттық нәтижеге жету емес, салауатты өмір салтын қалыптастыру болып табылады.

Дене шынықтыру сабағында жасанды интеллекті технологияларын қолдану оқушы мен мұғалім арасындағы өзара әрекеттестіктің сипатын өзгертеді. Мұғалім оқушының даму көрсеткіштерін нақты деректер арқылы бақылап, жеке кеңес беру мүмкіндігіне ие болады. Ал оқушы мұғалімнің талаптарын түсініп қана қоймай, өзінің жетістігі мен кемшілігін объективті түрде бағалай алады. Бұл өзара сенімділік пен жауапкершілікке негізделген педагогикалық қарым-қатынасты қалыптастырады.

Сонымен бірге жасанды интеллекті технологиялары инклюзивті білім беруді дамытуға да үлкен мүмкіндік береді. Физикалық мүмкіндіктері шектеулі немесе арнайы медициналық топтағы оқушылар үшін жүктемені бейімдеу, жаттығуларды қауіпсіз түрде орындауды бақылау және жеке даму траекториясын құру оңай жүзеге асады. Бұл барлық оқушыға тең мүмкіндік беріп, білім беру үдерісіндегі әділеттілікті қамтамасыз етеді.

Алайда жасанды интеллекті технологияларын дене шынықтыру пәнінде қолдану белгілі бір шектеулерді де ескеруді қажет етеді. Технологиялық құралдардың сапасы, интернетке қолжетімділік, материалдық-техникалық база және мұғалімнің дайындық деңгейі – бұл үдерістің тиімділігін айқындайтын негізгі факторлар. Сонымен қатар жасанды интеллекті жүйелеріне толық тәуелді болу адам факторының маңызын төмендетуі мүмкін. Сондықтан технология мұғалімді алмастырмай, керісінше оның кәсіби қызметін толықтыратын құрал ретінде қолданылуы тиіс.

Дербес мәліметтердің қауіпсіздігі мәселесі де ерекше назарды талап етеді. Оқушылардың физиологиялық көрсеткіштері мен жеке деректері арнайы қорғалуы қажет. Бұл бағытта білім беру ұйымдары ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтап, этикалық нормаларды басшылыққа алуы тиіс. Жасанды интеллекті технологияларын енгізу барысында құқықтық және моральдық жауапкершілік мәселелері қатар қарастырылуы қажет.

Жалпы алғанда, жасанды интеллекті технологиялары дене шынықтыру пәнін оқыту әдістерін жаңғыртуда стратегиялық маңызға ие. Олар оқыту үдерісін ғылыми негізде ұйымдастыруға, жеке тұлғаға бағытталған тәсілді жүзеге асыруға және білім алушылардың денсаулығын сақтауға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар дұрыс қолданылған жағдайда дене шынықтыру пәнінің мазмұнын байытып, оның білім беру жүйесіндегі рөлін жаңа деңгейге көтереді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, жасанды интеллекті технологиялары дене шынықтыру пәнін оқыту әдістерін жетілдірудің заманауи әрі тиімді құралы болып табылады. Олар оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, оқу жүктемесін ғылыми негізде жоспарлауға және денсаулықты сақтауға бағытталған оқыту ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллекті негізіндегі оқыту әдістері оқу мотивациясын арттырып,

өзіндік бақылау мен жауапкершілік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар бұл технологиялар мұғалімнің кәсіби қызметін жаңа деңгейге шығарып, деректерге негізделген педагогикалық шешімдер қабылдауға жағдай жасайды. Алайда жасанды интеллектті технологияларын тиімді пайдалану үшін материалдық-техникалық база, мұғалімнің кәсіби дайындығы және ақпараттық қауіпсіздік мәселелері кешенді түрде қарастырылуы қажет. Осы талаптар орындалған жағдайда жасанды интеллектті технологиялары дене шынықтыру пәнінің сапасын арттырып, білім беру жүйесінің тұрақты дамуына елеулі үлес қоса алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Әбдіғалиев Қ. Білім берудегі цифрлық технологиялар. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
2. Баймұратов С. Дене шынықтыруды оқытудың заманауи әдістемесі. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020.
3. Жүсіпов А. Жасанды интеллект және білім беру. – Алматы: Білім, 2022.
4. Қасымова Г. Педагогикалық инновациялар және оқыту технологиялары. – Алматы: Рауан, 2019.
5. Назарбаев З. Салауатты өмір салтын қалыптастырудың педагогикалық негіздері. – Алматы: Мектеп, 2018.
6. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Opportunities and Challenges. – Paris, 2021.
7. World Health Organization. Physical Activity and Health. – Geneva, 2020.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТҮЛҒАЛЫҚ-БАҒДАРЛЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕНІҢ МАҢЫЗЫ

Бисембаева Амангүль Ходжабердіқызы
Маңғыстау облысы Жаңаөзен қаласы
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация.

Мақалада бастауыш сыныпта тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиені жүзеге асырудың теориялық және практикалық маңызы жан-жақты қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі гуманистік бағыттың күшеюі оқушы тұлғасын басты құндылық ретінде тануды талап етеді. Осы тұрғыда бастауыш мектеп кезеңінде баланың жеке қабілеттерін, қызығушылықтарын, қажеттіліктері мен ішкі мүмкіндіктерін ескере отырып оқыту мен тәрбиелеу – болашақта жан-жақты дамыған, жауапкершілігі жоғары, өз пікірін еркін білдіре алатын тұлға қалыптастырудың негізі болып табылады. Мақалада тұлғалық-бағдарлы оқытудың мәні, оның бастауыш сыныптағы тәрбиелік әлеуеті, мұғалім мен оқушы арасындағы өзара әрекеттің ерекшеліктері баяндалады.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер білім беру жүйесіне де жаңа талаптар қойып отыр. Бүгінгі мектеп тек білім беретін орын ғана емес, сонымен қатар баланың тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін маңызды әлеуметтік институтқа айналды. Осы үдерісте бастауыш сыныптың алатын орны ерекше, өйткені дәл осы кезеңде баланың мінез-құлқы, дүниетанымы, оқу әрекетіне көзқарасы, өзін-өзі бағалауы қалыптаса бастайды. Сондықтан бастауыш сыныпта оқыту мен тәрбиені тұлғалық-бағдарлы негізде ұйымдастыру – педагогикалық тұрғыдан аса маңызды мәселе.

Тұлғалық-бағдарлы оқыту ұғымы білім алушыны оқу-тәрбие үдерісінің орталығына қоя отырып, оның жеке ерекшеліктерін дамытуға бағытталған. Бұл тәсілде оқушы дайын білімді қабылдаушы ғана емес, білімді өз тәжірибесі арқылы меңгеретін, өз пікірін білдіре алатын, таңдау жасауға қабілетті субъект ретінде қарастырылады. Бастауыш сынып жасындағы балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескерсек, олардың еліктеуге бейім, эмоцияға тез берілгіш, әділдікке ұмтылатын қасиеттері тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиені тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Дәстүрлі оқыту жүйесінде көбіне мұғалім басты рөл атқарып, оқушы пассив тыңдаушы деңгейінде қалып қоятын жағдайлар жиі кездеседі. Ал тұлғалық-бағдарлы оқытуда мұғалім бағыт-бағдар беруші, кеңесші, ұйымдастырушы қызметін атқарады. Мұндай жағдайда оқушының ішкі әлеуеті ашылып, оның өзіне деген сенімі артады. Бұл әсіресе бастауыш сыныпта маңызды, себебі осы кезеңде қалыптасқан өзіне деген сенім баланың алдағы оқу жылдарындағы жетістіктеріне тікелей әсер етеді.

Бастауыш сыныптағы тұлғалық-бағдарлы оқыту тек білім мазмұнын өзгертумен шектелмейді, ол тәрбиелік үдерісті де қамтиды. Тәрбие мен оқыту бір-бірімен тығыз байланысты болғандықтан, оқушының адамгершілік, рухани, әлеуметтік қасиеттері оқу әрекеті арқылы қалыптасады. Сабақ барысында оқушының пікірін тыңдау, оның ойын құрметтеу, жетістігін бағалау – тұлғалық дамудың негізгі алғышарттары болып табылады. Осындай ортада өскен бала өзін тұлға ретінде сезініп, қоғамдағы өз орнын түсіне бастайды.

Тұлғалық-бағдарлы тәрбиенің басты мақсаты – баланың ішкі дүниесін байытып, оны өз өміріне жауапкершілікпен қарайтын, өз әрекетінің салдарын түсіне алатын азамат етіп тәрбиелеу. Бастауыш сыныпта бұл мақсатты жүзеге асыру үшін мұғалім әр баланың қабілетін, қызығушылығын, мінез ерекшелігін ескере

отырып жұмыс жүргізуі тиіс. Әр оқушының жетістігін көре білу, оның кішігірім табыстарын қолдау – тәрбиелік ықпалдың маңызды тетіктерінің бірі.

Сонымен қатар тұлғалық-бағдарлы оқыту бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді. Бала өзін түсінетін, қолдайтын ортада оқыған кезде оқу әрекетіне қызығушылығы артып, белсенділігі жоғарылайды. Бұл өз кезегінде білім сапасының артуына әкеледі. Мұндай жағдайда оқушы оқу тапсырмаларын орындауды міндет ретінде емес, өзін дамыту мүмкіндігі ретінде қабылдай бастайды.

Бастауыш мектептегі тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиенің маңызын арттыратын тағы бір фактор – отбасымен өзара байланыс. Мұғалім мен ата-ана арасындағы ынтымақтастық баланың тұлғалық дамуына оң әсер етеді. Оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілген бірлескен жұмыс оның мектепке деген көзқарасын жақсартып, өзін қауіпсіз әрі қолдаулы ортада сезінуіне мүмкіндік береді.

Осылайша, бастауыш сыныпта тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиені жүзеге асыру – баланың жан-жақты дамуының, оның болашақ өмірге дайындалуының маңызды шарты. Бұл тәсіл оқушының тек білім алуын ғана емес, оның адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуын, өзіндік «Менін» тануын қамтамасыз етеді. Сондықтан қазіргі бастауыш білім беру жүйесінде тұлғалық-бағдарлы бағытты күшейту – уақыт талабы.

Бастауыш сыныпта тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиені тиімді жүзеге асыру мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен педагогикалық ұстанымына тікелей байланысты. Мұғалім әр баланы қайталанбас тұлға ретінде қабылдап, оның ішкі әлеміне үңіле білуі тиіс. Бұл тек әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдаумен шектелмей, оқушыға деген ізгі қарым-қатынас, сенім мен құрметке негізделген орта қалыптастыруды талап етеді. Осындай жағдайда ғана бала өзін еркін сезініп, өз ойын ашық айтуға, бастама көтеруге үйренеді.

Тұлғалық-бағдарлы оқыту барысында оқушының оқу әрекетінде белсенді субъект ретінде қалыптасуы басты назарда болады. Сабақта әр баланың пікірін тыңдау, сұрақ қоюына мүмкіндік беру, өз ойын дәлелдеуге үйрету – тұлғалық дамудың маңызды көрсеткіштері. Бастауыш сынып оқушылары үшін бұл өте өзекті, себебі оларда өзіндік пікір енді қалыптасып, қоршаған ортаға деген көзқарасы айқындала бастайды. Мұғалім тарапынан көрсетілген қолдау баланың танымдық белсенділігін арттырып, өз күшіне сенуіне ықпал етеді.

Тәрбиелік тұрғыдан алғанда тұлғалық-бағдарлы оқыту оқушының адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға кең мүмкіндік береді. Сабақ барысында бір-бірін тыңдау, өзгенің пікірін құрметтеу, ортақ шешімге келу сияқты әрекеттер арқылы балаларда сыйластық, жауапкершілік, ынтымақтастық сияқты қасиеттер дамиды. Бұл қасиеттер бастауыш сыныптан бастап қалыптасса, баланың алдағы өмірінде маңызды рөл атқарады.

Бастауыш сыныптағы тұлғалық-бағдарлы тәрбие баланың эмоционалдық дамуына да ерекше әсер етеді. Баланың көңіл күйін, сезімін ескеру, оны түсіне білу – мұғалім жұмысының ажырамас бөлігі. Егер оқушы өзін түсінбеген, елемеген ортада оқыса, оның оқу әрекетіне деген қызығушылығы төмендейді. Ал керісінше, өз сезімін еркін білдіре алатын, қателесуге қорықпайтын ортада бала өзін қауіпсіз сезініп, белсенді бола түседі.

Тұлғалық-бағдарлы оқытуда бағалау жүйесі де өзгеше сипат алады. Мұнда тек қана қорытынды нәтижеге емес, оқушының оқу үдерісіндегі ілгерілеуіне, талпынысына, жеке жетістігіне мән беріледі. Әр баланың жетістігін өз деңгейімен салыстыра отырып бағалау оның өзін-өзі бағалау дағдысын қалыптастырады. Бұл бастауыш сынып оқушылары үшін аса маңызды, өйткені дәл осы кезеңде олардың өзіне деген көзқарасы қалыптасады.

Сонымен қатар тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбие ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды сіңіруге де мүмкіндік береді. Бастауыш сыныптағы оқу материалдары арқылы бала туған жерге сүйіспеншілік, үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық сияқты қасиеттерді меңгереді. Мұғалім осы құндылықтарды баланың жеке тәжірибесімен байланыстыра отырып түсіндірсе, тәрбиелік ықпал әлдеқайда нәтижелі болады. Бұл жағдайда бала алған білімін өмірде қолдана алатын деңгейге жетеді.

Бастауыш мектепте тұлғалық-бағдарлы бағытты жүзеге асыру оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді. Еркін ойлау, қиялдау, өз идеясын ұсыну мүмкіндігі бар ортада баланың шығармашылық әлеуеті ашылады. Мұндай оқушы стандартты емес ойлауға, мәселеге түрлі қырынан қарауға үйренеді. Бұл қасиеттер қазіргі қоғамда аса қажет дағдылардың қатарына жатады.

Оқыту мен тәрбиенің тұлғалық-бағдарлы сипаты сыныптағы психологиялық ахуалды жақсартуға да әсер етеді. Өзара сенім мен түсіністікке негізделген қарым-қатынас оқушылар арасындағы келіспеушіліктерді азайтып, сынып ұжымын біртұтас командаға айналдырады. Мұндай ортада әр бала өзін ұжымның маңызды мүшесі ретінде сезінеді, бұл оның әлеуметтік бейімделуіне оң ықпал етеді.

Бастауыш сыныпта тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиені жүзеге асыруда мұғалімнің үздіксіз кәсіби дамуы маңызды рөл атқарады. Педагог жаңа әдіс-тәсілдерді меңгеріп, өз тәжірибесін үнемі жетілдіріп отырғанда ғана оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеретін тиімді оқыту ортасын құра алады. Бұл үдеріс мұғалімнен шыдамдылықты, шығармашылықты және әр балаға деген шынайы жанашырлықты талап етеді.

Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш сыныпта тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбие – баланың интеллектуалдық қана емес, рухани және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін маңызды педагогикалық бағыт. Ол оқушыны тек білім алушы ретінде емес, өз өмірінің белсенді субъектісі ретінде қалыптастыруға негізделеді.

Бастауыш сыныпта тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиені жүзеге асыру оқушының болашақ өміріне берік негіз қалайды. Бұл кезеңде қалыптасқан оқу дағдылары, мінез-құлық ерекшеліктері, қарым-қатынас мәдениеті баланың алдағы білім алу жолына тікелей әсер етеді. Сондықтан тұлғалық-бағдарлы бағытты бастауыш мектеп тәжірибесіне енгізу кездейсоқ емес, ол педагогикалық тұрғыдан негізделген, уақыт талабынан туындаған қажеттілік болып табылады.

Тұлғалық-бағдарлы оқыту арқылы бала өзін тек оқушы ретінде ғана емес, жеке тұлға ретінде сезіне бастайды. Оның өз пікірі, өз таңдауы, өз жауапкершілігі бар екенін түсінуі – тәрбиенің басты нәтижелерінің бірі. Бастауыш сынып жасындағы балалар үшін бұл өте маңызды, себебі дәл осы кезеңде олардың өзіндік «Мен» бейнесі қалыптасады. Мұғалімнің әр баланың ерекшелігін ескере отырып жасаған педагогикалық ықпалы оқушының ішкі әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Тәрбие үдерісінде тұлғалық-бағдарлы бағыт баланың рухани-адамгершілік қасиеттерін дамытуды көздейді. Сабақтағы және сабақтан тыс уақыттағы тәрбиелік жұмыстар арқылы оқушылар мейірімділік, адалдық, еңбекқорлық, жауапкершілік сияқты қасиеттерді бойына сіңіреді. Бұл қасиеттер тек сөз жүзінде емес, күнделікті әрекет арқылы қалыптасқанда ғана шынайы нәтижеге жеткізеді. Осы орайда мұғалімнің жеке үлгісі, мінез-құлқы, қарым-қатынасы тәрбиелік ықпалдың ең пәрменді құралы болып табылады.

Бастауыш сыныпта тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиені жүзеге асыру білім мазмұнын өмірмен байланыстыруды талап етеді. Оқушы алған білімін өз тәжірибесінде қолдана алғанда ғана оның маңызын түсінеді. Мұндай жағдайда оқу әрекеті формальды сипаттан арылып, баланың шынайы қажеттілігіне айналады. Бұл өз кезегінде оқу мотивациясын арттырып, білім сапасының жақсаруына ықпал етеді.

Сонымен қатар тұлғалық-бағдарлы бағыт оқушының әлеуметтік бейімделуіне де әсер етеді. Өз ойын еркін білдіре алатын, өзгелерді тыңдай білетін, өз әрекетіне жауапкершілікпен қарайтын бала қоғамда өз орнын табуға бейім болады. Мұндай қасиеттер бастауыш сыныптан бастап қалыптасса, оқушының болашақтағы тұлғалық дамуы әлдеқайда табысты болады.

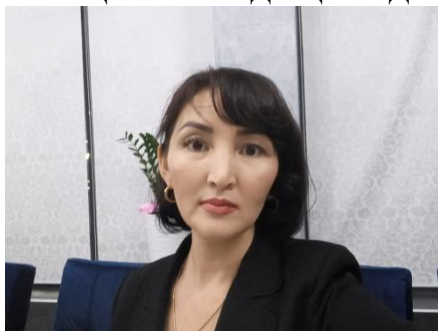
Қазіргі білім беру кеңістігінде тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиені жүзеге асыру мұғалімнен тек кәсіби білімді ғана емес, сонымен қатар жоғары адамгершілік құндылықтарды, педагогикалық мәдениетті талап етеді. Әр баланы түсіне білу, оны қолдау, жетістікке жетелеу – мұғалім еңбегінің басты мазмұнына айналуы тиіс. Осындай жағдайда ғана бастауыш мектеп өз миссиясын толық орындай алады.

Қорытындылай келе, бастауыш сыныпта тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиенің маңызы зор екенін атап өтуге болады. Бұл бағыт баланың интеллектуалдық, рухани, әлеуметтік дамуын қамтамасыз етіп, оны өмірге бейім, өзіне сенімді, жауапкершілігі жоғары тұлға ретінде қалыптастыруға негіз болады. Сондықтан тұлғалық-бағдарлы оқыту мен тәрбиені бастауыш білім беру жүйесінің басты басымдықтарының бірі ретінде қарастыру – бүгінгі педагогикалық тәжірибенің маңызды талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А.Қ. Педагогика. – Алматы, 2018.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2019.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва, 2017.
5. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – Москва, 2016.
6. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы, 2015.
7. Ыбырай Алтынсарин. Таңдамалы педагогикалық еңбектері. – Алматы, 2014.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Джумабаева Алтынай Кадирбаевна

Түркістан облысы Сайрам ауданы

*№14 М.Сапарбаев атындағы жалпы білім беретін мектептің
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі*

Аннотация.

Бұл авторлық жұмыста оқушылардың сөздік қорын дамытудың теориялық негіздері мен практикалық маңызы жан-жақты қарастырылады. Сөздік қор – тілдік тұлғаның қалыптасуының басты көрсеткіші, ал оны жүйелі дамыту оқушының ойлау қабілетіне, сөйлеу мәдениетіне, жазбаша және ауызша тілінің сапасына тікелей әсер етеді. Мақалада сөздік қорды дамытуға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдердің мәні ашылып, олардың оқу-тәрбие үдерісіндегі рөлі талданады. Сонымен қатар оқушылардың жас ерекшеліктері, тілдік орта, оқу материалының мазмұны мен мұғалімнің кәсіби шеберлігі сөздік қорды байытудағы негізгі факторлар ретінде сипатталады. Авторлық көзқарас негізінде оқушылардың тілдік белсенділігін арттыруға, сөз мағынасын саналы меңгертуге және сөзді орынды қолдануға бағытталған әдістемелік ұстанымдар ұсынылады.

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушының тек пәндік білімді меңгеруі жеткіліксіз, оның тілдік құзыреттілігі, ойын еркін әрі сауатты жеткізе білу қабілеті басты талаптардың біріне айналып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, оқушылардың сөздік қорын дамыту мәселесі өзектілігін ешқашан жоймайды. Сөздік қоры бай оқушы оқу материалын тез қабылдайды, мәтін мазмұнын терең түсінеді, өз ойын жүйелі түрде жеткізе алады және шығармашылық жұмыстарды жоғары деңгейде орындайды. Ал сөздік қоры жұтаң оқушының ойлау өрісі тарылып, оқу әрекетіне деген қызығушылығы төмендейді, қарым-қатынаста қиындықтарға тап болады.

Сөздік қор – тілдің барлық деңгейлерін қамтитын күрделі жүйе. Ол тек жаңа сөздерді жаттап алумен шектелмейді, сөздің мағынасын түсіну, оны сөйлеу барысында орынды қолдану, синонимдік, антонимдік қатарларын ажырата білу, сөздердің стильдік реңкін сезіну арқылы дамиды. Сондықтан оқушылардың сөздік қорын дамыту ұзақ мерзімді, жүйелі және мақсатты ұйымдастырылған педагогикалық үдерісті талап етеді. Бұл үдерісте мұғалімнің рөлі ерекше, себебі ол оқушыға тілдік ортаны қалыптастырып, сөздік жұмысын күнделікті сабақтың табиғи бөлігіне айналдыруы тиіс.

Бастауыш және орта буын сыныптарында сөздік қорды дамыту жұмыстары оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес жүргізілуі қажет. Кіші жастағы оқушылар жаңа сөздерді нақты заттармен, көрнекіліктермен, өмірлік тәжірибемен байланыстыра отырып меңгереді. Ал жоғары сынып оқушылары сөз мағынасын абстрактілі деңгейде түсініп, оны түрлі жағдаятта қолдана алады. Осы ерекшеліктерді ескермей жүргізілген сөздік жұмыс күткен нәтижені бермейді. Сондықтан мұғалім әр сынып деңгейінде қолданылатын әдіс-тәсілдерді саналы түрде таңдап, оқушының тілдік дамуына бағыттауы керек.

Сөздік қорды дамытуда оқу мәтіндерінің рөлі айрықша. Мәтін – сөздің өмір сүретін ортасы. Мәтінмен жұмыс барысында оқушылар жаңа сөздерді кездестіреді, олардың мағынасын контекст арқылы түсінеді, сөйлем ішінде қолдану ерекшелігін байқайды. Осыған байланысты көркем әдеби шығармалар, ғылыми-көпшілік мәтіндер, публицистикалық материалдар оқушы сөздігін байытудың тиімді құралы болып табылады. Алайда мәтін таңдау барысында оның мазмұны оқушының жасына, қызығушылығына және танымдық деңгейіне сәйкес келуі шарт.

Оқушылардың сөздік қорын дамытуда ауызша сөйлеу жұмыстары да маңызды орын алады. Сұрақ-жауап, әңгімелесу, пікірталас, мазмұндау, сипаттау сияқты жұмыстар оқушының белсенді сөздік қорын кеңейтеді. Белсенді сөздік қор дегеніміз – оқушының өз бетінше сөйлегенде немесе жазғанда қолданатын сөздері. Ал пассив сөздік қор – мағынасын түсінгенімен, күнделікті сөйлеуде сирек қолданатын сөздер. Мұғалімнің негізгі мақсаты – пассив сөздерді белсенді сөздік қорға айналдыру.

Сөздік қорды дамыту үдерісінде ойын элементтерін қолдану да жоғары нәтиже береді. Ойын арқылы оқушылар жаңа сөздерді жеңіл әрі қызықты түрде меңгереді, тілдік белсенділігі артады. Сөздік ойындар, тілдік жаттығулар, рөлдік ойындар оқушының шығармашылық қабілетін дамытып, сөйлеуге деген ішкі мотивациясын күшейтеді. Әсіресе бастауыш сыныптарда ойын әдістері сөздік жұмыстың негізгі тірегіне айналуы тиіс.

Сонымен қатар оқушылардың сөздік қорын дамытуда жазба жұмыстарының маңызы зор. Диктант, мазмұндама, шығарма, эссе жазу барысында оқушы сөздерді орынды таңдауға, сөйлем құрауға, ойын жүйелеуге үйренеді. Жазу әрекеті оқушыдан жоғары деңгейдегі ойлау операцияларын талап етеді, сондықтан ол сөздік қорды тереңдетіп, бекітуге мүмкіндік береді. Мұғалім жазба жұмыстарын тек тексеру құралы ретінде емес, сөздік қорды дамыту тәсілі ретінде қарастыруы қажет.

Сөздік қорды дамыту жұмыстары тек қазақ тілі немесе әдебиет сабақтарымен шектелмеуі тиіс. Барлық пәндерде тілдік жұмыс жүргізілгенде ғана оқушының сөздік қоры жан-жақты дамиды. Мысалы, жаратылыстану пәндерінде термин сөздерді түсіндіру, олардың мағынасын ашу, сөйлем ішінде қолдану да оқушы сөздігін байытады. Осылайша пәнаралық байланыс арқылы сөздік қорды дамыту тиімді жүзеге асады.

Жалпы алғанда, оқушылардың сөздік қорын дамыту – білім беру жүйесіндегі стратегиялық маңызды міндеттердің бірі. Ол оқушының тұлғалық қалыптасуына, коммуникативтік құзыреттілігінің дамуына және жалпы оқу жетістігіне тікелей ықпал етеді. Сондықтан бұл бағыттағы әдіс-тәсілдерді ғылыми негізде таңдап, тәжірибеде жүйелі қолдану әрбір мұғалімнің кәсіби міндеті болып табылады.

Оқушылардың сөздік қорын дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану үшін ең алдымен мұғалім сөздік жұмысының мақсатын нақты айқындап алуы қажет. Сөздік жұмыс тек жаңа сөздерді таныстырумен ғана шектелмей, олардың мағыналық реңктерін, қолданылу аясын, стильдік ерекшеліктерін меңгертуді көздеуі тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, сөздік қорды дамытуға арналған әдіс-тәсілдер жүйелі, бірізді және сабақтың барлық кезеңімен өзара байланыста ұйымдастырылуы маңызды.

Сөздік қорды дамытудағы ең кең тараған әрі тиімді әдістердің бірі – түсіндіру әдісі. Бұл әдіс арқылы жаңа сөздің лексикалық мағынасы, шығу тегі, қолданылу ерекшелігі ашылады. Мұғалім жаңа сөзді түсіндіргенде оның оқушыға таныс сөздермен байланысын көрсетіп, өмірлік тәжірибемен ұштастыруы қажет. Сөздің мағынасы тек анықтама беру арқылы емес, мысалдар арқылы ашылғанда ғана оқушы санасында берік сақталады. Сондықтан түсіндіру барысында көркем мәтіннен үзінділер келтіру, жағдаяттық мысалдар қолдану сөздік жұмыстың тиімділігін арттырады.

Салыстыру әдісі де оқушылардың сөздік қорын дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл әдіс арқылы оқушылар сөздердің ұқсастығы мен айырмашылығын, мағыналық жақындығын немесе қарама-қарсылығын анықтайды. Синонимдер мен антонимдермен жұмыс жасау оқушының сөздік қорын байытып қана қоймай, оның ойлау қабілетін дамытады. Салыстыру арқылы оқушы сөзді саналы түрде таңдауға үйренеді, сөйлеу барысында бірсарынды қайталаудан арылып, тілін көркем етеді.

Контекстік әдіс те сөздік қорды дамытуда ерекше мәнге ие. Жаңа сөзді жеке дара емес, мәтін ішінде таныстыру оқушының оны дұрыс қабылдауына мүмкіндік береді. Контекст арқылы сөздің мағынасы, эмоциялық реңкі, стильдік сипаты айқындалады. Мұндай әдіс оқушыны сөздікпен жұмыс істеуге де үйретеді, себебі ол сөздің мағынасын тек дайын күйінде алмай, оны мәтін мазмұны арқылы өзі анықтауға талпынады. Бұл өз кезегінде оқушының танымдық белсенділігін арттырады.

Сөздік қорды дамытуда сұрақ-жауап әдісінің де орны ерекше. Мұғалімнің дұрыс қойылған сұрақтары оқушыны ойлануға, жауапты толық әрі нақты беруге жетелейді. Сұрақтар арқылы оқушы жаңа сөзді қолдануға,

оны сөйлем ішінде орынды пайдалануға үйренеді. Бұл әдіс әсіресе ауызша сөйлеуді дамытуда тиімді, себебі оқушы өз ойын еркін жеткізуге дағдыланады.

Практикалық әдістер де сөздік қорды дамытуда кеңінен қолданылады. Түрлі жаттығулар, тапсырмалар, шығармашылық жұмыстар оқушының сөздік қорын бекітуге мүмкіндік береді. Мысалы, берілген сөздермен сөйлем құрау, мәтін мазмұнын өз сөздерімен айту, сөздерді тақырыпқа байланысты топтастыру сияқты жұмыстар оқушының белсенді сөздік қорын арттырады. Практикалық тапсырмалар оқушының жас ерекшелігі мен білім деңгейіне сай таңдалуы тиіс.

Сөздік қорды дамытудағы тағы бір маңызды тәсіл – көрнекілік әдісі. Көрнекі құралдар арқылы оқушылар жаңа сөздерді нақты бейнелермен байланыстырады. Суреттер, кестелер, схемалар, бейнематериалдар сөздің мағынасын тез әрі жеңіл меңгеруге көмектеседі. Әсіресе бастауыш сыныптарда көрнекілік әдісі сөздік жұмыстың негізгі тірегі болып табылады, себебі бұл жаста оқушылардың қабылдауы көрнекі-бейнелік сипатта болады.

Ойын әдістері де сөздік қорды дамытуда жоғары нәтижеге жеткізеді. Сөздік ойындар оқушының қызығушылығын арттырып, сабаққа деген ынтасын күшейтеді. Ойын барысында оқушы өздігінен ойланып, сөздерді белсенді қолдануға тырысады. Бұл оның тілдік қорын байытып қана қоймай, қарым-қатынас дағдыларын да жетілдіреді. Ойын элементтері арқылы ұйымдастырылған сөздік жұмыс оқушы үшін жеңіл әрі тартымды болады.

Сөздік қорды дамытуда шығармашылық әдістердің маңызы да зор. Шығармашылық тапсырмалар оқушыны өз ойын еркін жеткізуге, сөздерді саналы түрде таңдауға үйретеді. Өңгіме құрастыру, өлең шығару, шағын эссе жазу сияқты жұмыстар оқушының сөздік қорын тереңдетіп, тілдік қиялын дамытады. Мұндай тапсырмалар барысында оқушы пассив сөздерді белсенді қолдануға талпынады, нәтижесінде оның тілдік мүмкіндіктері кеңейеді.

Сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану да сөздік қорды дамытуға жаңа мүмкіндіктер ашады. Электрондық оқулықтар, интерактивті жаттығулар, мультимедиялық материалдар оқушының қызығушылығын арттырып, сөздік жұмысын заманауи деңгейде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық ресурстар арқылы оқушылар жаңа сөздерді түрлі форматта қабылдайды, бұл олардың есте сақтау қабілетін күшейтеді.

Қорыта айтқанда, оқушылардың сөздік қорын дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдер алуан түрлі және бірін-бірі толықтырып отыруы тиіс. Мұғалім әр әдістің ерекшелігін ескере отырып, оларды сабақтың мақсаты мен мазмұнына сай үйлестіре қолданғанда ғана жоғары нәтиже қол жеткізуге болады. Сөздік жұмыс жүйелі жүргізілген жағдайда оқушының тілдік дамуы сапалы деңгейге көтеріледі.

Оқушылардың сөздік қорын дамытуға бағытталған жұмыстардың нәтижелі болуы мұғалімнің кәсіби шеберлігіне, қолданылатын әдіс-тәсілдердің мақсатқа сай таңдалуына және оқу үдерісінің жүйелі ұйымдастырылуына тікелей байланысты. Сөздік қорды дамыту бір реттік әрекет емес, ол ұзақ уақыт бойы үздіксіз жүргізілетін күрделі педагогикалық процесс. Бұл процесте оқушының тілдік дамуы біртіндеп жүзеге асып, оның ойлау жүйесі, сөйлеу мәдениеті және тұлғалық қасиеттері қалыптасады.

Сөздік қорды дамытуда мұғалім оқушының жеке ерекшеліктерін, қабілет деңгейін және қызығушылықтарын ескеруі қажет. Әр оқушының сөздік қоры бірдей деңгейде дамымайды, сондықтан тапсырмалар сараланған түрде ұсынылуы тиіс. Кейбір оқушылар жаңа сөздерді тез меңгерсе, енді біреулеріне қосымша түсіндіру мен қайталау қажет болады. Мұғалім осы айырмашылықтарды дұрыс басқара алғанда ғана оқушылардың барлығы дерлік тілдік дамуда алға жылжиды.

Оқушылардың сөздік қорын байытуда тілдік орта да маңызды рөл атқарады. Сабақ барысында қалыптасқан жағымды тілдік орта оқушыны еркін сөйлеуге, өз ойын ашық айтуға жетелейді. Мұғалім оқушының қателігін бірден сынамай, оны түзету жолын жұмсақ түрде көрсетуі тиіс. Мұндай қолайлы психологиялық ахуал оқушының сөйлеуге деген қорқынышын азайтып, тілдік белсенділігін арттырады.

Сөздік қорды дамыту жұмыстары оқу мазмұнымен тығыз байланыста жүргізілгенде ғана тиімді нәтиже береді. Оқулықтағы мәтіндер, тапсырмалар, қосымша материалдар мұғалім үшін негізгі құрал болып табылады. Алайда мұғалім тек оқулықпен шектелмей, қосымша көркем әдебиеттерді, танымдық мәтіндерді, өмірмен байланысты мысалдарды қолдануы қажет. Бұл оқушының дүниетанымын кеңейтіп қана қоймай, оның сөздік қорын табиғи түрде байытады.

Сондай-ақ отбасындағы тілдік орта да оқушының сөздік қорының қалыптасуына әсер етеді. Үйде ата-аналармен дұрыс қарым-қатынас жасау, кітап оқу мәдениетінің болуы, баланың пікірін тыңдау – мұның барлығы оқушының сөздік қорын дамытуға оң ықпал етеді. Осыған байланысты мектеп пен ата-ана арасындағы байланыс та сөздік қорды дамыту жұмысының ажырамас бөлігі болуы тиіс.

Қазіргі білім беру талаптары оқушының функционалдық сауаттылығын арттыруды көздейді. Ал функционалдық сауаттылықтың негізі – сөздік қордың жеткілікті деңгейде дамуы. Сөздік қоры бай оқушы алған білімін өмірде қолдана алады, түрлі жағдаятта өз ойын нақты жеткізіп, пікірін дәлелдей біледі. Сондықтан сөздік қорды дамыту тек тіл сабақтарының емес, бүкіл білім беру жүйесінің ортақ міндеті деп қарастыру қажет.

Оқушылардың сөздік қорын дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдерді жүйелі қолдану олардың оқу жетістіктерінің артуына, пәндерге деген қызығушылығының өсуіне және өзіндік ойлау қабілетінің қалыптасуына ықпал етеді. Мұндай жұмыстар оқушыны тек білім алушы ғана емес, өз ойын еркін жеткізе алатын, тілдік мәдениеті қалыптасқан тұлға ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, оқушылардың сөздік қорын дамыту – қазіргі білім беру үдерісіндегі аса маңызды әрі жауапты міндеттердің бірі. Бұл бағыттағы жұмыс үздіксіз, мақсатты және ғылыми негізде ұйымдастырылған жағдайда ғана өз нәтижесін береді. Мұғалім қолданатын әрбір әдіс-тәсіл оқушының тілдік дамуына қызмет етіп, оның болашақта жан-жақты, сауатты, ойы жүйелі тұлға болып қалыптасуына жол ашады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Оқушылардың сөздік қорын дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдер оқу-тәрбие үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады. Сөздік қордың дамуы оқушының сөйлеу мәдениетіне, ойлау қабілетіне және білім сапасына тікелей әсер етеді. Мақалада қарастырылған әдіс-тәсілдер оқушылардың тілдік белсенділігін арттырып, жаңа сөздерді саналы түрде меңгеруіне мүмкіндік береді. Сөздік жұмыс жүйелі және мақсатты ұйымдастырылған жағдайда оқушылардың тілдік құзыреттілігі жоғары деңгейде қалыптасады. Сондықтан әрбір мұғалім сөздік қорды дамыту жұмыстарын сабақтың барлық кезеңінде тиімді қолдануы қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қалиев Ф. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2018.
2. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 2019.
3. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Рауан, 2017.
4. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 2016.
5. Омарова С. Оқушылардың тілін дамыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020.
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жалпы орта білім беру стандарты. – Астана, 2022.

БАЛАБАҚШАДАҒЫ ТӘРБИЕНІҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ТӘРБИЕ БЕРУ ЖОЛДАРЫ

Абдибаева Салтанат Ергалиевна
Түркістан облысы Сайрам ауданы
«Аяла» санаторлық бөбекжайы КММ-сі
Тәрбиеші

Аннотация

Бұл мақалада балабақшадағы тәрбиенің маңызы, мектепке дейінгі жастағы балалардың тұлғалық қалыптасуындағы ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің орны жан-жақты қарастырылады. Қазіргі қоғам жағдайында ұлттық тәрбие беру арқылы бала бойына адамгершілік, ізгілік, отансүйгіштік, еңбекқорлық, үлкенге құрмет, кішіге ізет сияқты қасиеттерді сіңірудің өзектілігі талданады. Мақалада балабақшадағы тәрбие жұмысының мазмұны, ұлттық салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, халықтық педагогиканы тәрбиелік үдерісте тиімді қолдану жолдары сипатталады. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру – болашақ ұрпақтың рухани бай, саналы, елжанды болып қалыптасуының басты тетігі екені ғылыми-педагогикалық тұрғыда негізделеді.

Балабақша – баланың тұлға болып қалыптасуындағы ең алғашқы және ең маңызды әлеуметтік орта. Дәл осы кезеңде баланың мінез-құлқы, дүниетанымы, қарым-қатынасы, әдеттері мен құндылықтары қалыптаса бастайды. Мектепке дейінгі тәрбие – адамның бүкіл өміріне әсер ететін іргетас. Сондықтан балабақшадағы тәрбие жұмысы тек баланы қарау, күту, ойын ойнату немесе білім берумен ғана шектелмей, оның рухани, адамгершілік, ұлттық болмысын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Қазіргі жаһандану заманында ұлттық құндылықтарды сақтап, оны жас ұрпақтың бойына сіңіру мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр.

Ұлттық құндылықтар – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған рухани байлығы, салт-дәстүрі, тілі, мәдениеті, дүниетанымы мен өмір сүру қағидалары. Балабақшадағы тәрбие осы құндылықтарға негізделген жағдайда ғана бала өзінің кім екенін, қай халықтың өкілі екенін, қандай мәдениетке тиесілі екенін сезіне бастайды. Бұл сезім кейіннен баланың елін, жерін сүюіне, ұлтына деген мақтаныш сезімінің қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан ұлттық тәрбие беру – балабақша жұмысының басты бағыттарының бірі болуы тиіс.

Мектепке дейінгі жастағы балалар ұлттық құндылықтарды тікелей қабылдайды, оларды еліктеу, көру, сезіну арқылы меңгереді. Осы жаста берілген тәрбие баланың санасында терең із қалдырады. Мысалы, үлкенге сәлем беру, қонақты құрметтеу, ата-анаға сыйластық, табиғатты аялау, еңбекке баулу сияқты ұлттық тәрбиенің элементтері балабақшада күнделікті өмірде қолданылса, бала үшін ол табиғи мінез-құлық нормасына айналады. Бұл тәрбие түрі баланың тек ұлттық болмысын ғана емес, жалпы адамзаттық құндылықтарын да қалыптастырады.

Балабақшадағы ұлттық тәрбие беру үдерісінде халық педагогикасының маңызы ерекше. Халық ауыз әдебиеті үлгілері – ертегілер, мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар, жұмбақтар, ұлттық ойындар – баланың ой-өрісін дамытып қана қоймай, оның бойына ұлттық рухты сіңіреді. Мысалы, ертегілер арқылы бала жақсылық пен жамандықты ажырата біледі, әділдікке, батырлыққа, адалдыққа тәрбиеленеді. Мақал-мәтелдер баланың тілін дамытып, өмірлік қағидаларды түсінуіне көмектеседі. Ұлттық ойындар баланың денсаулығын нығайтып, ұжымда қарым-қатынас жасауға үйретеді.

Балабақшадағы тәрбиеші – ұлттық құндылықтарды балаға жеткізуші негізгі тұлға. Тәрбиешінің әрбір іс-әрекеті, сөзі, мінез-құлқы бала үшін үлгі. Сондықтан тәрбиеші ұлттық тәрбиенің мәнін терең түсініп, оны күнделікті жұмыста жүйелі түрде қолдана білуі қажет. Ұлттық киім элементтерін пайдалану, қазақ халқының салт-дәстүрлерін мерекелер мен күнделікті іс-әрекет барысында көрсету, ұлттық тағамдар туралы әңгімелеу – мұның барлығы баланың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Балабақшадағы ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру тек арнайы ұйымдастырылған оқу қызметінде ғана емес, күн тәртібінің барлық кезеңдерінде жүзеге асырылуы тиіс. Таңертеңгі қабылдау кезінде амандасу әдебі, ас ішу мәдениеті, ойын барысындағы өзара қарым-қатынас, серуен кезіндегі табиғатқа деген көзқарас – мұның бәрі тәрбиенің ажырамас бөлігі. Осындай жүйелі жұмыс арқылы бала бойында ұлттық тәрбиенің негіздері қалыптасады.

Сонымен қатар, балабақша мен отбасының ынтымақтастығы ұлттық тәрбие беруде маңызды рөл атқарады. Егер балабақшада берілген ұлттық тәрбие отбасында жалғасын тапса, оның нәтижесі әлдеқайда жоғары болады. Ата-аналармен бірлесе отырып ұлттық мерекелерді атап өту, салт-дәстүрлер туралы әңгімелер жүргізу, бірлескен іс-шаралар ұйымдастыру баланың тәрбиесіне оң әсер етеді. Бала үшін ата-анасы мен тәрбиешінің бір бағытта жұмыс істеуі аса маңызды.

Қазіргі таңда балабақшадағы тәрбие мазмұны заман талабына сай жаңарып отырғанымен, ұлттық құндылықтар өзінің маңызын ешқашан жоғалтпайды. Керісінше, жаһандану жағдайында ұлттық тәрбиеге деген қажеттілік арта түсуде. Балабақшада ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру арқылы біз болашақта өз халқының тарихын, мәдениетін, тілін құрметтейтін, рухани бай, саналы азамат тәрбиелей аламыз. Бұл – тек балабақша ұжымының ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті.

Балабақшадағы ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру жолдары баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес, жүйелі және мақсатты түрде ұйымдастырылуы қажет. Мектепке дейінгі жаста бала қоршаған ортаны эмоция арқылы қабылдайды, сондықтан тәрбие жұмысы баланың қызығушылығын оятатын, ойынмен, әрекетпен ұштасқан формада жүзеге асырылғаны тиімді. Ұлттық тәрбие беру барысында баланың жасына лайық қарапайым ұғымдардан бастап, біртіндеп күрделендіре отырып түсіндіру маңызды. Мысалы, кішкентай балаларға ұлттық киімдер, ұлттық ойындар, қарапайым салт-дәстүрлер таныстырылса, ересек топтарда олардың мән-мағынасы кеңірек түсіндіріліп, өмірмен байланыстырылуы тиіс.

Балабақшадағы ұлттық тәрбиенің негізгі бағыттарының бірі – тіл тәрбиесі. Ана тілі арқылы баланың ұлттық болмысы қалыптасады. Тіл – халықтың жаны, рухы. Сондықтан балабақшада қазақ тілінде таза, көркем сөйлеуге үйрету, халық ауыз әдебиетін кеңінен қолдану ұлттық тәрбие берудің басты құралдарының бірі болып табылады. Ертегілер, тақпақтар, санамақтар, жаңылтпаштар баланың тілін дамытып қана қоймай, оның ұлттық дүниетанымын кеңейтеді. Ана тілінде айтылған жылы сөз, тәрбиелік мәні бар әңгіме баланың жүрегіне тез жетеді.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру барысында баланың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінуі қажет. Қазақ халқының тәрбиесінде адамгершілік ұғымы әрқашан алдыңғы орында болған. Үлкенді сыйлау, ата-ананы құрметтеу, адалдық, мейірімділік, қайырымдылық, еңбекқорлық сияқты қасиеттер ұлттық тәрбиенің өзегі болып табылады. Балабақшада осы қасиеттерді қалыптастыру күнделікті іс-әрекет арқылы жүзеге асады. Мысалы, балаларды бір-біріне көмектесуге, ойыншықтарын бөлісуге, тәртіп сақтауға үйрету – адамгершілік тәрбиесінің нақты көрінісі.

Ұлттық салт-дәстүрлерді балабақша өміріне енгізу тәрбиенің мазмұнын байыта түседі. Тұсау кесу, бесікке салу, шілдехана, наурыз мейрамы сияқты дәстүрлердің мазмұнын балалардың жасына сай түсіндіру олардың ұлттық сана-сезімін арттырады. Әсіресе ұлттық мерекелерді атап өту барысында балалардың белсенді қатысуы маңызды. Олар өлең айтып, ұлттық ойындарға қатысып, салт-дәстүрлердің элементтерін көріп, сезіну арқылы қабылдайды. Мұндай іс-шаралар балалардың есте сақтау қабілетін дамытып, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырады.

Балабақшадағы тәрбие үдерісінде ұлттық ойындардың орны ерекше. Ұлттық ойындар баланың дене дамуына ғана емес, оның ойлау қабілетіне, тапқырлығына, батылдығына әсер етеді. Сонымен қатар, ұлттық ойындар арқылы бала ұжымда әрекет етуге, ережені сақтауға, жеңіске жетуге және жеңілісті қабылдауға үйренеді. Бұл – баланың өмірге бейімделуіне көмектесетін маңызды дағдылар. Ұлттық ойындарды күнделікті серуен кезінде, ұйымдастырылған оқу қызметінде және мерекелік іс-шараларда кеңінен қолдану тиімді нәтиже береді.

Балабақшадағы ұлттық тәрбие беру үдерісінде эстетикалық тәрбиенің де маңызы зор. Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнері, ұлттық әшекейлері, ою-өрнектері баланың эстетикалық талғамын қалыптастырады. Балалар ою-өрнектерді бояу, ұлттық бұйымдарды жасау арқылы әсемдікке, ұқыптылыққа, шыдамдылыққа тәрбиеленеді. Бұл жұмыстар баланың шығармашылық қабілетін дамытып, ұлттық өнерге деген сүйіспеншілігін арттырады.

Экологиялық тәрбие де ұлттық құндылықтармен тығыз байланысты. Қазақ халқы табиғатты аялауды, жерді қадірлеуді, жан-жануарларға қамқор болуды ежелден өсиет еткен. Балабақшада балаларды табиғатты қорғауға, ағаш отырғызуға, гүл күтуге, жануарларға мейірімді болуға үйрету ұлттық тәрбиенің бір бөлігі болып табылады. Табиғатқа деген сүйіспеншілік бала бойында жауапкершілік пен жанашырлық сезімін қалыптастырады.

Балабақшадағы ұлттық тәрбие беру жұмыстарының табысты болуы тәрбиешінің кәсіби шеберлігіне тікелей байланысты. Тәрбиеші ұлттық құндылықтарды терең меңгеріп, оларды балаларға түсінікті тілмен, қызықты

формада жеткізе білуі қажет. Сонымен қатар, тәрбиеші өзі де ұлттық мәдениетті құрметтеп, күнделікті іс-әрекетінде үлгі көрсетуі тиіс. Бала тәрбиешінің сөзіне ғана емес, оның ісіне де еліктейді. Сондықтан тәрбиешінің ұлттық тәрбиедегі рөлі ерекше.

Балабақша мен ата-ананың бірлескен жұмысы ұлттық тәрбие берудің тиімділігін арттырады. Ата-аналарға ұлттық құндылықтардың маңызын түсіндіру, үй жағдайында баламен ұлттық тақырыпта әңгімелесу, салт-дәстүрлерді сақтау жөнінде кеңестер беру – тәрбиенің жалғастығын қамтамасыз етеді. Балабақша мен отбасы арасындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастық баланың толыққанды дамуына жағдай жасайды.

Осылайша, балабақшадағы ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру – баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін күрделі әрі маңызды үдеріс. Бұл тәрбие түрі баланың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып қана қоймай, оны өмірге бейім, адамгершілігі мол, рухани бай тұлға ретінде тәрбиелеуге бағытталған.

Балабақшадағы тәрбиенің маңызы мен ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру жолдарын қарастыра отырып, мектепке дейінгі тәрбие баланың болашақ тұлға ретінде қалыптасуындағы шешуші кезең екеніне көз жеткізуге болады. Дәл осы жаста баланың мінез-құлқы, дүниетанымы, адамгершілік қасиеттері, ұлттық сана-сезімі қалыптаса бастайды. Сондықтан балабақшадағы тәрбие жұмысы кездейсоқ емес, жүйелі, мақсатты және ұлттық негізде ұйымдастырылуы тиіс. Ұлттық құндылықтарға сүйенген тәрбие баланың тек бүгінгі дамуына ғана емес, оның болашақ өміріне де берік іргетас қалайды.

Қазіргі қоғамда ақпараттың көптігі, технологияның қарқынды дамуы, түрлі мәдени ықпалдардың артуы баланың санасына әртүрлі әсер етуде. Осындай жағдайда ұлттық тәрбие баланы рухани тұрғыда қорғаушы, бағыт-бағдар беруші құрал ретінде маңызды рөл атқарады. Балабақшада ұлттық құндылықтарды негізге ала отырып жүргізілген тәрбие баланың өз ұлтына, тіліне, мәдениетіне деген сүйіспеншілігін қалыптастырады. Бұл сүйіспеншілік кейіннен отансүйгіштікке, елін, жерін құрметтеуге ұласады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру арқылы бала бойында адамгершілік қасиеттер жүйелі түрде қалыптасады. Үлкенге құрмет, кішіге ізет, мейірімділік, еңбекқорлық, адалдық, жауапкершілік сияқты қасиеттер ұлттық тәрбиенің мазмұнында айқын көрініс табады. Балабақшадағы күнделікті іс-әрекетте осы қасиеттерді үздіксіз қалыптастыру баланың мінез-құлқына оң әсер етеді. Мұндай тәрбие алған бала ұжымда өз орнын таба білетін, өзгені сыйлайтын, қоғамға бейім тұлға болып қалыптасады.

Ұлттық салт-дәстүрлер мен халық педагогикасын балабақша тәжірибесінде қолдану тәрбиенің мазмұнын байытып, баланың қызығушылығын арттырады. Ертегілер, мақал-мәтелдер, ұлттық ойындар, салт-дәстүрлер баланың ой-өрісін кеңейтіп, оның рухани әлемін байытады. Бұл элементтер баланың жас ерекшелігіне сай, ойын арқылы берілгенде ғана өз нәтижесін береді. Балалар ұлттық құндылықтарды зор ықыласпен қабылдап, оларды күнделікті өмірде қолдануға тырысады.

Балабақшадағы ұлттық тәрбие беру үдерісінің табысты болуы тәрбиеші мен ата-ана арасындағы тығыз ынтымақтастыққа да байланысты. Егер балабақшада берілген тәрбие отбасында жалғасын таппаса, оның әсері әлсіреуі мүмкін. Сондықтан ата-аналарды ұлттық тәрбиеге тарту, олармен бірлескен іс-шаралар ұйымдастыру, ұлттық құндылықтардың маңызын түсіндіру – тәрбие жұмысының маңызды бағыты болып табылады. Баланың көз алдында ата-ана мен тәрбиеші бір мақсатта әрекет еткенде ғана тәрбие нәтижелі болады.

Балабақшадағы ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие беру – болашақ ұрпақтың рухани саулығын қамтамасыз етудің тиімді жолы. Мұндай тәрбие алған бала өз халқының тарихын, мәдениетін құрметтейді, ұлттық болмысын сақтай отырып, заман талабына сай дамуға бейім болады. Ұлттық тәрбиені ерте жастан сіңіру арқылы біз саналы, тәрбиелі, елжанды, рухани бай азамат тәрбиелеуге мүмкіндік аламыз. Сондықтан балабақшадағы тәрбие жұмысында ұлттық құндылықтарға ерекше мән беру – бүгінгі күннің басты талабы.

Қорытындылай келе, балабақшадағы тәрбиенің маңызы орасан зор және ол ұлттық құндылықтарға негізделген жағдайда ғана толыққанды нәтиже береді. Ұлттық тәрбие – ұлт болашағының кепілі. Мектепке дейінгі жаста берілген сапалы ұлттық тәрбие баланың өмір бойғы рухани тірегіне айналады. Сол себепті балабақшадағы әрбір тәрбиеші ұлттық құндылықтарды терең меңгеріп, оны бала тәрбиесінде тиімді қолдануы тиіс. Бұл – тек бір мекеменің ғана емес, тұтас қоғамның ортақ міндеті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру.
3. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасы.
4. Тәжібаев Т. Жалпы психология.
5. Әбілқасымова А. Мектепке дейінгі педагогика.
6. Қазақ халқының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары.
7. Халық ауыз әдебиеті үлгілері.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Нартова Акмарал Пармбековна

Жамбыл облысы, Тараз қаласы “Келешек Тараз” ғылыми интеллектуалдық мектеп лицей бастауыш сынып мұғалімі

Абделиева Айгул Кулдибаевна

Тараз қаласы, М.Мақатаев атындағы №14 орта мектеп жанындағы шағын орталығының әдіскері, мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу

Аннотация

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыру үдерісінде жасанды интеллект құралдарын қолданудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Қазіргі білім беру кеңістігіндегі цифрландыру үдерісі, соның ішінде жасанды интеллект технологияларының қарқынды дамуы оқыту мазмұны мен әдістерін жаңаша ұйымдастыруды талап етеді. Мақалада оқу сауаттылығы ұғымының мәні, бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктері, сондай-ақ жасанды интеллект құралдарын оқу үдерісіне енгізудің тиімді жолдары жан-жақты талданады. Сонымен қатар оқушылардың мәтінді түсіну, талдау, интерпретациялау және сыни ойлау дағдыларын дамытудағы жасанды интеллекттің мүмкіндіктері сипатталады. Ұсынылған материал әдістемелік құрал ретінде бастауыш сынып мұғалімдеріне, әдіскерлерге және білім беру ұйымдарының басшыларына арналған.

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістер кезеңін бастан өткеруде. Ақпараттық технологиялардың, цифрлық ресурстардың және жасанды интеллект құралдарының кеңінен қолданылуы білім мазмұнына ғана емес, оқыту әдістеріне де жаңа талаптар қояды. Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш сыныпта оқу сауаттылығын қалыптастыру мәселесі ерекше маңызға ие. Себебі оқу сауаттылығы – оқушының барлық пәндерді меңгеруінің, өздігінен білім алу қабілетінің және өмір бойы оқуға бейімділігінің негізі болып табылады. Бастауыш мектеп кезеңінде қалыптасқан оқу дағдылары оқушының кейінгі оқу жетістіктеріне тікелей әсер етеді.

Оқу сауаттылығы ұғымы тек мәтінді дұрыс әрі мәнерлеп оқумен шектелмейді. Ол оқылған мәтінді түсіну, негізгі ойды анықтау, ақпаратты талдау, салыстыру, қорытынды жасау және оны өмірлік жағдаяттарда қолдана алу қабілеттерін қамтиды. Халықаралық зерттеулерде, соның ішінде PISA зерттеулерінде оқу сауаттылығы оқушылардың функционалдық сауаттылығының негізгі компоненті ретінде қарастырылады. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларында оқу сауаттылығын қалыптастыру – бүгінгі күннің басты педагогикалық міндеттерінің бірі.

Жасанды интеллект ұғымы соңғы жылдары білім беру саласында кеңінен қолданыла бастады. Жасанды интеллект – адам интеллектісіне тән ойлау, талдау, үйрену, шешім қабылдау сияқты әрекеттерді орындай алатын компьютерлік жүйелер мен бағдарламалар жиынтығы. Білім беру саласында жасанды интеллект оқыту процесін жекелендіру, оқушылардың оқу жетістіктерін талдау, оқу материалын бейімдеу және кері байланыс беру сияқты мүмкіндіктерімен ерекшеленеді. Әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін жасанды интеллект негізіндегі құралдар оқу үдерісін қызықты, қолжетімді және тиімді етуге мүмкіндік береді.

Бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданудың маңызды шарты болып табылады. Бұл жастағы балалардың зейіні тұрақсыз, қабылдауы көрнекілікке негізделген, ойын әрекеті жетекші рөл атқарады. Сондықтан оқу үдерісінде интерактивті, визуалды және ойын элементтері бар құралдарды қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырады. Жасанды интеллектке негізделген оқу платформалары, интерактивті мәтіндер, дыбыстық және бейнелік қолдауы бар қосымшалар бастауыш сынып оқушыларының оқу әрекетін белсендіруге ықпал етеді.

Жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы оқу сауаттылығын қалыптастырудың бір артықшылығы – оқытуды жекелендіру мүмкіндігі. Әр оқушының оқу қарқыны, қабылдау ерекшелігі және деңгейі әртүрлі. Дәстүрлі сыныптық оқытуда мұғалімнің әр оқушыға жеке көңіл бөлуі әрдайым мүмкін бола бермейді. Ал жасанды интеллект жүйелері оқушының оқу әрекетін талдап, оның деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Мысалы, мәтінді оқу барысында оқушының түсінбеген жерлерін анықтап, қосымша түсіндірме немесе жеңілдетілген нұсқасын ұсыну арқылы оқу процесін қолдайды.

Оқу сауаттылығын дамытуда мәтінмен жұмыс негізгі орын алады. Жасанды интеллект құралдары мәтіндерді іріктеу, олардың күрделілік деңгейін анықтау және оқушының жас ерекшелігіне сай бейімдеу мүмкіндіктерін ұсынады. Сонымен қатар дыбысталған мәтіндер, интерактивті сұрақтар, мәтін бойынша автоматты түрде жасалатын тапсырмалар оқушылардың мәтінді терең түсінуіне жағдай жасайды. Мұндай құралдар әсіресе оқу дағдысы енді қалыптасып келе жатқан бастауыш сынып оқушылары үшін тиімді.

Жасанды интеллекттің тағы бір маңызды мүмкіндігі – жедел кері байланыс беру. Оқушы тапсырманы орындаған сәтте жүйе оның жауабын талдап, дұрыс немесе қате екенін көрсетіп қана қоймай, қателерін

түсіндіреді. Бұл оқушының өз қателігін дер кезінде түсінуіне және түзетуіне мүмкіндік береді. Кері байланыстың жедел болуы оқушының оқу мотивациясын арттырып, өзіне деген сенімділігін қалыптастырады.

Сонымен қатар жасанды интеллект құралдары мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Мұғалім оқушылардың оқу жетістіктерін жүйелі түрде бақылап, олардың оқу сауаттылығының даму деңгейін талдай алады. Бұл деректер мұғалімге оқыту стратегиясын түзетуге, қосымша қолдау қажет ететін оқушыларды анықтауға көмектеседі. Осылайша жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның кәсіби қызметін тиімді ұйымдастыруға ықпал етеді.

Бастауыш сыныпта жасанды интеллект құралдарын қолдану кезінде педагогикалық мақсаттылықты сақтау аса маңызды. Технологияны қолдану өздігінен мақсат болмауы тиіс, ол оқу мақсатына жетудің құралы ретінде қарастырылуы қажет. Мұғалім жасанды интеллект құралдарын оқу мазмұнымен, оқу мақсаттарымен және оқушылардың ерекшеліктерімен үйлестіре отырып қолданған жағдайда ғана күтілетін нәтижеге қол жеткізуге болады.

Жасанды интеллект құралдарын бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыруда қолданудың тиімді жолдарының бірі – оқу тапсырмаларын автоматты түрде бейімдеу болып табылады. Оқушылардың оқу деңгейлері әртүрлі болғандықтан, бір мәтін немесе бір тапсырма барлық оқушыға бірдей әсер етпеуі мүмкін. Осы тұрғыда жасанды интеллектке негізделген жүйелер әр оқушының оқу жылдамдығын, мәтінді түсіну деңгейін және тапсырмаларды орындау нәтижелерін ескере отырып, оқу материалын даралап ұсынады. Бұл тәсіл оқушының шамадан тыс қиындыққа тап болуын немесе керісінше, тапсырманың тым жеңіл болуын болдырмайды.

Бастауыш сынып оқушылары үшін мәтінмен жұмыс кезінде визуалды қолдаудың маңызы зор. Жасанды интеллект құралдары мәтінді суреттермен, анимациялармен, сызбалармен толықтыру арқылы оқушылардың қабылдауын жеңілдетеді. Мұндай көрнекілік оқушылардың мәтіндегі негізгі ойды анықтауына, оқиға желісін түсінуіне және мәтін мазмұнын есте сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар интерактивті элементтер оқушыларды белсенді әрекетке тартып, оқу процесін ойын түрінде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Оқу сауаттылығын қалыптастыруда сұрақ қою және жауап беру дағдылары ерекше рөл атқарады. Жасанды интеллект негізіндегі платформалар мәтін бойынша әртүрлі деңгейдегі сұрақтарды автоматты түрде құрастыра алады. Бұл сұрақтар тек мәтін мазмұнын қайталауға емес, оны талдауға, салыстыруға, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға бағытталады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытып, оқу сауаттылығының жоғары деңгейіне жетуіне ықпал етеді.

Сонымен қатар жасанды интеллект құралдары оқушылардың ауызша және жазбаша тілін дамытуда да тиімді қолданылады. Мәтінді оқығаннан кейін оқушы өз ойын жазбаша түрде білдіргенде, жасанды интеллект жүйесі оның жауабын талдап, тілдік қателерді, логикалық сәйкессіздіктерді анықтай алады. Бұл оқушыға өз ойын дұрыс әрі жүйелі жеткізуге үйренуге көмектеседі. Мұндай жұмыс түрлері оқушылардың сөздік қорын байытып, байланыстырып сөйлеу дағдыларын жетілдіреді.

Жасанды интеллектті қолдану оқушылардың өзіндік оқу әрекетін дамытуға да жағдай жасайды. Оқушы мұғалімнің тікелей көмегінсіз-ақ оқу тапсырмаларын орындап, өз нәтижесін көре алады. Бұл оқушының дербестігін арттырып, өз оқуына жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді. Өздігінен оқу дағдысының қалыптасуы бастауыш мектеп кезеңінде өте маңызды, себебі ол оқушының кейінгі сыныптардағы оқу жетістігінің негізін қалайды.

Оқу сауаттылығын дамытуда дыбыстық технологиялардың да орны ерекше. Жасанды интеллектке негізделген дыбысталған мәтіндер, мәтінді автоматты түрде оқып беру қызметтері оқу дағдысы әлсіз оқушыларға үлкен қолдау көрсетеді. Олар мәтінді тыңдай отырып, сөздердің дұрыс айтылуын, сөйлемнің интонациясын меңгереді. Бұл әсіресе оқу дағдысы баяу қалыптасатын немесе ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар үшін тиімді.

Мұғалім үшін жасанды интеллект құралдары оқу процесін жоспарлау мен талдауда маңызды көмекші құралға айналады. Жүйе оқушылардың оқу нәтижелері туралы мәліметтерді жинақтап, олардың даму динамикасын көрсетеді. Мұғалім осы деректерге сүйене отырып, қай оқушыға қандай қолдау қажет екенін анықтай алады. Бұл оқыту процесін дәл әрі мақсатты ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Дегенмен жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында белгілі бір педагогикалық талаптарды сақтау қажет. Біріншіден, технология оқушының жас ерекшелігіне сай болуы тиіс. Күрделі интерфейстер мен шамадан тыс ақпарат бастауыш сынып оқушыларының зейінін шашыратып, кері әсер етуі мүмкін. Екіншіден, жасанды интеллект құралдары дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырып, оларды алмастырмауы керек. Мұғалім мен оқушы арасындағы тірі қарым-қатынас, педагогикалық қолдау әрқашан басты орында қалуы тиіс.

Сонымен қатар жасанды интеллект құралдарын қолдану кезінде этикалық және қауіпсіздік мәселелеріне де назар аудару қажет. Оқушылардың жеке деректерінің қорғалуы, цифрлық ортада қауіпсіз жұмыс істеу дағдыларының қалыптастырылуы – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Мұғалім оқушыларға тек оқу тапсырмаларын орындауды ғана емес, цифрлық мәдениетті де үйретуі тиіс.

Жасанды интеллект құралдарын оқу процесіне енгізу мұғалімнен белгілі бір кәсіби даярлықты талап етеді. Мұғалім жаңа технологияларды меңгеріп қана қоймай, оларды әдістемелік тұрғыдан дұрыс қолдана білуі қажет. Осы мақсатта мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстарында жасанды интеллект мүмкіндіктерін педагогикалық тұрғыдан пайдалану мәселелеріне ерекше көңіл бөлінуі тиіс.

Жасанды интеллект құралдарын бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыруда тиімді қолдану білім беру мазмұнын жаңартудың маңызды бағыты болып табылады. Қазіргі білім алушылар

ақпараттық кеңістікте өсіп келе жатқандықтан, олардың оқу әрекеті де заман талабына сай ұйымдастырылуы қажет. Жасанды интеллектке негізделген құралдар оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, оқу сауаттылығын қалыптастыруда жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Бұл құралдар оқу тапсырмаларын жекелендіруге, мәтінмен жұмысты жеңілдетуге және оқушының оқу жетістіктерін жүйелі түрде бақылауға жағдай жасайды.

Оқу сауаттылығын дамытуда жасанды интеллекттің қолданылуы оқушылардың мәтінді түсіну, талдау және интерпретациялау дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Интерактивті мәтіндер, автоматты түрде жасалатын сұрақтар мен тапсырмалар оқушыларды белсенді ойлауға жетелейді. Сонымен қатар дыбыстық және визуалды қолдауы бар ресурстар бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сай келіп, оқу әрекетін қолжетімді әрі тиімді етеді. Мұндай тәсілдер оқушылардың тек оқу техникасын ғана емес, сонымен қатар мәтін мазмұнын терең түсіну қабілетін қалыптастырады.

Жасанды интеллект құралдарының тағы бір маңызды артықшылығы – оқушылардың оқу мотивациясын арттыруы. Жедел кері байланыс, тапсырмалардың ойын элементтерімен берілуі және жетістікке жеткенін көрсету оқушының өзіне деген сенімділігін нығайтады. Бұл әсіресе бастауыш мектеп кезеңінде маңызды, себебі осы жаста қалыптасқан оң оқу мотивациясы оқушының кейінгі оқу жетістіктеріне тікелей әсер етеді. Сонымен қатар өздігінен оқу дағдысының дамуы оқушының жауапкершілігін арттырып, оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Мұғалім үшін жасанды интеллект құралдары оқу процесін тиімді ұйымдастырудың сенімді көмекшісі болып табылады. Оқушылардың оқу сауаттылығының даму деңгейін талдау, әлсіз тұстарын анықтау және жеке қолдау көрсету мүмкіндігі мұғалімнің кәсіби қызметін жаңа деңгейге көтереді. Бұл ретте мұғалімнің рөлі өзгеріп, ол ақпарат берушіден оқыту процесін ұйымдастырушы және бағыттаушы тұлғаға айналады. Жасанды интеллект мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның педагогикалық әлеуетін күшейтеді.

Дегенмен жасанды интеллект құралдарын қолдану барысында педагогикалық тепе-теңдікті сақтау аса маңызды. Технология оқыту мақсатына қызмет етуі тиіс және оқушының тұлғалық дамуына кедергі келтірмеуі қажет. Мұғалім мен оқушы арасындағы тікелей қарым-қатынас, эмоционалдық қолдау және тәрбиелік ықпал әрдайым басты орында қалуы тиіс. Сонымен қатар цифрлық ортада қауіпсіздік пен этикалық нормаларды сақтау, оқушылардың жеке деректерін қорғау мәселелері де назардан тыс қалмауы керек.

Жалпы алғанда, бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыруда жасанды интеллект құралдарын мақсатты әрі жүйелі қолдану білім беру сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Бұл бағыттағы жұмыс мұғалімдердің кәсіби даярлығын арттыруды, оқу-әдістемелік базаны жетілдіруді және заманауи технологияларды педагогикалық тұрғыдан дұрыс пайдалануды талап етеді. Жасанды интеллект мүмкіндіктерін орынды қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын жаңа деңгейге көтеруге толық мүмкіндік бар.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект құралдарын оқу процесіне енгізу бастауыш білім берудің мазмұнын байытып, оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыруда инновациялық тәсілдерді жүзеге асыруға жол ашады. Бұл өз кезегінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырып, олардың заманауи қоғамда табысты бейімделуіне негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
3. Оқу сауаттылығы және функционалдық сауаттылық мәселелері бойынша әдістемелік еңбектер.
4. Бастауыш сыныпта оқу дағдыларын қалыптастыруға арналған педагогикалық зерттеулер.
5. Жасанды интеллект және білім беру технологиялары жөніндегі ғылыми мақалалар мен әдістемелік құралдар.
6. Цифрлық білім беру ресурстарын қолдану бойынша әдістемелік нұсқаулар.

РАБОТА С ТЕКСТОМ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Малхасян Татьяна Васильевна

Северо-Казахстанская область

г. Петропавловск

КГУ "Средняя школа - комплекс национального возрождения №17"

учитель начальных классов

В статье рассматриваются актуальные подходы и эффективные методики работы с текстом на уроках литературного чтения в начальной школе. Раскрывается значение системной текстовой деятельности для формирования функциональной грамотности, читательской компетенции, развития речи и эмоционального интеллекта младших школьников. Представлены этапы работы с художественным произведением, практические приемы и примеры заданий, направленные на глубокое понимание, анализ и интерпретацию текста.

Ключевые слова: литературное чтение, начальная школа, работа с текстом, читательская грамотность, анализ текста, методика преподавания, младшие школьники.

Уроки литературного чтения в начальной школе выполняют фундаментальную роль не только в обучении детей технике чтения, но и в приобщении их к миру художественной литературы, воспитании думающего и чувствующего читателя. Современные образовательные стандарты ориентируют педагога на достижение метапредметных результатов, среди которых ключевое место занимает смысловое чтение и работа с информацией. Следовательно, «работа с текстом» перестает быть вспомогательным элементом урока и становится его смысловым ядром, интегрирующим познавательные, коммуникативные и воспитательные задачи.

Цель данной статьи – систематизировать и представить эффективную модель работы с художественным текстом на уроках литературного чтения, обеспечивающую достижение планируемых образовательных результатов.

1. Цели и задачи работы с текстом в начальной школе

Главная цель – формирование квалифицированного читателя, который способен:

- Осознанно, бегло, выразительно читать.
- Глубоко понимать содержание текста, его скрытый подтекст и авторский замысел.
- Анализировать и оценивать прочитанное, формулировать свою точку зрения.
- Видеть и понимать изобразительно-выразительные средства языка.
- Эмоционально откликаться на произведение, сопереживать героям.
- Использовать полученные читательские умения в других видах деятельности и в жизни.

Задачи, решаемые в процессе текстовой деятельности:

- **Образовательные:** обогащение словарного запаса, развитие речи, формирование умений анализировать, сравнивать, делать выводы.
- **Развивающие:** развитие мышления, воображения, памяти, творческих способностей, эстетического вкуса.
- **Воспитательные:** воспитание нравственных качеств, патриотизма, толерантности, культуры чувств.

2. Этапы работы с художественным текстом на уроке. Эффективная работа строится по принципу «от целого – к частям – и снова к целому», проходя через несколько взаимосвязанных этапов.

2.1. Предтекстовый этап (целеполагание и антиципация). Цель – создать мотивацию, актуализировать знания, прогнозировать содержание.

- **Приемы:** Беседа по названию, иллюстрациям, ключевым словам. «Прогноз по заголовку»: «О чем может быть рассказ с таким названием?». Работа с именем автора, жанром. «Мозговой штурм» по предполагаемой теме. Прием «Вопрошание»: составление вопросов, на которые хотелось бы получить ответы из текста.

2.2. Текстовый этап (первичное восприятие и анализ). Цель – обеспечить целостное восприятие и углубленное понимание текста.

- **Первичное чтение.** Желательно чтение учителем или хорошо читающим учеником (для сохранения целостности эмоционального впечатления). Важно создать атмосферу, располагающую к слушанию.

- **Проверка первичного восприятия (эмоциональная реакция).** «Что почувствовали? Какое настроение появилось? Что удивило, обрадовало, огорчило?»

- **Перечитывание и аналитическая беседа.** Это ключевой этап анализа текста «по цепочке» или выборочно. Анализ идет от событийной канвы к мотивам поступков героев, а затем – к авторской позиции и художественным деталям.

- **Вопросы на понимание фактического содержания:** «Что? Где? Когда? С кем произошло?»

- **Вопросы на анализ причинно-следственных связей:** «Почему герой так поступил? Что привело к такому результату?»

- **Вопросы на выявление авторского отношения и художественных средств:** «Какими словами автор описывает героя/природу? Почему именно так? Как вы понимаете это выражение? Найдите сравнение/эпитет/метафору».

- **Составление плана** (словесного, картинного, схематичного).

- **Работа с иллюстрацией:** «Найди отрывок, соответствующий рисунку. Все ли совпадает с твоим воображением?»

- **Словарная работа** (объяснение и обсуждение непонятных слов, подбор синонимов, антонимов).

2.3. Послетекстовый этап (обобщение, интерпретация, творчество). Цель – синтезировать полученные знания, дать личностную оценку, включить текст в читательский опыт.

- **Обобщающая беседа:** «Какова главная мысль? Чему учит эта история? Назовите главных героев. Дайте им характеристику».

- **Выразительное чтение** по ролям, инсценирование отрывков.

- **Творческие задания:**

- **Речевые:** рассказ от лица одного из героев, придумывание продолжения или другого конца.
- **Изобразительные:** рисование портрета героя, комикса, обложки книги.

- **Игровые:** «Суд над отрицательным героем», «Интервью с автором».
- **Проектные:** создание читательского дневника, «афиши» к произведению, диафильма.
- **Связь с жизнью:** «Были ли вы в похожей ситуации? Как бы вы поступили?»

3. Особенности работы с текстами разных жанров

- **Сказка:** анализ сюжета, волшебных предметов, повторов, устойчивых выражений, противопоставление добра и зла. Составление «паспорта сказки».
- **Стихотворение:** внимание к ритму, рифме, мелодике, ключевым образам. Развитие умения *слышать* стихи. Подбор музыкального сопровождения.
- **Рассказ, повесть:** анализ поступков героев, их характеров, выделение кульминации, обсуждение моральной дилеммы.
- **Научно-познавательный текст:** обучение поиску конкретной информации, выделению главных фактов, структурированию материала (кластеры, таблицы).

4. Формирование метапредметных умений: стратегии смыслового чтения

Необходимо целенаправленно обучать детей *стратегиям чтения*:

- **Диалог с автором:** мысленные вопросы к тексту, предположения, проверка догадок.
- **Составление ментальных карт (кластеров)** для визуализации связей между героями, событиями, идеями.
- **Прием «Чтение с остановками»:** текст читается частями, после каждой – обсуждение, прогнозы, вопросы.
- **Составление таблиц:** «знаю – узнал новое – хочу узнать» (ЗУХ), сравнительных таблиц характеристик героев.
- **Синквейн** как форма краткого резюме и рефлексии (1 существительное – тема, 2 прилагательных, 3 глагола, фраза из 4 слов, 1 синоним-итог).

Системная и творческая работа с текстом на уроках литературного чтения – это мощный инструмент развития личности младшего школьника. Она формирует не только технику чтения, но и критическое мышление, эмоциональный интеллект, культуру речи и способность к глубокому пониманию мира и себя в нем. Успех этой работы зависит от профессионализма учителя, который, выступая проводником в мир литературы, создает на уроке ситуацию диалога: читатель – текст – автор. Использование разнообразных приемов на предтекстовом, текстовом и послетекстовом этапах, учет жанровых особенностей и ориентация на стратегии смыслового чтения позволяют сделать каждый урок чтения увлекательным исследованием, воспитывающим вдумчивого, талантливого и равнодушного читателя.

Список литературы

1. Примерная основная образовательная программа начального общего образования РК.
2. Климанова Л.Ф., Горецкий В.Г., Голованова М.В. Литературное чтение. Рабочие программы. Предметная линия учебников системы «Школа Казахстана». 1-4 классы. – М.: Просвещение.
3. Кубасова О.В. Литературное чтение. Программа для общеобразовательных учреждений. 1-4 классы. – Смоленск: Ассоциация XXI век.
4. Чуракова Н.А. Литературное чтение. Программа по учебным предметам. Проект «Перспективная начальная школа». 1-4 классы. – М.: Академкнига/Учебник.
5. Светловская Н.Н. Методика обучения чтению: что это такое? – М.: Академия, 2005.
6. Воюшина М.П., Петрова С.И., Чистякова Н.Н. Методика обучения литературному чтению в начальной школе. – М.: Академия, 2014.
7. Лазарева В.А. Технологии анализа художественного текста на уроках литературного чтения в начальной школе. – М.: Оникс, 2006.
8. Романовская З.И. Чтение и развитие младших школьников: Приобщение детей к художественной литературе как к искусству. – М.: Педагогика, 1982.
9. Мисаренко Г.Г. Методика обучения младших школьников русскому языку с коррекционно-развивающими технологиями. – М.: Академия, 2009.
10. Бугрименко Е.А., Цукерман Г.А. Чтение без принуждения. – М.: Теревинф, 1993.
11. Оморокова М.И. Основы обучения чтению младших школьников. – М.: Вентана-Граф, 2005.
12. Сосновская О.В. Современный урок литературного чтения: конспекты, технологические карты, презентации. 1-4 классы. – М.: Учитель, 2019.
13. Штец А.А. и др. Работа с текстом на уроках литературного чтения. 1-4 классы: практические материалы. – М.: АРКТИ, 2017.
14. Начальная школа. – Ежемесячный научно-методический журнал.
15. Начальное образование. – Научно-методический журнал.
16. Управление начальной школой. – Методический журнал для администрации школы.
17. Статьи из научных сборников и материалов конференций по педагогике и филологическому образованию.
18. Пособия в рамках международных исследований (оценка качества чтения и понимания текста) и PISA.
19. Глаголева Ю.И., Роговцева Н.И. Формирование универсальных учебных действий: смысловое чтение и работа с текстом. – СПб.: Просвещение, 2015.

ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ «СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТНОЙ ШКОЛЫ-ИНТЕРНАТ-КОЛЛЕДЖА ОЛИМПИЙСКОГО РЕЗЕРВА».

Головин Артем Вадимович
Северо-Казахстанская область
г. Петропавловск

КГУ "Северо-Казахстанская областная специализированная школа-интернат-колледж олимпийского резерва"
учитель физкультуры

В статье рассматриваются особенности применения здоровьесберегающих технологий в условиях специализированного учебного заведения спортивной направленности – школы-интернат-колледжа олимпийского резерва. Анализируется двойственная задача педагога: достижение высоких спортивных результатов и сохранение здоровья юных спортсменов. Представлены конкретные технологии и методы, адаптированные к условиям северного региона и интенсивным тренировочным нагрузкам.

Здоровьесберегающие технологии, физическая культура, школа олимпийского резерва, юные спортсмены, перетренированность, психофизиологическая адаптация, Северный Казахстан.

Учреждение «Северо-Казахстанская областная школа-интернат-колледж олимпийского резерва» (далее – ШИК ОР) представляет собой уникальную образовательную модель, где совмещены учебный процесс, интенсивная спортивная подготовка и проживание учащихся. В таких условиях урок физической культуры трансформируется из стандартного школьного предмета в ключевой элемент системы управления тренировочным процессом и восстановления. Основная парадигма здесь – не просто «не навреди», а «активно сбереги и укрепи» в ситуации хронических экстремальных нагрузок. Таким образом, внедрение здоровьесберегающих технологий (ЗСТ) становится не дополнительным компонентом, а основополагающим принципом работы всего педагогического и тренерского коллектива.

1. Специфика контингента и среды как основа для выбора технологий. Эффективное применение ЗСТ требует учета двух групп факторов:

1. **Регионально-климатические условия Северного Казахстана:** Длительная суровая зима, резкие перепады температур, дефицит солнечного света в осенне-зимний период. Это обуславливает повышенные риски гиповитаминоза, сезонных аффективных расстройств, заболеваний органов дыхания и необходимость акцента на закаливании.

2. **Особенности учащихся ШИК ОР:**

- Высокие, часто предельные, физические и психоэмоциональные нагрузки.
- Ранняя спортивная специализация и связанные с ней риски физических и психологических перегрузок.
- Проживание в интернате, что добавляет фактор социально-психологической адаптации и необходимости формирования навыков самостоятельного мониторинга здоровья.
- Постоянный баланс между учебной и спортивной деятельностью, ведущий к хроническому дефициту времени и стрессу.

Исходя из этого, ЗСТ в ШИК ОР должны носить комплексный, междисциплинарный характер, интегрируясь в учебный, тренировочный и воспитательный процессы.

2. Классификация и содержание здоровьесберегающих технологий в ШИК ОР. Условно технологии можно разделить на несколько направлений, реализуемых непосредственно на уроках физической культуры и в смежной деятельности.

2.1. Технологии мониторинга и диагностики. Являются фундаментом индивидуального подхода. На уроках ФК это:

- **Ежедневный экспресс-контроль:** оценка ЧСС в покое, субъективных ощущений (опрос по шкале самочувствия, активности, настроения – САН), качества сна. Ведение дневника самоконтроля силами учащихся.
- **Функциональные пробы:** регулярное проведение (раз в месяц или квартал) простых проб (Руфье, ортостатическая, с приседаниями) для оценки адаптации сердечно-сосудистой системы.
- **Тесное взаимодействие с медслужбой:** использование данных углубленных медицинских осмотров (УМО) для коррекции нагрузок. Учитель ФК должен учитывать диагнозы, такие как начальные стадии перенапряжения миокарда, признаки перетренированности, состояния после перенесенных заболеваний.

2.2. Технологии оптимального дозирования и дифференциации нагрузки. Ключевая технология для профилактики перетренированности.

- **Индивидуализация заданий:** составление на уроке индивидуальных карточек-заданий для спортсменов, находящихся на разных этапах восстановления после соревнований или травм.

- **Циклирование интенсивности:** планирование микроциклов, где урок ФК в день после тяжелой тренировки носит восстановительный (компенсаторный) характер: плавание, занятия в бассейне, циклические аэробные нагрузки низкой интенсивности, комплексы ЛФК.

- **Использование игрового и соревновательного методов строго дозированно**, с акцентом на технику и тактику, а не на максимальный результат.

2.3. Восстановительные и профилактические технологии. Интеграция в урок элементов, направленных на ускорение восстановления и профилактику травм.

- **Комплексы упражнений на профилактику профессиональных травм:** для пловцов – укрепление мышц-стабилизаторов плечевого пояса; для лыжников и конькобежцев – упражнения на проприоцепцию и стабильность голеностопного и коленного суставов.

- **Включение в заключительную часть урока элементов:**

- **Стретчинга и миофасциального релиза** (с использованием роллов).

- **Дыхательной гимнастики** (по Стрельниковой, методам бодифлекса) для снятия напряжения и улучшения оксигенации.

- **Элементов психорегуляции:** аутогенная тренировка, кратковременные сеансы визуализации успешного действия под руководством педагога.

- **Теория на уроках ФК:** включение тем по основам спортивной гигиены, питанию, режиму дня, основам самомассажа.

2.4. Психолого-педагогические и социальные технологии

- **Формирование благоприятного психологического климата** на уроке: атмосфера поддержки, взаимопомощи, снижение тревожности перед стартами через моделируемые на уроке ситуации.

- **Обучение навыкам целеполагания и саморефлексии**, что снижает уровень стресса от неудач.

- **Коммуникативные игры и тренинги**, особенно важные для детей, живущих в интернате, для снятия эмоционального напряжения и построения здоровых отношений в коллективе.

2.5. Технологии, компенсирующие региональные особенности

- **Активное использование светового времени дня** для уроков на открытом воздухе даже зимой (лыжная подготовка, коньки, подвижные игры).

- **Внедрение курсов «северного закаливания»** (контрастные воздушные и водные процедуры, обтирание снегом по согласованию с врачом) как часть программы по ФК.

- **Оборудование в спортзалах «световых оазисов»** с использованием ламп полного спектра для компенсации дефицита солнечного света.

- **Сотрудничество со спортивными диетологами** для коррекции рациона в осенне-зимний период (акцент на витамины С, D, омега-3).

3. Роль учителя физической культуры и междисциплинарное взаимодействие

Учитель ФК в ШИК ОР выступает в роли ключевого координатора здоровья и сбережения. Его задачи:

1. Быть связующим звеном между тренером, врачом, психологом и воспитателем.

2. На основе полученных данных адаптировать содержание урока.

3. Обучать учащихся навыкам самостоятельной заботы о своем здоровье.

4. Создавать на уроке среду, где ценность здоровья ставится в один ряд с ценностью спортивного результата.

Эффективность ЗСТ возможна только при функционировании единой информационной системы: тренер сообщает о плане нагрузок, врач – о состоянии здоровья, психолог – об эмоциональном фоне, а учитель ФК интегрирует эти данные в практику урока.

В условиях школы-интернат-колледжа олимпийского резерва здоровьесберегающие технологии перестают быть просто набором методических приемов. Они становятся целостной философией образовательно-тренировочного процесса, направленной на подготовку не только высококлассного, но и здорового, гармонично развитого спортсмена. Системное применение технологий мониторинга, дифференциации нагрузки, восстановления и психолого-педагогической поддержки, адаптированных к северным условиям, позволяет минимизировать риски ранней специализации, повысить спортивное долголетие и качество жизни учащихся. Урок физической культуры в данной модели превращается в центральную площадку для практического применения этих технологий, формируя у будущих чемпионов устойчивую культуру здоровья, которая останется с ними на протяжении всей жизни, независимо от спортивных результатов.

Список литературы

1. Базарный В.Ф. Здоровье и развитие ребенка: экспресс-контроль в школе и дома. – М., 2005.
2. Бальсевич В.К., Лубышева Л.И. Спортивно-ориентированное физическое воспитание: образовательный и социальный аспекты // Теория и практика физической культуры. – 2003. – № 5. – С. 19-22.
3. Березин И.П., Дергачев Ю.В. Школа здоровья. – М., 2004.
4. Выдрин В.М., Зыков Б.К., Лотоненко А.В. Физическая культура студентов вузов. – Воронеж, 1991.
5. Дубровский В.И. Реабилитация в спорте. – М.: Физкультура и спорт, 1991.
6. Казин Э.М., Блинова Н.Г., Литвинова Н.А. Основы индивидуального здоровья человека. – М.: ВЛАДОС, 2000.

7. Кузнецов В.С., Колодницкий Г.А. Применение здоровьесберегающих технологий в общеобразовательных учреждениях. – М., 2006.
8. Лубышева Л.И. Концепция формирования физической культуры человека. – М.: ГЦОЛИФК, 1992.
9. Матвеев Л.П. Общая теория спорта и ее приложения. – М.: Советский спорт, 2010.
10. Назарова Е.Н., Жилон Ю.Д. Основы здорового образа жизни. – М.: Академия, 2013.
11. Нестеров В.А. Информационные аспекты управления подготовкой юных спортсменов в условиях училищ олимпийского резерва // Теория и практика физической культуры. – 2004. – № 7. – С. 18-20.
12. Петров П.К. Методические особенности занятий физической культурой с детьми, имеющими отклонения в состоянии здоровья. – Ижевск, 2001.
13. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе. – М.: АРКТИ, 2005.
14. Солодков А.С., Сологуб Е.Б. Физиология человека. Общая. Спортивная. Возрастная. – М.: Советский спорт, 2012.
15. Сущенко Т.Н. Особенности подготовки юных спортсменов в условиях интернатных учреждений // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2015. – № 4 (122). – С. 177-181.
16. Тихвинский С.Б., Хрущев С.В. Детская спортивная медицина. – М.: Медицина, 1991.
17. Федеральные стандарты спортивной подготовки по видам спорта (актуальные редакции).
18. Харитонов Л.Г. Психологическое сопровождение юных спортсменов в условиях школы-интерната спортивного профиля // Спортивный психолог. – 2010. – № 2 (19). – С. 37-41.
19. Чусов Ю.Н. Особенности закаливания спортсменов в условиях холодного климата. – М.: Физкультура и спорт, 1981.
20. Школа здоровья: пособие для педагогов / Под ред. В.Н. Касаткина. – М.: Просвещение, 2008.

ВОЛЕЙБОЛ ДОПТАРЫМЕН ОЙЫНДАР

Абдикади́ров Е́рлан Ру́стемович
Түркістан облысы, Жетісай ауданы
"М.Әуезов атындағы №31 КММ ЖББМ"
Дене шынықтыру пәні мұғалімі

Аннотация.

Бұл мақалада волейбол доптарын қолдану арқылы өткізілетін қимыл-қозғалыс ойындарының, соның ішінде пионербол ойынының теориялық негіздері, тәрбиелік және білімдік маңызы, дене шынықтыру сабақтарында және сыныптан тыс жұмыстарда қолдану ерекшеліктері жан-жақты қарастырылады. Пионербол ойыны балалардың жас және физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін, қолжетімді әрі қызықты қозғалыс ойыны ретінде сипатталып, оның оқушылардың дене дамуына, ұжымдық әрекетке бейімделуіне, тәртіп пен жауапкершілікке тәрбиелеудегі рөлі ашып көрсетіледі. Мақалада волейбол доптарымен ойналатын ойындардың жалпы сипаттамасы, олардың мектеп жасындағы балалардың денсаулығын нығайтудағы орны, қозғалыс дағдыларын қалыптастырудағы тиімділігі ғылыми-педагогикалық тұрғыдан талданады.

Волейбол доптарымен ойналатын ойындар дене шынықтыру мен спорт саласында ерекше орын алады. Бұл ойындар қарапайымдылығымен, қауіпсіздігімен және әртүрлі жас ерекшеліктеріне оңай бейімделуімен ерекшеленеді. Әсіресе бастауыш және орта буын оқушылары үшін волейбол доптары арқылы ұйымдастырылатын қозғалыс ойындары балалардың табиғи қимыл белсенділігін арттырып, оларды спорттық ойындарға біртіндеп бейімдеуге мүмкіндік береді. Пионербол ойыны – осы бағыттағы ең кең таралған әрі тиімді ойындардың бірі. Ол классикалық волейбол элементтеріне негізделгенімен, ережелерінің жеңілдетілуі арқылы балалардың қызығушылығын оятып, ойынға барлық оқушыны белсенді түрде қатыстыруға жағдай жасайды.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың денсаулығын сақтау және нығайту басты міндеттердің бірі болып табылады. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы, отырықшы өмір салтының кең таралуы балалардың қозғалыс белсенділігінің төмендеуіне әкелуде. Осындай жағдайда дене шынықтыру сабақтарының мазмұнын байытып, қызықты әрі тиімді ойын түрлерін қолдану ерекше маңызға ие. Волейбол доптарымен өткізілетін ойындар, соның ішінде пионербол, оқушылардың қозғалыс белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың психологиялық жай-күйіне де оң әсер етеді. Ойын барысында балалар өзара қарым-қатынасқа түсіп, ұжымдық әрекетке үйренеді, жеңіске жетуге ұмтылады және жеңілісті дұрыс қабылдауға дағдыланады.

Пионербол ойынының шығу тарихы мен қалыптасу жолдары оның педагогикалық құндылығын айқын көрсетеді. Бұл ойын алғашында балаларды волейбол спортына дайындау мақсатында ойлап табылған. Классикалық волейболда допты қағып жіберу, қабылдау және соғу сияқты күрделі техникалық элементтер бар болса, пионерболда допты қағып алу және лақтыру әрекеттері басым. Мұндай қарапайым қимылдар балалардың жас ерекшеліктеріне сай келіп, оларды ойын процесіне тез арада тарта алады. Сонымен қатар,

пионербол ойыны арқылы балалар волейболдың негізгі қағидаларын, алаңдағы орналасу тәртібін, командалық өзара әрекеттестікті меңгере бастайды.

Волейбол доптарымен ойналатын ойындардың тәрбиелік маңызы да өте зор. Ойын барысында балалар тәртіп сақтауға, ережелерді орындауға, әділдікке және қарсыласты құрметтеуге үйренеді. Пионербол ойыны кезінде әрбір ойыншы өз міндетін орындауға тырысып, команданың ортақ мақсатына жету жолында жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Бұл қасиеттер тек спорт алаңында ғана емес, күнделікті өмірде де маңызды болып табылады. Ұжымдық ойындар арқылы балалардың көшбасшылық қабілеттері, өзара көмек көрсету дағдылары дамиды.

Дене шынықтыру сабақтарында пионербол ойынын қолдану мұғалімдер үшін де тиімді әдістемелік құрал болып саналады. Ойын сабақтың негізгі бөлігінде немесе қорытынды бөлімінде қолданылуы мүмкін. Ол оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, жаттығуларды орындауға деген ынтасын күшейтеді. Сонымен қатар, пионербол ойынын әртүрлі деңгейде ұйымдастыруға болады. Мысалы, бастауыш сынып оқушылары үшін алаң көлемін кішірейтіп, командалардағы ойыншылар санын азайтуға болады. Ал жоғары сынып оқушылары үшін ойын ережелерін біртіндеп күрделендіріп, классикалық волейбол элементтерін енгізу тиімді нәтиже береді.

Волейбол доптарымен ойналатын ойындардың физиологиялық әсерін қарастырғанда, олардың балалардың жалпы дене дамуына оң ықпал ететінін байқауға болады. Ойын барысында жүгіру, секіру, лақтыру, қағып алу сияқты қимылдар орындалады. Бұл әрекеттер бұлшық еттердің әртүрлі топтарын жұмысқа қосып, жүрек-қан тамыр жүйесінің қызметін жақсартады, тыныс алу жүйесін дамытады. Сонымен қатар, қозғалыс ойындары балалардың үйлесімділік, ептілік, жылдамдық және төзімділік сияқты физикалық қасиеттерін қалыптастыруға көмектеседі.

Пионербол ойынының тағы бір маңызды ерекшелігі – оның қауіпсіздігі. Классикалық волейболмен салыстырғанда, пионерболда жарақат алу қаупі әлдеқайда төмен. Допты қағып алу және лақтыру кезінде балалар қатты соққылар жасамайды, бұл буындар мен бұлшық еттерге түсетін жүктемені азайтады. Осы себепті пионербол ойыны дене дайындығы төмен немесе спортқа енді ғана бейімделіп жүрген балалар үшін өте қолайлы. Мұғалімдер ойын барысында қауіпсіздік ережелерін сақтауға ерекше көңіл бөлуі қажет, алаңның жабдықталуы мен доптардың сапасына назар аударуы тиіс.

Волейбол доптарымен ойналатын ойындарды ұйымдастыруда педагогикалық әдістердің дұрыс таңдалуы маңызды рөл атқарады. Мұғалім ойынның мақсатын нақты түсіндіріп, ережелерін қарапайым әрі түсінікті тілмен жеткізуі қажет. Ойын барысында барлық оқушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз ету, әлсіздеу оқушыларды қолдап, мадақтау арқылы олардың өзіне деген сенімін арттыру маңызды. Пионербол ойынында жеңіс пен жеңіліс ұғымдары болғанымен, басты мақсат – балалардың қозғалыс белсенділігін арттыру және жағымды эмоция қалыптастыру екенін естен шығармау керек.

Қорыта айтқанда, волейбол доптарымен ойналатын ойындар, соның ішінде пионербол, мектептегі дене шынықтыру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Олар оқушылардың физикалық дамуына ғана емес, сонымен қатар тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына да ықпал етеді. Пионербол ойынының қарапайымдылығы, қолжетімділігі және тәрбиелік әлеуеті оны білім беру процесінде кеңінен қолдануға мүмкіндік береді.

Волейбол доптарымен ойналатын ойындардың ішінде пионербол ойынының білімдік маңызы да айрықша. Бұл ойын арқылы оқушылар кеңістікті бағдарлау, қозғалысты жоспарлау және жылдам шешім қабылдау қабілеттерін дамытады. Ойын барысында бала доптың бағытын, қарсыластың орналасуын және өз командасының мүмкіндіктерін ескере отырып әрекет етеді. Мұндай жағдайлар оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіріп, зейінін шоғырландыруға көмектеседі. Пионербол ойыны тек дене қозғалысын ғана емес, сонымен қатар логикалық ойлауды да талап ететін ойын түріне жатады.

Пионербол ойынын ұйымдастыру кезінде мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Мұғалім тек төреші немесе бақылаушы ғана емес, сонымен қатар бағыт-бағдар беруші, ынталандырушы тұлға ретінде көрінеді. Сабақ барысында ойын ережелерін түсіндірумен қатар, мұғалім оқушылардың өзара қарым-қатынасын реттеп, әділдік принциптерінің сақталуын қадағалайды. Бұл балалардың құқықтық және адамгершілік мәдениетінің қалыптасуына да ықпал етеді. Ойын кезінде туындаған даулы жағдайларды дұрыс шешу, қарсыласты сыйлау, эмоцияны бақылау сияқты қасиеттер біртіндеп дағдыға айналады.

Волейбол доптарымен ойналатын ойындардың тағы бір маңызды қыры – олардың психологиялық әсері. Қозғалыс ойындары балалардың эмоционалдық жағдайын жақсартып, күйзеліс пен шаршауды азайтады. Әсіресе оқу жүктемесі көп кезеңдерде пионербол сияқты ойындар оқушыларға сергіп, жаңа күш алуға мүмкіндік береді. Ойын барысында бөлінетін жағымды эмоциялар балалардың сабаққа деген ынтасын арттырып, жалпы мектеп өміріне оң көзқарас қалыптастырады. Сонымен қатар, ұжымдық ойындар балалардың өзіне деген сенімділігін күшейтіп, ұялшақ немесе тұйық мінезді оқушылардың ашылуына жағдай жасайды.

Пионербол ойынын дене шынықтыру сабағынан тыс уақытта да тиімді қолдануға болады. Мектептегі спорттық мерекелерде, сыныптаралық жарыстарда, лагерьлерде немесе үйірме жұмыстарында бұл ойын кеңінен пайдаланылады. Мұндай шаралар балалардың бос уақытын тиімді ұйымдастыруға, оларды зиянды әдеттерден аулақ ұстауға көмектеседі. Волейбол доптарымен ойналатын ойындар ашық ауада да, спорт залында да өткізіле беретіндіктен, жыл мезгіліне тәуелсіз қолдануға өте қолайлы.

Пионербол ойыны арқылы балалардың әлеуметтік дағдылары да дамиды. Команда құрамында ойнау әрбір оқушыдан өзара келісімді, түсіністікті және жауапкершілікті талап етеді. Балалар бір-біріне көмектесуді, қолдауды, қажет кезде өз мүддесінен команда мүддесін жоғары қоюды үйренеді. Бұл қасиеттер болашақта

қоғамда өз орнын табуға, ұжымда жұмыс істеуге бейімделуге үлкен ықпал етеді. Сонымен қатар, ойын барысында балалар көшбасшылық қасиеттерін байқатып, ұйымдастырушылық қабілеттерін дамыта алады.

Волейбол доптарымен ойналатын ойындарды жүйелі түрде өткізу оқушылардың денсаулық көрсеткіштеріне де оң әсерін тигізеді. Қимыл-қозғалыс тапшылығының алдын алу, артық салмақ мәселесін болдырмау, бұлшық ет пен сүйек жүйесін нығайту – осындай ойындардың басты нәтижелерінің бірі. Пионербол ойыны кезінде балалар көп қозғалып, табиғи қимылдарды орындайды, бұл олардың ағзасының дұрыс дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар, тұрақты қозғалыс иммундық жүйені күшейтіп, түрлі ауруларға қарсы тұру қабілетін арттырады.

Пионербол ойынын өткізу барысында ойын ережелерін біртіндеп күрделендіру әдістемесі жиі қолданылады. Алғашқы кезеңде балалар допты екі қолмен ұстап, еркін лақтыру арқылы ойнайды. Кейінірек допты бір қолмен беру, белгілі бір аймаққа бағыттау, уақыт шектеуін енгізу сияқты элементтер қосылады. Бұл тәсіл балалардың қызығушылығын сақтап қана қоймай, олардың қозғалыс дағдыларын біртіндеп жетілдіруге мүмкіндік береді. Мұндай әдістемелік тәсілдер арқылы пионербол ойыны классикалық волейболға дайындық кезеңі ретінде де қызмет атқара алады.

Ойын барысында қауіпсіздік техникасын сақтау әрдайым басты назарда болуы тиіс. Мұғалім алаңның жағдайын тексеріп, доптардың сапасына көз жеткізуі қажет. Оқушыларға бір-бірін итермеу, допты қатты соқпау, белгіленген ережелерді сақтау жөнінде үнемі ескертіліп отыруы тиіс. Қауіпсіздік талаптарының сақталуы ойынның тиімділігін арттырып, жағымсыз жағдайлардың алдын алады.

Жалпы алғанда, волейбол доптарымен ойналатын ойындар, әсіресе пионербол, мектептегі тәрбиелік және білімдік жұмыстың маңызды құралы болып саналады. Бұл ойындар оқушылардың дене дайындығын жақсартып қана қоймай, олардың тұлғалық, әлеуметтік және психологиялық дамуына да зор үлес қосады. Пионербол ойынының қарапайым құрылымы мен икемді ережелері оны әртүрлі жағдайда қолдануға мүмкіндік береді, ал оның тәрбиелік әлеуеті қазіргі білім беру талаптарына толық жауап береді.

Волейбол доптарымен ойналатын ойындардың ішінде пионербол ойынының педагогикалық құндылығы уақыт өткен сайын арта түсуде. Бұл ойын тек қимыл-қозғалыс әрекеті ғана емес, сонымен қатар оқушылардың тұлғалық дамуына ықпал ететін кешенді құрал ретінде қарастырылады. Пионербол ойыны барысында балалар өз эмоцияларын басқаруға, жеңіске қуанып, жеңілісті сабырмен қабылдауға үйренеді. Мұндай тәжірибе олардың мінез-құлқының қалыптасуына, өмірлік жағдайларға төзімді болуына көмектеседі. Ойын кезінде туындайтын түрлі жағдаяттар баланың ішкі әлеуетін ашып, өзіндік бағасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пионербол ойынының тағы бір маңызды ерекшелігі – оның барлық оқушыларды қамту мүмкіндігі. Бұл ойында физикалық дайындығы әртүрлі балалар бірдей деңгейде қатыса алады. Қозғалыс элементтерінің күрделі болмауы әлсіз немесе ұялшақ балалардың да ойынға белсенді араласуына жағдай жасайды. Осы арқылы оқушылар арасында теңдік принципі сақталып, бір-бірін кемсіту немесе бөліп-жару сияқты жағымсыз құбылыстардың алдын алуға болады. Мұғалім үшін бұл – инклюзивті білім беру талаптарын жүзеге асырудың тиімді жолдарының бірі.

Волейбол доптарымен ойналатын ойындар оқушылардың оқу үлгеріміне де жанама түрде оң әсер етеді. Ғылыми-педагогикалық зерттеулер қозғалыс белсенділігі жоғары балалардың зейіні тұрақты, есте сақтау қабілеті жақсы болатынын көрсетеді. Пионербол ойыны арқылы балалардың ми қызметі белсендіріліп, қан айналымы жақсарады, бұл өз кезегінде оқу материалын қабылдауды жеңілдетеді. Сондықтан дене шынықтыру сабақтарында және үзіліс уақытында осындай ойындарды ұйымдастыру жалпы білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Пионербол ойынын ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтармен ұштастыра отырып ұйымдастыру да маңызды. Ойын барысында бірлік, татулық, өзара сыйластық, үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу сияқты тәрбиелік ұстанымдарды насихаттауға болады. Командалық рухты қалыптастыру арқылы балалар «бірі үшін бәрі, бәрі үшін бірі» қағидасының мәнін түсінеді. Бұл қасиеттер болашақта елжанды, жауапкершілігі жоғары азамат тәрбиелеуде ерекше рөл атқарады.

Мектеп тәжірибесінде пионербол ойынын жүйелі түрде қолдану мұғалімнің шығармашылығына да байланысты. Ойын ережелерін сабақтың мақсатына қарай өзгерту, түрлі нұсқаларын ойлап табу арқылы мұғалім сабақтың мазмұнын байыта алады. Мысалы, белгілі бір тапсырмаларды орындағаннан кейін ғана допты қарсы жаққа өткізу, ұпай санаудың ерекше жүйесін қолдану немесе уақытпен шектеу енгізу сияқты тәсілдер оқушылардың қызығушылығын арттырады. Бұл өз кезегінде дене шынықтыру сабағының тиімділігін жоғарылатады.

Пионербол ойынының тәрбиелік әлеуеті отбасымен және қоғаммен байланыста одан әрі кеңейе түседі. Мектепте үйренген ойын элементтерін балалар үйде, аулада достарымен ойнап, қозғалыс белсенділігін сақтайды. Бұл ата-аналардың да балаларының денсаулығына көңіл бөлуіне, бірлескен ойындар арқылы отбасылық қарым-қатынасты нығайтуға ықпал етеді. Волейбол доптарымен ойналатын ойындар ұрпақтар арасындағы байланысты күшейтіп, ортақ қызығушылық тудыратын құралға айналады.

Қазіргі заманда салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі ерекше өзекті болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, пионербол ойыны балаларды ерте жастан спортқа, қозғалысқа баулудың тиімді тәсілі ретінде бағаланады. Бұл ойын арқылы балалар спорттық тәртіпке, күн тәртібін сақтауға, өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауға үйренеді. Болашақта олар белсенді өмір салтын ұстанып, қоғамның дені сау мүшесі болып қалыптасуына негіз қаланады.

Қорытындылай келе, волейбол доптарымен ойналатын ойындар, соның ішінде пионербол ойыны, мектептегі дене шынықтыру мен тәрбиелік жұмыстың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Пионербол ойынының қарапайымдылығы, қолжетімділігі және әмбебаптығы оны әртүрлі жастағы оқушылар үшін тиімді етеді. Бұл ойын оқушылардың физикалық қасиеттерін дамытып қана қоймай, олардың психологиялық, әлеуметтік және адамгершілік тұрғыдан қалыптасуына да зор үлес қосады. Пионерболды жүйелі түрде қолдану арқылы мектеп оқушыларының қозғалыс белсенділігін арттыруға, ұжымдық рухын нығайтуға және салауатты өмір салтын қалыптастыруға толық мүмкіндік бар. Сондықтан волейбол доптарымен ойналатын ойындарды, әсіресе пионерболды, білім беру үдерісінде кеңінен пайдалану – уақыт талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы.
2. Мектептегі дене тәрбиесі пәнін оқыту әдістемесі.
3. Балалар мен жасөспірімдердің дене дамуы. Педагогикалық зерттеулер жинағы.
4. Қозғалыс ойындары және оларды ұйымдастыру жолдары.
5. Жалпы білім беретін мектептерге арналған дене шынықтыру бағдарламалары.

«ҰШҚАН ҰЯ» - ҰЛТ РУХЫНЫҢ БАСТАУ БҰЛАҒЫ

Калекеева Жанна Мухтаровна

Қызылорда облысы Шиелі ауданы

Б.Қашқынбаев атындағы №142 орта мектеп

Мектеп тәлімгері

«Ұшқан ұя» туындысының алғашқы беттерін парақтағанда Бауыржан атамның отбасы мүшелері, бабасы Имаш, орта бойлы, орақ мұрын, от жанарлы, әжесі Қызтумас, аса ажарлы, ақ дидарлы, әкесі Момыш, орта бойлы, арық кісі, анасы Рәзия және көкесі Момынкүл, ұзын бойлы, сұлу, сымбатты, дөңгелек қара көзді, кертпе мұрындау, астыңғы ерні дүрдіктеу, аққұба және бауырлары Үбіш, Үбиан, Сәлима, Әлималарды суреттеп таныстыруымен басталады.

«Атаңнан бота қалмаса да, бата қалсын» дейді халқымыз. Бала Бауыржанның бабасы Имаштан алған батасы:

-Алатаудың қыраны мол еді-
Қырағы болсын, құлыным-
Қойнауы суға мол еді-
Бұлағы болсын, құлыным.
Елінің тілегі зор еді-
Шырағы болсын, құлыным.
Ата тілегі оң еді-
Құмары болсын, құлыным.
Бұл жер батырлар төрі еді-
Сыңары болсын, құлыным.

Баба өсиеті Бауыржан атамның өмір жолында, қантөгіс соғыс жылдарында бойтұмары болып келді.

Қазақ халқында жеті саны- киелі сан, ал жеті ата қастерлі атау. Соған орай «Жеті атасын білмеген жетесіз» деген ұғым бар. Шығармада бала Бауыржанға әкесі Момыштың жеті ата туралы түсінігін қалыптастыратын тұсы бар:

«-Кімнің баласысың?-деп сұрайтын ол.

-Мен Момыштың ұлымын.

-Момыш кімнің баласы?

-Момыш –Имаштың баласы. Осылайша жеті атаға дейін жетелеп отырып санатады. Ел танудың басы ең алдымен осылай басталатынын ол кезде кім білген»-дейді батыр атам.

Өмірге келген әр адамның бойындағы, қанындағы қасиеттерді оның шыққан тегіне байланысты екені ешқандай күмән келтірмейді. Алайда оларды әрі қарай дамыту ата-анасына, отбасына, өскен ортасына тікелей байланысты. Біздің қазақ халқымызда немере ата-әжесінің тәрбиесінде болады. Ата-әжелер немерелеріне бесік жыры, ертегі, қисса- дастандарды айтып, тыйым- сөздерді құлақтарына сіңіріп, бойларына дарытып отырған. Бұл тәрбие берудің үлкен көрегендік жолы.

Бала Бауыржан да әжесі Қызтумастан естіген қазақ халқының ауыз әдебиетінен сусындап өскен. Солардың бірі «Түйе бойына сеніп, жылдан құр қалыпты», «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» сынды мысалдардың рухани тағылымы мол болды.

«Біз осылай үлкендерден ғибрат алып өсіп едік. Ал үлкендердің әр өсиеті- өнер мен өнегенің ең шыңы ғой»- дейді атам.

«Осы сәтте үйдің шаңырағынан бір қарлығаш ұшып кірді. Мұны сезген ұядағы шақалақ балапандар аузын ашып қорек тілей бастады.

-Фью-ю!-деп ысқырып жібердім де, әжемнің сабауын ала салып, қарлығашқа сілтеп үркіттім.

-Е-е! Жаман бала болмасаң етті! Бұзақының тірлігі ғой мынауың-деп, әжем қолымнан ұстай алды », дейді жазушы.

Ал қазіргі мына уақытта жастардың жануарларды аяусыз ұрып-соғып, жантүршігерлік жауыздықпен жасалған әрекеттерін интернет беттеріне жолдауы, сол отбасында ата-әжесінің, әке-шешесінің тәлім-тәрбиесінің ақсап жатуы ма деп білемін.

Қазақ халқынан басқа халықта жоқ ұғым –ол «нағашы-жиен» ұғымы. Бұл атау туындыда нағашы Серкебай мен жиендер Момыш пен Момынкүл арасындағы сыйластық пен үлкенге құрмет, кішіге ізет адами қасиеттерден көрініп тұр.

Серкебай нағашысы ауылға келгенде бүкіл ауыл боп қарсы алуы, әкесі Момыш пен көкесі Момынкүлдың құрмет көрсетуі осы сыйластықтың белгісі деп білемін.

«Соғыс» деген сөзді қашан естігенім жадымда жоқ. 1916 жылдың оқиғаларын дәлме-дәл елестете алмаймын. Әйтеуір әйелдердің жас төккені, ерлердің үрейлі жүзі, күннің тұтылғаны көз алдымда» дейді жазушы. Бұл үзіндіден шығарманың тарихи, шындыққа толы екенін анық көреміз. Алты жасар бала Бауыржанның 1916 жылғы оқиғаның арты «жаманшылық жылы» немесе «жылан жылы», «ашаршылық жылына» ұласқанымен және ауыртпалығымен есінде қалып қойғанын айтады.

«Ұядан не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» дегендей Бауыржан атасынан көрген ұлағатын, тәлім-тәрбиесін өзінің өн бойына сіңірген туған келіні Зейнеп апамыз «Шуақты күндер» атты кітабы арқылы өскелең ұрпаққа Бауыржан атамның бүкіл бейнесін жеткізуші, жалғастырушы болып табылады. «Ұшқан ұя» шығармасы елжандылық, үлкенге құрмет, кішіге ізет, дәстүр, қысқасы, бүкіл жақсы адами қасиеттерді дәріптеуге арналған.

Биыл Халық қаһарманы, Кеңес Одағының батыры, ержүрек қолбасшы, қазақтың көрнекті жазушысы Бауыржан Момышұлына 115 жыл толды. Соған орай барлық ұрпақтарға Бауыржан атамның өмірін өнеге ететін «Ұшқан ұя» шығармасын оқуды ұсынамын.

НАУРЫЗ – ЖАҢАРУ МЕН ЖАҚСЫЛЫҚ МЕРЕКЕСІ

Жылыспаева Бекзат Серикхановна
*Шығыс Қазақстан облысы Күршім ауданы
"Қойтас негізгі орта мектебі" КММ-ның
мектепалды даярлық сыныбының тәрбиешісі*

Аннотация

Бұл мақалада қазақ халқының көне де қастерлі мерекесі – Наурыз мейрамының мәні мен маңызы, оның жаңару мен жақсылықтың, бірлік пен ізгіліктің символы ретіндегі тәрбиелік құндылығы кеңінен қарастырылады. Наурыздың шығу тарихы, ұлттық салт-дәстүрлермен байланысы, табиғат пен адам арасындағы үйлесімділік идеясы сипатталып, жас ұрпақтың рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы орны айқындалады. Мақалада Наурыз мейрамының балабақшада аталып өтілуінің маңыздылығы, ұлттық құндылықтарды сіңірудегі рөлі және балалардың дүниетанымын кеңейтудегі тәрбиелік ықпалы жан-жақты ашылады.

Наурыз – қазақ халқы үшін тек мереке ғана емес, өмірдің жаңа кезеңін бастайтын, табиғат пен адам

арасындағы үйлесімділікті дәріптейтін ерекше күн. Бұл мейрам көктемнің келуімен, күн мен түннің теңелуімен тығыз байланысты. Табиғат қайта түлеп, жер бусанып, тіршілік атаулыға жан біткен сәтте адамдар да ішкі жан дүниесін жаңартып, өткенге есеп беріп, болашаққа үмітпен қараған. Наурыз – тазалықтың, мейірімнің, кешірімнің, жақсылық пен ізгіліктің мерекесі.

Қазақ халқы ерте заманнан табиғат құбылыстарын ерекше құрметтеп, жыл мезгілдерінің ауысуына терең мән берген. Сол дәстүрдің жарқын көрінісі – Наурыз мейрамы. Бұл күні адамдар үйлерін тазалап, ескі-құсқыдан

арылып, жаңа жылды ақ ниетпен қарсы алған. «Жыл басы – Наурыз» деп танылған бұл күнде әр адам жақсылық жасап, бір-біріне ізгі тілек білдіріп, ренішті ұмытуға тырысқан. Осы арқылы қоғамда татулық пен бірлік нығайтқан.

Наурыз мерекесінің тәрбиелік мәні аса зор. Ол ұлттық сана мен рухани құндылықтарды ұрпақ бойына сіңірудің тиімді жолы болып табылады. Мереке барысында орындалатын салт-дәстүрлер, айтылатын бата-тілектер, дайындалатын ұлттық тағамдар халқымыздың бай мәдени мұрасын танытады. Әсіресе, балабақшада Наурыз мейрамын атап өту арқылы балалардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығы артып, туған халқының салт-дәстүрін құрметтеуге тәрбиеленеді.

Наурыз – мейірімділік пен қайырымдылықтың мерекесі. Бұл күні үлкендер кішілерге ақыл-кеңес айтып, батасын берген. Көрші-қолаң бір-бірінің үйіне кіріп, дәм татып, амандық сұрасқан. Осындай игі істер арқылы адамдар арасында сенім мен сыйластық қалыптасқан. Бұл құндылықтар бүгінгі қоғам үшін де аса маңызды.

Балабақшада Наурыз мейрамын ұйымдастыру балалардың танымдық қабілеттерін дамытып қана қоймай, олардың бойында адамгершілік қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Табиғаттың жаңаруын, көктемнің келуін сезіну арқылы балалар қоршаған ортаға жанашырлықпен қарауды үйренеді. Сонымен қатар, ұлттық киімдер, әдет-ғұрыптар, халық ойындары арқылы эстетикалық талғамы артып, шығармашылық қабілеттері дамиды.

Наурыз мейрамында дайындалатын ұлттық тағамдардың ішінде Наурыз көженің орны ерекше. Жеті түрлі дәмнен жасалатын бұл тағам молшылық пен берекенің белгісі саналады. Әр дәмнің өзіндік мағынасы бар, ол халықтың өмірге деген көзқарасын, табиғатпен етене байланысын көрсетеді. Балаларға Наурыз көженің маңызын түсіндіру арқылы оларды еңбекті бағалауға, дастархан қадірін білуге тәрбиелеуге болады.

Наурыз – бейбітшілік пен келісімнің мерекесі. Бұл күнде адамдар бір-біріне ажарма тілектер айтып, жақсылыққа ұмтылған. «Ұлыстың ұлы күні құтты болсын!» деген тілек арқылы ел ішінде бірлік пен ынтымақтың маңызы айқын көрінеді. Осындай ізгі дәстүрлерді балабақшада насихаттау балалардың бойында достық пен сыйластық сезімдерін қалыптастырады.

Көктемгі мерекенің тағы бір ерекшелігі – табиғатқа деген құрмет. Ағаш отырғызу, бұлақ көзін ашу, жерді күту сияқты игі істер Наурызбен тығыз байланысты. Бұл әрекеттер арқылы адамдар табиғаттың адам өміріндегі орнын түсінген. Балаларға осы құндылықтарды жеткізу арқылы экологиялық тәрбие берудің маңызы зор.

Наурыз – қуаныш пен шаттықтың, ән мен жырдың, ойын-сауықтың мерекесі. Халықтық ойындар мен ұлттық өнер түрлері мерекенің сәнін келтіреді. Бұл балалардың қимыл-қозғалысын дамытып, ұжыммен әрекет ету дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар, ұлттық музыка мен би арқылы балалардың ұлттық болмысқа деген сүйіспеншілігі арта түседі.

Наурыз мейрамының мазмұны терең, тәрбиелік мәні зор. Ол балалардың дүниетанымын кеңейтіп, ұлттық рухты бойына сіңіруге мүмкіндік береді. Сондықтан бұл мерекені балабақшада кең көлемде, мазмұнды түрде ұйымдастыру – болашақ ұрпақтың рухани дамуына жасалған маңызды қадам.

Наурыз мейрамын балабақшада ұйымдастырудың басты мақсаты – ұлттық құндылықтарды баланың санасына ерте жастан сіңіру. Бұл кезеңде қабылданған тәрбие өмір бойы адамның мінез-құлқына, дүниетанымына әсер етеді. Сондықтан Наурыз мейрамының мазмұнын балалардың жас ерекшеліктеріне сай, түсінікті әрі қызықты етіп жеткізу маңызды. Мерекенің әрбір элементі тәрбиелік мәнге ие болуы тиіс.

Наурыз – жаңару мерекесі болғандықтан, ол тазалық пен тәртіпке тәрбиелеумен тығыз байланысты. Бұл күндері айналаны таза ұстау, табиғатты қорғау, ұқыптылыққа мән беру сияқты ұғымдар кеңінен насихатталады. Балалар айналаның өзгеріп, табиғаттың қайта жандануын бақылау арқылы өмірдің үздіксіз дамып отыратынын сезінеді. Бұл олардың ойлау қабілетін, бақылағыштығын арттырады.

Мереке барысында ұлттық салт-дәстүрлерді таныстыру ерекше рөл атқарады. Қазақ халқының амандасу мәдениеті, бата беру дәстүрі, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету секілді құндылықтар Наурыз мейрамында айқын көрініс табады. Осындай дәстүрлер арқылы балалар әдептілікке, мәдениеттілікке, өзара сыйластыққа тәрбиеленеді. Бұл – болашақта қоғамда дұрыс қарым-қатынас орната алатын тұлға қалыптастырудың негізі.

Наурыз мерекесінде қолданылатын ұлттық бұйымдар мен киімдер де үлкен тәрбиелік мәнге ие. Ою-өрнектердің мәнін, түстердің үйлесімін көру арқылы балалардың эстетикалық талғамы дамиды. Ұлттық киім арқылы халқымыздың тұрмыс-тіршілігі, дүниетанымы туралы алғашқы түсінік қалыптасады. Бұл ұлттық болмысты тануға деген қызығушылықты арттырады.

Мерекелік шаралар кезінде айтылатын өлеңдер мен әндер, жаңылтпаштар мен тақпақтар балалардың тіл байлығын дамытады. Ана тіліне деген сүйіспеншілік артып, сөздік қоры молаяды. Сонымен қатар, халық ауыз әдебиеті арқылы балалардың қиялы ұшқырланып, шығармашылық қабілеті дамиды. Наурыз тақырыбындағы әңгімелер мен ертегілер арқылы жақсылық пен жамандықты ажырата білуге үйренеді.

Ұлттық ойындар Наурыз мейрамының ажырамас бөлігі болып табылады. Олар балалардың дене қимылын дамытып қана қоймай, батылдыққа, ептілікке, шыдамдылыққа тәрбиелейді. Ұжымдық ойындар арқылы бір-біріне көмектесу, ортақ мақсатқа бірге жету дағдылары қалыптасады. Бұл әлеуметтік қарым-қатынасты нығайтуға ықпал етеді.

Наурыз мейрамы арқылы берілетін экологиялық тәрбие де өте маңызды. Табиғаттың жаңаруы, жердің көктеуі, ағаштардың бүршік атуы балалардың табиғатқа деген сүйіспеншілігін арттырады. Табиғатты қорғау, өсімдіктерге қамқорлық жасау, жан-жануарларға мейірімді болу сияқты ұғымдар баланың бойында жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Мереке кезінде дайындалатын ұлттық тағамдар арқылы еңбек тәрбиесі де жүзеге асады. Тағамның қалай дайындалатынын, оған қаншама еңбек жұмсалатынын түсіндірілгенде, балалар еңбекті бағалауды үйренеді. Дастархан басындағы тәртіп, асқа құрмет көрсету мәдениеті де маңызды тәрбиелік құрал болып табылады.

Наурыз – адамдарды жақындастыратын, бірлік пен ынтымақты нығайтатын мереке. Бұл күні әр адам өз айналасына жылулық сыйлауға тырысады. Осындай атмосферада өскен бала мейірімді, ашық мінезді болып қалыптасады. Қоғамдағы татулықтың негізі осындай қарапайым, бірақ терең мәні бар құндылықтардан бастау алады.

Балабақшада Наурыз мейрамын өткізу балалардың эмоционалдық дамуына да оң әсер етеді. Шаттыққа толы орта, әсем безендіру, көтеріңкі көңіл күй баланың психологиялық жай-күйін жақсартады. Олар өздерін үлкен мерекенің бір бөлігі ретінде сезініп, қуанышқа ортақтасады. Бұл өз-өзіне сенімділіктің қалыптасуына ықпал етеді.

Наурыздың басты идеясы – жақсылық жасау. Бұл ұғымды балаларға қарапайым әрекеттер арқылы түсіндіруге болады. Бір-біріне көмектесу, ойыншықпен бөлісу, жылы сөз айту сияқты іс-әрекеттер арқылы мейірімділік пен жанашырлық қасиеттері дамиды. Осындай тәрбиелік сәттер баланың болашақ өмірінде дұрыс шешім қабылдай алуына негіз болады.

Ұлттық мерекені жүйелі түрде атап өту арқылы балалардың ұлттық сана-сезімі қалыптасады. Олар өз халқының тарихын, дәстүрін құрметтеуді үйренеді. Бұл – елін, жерін сүйетін, мәдениетіне құрметпен қарайтын азамат тәрбиелеудің алғашқы баспалдағы.

Наурыз мейрамы – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған рухани тәжірибесінің, өмірге деген көзқарасының көрінісі. Бұл мереке арқылы адам мен табиғаттың біртұтастығы, тіршіліктің үздіксіз жалғасуы айқын сезіледі. Табиғаттың жаңаруы адам жанын да сергітіп, жаңа үміт пен игі ниетке жетелейді. Осындай терең мазмұнды мерекенің тәрбиелік әлеуеті балабақшада ерекше маңызға ие.

Балабақшада Наурыз мейрамын мазмұнды түрде ұйымдастыру балалардың ұлттық дүниетанымының қалыптасуына ықпал етеді. Мереке барысында қалыптасқан жылы атмосфера, бір-біріне деген ізгі қарым-қатынас баланың әлеуметтік ортаға бейімделуін жеңілдетеді. Ұжымда әрекет ету, ортақ қуанышты сезіну арқылы балалардың бойында жауапкершілік пен ынтымақтастық қасиеттері дамиды.

Наурыздың тағы бір маңызды қыры – уақыт пен өмірдің қадірін ұғындыру. Көктемнің келуі, жылдың жаңаруы адамдарға өткенді саралап, болашаққа жоспар құруға мүмкіндік береді. Бұл идея балаларға қарапайым тілмен жеткізілгенде, олар өзгерістердің өмірдің ажырамас бөлігі екенін түсінеді. Осындай түсінік баланың өмірге бейімделу қабілетін арттырады.

Мерекелік іс-шаралар арқылы балалардың танымдық белсенділігі күшейеді. Табиғат құбылыстарын бақылау, ұлттық дәстүрлермен танысу олардың ой-өрісін кеңейтеді. Сонымен қатар, балалар өз ойын еркін жеткізуге, сезімін білдіруге үйренеді. Бұл – тілдік және коммуникативтік дағдылардың дамуына ықпал ететін маңызды фактор.

Наурыз мейрамы арқылы берілетін рухани тәрбие баланың ішкі жан дүниесін байытады. Мейірімділік, кешірім, сыйластық сияқты қасиеттер күнделікті мінез-құлқының бір бөлігіне айнала бастайды. Осындай құндылықтармен тәрбиеленген бала қоршаған ортаға оң көзқараспен қарап, адамдармен тіл табыса білуге бейім болады.

Ұлттық дәстүрлерді таныстыру барысында балалардың мәдени танымы қалыптасады. Олар өз халқының салт-дәстүрін мақтан тұтып, ұлттық болмысты сақтаудың маңызын түсінеді. Бұл – болашақта ел мәдениетін құрметтейтін, рухани бай тұлға қалыптастырудың негізі.

Наурыз – жақсылыққа бастайтын мереке. Бұл күні жасалған әрбір игі іс, айтылған әрбір жылы сөз адамның жанын байытады. Балалар осы мерекенің мәнін түсіне отырып, айналасына қуаныш сыйлауға, мейірімді болуға ұмтылады. Осындай тәрбиелік ықпал баланың мінез-құлқына ұзақ мерзімді әсер етеді.

Балабақшадағы Наурыз мейрамы тек бір күндік шара емес, ол жүйелі тәрбиенің бір бөлігі болуы тиіс. Мерекеге дайындық барысында да, мереке өткеннен кейін де ұлттық құндылықтарды насихаттау жалғасын тапқаны маңызды. Бұл балалардың алған әсерін тереңдетіп, білімін бекіте түседі.

Қорытындылай келе, Наурыз – жаңару мен жақсылықтың, бірлік пен мейірімнің мерекесі. Оның тәрбиелік мәні балабақша жағдайында ерекше байқалады. Ұлттық салт-дәстүрлерге негізделген бұл мереке балалардың рухани, адамгершілік, эстетикалық және әлеуметтік дамуына зор үлес қосады. Сондықтан Наурыз мейрамын балабақшада мазмұнды әрі тәрбиелік тұрғыдан тиімді ұйымдастыру – болашақ ұрпақтың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудағы маңызды міндеттердің бірі.

Қорытынды

Наурыз мейрамы – қазақ халқының рухани қазынасының ажырамас бөлігі. Ол табиғаттың жаңаруымен қатар, адам жанын тазартып, ізгілікке жетелейді. Балабақшада Наурыз мейрамын кеңінен атап өту арқылы ұлттық құндылықтар дәріптеліп, балалардың бойында мейірімділік, сыйластық, отансүйгіштік қасиеттер қалыптасады. Ұлыстың ұлы күні – жас ұрпақтың рухани дамуына негіз болатын тәрбиелік қуаты зор мереке.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Алматы.
2. Наурыз: тарихы мен тағылымы. – Астана.
3. Ұлттық тәрбие негіздері. – Алматы.
4. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы.
5. Балабақшадағы ұлттық тәрбие. – Алматы.

«ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚСЫЗ МЕКТЕП – ҚАУІПСІЗ ҚОҒАМНЫҢ БАСТАУЫ»

Өткізген: Умурзакова Назира
Мадиева Дилара

«Жыланбұзған» жалпы білім беретін мектеп» КММ

Күні: 27.11.2025 жыл

Сынып: 9 «Б»

Сынып жетекші:	Н.Умурзакова, Д.Мадиева		
Күні:	27.11.2025		
Сынып: 9 Б	Қатысқаны:	Қатыспағаны:	
Сабақтың тақырыбы:	"Зорлық-зомбылықсыз мектеп- қауіпсіз қоғамның бастауы"		
Сынып сағатының мақсаты:	- Оқушыларға зорлық-зомбылық туралы мағлұмат беру, адамның жаны мен тәніне үлкен зардап әкелетін соққы екенін түсіндіру және зорлыққа қарсы біздің елімізде заң бар екенін айту. - Оқушыларға өз жүрген орталарында мейірімді болуға, бұзақылық істерге бармауға, адами бойларындағы қасиеттерін сақтауға, әдепті де, тәртіпті тұлға болып өсуіне тәрбиелеу.		
Құндылықтарды дарыту:	Әділдік пен жауапкершілік: қоғамға қызмет ету,шындықты айту,достыққа адал болу,жақсылық пен жамандықты, әділдік және әділетсіздікті ажырата білу,өз міндеттеріне жауапкершілікпен қарау,заттар мен мүлікті ұқыпты ұстау.		
Апта дәйексөзі:	«Әділдікке берік адам -сүрінбейтін тұлға»		
Сынып сағатының барысы:			
Сабақтың кезені/ уақыт	Педагогтың әрекеті	Оқушының әрекеті	Ресурстар

Сынып сағатының басы	I Ұйымдастыру кезеңі Оқушылардың сабаққа психологиялық ахуалын дайындау. Әр топ бір-бірін ынталандыру үшін басқа командаға ең жылы сөздерді айтады	Бір-біріне жақсы тілек айтады.	Көңілді әуен
Сынып сағатының ортасы	III. Негізгі бөлім 1. Мұғалім түсіндірмесі (қысқаша ақпарат) Мектеп – бұл білім алатын, дамитын және болашаққа қадам басатын орын. Алайда, мектептегі зорлық-зомбылық мәселесі қазіргі қоғамдағы өзекті проблемалардың біріне айналып отыр. Бұл тек оқушылардың академиялық үлгеріміне ғана емес, олардың психологиялық денсаулығына да кері әсерін тигізеді. Зорлық-зомбылықсыз орта құру – әр баланың қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, олардың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. Зорлық-зомбылықтың түрлері және оның оқушыларға әсері Физикалық зорлық-зомбылық Төбелес, соққы, дене жарақатын салу. Бұл оқушының физикалық денсаулығына зиян келтіріп қана қоймай, психикалық тұрғыда үрей мен қорқыныш тудырады. Психологиялық зорлық-зомбылық Мазақтау, қорқыту, бопсалау, кемсіту. Оқушының өзіне деген сенімділігін жойып, депрессияға, мазасыздыққа әкелуі мүмкін. Кибербуллинг Интернет арқылы қорлау, қауіп төндіру, жеке ақпаратты тарату. Бұл қазіргі таңда кең таралған мәселе және оқушыға үлкен стресс тудырады Экономикалық зорлық-зомбылық Адамның қаржылық тәуелсіздігін шектеу немесе бақылау арқылы оған зиян келтіру. Физикалық зорлық-зомбылық Анықтамасы Денеге қасақана зақым келтіру, соғу, жарақаттау немесе денсаулыққа зиян тигізу. Мысалдар • Төбелес • Соққыға жығу • Заттарды лақтыру • Жарақаттау Психологиялық зорлық-зомбылық Бұл адамның эмоционалдық және психикалық денсаулығына зиян тигізетін әрекеттер. Қорқыту Адамды үнемі қорқытып-үркіту, бақылауда ұстау Манипуляция Адамның сезімдерімен ойнап, оны өз мүддесіне пайдалану. Оқшаулау Қоғамнан шеттету, достарымен және отбасымен араласуға тыйым салу. Тіл тигізу Үнемі кемсіту, балағат сөздер айту. Экономикалық зорлық-зомбылық Адамның қаржылық тәуелсіздігін шектеу немесе бақылау арқылы оған зиян келтіру. • Ақшаға қол жеткізуге тыйым салу • Жұмыс істеуге кедергі жасау • Адамның ақшасын рұқсатсыз		Слайд, плакаттар Тақырыпты қ суреттер.

	пайдалану - Қаржылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік бермеу Кибербуллинг Интернет және цифрлық технологиялар арқылы жасалатын зорлық-зомбылық. Желідегі қорқыту Әлеуметтік желілерде немесе хабарламалар арқылы қорқыту, бопсалау. Жеке деректерді тарату Адамның рұқсатынсыз жеке ақпаратын жариялау. Кемсітушілік Расистік және басқа да кемсітушілік хабарламалар жіберу. Зорлық-зомбылықты алдын алу шаралары Тәрбиелік жұмыстар: Зорлық-зомбылыққа қарсы семинарлар, тренингтер және әңгімелер өткізу. Қауіпсіздік шаралары: Мектеп аумағында бейнебақылау камераларын орнату, күзетті күшейту. Құқықтық сауаттылық: Оқушыларға өз құқықтары мен міндеттерін түсіндіру. Конфликтіні шешу дағдылары: Оқушыларға жанжалды бейбіт жолмен шешуді үйрету. Мектеп психологінің жұмысы: Оқушыларға психологиялық қолдау көрсету және кеңес беру. Қауіпсіз мектеп – жарқын болашақтың кепілі Зорлық-зомбылықсыз мектеп – бұл әр баланың бақытты балалық шағының, табысты білім алуының және толыққанды дамуының негізі. Біздің ортақ мақсатымыз – мектепті әрбір оқушы үшін қауіпсіз, мейірімді және қолдаушы ортаға айналдыру. Тек осындай ортада ғана балалар өздерінің әлеуетін толық ашып, қоғамның толыққанды мүшелері бола алады. Есімізде болсын: қауіпсіз мектеп – қауіпсіз қоғамның бастауы! 2. Жаңа тақырып түсіндірілгеннен кейінгі талдау сұрақтары: 1. Зорлық-зомбылықты қалай түсінесіңдер? Оқушы: Зорлық балалардың денелік және психологиялық денсаулықтары және жан-жақты дамулары үшін ауыр машақат болып табылады. Әйелдер мен балаларға қатысты зомбылықтың алдын алу және бағытталған профилактикалық сипаттағы шараларды жүргізуде ақпараттық үгіттеушілік жұмыстарды өткізу қажет болып табылады. Оқушы: «Бір адамның екінші бір адамға, оның жеке басына тиіспеушілік құқығын бұзатын тәни және психикалық ықпал жасауы» делінген. 2. Зорлық-зомбылықтың түрлерін атаңыздар Оқушы: Физикалық Психологиялық Экономикалық Кибербуллинг 3. Зорлық-зомбылықты қандай адамдар жасай	Оқушылар өз пікірлерін айтады. Сұрақтарға жауап береді. Оқушылар тапсырмаларды орындайды Әр топ өз жұмыстарын қорғайды.	
--	--	--	--

	алады? Оқушы : Ондай адамдар қатарында кедей отбасынан шыққандар, басқа елге барып еңбек етіп, табыс тапқысы келетіндер, баспанасыз жандар, қараусыз қалған балалар, жетімдерді жатқызуға болады. Мыңдаған адам жұмыс табу мақсатында заңсыз қоныс аударады. Тіпті, елімізде шетел азаматтарын әртүрлі жұмыстарға пайдалану үшін алдап әкеліп, құлдыққа салу ахуалы қалыптасты. Оқушы : Нашақорлық, темекіге, ішімдікке үйірлік бұзықтық жолға түсіп зорлық-зомбылық жасауға мүмкіндік туғызады, еңбек етуге, қоғамға, денсаулыққа, ұрпаққа, отбасына зиянын тигізеді.Салауатты өмір сүрудің бір негізгі күрделі мәселесі – жаман қылықтардан, яғни зорлық-зомбылықтан аулақ болу. Ішімдікке үйір адам есінен айырылып, қасындағы адамдарға зиянын тигізеді, отбасына ойран салады,отбасы мүшелеріне оғаш қылықтар корсетіп мазасын алады. Бұл баланың психологиясына кері әсерін тигізеді. Бала өзіне керекті рухани дүниенің барлығын қоршаған ортадан алады. Отбасындағы тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтың алдын алуға бағытталған заңды нормалар жетілдірілді. 3. Топтық жұмыс Зорлық-зомбылық туралы постер жасау. 4.«Дұрыс әдетті табыңыз» дұрыс жауапты тауып, гүлдің жапырақшасына жазыңыз. Ситуациялық тапсырмалар (шешім қабылдау) Сұрақтар 1.Оқушыны мектепте мұғалім әр сабақта ұрсуы зорлық –зомбылыққа жатадыма? 2.Екі оқушының арасында келіспеу болып қалды, қандай көмек көрсете аласыз? 3.Кіші сыныптан бір оқушыға үлкен сыныптағы оқушылар зорлық- зомбылық жасағанына күәгер болдыңыз, не істейтін болар едіңіз? 4.Мұғалімге сыныптасыңыз әр сабақ кедергі жасайды,дөрекі сөйлейды, сіз қандай әрекет жасайтын едіңіз? 5.Сыныптасыңыз күніне үйінен ренжіп келеді, қандай көмек көрсете аласыз? 6.Зорлық-зомбылықпен сіздің ойыңызша қандай күрессе болады? 7.Көшеде бөтен адам сізбен танысуға әрекет жасап жатыр, сіз не істейсіз? 8.Үйде еш кім жоқ, сізден басқа бөтен адамдар әр түрлі себептерді айтып үйге кіруге сұрап жатыр , не істейсіз? 9.Сыныпта барлық сыныптастарыңыз сізбен сөйлеспей қойды, сіздің әрекетіңіз 10.Мектепте үлкен сыныптың оқушылары кіші сыныптың балдарынан ақша сұрағанын байқап қалдыңыз , не істеген болар едіңіз? 11.Тәртіп отбасынан басталады дегенмен келісесізбе? 12.Адамның зорлық- зомбылыққа тап болғанын түсінуге болатын екі белгіні атаңыз. 13. Зорлық -зомбылық көрген адамға (сыныптасыңа) көмектесудің екі әдісін жазыңыз. 14. Қақтығысты агрессиясыз бейбіт және қауіпсіз шешуге болатын мысалды ойлап көріңіз.	Әр топ өзіне берілген тапсырманы орындайды	
--	---	---	--

	15. Зорлық- зомбылыққа тап болсаңыз, қайда барар едіңіз, айтыңызшы. 16. Зорлық-зомбылыққа қарсы ережеге айналуы мүмкін бір сөз тіркесін жазыңыз. 5.Әр топқа тапсырма беріледі: 1 топ – өткен тақырып бойынша сахналық қойылым (бейнеролик) көрсету. 2 топ – тақырыпқа байланысты салған суретін түсіндіріп беру.		
Сабақтың соңы	Оқушылар біз бүгін сіздермен қоғамдасғы өте өзекті екі тақырыппен таныстық, ой бөлісіп, пікір алмастық. Бүгінгі сынып сағатынан алған білімдеріңіз өмірлік азық болады деп тілеймін Рефлексия: «Бүгін не үйрендім?» «Қай ой мені толғандырды?»	Барлығы бүгінгі сабақта алған әсерлерімен бөліседі.	

МЕТОДИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ОСВОЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЬНЫХ И ЛОГАРИФМИЧЕСКИХ ЗАВИСИМОСТЕЙ

Петрикова Светлана Петровна
Учитель математики
Мангистауская область город Актау
КГУ «ОШ №1»

Аннотация. В статье представлена авторская дидактическая модель изучения показательных и логарифмических функций, основанная на инверсии традиционной логики обучения. Освоение материала выстраивается от практической проблемы и визуального образа к формальному понятию и системе свойств. Модель опирается на деятельностный подход, теорию поэтапного формирования умственных действий и принципы управления когнитивной нагрузкой, а также интегрирует цифровые инструменты и межпредметные контексты. Реализация модели направлена на формирование концептуального понимания и функциональной математической грамотности.

Ключевые слова: показательная функция, логарифм, дидактическая модель, функциональная грамотность, STEM, цифровые инструменты

Аңдатпа. Мақалада көрсеткіштік және логарифмдік функцияларды оқытудың дәстүрлі логикасын инверсиялау негізінде құрылған авторлық дидактикалық модель ұсынылады. Оқу үдерісі практикалық проблемадан және көрнекі бейнеден математикалық ұғым мен қасиеттер жүйесіне көшу арқылы ұйымдастырылады. Модель әрекеттік тәсілге, ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңімен қалыптастыру теориясына және когнитивтік жүктемені басқару қағидаларына сүйенеді, сондай-ақ цифрлық құралдар мен пәнаралық байланыстарды біріктіреді. Нәтижесінде математикалық түсініктің тұжырымдамалық деңгейі қалыптасады.

Түйінді сөздер: көрсеткіштік функция, логарифм, дидактикалық модель, функционалдық сауаттылық, STEM, цифрлық технологиялар

Преподавание показательных и логарифмических функций традиционно становится тем рубежом в курсе алгебры, где формальная логика математики впервые столь явно расходится с житейским опытом подростка. Ученик, еще недавно уверенно оперировавший линейными и квадратичными зависимостями, сталкивается с миром, где процессы не прибавляют, а умножают. Где инструмент для решения уравнения не вытекает из предыдущих действий, а требует введения принципиально новой сущности — логарифма.

Предлагаемая авторская модель представляет собой целостный дидактический конструктор, разработанный как прямой ответ на диагностированные проблемы. Она не просто реструктурирует содержание, а кардинально меняет логику его освоения: от практического запроса — к математическому инструменту, от визуального образа — к формальной записи, от изолированного понятия — к системе взаимосвязанных идей. Модель базируется на современных педагогических теориях (деятельностный подход Л.С. Выготского, теория поэтапного формирования умственных действий П.Я. Гальперина, теория когнитивной нагрузки Дж. Свеллера)

и методологически интегрирует принципы STEM-образования. Её цель — формирование не алгоритмической, а концептуальной грамотности, при которой ученик понимает не только «как решать», но и «почему это работает» и «где это применимо».

Концептуальный каркас: инверсия традиционной логики. Ключевым отличием модели является инверсия стандартной последовательности «понятие → свойства → применение». Автор выстраивает индуктивный маршрут:

Создание проблемной ситуации, разрешимой лишь новым математическим аппаратом. Например, попытка решить уравнение $2^x = 40$ методами подбора или приведения к общему основанию заведомо неэффективна, что формирует у ученика осознанный запрос на новый инструмент — логарифм.

Графическое и интуитивное «открытие» понятия. Логарифм вводится не через запись $\log_a b = c$, а как визуальный образ — функция, обратная показательной, получаемая зеркальным отражением графика $y = a^x$ относительно прямой $y = x$ в динамической среде GeoGebra. Это позволяет сначала увидеть зависимость, а затем её назвать.

Выведение свойств из установленных закономерностей. Свойства логарифмов (логарифм произведения, частного, степени) не заучиваются, а логически следуют из свойств степеней и графической интерпретации. Так, свойство $\log_a(xy) = \log_a x + \log_a y$ естественно вытекает из того, что умножению чисел соответствует сложение показателей в их показательном представлении: если $x = a^m$, $y = a^n$, то $xy = a^{m+n}$.

Систематическое погружение в контексты применения. Каждое новое понятие и навык немедленно проецируются на реальные процессы: финансовые расчёты (сложные проценты), физические явления (радиоактивный распад, охлаждение), биологические модели (рост популяции), информационные шкалы (децибелы, pH, Рихтер).

Такой подход формирует не разрозненные знания, а связанную концептуальную сеть, где формальные правила подкреплены визуальными образами и практическим смыслом [1].

Структурно-содержательный анализ модулей: от практики к теории

Модуль I. Основа степенной зависимости: формирование интуиции роста. Цель — создать у учащихся качественное понимание поведения степенной функции до введения формальных определений. Акцент делается на сравнительном анализе, а не на вычислениях.

Практика: упражнения на сравнение без вычисления: 0.5^3 и 0.5^5 ; $1.2^0 \cdot 5$ и $1.2^1 \cdot 2$. Обсуждение: «Что происходит со значением, если основание больше 1 и показатель растёт? А если основание между 0 и 1?». Использование цифровых таблиц (Excel, Desmos) для быстрого построения рядов значений при изменении показателя с шагом 0.5 или 0.1. Это позволяет зафиксировать ключевую интуицию: характер монотонности определяется соотношением основания с единицей.

Методический акцент: важно избегать преждевременного формализма. Ученики должны самостоятельно прийти к выводам о поведении функции, описывая его словами «растёт всё быстрее», «убывает всё медленнее», «при основании 1 не меняется». Создаёт смысловую опору для последующего введения строгих определений.

Модуль II. Показательная функция: визуализация как основной метод исследования. Здесь цифровые инструменты становятся основной лабораторией. Функция $y = a^x$ изучается через её динамический графический образ.

Практика: создание в GeoGebra интерактивного чертежа с ползунком для параметра a . Задания для исследования: 1) Пройдите значениями a от 0.1 до 5. Опишите, как меняется график. 2) Зафиксируйте $a = 2$. Отметьте на графике точки с абсциссами 0, 1, 2. Во сколько раз ордината увеличивается при переходе от $x=0$ к $x=1$? От $x=1$ к $x=2$? Сформулируйте закономерность. 3) Сравните графики $y = 2^x$ и $y = 3^x$. Какой растёт быстрее? Как это связано с основанием?

Контекстуализация: решение прикладных задач параллельно с исследованием свойств. Задача о бактериях (удваиваются каждые 20 минут) моделируется функцией $N(t) = N_0 \cdot 2^t$, где t — количество 20-минутных интервалов. График этой функции — не абстракция, а визуализация реального процесса взрывного роста. Анализ задачи о охлаждении кофе ($T(t) = T_0 \cdot 0.88^t$) даёт понимание экспоненциального затухания.

Модуль III. Логарифм как необходимость: от тупика к открытию. Введение логарифма мотивируется неопределённостью, возникающей при решении показательного уравнения $a^x = b$, когда b не является «удобной» степенью a . **Практика (сценарий урока):**

Создание тупика: предложить решить уравнения: $2^x = 8$ (решается), $3^x = 81$ (решается), $5^x = 40$ (не решается известными методами).

Графический анализ: построить график $y = 5^x$ и горизонтальную линию $y = 40$. Абсцисса точки пересечения — искомый x . Ученики видят, что решение существует, но не выражается целым числом.

Историческая аналогия: рассказ о Джоне Непере и изобретении логарифмов как инструмента для упрощения астрономических расчётов путём свёртки умножения в сложение.

Введение обозначения: предложить обозначить искомый показатель специальной операцией: $x = \log_5 40$. «Давайте договоримся, что эта запись означает показатель степени, в которую нужно возвести 5, чтобы получить 40».

Графическое подтверждение: построение обратной функции через отражение графика $y = 5^x$. Демонстрация, что координаты точек на новой кривой (логарифме) подчиняются введённой записи.

Методический акцент: критически важно сохранить паузу на этапе осознания проблемы. Ученик должен почувствовать ограниченность своего инструментария, чтобы новый понял как ценный и необходимый [2].

Модуль IV. Свойства логарифмов: естественные обоснования. Свойства не заучиваются, а выводятся как алгебраические следствия свойств степеней и как отражение геометрических закономерностей. **Практика вывода свойств:**

Произведение: дано: $\log_a x = m$, $\log_a y = n$ (по определению: $a^m = x$, $a^n = y$). Тогда $xy = a^m \cdot a^n = a^{m+n}$. По определению логарифма, показатель $m+n$, на который возводится a , чтобы получить xy , и есть $\log_a(xy)$. Следовательно, $\log_a(xy) = m + n = \log_a x + \log_a y$.

Частное и степень: аналогичные выводы через представление x и y как степеней основания a .

Графическая интерпретация: на одном поле координат строятся графики $y = \log_2 x$, $y = \log_2(2x)$, $y = \log_2(x/2)$. Ученикам предлагается проанализировать, как преобразования аргумента (умножение на 2, деление на 2) сдвигают график исходной функции. Позволяет «увидеть» свойства $\log_2(2x) = \log_2 x + 1$ и $\log_2(x/2) = \log_2 x - 1$.

Контекстуальные задачи: использование формулы уровня звука $L = 10 \cdot \log_{10}(I/I_0)$. Задача: «Во сколько раз увеличилась интенсивность звука, если уровень громкости вырос на 20 дБ?». Решение требует применения свойств логарифмов для перехода от разности логарифмов к логарифму частного: $20 = 10 \cdot \log_{10}(I_2/I_1) \Rightarrow I_2/I_1 = 10^2 = 100$.

Модуль V. Решение уравнений и моделирование: синтез и применение. На этом этапе происходит консолидация знаний и формирование компетенции по работе с комплексными задачами.

Алгоритмизация: предлагается обобщённый алгоритм действий, актуальный для широкого класса задач:

Анализ области допустимых значений (ОДЗ): выписать все ограничения (положительность подлогарифмических выражений, оснований, знаменателей).

Целеполагание: определить, к какому виду (простейшему показательному $a^x = b$, простейшему логарифмическому $\log_a x = b$) можно свести уравнение.

Выбор метода трансформации: приведение к общему основанию, логарифмирование, замена переменной, использование свойств.

Проверка на соответствие ОДЗ: обязательный итоговый этап, отсеивающий посторонние корни.

Практика анализа типичных ошибок («ловушек»):

Логарифмическое неравенство с основанием меньше 1: решение неравенства $\log_{0.5}(x) > 1$. Бездумное применение схемы приводит к неверному $x > 0.5^1$. Разбор ошибки: т.к. функция $y = \log_{0.5} x$ убывающая, большему значению функции соответствует меньшее значение аргумента. Правильное решение: $x < 0.5^1$, т.е. $x < 0.5$, с учётом ОДЗ ($x > 0$) итоговый ответ: $0 < x < 0.5$.

Потеря корней при потенцировании: решение уравнения $\log_3(x-1) = \log_3(2x-3)$ путём отбрасывания логарифмов даёт $x-1=2x-3 \Rightarrow x=2$. Но при $x=2$ выражение $2x-3=1>0$, а $x-1=1>0$, корень подходит. Однако, если бы получилось отрицательное подлогарифмическое выражение, корень был бы посторонним. Акцент: проверка ОДЗ обязательна.

Исследовательские задания: «Определить количество решений уравнения $a^x = \log_a x$ в зависимости от параметра a ». Такая задача требует одновременного анализа поведения показательной и логарифмической функций, построения графиков в динамической среде и формулирования гипотез [4].

Дидактический потенциал задачного материала: таксономия и целеполагание. Авторский набор задач структурирован по принципу нарастания когнитивной сложности и дидактической цели.

Задачи на первичное закрепление операций. Например: «Вычислить $2^5 \cdot 2^{-3}$ », «Упростить $\log_3 27 + \log_3 9$ ». Их цель — отработка базовых алгоритмических навыков до автоматизма, снятие вычислительных трудностей, чтобы в дальнейшем сосредоточиться на концептуальных аспектах.

Задачи на установление связей и интерпретацию. Например: «Не вычисляя, определите знак выражения $\log_{0.7} 3 + \log_{0.7} 5$ ». Решение требует понимания, что сумма логарифмов с основанием меньше 1 есть логарифм произведения ($3 \cdot 5 = 15$), а т.к. основание меньше 1, функция убывающая, и $\log_{0.7} 15 < \log_{0.7} 1 = 0$. Такие задания развивают функциональную интуицию и умение оперировать свойствами без явных вычислений.

Контекстные задачи как модели реальных процессов. Авторская модель насыщена практико-ориентированными задачами, которые демонстрируют, как математические абстракции становятся рабочим инструментом в конкретных жизненных и научных ситуациях.

Задача о вкладе в 500 000 тенге под 10% годовых с ежегодной капитализацией — это не просто тренировка вычислений. Модель $S(t) = 500\,000 \cdot 1.1^t$ описывает реальный процесс роста капитала. Вопрос «Через сколько лет сумма удвоится?» приводит ученика к необходимости решить показательное уравнение $1.1^t = 2$, единственный рациональный путь решения которого — логарифмирование: $t = \log_{1.1} 2$. Здесь математика выступает как основа финансовой грамотности, позволяя анализировать и прогнозировать долгосрочные последствия экономических решений.

В физике показательные и логарифмические зависимости носят фундаментальный характер. Закон радиоактивного распада $m(t) = m_0 \cdot 2^{-(t/T)}$, где T — период полураспада, является строгой экспоненциальной моделью. Расчет доли вещества, оставшейся через заданное время (например, через 25 лет при $T=10$ лет: $(1/2)^{(25/10)} = 2^{-(2.5)}$), требует уверенного оперирования степенями с дробными показателями. Обратная задача — определение времени распада по известной доле вещества — неизбежно требует применения логарифмов.

В химии логарифм является основой для удобного представления данных. Ярчайший пример — шкала pH, определяемая как $\text{pH} = -\lg[\text{H}^+]$, где $[\text{H}^+]$ — концентрация ионов водорода. Такое определение преобразует изменение концентрации в 10 раз (на порядок) в простое изменение показателя на единицу. Задача на расчет pH 0.01 М раствора HCl ($[\text{H}^+] = 10^{-2}$, следовательно $\text{pH} = 2$) и его изменения при разбавлении (в 10 раз $[\text{H}^+] = 10^{-3}$, $\text{pH} = 3$) демонстрирует практическую гениальность логарифмической шкалы: она «сжимает» огромный диапазон концентраций в компактный и интуитивно понятный интервал значений от 0 до 14 [4]. **Технологическая интеграция:**

GeoGebra для интерактивного исследования параметров. Создание макета с ползунками a, b, c, d для функции $y = d \cdot a^{b(x-c)}$. Ученик, меняя параметры, сразу видит их влияние: a определяет рост/затухание, b — «скорость» изменения, c и d — сдвиги. Это преобразует абстрактные параметры в осязаемые объекты управления.

Desmos для графического решения уравнений и неравенств. Задание: «При каких значениях параметра k уравнение $|2^x - 3| = kx$ имеет ровно два корня?». Ученики создают график левой части (галочка) и семейство прямых $y = kx$ с помощью бегунка для k . Визуальный анализ пересечений даёт ответ и глубокое понимание поведения функций.

Использование Python (библиотеки SymPy, Matplotlib) для продвинутого уровня. Написание простого скрипта для численного решения уравнения $x \cdot 2^x = 5$ методом половинного деления или для построения фазового портрета системы дифференциальных уравнений с экспоненциальными решениями. Это создаёт мост между школьной математикой и программированием.

Представленная авторская модель является открытым образовательным ресурсом, предлагающим не готовые конспекты, а глубоко проработанную методологическую карту. Основные профессиональные компетенции, которые развивает работа по этой модели у педагога:

Способность проектировать проблемные ситуации, которые мотивируют изучение нового материала.

Навык интеграции цифровых инструментов в ткань урока не как иллюстрации, а как основного средства познания.

Умение выстраивать межпредметные связи, делая математику языком описания для других наук. Для ученика результатом становится не просто умение решать уравнения формата ЕНТ, а формирование функционально грамотного математического мышления. Он начинает видеть экспоненциальные и логарифмические зависимости в окружающем мире, критически оценивать рекламные обещания о «росте в геометрической прогрессии», понимать логарифмическую природу.

Список использованной литературы

1. Абылкасымова, А. Е. Алгебра и начала анализа : учебник для 10 класса общеобразовательной школы. Алматы : Мектеп, 2022. – 240 с.
2. Бейсембиев, К. Р. Информационно-коммуникационные технологии в обучении математике: теория и практика. Серия «Физико-математические науки». – 2021. – № 1 (73). – С. 45–52. – Режим доступа: <https://journal.kaznpu.kz>.
3. Жуматаева, Е. Д. Деятельностный подход в развитии функциональной грамотности школьников на уроках математики // Математика в школе. – 2020. – № 3 (78). – С. 28–35.
4. Сыдыков, Е. Б. Контекстные задачи как средство развития математической грамотности учащихся: учебно-методическое пособие. Шымкент: Нурлы бейне, 2022. – 89 с.

ДЕНЕШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚАУІПСІЗДІК ТАЛАПТАРЫН САҚТАУ

Куандыков Ардак Садыкбекович

Түркістан облысы Түлкібас ауданы
Ұрбұлақ жалпы білім беретін мектебінің
денешынықтыру пәнінің мұғалімі

Аннотация.

Қазіргі мектептегі денешынықтыру сабағы оқушылардың денсаулығын нығайтуда, физикалық дамуын қамтамасыз етуде және салауатты өмір салтын қалыптастыруда маңызды орын алады. Алайда қозғалысқа негізделген бұл пәнде жарақат алу қаупі де жоғары екені белгілі. Сондықтан денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау – мұғалімнің басты міндеттерінің бірі. Бұл мақалада денешынықтыру сабағында қауіпсіздік ережелерін сақтаудың маңызы, оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескеру, сабақ барысында және спорттық құрал-жабдықтарды қолдану кезіндегі қауіпсіздік шаралары жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар мұғалімнің жауапкершілігі, алдын алу жұмыстары және қауіпсіз орта қалыптастыру жолдары баяндалады.

Денешынықтыру сабағы – мектеп бағдарламасындағы ерекше пәндердің бірі. Оның басты айырмашылығы – сабақ барысында оқушылардың үнемі қозғалыста болуы, физикалық жүктеменің көп берілуі және түрлі спорттық құрал-жабдықтардың қолданылуы. Осындай ерекшеліктер денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтаудың маңызын арттыра түседі. Қауіпсіздік ережелерін елемей немесе толық сақтамау оқушылардың жарақат алуына, денсаулығына зиян келуіне, тіпті күрделі жағдайлардың туындауына себеп

болуы мүмкін. Сондықтан әрбір денешынықтыру пәні мұғалімі қауіпсіздік мәселесіне аса жауапкершілікпен қарауы тиіс.

Мектеп жасындағы балалардың ағзасы әлі толық қалыптаспаған, сүйек-бұлшықет жүйесі дамудың әртүрлі кезеңінде болады. Осыған байланысты олардың физикалық мүмкіндіктері де әртүрлі. Бір оқушы белгілі бір жаттығуды оңай орындаса, екінші оқушы үшін ол қиын әрі қауіпті болуы мүмкін. Сондықтан денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау ең алдымен оқушылардың жас ерекшеліктерін, денсаулық жағдайын және физикалық дайындығын ескеруден басталады. Мұғалім әр оқушының мүмкіндігін бағалап, жаттығуларды соған сәйкес жоспарлауы қажет.

Қауіпсіздік талаптарын сақтаудың маңызды шарттарының бірі – сабақтың дұрыс ұйымдастырылуы. Сабақ басталмас бұрын мұғалім спорт залын немесе ашық алаңды мұқият тексеруі тиіс. Еденнің тайғақ болмауы, спорттық құрал-жабдықтардың жарамды күйде болуы, артық заттардың болмауы – қауіпсіз орта қалыптастырудың негізгі талаптары. Егер спорт залында жарық жеткіліксіз болса немесе желдету дұрыс ұйымдастырылмаса, бұл да оқушылардың денсаулығына кері әсерін тигізуі мүмкін. Сондықтан сабақ өтетін орын санитарлық-гигиеналық талаптарға толық сай болуы қажет.

Денешынықтыру сабағында қауіпсіздікті қамтамасыз етуде мұғалімнің кәсіби біліктілігі ерекше рөл атқарады. Мұғалім әрбір жаттығудың техникасын жақсы меңгеріп, оны оқушыларға түсінікті әрі қауіпсіз түрде үйрете білуі керек. Жаттығуларды орындау кезінде дұрыс емес қозғалыстар жарақатқа әкелуі мүмкін. Сол себепті мұғалім әр оқушының қозғалысын бақылап, қажет жағдайда түзетіп отыруы тиіс. Әсіресе күрделі гимнастикалық жаттығуларды, секіру, лақтыру элементтерін үйрету кезінде қауіпсіздік шараларын қатаң сақтау қажет.

Қауіпсіздік талаптарын сақтау тек мұғалімнің ғана емес, оқушылардың да міндеті екенін ұмытпау керек. Сабақ барысында оқушыларға қауіпсіздік ережелерін жүйелі түрде түсіндіріп, олардың маңызын саналы түрде ұғындыру қажет. Оқушы ережені жай ғана жаттап қоймай, оның не үшін қажет екенін түсінген жағдайда ғана оны сақтауға тырысады. Сондықтан денешынықтыру сабағында тәртіп пен жауапкершілікті қалыптастыру да қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бір бөлігі болып табылады.

Сабақтың кіріспе бөлімінде міндетті түрде қыздыру жаттығулары орындалуы тиіс. Қыздыру жаттығулары бұлшықеттерді, буындарды алдағы жүктемеге дайындайды және жарақат алу қаупін едәуір азайтады. Егер қыздыру жаттығулары толық орындалмаса немесе мүлде өткізілмесе, оқушылардың бұлшықеттері дайын болмай, созылу, тартылу сияқты жарақаттар орын алуы мүмкін. Сондықтан мұғалім қыздыру кезеңіне жеткілікті уақыт бөліп, оның дұрыс орындалуын қадағалауы қажет.

Негізгі бөлімде берілетін жаттығулар оқушылардың жас ерекшелігі мен дайындық деңгейіне сай болуы керек. Бір сыныпқа арналған жаттығуларды өзгеріссіз басқа сыныпта қолдану қауіпсіздік тұрғысынан дұрыс емес. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларына арналған жаттығулар қарапайым әрі ойын түрінде болса, жоғары сыныптарда күрделірек, күш пен төзімділікті талап ететін жаттығулар беріледі. Бұл жерде жүктеменің біртіндеп артуы маңызды. Кенеттен ауыр жүктеме беру оқушының денсаулығына зиян тигізуі мүмкін.

Денешынықтыру сабағында спорттық құрал-жабдықтарды қолдану да ерекше назарды талап етеді. Доптар, секіргіштер, гимнастикалық құралдар, турник, бруссы сияқты жабдықтар жарамды әрі қауіпсіз болуы тиіс. Мұғалім әр сабақ алдында құрал-жабдықтардың жағдайын тексеріп, ақауы барларын қолданбауы керек. Сонымен қатар оқушыларға құралдарды дұрыс пайдалану ережелерін үйрету де өте маңызды. Құралды дұрыс қолданбау тек өзін ғана емес, айналасындағы басқа оқушыларды да жарақаттау қаупін тудырады.

Қауіпсіздік талаптарын сақтауда мұғалімнің бақылауы үздіксіз болуы қажет. Сабақ барысында оқушылардың өз бетімен әрекет етуіне жол бермеу керек. Әсіресе жұптық немесе топтық жаттығулар кезінде тәртіптің бұзылуы жарақатқа әкелуі мүмкін. Мұғалім барлық оқушыны назардан тыс қалдырмай, қажет кезде дереу көмек көрсете алатындай жағдайда болуы тиіс. Бұл мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен жауапкершілігінің көрсеткіші болып табылады.

Денешынықтыру сабағында қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тағы бір маңызды қыры – медициналық талаптарды сақтау. Әрбір оқушының денсаулық жағдайы туралы мәлімет мұғалімге белгілі болуы керек. Денешынықтыру сабағынан босатылған немесе жеңілдетілген режимде қатысатын оқушыларға арнайы тапсырмалар берілуі тиіс. Мұндай оқушыларға жалпы сыныппен бірдей жүктеме беру олардың денсаулығына кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан мұғалім медициналық анықтамаларды ескеріп, сабақ жоспарын соған сәйкес бейімдеуі қажет.

Оқушылардың спорттық киімі мен аяқ киімі де қауіпсіздікке тікелей әсер етеді. Ыңғайсыз, тайғақ немесе талапқа сай емес аяқ киім жарақат алу қаупін арттырады. Сондықтан мұғалім сабақ басында оқушылардың спорттық киімін тексеріп, талапқа сай келмейтін жағдайда ескерту жасауы тиіс. Бұл да қауіпсіздік мәдениетін қалыптастырудың бір бөлігі болып табылады.

Осылайша, денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау – көпқырлы және үздіксіз үдеріс. Ол сабақтың дұрыс ұйымдастырылуын, мұғалімнің кәсіби біліктілігін, оқушылардың тәртібі мен жауапкершілігін, сондай-ақ медициналық және санитарлық талаптардың орындалуын қамтиды. Қауіпсіздік ережелері сақталған жағдайда ғана денешынықтыру сабағы оқушылар үшін пайдалы әрі тиімді болады, ал басты мақсат – дені сау, белсенді және салауатты өмір салтын ұстанатын ұрпақ тәрбиелеу – толық жүзеге асады.

Денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау оқушылардың физикалық дамуына ғана емес, олардың психологиялық жағдайына да тікелей әсер етеді. Егер оқушы сабақ барысында өзін қауіпсіз сезінбесе, ол қозғалыстарды еркін орындай алмайды, қорқыныш пайда болады және сабаққа деген қызығушылығы

төмендейді. Сондықтан мұғалім тек физикалық қауіпсіздікті ғана емес, психологиялық тұрғыдан да жайлы орта қалыптастыруы тиіс. Сабақта оқушыларды қорқытып, қатты дауыспен бұйрық беру немесе қателігі үшін көпшілік алдында ұялту керісінше кері әсерін тигізеді. Мұндай жағдайда оқушы өз мүмкіндігін толық көрсете алмайды және жарақат алу қаупі арта түседі.

Қауіпсіздік талаптарын сақтауда сабақтың құрылымын дұрыс жоспарлау маңызды. Әрбір сабақ логикалық жүйемен өтіп, кіріспе, негізгі және қорытынды кезеңдер өзара үйлесімді болуы керек. Бұл кезеңдердің әрқайсысында қауіпсіздік ережелері ескерілуі тиіс. Мысалы, сабақтың соңында міндетті түрде тыныс алу жаттығулары мен босаңсыту элементтері орындалуы қажет. Бұл оқушылардың ағзасын қалыпты күйге келтіріп, шамадан тыс жүктеменің алдын алады. Егер сабақ кенеттен аяқталса, оқушының жүрек соғысы мен тынысы бірден қалпына келмей, бас айналу немесе әлсіздік байқалуы мүмкін.

Денешынықтыру сабағында жарақаттың алдын алудың тиімді жолдарының бірі – алдын алу жұмыстарын жүйелі түрде жүргізу. Мұғалім сабақ басында немесе оқу жылының алғашқы апталарында қауіпсіздік ережелерін таныстырып қана қоймай, оларды үнемі еске салып отыруы қажет. Қауіпсіздік талаптары оқушылар үшін қалыпты дағдыға айналған жағдайда ғана олардың орындалуы қамтамасыз етіледі. Бұл жерде көрнекі құралдарды, плакаттарды, қысқаша нұсқаулықтарды қолдану да тиімді нәтиже береді.

Сабақ барысында оқушылардың бір-біріне деген қарым-қатынасы да қауіпсіздікке әсер етеді. Әсіресе қозғалмалы ойындар мен жарыстар кезінде оқушылар бір-бірін итеріп, ережені бұзуы мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалім ойын ережесін нақты түсіндіріп, әділдік пен өзара құрметті қалыптастыруы тиіс. Жарыс барысында жеңіске жетуге деген шамадан тыс ұмтылыс кейде қауіпсіздік талаптарының бұзылуына әкеледі. Сондықтан мұғалім жарыстың басты мақсаты жеңіс емес, денсаулық пен қозғалыс екенін үнемі ескертіп отырғаны жөн.

Денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау тек жабық спорт залымен шектелмейді. Ашық ауада өтетін сабақтарда да қауіпсіздікке ерекше назар аудару қажет. Ауа райы жағдайы, жердің тегістігі, алаңның тазалығы – мұның бәрі ескерілуі тиіс. Мысалы, жаңбырдан кейінгі тайғақ жер немесе қатты ыстық күндері шамадан тыс жүктеме беру оқушылардың денсаулығына зиян тигізуі мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалім сабақтың мазмұнын өзгертіп, жеңілдетілген жаттығуларды таңдауы қажет.

Қауіпсіздік талаптарын сақтауда алғашқы медициналық көмекті көрсету дағдыларының болуы да маңызды. Денешынықтыру пәні мұғалімі жарақат алған жағдайда алғашқы көмек көрсете алатындай дайындықта болуы тиіс. Бұл – мұғалімнің кәсіби міндеттерінің бірі. Сабақ өтетін жерде алғашқы медициналық көмекшінің болуы, оның ішінде қажетті құралдардың толық болуы да аса маңызды. Мұғалім оқушыларға да қарапайым қауіпсіздік дағдыларын үйретіп, төтенше жағдайда сабыр сақтауға баулуы керек.

Оқушылардың денсаулығын бақылау қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тағы бір маңызды қыры болып табылады. Сабақ барысында кейбір оқушылардың шаршауы, енгігуі немесе өзін жайсыз сезінуі мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалім оқушыны міндетті түрде тоқтатып, демалуға мүмкіндік беруі тиіс. «Барлығы орындайды, сен де орында» деген ұстаным денешынықтыру сабағында қауіпсіздікке қайшы келеді. Әр оқушының жағдайы жеке ескеріліп, оған сәйкес шешім қабылдануы қажет.

Денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау арқылы оқушылардың өз денсаулығына деген жауапкершілігін қалыптастыруға болады. Оқушы өз денсаулығының құндылығын түсінген жағдайда ғана қауіпсіздік ережелерін саналы түрде орындайды. Бұл болашақта олардың салауатты өмір салтын ұстануына да оң әсерін тигізеді. Сондықтан денешынықтыру сабағы тек жаттығу орындау алаңы емес, өмірлік маңызды дағдыларды қалыптастыратын тәрбие құралы ретінде қарастырылуы тиіс.

Мұғалім мен ата-ананың өзара байланысы да қауіпсіздік талаптарын сақтауда маңызды рөл атқарады. Ата-аналар баласының денсаулық жағдайы туралы мұғалімді уақытында хабардар етіп отырса, мұғалім сабақ барысында соған сәйкес әрекет етеді. Сонымен қатар ата-аналар да баласының спорттық киіміне, аяқ киіміне, жалпы сабаққа дайындығына көңіл бөлуі керек. Бұл өзара ынтымақтастық оқушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуде тиімді нәтиже береді.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде қауіпсіздік мәселесіне ерекше көңіл бөлінуде. Денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау – мектептің жалпы қауіпсіздік саясатының бір бөлігі. Мұғалімнің кәсіби жауапкершілігі, оқушылардың тәртібі және мектеп әкімшілігінің қолдауы үйлескен жағдайда ғана қауіпсіз әрі тиімді білім беру ортасы қалыптасады. Осындай ортада өскен оқушы дене шынықтыру сабағына қызығушылықпен қатысып, өз денсаулығын сақтаудың маңызын терең түсінеді.

Денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау – үздіксіз бақылауды, жүйелі жоспарлауды және мұғалімнің жоғары жауапкершілігін талап ететін күрделі үдеріс. Қауіпсіздік тек ережелер жиынтығы ғана емес, ол оқушылардың денсаулығын қорғауға бағытталған мәдениет болып табылады. Осы мәдениет сабақ барысында қалыптасқанда ғана денешынықтыру пәні өзінің негізгі мақсатын толық орындай алады. Оқушы қауіпсіз ортада өзін еркін сезініп, қозғалыс белсенділігіне қызығушылық танытады, ал бұл оның физикалық және психологиялық дамуына оң әсерін тигізеді.

Қауіпсіздік талаптарын сақтауда мұғалімнің тұлғалық қасиеттері де маңызды орын алады. Сабырлы, әділ, талапшыл әрі жауапкершілігі жоғары мұғалім оқушылардың сеніміне ие болады. Мұндай жағдайда оқушылар мұғалімнің талаптарын құр мәжбүрлеу ретінде емес, өз денсаулығын қорғауға бағытталған қажетті шарт ретінде қабылдайды. Мұғалімнің әрбір сөзі мен әрекеті оқушыларға үлгі болып, қауіпсіздікке деген саналы көзқарасты қалыптастырады.

Денешынықтыру сабағында қауіпсіздікті қамтамасыз ету барысында мектеп әкімшілігінің де рөлі зор. Спорт залдарының материалдық-техникалық базасы, құрал-жабдықтардың сапасы, санитарлық-гигиеналық жағдай – мұның барлығы әкімшілік тарапынан қадағалануы тиіс. Егер қажетті жағдайлар жасалмаса, мұғалімнің барлық күш-жігері жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан қауіпсіздік мәселесі мектеп ұжымының ортақ жауапкершілігі ретінде қарастырылуы қажет.

Қауіпсіздік талаптарын сақтау арқылы оқушылардың бойында өзін-өзі бақылау, тәртіптілік, жауапкершілік сияқты маңызды қасиеттер қалыптасады. Оқушы өз әрекетінің салдарын түсініп, қауіпсіздік ережелерін сақтауға үйренеді. Бұл дағдылар тек мектеп қабырғасында ғана емес, күнделікті өмірде де қажет. Осы тұрғыдан алғанда денешынықтыру сабағы өмірлік маңызы бар құзыреттерді қалыптастыратын пәндердің бірі болып табылады.

Қазіргі қоғамда балалар мен жасөспірімдердің денсаулығы өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Қозғалыс белсенділігінің төмендеуі, түрлі денсаулық проблемалары денешынықтыру сабағының маңызын арттыра түсуде. Алайда бұл пәннің тиімділігі қауіпсіздік талаптарының толық сақталуына тікелей байланысты. Егер сабақ барысында жарақат алу жағдайлары жиі орын алса, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы төмендеп, кері көзқарас қалыптасуы мүмкін. Сондықтан қауіпсіздік – денешынықтыру сабағының ажырамас бөлігі.

Оқушыларды қауіпсіздік талаптарын сақтауға үйрету – бір күндік немесе бір сабақтық жұмыс емес. Бұл ұзақ мерзімді, жүйелі түрде жүргізілетін тәрбие үдерісі. Мұғалім әр сабақ сайын қауіпсіздік ережелерін еске салып, оларды нақты жағдайлармен байланыстырып түсіндіріп отырса, оқушылардың санасында бұл талаптар берік қалыптасады. Уақыт өте келе қауіпсіздік ережелері оқушылар үшін табиғи дағдыға айналады.

Денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау арқылы мұғалім тек жарақаттың алдын алып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың дене мәдениетін қалыптастырады. Дене мәдениеті – бұл өз ағзасын тану, оның мүмкіндіктері мен шектеулерін түсіну, денсаулықты сақтауға ұмтылу. Осындай мәдениет қалыптасқан жағдайда ғана денешынықтыру сабағы өз мәнін табады.

Қорытындылай келе, денешынықтыру сабағында қауіпсіздік талаптарын сақтау – оқушылардың денсаулығын қорғаудың, сапалы білім мен тәрбие берудің маңызды шарты. Қауіпсіздік ережелері сақталған жағдайда ғана денешынықтыру сабағы тиімді, қызықты және пайдалы болады. Мұғалімнің кәсіби біліктілігі, оқушылардың тәртібі, ата-аналармен және мектеп әкімшілігімен өзара байланыс – осының барлығы қауіпсіз әрі нәтижелі оқу үдерісін қамтамасыз етеді. Денсаулығы мықты, қозғалысқа белсенді, қауіпсіздік мәдениеті қалыптасқан ұрпақ тәрбиелеу – денешынықтыру пәнінің басты мақсаты болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.

Дене тәрбиесі және спорт теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы.

Мектептегі денешынықтыру сабағын ұйымдастыру әдістемесі.

Оқушылардың денсаулығын сақтау технологиялары.

Педагогика және психология негіздері.

Дене тәрбиесіндегі қауіпсіздік ережелері жөніндегі әдістемелік нұсқаулықтар.

УЧИТЕЛЬ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Ашурова Азизахон Йулдашалиқизи
*Жетысайский район город Жетысай,
КГУ ООШ №3 им.Ю.Гагарина
учитель начальных классов*

Аннотация.

В статье рассматривается ключевая роль учителя начальных классов в формировании личности ребенка. Начальная школа представлена как важнейший этап в жизни младшего школьника, в период которого закладываются основы мировоззрения, нравственных ценностей, социального поведения и отношения к обучению. Особое внимание уделяется воспитательной функции учителя, его профессиональной ответственности и личному примеру как главному фактору успешного развития ребенка. Раскрывается значение гуманистического подхода, духовно-нравственного воспитания и взаимодействия школы и семьи в процессе формирования гармоничной личности младшего школьника.

Формирование личности ребенка является сложным и многогранным процессом, который начинается с раннего детства и продолжается на протяжении всей жизни. Однако именно период обучения в начальной школе играет решающую роль в становлении основных личностных качеств ребенка. В это время ребенок впервые осознанно включается в социальную среду, выходит за рамки семьи и начинает воспринимать себя как часть коллектива. Учитель начальных классов становится для него не только источником знаний, но и

значимой фигурой, оказывающей глубокое влияние на развитие характера, мышления и ценностных ориентиров.

Учитель начальных классов — это первый наставник ребенка в мире систематического обучения. От того, каким будет первый школьный опыт, во многом зависит отношение ребенка к учебе, к школе и к самому процессу познания. Именно в начальной школе формируются основы учебной мотивации, уверенность в собственных силах, способность преодолевать трудности и стремление к самосовершенствованию. В этом процессе ведущая роль принадлежит учителю, который направляет, поддерживает и вдохновляет ученика.

Особенность работы учителя начальных классов заключается в том, что он работает с детьми, находящимися на этапе активного психического, эмоционального и социального развития. Младшие школьники отличаются высокой восприимчивостью, эмоциональностью и потребностью в одобрении со стороны взрослых. Они склонны подражать значимым взрослым, перенимать их манеру поведения, отношение к окружающим и к труду. Поэтому личность учителя, его моральные качества, стиль общения и профессиональная культура становятся важнейшими факторами воспитательного воздействия.

В начальной школе обучение и воспитание неразрывно связаны между собой. Каждый урок, каждое взаимодействие между учителем и учеником несет в себе воспитательный потенциал. Через организацию учебного процесса, требования к дисциплине, поощрение и поддержку учитель формирует у детей чувство ответственности, уважение к труду, умение работать в коллективе и соблюдать правила. Эти качества являются основой социальной зрелости личности.

Особое значение в формировании личности ребенка имеет нравственное воспитание. В младшем школьном возрасте закладываются представления о добре и зле, справедливости, честности, уважении к другим людям. Учитель начальных классов помогает ребенку осмыслить эти понятия через реальные жизненные ситуации, примеры из учебного материала и собственное поведение. Искренность, доброжелательность и справедливость педагога способствуют формированию у детей доверия к взрослым и миру в целом.

Учитель начальных классов выполняет важную миссию — создание психологически комфортной и безопасной образовательной среды. Для ребенка начальная школа должна стать пространством, где он чувствует себя принятым, понятым и защищенным. Только в такой атмосфере возможно полноценное развитие личности, раскрытие способностей и формирование положительной самооценки. Учитель, умеющий выстраивать доверительные отношения с учениками, способствует развитию у них эмоциональной устойчивости и уверенности в себе.

Важной составляющей профессиональной деятельности учителя начальных классов является индивидуальный подход к каждому ребенку. Все дети приходят в школу с разным уровнем подготовки, разными способностями, темпераментом и жизненным опытом. Задача учителя — увидеть в каждом ученике личность, создать условия для его развития и помочь раскрыть потенциал. Индивидуализация обучения и воспитания способствует формированию у ребенка чувства собственной значимости и веры в свои возможности.

Не менее значимым аспектом деятельности учителя начальных классов является формирование коммуникативных навыков у детей. В процессе совместной учебной деятельности дети учатся взаимодействовать друг с другом, выражать свои мысли, слушать и уважать мнение других. Учитель направляет этот процесс, формируя культуру общения и предотвращая конфликты. Эти навыки становятся основой успешной социальной адаптации ребенка в будущем.

Учитель начальных классов также играет важную роль в формировании у детей ценностного отношения к знаниям. Через собственное отношение к предмету, интерес к учебному материалу и творческий подход к проведению уроков педагог способен пробудить у ребенка познавательный интерес и любовь к обучению. Положительный учебный опыт, полученный в начальной школе, оказывает долгосрочное влияние на образовательную траекторию ребенка.

Формирование личности ребенка невозможно без тесного взаимодействия школы и семьи. Учитель начальных классов выступает связующим звеном между образовательным учреждением и родителями, помогая выстроить единое воспитательное пространство. Согласованность требований и ценностей, транслируемых ребенку в школе и дома, способствует гармоничному развитию личности и формированию устойчивых нравственных ориентиров.

Таким образом, учитель начальных классов является ключевой фигурой в процессе формирования личности ребенка. Его профессионализм, личностные качества и педагогическое мастерство определяют не только уровень знаний младшего школьника, но и его отношение к миру, людям и самому себе. Ответственность учителя за будущее своих учеников требует осознанного и гуманистического подхода к обучению и воспитанию.

Период обучения в начальной школе совпадает с важным этапом развития самосознания ребенка. В это время у младших школьников формируется представление о себе, своих возможностях и месте в коллективе. Оценка учителя, его отношение к успехам и неудачам ученика оказывают существенное влияние на формирование самооценки ребенка. Поддержка, вера в способности ученика и корректное отношение к ошибкам помогают сформировать уверенность в себе и стремление к развитию. Напротив, излишняя критика и отсутствие внимания могут привести к неуверенности и снижению мотивации к обучению.

Учитель начальных классов выступает не только как педагог, но и как воспитатель, психолог и наставник. Он ежедневно сталкивается с эмоциональными переживаниями детей, их страхами, радостями и трудностями.

Умение распознать эмоциональное состояние ребенка и своевременно оказать поддержку является важным профессиональным качеством учителя. Эмоциональный комфорт в классе способствует развитию положительных личностных качеств, формированию доверия и уважения между учителем и учениками.

Важное место в формировании личности младшего школьника занимает развитие ответственности и самостоятельности. В начальной школе ребенок учится выполнять задания, соблюдать правила, планировать свою деятельность и отвечать за результат. Учитель направляет этот процесс, постепенно передавая ребенку часть ответственности за собственное обучение. Такой подход способствует развитию самодисциплины и осознанного отношения к учебной деятельности.

Особую роль в становлении личности ребенка играет формирование нравственных норм и социальных ценностей. Через повседневное общение, совместную деятельность и обсуждение различных ситуаций учитель помогает детям осознать значение таких понятий, как честность, справедливость, доброта, взаимопомощь и уважение к другим. Эти качества становятся основой морального поведения и определяют характер взаимоотношений ребенка с окружающими в будущем.

Учитель начальных классов формирует у детей культуру поведения и общения. В процессе школьной жизни дети учатся соблюдать нормы поведения, уважать личное пространство других, корректно выражать свои мысли и эмоции. Учитель своим примером демонстрирует образцы культурного общения, терпимости и уважительного отношения к каждому ученику. Такая модель поведения постепенно усваивается детьми и становится частью их личностного опыта.

В условиях современного общества возрастает значение воспитания толерантности и умения взаимодействовать с людьми, отличающимися по характеру, интересам и взглядам. Начальная школа является первым социальным пространством, где ребенок учится принимать различия и находить общий язык с окружающими. Учитель играет ключевую роль в создании атмосферы взаимного уважения и сотрудничества, предотвращая проявления агрессии и конфликтов.

Формирование личности ребенка невозможно без развития творческого потенциала. В начальной школе закладываются основы креативного мышления, воображения и способности к самовыражению. Учитель, поощряющий инициативу и творческий подход, помогает ребенку раскрыть свои способности и почувствовать радость от процесса обучения. Творческая деятельность способствует развитию гибкости мышления и эмоциональной сферы личности.

Учитель начальных классов также оказывает влияние на формирование трудолюбия и целеустремленности. Через систематическую учебную деятельность ребенок учится преодолевать трудности, доводить начатое дело до конца и стремиться к достижению поставленных целей. Поддержка учителя и объективная оценка усилий ученика способствуют формированию устойчивой мотивации к труду и обучению.

Неотъемлемой частью формирования личности младшего школьника является развитие познавательной активности. Интерес к знаниям, любознательность и стремление к познанию формируются в процессе взаимодействия с учителем. Использование разнообразных методов обучения, игровых технологий и наглядных средств помогает сделать учебный процесс увлекательным и значимым для ребенка. Учитель, увлеченный своим предметом, способен передать это отношение ученикам.

Большое значение имеет и формирование у ребенка положительного отношения к школе как социальному институту. Начальная школа должна ассоциироваться у ребенка с местом, где его понимают, поддерживают и ценят. Учитель начальных классов создает основу этого отношения, формируя у ребенка чувство принадлежности к школьному сообществу и уважение к правилам школьной жизни.

Таким образом, деятельность учителя начальных классов охватывает все стороны развития личности ребенка. Его влияние выходит далеко за рамки передачи знаний и включает формирование нравственных, социальных, эмоциональных и волевых качеств. Именно в начальной школе закладываются основы личности, которые в дальнейшем определяют жизненный путь человека.

Формирование личности ребенка в начальной школе представляет собой длительный и целенаправленный процесс, в котором ведущая роль принадлежит учителю. Именно в этот период закладываются базовые жизненные установки, формируются ценности, привычки и модели поведения, которые в дальнейшем сопровождают человека на протяжении всей жизни. Начальная школа становится для ребенка первым серьезным этапом социализации, где он учится взаимодействовать с окружающими, принимать правила и осознавать свою ответственность.

Учитель начальных классов оказывает влияние на формирование мировоззрения ребенка через каждодневное общение, организацию учебного процесса и собственный личный пример. Ребенок воспринимает учителя как авторитетную фигуру, поэтому слова и поступки педагога приобретают особую значимость. Педагогическая позиция, основанная на уважении к личности ребенка, доверии и поддержке, способствует развитию у младших школьников положительной самооценки и уверенности в своих силах.

Важным аспектом формирования личности является развитие эмоциональной сферы ребенка. Начальная школа — это период, когда ребенок учится понимать свои эмоции, управлять ими и адекватно выражать свои чувства. Учитель, создающий благоприятный психологический климат в классе, помогает детям чувствовать себя безопасно и комфортно. Такая атмосфера способствует развитию эмпатии, умения сопереживать и строить гармоничные отношения с окружающими.

Современные условия предъявляют к учителю начальных классов высокие требования. Помимо передачи знаний, он должен уметь формировать у детей навыки самостоятельного мышления, ответственности и

критического восприятия информации. В условиях информационной насыщенности именно учитель помогает ребенку ориентироваться в потоке сведений, отличать важное от второстепенного и формировать осознанное отношение к знаниям.

Формирование личности ребенка невозможно без воспитания нравственных качеств. В начальной школе закладываются основы морального поведения, уважения к людям, трудолюбия и честности. Учитель через реальные жизненные ситуации, учебные задания и собственный пример формирует у детей понимание социальных норм и ценностей. Эти основы в дальнейшем становятся опорой для личностного и социального развития.

Особое значение в деятельности учителя начальных классов имеет взаимодействие с семьей. Только при согласованности требований и воспитательных подходов школы и родителей возможно гармоничное развитие личности ребенка. Учитель, выстраивающий партнерские отношения с родителями, способствует созданию единого воспитательного пространства, в котором ребенок чувствует поддержку и стабильность.

Формирование личности младшего школьника также связано с развитием таких качеств, как самостоятельность, инициативность и ответственность. Учитель постепенно приучает ребенка к осознанному выполнению учебных обязанностей, умению принимать решения и оценивать результаты своей деятельности. Эти качества становятся важными предпосылками успешного обучения на последующих этапах образования.

Таким образом, учитель начальных классов является ключевой фигурой в процессе формирования личности ребенка. Его профессионализм, личностные качества и педагогическое мастерство определяют не только уровень учебных достижений младшего школьника, но и его отношение к миру, людям и самому себе. Начальная школа — это фундамент, на котором строится дальнейшее развитие личности, и от качества работы учителя зависит прочность этого фундамента.

В заключение следует подчеркнуть, что роль учителя начальных классов в формировании личности ребенка невозможно переоценить. Именно в этот период закладываются основы нравственности, социальной ответственности, познавательной активности и эмоциональной устойчивости. Осознанный, гуманистически ориентированный подход к обучению и воспитанию позволяет сформировать гармоничную, всесторонне развитую личность, способную успешно адаптироваться в современном обществе. Инвестиции в качественное начальное образование и профессиональное развитие учителей являются вкладом в будущее общества и государства в целом.

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании».
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма учителя.
5. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.
7. Подласый И.П. Педагогика начальной школы.
8. Федеральные и региональные программы развития начального образования.

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Нагашбекова Жанаргуль Турлыбековна

*Жамбыл облысы, Жуалы ауданы
№2 Мыңбұлақ орта мектебі
Математика пәні мұғалімі*

АННОТАЦИЯ

Қазіргі білім беру жүйесі қоғамның цифрлануымен, ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуымен тығыз байланысты өзгерістерді бастан өткеруде. Соның ішінде жасанды интеллект технологиялары білім беру саласына еніп, оқыту үдерісінің мазмұны мен әдістерін жаңаша қарастыруға мүмкіндік беріп отыр. Әсіресе математика пәні логикалық ойлау, талдау, модельдеу және проблеманы шешу дағдыларын қалыптастыратын негізгі пәндердің бірі ретінде жасанды интеллектті қолдануға аса қолайлы сала болып табылады. Бұл мақалада математика сабағында жасанды интеллектті қолдану арқылы оқушылардың негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыру жолдары, оның педагогикалық мүмкіндіктері мен білім сапасын арттырудағы рөлі жан-жақты қарастырылады. Зерттеу барысында құзыреттілікке бағытталған оқытудың теориялық негіздері талданып, жасанды интеллект құралдарының математикалық білімді меңгертудегі тиімділігі сипатталады. Мақала білім беру ұйымдарына, математика пәні мұғалімдеріне және басқарушы кадрларға арналған.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты мақсаты – тек білім берумен шектелмей, оқушыны өмірде қолдана алатын дағдылармен қаруландыру, яғни құзыретті тұлға қалыптастыру болып табылады. Бүгінгі күні ақпарат көлемінің артуы, технологияның жылдам дамуы және еңбек нарығындағы талаптардың өзгеруі мектептегі оқыту үдерісіне жаңа міндеттер жүктеп отыр. Оқушы дайын ақпаратты қабылдаушы ғана емес, оны талдай алатын, салыстыра білетін, өз бетінше шешім қабылдайтын, цифрлық ортада тиімді әрекет ете алатын

тұлға болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, математика пәні оқушылардың танымдық, логикалық және функционалдық құзыреттіліктерін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Математика сабағында қалыптасатын құзыреттіліктер оқушының тек есеп шығару қабілетімен ғана шектелмейді. Бұл пән арқылы оқушыда сыни ойлау, дәлелдеу, абстрактілі ойлау, модельдеу, алгоритмдік мәдениет, деректермен жұмыс істеу сияқты әмбебап дағдылар дамиды. Алайда дәстүрлі оқыту әдістері бұл мүмкіндіктерді толық ашуға әрдайым жеткілікті бола бермейді. Осы жерде жасанды интеллектке негізделген технологиялар оқыту үдерісін жаңаша ұйымдастыруға, оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге және білімді меңгерудің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект – адамның зияткерлік әрекеттерін модельдеуге, үйренуге, деректерді талдауға және шешім қабылдауға қабілетті технологиялар жиынтығы. Білім беру саласында жасанды интеллект оқыту мазмұнын бейімдеу, білім алушылардың жетістіктерін талдау, кері байланыс беру, оқу траекториясын даралау сияқты көптеген мүмкіндіктер ұсынады. Математика пәнінде бұл технологиялар есептердің деңгейін оқушының дайындық деңгейіне қарай автоматты түрде бейімдеуге, қателерді талдап, жекелендірілген ұсыныстар беруге, күрделі ұғымдарды визуализациялау арқылы түсіндіруге жағдай жасайды.

Құзыреттілік ұғымы білім, білік, дағды және тұлғалық қасиеттердің жиынтығы ретінде қарастырылады. Құзыретті оқушы алған білімін өмірлік жағдайларда қолдана алады, мәселені кешенді түрде талдап, тиімді шешім қабылдайды. Математика сабағында құзыреттілікті қалыптастыру үшін оқыту үдерісі оқушының белсенді әрекетіне, зерттеушілікке, шығармашылыққа бағытталуы қажет. Жасанды интеллект осы талаптарды жүзеге асырудың қуатты құралына айналып отыр, себебі ол оқушыны дербес жұмысқа жетелейді және оқу мотивациясын арттырады.

Білім берудегі жасанды интеллектті қолдану педагогтің рөлін төмендетпейді, керісінше оны жаңа деңгейге көтереді. Мұғалім ақпарат көзі емес, оқыту үдерісін ұйымдастырушы, бағыттаушы, кеңесші рөлін атқарады. Математика сабағында мұғалім жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану арқылы оқушылардың логикалық ойлауын тереңдетіп, олардың оқу жетістіктерін жүйелі түрде бақылап, дер кезінде қолдау көрсете алады. Бұл өз кезегінде оқушының оқуына деген жауапкершілігін арттырып, өзіндік білім алу дағдыларын қалыптастырады.

Сонымен қатар жасанды интеллект математика сабағында инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға да мүмкіндік береді. Өртүрлі оқу қарқынына, қабілет деңгейіне ие оқушылар үшін тапсырмаларды бейімдеу, қосымша түсіндіру немесе күрделендірілген есептер ұсыну арқылы әр оқушының әлеуетін ашуға жағдай жасалады. Бұл оқушылар арасындағы білім алшақтығын азайтып, барлығына тең мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, математика сабағында жасанды интеллектті қолдану оқушы құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Ол білім беру үдерісін жекелендіруге, оқытудың сапасын арттыруға және оқушыны XXI ғасыр талаптарына сай тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Алайда бұл үдеріс ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негізделіп, педагогтердің кәсіби даярлығымен тығыз байланыста жүзеге асырылуы қажет.

Математика сабағында жасанды интеллектті қолдану оқушылардың құзыреттілігін қалыптастырудың практикалық тетіктерін айқындауға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда жасанды интеллектке негізделген оқыту құралдары оқу мазмұнын ұсыну, тапсырмаларды орындау, білімді бағалау және кері байланыс беру сияқты негізгі педагогикалық үдерістерді жаңа деңгейге көтеріп отыр. Бұл құралдар оқушының білім деңгейін, оқу қарқынын және танымдық ерекшеліктерін ескере отырып, жеке оқу траекториясын қалыптастыруға жағдай жасайды. Осындай тәсіл оқушының өзіндік оқуына деген қызығушылығын арттырып, жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Математика сабағында жасанды интеллект негізінде құрылған платформалар оқушының әрекеттерін үздіксіз талдап, оның қай тақырыпта қиналатынын немесе қандай тапсырмаларды оңай орындайтынын анықтай алады. Бұл мәліметтер мұғалімге әр оқушыға жеке қолдау көрсетуге, қосымша тапсырмалар ұсынуға немесе оқу материалын қайта түсіндіруге мүмкіндік береді. Мұндай бейімделген оқыту үдерісі оқушының функционалдық сауаттылығын арттырып, алған білімін нақты жағдайларда қолдану қабілетін дамытады.

Жасанды интеллекттің маңызды артықшылықтарының бірі – оқушының қателерін жедел анықтап, сол қателерге сәйкес түсіндіру ұсыну мүмкіндігі. Дәстүрлі сабақта мұғалім барлық оқушының жұмысын бір мезгілде терең талдай алмайды, ал жасанды интеллект бұл міндетті автоматты түрде орындайды. Мысалы, математикалық есеп шығару барысында оқушының логикалық қателігін, формуланы дұрыс қолданбағанын немесе есептің шартын қате түсінгенін анықтап, нақты ұсыныстар береді. Бұл оқушының өз қатесін түсініп, оны түзету арқылы оқуына ықпал етеді.

Математика сабағында құзыреттілікке бағытталған оқытудың негізгі талаптарының бірі – оқушыны проблемалық жағдайлармен бетпе-бет келтіру. Жасанды интеллект технологиялары осы талапты тиімді жүзеге асыруға көмектеседі. Оқушыларға өмірмен байланысты, шынайы деректерге негізделген есептер ұсынылып, оларды шешу барысында талдау, салыстыру, модельдеу және қорытынды жасау дағдылары қалыптасады. Бұл тапсырмалар оқушыны тек дайын алгоритмді қолдануға емес, ойлануға және шығармашылықпен жұмыс істеуге жетелейді.

Сонымен қатар жасанды интеллект математикалық ұғымдарды визуализациялау арқылы түсіндіруге мүмкіндік береді. Абстрактілі ұғымдарды графиктер, динамикалық модельдер және интерактивті симуляциялар арқылы көрсету оқушының түсіну деңгейін арттырады. Бұл әсіресе геометрия, функциялар, ықтималдық және

статистика тақырыптарында өте тиімді. Оқушы математикалық заңдылықтарды тек формула ретінде емес, нақты бейне мен модель арқылы қабылдайды, бұл оның логикалық және кеңістіктік ойлауын дамытады.

Жасанды интеллектті қолдану оқушылардың цифрлық құзыреттілігін де қалыптастырады. Оқушылар цифрлық платформалармен жұмыс істеуді, ақпаратты іздеуді, деректерді талдауды және нәтижені интерпретациялауды үйренеді. Бұл дағдылар қазіргі қоғамда аса маңызды болып табылады және болашақ кәсіби қызметінде оқушының бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Математика сабағында қалыптасқан цифрлық құзыреттілік басқа пәндермен интеграциялануға да мүмкіндік береді.

Мұғалімнің рөлі бұл үдерісте ерекше мәнге ие. Жасанды интеллект құралдары мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның педагогикалық қызметін тиімді етеді. Мұғалім оқу үдерісін жоспарлауда, тапсырмаларды іріктеуде және оқушылардың нәтижесін талдауда жасанды интеллекттің ұсынып отырған деректерін пайдалана алады. Бұл мұғалімге әр оқушының дамуын жүйелі түрде бақылап, дер кезінде педагогикалық қолдау көрсетуге жағдай жасайды. Сонымен бірге мұғалім оқушыларды жасанды интеллектті саналы және жауапкершілікпен қолдануға үйретуі тиіс.

Математика сабағында жасанды интеллектті қолданудың педагогикалық шарттары да маңызды болып табылады. Ең алдымен, мұғалімдердің цифрлық және әдістемелік даярлығы жеткілікті деңгейде болуы қажет. Жасанды интеллект құралдарын тек техникалық жағынан ғана емес, педагогикалық мақсатқа сай қолдану маңызды. Сонымен қатар оқу мазмұны мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес болуы және жасанды интеллект тек көмекші құрал ретінде пайдаланылуы тиіс. Оқушының ойлау қабілетін шектейтін немесе дайын жауап беруге бағытталған тәсілдерден аулақ болу қажет.

Жасанды интеллектке негізделген оқыту барысында оқушының өзіндік рефлексия жасау дағдысы қалыптасады. Оқушы өзінің жетістіктерін, әлсіз тұстарын көріп, алдағы оқу мақсаттарын айқындай алады. Бұл өзін-өзі бағалау және өзін-өзі дамыту құзыреттілігін қалыптастырады. Математика сабағында мұндай тәсіл оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырып, тұрақты оқу мотивациясын қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша, математика сабағында жасанды интеллектті тиімді қолдану оқушының танымдық, функционалдық, цифрлық және тұлғалық құзыреттіліктерін кешенді түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл үдеріс білім алушыны белсенді субъект ретінде қалыптастырып, оны өз білімінің авторына айналдырады. Алайда бұл мүмкіндіктерді толық жүзеге асыру үшін педагогикалық үдеріс жүйелі түрде ұйымдастырылып, ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негізделуі қажет.

Қазіргі білім беру кеңістігінде математика сабағында жасанды интеллектті қолдану оқушы құзыреттілігін қалыптастырудың стратегиялық маңызы бар бағыттарының бірі болып отыр. Бұл үдеріс тек технологияны енгізумен шектелмей, оқытудың мазмұнын, әдістерін және нәтижесін қайта қарастыруды талап етеді. Жасанды интеллектке негізделген оқыту құралдары арқылы оқушылардың білімді меңгеру қарқыны, танымдық белсенділігі және оқу нәтижелері нақты деректерге сүйене отырып талданады, бұл оқыту үдерісінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Математика сабағында жасанды интеллектті қолдану оқушының дербестігін арттырып, оны өз оқуына жауапты субъект ретінде қалыптастырады. Оқушы тапсырмаларды орындау барысында тек нәтижеге емес, үдерістің өзіне назар аударады, өз қатесін анықтап, оны түзетуге үйренеді. Мұндай тәжірибе оқушының өмір бойы білім алу дағдысын қалыптастырып, өзін-өзі дамытуға бағыттайды. Бұл ХХІ ғасырда табысты тұлға қалыптастырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Жасанды интеллекттің көмегімен ұйымдастырылған математика сабағы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға ықпал етеді. Оқушылар математикалық білімді нақты өмірлік жағдайларда қолдануға үйренеді, деректерді талдайды, болжам жасайды және негізделген шешім қабылдайды. Бұл дағдылар тек математика пәні аясында ғана емес, басқа оқу пәндерінде және болашақ кәсіби қызметінде де кеңінен қолданылады. Осы тұрғыдан алғанда, математика сабағы әмбебап құзыреттіліктерді қалыптастырудың тиімді алаңына айналады.

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылар арасындағы жеке айырмашылықтарды ескеруге мүмкіндік береді. Әр оқушының білім деңгейі, ойлау стилі және оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, дәстүрлі оқытуда бұл ерекшеліктерді толық қамту қиындық тудырады. Ал жасанды интеллектке негізделген жүйелер тапсырмаларды автоматты түрде бейімдеп, әр оқушыға қолайлы оқу ортасын қалыптастырады. Бұл оқушылардың өз мүмкіндіктерін толық ашуына және білімге деген сенімділігін арттыруға жағдай жасайды.

Мұғалім үшін жасанды интеллект оқыту үдерісін тиімді басқарудың қуатты құралына айналады. Мұғалім оқушылардың оқу жетістіктерін жедел талдап, оқу барысында туындаған қиындықтарды дер кезінде анықтай алады. Бұл педагогикалық шешімдердің сапасын арттырып, оқыту нәтижесіне оң әсер етеді. Сонымен бірге мұғалімнің шығармашылық әлеуеті артып, ол оқу үдерісін ұйымдастыруда жаңа әдіс-тәсілдерді қолдануға мүмкіндік алады.

Дегенмен, жасанды интеллектті математика сабағында қолдану белгілі бір жауапкершілікті талап етеді. Бұл технологиялар оқушының ойлау қабілетін дамытуға бағытталуы тиіс, дайын жауап ұсыну арқылы пассивтілікке әкелмеуі қажет. Мұғалім жасанды интеллектті педагогикалық мақсатқа сай, ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негіздеп қолданған жағдайда ғана оның тиімділігі артады. Сонымен қатар цифрлық этика, академиялық адалдық және ақпараттық қауіпсіздік мәселелері де назардан тыс қалмауы тиіс.

Қорытындылай келе, математика сабағында жасанды интеллектті қолдану арқылы оқушы құзыреттілігін қалыптастыру – заман талабынан туындаған өзекті мәселе. Бұл үдеріс оқушының танымдық, функционалдық, цифрлық және тұлғалық дамуын кешенді түрде қамтамасыз етеді. Жасанды интеллектті тиімді пайдалану білім

беру сапасын арттырып қана қоймай, болашақта қоғамның сұранысына жауап бере алатын, ойлай білетін, жауапты және бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан математика пәнін оқытуда жасанды интеллект технологияларын жүйелі түрде енгізу және оны педагогикалық тұрғыдан сауатты пайдалану қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік. – Астана, 2017.
2. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы әдістемелік нұсқаулар. – Астана, 2020.
3. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris, 2019.
4. OECD. Education in the Digital Age: AI and the Future of Skills. – Paris, 2021.
5. Садуақасова З.Т. Құзыреттілікке бағытталған оқыту теориясы мен практикасы. – Алматы, 2018.
6. Әбілқасымов А.Е. Математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы, 2019.
7. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston, 2019.
8. Бидайбеков Е.И. Цифрлық білім беру ресурстары және оларды оқу үдерісінде қолдану. – Алматы, 2020.
9. Salim A., Watson R. AI-Based Learning Systems in Mathematics Education. – London, 2022.

ҰЛТТЫҚ ӨНЕР- ҰЛЫ МҰРА

Құдайкүл Нұрсұлтан Нұрғалиұлы
*Түркістан облысы, Жетысай ауданы
Ж. Сүлейменов атындағы №70 ЖББМ
коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Көркем еңбек пәні мұғалімі*

Ұлттық өнер – әр халықтың мәдениеті мен рухани болмысының айнасы. Ол ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, елдің тарихын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, табиғатқа деген көзқарасын көрсетеді. Қазақ халқының ұлттық өнері – киіз үйдің әсем ою-өрнегінен бастап, күй мен терме, жыр мен жыраулық дәстүрге дейінгі кең ауқымды қамтиды. Сол арқылы біз өзіміздің бірегейлігімізді, даралығымызды сақтап, әлемдік мәдени кеңістікте өзіндік орнымызды айқындаймыз.

Ұлттық өнер – тек көркемдік қана емес, ол ұлттық сананы, тәрбиені, өмірге деген көзқарасты қалыптастырады. Мысалы, қазақтың халық билері әр қимылмен табиғатқа, жануарларға және адамгершілік құндылықтарға деген сыйластықты дәріптейді. Ал домбыра, қобыз, сыбызғы сынды музыкалық аспаптар халқымыздың сүйіспеншілігі мен мұңын жеткізетін рухани құралдар болып табылады.

Қазіргі заманда ұлттық өнерді сақтау және дамыту – басты мақсаттардың бірі. Ғаламдану дәуірінде батыстық мәдениетке бейімделу кейде ұлттық ерекшелігімізді ұмытып кетуге әкелуі мүмкін. Сол себепті бізге ұлттық өнерді насихаттау, оны мектептерде, шығармашылық үйірмелерде, онлайн платформаларда жеткізу аса маңызды. Авторлық бағдарламалар осы міндетті атқарып, жастарды өз тарихын, өнерін құрметтеуге үйретеді.

Оқушыларға тиімділігі:

1. **Мәдени құндылықтарды тануға көмектеседі:** Оқушылар өз халқының тарихы мен дәстүрін, ұлттық ерекшеліктерін біледі.
2. **Шығармашылық қабілеттерді дамытады:** Сурет салу, би билеу, музыка тыңдау арқылы ой-өріс пен қиялдары кеңейеді.
3. **Сөйлеу және жазу дағдыларын жақсартады:** Мақалаларды оқу, талқылау арқылы тілдік қабілеті артады.
4. **Адамгершілікке тәрбиелейді:** Ұлттық өнер достық, ізгілік, құрмет сияқты қасиеттерді үйретеді.
5. **Патриоттық сезімді оятады:** Өз елін, туған жерін бағалауға, мақтануға үйретеді.

Ұлттық өнер – ұлы мұра. Бұл тек өткеннің естелігі ғана емес, ол болашаққа бағдар беретін рухани мұра. Әрбір жас ұрпақ оны білуі, бағалауы және сақтауы керек. Өйткені ұлттық өнер арқылы адам өз халқының тарихын, мәдениетін түсінеді, рухани дүниесін байытады, әлемдік мәдениетпен байланысын нығайтады.

Қорыта айтқанда, ұлттық өнер – елдің жаны мен болмысының көрінісі. Біз оны қастерлеп, дамытып, ұрпаққа жеткізу арқылы өзіміздің мәдени және рухани байлығымызды сақтаймыз. Бұл – әрбір азаматтың міндеті және ұлттық мақтанышымыздың кепілі.

МУЗЫКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Насилова Ырыскул Конусбаевна
*Солтүстік Қазақстан облысы Ақжайың ауданы
Дайындық негізгі мектебі
музыка пәні мұғалімі*

Аннотация.

Бұл мақалада музыка сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың педагогикалық, психологиялық және әдістемелік жолдары қарастырылады. Музыка пәнінің оқушы тұлғасын жан-жақты қалыптастырудағы рөлі, оның эмоционалдық, эстетикалық, рухани дамуына ықпалы ғылыми-практикалық тұрғыдан сипатталады. Музыка сабағында қолданылатын шығармашылық тапсырмалар, орындаушылық әрекет, тыңдау мәдениеті, импровизация мен музыкалық қиялды дамыту мәселелері талданады. Сонымен қатар мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен шығармашылық ортаны қалыптастырудағы орны айқындалады. Мақала жалпы білім беретін дайындық негізгі мектеп жағдайында музыка сабағын тиімді ұйымдастыруға бағытталған.

Музыка – адамзат мәдениетінің ең көне әрі ең әсерлі салаларының бірі. Ол адамның ішкі жан дүниесіне тікелей әсер етіп, сезімін оятады, ойлау қабілетін дамытып, тұлғалық қалыптасуына ықпал етеді. Әсіресе мектеп жасындағы балалар үшін музыка сабағы тек білім берудің құралы ғана емес, олардың шығармашылық мүмкіндіктерін ашатын, өзін еркін көрсетуге мүмкіндік беретін ерекше тәрбиелік орта болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда музыка сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту – бүгінгі білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі.

Қазіргі заманғы білім беру парадигмасы оқушыны дайын білімді қабылдаушы емес, өз бетімен ойлай алатын, шығармашылықпен әрекет ететін тұлға ретінде қалыптастыруды көздейді. Музыка пәні бұл міндетті жүзеге асыруда ерекше орын алады, себебі музыкалық әрекет табиғатынан шығармашылыққа негізделген. Ән айту, музыканы тыңдау, аспапта ойнау, ырғақпен қозғалу, импровизация жасау сияқты әрекеттердің барлығы оқушының қиялын, елестету қабілетін, эмоционалдық сезімталдығын дамытады. Музыка сабағында оқушы өзін еркін сезініп, ішкі ойын дыбыс арқылы жеткізе алады, бұл оның шығармашылық белсенділігін арттырады.

Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту ең алдымен олардың психологиялық ерекшеліктерін ескеруден басталады. Әрбір бала – қайталанбас тұлға, оның музыкалық қабылдауы, есту қабілеті, ырғақты сезінуі, орындаушылық мүмкіндігі әртүрлі деңгейде болады. Музыка мұғалімінің басты міндеті – осы ерекшеліктерді байқап, әр оқушыға өз мүмкіндігіне сай жағдай жасау. Шығармашылық қабілет зорлықпен дамымайды, ол тек қолайлы ортада, қызығушылық пен еркіндік жағдайында қалыптасады. Сондықтан музыка сабағында оқушы өзін қауіпсіз сезініп, қателесуден қорықпай, өз ойын ашық білдіре алуы қажет.

Музыка сабағындағы шығармашылықты дамытудың маңызды шарты – сабақтың эмоционалдық атмосферасы. Егер сабақ бірсарынды, тек ақпарат беруге бағытталған болса, онда оқушының қызығушылығы төмендейді. Ал мұғалім сабақты әсерлі, қызықты, түрлі әдіс-тәсілдер арқылы ұйымдастырса, оқушылар белсенді қатысып, шығармашылық әрекетке еркін араласады. Музыкалық шығарманы тыңдау барысында оның мазмұнын сезіну, көңіл күйін анықтау, өз әсерін сөзбен немесе суретпен жеткізу сияқты тапсырмалар оқушының ойлауын кеңейтіп, қиялын дамытады.

Ән айту – музыка сабағындағы негізгі әрекеттердің бірі. Ән айту барысында оқушы тек дауысын дамытып қана қоймай, музыкалық есту қабілетін, ырғақты сезінуін, эмоциясын басқаруды үйренеді. Өнді тек жаттап айту емес, оның мазмұнын түсініп, образын сезініп орындау шығармашылық қабілеттің дамуына тікелей әсер етеді. Мұғалім оқушыларды әннің сипатына сай дауыс ырғағын өзгертуге, көңіл күйін жеткізуге, кей жағдайда өз ойынша орындауға ынталандырса, шығармашылық белсенділік арта түседі.

Музыканы тыңдау да шығармашылықты дамытудың тиімді құралы болып табылады. Тыңдау барысында оқушы тек дайын ақпаратты қабылдамай, музыканы сезініп, оған өз көзқарасын қалыптастырады. Музыкалық шығармадан кейін оқушыларға «Бұл музыка саған қандай көңіл күй сыйлады?», «Қандай бейнелер елестеді?», «Егер бұл музыка сурет болса, қандай болар еді?» деген сияқты сұрақтар қою олардың қиялын дамытып, шығармашылық ойлауына ықпал етеді. Мұндай тапсырмаларда дұрыс немесе бұрыс жауап болмайды, ең бастысы – оқушының өз ойын еркін жеткізуі.

Музыка сабағында импровизация элементтерін қолдану да шығармашылық қабілетті дамытуда үлкен рөл атқарады. Импровизация – оқушының музыкалық ойлауын, батылдығын, дербестігін қалыптастырады. Бұл қарапайым ырғақты шапалақтау, сөзге әуен ойлап табу, белгілі бір дыбыстармен шағын әуен құрастыру сияқты тапсырмалардан басталуы мүмкін. Мұндай жұмыстар барысында оқушы өз мүмкіндігін байқап, музыкамен еркін «сөйлесуді» үйренеді.

Шығармашылық қабілетті дамытуда қозғалыс пен музыка байланысы да маңызды. Әуенге сай қимыл жасау, ырғақтық ойындар, би элементтері оқушының музыкаға деген сезімін тереңдетіп, оны дене арқылы сезінуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе бастауыш және дайындық сынып оқушылары үшін тиімді, себебі олар музыкаға

кимыл арқылы тез жауап береді. Музыка мен қозғалыстың үйлесуі баланың ішкі еркіндігін арттырып, шығармашылық белсенділігін күшейтеді.

Музыка мұғалімінің рөлі шығармашылық қабілетті дамытуда шешуші мәнге ие. Мұғалім тек білім беруші емес, бағыттаушы, шабыттандырушы тұлға болуы тиіс. Оның әрбір сөзі, іс-әрекеті, музыкаға деген көзқарасы оқушыға әсер етеді. Егер мұғалім өзі шығармашылықпен жұмыс істеп, музыкаға шынайы қызығушылық танытса, бұл қасиет оқушыларға да жұғады. Мұғалімнің сабақты жоспарлауда еркіндікке орын беруі, оқушылардың ұсынысын ескеруі, олардың бастамасын қолдауы шығармашылық ортаның қалыптасуына ықпал етеді.

Музыка сабағында шығармашылық тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану оқушылардың өзіне деген сенімін арттырады. Өз ойын музыка арқылы жеткізе алған бала өзін тұлға ретінде сезінеді, бұл оның жалпы оқу мотивациясына да оң әсер етеді. Шығармашылық қабілет тек өнер саласында ғана емес, баланың өмірлік дағдыларының қалыптасуында да маңызды орын алады. Сондықтан музыка сабағындағы шығармашылық жұмыс оқушының жан-жақты дамуына қызмет етеді.

Музыка сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда қолданылатын әдіс-тәсілдердің алуан түрлі болуы сабақтың сапасын арттырып қана қоймай, оқушының жеке мүмкіндіктерін ашуға жол ашады. Әсіресе заманауи педагогикалық технологияларды музыка сабағына кіріктіру шығармашылық үдерісті жандандырады. Ойын технологиялары, жобалық жұмыстар, топтық және жұптық тапсырмалар оқушыларды белсенді әрекетке тартып, олардың өзара қарым-қатынасын нығайтады. Музыкалық ойындар арқылы оқушылар музыкалық ұғымдарды жеңіл әрі қызықты түрде меңгереді, бұл олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Ойын элементтері шығармашылық қабілетті дамытуда ерекше маңызға ие. Музыка сабағында қолданылатын рөлдік ойындар, музыкалық викториналар, әуенді табу, ырғақты жалғастыру сияқты тапсырмалар баланың зейінін шоғырландырып, қиялын дамытады. Ойын барысында оқушы өзін еркін сезініп, белсенділік танытады, бұл оның шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ойын арқылы оқушы музыкамен табиғи түрде қарым-қатынас жасап, оны түсінуге және сезінуге үйренеді.

Топтық жұмыстар музыка сабағында шығармашылық қабілетті дамытудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Топпен ән айту, шағын музыкалық қойылымдар дайындау, музыкалық композиция құрастыру сияқты жұмыстар барысында оқушылар бір-бірімен пікір алмасып, өз идеяларын ортаға салады. Бұл олардың коммуникативтік қабілеттерін дамытып, өз ойын дәлелдеп жеткізуге үйретеді. Топтық жұмыс кезінде әр оқушы өзіне белгілі бір рөл алып, ортақ нәтижеге үлес қосады, бұл оның жауапкершілігін арттырады.

Музыкалық шығармашылықты дамытуда жобалық әдістің де орны ерекше. Музыкалық жоба дайындау барысында оқушылар белгілі бір тақырыпты таңдап, соған сәйкес әндер, музыкалық шығармалар, ақпараттар жинақтайды, өз ойларын шығармашылық түрде ұсынады. Бұл әдіс оқушының ізденіс қабілетін дамытып, музыкаға деген танымдық қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар жобалық жұмыс оқушыларды өз бетімен жұмыс істеуге, уақытты тиімді жоспарлауға, нәтижесін қорғауға үйретеді.

Музыка сабағында ұлттық музыканы пайдалану оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытумен қатар, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Халық әндері мен күйлерін тыңдау, орындау барысында оқушылар ұлттық музыканың ерекшелігін сезініп, оның мән-мағынасын түсінеді. Ұлттық әуендерге байланысты өз ойларын айту, бейнелеу, кимыл арқылы көрсету сияқты тапсырмалар баланың қиялын байытып, шығармашылық ойлауын дамытады. Ұлттық музыка арқылы оқушы өзінің мәдени тамырымен байланысын сезінеді, бұл оның рухани дамуына оң әсер етеді.

Шығармашылық қабілетті дамытуда музыкалық аспаптарды қолданудың да маңызы зор. Қарапайым соқпалы аспаптар, халықтық аспаптар немесе қолжетімді дыбыс құралдары арқылы ырғақ ойнау оқушылардың музыкалық есту қабілетін, координациясын дамытады. Аспапта ойнау барысында оқушы дыбысты сезініп, оны саналы түрде басқаруға үйренеді. Бұл әрекет оның музыкалық ойлауын жетілдіріп, шығармашылық бастамасын күшейтеді.

Музыка сабағында шығармашылық тапсырмаларды орындау кезінде оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру өте маңызды. Дайындық және бастауыш сынып оқушылары үшін тапсырмалар қарапайым, ойын түрінде, кимылмен байланысты болуы тиіс. Ал жоғары сынып оқушыларына күрделірек, талдауға, салыстыруға, өз көзқарасын дәлелдеуге бағытталған тапсырмалар ұсынуға болады. Жас ерекшелігін ескере отырып ұйымдастырылған сабақ оқушылардың шығармашылық қабілетін тиімді дамытады.

Музыкалық шығарманы талдау барысында да шығармашылық элементтерді қолдануға болады. Музыканың құрылымын, көңіл күйін, динамикасын талдай отырып, оқушылар өз ойларын еркін жеткізеді. Музыкаға байланысты әңгіме құрастыру, өлең шығару, сурет салу сияқты тапсырмалар шығармашылық ойлауды дамытады. Мұндай жұмыстарда мұғалім оқушының пікірін құрметтеп, әр ойдың құндылығын мойындауы қажет, себебі бұл баланың өзіне деген сенімін арттырады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды музыка сабағында пайдалану да шығармашылық қабілетті дамытудың заманауи жолдарының бірі болып табылады. Музыкалық бейнероликтер, интерактивті тапсырмалар, аудио және бейне материалдар сабақтың мазмұнын байытып, оқушылардың қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар оқушыларға өз бетімен музыкалық материал іздеу, тыңдау, талдау тапсырмаларын беру олардың дербестігін дамытып, шығармашылық белсенділігін күшейтеді.

Музыка сабағында бағалау үдерісі де шығармашылықты дамытуға бағытталуы тиіс. Егер бағалау тек қателікті табуға негізделсе, оқушының ынтасы төмендеуі мүмкін. Ал шығармашылық жұмысты қолдау,

жетістігін атап өту, ынталандыру оқушының келесі тапсырмаларға қызығушылығын арттырады. Сондықтан музыка мұғалімі бағалауда әділдік пен қолдауды ұштастыра отырып, оқушының шығармашылық дамуына жағдай жасауы қажет.

Шығармашылық қабілетті дамыту – ұзақ әрі үздіксіз үдеріс. Ол бір сабақта немесе қысқа мерзімде қалыптаспайды. Музыка сабағында жүйелі түрде шығармашылық тапсырмалар орындалып, оқушының жетістігі мен дамуы үнемі назарда болған жағдайда ғана оң нәтиже береді. Мұндай сабақтар оқушының музыкаға деген сүйіспеншілігін арттырып, оның рухани әлемін байытады.

Музыка сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда сабақтың мазмұны мен құрылымының маңызы зор. Сабақ тек белгілі бір тақырыпты түсіндірумен шектелмей, оқушыны ойландыруға, сезінуге, өз ойын білдіруге бағытталуы қажет. Музыка сабағында оқушы дайын үлгіні ғана қайталамай, өз ішкі сезімін, көзқарасын музыкалық әрекет арқылы жеткізе алса, шығармашылық қабілет толық ашылады. Сондықтан мұғалім әр сабақты жоспарлау барысында шығармашылық элементтердің болуын басты назарда ұстауы тиіс.

Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда мұғалім мен оқушы арасындағы сенімді қарым-қатынас ерекше рөл атқарады. Егер оқушы мұғалімнің қолдауын сезінсе, ол өз ойын ашық айтып, жаңа идея ұсынуға ұмтылады. Музыка сабағында мұғалімнің жылы қарым-қатынасы, түсіністік танытуы, оқушының пікірін тыңдай білуі шығармашылық ортаны қалыптастырады. Мұндай ортада оқушы өзін еркін сезініп, өз мүмкіндігін көрсетуге талпынады.

Музыка арқылы шығармашылық қабілетті дамыту оқушылардың жалпы тұлғалық дамуына да әсер етеді. Шығармашылықпен айналысқан бала өзіне сенімді болады, эмоциясын басқаруды үйренеді, эстетикалық талғамы қалыптасады. Музыка сабағында алған әсерлер мен дағдылар оқушының күнделікті өмірінде де көрініс табады. Ол әсемдікті сезінуге, қоршаған ортаға өзгеше көзқараспен қарауға үйренеді. Бұл қасиеттер баланың рухани дамуы үшін аса маңызды.

Музыка сабағында шығармашылық қабілетті дамыту оқушының оқу үдерісіне деген қызығушылығын арттырады. Сабақ қызықты әрі мазмұнды болған сайын, оқушы белсенді қатысып, жаңа білімді ықыласпен қабылдайды. Шығармашылық тапсырмалар оқушыларды жалықтырмай, керісінше, оларды шабыттандырады. Мұндай сабақтарда оқушы музыка пәнін тек міндет ретінде емес, өзіне қуаныш сыйлайтын әрекет ретінде қабылдайды.

Шығармашылық қабілетті дамытуда жүйелілік қағидасын сақтау маңызды. Егер музыка сабағында шығармашылық тапсырмалар кездейсоқ емес, белгілі бір мақсатқа бағытталып, жүйелі түрде қолданылса, оқушының дамуы айқын байқалады. Мұғалім оқушының алдыңғы жетістігін ескеріп, келесі тапсырмаларды соған сай күрделендіріп отырса, шығармашылық қабілет біртіндеп қалыптасады. Бұл үдерісте оқушының жеке дамуын бақылау, оның жетістігін бағалау маңызды.

Музыка сабағында шығармашылық қабілетті дамыту – тек музыкалық нәтиже үшін ғана емес, оқушының жалпы интеллектуалдық және эмоционалдық дамуы үшін де қажет. Музыкалық шығармашылық баланың ойлауын икемді етіп, жаңа жағдайларға бейімделуіне көмектеседі. Сонымен қатар музыка арқылы тәрбиеленген бала өз сезімін түсініп, оны дұрыс жеткізе алуға дағдыланады. Бұл қасиеттер оның болашақ өмірінде де маңызды рөл атқарады.

Қорытындылай келе, музыка сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту – білім беру үдерісінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Музыка сабағы оқушының ішкі әлемін байытып, оның рухани, эстетикалық және эмоционалдық дамуына ықпал етеді. Шығармашылық тапсырмалар, импровизация, музыканы тыңдау мен орындау, ойын және жобалық жұмыстар арқылы оқушының қиялы мен дербестігі дамиды. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі, шығармашылық көзқарасы және оқушыға деген қолдауы бұл үдерістің табысты жүзеге асуына негіз болады. Сондықтан музыка сабағында шығармашылықты дамытуға бағытталған жүйелі жұмыс оқушының жан-жақты дамуына қызмет етеді және оның болашақта толыққанды тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы нормативтік құжаттары.
2. Музыка оқыту әдістемесі. Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне арналған әдістемелік құрал.
3. Педагогика және психология негіздері. Оқу құралы.
4. Жалпы білім беретін мектептерге арналған музыка пәні бағдарламалары.
5. Шығармашылық қабілетті дамыту мәселелері жөніндегі ғылыми-әдістемелік еңбектер.

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Бүркітова Айгерім Дәуренқызы

Орал қаласы, Сырым ауданы, Қосарал ауылы

"БҚО Сырым" мектеп-бөбекжай- балабақша" кешені" КММ

Русский язык и литература

Аннотация.

В статье рассматривается проблема развития речевой культуры учащихся на уроках русского языка и литературы как одно из ключевых направлений современного школьного образования. Раскрывается значение речевой культуры в формировании личности обучающегося, его коммуникативной компетентности, нравственных и интеллектуальных качеств. Особое внимание уделяется роли уроков русского языка и литературы в обогащении словарного запаса, формировании правильной, выразительной и логически выстроенной речи, а также в развитии навыков устного и письменного общения. Анализируются основные педагогические условия, методы и приемы, способствующие развитию речевой культуры учащихся в образовательном процессе. Подчеркивается необходимость системной и целенаправленной работы учителя по формированию культуры речи на всех этапах обучения.

Развитие речевой культуры учащихся является одной из приоритетных задач современной школы, так как уровень владения речью напрямую влияет на успешность обучения, социализацию и личностное развитие ребенка. В условиях обновления содержания образования, внедрения компетентностного подхода и ориентации на функциональную грамотность возрастает значение качественного речевого развития обучающихся. Речь выступает не только средством общения, но и инструментом мышления, познания мира, самовыражения и самоутверждения личности. Именно поэтому уроки русского языка и литературы занимают особое место в системе школьного образования, поскольку они направлены на формирование языковой, коммуникативной и культуроведческой компетенций.

Речевая культура учащихся включает в себя совокупность знаний, умений и навыков, обеспечивающих правильное, уместное, выразительное и этически корректное использование языка в различных ситуациях общения. Она предполагает владение нормами литературного языка, богатство словарного запаса, грамматическую точность, логичность и связность высказывания, а также умение выбирать языковые средства в зависимости от цели и условий коммуникации. Недостаточный уровень речевой культуры проявляется в бедности словаря, нарушении орфоэпических, лексических и грамматических норм, неумении связно и последовательно выражать мысли, что отрицательно сказывается на учебной деятельности и межличностном взаимодействии учащихся.

Современные школьники все чаще сталкиваются с проблемами речевого развития, обусловленными влиянием цифровой среды, сокращением объема чтения художественной литературы, преобладанием клипового мышления и разговорно-бытового стиля общения. Использование социальных сетей и мессенджеров нередко формирует упрощенную, фрагментарную речь, насыщенную жаргонизмами, англицизмами и речевыми штампами. В связи с этим возрастает ответственность учителя русского языка и литературы за формирование у учащихся устойчивых навыков культурной речи, осознанного отношения к слову и языку как важнейшей духовной ценности.

Уроки русского языка предоставляют широкие возможности для систематической работы над развитием речи учащихся. Изучение фонетики, лексики, морфологии и синтаксиса способствует осмыслению языковых закономерностей, формированию грамотности и точности высказывания. Работа с текстом, выполнение орфографических и пунктуационных упражнений, анализ языковых единиц в контексте развивают языковое чутье и речевое мышление. Особое значение имеют задания, направленные на развитие связной речи: составление устных и письменных высказываний, изложений, сочинений различных жанров, редактирование текстов, участие в диалогах и дискуссиях.

Литература как учебный предмет играет важнейшую роль в развитии речевой культуры учащихся, так как художественный текст является образцом высококачественной, выразительной и образной речи. Чтение и анализ произведений русской классической и современной литературы способствует обогащению словарного запаса, развитию чувства языка, формированию эстетического вкуса и нравственных ориентиров. Через художественное слово учащиеся приобщаются к духовному наследию народа, осваивают культурные и нравственные ценности, учатся понимать внутренний мир человека, выражать свои мысли и чувства в словесной форме.

Работа над развитием речи на уроках литературы включает пересказы, выразительное чтение, устные и письменные характеристики героев, анализ авторской позиции, написание сочинений-рассуждений, отзывов, эссе. Такие виды деятельности способствуют формированию умения аргументировать свою точку зрения, логично выстраивать высказывание, использовать разнообразные языковые средства. Особую ценность представляет диалог с художественным текстом, в процессе которого учащиеся учатся интерпретировать смысл

произведения, выражать личное отношение к прочитанному, сопоставлять литературные образы с жизненными ситуациями.

Эффективное развитие речевой культуры учащихся возможно при условии целенаправленной и системной работы учителя, основанной на принципах доступности, последовательности, практической направленности и индивидуального подхода. Учитель должен создавать на уроке речевую среду, побуждающую учащихся к активному речевому взаимодействию, свободному и осмысленному использованию языка. Важно формировать у школьников мотивацию к совершенствованию собственной речи, осознание ее значимости для успешного обучения и будущей профессиональной деятельности.

Большую роль в развитии речевой культуры играет использование активных и интерактивных методов обучения. Работа в парах и группах, дискуссии, ролевые игры, проектная деятельность, проблемные задания способствуют развитию коммуникативных навыков, умения слушать и слышать собеседника, корректно выражать и отстаивать свою позицию. Такие формы работы создают условия для практического применения языковых знаний и развития речевой инициативы учащихся.

Неотъемлемым компонентом формирования речевой культуры является развитие навыков слушания и понимания устной речи. Умение воспринимать информацию на слух, выделять главное, анализировать услышанное и адекватно реагировать на высказывание собеседника является важным условием успешного общения. На уроках русского языка и литературы этому способствуют аудирование текстов, обсуждение услышанного, анализ интонации, темпа и выразительных средств речи.

Таким образом, развитие речевой культуры учащихся на уроках русского языка и литературы представляет собой сложный и многогранный процесс, требующий продуманной методической организации и активного участия всех субъектов образовательного процесса. Формирование культуры речи является важнейшим условием успешного обучения, интеллектуального и духовного развития личности школьника, его готовности к полноценному участию в общественной жизни.

Развитие речевой культуры учащихся невозможно без учета возрастных и индивидуальных особенностей школьников. На каждом этапе обучения задачи и содержание работы по формированию речи имеют свои особенности. В младших классах основное внимание уделяется формированию правильной устной речи, расширению словарного запаса, усвоению норм литературного произношения и элементарных навыков связного высказывания. В среднем звене усиливается работа над осознанным использованием языковых средств, развитием письменной речи, умением анализировать текст и выражать собственное мнение. В старших классах приоритетным становится формирование зрелой речевой культуры, предполагающей аргументированность, логичность, выразительность и стилистическую уместность речи.

Особое значение в развитии речевой культуры учащихся имеет систематическая работа с текстом. Текст является основной единицей обучения на уроках русского языка и литературы, так как именно в тексте языковые явления функционируют в единстве и взаимосвязи. Анализ художественных, публицистических и научно-популярных текстов позволяет учащимся осваивать различные типы и стили речи, понимать их особенности и назначение. Работа с текстом способствует развитию навыков смыслового чтения, умения выделять основную мысль, определять структуру высказывания, анализировать языковые средства выразительности.

Эффективным средством формирования речевой культуры является обучение учащихся созданию собственных текстов. Написание изложений и сочинений различных видов позволяет развивать умение логично и последовательно излагать мысли, соблюдать композицию текста, использовать разнообразные языковые средства. Особое внимание следует уделять обучению сочинениям-рассуждениям, так как они формируют навыки аргументации, критического мышления и самостоятельного анализа. В процессе такой работы учащиеся учатся формулировать тезисы, подбирать доказательства, делать выводы, что способствует развитию как письменной, так и устной речи.

Не менее важным аспектом является работа над культурой устной речи. Устные ответы, сообщения, доклады, участие в обсуждениях и дискуссиях развивают коммуникативные способности учащихся, умение ясно и убедительно выражать свою точку зрения. Учитель должен поощрять развернутые, аргументированные ответы, обращать внимание на точность формулировок, логичность высказывания, правильность произношения и интонации. Создание благоприятной психологической атмосферы на уроке способствует преодолению речевой скованности и неуверенности учащихся.

Важную роль в формировании речевой культуры играет словарная работа. Постоянное пополнение активного и пассивного словаря учащихся является необходимым условием развития речи. На уроках русского языка и литературы следует систематически работать с новыми словами, объяснять их значение, происхождение, стилистическую окраску, учить употреблять слова в контексте. Работа с толковыми, орфографическими, фразеологическими и синонимическими словарями формирует у учащихся навыки самостоятельной языковой деятельности и осознанного отношения к слову.

Большое значение имеет формирование у учащихся навыков речевого самоконтроля и самооценки. Умение анализировать собственную речь, выявлять и исправлять ошибки способствует повышению общей культуры речи и развитию ответственности за качество высказывания. В этом направлении эффективны задания на редактирование текстов, анализ типичных речевых ошибок, сравнение удачных и неудачных примеров высказываний. Такая работа развивает языковую рефлексию и способствует формированию устойчивых навыков грамотной речи.

Использование современных образовательных технологий расширяет возможности развития речевой культуры учащихся. Информационно-коммуникационные технологии, мультимедийные ресурсы, электронные учебники и интерактивные платформы позволяют разнообразить формы работы, повысить мотивацию учащихся и активизировать их речевую деятельность. Однако при этом важно направлять использование цифровых средств в образовательное русло, формируя у школьников навыки грамотного и культурного речевого общения в цифровой среде.

Важным условием успешного развития речевой культуры является межпредметная интеграция. Навыки грамотной речи, сформированные на уроках русского языка и литературы, должны активно применяться и развиваться на других учебных предметах. Устные ответы, письменные работы, проекты и исследования по различным дисциплинам создают дополнительные возможности для речевой практики и закрепления коммуникативных умений. Таким образом формируется целостное представление о речи как универсальном средстве познания и общения.

Особую роль в развитии речевой культуры учащихся играет личность учителя. Речь педагога является образцом для подражания, поэтому она должна отличаться грамотностью, выразительностью, логичностью и этической корректностью. Учитель своим отношением к слову, умением вести диалог, слушать и уважать мнение учащихся формирует у них культуру речевого поведения. Личный пример педагога оказывает значительное влияние на формирование речевых привычек школьников.

Таким образом, развитие речевой культуры учащихся на уроках русского языка и литературы требует комплексного подхода, включающего систематическую работу над устной и письменной речью, использование разнообразных методов и приемов обучения, учет возрастных особенностей и создание благоприятной речевой среды. Только при таких условиях возможно формирование у учащихся полноценной, грамотной и выразительной речи, необходимой для успешного обучения и дальнейшей жизни.

Развитие речевой культуры учащихся на уроках русского языка и литературы также тесно связано с воспитательной функцией образования. Через слово, текст и общение формируется не только языковая компетентность, но и нравственные качества личности, уважительное отношение к собеседнику, способность к диалогу и сотрудничеству. Речь является показателем общей культуры человека, его интеллектуального и духовного уровня, поэтому формирование культуры речи следует рассматривать как важнейшую составляющую воспитательного процесса в школе.

Особое внимание следует уделять формированию у учащихся ценностного отношения к родному и изучаемому языку. Осознание языка как культурного феномена, носителя исторической памяти и духовных традиций народа способствует развитию языковой ответственности и уважения к слову. Уроки литературы в этом контексте играют ключевую роль, так как художественные произведения отражают богатство и выразительность языка, демонстрируют его эстетические возможности и воспитательный потенциал. Работа с художественным текстом помогает учащимся понять силу слова, его влияние на чувства, мысли и поступки человека.

Важным аспектом развития речевой культуры является формирование коммуникативной этики. Учащиеся должны овладевать нормами речевого поведения, уметь корректно выражать свое мнение, соблюдать речевой этикет, учитывать особенности ситуации общения и индивидуальные характеристики собеседника. На уроках русского языка и литературы этому способствуют диалоги, обсуждения, анализ речевых ситуаций, моделирование коммуникативных ситуаций, в которых учащиеся учатся выбирать адекватные языковые средства и формы общения.

Особую актуальность приобретает проблема развития речевой культуры в условиях поликультурной и многоязычной образовательной среды. В таких условиях уроки русского языка и литературы способствуют формированию межкультурной коммуникации, уважительного отношения к языковому и культурному многообразию. Развитие речи учащихся в этом контексте предполагает не только усвоение норм литературного языка, но и умение вести диалог культур, понимать и принимать различные точки зрения, что особенно важно в современном обществе.

Необходимо отметить, что развитие речевой культуры учащихся является процессом длительным и поэтапным, требующим систематичности и преемственности. Разовые мероприятия и эпизодические задания не могут обеспечить устойчивого результата. Только планомерная работа, интегрированная во все виды учебной деятельности, способствует формированию прочных речевых умений и навыков. Учителю важно выстраивать работу таким образом, чтобы развитие речи осуществлялось на каждом уроке, независимо от его темы и типа.

Контроль и оценка уровня речевого развития учащихся также играют важную роль в формировании культуры речи. Оценка должна быть направлена не только на выявление ошибок, но и на поощрение речевой активности, стремления к самосовершенствованию, творческого подхода к слову. Важно использовать разнообразные формы оценивания, включая самооценку и взаимооценку, что способствует развитию рефлексии и ответственности за качество собственной речи.

В современных условиях возрастает значение внеурочной деятельности в развитии речевой культуры учащихся. Кружки, литературные гостиные, конкурсы чтецов, театральные студии, участие в проектах и конференциях создают дополнительные возможности для речевой практики и творческого самовыражения. Такие формы работы способствуют развитию интереса к слову, формированию уверенности в собственных речевых возможностях, расширению коммуникативного опыта учащихся.

Таким образом, развитие речевой культуры учащихся на уроках русского языка и литературы является важнейшей педагогической задачей, имеющей образовательное, воспитательное и социальное значение. Уровень речевой культуры определяет успешность обучения, качество общения, способность личности к самореализации и адаптации в современном обществе. Уроки русского языка и литературы обладают уникальным потенциалом для формирования грамотной, выразительной и культурной речи, а также для воспитания уважительного отношения к слову и языку.

В заключение следует подчеркнуть, что формирование речевой культуры учащихся требует от учителя высокой профессиональной компетентности, методической гибкости и творческого подхода. Только при условии целенаправленной, системной и продуманной работы возможно воспитание языковой личности, способной свободно и ответственно использовать речь в различных жизненных ситуациях. Развитие речевой культуры является неотъемлемой частью общего культурного и духовного развития личности школьника и должно рассматриваться как приоритетное направление современной образовательной практики.

1. Баранов М.Т. Методика преподавания русского языка в школе. – М.: Просвещение, 2019.
2. Львов М.Р. Развитие речи школьников. – М.: Академия, 2018.
3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычной речи. – М.: Просвещение, 2017.
4. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник по русскому языку. – М.: Айрис-пресс, 2020.
5. Федеральный государственный образовательный стандарт общего образования. – М., 2021.
6. Кузовлев В.П. Формирование коммуникативной компетенции учащихся. – М.: Просвещение, 2018.
7. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2019.

РОЛЬ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Сламкулова Гульжамал Кадирбаевна
Туркестанская область Тюлькубасский район
Моош имени Аль-Фараби
Учитель русского языка и литературы

Аннотация.

В статье рассматривается роль русского языка и литературы в развитии личности обучающихся в условиях современного образовательного пространства. Раскрывается значение языка как важнейшего средства мышления, общения и духовного развития человека, а также влияние художественной литературы на формирование мировоззрения, нравственных ценностей, эмоциональной культуры и эстетического вкуса обучающихся. Особое внимание уделяется воспитательному потенциалу уроков русского языка и литературы, их роли в развитии коммуникативных навыков, критического мышления, способности к самоанализу и самовыражению. Обосновывается мысль о том, что изучение русского языка и литературы способствует гармоничному развитию личности, формированию гражданской позиции и культурной идентичности обучающихся.

Роль русского языка в развитии личности обучающихся трудно переоценить, поскольку язык является не только средством общения, но и основой мышления, познания мира и формирования внутреннего духовного пространства человека. С раннего возраста обучающийся через язык усваивает социальный опыт, культурные нормы, ценности и традиции общества. Русский язык, обладая богатой лексикой, развитой грамматической системой и выразительными возможностями, открывает широкие перспективы для интеллектуального и личностного роста учащихся. В процессе его изучения формируются такие важные качества личности, как логическое мышление, внимание, память, способность анализировать и обобщать информацию.

Изучение русского языка в образовательном процессе способствует развитию речи обучающихся, что напрямую связано с уровнем их мышления и коммуникативной культуры. Грамотная, связная, логически выстроенная речь позволяет учащемуся не только успешно выражать собственные мысли, но и осознанно воспринимать информацию, аргументировать свою позицию, вступать в диалог и дискуссию. Таким образом, русский язык выступает важнейшим инструментом социализации личности, формируя умение взаимодействовать с окружающими людьми на основе уважения, толерантности и культуры общения.

Особую роль русский язык играет в формировании интеллектуального потенциала обучающихся. Работа с текстами различных типов и стилей развивает аналитические способности, умение выделять главное, устанавливать причинно-следственные связи, делать выводы. Освоение норм орфографии, пунктуации и стилистики требует от учащихся высокой степени концентрации, самодисциплины и ответственности, что положительно влияет на развитие волевых качеств личности. В процессе языкового анализа формируется навык осознанного отношения к слову, понимание его смысловой и эмоциональной нагрузки.

Не менее значимым является воспитательный аспект изучения русского языка. Через тексты, используемые на уроках, обучающиеся знакомятся с морально-нравственными ценностями, отраженными в языке: понятиями долга, чести, совести, справедливости, уважения к человеку. Язык фиксирует духовный опыт народа, его историческую память и культурное наследие, поэтому приобщение к русскому языку означает и приобщение к богатой культурной традиции. Это способствует формированию у обучающихся чувства уважения к культуре, истории и духовным ценностям общества.

Русская литература занимает особое место в развитии личности обучающихся, поскольку она является мощным средством духовно-нравственного и эмоционального воспитания. Художественное слово воздействует на внутренний мир человека, формирует его чувства, переживания, идеалы и жизненные ориентиры. Чтение литературных произведений позволяет обучающимся проживать вместе с героями сложные жизненные ситуации, размышлять над вопросами добра и зла, смысла жизни, ответственности за свои поступки. Таким образом, литература способствует развитию эмпатии, способности сопереживать и понимать другого человека.

В процессе изучения русской литературы формируется мировоззрение обучающихся, расширяется их кругозор, развивается эстетическое восприятие действительности. Произведения классической и современной литературы отражают различные эпохи, социальные условия, философские идеи, что помогает учащимся лучше понять исторические процессы и закономерности развития общества. Литературные образы становятся своеобразными нравственными ориентирами, помогая обучающимся осмысливать собственный жизненный опыт и формировать личную систему ценностей.

Особое значение имеет влияние литературы на развитие эмоциональной сферы личности. Художественные тексты воздействуют на чувства обучающихся, развивают эмоциональную отзывчивость, способность к глубоким переживаниям и рефлексии. Через соприкосновение с художественным миром литературы учащиеся учатся понимать сложные эмоциональные состояния, осознавать свои чувства и управлять ими. Это особенно важно в подростковом возрасте, когда формируется эмоциональная устойчивость и самооценка личности.

Русская литература также способствует развитию речи и мышления обучающихся. Анализ художественных произведений требует умения интерпретировать текст, выявлять авторскую позицию, анализировать характеры и мотивы поступков героев. В процессе обсуждения литературных произведений формируются навыки аргументированного высказывания, умение вести диалог, уважать чужую точку зрения. Это способствует развитию критического мышления и коммуникативной компетентности обучающихся.

Важную роль играет и личность учителя русского языка и литературы, который является посредником между обучающимися и миром слова. От его профессионализма, культуры речи, личного отношения к предмету во многом зависит интерес учащихся к изучению языка и литературы. Учитель не только передает знания, но и формирует ценностное отношение к слову, развивает у обучающихся любовь к чтению, стремление к самопознанию и духовному росту. Через личный пример педагог оказывает значительное влияние на формирование личности обучающихся.

В условиях современного общества роль русского языка и литературы приобретает особую актуальность. В эпоху цифровых технологий, клипового мышления и сокращения объема чтения возрастает необходимость целенаправленной работы по развитию речевой культуры, читательской грамотности и духовных ценностей обучающихся. Русский язык и литература способны противостоять обеднению речи, поверхностному восприятию информации и снижению уровня культурного развития, формируя у обучающихся устойчивый интерес к слову и книге.

Современные образовательные стандарты ориентированы на формирование всесторонне развитой, социально активной и духовно богатой личности, и в этом процессе предметы «Русский язык» и «Литература» занимают особое место. Они не только обеспечивают овладение обучающимися системой знаний, но и выполняют важную воспитательную и развивающую функции. Через слово, текст и художественный образ формируется личностное отношение к окружающему миру, развивается способность к осмысленному восприятию действительности и самопознанию.

Одним из ключевых аспектов влияния русского языка и литературы на развитие личности является формирование ценностных ориентиров обучающихся. Литературные произведения поднимают вечные вопросы человеческого бытия: жизни и смерти, свободы и ответственности, любви и долга, добра и зла. Размышляя над судьбами героев, обучающиеся учатся соотносить художественные ситуации с реальной жизнью, анализировать собственные поступки и делать нравственный выбор. Таким образом, литература становится важным средством нравственного воспитания, способствующим формированию устойчивых моральных принципов.

Русский язык, в свою очередь, способствует развитию внутренней культуры личности. Осознание норм литературного языка, понимание выразительных возможностей слова формируют уважительное отношение к речи как к важнейшему инструменту человеческого взаимодействия. Грамотная речь является показателем общего культурного уровня человека, его образованности и интеллигентности. В процессе обучения русскому языку обучающиеся приучаются к точности, логичности и выразительности высказываний, что положительно отражается на их мышлении и коммуникативном поведении.

Особое значение в развитии личности обучающихся имеет работа с текстом. Текст рассматривается не только как объект языкового анализа, но и как средство познания мира и самовыражения. Чтение, интерпретация и создание собственных текстов развивают у обучающихся способность к рефлексии, умение

формулировать и аргументировать свои мысли, выражать личное отношение к проблемам, затронутым в тексте. Это способствует формированию самостоятельности мышления и уверенности в себе.

Литература оказывает значительное влияние на формирование гражданской позиции обучающихся. Произведения русских писателей отражают важнейшие исторические события, социальные конфликты и духовные поиски общества. Знакомство с такими произведениями помогает обучающимся осознать свою принадлежность к определенной культуре и истории, формирует чувство ответственности за судьбу своей страны и общества в целом. Через художественные образы литература воспитывает патриотизм, уважение к историческому прошлому и национальным традициям.

Неотъемлемой частью личностного развития является формирование эстетического вкуса, и здесь роль литературы трудно переоценить. Художественное слово, образность, метафоричность, ритм и интонация литературных произведений развивают чувство прекрасного, умение воспринимать и ценить художественные ценности. Эстетическое воспитание способствует развитию гармоничной личности, способной видеть красоту в окружающем мире и в человеческих отношениях.

В процессе изучения литературы у обучающихся формируется навык эмоционально-нравственной оценки художественного произведения. Они учатся понимать авторский замысел, оценивать поступки героев, сопоставлять различные точки зрения. Это развивает критическое мышление и умение делать обоснованные выводы. Обсуждение литературных произведений в классе способствует развитию диалогической речи, формированию культуры спора и уважения к мнению других.

Русский язык и литература играют важную роль в развитии творческих способностей обучающихся. Сочинения, изложения, творческие проекты, инсценировки литературных произведений способствуют развитию воображения, креативного мышления и способности к самовыражению. Через творческую деятельность обучающиеся получают возможность проявить свою индивидуальность, раскрыть внутренний потенциал и почувствовать уверенность в собственных силах.

Особое внимание следует уделить влиянию русского языка и литературы на формирование информационной культуры обучающихся. В условиях информационного общества возрастает необходимость умения критически воспринимать информацию, анализировать источники, отличать достоверные сведения от манипулятивных. Работа с текстами различных жанров и стилей, анализ авторской позиции и языковых средств способствует развитию медиаграмотности и ответственности за собственное слово.

Важным аспектом является также воспитание уважительного отношения к многообразию культур и языков. Изучение русского языка и литературы позволяет обучающимся осознать ценность культурного диалога, понять взаимосвязь языка и культуры, развить толерантность и открытость к другим народам и традициям. Русская литература, отражая общечеловеческие ценности, способствует формированию гуманистического мировоззрения и уважения к личности другого человека.

Таким образом, русский язык и литература выступают не только как учебные дисциплины, но и как важнейшие средства формирования личности обучающихся. Они оказывают комплексное воздействие на интеллектуальное, нравственное, эмоциональное и эстетическое развитие, способствуют социализации и духовному становлению личности. В условиях современных образовательных вызовов значение этих предметов возрастает, поскольку именно через слово формируется осознанное отношение человека к миру и самому себе.

Роль русского языка и литературы в развитии личности обучающихся проявляется также в формировании способности к самоидентификации и самопознанию. В процессе работы с художественными и публицистическими текстами обучающиеся задумываются о своем месте в жизни, о смысле человеческого существования, о личной ответственности за собственные поступки. Литературные герои, их жизненные выборы и внутренние конфликты становятся своеобразным зеркалом, в котором учащиеся могут увидеть отражение собственных переживаний, сомнений и стремлений. Это способствует развитию внутренней рефлексии, формированию зрелого отношения к себе и окружающему миру.

Русский язык как учебный предмет играет важную роль в развитии самодисциплины и организованности личности. Освоение языковых норм требует систематической работы, внимания к деталям, умения анализировать и исправлять ошибки. Постепенно у обучающихся формируется ответственность за качество собственной речи, понимание значимости точного и уместного слова. Эти качества выходят за рамки учебной деятельности и проявляются в других сферах жизни, способствуя общему личностному росту.

Особое значение имеет роль русского языка и литературы в формировании культуры мышления. Язык является неотделимым от мышления, и чем богаче словарный запас обучающегося, тем более точно и глубоко он способен осмысливать действительность. Изучение синтаксических конструкций, смысловых оттенков слов, стилистических особенностей речи способствует развитию абстрактного мышления, умения строить логические рассуждения и аргументировать собственную позицию. Это особенно важно в условиях современного общества, где востребованы личности, способные к анализу, критическому осмыслению информации и принятию взвешенных решений.

Литература, в свою очередь, формирует у обучающихся целостное восприятие мира, основанное на гуманистических ценностях. Через художественные образы литература учит видеть сложность и многогранность человеческой натуры, понимать причины поступков людей, принимать неоднозначность жизненных ситуаций. Это способствует воспитанию терпимости, уважения к личности другого человека, умения сопереживать и находить компромиссы в межличностных отношениях.

Важным аспектом является влияние русского языка и литературы на формирование устойчивой читательской культуры. Регулярное обращение к художественным текстам развивает интерес к чтению, формирует потребность в духовном и интеллектуальном обогащении. Чтение становится не только учебной обязанностью, но и источником личного удовольствия, средством отдыха и самосовершенствования. Читательская культура способствует расширению кругозора, накоплению жизненного опыта и формированию внутренней свободы личности.

Русский язык и литература также выполняют важную интегративную функцию в образовательном процессе. Они тесно связаны с историей, философией, обществознанием, искусством, что позволяет обучающимся видеть межпредметные связи и формировать целостную картину мира. Анализ литературных произведений в историческом и культурном контексте способствует более глубокому пониманию закономерностей развития общества и роли личности в историческом процессе.

В условиях глобализации и активного межкультурного взаимодействия русский язык и литература способствуют сохранению культурной идентичности обучающихся. Освоение богатства родного языка, знакомство с классическим литературным наследием формируют чувство уважения к национальной культуре и духовным традициям. Это особенно важно для воспитания гармоничной личности, способной сочетать открытость миру с осознанием собственной культурной принадлежности.

Таким образом, роль русского языка и литературы в развитии личности обучающихся носит комплексный и многогранный характер. Эти учебные дисциплины оказывают значительное влияние на интеллектуальное, нравственное, эмоциональное и эстетическое развитие, формируют коммуникативные навыки, культуру мышления и речи, способствуют духовному становлению личности. Через слово и художественный образ обучающиеся приобщаются к ценностям мировой и национальной культуры, учатся понимать себя и других, осознанно выстраивать свою жизненную позицию.

Русский язык и литература являются неотъемлемой частью образовательного процесса и играют ключевую роль в формировании личности обучающихся. Они способствуют развитию мышления, речи, эмоциональной и нравственной сферы, формированию ценностных ориентиров и гражданской позиции. В условиях современных социальных и культурных вызовов значение этих предметов возрастает, поскольку именно через язык и литературу осуществляется передача духовного опыта, культурных традиций и гуманистических идеалов. Целенаправленное и осмысленное изучение русского языка и литературы позволяет воспитать гармоничную, духовно богатую и социально ответственную личность, способную к самореализации и активному участию в жизни общества.

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. – М.: Педагогика, 1999.
3. Лихачев Д. С. Письма о добром и прекрасном. – М.: Детская литература, 2007.
4. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. – М.: Просвещение, 2000.
5. Федоренко Л. П. Методика преподавания русского языка. – М.: Академия, 2012.
6. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – М.: Педагогика, 1985.
7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 2004.

ОҚУШЫЛАРДЫ ЕҢБЕККЕ БАУЛУДА БАСТАУЫШ МҰҒАЛІМНІҢ МІНДЕТІ

Ахментаева Жазира Онгаровна
Түркістан облысы Шардара қаласы
"Шардара" мектеп-лицейі
Бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация.

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларын еңбекке баулудың педагогикалық, тәрбиелік және әлеуметтік маңызы жан-жақты қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі еңбек тәрбиесінің орны, бастауыш сынып мұғалімінің атқаратын негізгі міндеттері, оқушылардың еңбекке деген көзқарасын қалыптастыру жолдары ғылыми-теориялық және практикалық тұрғыда талданады. Еңбек тәрбиесінің оқушы тұлғасының жан-жақты дамуына тигізетін ықпалы, еңбекке баулу арқылы жауапкершілік, ұқыптылық, табандылық, өз еңбегін бағалау сияқты қасиеттерді қалыптастыру мәселелері кеңінен ашып көрсетіледі. Сонымен қатар бастауыш мектеп жасындағы балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, еңбекке баулудың тиімді әдіс-тәсілдері мен мұғалімнің кәсіби шеберлігінің рөлі айқындалады.

Қазіргі қоғамның дамуы, әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, ғылым мен техниканың қарқынды ілгерілеуі білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Бұл талаптардың бірі – өскелең ұрпақты еңбекқор, жауапкершілігі жоғары, өмірге бейім, өздігінен әрекет ете алатын тұлға ретінде тәрбиелеу. Осы тұрғыда еңбек тәрбиесі бастауыш мектептен бастап жүйелі түрде жүзеге асырылуы тиіс маңызды бағыттардың бірі болып

табылады. Бастауыш мектеп – баланың тұлға ретінде қалыптасуының алғашқы әрі ең жауапты кезеңі. Дәл осы кезеңде баланың еңбекке деген алғашқы көзқарасы, еңбектің мәні мен маңызы туралы түсінігі қалыптасады.

Оқушыларды еңбекке баулу – бұл тек белгілі бір еңбек әрекеттерін үйрету ғана емес, сонымен қатар баланың бойында еңбекке деген сүйіспеншілік, еңбекті құрметтеу, өз еңбегі мен өзгенің еңбегін бағалай білу қасиеттерін қалыптастыру үдерісі. Бастауыш сынып мұғалімі осы үдерістің негізгі ұйымдастырушысы әрі жетекшісі болып табылады. Мұғалімнің ең басты міндеті – еңбек тәрбиесін оқыту мен тәрбиенің барлық салаларымен өзара байланыстыра отырып, оқушының жас ерекшелігіне сай, жүйелі және мақсатты түрде ұйымдастыру.

Бастауыш сынып оқушылары үшін еңбек – ең алдымен ойынмен, қызығушылықпен, қуанышпен ұштасатын әрекет. Сондықтан мұғалім еңбекке баулуды баланың табиғи қызығушылығын, белсенділігін ескере отырып жүргізуі қажет. Бұл жастағы балалар еңбек әрекетіне еліктеу арқылы, көргенін қайталау арқылы үйренеді. Осыған байланысты мұғалімнің жеке үлгісі ерекше мәнге ие. Мұғалімнің еңбекқорлығы, ұқыптылығы, жауапкершілігі, өз ісіне деген сүйіспеншілігі оқушыларға тікелей әсер етеді.

Еңбекке баулу арқылы оқушылардың бойында пайдалы әдеттер қалыптасады. Мысалы, өз жұмыс орнын таза ұстау, құрал-жабдықтарды дұрыс пайдалану, бастаған істі соңына дейін жеткізу, уақытты тиімді пайдалану сияқты дағдылар баланың кейінгі өмірінде де маңызды рөл атқарады. Бастауыш сынып мұғалімінің міндеті – осы дағдыларды қалыптастыруды күнделікті оқу-тәрбие үдерісінің ажырамас бөлігіне айналдыру.

Еңбек тәрбиесі оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді. Қарапайым еңбек әрекеттерін орындау барысында бала ойлайды, салыстырады, жоспарлайды, өз әрекетінің нәтижесін бағалайды. Бұл өз кезегінде баланың ойлау қабілетінің, қиялының, шығармашылығының дамуына мүмкіндік береді. Мұғалім еңбек тапсырмаларын беру кезінде баланың дербестігін арттыруға, өз бетімен шешім қабылдауына жағдай жасауы тиіс. Бұл оқушының өзіне деген сенімін нығайтады.

Бастауыш сыныпта еңбекке баулу тек еңбек сабағымен шектелмейді. Ол сабақ үстінде де, сабақтан тыс уақытта да, сыныптан тыс жұмыстарда да жүзеге асырылуы мүмкін. Мысалы, сыныпты жинастыру, гүлдерді күту, мектеп ауласын тазалау, түрлі қолөнер бұйымдарын жасау сияқты жұмыстар арқылы оқушылар еңбекке баулынады. Мұғалім осы жұмыстарды ұйымдастыру барысында балалардың жас ерекшелігін, денсаулық жағдайын, қауіпсіздік ережелерін ескеруі қажет.

Еңбек тәрбиесінің маңызды қырларының бірі – оқушыларды ұжымдық еңбекке үйрету. Ұжымдық еңбек барысында балалар бір-бірімен қарым-қатынас жасауды, бірлесе жұмыс істеуді, өзара көмек көрсетуді үйренеді. Бұл әлеуметтік дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді. Бастауыш сынып мұғалімі ұжымдық еңбек түрлерін ұйымдастыру арқылы оқушылардың бойында достық, ынтымақтастық, жауапкершілік сияқты қасиеттерді дамытуға жағдай жасайды.

Сонымен қатар еңбекке баулу арқылы оқушылардың адамгершілік қасиеттері қалыптасады. Еңбек нәтижесін көрген бала өз еңбегінің пайдасын түсінеді, еңбектің қадірін сезінеді. Бұл оның бойында адалдық, табандылық, шыдамдылық сияқты қасиеттердің қалыптасуына негіз болады. Мұғалім осы қасиеттерді дамыту үшін еңбек тапсырмаларын жүйелі әрі мақсатты түрде ұйымдастыруы тиіс.

Бастауыш сынып мұғалімінің тағы бір маңызды міндеті – ата-аналармен тығыз байланыс орнату. Еңбек тәрбиесі тек мектеп қабырғасында ғана емес, отбасында да жалғасуы қажет. Мұғалім ата-аналарға балаларын еңбекке баулу жолдары туралы кеңес беріп, бірлескен жұмыстар ұйымдастыру арқылы бұл үдерістің тиімділігін арттыра алады. Отбасы мен мектептің бірлескен әрекеті ғана баланың еңбекке деген оң көзқарасын қалыптастыра алады.

Еңбекке баулу барысында мұғалім оқушылардың жеке ерекшеліктерін де ескеруі тиіс. Әр бала еңбек әрекетіне әртүрлі қызығушылық танытады. Бірі қолөнерге бейім болса, екіншісі табиғатпен жұмыс істеуге құмар болуы мүмкін. Мұғалім осы ерекшеліктерді байқап, әр оқушының қабілетіне сай тапсырмалар беру арқылы олардың қызығушылығын арттыра алады. Бұл оқушының өз мүмкіндігін танып, дамуына жол ашады.

Еңбек тәрбиесі бастауыш сынып оқушыларының болашақ өміріне берік негіз қалайды. Бала осы кезеңде еңбекке дұрыс көзқарас қалыптастырса, ол алдағы уақытта да еңбексүйгіш, жауапты азамат болып қалыптасады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің бұл саладағы міндеті өте жауапты әрі маңызды болып табылады.

Еңбекке баулу үдерісінде бастауыш сынып мұғалімі педагогикалық шеберлік пен психологиялық білімді ұштастыра білуі қажет. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың қабылдауы, зейіні, есте сақтау қабілеті әлі толық қалыптаспағандықтан, еңбек тапсырмалары тым күрделі болмауы тиіс. Мұғалім ең алдымен еңбек әрекетінің мақсатын балаға түсінікті, қызықты түрде жеткізуі қажет. Баланың не үшін бұл жұмысты орындауы керектігін түсінуі оның еңбекке деген ынтасын арттырады. Осы тұрғыда еңбек тапсырмаларын ойын элементтерімен, шығармашылық тапсырмалармен ұштастыру тиімді нәтиже береді.

Еңбекке баулу барысында мұғалім оқушыларды жоспарлы жұмыс істеуге үйретуі тиіс. Қарапайым еңбек әрекеттерін орындау кезінде де белгілі бір реттілік сақталуы қажет. Мысалы, жұмысқа дайындық, құралдарды дайындау, жұмысты орындау және нәтижені бағалау кезеңдері бірізді түрде жүзеге асырылғаны жөн. Бұл оқушылардың ұйымдастырушылық қабілеттерін дамытып, тәртіпке баулиды. Мұғалім осы кезеңдердің әрқайсысын түсіндіріп, балаларға өз әрекеттерін бақылауға мүмкіндік беруі қажет.

Оқушыларды еңбекке баулу барысында қауіпсіздік ережелерін сақтау да мұғалімнің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бастауыш сынып оқушылары қауіп-қатерді толық сезіне бермейтіндіктен, мұғалім әрбір еңбек әрекетінің алдында қауіпсіздік талаптарын түсіндіріп, оларды қатаң сақтауға үйретуі тиіс. Бұл баланың өз

денсаулығына жауапкершілікпен қарауын қалыптастырады. Сонымен қатар қауіпсіздік ережелерін сақтау арқылы еңбек мәдениеті қалыптасады.

Еңбек тәрбиесі арқылы оқушылардың эстетикалық талғамы да дамиды. Қолөнер бұйымдарын жасау, сурет салу, табиғи материалдармен жұмыс істеу барысында балалар әсемдікке, ұқыптылыққа, сұлулықты сезіне білуге үйренеді. Мұғалім оқушылардың жасаған жұмыстарын бағалауда тек нәтижеге ғана емес, еңбектену барысына, талпынысына, ұқыптылығына назар аударуы тиіс. Бұл баланың еңбегін бағалауға, өзіне деген сенімін арттыруға ықпал етеді.

Еңбекке баулу үдерісінде оқушылардың дербестігін дамыту маңызды орын алады. Мұғалім барлық жұмысты өзі атқарып бермей, балаларға өз бетімен әрекет етуге мүмкіндік жасауы қажет. Қателесу – үйренудің бір бөлігі екенін түсіндіріп, оқушыны қолдап отыру мұғалімнің кәсіби міндеті болып табылады. Баланың өз қателігін өзі түзетуіне жағдай жасау оның ойлау қабілетін дамытып, жауапкершілігін арттырады.

Бастауыш сыныпта еңбекке баулу арқылы экологиялық тәрбие беру де маңызды. Табиғатты қорғау, қоршаған ортаға ұқыпты қарау, өсімдіктер мен жануарларға қамқорлық жасау сияқты түсініктер еңбек әрекеті арқылы қалыптасады. Мысалы, сыныптағы гүлдерді суару, ауладағы ағаштарды күту, табиғи материалдарды тиімді пайдалану арқылы оқушылар табиғат пен адам арасындағы байланысты түсіне бастайды. Мұғалім осы әрекеттер арқылы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Еңбек тәрбиесі оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне де әсер етеді. Еңбек әрекеттерін бірлесе орындау барысында балалар өзара қарым-қатынас жасауды, пікір алмасуды, бір-біріне көмектесуді үйренеді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларының дамуына ықпал етеді. Мұғалім ұжымдық еңбек түрлерін ұйымдастыру кезінде әр баланың белсенді қатысуына назар аударып, ешкімнің шет қалмауын қамтамасыз етуі қажет.

Еңбекке баулу барысында мұғалім оқушылардың жетістіктерін мадақтау арқылы олардың ынтасын арттыра алады. Алайда мадақтау әділ әрі орынды болуы тиіс. Әр баланың еңбегіндегі жетістікті байқап, оны атап өту оқушының еңбекке деген қызығушылығын күшейтеді. Сонымен қатар мұғалім еңбек нәтижесін салыстырудан гөрі, әр баланың жеке жетістігін бағалауға басымдық беруі қажет. Бұл балалар арасында бәсекелестікті емес, ынтымақтастықты қалыптастырады.

Бастауыш сынып мұғалімінің еңбек тәрбиесіндегі тағы бір маңызды міндеті – оқушыларды ұлттық еңбек дәстүрлерімен таныстыру. Қазақ халқының еңбекке қатысты салт-дәстүрлері, қолөнері, шаруашылық түрлері туралы мәліметтер беру арқылы мұғалім балалардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырады. Ұлттық еңбек дәстүрлерін дәріптеу арқылы оқушылардың өз халқының мәдениетіне деген құрметі артады. Бұл еңбек тәрбиесін ұлттық құндылықтармен ұштастырудың тиімді жолы болып табылады.

Еңбекке баулу барысында мұғалімнің кәсіби біліктілігі ерекше маңызға ие. Мұғалім үнемі өз білімін жетілдіріп, жаңа әдіс-тәсілдерді меңгеріп отыруы қажет. Қазіргі заманда білім беру үдерісінде инновациялық технологияларды қолдану еңбек тәрбиесінің тиімділігін арттыра алады. Дегенмен қандай әдіс қолданылса да, оның негізінде баланың қызығушылығы мен қауіпсіздігі бірінші орында тұруы тиіс.

Еңбек тәрбиесі бастауыш сынып оқушыларының болашақ мамандық таңдауының алғашқы негізін қалайды. Әртүрлі еңбек әрекеттерімен танысу арқылы бала өз қабілетін, қызығушылығын анықтай бастайды. Мұғалім осы кезеңде баланың әртүрлі іс-әрекетке қызығушылық танытуына мүмкіндік жасап, оны қолдап отыруы қажет. Бұл баланың өзін-өзі тануына, болашаққа саналы көзқарас қалыптастыруына ықпал етеді.

Оқушыларды еңбекке баулу – үздіксіз, жүйелі және мақсатты үдеріс. Ол тек белгілі бір кезеңмен шектелмей, бастауыш сыныптың барлық оқу-тәрбие жұмысына кіріктірілуі тиіс. Мұғалім осы үдерісті дұрыс ұйымдастыра алған жағдайда ғана еңбек тәрбиесі өз нәтижесін береді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің бұл саладағы міндеттері аса жауапты әрі жан-жақты болып табылады.

Еңбекке баулу бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық қалыптасуында маңызды орын алады. Бұл кезеңде бала тек білім алып қана қоймай, өмірге қажетті алғашқы дағдыларды меңгереді. Мұғалімнің еңбек тәрбиесін ұйымдастырудағы жүйелілігі мен мақсаттылығы оқушының еңбекке деген көзқарасының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Егер бала еңбекті қуанышпен, қызығушылықпен қабылдаса, ол оның алдағы өмірінде де еңбекке оң көзқараспен қарауына негіз болады.

Бастауыш сынып мұғалімі еңбекке баулу барысында баланың рухани, адамгершілік дамуына да ықпал етеді. Еңбек арқылы бала өз әрекетінің нәтижесін көріп, соған жауапкершілікпен қарауды үйренеді. Бұл жауапкершілік сезімі біртіндеп баланың мінез-құлқына, қарым-қатынасына әсер етеді. Өз еңбегінің нәтижесін бағалай білген бала өзіне сенімді бола бастайды, ал бұл оның оқу үдерісіндегі жетістіктеріне де оң ықпал етеді.

Еңбек тәрбиесінің тағы бір маңызды жағы – баланың қоғамдағы орнын түсінуіне көмектесу. Оқушы еңбектің тек жеке адамның ғана емес, бүкіл қоғамның дамуы үшін қажет екенін ұғына бастайды. Мұғалім осы түсінікті қалыптастыру арқылы оқушының әлеуметтік жауапкершілігін арттыра алады. Бұл әсіресе қазіргі қоғамда маңызды, себебі еңбекқор, саналы ұрпақ қана елдің болашағын қалыптастырады.

Бастауыш сыныпта еңбекке баулу барысында мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктерін, психологиялық мүмкіндіктерін ескеріп, шамадан тыс талап қоймауы тиіс. Еңбек баланы шаршататын міндет емес, керісінше дамытатын, қуаныш сыйлайтын әрекет ретінде ұсынылуы қажет. Осыған байланысты мұғалімнің әдіс-тәсіл таңдаудағы икемділігі, шығармашылығы ерекше мәнге ие. Әрбір еңбек тапсырмасы баланың қызығушылығын оятып, оны белсенді әрекетке жетелеуі тиіс.

Еңбек тәрбиесінде мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас та маңызды рөл атқарады. Мұғалім оқушыны бақылаушы емес, бағыттаушы, қолдаушы ретінде көрінуі қажет. Баланың еңбегін бағалауда әділдік

пен жылы қарым-қатынас сақталса, оқушы өз еңбегін мақтанышпен қабылдайды. Бұл оның ішкі мотивациясын күшейтіп, еңбекке деген тұрақты қызығушылық қалыптастырады.

Бастауыш сыныпта еңбекке баулу үдерісінің табысты болуы ата-аналардың қолдауына да байланысты. Мұғалім ата-аналармен бірлесе отырып, баланың үйдегі еңбек әрекеттерін де дұрыс ұйымдастыруға бағыт-бағдар беруі тиіс. Үй мен мектептегі талаптардың бірізділігі баланың еңбекке деген көзқарасын нығайтады. Осылайша еңбек тәрбиесі баланың өмірінің ажырамас бөлігіне айналады.

Қазіргі білім беру жүйесінде еңбек тәрбиесін жаңаша ұйымдастыру қажеттілігі туындап отыр. Дәстүрлі әдістерді сақтай отырып, заманауи педагогикалық тәсілдерді қолдану арқылы еңбекке баулудың тиімділігін арттыруға болады. Алайда қандай жаңашылдық енгізілсе де, оның түпкі мақсаты – баланың тұлғалық дамуы екенін мұғалім әрдайым естен шығармауы тиіс.

Қорытындылай келе, оқушыларды еңбекке баулуда бастауыш сынып мұғалімінің міндеті өте ауқымды әрі жауапты екені анық. Мұғалім еңбек тәрбиесін дұрыс ұйымдастыру арқылы оқушылардың бойында еңбексүйгіштік, жауапкершілік, ұқыптылық, табандылық, өз еңбегін бағалау сияқты маңызды қасиеттерді қалыптастырады. Бұл қасиеттер оқушының тек мектептегі ғана емес, бүкіл өміріндегі жетістіктерінің негізі болады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі еңбек тәрбиесін оқу-тәрбие үдерісінің басты бағыттарының бірі ретінде қарастырып, оған ерекше мән беруі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер.

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы.

ҚР бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.

Әл-Фараби. Тәрбие туралы ойлар.

Сухомлинский В.А. Баланы тәрбиелеу туралы.

Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика.

Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші.

Ұзақбаева С. Еңбек тәрбиесінің негіздері.

Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасы.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК – ӨМІРЛІК DAҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТАТЫН ПӘН

Сайдалиева Дилноза Улугбековна

Түркістан облысының білім басқармасының

Сайрам ауданының білім бөлімінің

"№42 Фуркат атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық

мемлекеттік мекемесінің

көркем еңбек пәні мұғалімі

Аннотация.

Бұл мақалада көркем еңбек пәнінің білім беру жүйесіндегі орны мен маңызы, оның оқушылардың өмірлік дағдыларын қалыптастырудағы рөлі жан-жақты қарастырылады.

Көркем еңбек пәні арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттері, еңбекке баулу, функционалдық сауаттылық, практикалық ойлау, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға құрмет сезімі дамитыны ғылыми-теориялық тұрғыда негізделеді. Сонымен қатар пәннің тұлға қалыптастырудағы тәрбиелік әлеуеті, қазіргі қоғам талаптарына сай өмірлік дағдыларды дамытудағы мүмкіндіктері талданады. Мақалада көркем еңбек пәнінің мазмұны мен оны оқыту үдерісінің оқушының жеке дамуына ықпалы педагогикалық тұрғыда сипатталады.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің басты мақсаты – тек теориялық біліммен қаруланған емес, өмірде өз орнын таба алатын, алған білімін тәжірибеде қолдануға қабілетті, еңбекке икемді, шығармашыл тұлға қалыптастыру болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда мектептегі әрбір пәннің мазмұны мен оқыту тәсілдері оқушының өмірлік дағдыларын дамытуға бағытталуы тиіс. Сол пәндердің ішінде көркем еңбек пәні ерекше орын алады, себебі бұл пән тікелей практикалық әрекетке, қол еңбегіне, шығармашылық ізденіске негізделген. Көркем еңбек сабағында оқушы тек белгілі бір бұйым жасауды ғана үйреніп қоймай, өз еңбегінің нәтижесін көруге, жоспарлауға, жауапкершілік алуға, қателігін түзетуге, өз идеясын іске асыруға мүмкіндік алады. Бұл үдеріс оқушының өмірде аса қажет болатын дағдыларды табиғи түрде меңгеруіне жағдай жасайды.

Көркем еңбек пәнінің басты ерекшелігі – оның өмірмен тікелей байланыстылығында. Сабақ барысында орындалатын тапсырмалар күнделікті тұрмыста кездесетін мәселелермен сабақтас келеді. Мысалы, бұйым жасау, материалды таңдау, құралдармен жұмыс істеу, қауіпсіздік ережелерін сақтау сияқты әрекеттер оқушыны нақты өмірге бейімдейді. Бұл өз кезегінде оқушының практикалық ойлау қабілетін дамытып, кез келген жағдайда шешім қабылдай білу дағдысын қалыптастырады. Өмірлік дағдылар дегеніміз – адамның күнделікті өмірде, әлеуметтік ортада, кәсіби қызметте табысты болуы үшін қажет болатын дағдылар жиынтығы. Көркем еңбек пәні осы дағдылардың негізін мектеп қабырғасында қалыптастыруға ықпал етеді.

Оқушылардың қол еңбегі арқылы жұмыс істеуі олардың ұсақ моторикасын, көз бен қолдың үйлесімділігін дамытады. Бұл тек физиологиялық даму үшін ғана емес, сонымен қатар ойлау қабілетінің, зейінінің,

шыдамдылықтың қалыптасуына әсер етеді. Көркем еңбек сабағында белгілі бір бұйымды жасау барысында оқушы жұмысты бастан-аяқ жоспарлап, оның кезеңдерін ретімен орындауға үйренеді. Бұл жоспарлау дағдысы кейін басқа пәндерде, тіпті өмірдің кез келген саласында аса маңызды рөл атқарады. Оқушы өз іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарап, бастаған жұмысын аяқтауға дағдыланады. Мұндай қасиеттер еңбек нарығында да, әлеуметтік өмірде де жоғары бағаланады.

Көркем еңбек пәні оқушының шығармашылық әлеуетін ашуға кең мүмкіндік береді. Әр бала өзіндік ойымен, қиялымен ерекшеленеді, ал бұл пән сол ерекшелікті дамытуға бағытталған. Шығармашылық тапсырмалар орындау барысында оқушы стандартты емес ойлауға, жаңашыл шешімдер табуға үйренеді. Бұл – қазіргі заман адамы үшін аса маңызды өмірлік дағдылардың бірі. Себебі бүгінгі қоғамда тек дайын үлгіні қайталау емес, жаңа идея ұсыну, мәселені өзгеше қырынан қарастыру талап етіледі. Көркем еңбек сабағында оқушы өз ойын еркін білдіріп, оны материалдық формада жүзеге асыру арқылы өзіне деген сенімділігін арттырады.

Сонымен қатар көркем еңбек пәні еңбек мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Оқушылар еңбек құралдарын ұқыпты пайдалануға, жұмыс орнын таза ұстауға, қауіпсіздік ережелерін сақтауға үйренеді. Бұл дағдылар баланың күнделікті өмірінде тәртіпті, жинақы болуына ықпал етеді. Еңбекке баулу – тек жұмыс істеуге үйрету ғана емес, еңбектің қадірін түсінуге, өзгенің еңбегін бағалауға тәрбиелеу. Осы тұрғыдан алғанда көркем еңбек сабағы тәрбиелік мәні зор пән болып табылады.

Көркем еңбек пәні арқылы оқушылардың коммуникативтік дағдылары да дамиды. Сабақ барысында топтық жұмыстар, бірлескен жобалар, өзара пікір алмасу жүзеге асады. Мұндай жұмыстар оқушыларды бір-бірімен тіл табыса білуге, өз ойын нақты жеткізуге, өзгенің пікірін тыңдауға үйретеді. Бұл дағдылар кейінгі өмірде, әсіресе кәсіби ортада аса қажет. Оқушы өз идеясын қорғап, нәтижесін таныстыру арқылы көпшілік алдында сөйлеу, өзіне сенімді болу қабілетін дамытады. Осылайша көркем еңбек пәні тек қолмен жұмыс істеу дағдысын ғана емес, әлеуметтік дағдыларды да қалыптастырады.

Өмірлік дағдылардың тағы бір маңызды қыры – мәселені шешу қабілеті. Көркем еңбек сабағында оқушы белгілі бір қиындықтарға тап болуы мүмкін: материал жетіспеуі, жоспардың іске аспауы, бұйымның ойдағыдай шықпауы. Осындай жағдайларда оқушы балама жол іздеп, мәселені шешуге тырысады. Бұл – өмірде жиі кездесетін жағдайларға дайындықтың бір түрі. Оқушы қиындықты жеңу арқылы табандылыққа, төзімділікке үйренеді. Бұл қасиеттер оның болашақ өмірінде кездесетін түрлі сынақтарға қарсы тұруына көмектеседі.

Көркем еңбек пәнінің мазмұнында ұлттық мәдениет пен дәстүрлі қолөнер элементтері де кеңінен қамтылады. Бұл оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға, ата-баба мұрасына құрметпен қарауға тәрбиелейді. Ұлттық қолөнер бұйымдарын жасау барысында оқушы тек техникалық дағдыларды ғана емес, ұлттық құндылықтардың мәнін де түсінеді. Бұл оның рухани дамуына, өзін белгілі бір ұлттың өкілі ретінде сезінуіне ықпал етеді. Өмірлік дағдылардың ішінде рухани тұрақтылық пен құндылықтарға адалдық та маңызды орын алады, ал көркем еңбек пәні осы бағытта да үлкен мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылық ұғымы ерекше мәнге ие болып отыр. Функционалдық сауаттылық – алған білімді өмірде қолдана білу қабілеті. Көркем еңбек пәні бұл ұғыммен тікелей байланысты, себебі сабақта алынған білім мен дағдылар бірден тәжірибеде қолданылады. Оқушы материалдардың қасиетін, құралдардың қызметін, технологиялық үдерістерді меңгере отырып, оларды нақты өмірлік жағдайда пайдалана алады. Бұл пән оқушыны теория мен практиканы ұштастыруға үйретеді.

Осылайша көркем еңбек пәні оқушылардың өмірлік дағдыларын кешенді түрде дамытатын маңызды пәндердің бірі болып табылады. Ол оқушының тұлғалық, шығармашылық, әлеуметтік және еңбек дағдыларын қалыптастырып, болашақ өмірге бейімдейді. Көркем еңбек сабағында қалыптасқан дағдылар тек мектеп қабырғасында ғана емес, өмір бойы қажет болатын құндылықтарға айналады.

Көркем еңбек пәнінің өмірлік дағдыларды дамытудағы маңызын қарастырғанда, оның оқушының жеке тұлғалық дамуына тигізетін ықпалын ерекше атап өткен жөн. Бұл пән оқушының өз-өзіне деген сенімін қалыптастырып, дербестікке тәрбиелейді. Сабақ барысында әрбір оқушы өз мүмкіндігіне қарай жұмыс істеп, өз еңбегінің нәтижесін көреді. Бір бұйымды жасау үшін оқушы бірнеше рет қателесуі мүмкін, алайда сол қателіктерді түзету арқылы ол табандылық пен шыдамдылыққа үйренеді. Өмірде де адам түрлі сәтсіздіктерге тап болатыны белгілі, ал көркем еңбек сабағында қалыптасқан бұл қасиеттер оқушының болашақта қиындықтарға мойымай, алға ұмтылуына негіз болады.

Көркем еңбек пәні оқушылардың өзін-өзі ұйымдастыру дағдысын дамытуға да ықпал етеді. Сабақ барысында жұмыс орнын дайындау, қажетті құралдарды іріктеу, уақытты тиімді пайдалану сияқты әрекеттер жүзеге асады. Бұл оқушының тәртіптілікке, жинақылыққа үйренуіне көмектеседі. Уақытты жоспарлау және белгіленген мерзімде жұмысты аяқтау – қазіргі қоғамда аса қажет өмірлік дағдылардың бірі. Көркем еңбек сабағында әр тапсырманың белгілі бір уақыты болады, сол уақыт шеңберінде нәтижеге қол жеткізу оқушыны жауапкершілікке тәрбиелейді.

Сонымен қатар бұл пән оқушылардың еңбекке деген оң көзқарасын қалыптастырады. Қолмен жасалған бұйымның артында қаншама еңбек жатқанын түсінген бала еңбектің қадірін терең сезінеді. Бұл өз кезегінде өзгенің еңбегін бағалауға, еңбек адамдарына құрметпен қарауға үйретеді. Қазіргі таңда кейбір оқушылар дайын өнімге үйреніп қалғандықтан, еңбектің мәнін жете түсіне бермейді. Ал көркем еңбек сабағы арқылы олар еңбектің нәтижесі тек күш-жігер мен төзімділіктің арқасында келетінін ұғынады. Бұл – тұлға тәрбиесіндегі маңызды аспектілердің бірі.

Көркем еңбек пәні оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытумен қатар, эстетикалық талғамын қалыптастырады. Әсемдік пен үйлесімділікті сезіне білу, түстерді дұрыс таңдау, форма мен мазмұнның бірлігін түсіну – бұлар тек өнер саласына ғана емес, күнделікті өмірге де қажет дағдылар. Эстетикалық талғамы дамыған адам қоршаған ортаға ұқыптылықпен қарап, өз өмірін де әдемілікке негіздеп құруға тырысады. Бұл тұрғыдан алғанда көркем еңбек пәні оқушының ішкі мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Өмірлік дағдылардың маңызды құрамдас бөлігі – экологиялық сауаттылық. Көркем еңбек сабағында оқушылар табиғи және жасанды материалдармен жұмыс істей отырып, олардың қасиеттерін, қоршаған ортаға әсерін түсінеді. Қалдық материалдарды қайта өңдеу, екінші өмір сыйлау сияқты тапсырмалар арқылы оқушылар ресурстарды үнемді пайдалануға үйренеді. Бұл қазіргі экологиялық мәселелер аясында аса маңызды. Табиғатқа жауапкершілікпен қарау, экологиялық мәдениетті қалыптастыру – бүгінгі мектептің басты міндеттерінің бірі, ал көркем еңбек пәні осы міндетті жүзеге асыруға үлкен үлес қосады.

Көркем еңбек пәні оқушылардың кәсіби бағдарлануына да ықпал етеді. Сабақ барысында түрлі еңбек түрлерімен, қолөнермен, дизайн элементтерімен танысу оқушының болашақ мамандық таңдауына әсер етуі мүмкін. Кейбір оқушылар өз қабілеттерін осы пән арқылы танып, шығармашылық немесе техникалық бағыттағы мамандықтарға қызығушылық танытады. Бұл – өмірлік маңызды шешімдердің бірі болып саналатын кәсіби таңдау үдерісіне мектептен бастап дайындықтың көрсеткіші. Көркем еңбек сабағында алған алғашқы тәжірибе оқушының болашақ жолын айқындауға септігін тигізеді.

Қазіргі білім беру кеңістігінде өмірлік дағдыларды дамытуға бағытталған оқыту әдістері кеңінен қолданыла бастады. Осы тұрғыдан алғанда көркем еңбек пәні жобалық және практикалық оқытуға негізделген пән ретінде ерекше маңызға ие. Жоба жасау барысында оқушы белгілі бір мақсат қояды, сол мақсатқа жету үшін жоспар құрып, оны жүзеге асырады. Бұл үдеріс оқушының зерттеушілік қабілетін, аналитикалық ойлауын, өз бетімен шешім қабылдау дағдысын дамытады. Жобаның нәтижесін қорғау барысында оқушы өз еңбегін бағалап, жетістігі мен кемшілігін саралай алады.

Көркем еңбек сабағында оқушылардың қауіпсіздік дағдылары да қалыптасады. Құралдармен жұмыс істеу барысында қауіпсіздік ережелерін сақтау – өмірде де маңызды дағды. Бұл оқушыны өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауға, сақтық шараларын ұстануға үйретеді. Қауіпсіздік мәдениеті ерте жастан қалыптасса, ол адамның бүкіл өмірінде сақталады. Осы тұрғыдан көркем еңбек пәнінің тәрбиелік мәні зор.

Көркем еңбек пәнінің тағы бір артықшылығы – инклюзивті білім беру жағдайында әрбір оқушының мүмкіндігіне қарай жұмыс істеуіне жағдай жасайтыны. Әр оқушы өз қабілетіне сай тапсырма орындап, жетістікке жете алады. Бұл өзіне деген сенімділікті арттырып, өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуге мүмкіндік береді. Өмірлік дағдылардың ішінде өзін бағалау, өз орнын табу да маңызды рөл атқарады, ал көркем еңбек пәні осы қасиеттерді дамытуға ықпал етеді.

Осылайша көркем еңбек пәні оқушының жан-жақты дамуына әсер ететін, өмірлік дағдыларды табиғи әрі тиімді жолмен қалыптастыратын пән болып табылады. Оның мазмұны оқушыны тек бүгінгі күнге емес, болашақ өмірге де дайындайды. Көркем еңбек сабағында қалыптасқан еңбекке, шығармашылыққа, жауапкершілікке деген көзқарас оқушының бүкіл өмірлік ұстанымына айналады.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, еңбек нарығындағы бәсекелестіктің артуы, технологиялардың қарқынды дамуы мектеп түлегінен тек академиялық білімді ғана емес, сонымен қатар өмірлік дағдылардың кең ауқымын меңгеруді талап етеді. Осындай жағдайда көркем еңбек пәнінің білім беру жүйесіндегі маңызы одан әрі арта түсуде. Бұл пән оқушыларды нақты өмірге дайындап, олардың алған білімін іс жүзінде қолдана білуіне мүмкіндік береді. Көркем еңбек сабағы – оқушының тек қолымен жұмыс істейтін пәні ғана емес, ол ойлау, жоспарлау, талдау, бағалау сияқты күрделі үдерістерді қамтитын жан-жақты дамытушы пән болып табылады.

Көркем еңбек пәні арқылы оқушыда дербестік пен бастамашылдық қалыптасады. Әр тапсырмада оқушы өз таңдауын жасап, белгілі бір шешім қабылдайды. Бұл шешімдердің нәтижесі бірден көрініс табатындықтан, оқушы өз әрекетінің салдарын түсініп, жауапкершілік алуға үйренеді. Мұндай тәжірибе оның болашақ өмірінде маңызды рөл атқарады, себебі өмірде де адам өз таңдауы үшін жауап беруі тиіс. Осы тұрғыдан алғанда көркем еңбек сабағы оқушыны саналы өмір сүруге бейімдейді.

Көркем еңбек пәнінің өмірлік дағдыларды дамытудағы тиімділігі оның үздіксіз практикалық бағытта құрылуымен байланысты. Сабақ барысында оқушы тек тыңдаушы емес, белсенді әрекет етуші тұлға ретінде көрінеді. Ол өз еңбегін жоспарлап, орындап, нәтижесін бағалайды. Бұл әрекеттердің барлығы өмірде кездесетін үдерістермен ұқсас. Сондықтан көркем еңбек сабағында қалыптасқан дағдылар оқушы үшін жасанды емес, табиғи әрі өміршен болып табылады. Мұндай дағдылар уақыт өте келе оқушының мінез-құлқына, дүниетанымына, өмірлік ұстанымына айналады.

Көркем еңбек пәні оқушылардың эмоционалдық дамуына да оң әсер етеді. Шығармашылықпен айналысу, өз қолымен бір нәрсе жасау оқушының ішкі күйзелісін азайтып, психологиялық жайылықты қамтамасыз етеді. Өз еңбегінің нәтижесін көрген бала қуаныш сезімін бастан кешіреді, бұл оның өзіне деген сенімін арттырады. Өмірлік дағдылардың ішінде эмоцияны басқару, күйзеліске төтеп беру қабілеті де маңызды, ал көркем еңбек сабағы осы қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді.

Сонымен бірге көркем еңбек пәні оқушыларды қоғамдағы түрлі рөлдерге дайындайды. Сабақтағы бірлескен жұмыстар, өзара көмек, ортақ нәтижеге жету әрекеттері оқушыны әлеуметтік қарым-қатынасқа үйретеді. Ол өзгені тыңдауды, келісімге келуді, ортақ шешім қабылдауды меңгереді. Бұл дағдылар кез келген ұжымда,

отбасында, қоғамда өмір сүру үшін қажет. Көркем еңбек сабағында қалыптасқан ұжымдық жұмыс тәжірибесі оқушының болашақтағы әлеуметтік бейімделуін жеңілдетеді.

Көркем еңбек пәнінің мазмұнында еңбекке баулу мен ұлттық құндылықтарды дәріптеу өзара тығыз байланыста жүзеге асады. Ұлттық қолөнер элементтерін меңгеру арқылы оқушы өз халқының мәдени мұрасымен танысып қана қоймай, сол мұраны сақтаудың маңызын түсінеді. Бұл оның рухани дамуына, ұлттық болмысының қалыптасуына әсер етеді. Рухани құндылықтарға сүйенген тұлға өмірде өз жолын адаспай таба алады, сондықтан бұл да көркем еңбек пәні қалыптастыратын маңызды өмірлік дағдылардың бірі болып табылады.

Қазіргі мектеп жағдайында көркем еңбек пәнін оқытуда мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, бағыттаушы, кеңесші, шабыттандырушы тұлға ретінде көрінеді. Мұғалім оқушының қабілетін дер кезінде байқап, оны дамытуға жағдай жасауы тиіс. Оқушының әрбір жетістігін қолдау, қателігін дұрыс бағытта түзету – оның өмірлік дағдыларының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда көркем еңбек пәні мұғалімінің кәсіби шеберлігі мен педагогикалық көзқарасы үлкен маңызға ие.

Қорытындылай келе, көркем еңбек пәні – оқушылардың өмірлік дағдыларын дамытатын маңызды әрі көпқырлы пән. Ол оқушының еңбекке, шығармашылыққа, жауапкершілікке, дербестікке деген көзқарасын қалыптастырады. Көркем еңбек сабағында меңгерілген дағдылар оқушының болашақ өмірінде, кәсіби қызметінде, әлеуметтік ортада табысты болуына негіз қалайды. Сондықтан бұл пәнді тек қосымша немесе екінші дәрежелі пән ретінде қарастыруға болмайды. Көркем еңбек – тұлға қалыптастырудың, өмірге бейімдеудің, саналы азамат тәрбиелеудің тиімді құралы. Осы пән арқылы оқушы өмірге қажетті ең маңызды дағдыларды мектеп қабырғасында меңгереді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
2. Жаңартылған білім мазмұны аясындағы оқу бағдарламалары.
3. Педагогика және психология негіздері. Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне арналған әдістемелік құралдар.
4. Еңбекке баулу және көркем еңбек пәнін оқытудың әдістемесі.
5. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға арналған әдістемелік нұсқаулар.

ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРМЕН ЖЕКЕ ЖҰМЫС ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГ-АССИСТЕНТТІҢ РӨЛІ

Кабамбаева Динара Токтарбековна
*Шығыс Қазақстан Облысы Білім Басқармасы
Өскемен қаласы Бойынша Білім Бөлімінің
«№42 Орта Мектебі» Комуналдық Мемлекеттік Мекемесі
Шағын орталық педагог- ассистенті*

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар мектеп жасына дейінгі балалармен жеке жұмыс ұйымдастырудағы педагог-ассистенттің рөлі жан-жақты қарастырылады. Қазіргі инклюзивті білім беру жүйесінде педагог-ассистенттің қызметі ерекше балалардың психологиялық, әлеуметтік және танымдық дамуын қолдауда маңызды орын алады. Мақалада педагог-ассистенттің негізгі міндеттері, жеке жұмыс жүргізудегі әдіс-тәсілдері, баланың даму ерекшеліктерін ескере отырып жұмыс ұйымдастыру жолдары сипатталады. Сонымен қатар педагог-ассистенттің тәрбиешімен, дефектологпен, логопедпен және ата-анамен бірлескен әрекетінің маңыздылығы ашып көрсетіледі. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың әлеуметтенуіне, дербестігінің қалыптасуына және мектепке даярлығына педагог-ассистенттің қосатын үлесі ғылыми-тәжірибелік тұрғыда талданады.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамыту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қоғамға бейімдеу, олардың әлеуетін толық ашу және сапалы білім алуға тең мүмкіндік жасау мектепке дейінгі ұйымдардан бастап жүйелі түрде жүзеге асырылуы тиіс. Осы тұрғыда шағын орталықтар мен мектепке дейінгі ұйымдарда педагог-ассистенттің қызметі ерекше маңызға ие. Педагог-ассистент – ерекше қажеттіліктері бар баланың күнделікті оқу-тәрбие процесіне толыққанды қатысуына жағдай жасайтын, оның жеке мүмкіндіктерін ескеріп қолдау көрсететін маман.

Мектеп жасына дейінгі кезең – баланың тұлғалық дамуының, мінез-құлқының, қарым-қатынас дағдыларының қалыптасатын ең жауапты кезеңі. Ал ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін бұл кезең қосымша қолдау мен арнайы ұйымдастырылған көмекті қажет етеді. Мұндай балалардың даму қарқыны,

қабылдау ерекшелігі, эмоциялық жай-күйі мен мінез-құлқы әртүрлі болады. Сондықтан педагог-ассистенттің негізгі рөлі – баланың жеке даму ерекшелігін терең түсініп, соған сәйкес жеке жұмыс ұйымдастыру.

Жеке жұмыс – ерекше қажеттіліктері бар балалармен жүргізілетін педагогикалық қолдаудың ең тиімді формаларының бірі. Бұл жұмыс барысында баланың танымдық қабілеті, сөйлеу тілі, ұсақ және ірі моторикасы, өзін-өзі күту дағдылары, эмоциялық-ерік саласы дамытылады. Педагог-ассистент жеке жұмысты ұйымдастыру кезінде баланың диагнозына ғана сүйенбей, оның нақты мүмкіндіктерін, қызығушылықтарын, әлсіз және күшті тұстарын ескеруі қажет. Әрбір бала – қайталанбас тұлға, сондықтан оған қолданылатын әдіс-тәсілдер де дара болуы тиіс.

Педагог-ассистенттің ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмысындағы маңызды бағыттардың бірі – баланың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және психологиялық жайлылығын сақтау. Көптеген ерекше балалар жаңа ортаға бейімделуде қиындықтарға тап болады, кейде мазасыздық, қорқыныш, агрессия немесе тұйықтық байқалады. Осындай жағдайларда педагог-ассистент баламен сенімді қарым-қатынас орнатып, оның өзін қауіпсіз сезінуіне жағдай жасауы тиіс. Баланың эмоциялық тұрақтылығы қалыптаспайынша, тиімді жеке жұмыс жүргізу мүмкін емес.

Жеке жұмыс барысында педагог-ассистент баланың күн тәртібін сақтауға, оқу іс-әрекетіне біртіндеп тартуға көмектеседі. Ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін тапсырмаларды орындау уақыты, жұмыс қарқыны мен көлемі өзгеше болуы мүмкін. Педагог-ассистент баланың шаршауын, назардың тұрақсыздығын ескеріп, жұмысты үзілістермен, ойын элементтері арқылы ұйымдастырады. Бұл баланың қызығушылығын арттырып, оқу әрекетіне жағымды көзқарас қалыптастырады.

Сонымен қатар педагог-ассистенттің жеке жұмыс ұйымдастырудағы тағы бір маңызды міндеті – баланың дербестігін дамыту. Көп жағдайда ерекше қажеттіліктері бар балаларға шамадан тыс көмек көрсетіліп, олардың өз бетінше әрекет етуіне мүмкіндік берілмей жатады. Педагог-ассистент көмек пен бақылаудың тепе-теңдігін сақтай отырып, баланың өздігінен әрекет жасауына жағдай туғызуы тиіс. Мысалы, киіну, тамақтану, ойыншықтарды жинау, қарапайым тапсырмаларды орындау барысында балаға бағыт-бағдар беріп, бірақ оның орнына істеп бермеу – маңызды педагогикалық ұстаным.

Жеке жұмыс барысында педагог-ассистент баланың сөйлеу тілін дамытуға да ерекше назар аударады. Сөйлеу тілінде кемшілігі бар балалармен күнделікті қарым-қатынас, сөздік қорын байыту, қарапайым сұрақтарға жауап беру, нұсқауларды түсіну және орындау дағдылары қалыптастырылады. Педагог-ассистент логопедтің ұсынымдарына сүйене отырып, баламен тілдік жаттығуларды жүйелі түрде жүргізеді. Бұл жұмыс баланың қарым-қатынас жасау мүмкіндігін кеңейтіп, өз ойын жеткізуге көмектеседі.

Ерекше қажеттіліктері бар мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтенуінде педагог-ассистенттің рөлі өте маңызды. Жеке жұмыс тек баламен жеке қалу емес, оны топ ішіндегі өзара әрекетке дайындау құралы ретінде де қарастырылады. Педагог-ассистент баланы құрдастарымен ойынға қатысуға, кезек күтуге, қарапайым ережелерді сақтауға үйретеді. Алғашқы кезде бұл әрекеттер жеке қолдаумен жүзеге асырылып, біртіндеп баланың өздігінен қатысуына жағдай жасалады.

Педагог-ассистенттің кәсіби қызметінде ата-анамен жұмыс та маңызды орын алады. Ерекше қажеттіліктері бар баланың дамуы тек балабақшада ғана емес, отбасында да жалғасуы тиіс. Педагог-ассистент ата-аналарға баламен үй жағдайында қалай жұмыс істеу керектігі жөнінде кеңес беріп, бірлескен әрекеттердің тиімділігін арттырады. Ата-ана мен педагог-ассистент арасындағы сенімді қарым-қатынас баланың даму нәтижесіне тікелей әсер етеді.

Осылайша, ерекше қажеттіліктері бар мектеп жасына дейінгі балалармен жеке жұмыс ұйымдастыру педагог-ассистенттен жоғары жауапкершілікті, кәсіби біліктілікті және шыдамдылықты талап етеді. Оның күнделікті еңбегі баланың дамуына, қоғамға бейімделуіне және болашақта білім алуына берік негіз қалайды.

Ерекше қажеттіліктері бар мектеп жасына дейінгі балалармен жеке жұмыс жүргізуде педагог-ассистенттің кәсіби құзыреттілігі шешуші рөл атқарады. Педагог-ассистент баланың даму ерекшеліктерін түсіну үшін арнайы педагогика, психология, дефектология салалары бойынша базалық білімге ие болуы қажет. Бұл білімдер баланың мінез-құлқын дұрыс түсінуге, қиындықтардың себебін анықтауға және тиімді қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Әрбір ерекше балада даму бұзылыстарының көрінісі әртүрлі болуы мүмкін, сондықтан педагог-ассистент стандартты тәсілдермен шектелмей, жағдайға бейімделе білуі тиіс.

Жеке жұмыс ұйымдастыру барысында педагог-ассистент баланың күнделікті оқу-тәрбие процесіндегі белсенділігін арттыруға бағытталған жұмыстарды жүйелі түрде жүргізеді. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың көпшілігі жаңа тапсырмалардан қорқады немесе өзіне сенімсіз болады. Мұндай жағдайда педагог-ассистент баланы мадақтау, қолдау көрсету, жетістігін байқап, дер кезінде оң бағалау арқылы оның өзіне деген сенімін қалыптастырады. Кішкентай жетістіктің өзі баланың алға жылжуына үлкен мотивация береді.

Педагог-ассистент жеке жұмыс кезінде баланың танымдық процестерін дамытуға ерекше назар аударады. Назардың тұрақсыздығы, есте сақтау қабілетінің әлсіздігі, ойлау әрекетінің баяулығы ерекше қажеттіліктері бар балаларда жиі кездеседі. Осыған байланысты тапсырмалар қысқа, түсінікті және көрнекі түрде беріледі. Педагог-ассистент көрнекі құралдарды, ойын элементтерін, суреттер мен заттық әрекеттерді кеңінен қолдана отырып, баланың қызығушылығын сақтауға тырысады. Бұл тәсілдер баланың оқу материалын жеңіл қабылдауына ықпал етеді.

Жеке жұмыс барысында педагог-ассистент баланың мінез-құлқын түзетуге де ықпал етеді. Кейбір балаларда агрессия, қырсықтық, жылауықтық немесе керісінше тұйықтық байқалуы мүмкін. Мұндай мінез-құлық ерекшеліктері баланың ішкі күйзелісінен, өз ойын жеткізе алмауынан немесе қоршаған ортаны түсінбеуінен

туындайды. Педагог-ассистент баламен сабырлы, түсіністікпен қарым-қатынас орнатып, оның эмоциясын сөзбен білдіруге үйретеді. Бұл баланың эмоционалдық дамуына оң әсер етеді.

Ерекше қажеттіліктері бар балалармен жеке жұмыс ұйымдастыруда педагог-ассистенттің тәрбиешімен және басқа да мамандармен бірлескен әрекеті өте маңызды. Тәрбиеші, логопед, дефектолог, психологпен бірлесе отырып жасалған жұмыс жоспары баланың дамуында жүйелілік пен сабақтастықты қамтамасыз етеді. Педагог-ассистент мамандардың ұсынымдарын күнделікті жұмыс барысында жүзеге асырып, баланың жетістіктері мен қиындықтары туралы кері байланыс береді. Бұл командалық жұмыс баланың даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді.

Жеке жұмыс тек оқу іс-әрекетімен шектелмей, баланың тұрмыстық дағдыларын қалыптастыруды да қамтиды. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың кейбірі қарапайым гигиеналық дағдыларды, өзін-өзі күту әрекеттерін орындауда қиналады. Педагог-ассистент баланы жуыну, киіну, тамақтану кезінде біртіндеп үйретіп, әр әрекетті бірнеше рет қайталау арқылы бекітеді. Бұл жұмыстар баланың дербестігін арттырып, болашақта мектепке бейімделуін жеңілдетеді.

Сонымен қатар педагог-ассистент жеке жұмыс барысында баланың ойын әрекетіне де баса назар аударады. Ойын – мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі іс-әрекеті болып табылады. Ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін ойын тек көңіл көтеру ғана емес, дамытушы және түзетуші құрал ретінде қарастырылады. Педагог-ассистент ойын арқылы баланың қарым-қатынас дағдыларын, қиялын, ойлауын және эмоциялық жағдайын дамытады. Бірлескен ойындар арқылы бала ережелерді сақтауды, кезек күтуді және серіктеспен әрекет етуді үйренеді.

Педагог-ассистенттің жеке жұмысындағы тағы бір маңызды аспект – баланың шаршау деңгейін бақылау. Ерекше қажеттіліктері бар балалар тез шаршап, оқу әрекетіне деген қызығушылығын жоғалтуы мүмкін. Сондықтан педагог-ассистент жұмысты баланың мүмкіндігіне қарай жоспарлап, қажет кезде үзіліс жасап, тынығу жаттығуларын қолданады. Бұл баланың денсаулығын сақтауға және жұмыс тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Жеке жұмыс барысында педагог-ассистент ата-анамен тығыз байланыс орнатуы тиіс. Баланың үйдегі мінез-құлқы мен балабақшадағы әрекеті арасында айырмашылық болуы мүмкін. Педагог-ассистент ата-анадан алынған ақпаратты ескере отырып, жеке жұмысты тиімді жоспарлайды. Сонымен қатар ата-аналарға баланың жетістіктері туралы хабарлап, үй жағдайында қолдануға болатын қарапайым жаттығулар мен әдістерді ұсынады. Бұл ата-ананың педагогикалық процеске белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Осылайша, педагог-ассистенттің ерекше қажеттіліктері бар мектеп жасына дейінгі балалармен жеке жұмыс ұйымдастырудағы қызметі көпқырлы және күрделі процесс болып табылады. Бұл жұмыс тек білім берумен шектелмей, баланың тұлғалық дамуына, әлеуметтік бейімделуіне және психологиялық қолдауына бағытталған жүйелі әрекеттерді қамтиды. Педагог-ассистенттің кәсіби шеберлігі мен адамгершілік қасиеттері баланың дамуына тікелей ықпал етеді.

Ерекше қажеттіліктері бар мектеп жасына дейінгі балалармен жеке жұмыс ұйымдастыру барысында педагог-ассистенттің кәсіби қызметі баланың мектепке даярлығын қалыптастыруда ерекше маңызға ие. Мектепке дейінгі кезеңде қалыптасқан дағдылар мен білімдер баланың болашақта оқу процесіне бейімделуінің негізі болып табылады. Педагог-ассистент жеке жұмыс арқылы баланың оқу әрекетіне қызығушылығын оятып, қарапайым нұсқауларды орындауға, тапсырмаларды соңына дейін жеткізуге үйретеді. Бұл дағдылар баланың мектеп жағдайында өзін сенімді сезінуіне көмектеседі.

Жеке жұмыс ұйымдастыруда педагог-ассистент баланың дамуындағы оң өзгерістерді тұрақты түрде бақылап, оның жетістіктерін тіркеп отырады. Баланың әрбір алға басқан қадамы – үлкен еңбек пен жүйелі жұмыстың нәтижесі. Педагог-ассистент баланың мүмкіндіктерін асыра бағаламай, бірақ оның әлеуетіне сенім білдіру арқылы дамудың оң динамикасын қамтамасыз етеді. Мұндай көзқарас баланың өзіне деген сенімін арттырып, оқу-тәрбие процесіне белсенді қатысуына ықпал етеді.

Педагог-ассистенттің ерекше қажеттіліктері бар балалармен жеке жұмыс жүргізудегі тағы бір маңызды міндеті – баланың әлеуметтік ортада өзін дұрыс ұстауына жағдай жасау. Жеке жұмыс барысында қалыптасқан дағдылар біртіндеп топтық іс-әрекетке көшіріледі. Педагог-ассистент баланың құрдастарымен қарым-қатынас орнатуына көмектесіп, келіспеушіліктерді бейбіт жолмен шешуге үйретеді. Бұл жұмыстар баланың қоғамға бейімделуіне және әлеуметтік рөлдерді меңгеруіне ықпал етеді.

Ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс барысында педагог-ассистенттің адамгершілік ұстанымы мен сабырлылығы ерекше маңызға ие. Мұндай балалар кейде өз эмоциясын бақылауда қиындықтарға тап болады, сондықтан педагог-ассистент әрдайым түсіністік танытып, баланы жазалау емес, қолдау арқылы тәрбиелеуі тиіс. Баланың әрбір әрекетіне құрметпен қарау, оның пікірін тыңдау және сезімін қабылдау педагог-ассистент жұмысының басты қағидаларының бірі болуы қажет.

Педагог-ассистенттің кәсіби дамуы да ерекше назарды талап етеді. Инклюзивті білім беру саласы үнемі жаңарып, жаңа әдіс-тәсілдер енгізілуде. Сондықтан педагог-ассистент өз білімін жетілдіріп, тәжірибесін толықтырып отыруы тиіс. Семинарлар, курстар, тәжірибе алмасу алаңдары педагог-ассистенттің кәсіби шеберлігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыстың сапасын жақсартады.

Жеке жұмыс ұйымдастыру барысында педагог-ассистенттің қызметі тек педагогикалық емес, әлеуметтік және психологиялық қолдау көрсету функцияларын да қамтиды. Ол баланың күнделікті өміріндегі

қиындықтарды жеңуге көмектесіп, оның қоғамда өз орнын табуына ықпал етеді. Педагог-ассистенттің қолдауы арқылы бала өз мүмкіндіктерін танып, болашаққа сеніммен қарай бастайды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта айтқанда, ерекше қажеттіліктері бар мектеп жасына дейінгі балалармен жеке жұмыс ұйымдастырудағы педагог-ассистенттің рөлі аса маңызды және жауапты болып табылады. Педагог-ассистент баланың даму ерекшеліктерін ескере отырып, оның танымдық, әлеуметтік, эмоциялық және тұрмыстық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған жүйелі жұмыс жүргізеді. Жеке жұмыс арқылы баланың дербестігі артып, өзіне деген сенімі қалыптасады. Сонымен қатар педагог-ассистенттің тәрбиешімен, мамандармен және ата-анамен бірлескен әрекеті баланың дамуында оң нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Педагог-ассистенттің кәсіби біліктілігі мен адамгершілік қасиеттері ерекше қажеттіліктері бар балалардың сапалы білім алуына және қоғамға толыққанды бейімделуіне берік негіз қалайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық негіздері.
3. Назарова Н.М. Арнайы педагогика. – М.: Академия.
4. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Инклюзивті білім беру негіздері. – М.: Педагогика.
5. Выготский Л.С. Дефектология мәселелері. – М.: Педагогика.
6. Малофеев Н.Н. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту және тәрбиелеу.
7. Шевченко С.Г. Мектепке дейінгі арнайы педагогика.

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Каримова Алия Акылбековна

СКО, Айыртауский район

КГУ Лобановская средняя школа

заместитель директора по воспитательной работе

Аннотация.

В условиях глобализации, ускоренных социальных изменений и усиления информационного влияния проблема воспитания подрастающего поколения приобретает особую значимость. Современная система образования все чаще сталкивается с вызовами, связанными с утратой духовных ориентиров, ослаблением нравственных ценностей и снижением роли традиционной культуры в жизни молодежи. В этой связи формирование системы воспитания на основе национальных ценностей рассматривается как важнейшее условие сохранения культурной идентичности общества, обеспечения преемственности поколений и гармоничного развития личности. Национальные ценности выступают не только как историческое наследие народа, но и как действенный воспитательный ресурс, способный формировать у обучающихся чувство патриотизма, гражданской ответственности, уважения к родному языку, культуре, традициям и обычаям. Настоящая статья посвящена осмыслению теоретических и практических аспектов формирования системы воспитания на основе национальных ценностей в современных образовательных условиях, а также раскрытию роли школы, семьи и социокультурной среды в данном процессе.

Формирование системы воспитания на основе национальных ценностей является сложным и многогранным процессом, который затрагивает не только сферу образования, но и все общество в целом. Воспитание всегда было и остается важнейшей функцией любого государства, поскольку именно через него формируются мировоззрение, нравственные установки и жизненные ориентиры подрастающего поколения. В традиционном обществе воспитание естественным образом строилось на основе национальных обычаев, устоев и норм поведения, передаваемых из поколения в поколение. Однако в условиях современной цивилизации, характеризующейся интенсивными миграционными процессами, развитием цифровых технологий и культурной унификацией, данная преемственность нередко нарушается.

Национальные ценности представляют собой совокупность духовных, нравственных, культурных и социальных ориентиров, выработанных народом в ходе его исторического развития. К ним относятся уважение к старшим, почитание семьи, трудолюбие, ответственность, коллективизм, гуманизм, любовь к Родине, сохранение родного языка и традиций. Эти ценности формируют основу национального самосознания и играют ключевую роль в воспитании гармоничной личности. Воспитательная система, опирающаяся на национальные ценности, способствует не только развитию интеллектуальных способностей обучающихся, но и их духовно-нравственному становлению.

Современная школа все чаще рассматривается как пространство не только обучения, но и воспитания, где закладываются основы личности будущего гражданина. При этом важным становится не механическое

внедрение отдельных элементов национальной культуры в учебный процесс, а создание целостной системы воспитательной работы, пронизанной идеями национальных ценностей. Такая система предполагает осознанное и целенаправленное формирование у обучающихся устойчивых нравственных установок, чувства принадлежности к своему народу и ответственности за его будущее.

Одной из ключевых проблем современного воспитания является разрыв между традиционными ценностями и реалиями современной жизни. Молодежь, находясь под сильным влиянием глобальной массовой культуры, нередко утрачивает интерес к национальному наследию, воспринимая его как нечто устаревшее и неактуальное. В этой ситуации задача педагогов заключается в том, чтобы показать актуальность и жизненную значимость национальных ценностей, их способность служить опорой в условиях неопределенности и быстрых социальных изменений.

Формирование системы воспитания на основе национальных ценностей требует комплексного подхода, включающего содержательный, организационный и методический аспекты. Содержательный аспект предполагает наполнение воспитательной работы идеями национальной культуры, истории, традиций и обычаев. Организационный аспект связан с созданием условий для реализации воспитательных целей, включая школьную среду, внеклассную деятельность, взаимодействие с семьей и общественными институтами. Методический аспект охватывает выбор форм, методов и технологий воспитательной работы, способствующих эффективному усвоению национальных ценностей.

Особую роль в данном процессе играет личность педагога. Учитель выступает не только носителем знаний, но и образцом нравственного поведения, проводником национальных ценностей. Его личное отношение к культуре своего народа, уважение к традициям и искренний интерес к истории страны оказывают значительное влияние на воспитанников. Именно через личный пример педагога национальные ценности становятся живыми и значимыми для обучающихся.

Не менее важным фактором формирования системы воспитания является школьная среда. Атмосфера уважения, взаимопонимания и сотрудничества, основанная на традиционных нравственных нормах, способствует формированию у обучающихся позитивных моделей поведения. Оформление школьного пространства, проведение национальных праздников, участие в культурных мероприятиях, изучение родного языка и литературы — все это создает условия для естественного включения национальных ценностей в повседневную жизнь школы.

Следует отметить, что система воспитания на основе национальных ценностей не должна носить формальный или декларативный характер. Важно, чтобы воспитательная работа была направлена на формирование внутренней потребности личности следовать нравственным ориентирам, а не ограничивалась внешним соблюдением норм. Для этого необходимо использовать активные и интерактивные методы воспитания, способствующие осмыслению и личностному принятию ценностей.

Важным условием успешного формирования воспитательной системы является взаимодействие школы и семьи. Семья традиционно выступает первичной средой социализации ребенка, в которой закладываются основы нравственного поведения и отношения к миру. Если ценности, транслируемые в семье и школе, находятся в согласии, воспитательный эффект значительно усиливается. Поэтому педагогам необходимо выстраивать партнерские отношения с родителями, вовлекая их в совместную воспитательную деятельность.

Национальные ценности находят свое отражение не только в содержании воспитательной работы, но и в подходах к организации образовательного процесса. Уважение к личности ребенка, признание его индивидуальности, формирование ответственности и самостоятельности соответствуют традиционным гуманистическим идеалам, характерным для национальной педагогической культуры. Таким образом, воспитание на основе национальных ценностей не противоречит современным педагогическим концепциям, а, напротив, органично дополняет их.

В условиях многонационального и поликультурного общества особое значение приобретает воспитание уважения к культурному многообразию при сохранении собственной национальной идентичности. Формирование системы воспитания на основе национальных ценностей не означает изоляцию или противопоставление себя другим культурам. Напротив, осознание собственной культурной принадлежности способствует развитию толерантности и уважения к другим народам, формированию диалога культур.

Таким образом, на современном этапе развития образования формирование системы воспитания на основе национальных ценностей выступает как стратегическая задача, направленная на обеспечение духовной безопасности общества и устойчивого развития государства. Осмысление теоретических основ данного процесса и поиск эффективных практических механизмов его реализации становятся необходимым условием повышения качества воспитательной работы в образовательных организациях.

В современных условиях особое значение приобретает практическая реализация системы воспитания, основанной на национальных ценностях. Теоретическое осмысление данной проблемы должно находить свое отражение в конкретных педагогических действиях, направленных на формирование у обучающихся устойчивых нравственных ориентиров. При этом важно учитывать возрастные, психологические и социальные особенности детей и подростков, поскольку восприятие и усвоение ценностей происходит на разных уровнях личностного развития.

Воспитание на основе национальных ценностей предполагает системную и последовательную работу, которая охватывает все стороны школьной жизни. В учебном процессе национальные ценности могут быть интегрированы через содержание гуманитарных дисциплин, таких как история, литература, обществознание,

родной язык. Изучение исторического пути народа, его культурных достижений, выдающихся личностей способствует формированию чувства гордости за свою страну и осознанию ответственности за ее будущее. При этом важно избегать формального подхода, ограничивающегося заучиванием фактов, и создавать условия для осмысленного восприятия исторического и культурного наследия.

Внеурочная деятельность открывает широкие возможности для воспитательной работы на основе национальных ценностей. Кружки, клубы по интересам, творческие объединения, школьные музеи, экскурсии и встречи с представителями культуры и искусства позволяют обучающимся глубже погрузиться в национальную традицию и почувствовать ее живую связь с современностью. Через участие в народных праздниках, театрализованных постановках, фольклорных мероприятиях у детей формируется эмоционально-ценностное отношение к культуре своего народа.

Особое внимание следует уделять воспитанию патриотизма как одной из ключевых национальных ценностей. Патриотизм в современном понимании не сводится к декларативной любви к Родине, а проявляется в готовности служить обществу, уважать законы, бережно относиться к природе и культурному наследию. В этом контексте важным становится формирование активной гражданской позиции обучающихся, их вовлеченность в социально значимую деятельность, волонтерские проекты и инициативы, направленные на благо общества.

Формирование системы воспитания на основе национальных ценностей невозможно без учета влияния современной информационной среды. Средства массовой информации и цифровые технологии оказывают значительное воздействие на мировоззрение молодежи, формируя зачастую противоречивые ценностные установки. В этой ситуации задача школы заключается не в изоляции обучающихся от информационных потоков, а в развитии у них критического мышления и способности осознанно воспринимать информацию. Национальные ценности могут служить своеобразным фильтром, помогающим отличать подлинные духовные ориентиры от навязанных стереотипов.

Важным аспектом воспитательной работы является формирование культуры межличностных отношений, основанных на традиционных нравственных нормах. Уважение к старшим, забота о младших, взаимопомощь и коллективная ответственность являются неотъемлемыми элементами национальной педагогической культуры. В школьной практике это может реализовываться через совместную деятельность, групповую работу, проектное обучение, где обучающиеся учатся сотрудничать, принимать решения и нести ответственность за общий результат.

Система воспитания, основанная на национальных ценностях, должна быть гибкой и открытой к изменениям, сохраняя при этом свою ценностную основу. Современные педагогические технологии позволяют сочетать традиционные формы воспитания с инновационными подходами, делая процесс более интересным и эффективным для обучающихся. Использование интерактивных методов, дискуссий, ролевых игр, проектной деятельности способствует более глубокому осмыслению ценностей и их личностному принятию.

Особое место в формировании национальных ценностей занимает язык как носитель культуры и мировоззрения народа. Сохранение и развитие родного языка является важнейшей задачей воспитательной системы, поскольку через язык передаются традиции, обычаи и духовный опыт поколений. Уважительное отношение к родному языку, его активное использование в образовательном процессе способствует укреплению национальной идентичности обучающихся и формированию чувства принадлежности к своему народу.

Необходимо отметить, что воспитание на основе национальных ценностей требует согласованности действий всех участников образовательного процесса. Администрация школы, педагоги, родители и представители общественности должны выступать как единая команда, разделяющая общие цели и ценностные ориентиры. Только в этом случае возможно создание целостной воспитательной среды, способствующей гармоничному развитию личности.

В условиях социальной нестабильности и ценностного многообразия особую актуальность приобретает воспитание устойчивости личности, ее способности сохранять внутренние ориентиры и принимать ответственные решения. Национальные ценности, проверенные временем и опытом предыдущих поколений, могут служить надежной опорой для молодого человека, помогая ему адаптироваться к изменениям и сохранять верность нравственным принципам.

Таким образом, практическая реализация системы воспитания на основе национальных ценностей требует комплексного и осмысленного подхода, учитывающего современные вызовы и потребности общества. Эффективное воспитание возможно лишь при условии органичного соединения традиций и инноваций, что позволяет сохранить духовное наследие народа и одновременно подготовить обучающихся к жизни в современном мире.

В современных условиях формирования личности особую значимость приобретает воспитание, ориентированное на устойчивые духовно-нравственные ориентиры. Национальные ценности в этом контексте выступают как фундамент, обеспечивающий целостность воспитательной системы и ее направленность на гармоничное развитие личности. Они формируют у подрастающего поколения внутренние ориентиры, помогающие осознанно выстраивать жизненный путь, принимать ответственные решения и сохранять связь с историко-культурным наследием своего народа.

Формирование системы воспитания на основе национальных ценностей предполагает не разрозненные воспитательные мероприятия, а целенаправленный и непрерывный процесс, охватывающий все уровни

образовательной деятельности. Важнейшей задачей современной школы становится создание воспитательной среды, в которой национальные ценности органично включены в повседневную жизнь обучающихся и воспринимаются ими как естественная норма поведения. Такая среда способствует формированию у детей и молодежи чувства достоинства, уважения к себе и окружающим, готовности к сотрудничеству и социальной ответственности.

Следует подчеркнуть, что национальные ценности не являются статичным набором норм и установок. Они развиваются и трансформируются вместе с обществом, сохраняя при этом свою сущностную основу. Воспитательная система должна учитывать эту динамику, обеспечивая связь традиций с современными реалиями. Именно в этом заключается одна из ключевых задач педагогики — сохранить преемственность поколений, не отрывая воспитание от актуальных социальных и культурных процессов.

Особое значение в формировании системы воспитания на основе национальных ценностей имеет личностно ориентированный подход. Признание уникальности каждого ребенка, уважение его индивидуальных особенностей и создание условий для самореализации соответствуют гуманистическим идеалам национальной педагогической культуры. Через личностное принятие ценностей воспитание приобретает глубокий смысл и становится внутренней потребностью личности, а не внешним требованием.

Важным аспектом является и воспитание социальной активности обучающихся. Национальные ценности находят свое практическое воплощение в конкретных поступках и действиях, направленных на благо общества. Участие в общественно полезной деятельности, волонтерских и патриотических инициативах способствует формированию у молодежи чувства сопричастности к судьбе своей страны и ответственности за ее будущее. Таким образом, воспитание перестает быть абстрактным процессом и приобретает конкретное социальное измерение.

Неотъемлемой частью системы воспитания на основе национальных ценностей является взаимодействие образовательной организации с семьей и социокультурным окружением. Только при условии согласованности воспитательных воздействий возможно достижение устойчивых результатов. Семья, школа и общество, разделяющие общие ценностные ориентиры, создают единое воспитательное пространство, в котором ребенок получает целостное представление о нравственных нормах и культурных традициях.

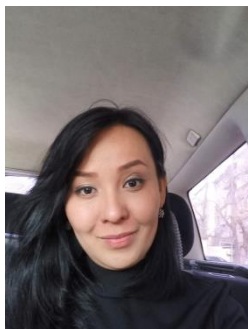
В условиях многонационального государства особое значение приобретает воспитание уважения к культурному разнообразию. Осознание собственной национальной идентичности не противоречит идеям толерантности и межкультурного диалога, а, напротив, способствует их развитию. Человек, уверенный в своих культурных корнях, способен с уважением относиться к традициям других народов и выстраивать конструктивное взаимодействие в поликультурной среде.

Таким образом, формирование системы воспитания на основе национальных ценностей является стратегически важной задачей современного образования. Ее реализация требует комплексного подхода, включающего ценностное наполнение образовательного процесса, активное участие всех субъектов воспитания и учет современных социальных вызовов. Эффективная воспитательная система, опирающаяся на национальные ценности, способствует формированию духовно зрелой, социально ответственной и культурно идентичной личности, способной внести вклад в устойчивое развитие общества и государства.

Подводя итоги, следует отметить, что воспитание на основе национальных ценностей является важнейшим условием сохранения духовного наследия народа и формирования гармонично развитой личности. Национальные ценности выступают как нравственный ориентир, обеспечивающий устойчивость личности в условиях социальных изменений и глобальных вызовов. Создание целостной системы воспитания, основанной на этих ценностях, требует осознанных и согласованных усилий педагогов, семьи и общества. Только при таком подходе возможно воспитание поколения, способного сохранять культурную идентичность, уважать традиции своего народа и одновременно успешно адаптироваться к требованиям современного мира.

1. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно ориентированного воспитания. — Ростов-на-Дону: Изд-во РГПУ, 2000.
2. Концепция духовно-нравственного развития и воспитания личности гражданина. — М.: Просвещение, 2014.
3. Краевский В.В. Общие основы педагогики. — М.: Академия, 2010.
4. Сластенин В.А. Педагогика: инновационная деятельность. — М.: Магистр, 2012.
5. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. — М.: Педагогика, 1988.
6. Хуторской А.В. Современная дидактика. — СПб.: Питер, 2015.
7. Щуркова Н.Е. Воспитание как педагогический процесс. — М.: Педагогическое общество России, 2006.

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНДАҒЫ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ РӨЛІ

Андамасова Айгерим Нургалиевна

Шымкент қаласы

А.Бөкейханов атындағы №2 жалпы орта білім беретін мектебі

Тарих және география пәні мұғалімі

Аннотация.

Бұл мақалада Қазақстан тарихының қалыптасуы мен дамуындағы географиялық факторлардың шешуші рөлі жан-жақты талданады. Ел аумағының табиғи-географиялық ерекшеліктері, климаттық жағдайы, жер бедері, су көздері, пайдалы қазбалары және геосаяси орналасуы қазақ жеріндегі тарихи үдерістерге тікелей әсер еткені ғылыми-танымдық тұрғыда қарастырылады. География мен тарихтың өзара тығыз байланысы арқылы Қазақстан аумағында ежелгі дәуірден бастап қазіргі кезеңге дейін орын алған әлеуметтік, экономикалық, саяси және мәдени өзгерістердің себеп-салдары ашып көрсетіледі. Мақалада көшпелі өркениеттің қалыптасуында табиғи орта факторларының маңызы, сауда жолдарының дамуы, этностардың қоныстану аймақтары мен мемлекеттердің шекаралық аймақтары географиялық заңдылықтармен сабақтастырыла сипатталады. Зерттеу нәтижелері географиялық факторларды тарихи процестерді түсіндірудің маңызды құралы ретінде қарастырудың өзектілігін айқындайды.

Қазақстан тарихы – кең байтақ аумақты алып жатқан, табиғи жағдайлары әртүрлі, географиялық орналасуы ерекше елдің тарихы. Бұл жер ежелден адамзат өркениетінің дамуына қолайлы аймақтардың бірі болып саналады. Қазақстан аумағы Еуразия құрлығының орталығында орналасып, шығыс пен батысты, солтүстік пен оңтүстікті жалғап тұрған табиғи көпір қызметін атқарды. Осындай географиялық орналасу ерекшелігі ел тарихындағы саяси, экономикалық және мәдени үдерістердің бағытына тікелей ықпал етті. Табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланыс Қазақстан тарихының барлық кезеңдерінде айқын байқалады, сондықтан географиялық факторларды елемей тарихи дамуды толық түсіну мүмкін емес.

Қазақстан жерінің табиғи-географиялық жағдайлары өте алуан түрлі. Мұнда кең жазықтар мен шөлейт аймақтар, биік таулар мен өзен аңғарлары, орманды далалар мен шөлдер қатар орналасқан. Осындай әркелкі табиғи орта халықтың шаруашылық түрлерінің қалыптасуына негіз болды. Мәселен, далалық және шөлейт аймақтарда көшпелі және жартылай көшпелі мал шаруашылығы басым дамыса, тау бөктерлері мен өзен аңғарларында егіншілік пен отырықшы мәдениет өркендеді. Бұл ерекшеліктер қазақ халқының дәстүрлі өмір салтының, дүниетанымының және мәдени құндылықтарының қалыптасуына тікелей әсер етті.

Ежелгі дәуірлерде Қазақстан аумағы алғашқы адамдардың қоныстануына қолайлы болды. Климаттың салыстырмалы түрде жұмсақ болуы, аңшылық пен терімшілікке қажетті табиғи ресурстардың молдығы бұл жерді адамзаттың ерте қоныстану аймақтарының біріне айналдырды. Археологиялық деректер көрсеткендей, Қазақстан аумағында тас дәуірінен бастап адамдардың үздіксіз тіршілік еткені байқалады. Бұл кезеңдерде табиғи орта адамның өмір сүру тәсілін айқындап, құрал-жабдықтардың жасалуына, еңбек дағдыларының дамуына ықпал етті.

Қазақстан жерінің кеңдігі мен табиғи ашықтығы көші-қон үдерістерінің белсенді жүруіне мүмкіндік берді. Еуразия даласы арқылы өткен тайпалар мен халықтар тарихи процестерге зор ықпал етті. Көшпелі тайпалардың қозғалысы, олардың жаңа жерлерді игеруі, этникалық құрамның қалыптасуы географиялық кеңістіктің ерекшеліктерімен тығыз байланысты болды. Далалық аймақтардың кең әрі ашық болуы әскери-саяси бірлестіктердің тез қалыптасуына және олардың үлкен аумақтарды бақылауына жағдай жасады.

Географиялық факторлардың Қазақстан тарихындағы рөлін түсіну үшін климаттық жағдайларды да ескеру қажет. Континенттік климаттың қатал сипаты халықтың төзімділігін, табиғатқа бейімделу қабілетін қалыптастырды. Қыстың суық, жаздың ыстық болуы шаруашылықты ұйымдастырудың ерекше үлгілерін тудырды. Мал шаруашылығында маусымдық көші-қон, жайлау, күзеу, қыстау жүйесінің қалыптасуы табиғи-климаттық жағдайлардың тікелей нәтижесі болды. Бұл жүйе ғасырлар бойы қазақ халқының экономикалық негізін құрады.

Қазақстан аумағындағы ірі өзендер мен су көздері де тарихи дамуда маңызды рөл атқарды. Ертіс, Есіл, Тобыл, Сырдария, Іле сияқты өзендер бойында ежелгі қоныстар мен қалалар пайда болды. Су ресурстары егіншіліктің дамуына, сауда-саттықтың өркендеуіне және халықтың тұрақты қоныстануына мүмкіндік берді. Өсіресе оңтүстік өңірлерде суармалы егіншіліктің дамуы қалалық мәдениеттің қалыптасуына негіз болды. Бұл аймақтар Ұлы Жібек жолының маңызды тораптарына айналып, халықаралық сауда мен мәдени алмасудың орталығы болды.

Қазақстанның географиялық орналасуы халықаралық қатынастар тарихында да айрықша маңызға ие болды. Ұлы Жібек жолының негізгі тармақтарының осы аумақ арқылы өтуі елдің экономикалық және мәдени дамуын жеделдетті. Сауда жолдары арқылы тек тауарлар ғана емес, идеялар, діни сенімдер, ғылыми жетістіктер тарады. Географиялық тұрғыдан тиімді орналасқан қалалар ірі сауда және мәдени орталықтарға айналды. Бұл жағдай Қазақстан аумағында көпэтносты, көпмәдениетті қоғамның қалыптасуына ықпал етті.

Табиғи ресурстардың молдығы да Қазақстан тарихындағы маңызды факторлардың бірі болды. Металл кен орындарының болуы ежелгі дәуірлерде металлургияның дамуына жол ашты. Қола, темір дәуірлерінде бұл аймақ өндірістік орталықтардың біріне айналды. Кейінгі кезеңдерде пайдалы қазбалардың мол қоры экономикалық дамудың негізіне айналып, елдің стратегиялық маңызын арттырды. Табиғи байлықтар үшін болған таластар мен сыртқы күштердің қызығушылығы да географиялық факторлардың тарихи процестерге әсерін көрсетеді.

Қазақстан жерінің табиғи шекараларының айқын болмауы да тарихи дамуға өзіндік әсер етті. Ашық дала кеңістігі бір жағынан сауда мен мәдени байланыстарды жеңілдетсе, екінші жағынан сыртқы қауіп-қатерлерге ашықтықты арттырды. Бұл жағдай қазақ қоғамында әскери ұйымдасудың, батырлық дәстүрдің, қорғанысқа бейім өмір салтының қалыптасуына ықпал етті. Халықтың бірлігі мен жерді қорғау идеясы географиялық жағдайлармен тығыз байланысты болды.

Осылайша, Қазақстан тарихындағы географиялық факторлар тек табиғи орта ретінде ғана емес, қоғамның барлық салаларына әсер ететін маңызды қозғаушы күш ретінде көрінеді. Табиғат пен адам арасындағы өзара әрекеттестік тарихи дамудың бағытын айқындап, халықтың өмір салтын, шаруашылығын, мәдениетін және дүниетанымын қалыптастырды. Географиялық жағдайларды ескере отырып қана Қазақстан тарихын терең әрі жан-жақты түсінуге болады.

Қазақстан тарихындағы географиялық факторлардың ықпалы орта ғасырлар кезеңінде одан әрі айқын көрініс тапты. Бұл кезеңде Қазақстан аумағы Еуразия кеңістігіндегі ірі саяси, экономикалық және мәдени процестердің бел ортасында болды. Географиялық орналасу ерекшелігі түркі тайпаларының қалыптасуына, олардың мемлекеттік бірлестіктер құруына және халықаралық қатынастарға белсенді араласуына қолайлы жағдай жасады. Ұлан-ғайыр дала, таулы аймақтар мен өзен аңғарлары әртүрлі тайпалардың қоныстануына, олардың шаруашылық және әлеуметтік құрылымының ерекшеленуіне ықпал етті.

Орта ғасырларда Қазақстан жерінде пайда болған мемлекеттер мен саяси бірлестіктердің аумақтық шекаралары көбіне табиғи-географиялық факторларға негізделді. Таулар, өзендер, шөлдер мен орманды алқаптар табиғи шекара қызметін атқарып, саяси ықпал аймақтарын анықтады. Мәселен, Жетісу өңірінің таулы әрі суы мол болуы бұл аймақта отырықшы және жартылай отырықшы мәдениеттің дамуына жағдай жасады, ал кең далалық аймақтарда көшпелі өмір салты үстем болды. Бұл айырмашылықтар саяси басқару жүйесіне, әскери стратегияға және экономикалық қатынастарға әсер етті.

Географиялық кеңістік көшпелі қоғамның әлеуметтік құрылымын да айқындады. Мал шаруашылығына негізделген экономика табиғи жайылымдардың маусымдық ерекшеліктеріне тәуелді болды. Көшпелі тайпалар табиғат заңдылықтарына бейімделе отырып, белгілі бір аумақтарды тұрақты пайдалану жүйесін қалыптастырды. Бұл жүйе жерге меншік ұғымының өзіндік формасын туғызды және қоғамдық қатынастардың ерекше үлгісін қалыптастырды. География көшпелі қоғамда уақыт пен кеңістікті қабылдаудың өзіндік философиясын қалыптастырды.

Қазақстан аумағы арқылы өткен сауда жолдары орта ғасырлардағы экономикалық дамудың негізгі факторларының бірі болды. Ұлы Жібек жолының тармақтары елдің оңтүстігі мен оңтүстік-шығысында орналасқан қалалардың гүлденуіне ықпал етті. Географиялық тұрғыдан қолайлы орналасқан қалалар халықаралық сауда мен мәдени алмасудың орталықтарына айналды. Сауда жолдары арқылы тек экономикалық байланыстар ғана емес, саяси ықпал да күшейді. Бұл жағдай Қазақстан жеріндегі мемлекеттердің халықаралық аренадағы рөлін арттырды.

Табиғи орта әскери-саяси оқиғалардың барысына да тікелей әсер етті. Кең дала кеңістігі атты әскердің жылдам қозғалысына мүмкіндік беріп, көшпелі тайпалардың әскери басымдығын қамтамасыз етті. Таулы аймақтар қорғанысқа қолайлы болса, шөлді өңірлер қарсыластың қозғалысын қиындатты. Географиялық ерекшеліктерді тиімді пайдалану арқылы көшпелі мемлекеттер өздерінің әскери стратегиясын қалыптастырды. Бұл факторлар Қазақстан аумағында болған соғыстар мен қақтығыстардың нәтижесіне ықпал етті.

Климаттық жағдайлар да орта ғасырлардағы тарихи процестерге әсер етті. Қуаңшылық жылдары мал басының азаюына, халықтың қоныс аударуына себеп болды. Ал қолайлы жылдары экономикалық өсім байқалып, саяси тұрақтылық күшейді. Климаттық өзгерістер кейбір тайпалардың жаңа аймақтарға қоныс аударуына түрткі болып, этникалық құрамның өзгеруіне әкелді. Осылайша, табиғи орта мен климат тарихи оқиғалардың жасырын, бірақ маңызды қозғаушы күштерінің бірі болды.

Қазақстанның геосаяси орналасуы көрші мемлекеттермен қарым-қатынастардың сипатын айқындады. Шығыстағы, батыстағы, оңтүстіктегі және солтүстіктегі елдермен шекаралас болуы саяси және мәдени ықпалдастықты күшейтті. Географиялық ашықтық сыртқы әсерлердің енуіне жағдай жасады, бұл өз кезегінде мәдени синтездің қалыптасуына әкелді. Түркі, иран, араб және кейінгі кезеңдерде моңғол мәдени элементтерінің ықпалы осы географиялық ашықтықтың нәтижесі болды.

Табиғи ресурстарды пайдалану орта ғасырларда да экономикалық дамудың маңызды факторы болды. Металл өндіру, тұз, құрылыс материалдары сияқты ресурстардың болуы қалалардың дамуына және сауданың кеңеюіне ықпал етті. Географиялық тұрғыдан қолайлы аймақтарда қолөнер орталықтары қалыптасты. Бұл орталықтар тек экономикалық емес, мәдени және рухани өмірдің де маңызды ошақтарына айналды.

Қазақстан аумағының табиғи ерекшеліктері халықтың дүниетанымы мен рухани мәдениетіне де әсер етті. Табиғатпен етене өмір сүрген көшпелі халықтың наным-сенімдері, салт-дәстүрлері табиғи құбылыстармен тығыз байланысты болды. Кең дала, аспан, жер, су сияқты ұғымдар мифология мен фольклорда ерекше орын алды. География халықтың рухани әлемін қалыптастырып, оның өзіндік мәдени кодын айқындады.

Осы кезеңдерде географиялық факторлар Қазақстан тарихындағы тұрақтылық пен өзгерістердің өзара байланысын түсіндіруге мүмкіндік береді. Табиғи орта бір жағынан дәстүрлі өмір салтын сақтауға ықпал етсе, екінші жағынан сыртқы әсерлер арқылы жаңару процестерін жеделдетті. География тарихтың бағытын анықтайтын үнсіз, бірақ қуатты күш ретінде әрекет етті.

Қазақстан тарихындағы географиялық факторлардың рөлі жаңа дәуір мен қазіргі кезеңде де өз маңызын жоғалтқан жоқ. XVIII–XIX ғасырларда Қазақстан аумағы ірі империялық мүдделер тоғысқан кеңістікке айналды. Географиялық орналасуы Ресей империясының оңтүстік-шығыс бағытта кеңеюінде стратегиялық мәнге ие болды. Кең дала аймақтары, табиғи байлықтарға бай өңірлер және Азияға шығатын жолдардың торабында орналасуы Қазақстанды отарлық саясаттың нысанына айналдырды. Бұл кезеңде географиялық факторлар саяси шешімдерге, әкімшілік бөліністерге және шаруашылық құрылымының өзгеруіне тікелей әсер етті.

Патшалық Ресей кезеңінде Қазақстан аумағының табиғи ресурстары жүйелі түрде игеріле бастады. Жер бедерінің кеңдігі мен табиғи байлықтардың молдығы қоныс аудару саясатының жүргізілуіне ықпал етті. Ресейдің орталық аймақтарынан келген қоныстанушылар үшін Қазақстанның солтүстік және шығыс өңірлері ауыл шаруашылығына қолайлы аймақ ретінде қарастырылды. Бұл жағдай жергілікті халықтың дәстүрлі шаруашылығына елеулі өзгерістер әкелді. Табиғи жайылымдардың қысқаруы, көшпелі мал шаруашылығының шектелуі әлеуметтік-экономикалық дағдарыстарға себеп болды.

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында Қазақстанның географиялық ерекшеліктері өнеркәсіптің дамуына негіз болды. Пайдалы қазбалардың мол қоры кен өндірісінің өркендеуіне жол ашты. Теміржолдардың салынуы географиялық кеңістікті экономикалық тұрғыдан біріктіріп, аймақтардың өзара байланысын күшейтті. Теміржол желілері арқылы шикізат тасымалы жеңілдеп, Қазақстан империя экономикасының маңызды бөлігіне айналды. Бұл инфрақұрылымдық өзгерістер елдің тарихи дамуына ұзақ мерзімді әсер етті.

Кеңестік кезеңде географиялық факторлардың ықпалы жаңа сипат алды. Қазақстан аумағының кеңдігі мен табиғи ресурстары одақтық деңгейдегі ірі экономикалық жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Индустриаландыру, тың және тыңайған жерлерді игеру сияқты саясаттар табиғи ортаға сүйене отырып жүргізілді. Алайда бұл саясаттар экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуына, кейбір аймақтарда табиғи апаттардың орын алуына әкелді. Арал теңізінің тартылуы, жердің тозуы, су ресурстарының тапшылығы географиялық факторларды ескермей жүргізілген тарихи шешімдердің салдарын айқын көрсетті.

Қазақстанның географиялық орналасуы кеңестік кезеңде де геосаяси маңызын сақтады. Ел аумағында әскери-стратегиялық нысандардың орналастырылуы, ғарыштық зерттеулердің жүргізілуі кеңістіктің ерекшеліктерімен байланысты болды. Байқоңыр ғарыш айлағының Қазақстан жерінде орналасуы географиялық жағдайдың ғылыми-техникалық дамуға әсерінің бір мысалы болып табылады. Бұл нысан ел тарихында ерекше орын алып, Қазақстанды әлемдік деңгейдегі ғылыми жобалармен байланыстырды.

Тәуелсіздік кезеңінде географиялық факторлардың рөлі жаңа мазмұнға ие болды. Қазақстанның Еуразия кеңістігіндегі орталық орналасуы халықаралық экономикалық және саяси ынтымақтастықты дамытуда маңызды артықшылыққа айналды. Табиғи ресурстардың мол қоры елдің экономикалық стратегиясын айқындап, энергетикалық қауіпсіздік мәселелерінде Қазақстанның рөлін күшейтті. География сыртқы саясаттың, көлік-логистикалық жобалардың және аймақтық интеграцияның негізіне айналды.

Қазіргі кезеңде географиялық факторлар экологиялық қауіпсіздік, тұрақты даму және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану мәселелерімен тығыз байланысты. Климаттың өзгеруі, су тапшылығы, шөлейттену сияқты проблемалар тарихи тұрғыдан қалыптасқан табиғат пен қоғам арасындағы қатынастарды қайта қарастыру қажеттігін көрсетеді. Бұл мәселелерді шешуде тарихи тәжірибені, географиялық заңдылықтарды ескеру маңызды.

Қазақстан тарихын географиялық тұрғыдан талдау елдің өткені мен бүгіні арасындағы сабақтастықты терең түсінуге мүмкіндік береді. Табиғи орта тек тарихи оқиғалардың фоны ғана емес, олардың дамуын айқындайтын белсенді фактор ретінде көрінеді. География халықтың өмір салтын, шаруашылығын, саяси құрылымын және мәдени болмысын қалыптастыруда шешуші рөл атқарды. Сондықтан Қазақстан тарихын географиялық факторлармен байланыстыра қарастыру ғылыми тұрғыдан негізді әрі өзекті болып табылады.

Қорытынды.

Қазақстан тарихындағы географиялық факторлардың рөлі барлық тарихи кезеңдерде айқын көрінеді. Ел аумағының кеңдігі, табиғи жағдайларының әртүрлілігі, климаттық ерекшеліктері мен геосаяси орналасуы халықтың шаруашылық қызметіне, әлеуметтік құрылымына, саяси дамуына және мәдени құндылықтарының қалыптасуына тікелей ықпал етті. Географиялық орта тарихи процестердің бағытын айқындап, кейбір жағдайларда олардың қарқынын жеделдетсе, кейде тежеп отырды. Табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланыс Қазақстан тарихының ажырамас бөлігі болып табылады. Сондықтан географиялық факторларды ескеру Қазақстан тарихын терең әрі жан-жақты түсінудің негізгі шарттарының бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Қазақстан тарихы. Жалпы білім беретін мектептердің жоғары сыныптарына арналған оқулық.
2. Қазақстанның физикалық географиясы. Оқу құралы.
3. Қазақ халқының тарихы мен мәдениеті туралы зерттеулер жинағы.
4. Еуразия көшпелілерінің тарихы жөніндегі ғылыми еңбектер.
5. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуы жөніндегі тарихи талдаулар.
6. Ұлы Жібек жолы және Қазақстан аумағындағы тарихи процестер туралы зерттеулер.

КАРТАМЕН ЖҰМЫС – ТАРИХИ ОЙЛАУДЫ ДАМУДЫҢ ТИІМДІ ҚҰРАЛЫ

Жамбаева Айгул Шеримбай қызы

Шымкент қаласы

*А.Бөкейханов атындағы №2 жалпы орта білім беретін мектебінің
тарих және география пәнінің мұғалімі*

Аннотация

Қазіргі білім беру жүйесінде тарихи ойлауды қалыптастыру оқушылардың өткенді терең түсініп, тарихи оқиғаларды кеңістік пен уақыт аясында талдай алу қабілетін дамытуға бағытталады. Осы тұрғыдан алғанда, картамен жұмыс жасау – тарихты оқытудың ең тиімді әрі нәтижелі құралдарының бірі болып табылады. Мақалада картамен жұмыстың тарихи ойлауды дамытудағы рөлі, оның танымдық, дамытушылық және тәрбиелік маңызы жан-жақты қарастырылады. Тарихи карталар арқылы оқушылардың себеп-салдарлық байланыстарды анықтауы, салыстыру, талдау, жинақтау дағдыларын қалыптастыру мүмкіндіктері айқындалады. Сонымен қатар картамен жұмыс істеудің әдістемелік қырлары, оның оқушылардың тарихи санасын, кеңістіктік ойлауын және дерекпен жұмыс жасау мәдениетін дамытудағы ықпалы сипатталады.

Картамен жұмыс жасау тарих пәнін оқытудағы маңызды әдістердің бірі болып саналады, себебі тарихи оқиғалар мен құбылыстардың басым бөлігі белгілі бір географиялық кеңістікте өтеді. Тарих пен географияның өзара тығыз байланысы оқушылардың тарихи білімді терең әрі жүйелі меңгеруіне мүмкіндік береді. Тарихи карталар өткен заманның кеңістіктік бейнесін көз алдына елестетуге, оқиғалардың даму логикасын түсінуге және олардың өзара байланысын анықтауға жағдай жасайды. Сондықтан картамен жұмыс жасау тарихи ойлауды дамытудың қуатты құралы ретінде ерекше мәнге ие.

Тарихи ойлау – бұл тек даталар мен фактілерді есте сақтау емес, өткенді түсіну, тарихи құбылыстарды талдау, олардың себептері мен салдарын анықтау, әртүрлі көзқарастарды салыстыру және тарихи деректерге сын тұрғысынан қарау қабілеті. Осы тұрғыда карта тарихи дерек көзі ретінде қарастырылады. Ол белгілі бір кезеңдегі саяси шекараларды, мемлекеттердің аумағын, көші-қон бағыттарын, соғыс қимылдарын, экономикалық және мәдени байланыстарды нақты әрі көрнекі түрде көрсетеді. Мұндай көрнекілік оқушылардың тарихи ақпаратты қабылдауын жеңілдетіп, олардың ойлау белсенділігін арттырады.

Картамен жұмыс жасау барысында оқушылар кеңістіктік ойлау дағдыларын дамытады. Кеңістіктік ойлау тарихи процестерді түсінудің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Мысалы, мемлекеттердің аумағының кеңеюі немесе тарылуы, сауда жолдарының орналасуы, табиғи-географиялық факторлардың тарихи оқиғаларға әсері картасыз толық түсіндірілмейді. Карта арқылы оқушылар тарихи оқиғалардың белгілі бір аумақта не себепті орын алғанын, географиялық жағдайдың саяси, экономикалық және мәдени дамуға қалай ықпал еткенін пайымдай алады.

Сонымен қатар картамен жұмыс тарихи уақыт пен кеңістік ұғымдарын бірлікте қарастыруға мүмкіндік береді. Тарихты тек хронологиялық тізбек ретінде емес, кеңістікте дамитын үдеріс ретінде қабылдау оқушылардың тарихи санасын қалыптастырады. Мәселен, бір кезеңде әртүрлі аймақтарда орын алған оқиғаларды салыстыра отырып, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға болады. Бұл тарихи ойлаудың салыстыру және талдау компоненттерін дамытады.

Картамен жұмыс жасаудың тағы бір маңызды қыры – себеп-салдарлық байланыстарды анықтау мүмкіндігі. Тарихи карталар соғыс қимылдарының бағыттарын, жорық жолдарын, көтерілістердің таралу аймақтарын көрсетеді. Оқушылар осы мәліметтерді талдай отырып, белгілі бір оқиғаның не себепті дәл сол жерде және сол уақытта болғанын, оның қандай салдарға әкелгенін түсіне алады. Бұл тарихи ойлаудың логикалық құрылымын қалыптастыруға ықпал етеді.

Оқушыларды картамен жүйелі түрде жұмыс істеуге үйрету олардың дерекпен жұмыс жасау мәдениетін де дамытады. Карта – бұл жай сурет емес, нақты ақпарат беретін дерек көзі. Оқушылар картадан ақпаратты табуды, оны түсіндіруді, басқа деректермен салыстыруды және қорытынды жасауды үйренеді. Мұндай дағдылар тарихи зерттеу жұмыстарының негізін қалайды және оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін арттырады.

Картамен жұмыс істеу тарихи ойлаудың сыни компонентін дамытуда да маңызды рөл атқарады. Әртүрлі кезеңдерде жасалған карталарда бір оқиға немесе аумақ әрқалай бейнеленуі мүмкін. Оқушылар мұндай айырмашылықтарды байқай отырып, картаның жасалу уақыты, авторы, мақсаты туралы ойлануға дағдыланады. Бұл олардың тарихи деректерге сын көзбен қарау қабілетін қалыптастырады.

Тарихи карталарды қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Көрнекі материалдар оқыту үдерісін жандандырып, сабақтың тиімділігін жоғарылатады. Карта арқылы оқушылар өзін белгілі бір тарихи кезеңнің «куәгері» ретінде сезініп, өткенді елестете алады. Мұндай эмоционалдық әсер тарихи білімнің терең әрі берік меңгерілуіне ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, картамен жұмыс жасау тарихи ойлауды дамытудың кешенді құралы болып табылады. Ол оқушылардың кеңістіктік, логикалық, сыни және зерттеушілік ойлау дағдыларын қалыптастырып, тарихи сананың дамуына негіз қалайды. Тарихты оқытуда карталарды мақсатты әрі жүйелі қолдану білім сапасын арттырып қана қоймай, оқушыларды өткенді саналы түрде түсінуге тәрбиелейді.

Картамен жұмыс жасаудың тарихи ойлауды дамытудағы тиімділігі оның оқыту үдерісінде атқаратын нақты әдістемелік қызметтерімен тығыз байланысты. Тарих сабағында карта тек қосымша көрнекі құрал емес, негізгі танымдық құралдардың біріне айналғанда ғана өз нәтижесін береді. Оқушылар картамен белсенді жұмыс істеген жағдайда тарихи материалды механикалық түрде жаттамай, оны саналы түрде меңгереді. Бұл өз кезегінде тарихи ойлаудың қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Картамен жұмыс барысында оқушылардың аналитикалық ойлауы дамиды. Тарихи карталарда бейнеленген мәліметтерді талдау арқылы олар оқиғалардың даму барысын, өзгеру динамикасын байқай алады. Мысалы, мемлекет шекараларының әр кезеңдегі өзгерісін салыстыру арқылы саяси жағдайдың тұрақтылығы немесе тұрақсыздығы туралы қорытынды жасауға болады. Мұндай жұмыс түрлері оқушыларды жай бақылаушы емес, тарихи процестерді түсіндіруші деңгейіне көтереді.

Сондай-ақ картамен жұмыс тарихи салыстыру әдісін тиімді қолдануға мүмкіндік береді. Бір тарихи кезеңдегі әртүрлі мемлекеттердің аумақтық орналасуын, саяси ықпал аймақтарын немесе экономикалық байланыстарын салыстыру арқылы оқушылар тарихи дамудың ерекшеліктерін анықтайды. Бұл тарихи ойлаудың маңызды компоненттерінің бірі болып саналатын салыстырмалы талдау дағдысын қалыптастырады. Салыстыру нәтижесінде оқушылар белгілі бір өркениеттің немесе мемлекеттің даму жолының өзгешелігін терең түсіне бастайды.

Картамен жұмыс жасаудың тағы бір маңызды қыры – тарихи деректерді жүйелеу қабілетін дамытуы. Картада бейнеленген ақпарат белгілі бір тәртіппен, логикалық құрылыммен беріледі. Оқушылар осы құрылымды түсіне отырып, тарихи материалды жүйелі қабылдауға дағдыланады. Бұл әсіресе күрделі тарихи тақырыптарды меңгеруде маңызды рөл атқарады. Мысалы, соғыстар тарихын оқытуда әскери қимылдардың бағыттарын, негізгі шайқастардың орналасуын картадан көрсету оқиғалардың жалпы картинасын түсінуге көмектеседі.

Картамен жұмыс оқушылардың болжам жасау және қорытынды шығару қабілеттерін де дамытады. Белгілі бір тарихи кезеңге қатысты картаға сүйене отырып, оқушылар оқиғалардың ықтимал даму бағыттарын болжай алады. Мысалы, сауда жолдарының орналасуын талдай отырып, экономикалық өрлеу аймақтарын немесе қақтығыстардың туындау себептерін алдын ала болжауға болады. Мұндай тапсырмалар тарихи ойлаудың шығармашылық сипатын арттырады.

Оқушылардың тарихи кеңістік туралы түсінігін қалыптастыруда картамен жұмыс ерекше маңызға ие. Кеңістік ұғымын дұрыс қабылдамаған оқушы үшін тарихи оқиғалардың мәнін толық түсіну қиынға соғады. Карта арқылы оқушылар белгілі бір аймақтың географиялық ерекшеліктерін, табиғи жағдайын, көрші мемлекеттермен қарым-қатынасын ескере отырып, тарихи оқиғаларды жан-жақты талдайды. Бұл тарихи құбылыстарды біржақты емес, кешенді түрде түсінуге мүмкіндік береді.

Картамен жұмыс істеу оқушылардың тарихи тілін дамытуға да ықпал етеді. Картада көрсетілген нысандарды, бағыттарды, аумақтарды сипаттау барысында оқушылар арнайы тарихи және географиялық терминдерді қолдануға үйренеді. Бұл олардың ауызша және жазбаша тарихи сөйлеу мәдениетін қалыптастырады. Тарихи ұғымдарды нақты кеңістікпен байланыстыра отырып қолдану оқушылардың ойлау дәлдігін арттырады.

Тарихи карталарды пайдалану арқылы оқушылардың дербестігі мен жауапкершілігі артады. Мұғалім бағыт-бағдар беруші рөлін атқарып, негізгі жұмысты оқушылардың өздері орындайды. Олар картадан қажетті ақпаратты іздейді, оны талдайды, өз ойларын дәлелдеуге тырысады. Мұндай жұмыс түрлері оқушыларды өзіндік пікір қалыптастыруға және оны негіздеуге үйретеді, бұл тарихи ойлаудың жоғары деңгейін көрсетеді.

Картамен жұмыс жасау тарихи оқиғаларға эмоционалдық қатынасты да қалыптастырады. Белгілі бір жердегі тарихи оқиғаларды карта арқылы елестету оқушылардың өткенге деген қызығушылығын арттырады. Мысалы, ұлт-азаттық қозғалыстардың немесе маңызды шайқастардың өткен жерлерін картадан көру оқушылардың тарихи санасына терең әсер қалдырады. Бұл тарихты құрғақ деректер жиынтығы ретінде емес, тірі процесс ретінде қабылдауға мүмкіндік береді.

Осылайша картамен жұмыс жасау тарихи ойлаудың барлық негізгі компоненттерін – талдау, салыстыру, себеп-салдарлық байланыстарды анықтау, жүйелеу, болжам жасау және қорытынды шығару дағдыларын дамытады. Мұндай кешенді ықпал тарих пәнін оқытудың сапасын арттырып, оқушылардың тарихи санасының қалыптасуына берік негіз қалайды.

Картамен жұмыс жасауды жүйелі әрі мақсатты түрде ұйымдастыру тарихи ойлауды дамытуда жоғары нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл үдерісте мұғалімнің әдістемелік шеберлігі ерекше рөл атқарады. Картаны тек көрсету немесе атауларды жаттатумен шектелмей, оны тарихи дерек көзі ретінде пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Мұғалім картамен жұмыс барысында оқушыларды ойлануға, талдауға, салыстыруға және өз тұжырымдарын жасауға жетелеуі тиіс. Осындай бағыттағы жұмыс тарихи білімнің сапасын арттырумен қатар, оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттерінің дамуына да ықпал етеді.

Картамен жұмыс істеудің тиімділігі оны сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолданумен тығыз байланысты. Жаңа тақырыпты түсіндіру кезінде карта оқушыларға тарихи оқиғалардың кеңістіктегі орнын анықтауға көмектессе, бекіту кезеңінде алынған білімді жүйелеуге мүмкіндік береді. Қайталау сабақтарында карта

оқушылардың тарихи материалды кешенді түрде еске түсіруіне жағдай жасайды. Мұндай көпқырлы қолдану картаның оқу үдерісіндегі маңызын арттырып, оны тарихи ойлауды дамытудың негізгі құралдарының біріне айналдырады.

Картамен жұмыс оқушылардың уақыт пен кеңістік байланысын түсінуіне де ықпал етеді. Тарихи оқиғалардың белгілі бір уақыт пен нақты аумақта жүзеге асатынын ұғыну тарихи сананың қалыптасуының маңызды шарты болып табылады. Карта арқылы оқушылар өткен кезеңдердің кеңістіктік ерекшеліктерін салыстырып, тарихи дамудың заңдылықтарын анықтай алады. Бұл өз кезегінде тарихи ойлаудың тереңдеуіне және тарихи білімнің жүйелілігіне әсер етеді.

Тарихи карталарды қолдану оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуда да маңызды орын алады. Картамен жұмыс барысында оқушылар деректерді іздеу, оларды талдау, салыстыру және қорытынды жасау сияқты зерттеу әрекеттерін орындайды. Бұл дағдылар тек тарих пәні үшін ғана емес, жалпы білім беру үдерісінде де маңызды болып табылады. Зерттеушілік бағыттағы тапсырмалар оқушылардың дербестігін арттырып, олардың шығармашылық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар картамен жұмыс жасау оқушылардың азаматтық және патриоттық тәрбиесіне де ықпал етеді. Туған өлкенің, елдің тарихи карталарын зерделеу арқылы оқушылар өз халқының өткенімен тереңірек танысады. Белгілі бір тарихи оқиғалардың туған жермен байланысын көру оқушылардың отансүйгіштік сезімін қалыптастырады. Бұл тарих пәнінің тәрбиелік әлеуетін толық іске асыруға жағдай жасайды.

Картамен жұмыс жасаудың тағы бір маңызды артықшылығы – ол оқушылардың есте сақтау қабілетін күшейтеді. Көрнекі түрде берілген тарихи ақпарат ұзақ уақыт бойы есте сақталады және қажет жағдайда оңай қайта жаңғыртылады. Бұл тарихи білімнің беріктігін қамтамасыз етіп, оқушылардың оқу жетістіктерін арттырады.

Қорытындылай келе, картамен жұмыс жасау – тарихи ойлауды дамытудың аса тиімді әрі көпқырлы құралы. Ол оқушылардың кеңістіктік, логикалық, сыни және зерттеушілік ойлау дағдыларын қалыптастырып, тарихи сананың дамуына негіз қалайды. Картамен жүйелі әрі мақсатты жұмыс жүргізу тарих пәнін оқытудың сапасын арттырып қана қоймай, оқушыларды өткенді саналы түрде түсінуге, тарихи құбылыстарды терең пайымдауға және өз көзқарасын дәлелдеуге үйретеді. Сондықтан тарихты оқыту үдерісінде картамен жұмыс жасауға ерекше мән беру – заман талабына сай білім берудің маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Аймағамбетов Б. Тарихты оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2015.
2. Қозыбаев М. Қ. Тарих және тағдыр. – Алматы: Қазақ университеті, 2012.
3. Тұрсынбаева Ш. Тарих сабағында көрнекілікті қолдану жолдары. – Алматы: Білім, 2016.
4. Сейітқазы Е. Орта мектепте тарихты оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2018.
5. Әбілдаев Ж. Тарихи ойлау және оны қалыптастыру жолдары. – Алматы: Санат, 2019.
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандарты. – Астана, 2020.

МЕКТЕПТЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ОҚУШЫ ТҮЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Балағұлова Ләззат Сағындыққызы
Маңғыстау облысының білім басқармасының
Бейнеу ауданы бойынша білім бөлімінің
«Ж.Қалдығараев атындағы жалпы білім беретін мектеп» КММ-сі
Әлеуметтік педагог

Аннотация

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық, мәдени және рухани өзгерістер білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Осы өзгерістер жағдайында мектеп тек білім беретін мекеме ғана емес, оқушы тұлғасын жан-жақты қалыптастыратын әлеуметтік институт ретінде қарастырылады. Бұл үдерісте әлеуметтік педагогтың орны ерекше. Әлеуметтік педагог – оқушының әлеуметтік ортаға бейімделуіне, тұлғалық дамуына, құндылықтар жүйесінің қалыптасуына, құқықтық және психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған кәсіби маман. Мақалада мектептегі әлеуметтік педагогтың оқушы тұлғасын қалыптастырудағы рөлі жан-жақты қарастырылып, әлеуметтік-педагогикалық қызметтің мазмұны, бағыттары, әдіс-тәсілдері мен қазіргі мектеп жағдайындағы өзекті мәселелері талданады. Сонымен қатар әлеуметтік педагогтың оқушымен, отбасымен, педагогикалық ұжыммен және қоғаммен өзара әрекеттесуінің маңызы ғылыми тұрғыда негізделеді.

Қазіргі білім беру жүйесі оқушыны тек академиялық біліммен қаруландыруды ғана емес, оны әлеуметтік тұрғыдан жетілген, өз орнын таба алатын, жауапкершілігі жоғары, рухани-адамгершілік құндылықтарды бойына сіңірген тұлға ретінде қалыптастыруды көздейді. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда мектептің әлеуметтік қызметі ерекше мәнге ие. Әсіресе әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі оқушы тұлғасының қалыптасуына

тікелей ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Әлеуметтік педагогтың жұмысы оқушының әлеуметтік ортасын зерттеуге, оның жеке ерекшеліктерін анықтауға, әлеуметтік қиындықтардың алдын алуға және оларды шешуге бағытталады.

Мектептегі әлеуметтік педагогтың негізгі мақсаты – оқушының қоғамда толыққанды өмір сүруіне жағдай жасау, оның құқықтарын қорғау, әлеуметтік бейімделуіне көмектесу және тұлғалық әлеуетін ашу. Әлеуметтік педагог оқушыны қоршаған әлеуметтік ортаның ықпалын ескере отырып, оның ішкі мүмкіндіктерін дамытуға, өзін-өзі тануына, өзіне деген сенімділігін арттыруға ықпал етеді. Оқушы тұлғасының қалыптасуы күрделі әрі көпқырлы үдеріс болғандықтан, бұл бағыттағы жұмыс жүйелі, мақсатты және ғылыми негізде ұйымдастырылуы тиіс.

Оқушы тұлғасының қалыптасуына әсер ететін негізгі факторлардың бірі – оның әлеуметтік ортасы. Отбасы, мектеп, құрдастар тобы, бұқаралық ақпарат құралдары және қоғамдағы жалпы әлеуметтік жағдай оқушының мінез-құлқы мен дүниетанымына тікелей ықпал етеді. Әлеуметтік педагог осы факторлардың өзара байланысын ескере отырып, оқушыға қолайлы әлеуметтік-педагогикалық жағдай қалыптастыруға ұмтылады. Ол әлеуметтік тәуекел тобына жататын балалармен, толық емес немесе қолайсыз отбасылардан шыққан оқушылармен, мінез-құлқында ауытқуы бар балалармен жүйелі жұмыс жүргізеді.

Әлеуметтік педагогтың қызметі ең алдымен профилактикалық сипатта болады. Яғни ол әлеуметтік мәселелердің алдын алуға, оқушыларды жағымсыз әсерлерден қорғауға бағытталған жұмыстарды ұйымдастырады. Мысалы, құқық бұзушылықтың, буллингтің, девиантты мінез-құлықтың, тәуелділіктің алдын алу шаралары әлеуметтік педагогтың негізгі қызмет бағыттарының бірі болып саналады. Бұл жұмыстар оқушының тұлғалық қасиеттерін, жауапкершілігін, өз әрекетіне сыни көзқараспен қарау қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар әлеуметтік педагогтың диагностикалық қызметі де маңызды рөл атқарады. Оқушының әлеуметтік жағдайын, психологиялық ахуалын, отбасылық ортасын зерттеу арқылы әлеуметтік педагог оның тұлғалық дамуына кедергі келтіретін факторларды анықтайды. Диагностика нәтижелері негізінде жеке және топтық жұмыс жоспарлары жасалып, нақты көмек көрсету жолдары белгіленеді. Бұл үдеріс оқушының өзіндік «Менін» қалыптастыруға, әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік педагогтың кеңес беру қызметі де оқушы тұлғасының қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Оқушылар әлеуметтік педагогқа түрлі мәселелер бойынша жүгінеді: құрдастарымен қарым-қатынас, отбасындағы түсінбеушілік, оқу мотивациясының төмендеуі, өзіне деген сенімсіздік, болашаққа қатысты алаңдаушылық және т.б. Осындай жағдайларда әлеуметтік педагог оқушыны тыңдап, қолдау көрсетіп, мәселені шешудің тиімді жолдарын табуға көмектеседі. Бұл өз кезегінде оқушының өзін-өзі бағалау деңгейін арттырып, эмоционалдық тұрақтылығын қалыптастырады.

Оқушы тұлғасының қалыптасуында әлеуметтік педагогтың отбасымен жүргізетін жұмысының маңызы зор. Отбасы – баланың алғашқы әлеуметтік ортасы, оның мінез-құлқы мен құндылықтарының негізі осы ортада қаланады. Әлеуметтік педагог ата-аналармен тығыз байланыс орнатып, тәрбиелік әлеуетін арттыруға, бала тәрбиесіндегі мәселелерді бірлесе шешуге бағытталған жұмыстар жүргізеді. Ата-аналарға кеңес беру, тренингтер ұйымдастыру, отбасындағы әлеуметтік-психологиялық ахуалды жақсартуға бағытталған іс-шаралар оқушының тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Мектеп ұжымымен өзара әрекеттесу де әлеуметтік педагогтың қызметінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Педагогтармен бірлескен жұмыс оқушыға қойылатын талаптардың бірізділігін қамтамасыз етеді және тәрбиелік ықпалдың тиімділігін арттырады. Әлеуметтік педагог сынып жетекшілерімен, психологтармен, әкімшілікпен бірлесе отырып, оқушының тұлғалық дамуына кедергі келтіретін мәселелерді анықтап, оларды шешу жолдарын қарастырады. Бұл командалық жұмыс оқушының әлеуметтену үдерісін оңтайландырады.

Қазіргі мектеп жағдайында әлеуметтік педагогтың рөлі бұрынғыдан да артып отыр. Ақпараттық қоғам, жаһандану, әлеуметтік теңсіздік, миграциялық үдерістер, отбасылық құндылықтардың өзгеруі сияқты факторлар оқушылардың тұлғалық дамуына жаңа сын-қатерлер тудырады. Осындай жағдайда әлеуметтік педагог оқушыны әлеуметтік тұрғыдан қорғаушы, бағыттаушы, кеңесші және қолдаушы рөлін атқарады. Ол оқушыны өмірлік қиындықтарды жеңе алатын, өз құқығы мен міндетін білетін, әлеуметтік жауапкершілігі жоғары тұлға ретінде қалыптастыруға ықпал етеді.

Оқушы тұлғасының қалыптасуы – ұзақ мерзімді, күрделі әрі көпқырлы үдеріс. Бұл үдерісте әлеуметтік педагогтың кәсіби біліктілігі, адамгершілік қасиеттері, эмпатиясы мен коммуникативтік дағдылары шешуші мәнге ие. Әлеуметтік педагог әрбір оқушының даралығын құрметтеп, оның ішкі әлемін түсінуге ұмтылуы тиіс. Осындай гуманистік көзқарас негізінде жүргізілген әлеуметтік-педагогикалық жұмыс оқушының тұлғалық дамуына оң ықпал етеді.

Мектептегі әлеуметтік педагогтың қызметі тек проблемаларды шешумен шектелмейді, ол сондай-ақ оқушының әлеуетін дамытуға, оның шығармашылық қабілеттерін ашуға, белсенді өмірлік ұстаным қалыптастыруға бағытталады. Әлеуметтік жобаларға қатысу, волонтерлік қызмет, қоғамдық іс-шаралар оқушының әлеуметтік тәжірибесін байытып, азаматтық көзқарасының қалыптасуына ықпал етеді. Бұл жұмыстардың барлығы әлеуметтік педагогтың үйлестіруімен жүзеге асырылады және оқушы тұлғасының қалыптасуында маңызды рөл атқарады.

Оқушы тұлғасын қалыптастырудағы әлеуметтік педагогтың қызметі оның кәсіби функцияларының кең ауқымымен сипатталады. Әлеуметтік педагог тек көмек көрсетуші маман ғана емес, сонымен қатар оқушының әлеуметтік даму траекториясын жобалайтын, оны қоғам талаптарына бейімдейтін тұлға болып табылады. Бұл

тұрғыда әлеуметтік педагогтың жұмысы тәрбиелік, дамытушылық, қорғаушылық және үйлестірушілік сипатта жүзеге асады. Әрбір функция оқушының тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға тікелей ықпал етеді.

Тәрбиелік қызмет әлеуметтік педагог жұмысының өзегін құрайды. Бұл қызмет оқушының адамгершілік, рухани және әлеуметтік құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған. Әлеуметтік педагог оқушылардың бойында адалдық, жауапкершілік, өзара сыйластық, толеранттылық сияқты қасиеттерді дамытуға ықпал етеді. Қазіргі қоғамда құндылықтар жүйесінің өзгеруі, кейбір жағдайда дағдарысқа ұшырауы оқушылардың мінез-құлқына әсер етпей қоймайды. Сондықтан әлеуметтік педагог жас ұрпаққа дұрыс бағдар беріп, олардың тұлғалық қалыптасуында оң құндылықтарды орнықтыруға атсалысады.

Оқушының дамытушылық әлеуетін ашуда әлеуметтік педагогтың рөлі ерекше. Әрбір оқушының қабілеті, қызығушылығы мен мүмкіндігі әртүрлі. Әлеуметтік педагог осы ерекшеліктерді ескере отырып, оқушының өзін-өзі дамытуына жағдай жасайды. Бұл үдерісте оқушының өзіндік пікірін білдіруіне, бастамашыл болуына, өз өміріне жауапкершілікпен қарауына мүмкіндік беріледі. Әлеуметтік педагог оқушының жетістіктерін қолдап, сәтсіздіктерін жеңуге көмектесу арқылы оның тұлғалық өсуіне ықпал етеді.

Қорғаушылық қызмет әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Әлеуметтік педагог оқушының құқықтары мен мүдделерін қорғауға, оның қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған жұмыстар жүргізеді. Құқықтық сауаттылықтың төмендігі, әлеуметтік әділетсіздік, зорлық-зомбылық жағдайлары оқушы тұлғасының дамуына кері әсерін тигізуі мүмкін. Осындай жағдайларда әлеуметтік педагог оқушыға қолдау көрсетіп, қажет болған жағдайда тиісті мекемелермен байланыс орнатады. Бұл әрекеттер оқушының өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне мүмкіндік береді.

Әлеуметтік педагогтың үйлестірушілік қызметі де ерекше маңызға ие. Ол мектеп, отбасы және қоғам арасындағы байланысты нығайтып, тәрбиелік ықпалдың бірізділігін қамтамасыз етеді. Әлеуметтік педагог түрлі әлеуметтік институттардың күшін біріктіре отырып, оқушы тұлғасының үйлесімді дамуына жағдай жасайды. Бұл өзара әрекеттесу оқушының әлеуметтік тәжірибесін байытып, өмірлік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі мектеп жағдайында оқушылардың әлеуметтік мәселелері күрделене түсуде. Экономикалық қиындықтар, әлеуметтік теңсіздік, ата-аналардың жұмыспен шектен тыс айналысуы, толық емес отбасылар санының артуы сияқты факторлар оқушылардың психологиялық және әлеуметтік жағдайына әсер етеді. Әлеуметтік педагог осындай күрделі әлеуметтік ахуал жағдайында оқушыға тірек болатын негізгі мамандардың бірі болып табылады. Ол оқушының өмірлік қиындықтарға төтеп беру қабілетін қалыптастыруға көмектеседі.

Оқушы тұлғасының қалыптасуында әлеуметтік педагогтың коммуникациялық дағдыларының маңызы зор. Оқушылармен сенімді қарым-қатынас орнату, оларды тыңдай білу, түсіну және қолдау көрсету әлеуметтік педагогтың кәсіби шеберлігін көрсетеді. Сенімге негізделген қарым-қатынас оқушының ішкі жан дүниесін ашуға, оның шынайы мәселелерін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде әлеуметтік-педагогикалық көмектің тиімділігін арттырады.

Әлеуметтік педагогтың топтық жұмыс жүргізу тәжірибесі де оқушы тұлғасының қалыптасуына ықпал етеді. Тренингтер, пікірталастар, рөлдік ойындар, әлеуметтік жобалар арқылы оқушылар өзара қарым-қатынас мәдениетін меңгереді, командада жұмыс істеуді үйренеді, өз көзқарасын қорғауға дағдыланады. Мұндай іс-шаралар оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін, жауапкершілігін және әлеуметтік белсенділігін дамытуға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінде профилактикалық жұмыстар ерекше орын алады. Девиантты мінез-құлықтың, агрессияның, тәуелділіктің алдын алу мақсатында жүргізілетін жұмыстар оқушы тұлғасының қалыптасуына оң әсер етеді. Алдын алу шаралары оқушының өз әрекеттерінің салдарын түсінуіне, дұрыс таңдау жасауына көмектеседі. Бұл үдерісте әлеуметтік педагог оқушыларды салауатты өмір салтына, позитивті қарым-қатынасқа бағыттайды.

Сонымен қатар әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі оқушының эмоционалдық интеллектін дамытуға да бағытталады. Эмоцияларды тану, басқару, өзгелердің сезімін түсіну қабілеттері тұлғаның әлеуметтік жетілуінің маңызды көрсеткіштері болып табылады. Әлеуметтік педагог осы қабілеттерді дамытуға арналған жұмыстар арқылы оқушының тұлғалық үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Оқушы тұлғасының қалыптасуында әлеуметтік педагогтың кәсіби этикасы мен жеке тұлғалық қасиеттері маңызды рөл атқарады. Әділдік, жауапкершілік, сабырлық, төзімділік және эмпатия әлеуметтік педагогтың кәсіби бейнесін айқындайды. Осындай қасиеттерге ие маман ғана оқушының сеніміне ие болып, оның тұлғалық дамуына шынайы ықпал ете алады.

Қорыта айтқанда, мектептегі әлеуметтік педагогтың қызметі оқушы тұлғасының қалыптасуында кешенді әрі жүйелі сипатқа ие. Ол оқушының әлеуметтік бейімделуіне, рухани-адамгершілік дамуына, құқықтық және психологиялық қауіпсіздігіне жағдай жасайды. Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі арқылы оқушы өз әлеуетін танып, қоғамда өз орнын табуға дайын тұлға ретінде қалыптасады.

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушы тұлғасын қалыптастыру мәселесі ерекше өзектілікке ие. Бұл үдерістің табысты жүзеге асуы мектептегі тәрбие жұмысының сапасына, оның ішінде әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметіне тікелей байланысты. Әлеуметтік педагог оқушының тұлғалық дамуын әлеуметтік орта факторларымен тығыз байланыста қарастырып, оның әлеуметтенуіне, өмірлік дағдыларды меңгеруіне және қоғамда өз орнын табуына жағдай жасайды. Осы тұрғыда әлеуметтік педагогтың рөлі тек көмек көрсетуші маман шеңберінен шығып, оқушының тұлғалық қалыптасуын жүйелі түрде қамтамасыз ететін негізгі субъект ретінде айқындалады.

Оқушы тұлғасының қалыптасуы оның әлеуметтік тәжірибесінің кеңеюімен, өзіндік «Мен» бейнесінің қалыптасуымен және құндылықтар жүйесінің орнығуымен сипатталады. Әлеуметтік педагог осы үдерістердің барлығын үйлестіре отырып, оқушының жеке ерекшеліктерін, қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескереді. Оқушыға бағытталған жеке тәсіл әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың тиімділігін арттырып, тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал етеді. Бұл ретте әлеуметтік педагог оқушыны дайын үлгіге салмай, оның табиғи әлеуетін ашуға, өзін-өзі дамытуға ынталандырады.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі оқушының әлеуметтік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталғанымен, оның түпкі мақсаты – дербес, жауапкершілігі жоғары, қоғамда өз орнын таба алатын тұлғаны қалыптастыру. Қиын өмірлік жағдайға тап болған, әлеуметтік қолдауға мұқтаж оқушылармен жүргізілетін жүйелі жұмыс олардың өмірге деген сенімін арттырып, болашаққа оң көзқарас қалыптастырады. Мұндай қолдау оқушының өзін қоғамның маңызды мүшесі ретінде сезінуіне мүмкіндік береді.

Мектептегі әлеуметтік педагогтың қызметі әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету қағидатына негізделеді. Ол әрбір оқушының құқықтарын қорғап, тең мүмкіндіктерге қол жеткізуіне жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде оқушы тұлғасында әділдікке, жауапкершілікке және азаматтық санаға негізделген құндылықтарды қалыптастырады. Әлеуметтік педагогтың осындай қызметі мектептің әлеуметтік ортасын ізгілендіруге және психологиялық қолайлы ахуал қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі жаһандану жағдайында оқушылар түрлі әлеуметтік ықпалдарға ұшырайды. Ақпараттың шамадан тыс көптігі, виртуалды ортадағы қауіптер, әлеуметтік қысымдар оқушы тұлғасының дамуына әсер етеді. Әлеуметтік педагог осы жағдайларда оқушыға бағдар беруші, кеңесші әрі қорғаушы ретінде әрекет етеді. Ол оқушыларды сыни ойлауға, ақпаратты дұрыс қабылдауға, өз әрекеттеріне жауапкершілікпен қарауға үйретеді. Бұл дағдылар оқушы тұлғасының тұрақтылығы мен өмірлік төзімділігін қалыптастыруда маңызды орын алады.

Әлеуметтік педагогтың қызметі нәтижелі болуы үшін оның кәсіби дайындығы мен үздіксіз өзін-өзі жетілдіруі маңызды. Қоғамдағы әлеуметтік өзгерістерге сәйкес әлеуметтік педагог жаңа әдіс-тәсілдерді меңгеріп, кәсіби шеберлігін арттырып отыруы тиіс. Тек осындай жағдайда ғана ол оқушы тұлғасының қалыптасуына тиімді ықпал ете алады. Сонымен қатар әлеуметтік педагогтың қызметі мектеп әкімшілігінің, педагогикалық ұжымның және ата-аналардың қолдауымен жүзеге асқанда ғана толық нәтижеге қол жеткізуге болады.

Қорытындылай келе, мектептегі әлеуметтік педагогтың оқушы тұлғасын қалыптастырудағы рөлі көпқырлы әрі стратегиялық маңызға ие. Ол оқушының әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз етіп қана қоймай, оның рухани-адамгершілік, азаматтық және тұлғалық дамуына жағдай жасайды. Әлеуметтік педагогтың жүйелі, мақсатты және гуманистік бағыттағы қызметі нәтижесінде қоғамға бейімделген, өз құндылықтарын айқындаған, өмірлік мақсаттары бар тұлға қалыптасады. Сондықтан мектептегі әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметін жетілдіру білім беру жүйесінің басым бағыттарының бірі болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбдіғалиев Қ. Әлеуметтік педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2018.
2. Құнанбаева С. Білім берудегі әлеуметтік жұмыс. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
3. Мұхамеджанова Г. Мектептегі әлеуметтік-педагогикалық қызмет. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020.
4. Сейітқазы Е. Тұлға тәрбиесінің әлеуметтік негіздері. – Алматы: Рауан, 2017.
5. Омарова Б. Қазіргі мектептегі әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі. – Алматы: Өркениет, 2021.
6. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Жалпы білім беретін ұйымдардағы әлеуметтік-педагогикалық қызмет туралы әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2022.

ЖЕТІМ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ РӨЛІ

Көбеншеева Перизат Қалдыбекқызы
*Маңғыстау облысының білім басқармасының
Бейнеу ауданы бойынша білім бөлімінің
«Ж.Қалдығараев атындағы жалпы білім беретін мектеп» КММ-сі
Әлеуметтік педагогы*

Аннотация.

Бұл мақалада жетім бала тәрбиесіндегі әлеуметтік педагогтың рөлі жан-жақты қарастырылады. Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық, мәдени және психологиялық өзгерістер жағдайында жетім және ата-ана қамқорлығынсыз қалған балаларды тәрбиелеу мәселесі өзекті әлеуметтік-педагогикалық проблемаға айналып отыр. Әлеуметтік педагог жетім баланың тұлғалық қалыптасуына, әлеуметтік ортаға бейімделуіне, құқықтарының қорғалуына, психологиялық тұрақтылығына және болашақта дербес өмір сүруіне ықпал ететін негізгі маман ретінде сипатталады. Мақалада жетім балалардың әлеуметтік-

психологиялық ерекшеліктері, олармен жүргізілетін тәрбиелік жұмыстың мазмұны, әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінің бағыттары мен міндеттері кеңінен талданады.

Жетім бала тәрбиесі – адамзат қоғамында ежелден келе жатқан күрделі де жауапты мәселенің бірі. Қандай кезең болмасын, ата-ана қамқорлығынан айырылған баланың тағдыры қоғамның адамгершілік деңгейін айқындайтын өлшем ретінде қарастырылып келген. Қазіргі таңда бұл мәселе бұрынғыдан да күрделене түсті, себебі әлеуметтік теңсіздік, отбасылық дағдарыстар, көші-қон үдерістері, экономикалық қиындықтар мен рухани құндылықтардың өзгеруі жетім балалар санының артуына әсер етуде. Осындай жағдайда жетім баланың толыққанды тұлға болып қалыптасуы тек материалдық қамқорлықпен ғана емес, кәсіби педагогикалық және әлеуметтік қолдаумен тікелей байланысты.

Жетім балалардың өмірлік тәжірибесі көп жағдайда травмалық сипатта болады. Олар ерте жастан айырылу, немқұрайлылық, қатыгездік, эмоционалдық суықтық сияқты жағдайларды бастан өткереді. Мұндай тәжірибе баланың психикасына терең із қалдырып, оның өзіне деген сенімін төмендетеді, қоршаған ортаға күдікпен қарауына себеп болады. Осы тұрғыдан алғанда, жетім бала тәрбиесі қарапайым тәрбиелік іс-әрекет емес, күрделі әлеуметтік-психологиялық қолдауды талап ететін үдеріс болып табылады. Бұл үдерісте әлеуметтік педагогтың орны айрықша.

Әлеуметтік педагог – жетім баланың өміріндегі маңызды тұлғалардың бірі. Ол баланың әлеуметтік ортамен байланысын реттеуші, қорғаушы, бағыттаушы және қолдаушы маман ретінде әрекет етеді. Әлеуметтік педагогтың негізгі мақсаты – жетім баланың қоғамға бейімделуіне жағдай жасау, оның құқықтары мен мүдделерін қорғау, әлеуетін ашу және болашақта дербес өмір сүруге дайындау. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін әлеуметтік педагог баланың психологиялық жағдайын, әлеуметтік тәжірибесін, мінез-құлқын, қарым-қатынас ерекшеліктерін терең түсінуі қажет.

Жетім балалардың тәрбиесінде кездесетін негізгі қиындықтардың бірі – олардың әлеуметтік ортаға бейімделуіндегі олқылықтар. Отбасылық тәрбие үлгісінің болмауы баланың әлеуметтік рөлдерді меңгеруіне кедергі келтіреді. Көптеген жетім балаларда жауапкершілік сезімі төмен, өз әрекетінің салдарын болжай алмау, эмоциясын басқаруда қиындықтар байқалады. Мұндай ерекшеліктер әлеуметтік педагогтың жүйелі және мақсатты жұмысын қажет етеді. Әлеуметтік педагог баламен жеке жұмыс жүргізу арқылы оның ішкі жан дүниесін түсініп, сенімге негізделген қарым-қатынас орнатуы тиіс.

Әлеуметтік педагогтың жетім бала тәрбиесіндегі қызметі тек мекеме қабырғасымен шектелмейді. Ол баланың өмір сүріп отырған ортасын, құрдастарымен, тәрбиешілермен, мұғалімдермен қарым-қатынасын, қоғамдағы орнын кешенді түрде қарастырады. Бұл тұрғыда әлеуметтік педагогтың делдалдық рөлі маңызды. Ол бала мен қоғам арасындағы көпір іспеттес болып, баланың қажеттіліктерін әлеуметтік институттарға жеткізеді және керісінше, қоғам талаптарын баланың мүмкіндіктеріне сай түсіндіреді.

Жетім балалармен жұмыс барысында әлеуметтік педагогтың кәсіби этикасы ерекше мәнге ие. Баланың жеке басына құрметпен қарау, оның құпиясын сақтау, кемсітпеу, тұлғалық ерекшеліктерін қабылдау – әлеуметтік педагог қызметінің басты қағидалары. Жетім бала өзін бағаланған, түсінілген және қажет екенін сезінгенде ғана оның бойында оң өзгерістер қалыптаса бастайды. Сондықтан әлеуметтік педагогтың адамгершілік қасиеттері, эмпатиясы мен сабырлылығы кәсіби білімінен кем түспейді.

Жетім бала тәрбиесінде әлеуметтік педагогтың тағы бір маңызды міндеті – баланың құқықтық сауаттылығын арттыру. Көптеген жетім балалар өз құқықтарын білмейді немесе оларды қорғауға дәрменсіз болады. Әлеуметтік педагог балаға оның қандай құқықтары бар екенін, оларды қалай қорғауға болатынын түсіндіру арқылы оның азаматтық санасының қалыптасуына ықпал етеді. Бұл болашақта баланың қоғамдағы өз орнын табуына, заңды жолмен әрекет етуіне негіз болады.

Сонымен қатар, әлеуметтік педагог жетім баланың білім алуына, кәсіби бағдарлануына ерекше көңіл бөледі. Баланың қабілеті мен қызығушылығын анықтап, оны дамытуға жағдай жасау – әлеуметтік педагог жұмысының маңызды бағыты. Жетім бала өз болашағын елестете алуы, мақсат қоя білуі және соған ұмтылуы үшін оған тұрақты қолдау мен бағыт-бағдар қажет. Әлеуметтік педагог осы жолда баланың жанында болып, оның әрбір жетістігін қолдап, сәтсіздіктерін еңсеруге көмектеседі.

Жетім балалармен жұмыс істеу барысында әлеуметтік педагог көбіне күрделі моральдық және психологиялық жағдайларға тап болады. Баланың агрессиясы, тұйықтығы, сенімсіздігі немесе керісінше шамадан тыс тәуелділігі – мұның бәрі кәсіби шыдамдылық пен терең түсіністі талап етеді. Әлеуметтік педагог баланың мінез-құлқындағы қиындықтарды жазалау арқылы емес, түсіну және қолдау арқылы түзетуге ұмтылады. Бұл – гуманистік педагогиканың негізгі ұстанымы.

Осылайша, жетім бала тәрбиесіндегі әлеуметтік педагогтың рөлі көпқырлы және жауапты. Ол педагог, психолог, кеңесші, қорғаушы және серіктес ретінде баланың өміріне тікелей ықпал етеді. Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі жетім баланың тағдырына, оның болашақтағы өмір сапасына әсер ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады.

Жетім бала тәрбиесінде әлеуметтік педагогтың қызметі жүйелі, жоспарлы және ұзақ мерзімді сипатқа ие болуы тиіс. Себебі жетім баланың тұлғалық қалыптасуы бір сәттік ықпалмен емес, үздіксіз әлеуметтік-педагогикалық қолдау арқылы жүзеге асады. Әлеуметтік педагог баланың даму динамикасын бақылап, оның мінез-құлқындағы, оқу үлгеріміндегі, қарым-қатынасындағы өзгерістерді үнемі талдап отырады. Бұл талдау негізінде түзету-дамыту жұмыстары ұйымдастырылады. Мұндай жұмыстар баланың өзін-өзі тануына, эмоциялық тұрақтылыққа қол жеткізуіне және әлеуметтік дағдыларды меңгеруіне бағытталады.

Жетім балалармен жүргізілетін тәрбиелік жұмыстың табысты болуы көбіне әлеуметтік педагог пен бала арасындағы сенімді қарым-қатынасқа байланысты. Сенім – тәрбиенің негізі. Көптеген жетім балалар ересектерге сенуден қорқады, себебі олардың өмірлік тәжірибесінде сатқындық, уәденің орындалмауы, немқұрайлылық жиі кездескен. Сондықтан әлеуметтік педагог баламен қарым-қатынас орнатуда асығыстық танытпай, сабырлы, шынайы және тұрақты болуға тиіс. Бала әлеуметтік педагогтың жанында өзін қауіпсіз сезінгенде ғана ішкі сезімдерін ашып, көмек қабылдауға дайын болады.

Әлеуметтік педагогтың жетім бала тәрбиесіндегі маңызды қызметтерінің бірі – әлеуметтендіру үдерісін тиімді ұйымдастыру. Әлеуметтендіру – баланың қоғамда қабылданған нормалар мен құндылықтарды меңгеруі, әлеуметтік рөлдерді игеруі. Отбасында тәрбиеленген бала бұл үдерісті табиғи түрде өткерсе, жетім бала үшін бұл күрделі әрі ұзақ процесс болуы мүмкін. Осы себепті әлеуметтік педагог баланы қоғамдық өмірге біртіндеп енгізіп, оның әлеуметтік тәжірибесін кеңейтуге жағдай жасайды. Бұл түрлі мәдени, спорттық, шығармашылық іс-шараларға қатысу, қоғамдық жұмыстарға тарту, қарым-қатынас орнату арқылы жүзеге асады.

Жетім балалардың көпшілігінде эмоционалдық тапшылық байқалады. Олар жылулықты, қамқорлықты, жеке назарды қажет етеді. Әлеуметтік педагог осы қажеттілікті мүмкіндігінше өтеуге тырысады, бірақ бұл тек жеке эмоциялық қолдаумен шектелмеуі тиіс. Бала өз эмоциясын дұрыс білдіруді, өзгенің сезімін түсінуді, жанжалсыз қарым-қатынас орнатуды үйренуі қажет. Осы бағытта әлеуметтік педагог түрлі тренингтер, әңгімелер, рөлдік ойындар арқылы жетім баланың эмоциялық интеллектін дамытуға ықпал етеді.

Әлеуметтік педагог жетім баланың өзін-өзі бағалау деңгейін қалыптастыруда да маңызды рөл атқарады. Көптеген жетім балалар өздерін қоғамға қажетсіз, әлсіз, өзгелерден төмен сезінеді. Мұндай теріс көзқарас баланың белсенділігіне, бастамашылдығына кері әсер етеді. Әлеуметтік педагог баланың әрбір жетістігін байқап, қолдап, оның күшті жақтарын көрсету арқылы оң өзіндік бағалауды қалыптастырады. Бала өзінің қабілетін сезінген сайын, болашаққа деген сенімі арта түседі.

Жетім бала тәрбиесінде әлеуметтік педагогтың отбасылық құндылықтарды қалыптастырудағы рөлі де ерекше. Отбасында тәрбие алмаған бала үшін отбасы ұғымы көбіне абстрактілі немесе бұрмаланған түрде қабылданады. Әлеуметтік педагог балаға отбасының маңызын, отбасындағы өзара сыйластық, жауапкершілік, қамқорлық сияқты құндылықтарды түсіндіреді. Бұл болашақта жетім баланың өз отбасын құруына, сау отбасылық қатынас орнатуына негіз болады.

Сонымен қатар, әлеуметтік педагог жетім баланың өмірлік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған жұмыстарды да жүзеге асырады. Өзін-өзі күту, қаржыны жоспарлау, тұрмыстық мәселелерді шешу, уақытты тиімді пайдалану сияқты қарапайым, бірақ маңызды дағдылар жетім балалар үшін ерекше мәнге ие. Көп жағдайда интернаттық мекемелерде тәрбиеленген балалар дербес өмірге дайын болмай шығады. Осы олқылықтың орнын толтыруда әлеуметтік педагогтың рөлі шешуші болып табылады.

Жетім бала тәрбиесінде әлеуметтік педагогтың басқа мамандармен ынтымақтастығы да аса маңызды. Психологтармен, тәрбиешілермен, мұғалімдермен, медицина қызметкерлерімен бірлесе жұмыс істеу арқылы ғана баланың дамуына кешенді қолдау көрсетуге болады. Әлеуметтік педагог осы мамандар арасындағы үйлестіруші тұлға ретінде әрекет етеді. Ол баланың мүддесін қорғап, барлық қызметтің бір мақсатқа бағытталуын қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінде кездесетін қиындықтардың бірі – эмоционалдық күйзеліс пен кәсіби шаршау. Жетім балалардың тағдырымен күнделікті бетпе-бет келу маманнан үлкен психологиялық төзімділікті талап етеді. Сондықтан әлеуметтік педагогтың өзі де кәсіби қолдауға, өзін-өзі дамытуға және психологиялық саулықты сақтауға мұқтаж. Бұл оның қызметінің сапасына тікелей әсер етеді.

Қорытындылай келе, жетім бала тәрбиесінде әлеуметтік педагогтың қызметі тек міндеттер жиынтығы емес, үлкен адамгершілік миссия болып табылады. Ол баланың өмір жолында бағыт-бағдар беретін, қиын сәттерде тірек болатын тұлға ретінде көрінеді. Әлеуметтік педагогтың кәсіби шеберлігі мен адами қасиеттері жетім баланың тағдырына оң ықпал етіп, оның қоғамда өз орнын табуына мүмкіндік береді.

Жетім бала тәрбиесіндегі әлеуметтік педагогтың рөлі уақыт өткен сайын арта түсуде, себебі қазіргі қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер бұл санаттағы балалардың өміріне тікелей ықпал етуде. Әлеуметтік педагог жетім баланың әлеуметтік ортада өзін еркін сезінуіне, жеке тұлға ретінде қалыптасуына және болашақ өмірге бейімделуіне жағдай жасайтын негізгі маман болып табылады. Оның қызметі баланың бүгінгі жағдайын ғана емес, ертеңгі тағдырын да айқындайды. Осы тұрғыдан алғанда әлеуметтік педагогтың әрбір іс-әрекеті терең ойластырылып, ғылыми негізделген және гуманистік бағытта жүргізілуі тиіс.

Жетім балаларды тәрбиелеу барысында әлеуметтік педагог олардың өмірлік қиындықтарын жеңуге көмектесіп қана қоймай, қоғамға деген сенімін қалыптастырады. Қоғам тарапынан қолдау мен түсіністік сезінген бала өз бойындағы қорқыныш пен сенімсіздікті жеңіп, белсенді өмірлік ұстанымға ие бола бастайды. Әлеуметтік педагог жетім баланың ішкі әлеуетін ашып, оның мүмкіндіктерін іске асыруға жағдай жасағанда ғана тәрбиелік үдеріс нәтижелі болмақ. Бұл үшін педагог баланың жас және жеке ерекшеліктерін, психологиялық жай-күйін, әлеуметтік тәжірибесін ескере отырып жұмыс жүргізуі қажет.

Жетім бала тәрбиесінде әлеуметтік педагогтың ең маңызды міндеттерінің бірі – баланың қоғамнан оқшаулануына жол бермеу. Көп жағдайда жетім балалар өздерін өзгелерден бөлек, шеттетілген сезінеді. Мұндай сезімдер баланың болашақта әлеуметтік қиындықтарға тап болуына әкелуі мүмкін. Әлеуметтік педагог осының алдын алу үшін баланың әлеуметтік байланыстарын кеңейтіп, оны қоғамдық ортаға белсенді түрде тартуы тиіс. Бұл бағытта жүргізілген жүйелі жұмыс жетім баланың әлеуметтену деңгейін арттырып, оның өмірге бейімделуін жеңілдетеді.

Әлеуметтік педагогтың қызметі жетім баланың тұлғалық қасиеттерін дамытуға да бағытталады. Жауапкершілік, дербестік, табандылық, өзіне сенімділік сияқты қасиеттердің қалыптасуы баланың болашақта өз орнын табуына ықпал етеді. Бұл қасиеттерді дамыту үшін әлеуметтік педагог тәрбиелік ықпалдың түрлі әдістері мен тәсілдерін қолданады. Балаға сенім арту, таңдау жасауға мүмкіндік беру, жетістіктерін мойындау – осындай тиімді әдістердің қатарына жатады.

Сонымен қатар, жетім бала тәрбиесінде әлеуметтік педагогтың құқық қорғау қызметі де ерекше орын алады. Әлеуметтік педагог баланың заңды мүдделерін қорғап, оның әлеуметтік кепілдіктерге қол жеткізуіне көмектеседі. Бұл балада әділдікке деген сенімді қалыптастырып, құқықтық мәдениеттің дамуына ықпал етеді. Құқықтық тұрғыдан қорғалған бала өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінеді.

Жетім балалармен жұмыс істеу барысында әлеуметтік педагогтың кәсіби біліктілігімен қатар, адами қасиеттері де шешуші рөл атқарады. Мейірімділік, шыдамдылық, жанашырлық, жауапкершілік сияқты қасиеттерсіз бұл салада табысты жұмыс істеу мүмкін емес. Әлеуметтік педагог баланың тағдырына бейжай қарамай, оны шын мәнінде түсінуге және қолдауға ұмтылғанда ғана оң нәтиже байқалады. Сондықтан әлеуметтік педагог мамандарын даярлау барысында олардың тұлғалық сапаларына ерекше көңіл бөлінуі қажет.

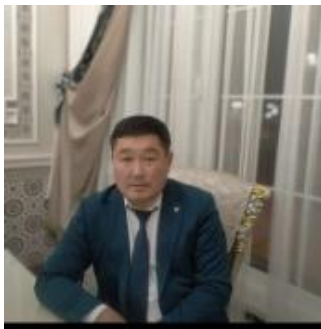
Жалпы алғанда, жетім бала тәрбиесіндегі әлеуметтік педагогтың рөлі қоғам үшін стратегиялық маңызға ие. Себебі бүгінгі жетім бала – ертеңгі қоғам мүшесі. Оның қандай азамат болып қалыптасуы бүгін көрсетілген әлеуметтік-педагогикалық қолдауға байланысты. Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметі арқылы жетім балалардың тағдырына оң өзгерістер енгізіп, олардың толыққанды, белсенді және жауапты тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік жасауға болады.

Қорытындылай келе, жетім бала тәрбиесіндегі әлеуметтік педагогтың рөлі көпқырлы, күрделі және аса жауапты екені айқындалады. Әлеуметтік педагог жетім баланың өміріндегі тірек тұлға ретінде оның әлеуметтік бейімделуіне, тұлғалық дамуына және болашақ өмірге дайындалуына ықпал етеді. Бұл қызмет жүйелі, мақсатты және адамгершілікке негізделген жағдайда ғана тиімді нәтижеге қол жеткізуге болады. Сондықтан жетім бала тәрбиесінде әлеуметтік педагогтың кәсіби мәртебесін арттыру, қызметін қолдау және дамыту – қоғамның маңызды міндеттерінің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбдіғалиева Г.Қ. Әлеуметтік педагогика. – Алматы: Білім, 2019.
2. Баймұратова Б. Балалар психологиясы. – Алматы: Рауан, 2018.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Мектеп, 2020.
4. Молдабекова С.Ж. Әлеуметтік жұмыс негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
5. ҚР «Баланың құқықтары туралы» заңы. – Астана, 2022.
6. Сманов Б.Ә. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Дарын, 2017.

STEM БІЛІМ БЕРУ АЯСЫНДА МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Егембердиев Алмас Меирбекович
*Түркістан облысы Түлкібас ауданы
Әл Фараби атындағы шжсжбм
Математика пәнінің мұғалімі*

Аннотация.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеріп, оқушылардың тек теориялық білім алуымен шектелмей, алған білімін өмірде қолдана алатын, зерттей білетін, шығармашылық тұрғыда ойлайтын тұлға болып қалыптасуына басымдық берілуде. Осы тұрғыда STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) білім беру бағыты ерекше маңызға ие. STEM – жаратылыстану ғылымдары, технология, инженерия және математика пәндерін өзара кіріктіре отырып оқытуды көздейтін заманауи білім беру тұжырымдамасы. Бұл мақалада STEM білім беру аясында математика пәнін оқытудың ерекшеліктері, оның мазмұны мен әдістемелік қырлары, оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен зерттеушілік қабілеттерін дамытудағы рөлі жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар математика пәнінің STEM жүйесіндегі орны, мұғалімнің кәсіби қызметіне қойылатын жаңа талаптар және оқу үдерісін ұйымдастырудың тиімді жолдары сипатталады.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – өзгермелі әлемде өмір сүре алатын, ақпаратты талдай білетін, сыни ойлайтын және өз бетінше шешім қабылдай алатын жеке тұлға қалыптастыру. Осы мақсатқа жетуде STEM білім беру бағыты маңызды құралдардың біріне айналып отыр. STEM тұжырымдамасының негізінде пәндерді оқшаулап оқыту емес, оларды өзара байланыста, өмірлік жағдаяттармен ұштастыра отырып меңгерту идеясы жатыр. Әсіресе математика пәні STEM жүйесінде негізгі өзек ретінде қарастырылады, себебі ол барлық жаратылыстану және техникалық ғылымдардың тілі болып табылады.

Математика – логикалық ойлауды, дәлдікті, жүйелілікті талап ететін ғылым. Дәстүрлі оқытуда математика көбіне абстрактілі ұғымдар мен формулалар жиынтығы ретінде қабылданып, оқушылар оның өмірдегі практикалық маңызын толық сезіне бермейді. Ал STEM білім беру жағдайында математика нақты мәселелерді

шешудің құралына айналып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, физикадағы қозғалыс заңдарын, инженерлік есептерді немесе технологиялық процестерді түсіндіруде математикалық модельдеу кеңінен қолданылады. Бұл оқушыға математиканың тек есеп шығару пәні емес, нақты өмірлік міндеттерді шешудің әмбебап құралы екенін ұғындырады.

STEM аясында математика пәнін оқытудың басты ерекшеліктерінің бірі – пәнаралық кіріктіру. Мұнда математика басқа пәндермен тығыз байланыста қарастырылады. Оқушы бір ғана пән шеңберінде емес, бірнеше ғылым саласын біріктіре отырып ойлауға дағдыланады. Мәселен, белгілі бір жобаны орындау барысында оқушы математикалық есептеулер жүргізеді, физикалық заңдылықтарды қолданады, инженерлік шешімдер ұсынады және технологиялық құралдарды пайдаланады. Мұндай жұмыс түрі оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

STEM білім беру жүйесінде математика пәнінің мазмұны да жаңаша сипат алады. Теориялық материал өмірлік жағдайлармен байланыстырылып беріледі. Мысалы, пайыз тақырыбын өткенде оны тек формула арқылы емес, экономикалық есептермен, күнделікті тұрмыстағы қаржылық жоспарлаумен, өндірістік шығындарды есептеумен байланыстыруға болады. Бұл оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға, яғни алған білімін өмірде қолдана білу дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар STEM бағытында математика сабағында жобалық және зерттеушілік әдістер кеңінен қолданылады. Оқушылар нақты бір мәселені зерттеп, оны шешудің математикалық жолдарын іздейді. Бұл үдерісте олар деректер жинайды, талдайды, салыстырады, қорытынды жасайды. Мұндай жұмыс түрлері оқушылардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастырып, өз бетімен жұмыс істеу қабілетін дамытады. Математика пәні осы тұрғыда оқушылардың ойлау әрекетін ұйымдастырушы негізгі құрал қызметін атқарады.

STEM білім беру аясында математика пәнін оқытуда мұғалімнің рөлі де өзгереді. Мұғалім тек білім беруші емес, бағыт-бағдар көрсетуші, кеңесші, ұйымдастырушы ретінде әрекет етеді. Ол оқушыларды дайын біліммен қамтамасыз етуден гөрі, олардың өздігінен білім алуына жағдай жасайды. Мұғалім оқыту барысында проблемалық жағдаяттар ұсынып, оқушыларды ойлануға, талқылауға, пікір алмасуға жетелейді. Бұл оқыту үдерісінің оқушыға бағытталған сипатын күшейтеді.

Математика пәнін STEM жүйесінде оқытудың тағы бір маңызды ерекшелігі – заманауи технологияларды пайдалану. Сандық ресурстар, компьютерлік модельдер, интерактивті бағдарламалар математикалық ұғымдарды көрнекі түрде түсіндіруге мүмкіндік береді. Мысалы, графиктерді динамикалық түрде өзгерту, геометриялық фигураларды модельдеу, деректерді өңдеу оқушылардың тақырыпты терең түсінуіне ықпал етеді. Бұл өз кезегінде математика сабағын қызықты әрі мазмұнды етеді.

STEM бағытындағы математика сабағында топтық жұмысқа ерекше мән беріледі. Оқушылар бірлесіп жұмыс істей отырып, өз ойларын ортаға салады, бір-бірінің пікірін тыңдайды, ортақ шешімге келеді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын дамытып, ұжымда жұмыс істеу мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар әр оқушының жауапкершілігі артып, өз үлесін қосуға ұмтылады.

Математика пәнін STEM аясында оқыту оқушылардың болашақ кәсіби бағдарын айқындауға да ықпал етеді. Инженерлік, техникалық, ақпараттық технологиялар саласына қызығушылық танытқан оқушылар үшін математика негізгі іргетас болып табылады. STEM бағытындағы сабақтар арқылы оқушылар нақты мамандықтармен танысып, өз қабілеттерін бағамдай алады. Бұл олардың болашақта саналы түрде мамандық таңдауына мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, STEM білім беру жүйесінде математика пәнін оқыту дәстүрлі тәсілдерден өзгеше, жаңашыл бағытта жүзеге асырылады. Ол оқушылардың білімін өмірмен байланыстырып, олардың логикалық, шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуға бағытталған. Математика пәні STEM жүйесінде тек оқу пәні ғана емес, оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құрал ретінде қарастырылады.

STEM білім беру аясында математика пәнін оқытудың ерекшеліктерін тереңірек қарастырғанда, ең алдымен оқыту әдістерінің өзгеруіне назар аудару қажет. Дәстүрлі сабақтарда мұғалім негізгі ақпарат көзі болып, оқушы көбіне тыңдаушы және орындаушы рөлінде қалады. Ал STEM бағытында оқыту үдерісі оқушының белсенді әрекетіне негізделеді. Мұнда математика сабағы дайын формулаларды жаттаумен емес, мәселені шешу жолдарын іздеумен, тәжірибе жасаумен, талдаумен сипатталады. Бұл оқушылардың пәнге деген ішкі уәжін арттырып, оқу әрекетіне қызығушылығын күшейтеді.

STEM жүйесінде математика пәнін оқыту барысында проблемалық оқыту әдісі кеңінен қолданылады. Мұғалім оқушыларға нақты өмірден алынған проблемалық жағдаяттарды ұсынады. Мысалы, белгілі бір құрылыс нысанын жобалау, энергияны үнемдеу жолдарын есептеу немесе өндірістік үдерістің тиімділігін анықтау сияқты тапсырмалар берілуі мүмкін. Мұндай тапсырмалар оқушыларды ойлануға, болжам жасауға, есептеулер жүргізуге және өз шешімдерін дәлелдеуге үйретеді. Бұл үдерісте математика негізгі құрал ретінде пайдаланылады.

STEM білім беру жағдайында математикалық білімнің практикалық маңызы айқын көрінеді. Оқушылар математикалық формулалар мен заңдылықтардың нақты өмірде қалай қолданылатынын өз көздерімен көреді. Мысалы, функция тақырыбын оқыту барысында оны тек график салумен шектемей, қозғалыс жылдамдығын, температураның өзгеруін немесе экономикалық көрсеткіштердің динамикасын сипаттау үшін қолдануға болады. Бұл тәсіл математиканың өмірмен байланысын күшейтіп, оқушылардың пәнге деген көзқарасын өзгертеді.

Математика пәнін STEM аясында оқытуда жобалық оқыту әдісінің орны ерекше. Жоба жұмыстары арқылы оқушылар белгілі бір мәселені шешуге бағытталған ұзақ мерзімді жұмыс атқарады. Бұл жұмыстарда олар

жоспар құрады, қажетті мәліметтерді жинақтайды, есептеулер жүргізеді, нәтижелерін талдайды және қорытынды жасайды. Жобалық жұмыс барысында оқушылардың жауапкершілігі артып, өздігінен жұмыс істеу дағдылары қалыптасады. Сонымен қатар олар өз еңбектерінің нақты нәтижесін көріп, жетістікке жетудің қуанышын сезінеді.

STEM бағытындағы математика сабағында зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінеді. Оқушылар тек дайын ақпаратты қабылдамай, өздері зерттеу жүргізуге үйренеді. Мысалы, белгілі бір заңдылықты анықтау үшін деректер жинап, оларды кесте мен диаграмма арқылы талдайды, математикалық модель құрады. Бұл жұмыс түрлері оқушылардың аналитикалық ойлау қабілетін дамытып, ғылыми зерттеу элементтерімен таныстырады.

STEM білім беру жүйесінде математика пәнін оқытудың тағы бір ерекшелігі – бағалау жүйесінің өзгеруі. Мұнда тек қорытынды нәтиже емес, оқушының жұмыс барысындағы әрекеті, ізденісі, талдауы ескеріледі. Қалыптастырушы бағалау арқылы оқушылардың оқу үдерісіндегі жетістіктері мен кемшіліктері анықталып, кері байланыс беріледі. Бұл оқушыларға өз қателіктерін түсінуге және оларды түзетуге мүмкіндік береді.

STEM бағытындағы математика сабақтары оқушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Атап айтқанда, сыни ойлау, шығармашылық, коммуникация және ынтымақтастық дағдылары дамиды. Топтық жұмыстар барысында оқушылар өз ойларын еркін білдіріп, бір-бірімен пікір алмасады, ортақ шешімге келеді. Бұл олардың әлеуметтік дағдыларын жетілдіріп, болашақта кәсіби ортада табысты болуына негіз қалайды.

Математика пәнін STEM аясында оқытуда мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі ерекше мәнге ие. Мұғалім тек өз пәнін жақсы меңгеріп қана қоймай, басқа пәндермен байланысын түсініп, пәнаралық сабақтар ұйымдастыра білуі қажет. Сонымен қатар заманауи технологияларды тиімді пайдалану, жобалық және зерттеушілік жұмыстарды ұйымдастыру мұғалімнен жоғары дайындықты талап етеді. Бұл мұғалімнің үздіксіз кәсіби дамуына, жаңа әдіс-тәсілдерді меңгеруіне ықпал етеді.

STEM білім беру жүйесі оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Әр оқушының қызығушылығы мен қабілетіне қарай тапсырмалар беру арқылы олардың әлеуетін ашуға жағдай жасалады. Мысалы, бір оқушы есептеуге бейім болса, екіншісі модель құруға немесе жобаны таныстыруға қабілетті болуы мүмкін. Мұндай әртүрлілік оқушылардың өзін-өзі бағалауына оң әсер етеді.

Сонымен қатар STEM бағытындағы математика сабағы оқушылардың өзіне деген сенімділігін арттырады. Олар күрделі мәселелерді шешуге қабілетті екенін сезінеді, қателесуден қорықпай, жаңа шешімдер ұсынуға үйренеді. Бұл олардың оқу мотивациясын күшейтіп, алға ұмтылуына ықпал етеді.

Осылайша, STEM білім беру аясында математика пәнін оқыту оқушылардың тек білім деңгейін ғана емес, олардың тұлғалық қасиеттерін де дамытуға бағытталған кешенді үдеріс болып табылады. Математика пәні STEM жүйесінде оқушыларды ойлануға, зерттеуге және шығармашылықпен әрекет етуге үйрететін негізгі құралға айналады.

STEM білім беру аясында математика пәнін оқытудың ерекшеліктерін қорытындылай келе, бұл бағыттың қазіргі білім беру жүйесіндегі стратегиялық маңызын атап өтуге болады. Қоғамның қарқынды дамуы, ғылым мен технологияның күн сайын жаңарып отыруы мектеп бітіруші түлектерден тек пәндік білімді ғана емес, сонымен қатар өмірлік дағдыларды, икемді ойлау қабілетін және нақты мәселелерді шешу білігін талап етеді. Осы тұрғыда STEM білім беру тұжырымдамасы білім мазмұнын жаңғыртып, оқыту үдерісін өмірмен тығыз байланыстыруға мүмкіндік береді.

Математика пәні STEM жүйесінде ерекше орын алады, себебі ол барлық жаратылыстану және техникалық пәндердің негізі болып табылады. STEM аясында математиканы оқыту барысында оқушылардың теориялық білімдері нақты практикалық міндеттермен ұштасып, пәннің өмірлік маңызы айқындалады. Оқушы математика арқылы қоршаған ортаны тануға, құбылыстарды түсіндіруге және түрлі мәселелерді шешуге болатынын түсінеді. Бұл олардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

STEM бағытында математика пәнін оқыту оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға зор ықпал етеді. Оқушылар есептерді тек қағаз бетінде ғана емес, нақты өмірлік жағдайларда қолдануды үйренеді. Мысалы, қаржылық есептеулер, уақытты жоспарлау, ресурстарды тиімді пайдалану сияқты дағдылар математика сабағында қалыптасады. Бұл дағдылар оқушылардың күнделікті өмірде және болашақ кәсіби қызметінде маңызды рөл атқарады.

Сонымен қатар STEM білім беру аясында математика сабағы оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға бағытталады. Олар деректер жинап, талдап, қорытынды жасау арқылы ғылыми ойлау элементтерін меңгереді. Мұндай жұмыс түрлері оқушыларды өз бетімен білім алуға, ізденуге және жауапкершілікпен шешім қабылдауға үйретеді. Бұл қасиеттер қазіргі қоғамда аса құнды болып табылады.

STEM бағытындағы математика сабақтары оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Әртүрлі жобалар мен практикалық тапсырмалар орындау барысында оқушылар стандартты емес шешімдер ұсынуға, жаңа идеялар ойлап табуға дағдыланады. Бұл олардың шығармашылық ойлау қабілетін дамытып, өзіндік көзқарасын қалыптастырады. Сонымен бірге топтық жұмыстар арқылы оқушылардың коммуникативтік дағдылары жетіліп, бірлесіп жұмыс істеу мәдениеті қалыптасады.

Математика пәнін STEM жүйесінде оқыту мұғалімнің кәсіби рөлін де жаңа деңгейге көтереді. Мұғалім тек білім көзі емес, оқу үдерісін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші қызметін атқарады. Ол оқушыларға дайын жауапты бермей, мәселені өздері шешуіне жағдай жасайды. Бұл оқыту үдерісін оқушыға бағытталған,

нәтижеге бағдарланған сипатқа айналдырады. Мұғалімнің шығармашылығы мен кәсіби шеберлігі STEM сабақтарының тиімділігін арттыруда шешуші рөл атқарады.

STEM білім беру аясында математика пәнін оқытуда заманауи технологияларды қолдану маңызды орын алады. Сандық ресурстар мен интерактивті құралдар оқушылардың тақырыпты терең әрі көрнекі түрде түсінуіне көмектеседі. Бұл әдістер математика сабағын қызықты, мазмұнды және нәтижелі етеді. Сонымен қатар технологияларды қолдану оқушылардың ақпараттық сауаттылығын арттырып, цифрлық ортада еркін жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады.

Жалпы алғанда, STEM білім беру аясында математика пәнін оқыту – оқушылардың жан-жақты дамуына бағытталған тиімді педагогикалық бағыт. Ол оқушыларды тек біліммен қаруландырып қана қоймай, олардың тұлғалық қасиеттерін, өмірлік дағдыларын және болашаққа деген сенімін қалыптастырады. Математика пәні STEM жүйесінде оқушылардың интеллектуалдық әлеуетін ашатын, оларды ғылыми-техникалық прогреске бейімдейтін маңызды құрал ретінде көрініс табады.

Қорытынды.

Қорытындылай келе, STEM білім беру аясында математика пәнін оқыту қазіргі заман талаптарына толық жауап беретін, оқушылардың білім сапасын арттыруға бағытталған тиімді жүйе болып табылады. Бұл бағыт оқушылардың логикалық, зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытып, алған білімдерін өмірде қолдана білуге үйретеді. Математика пәні STEM жүйесінде негізгі тірек ретінде қарастырылып, оқушылардың болашақта бәсекеге қабілетті, жан-жақты дамыған тұлға болып қалыптасуына зор үлес қосады. Сондықтан STEM білім беру элементтерін математика сабағында жүйелі түрде қолдану – қазіргі мектептің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
2. STEM білім беру тұжырымдамасы бойынша әдістемелік нұсқаулықтар.
3. Ж.Қараев. Оқытудың педагогикалық технологиялары. – Алматы.
4. Н.Ә. Назарбаев. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру.
5. Ә.Әбдіғалиева. Қазіргі білім беру жүйесіндегі STEM технологиялары.
6. Мұғалімдерге арналған әдістемелік құралдар мен ғылыми мақалалар жинағы.

КОЛЛЕДЖДЕРДЕ ИНКЛЮЗИЯДА ОҚИТЫН ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ЖАСТАРДЫ ОҚУМЕН ҚАМТУ. МАМАНДЫҚ ТАҢДАУДА ЕҢ БАСТЫ ҚАҒИДА "БАЛАНЫҢ МҮМКІНДІГІ, ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ, ЕҢБЕК НАРЫҒЫ"

Молдабекова Дина Асилбековна

Түркістан облысының білім басқармасының

*№ 3 «психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру»
коммуналдық мемлекеттік мекемесінің басшысы*

Аннотация.

Бұл мақалада колледждерде инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды оқумен қамтудың өзекті мәселелері қарастырылады. Инклюзия ұғымының мәні, оның кәсіптік және техникалық білім беру жүйесіндегі орны, ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың әлеуетін ашудағы колледждердің рөлі кеңінен талданады. Сондай-ақ мамандық таңдаудағы басты қағидалар – баланың мүмкіндігі, қызығушылығы және еңбек нарығы талаптарының өзара байланысы ғылыми-тәжірибелік тұрғыда негізделеді. Мақалада инклюзивті орта құрудың педагогикалық, әлеуметтік және психологиялық қырлары қамтылып, колледж тәжірибесінде кездесетін қиындықтар мен оларды еңсеру жолдары сипатталады.

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – барлық жастарға, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғаларға тең әрі қолжетімді білім беру мүмкіндігін қамтамасыз ету. Әсіресе кәсіптік және техникалық білім беру саласында бұл мәселе айрықша маңызға ие, себебі колледждер жастарды болашақ еңбек қызметіне тікелей дайындайтын негізгі әлеуметтік институттардың бірі болып табылады. Инклюзивті білім беру идеясы тек мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды жалпы білім беру ортасына енгізумен ғана шектелмейді, ол әрбір жастың жеке ерекшеліктерін, қабілеттерін, қызығушылықтарын ескеріп, олардың толыққанды дамуына жағдай жасауды көздейді.

Колледждерде инклюзивті білім беруді дамыту – бұл тек педагогикалық мәселе емес, ол әлеуметтік әділеттілік, адами капиталды дамыту және экономикалық тиімділік мәселелерімен тығыз байланысты. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды оқумен қамту арқылы қоғам олардың әлеуетін іске қосады, еңбек

нарығына жаңа кадрларды тартады және әлеуметтік тәуелділіктің алдын алады. Сондықтан инклюзивті білім беру колледждердің стратегиялық даму бағытының ажырамас бөлігіне айналуы тиіс.

Инклюзия жағдайында оқытын жастардың басты ерекшелігі – олардың танымдық, физикалық, психоземионалдық немесе әлеуметтік дамуында белгілі бір айырмашылықтардың болуы. Бұл айырмашылықтар оларды оқыту процесін ұйымдастыруда арнайы тәсілдерді, бейімделген бағдарламаларды, қолдау қызметтерін талап етеді. Дегенмен, мұндай жастарды тек шектеулер арқылы емес, ең алдымен олардың мүмкіндіктері арқылы тану – инклюзивті білім берудің негізгі философиясы болып саналады. Колледж жағдайында бұл қағида білім алушының болашақ мамандығын дұрыс таңдаумен тығыз байланысады.

Мамандық таңдау – әрбір жас адамның өміріндегі ең жауапты кезеңдердің бірі. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастар үшін бұл таңдау одан да күрделі, себебі ол тек жеке қызығушылық пен арманға ғана емес, нақты мүмкіндіктер мен шынайы еңбек нарығы жағдайына сүйенуі қажет. Осы тұрғыдан алғанда «баланың мүмкіндігі, қызығушылығы және еңбек нарығы» қағидасы ерекше мәнге ие. Бұл үштік өзара теңгерімді болған жағдайда ғана жас адам өз әлеуетін толық іске асырып, қоғамға пайдалы маман бола алады.

Баланың мүмкіндігі дегенде біз оның денсаулық жағдайын ғана емес, сонымен қатар танымдық қабілеттерін, практикалық дағдыларын, коммуникативтік ерекшеліктерін және психологиялық тұрақтылығын түсінеміз. Колледжге түсу барысында және оқу процесінің алғашқы кезеңдерінде осы мүмкіндіктерді жан-жақты бағалау өте маңызды. Педагогтер, психологтер және арнайы мамандар бірлесе отырып, білім алушының қандай салада табысты бола алатынын анықтауы тиіс. Бұл жерде қателікке жол беру жас адамның болашақта мамандықтан көңілі қалуына немесе оқуды аяқтай алмауына әкелуі мүмкін.

Қызығушылық факторы да мамандық таңдауда шешуші рөл атқарады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастар да өз құрдастары сияқты белгілі бір іске бейімі, қызығушылығы және талпынысы бар тұлғалар. Инклюзивті ортада олардың осы қызығушылықтарын байқап, қолдап, дамыту – колледж педагогтерінің маңызды міндеті. Егер білім алушы өзі қызықпайтын, тек «мүмкіндігі бар» деп таңдалған мамандықта оқыса, оның оқу мотивациясы төмендеп, кәсіби дамуы шектелуі мүмкін. Сондықтан қызығушылық пен мүмкіндік әрдайым қатар қарастырылуы тиіс.

Үшінші маңызды құрамдас – еңбек нарығы. Қазіргі заманғы колледж білім беру жүйесі еңбек нарығымен тығыз байланыста дамуы қажет. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды оқытуда да бұл қағиданы ескермеуге болмайды. Нарықта сұранысқа ие емес немесе болашақта жұмысқа орналасу мүмкіндігі шектеулі мамандықтарға бағыттау жастардың әлеуметтік бейімделуіне кері әсер етуі ықтимал. Керісінше, еңбек нарығында сұранысқа ие, қолжетімді және бейімделуге болатын кәсіптерді ұсыну олардың қоғамға кірігуін жеңілдетеді.

Колледждерде инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін ең алдымен институционалдық деңгейде жағдай жасалуы қажет. Бұл ғимараттардың қолжетімділігі, оқу аудиторияларының бейімделуі, арнайы техникалық құралдармен қамтамасыз етілуі, сондай-ақ педагог кадрлардың инклюзивті құзыреттілігін арттыруды қамтиды. Мұндай жағдайлар жасалмайынша, ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды оқумен толық қамту мүмкін емес.

Сонымен қатар инклюзивті білім беру мәдениетін қалыптастыру да маңызды. Колледж ұжымы, білім алушылар және ата-аналар инклюзияның мәнін түсініп, оны қабылдауы тиіс. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қабылдау, олармен тең қарым-қатынас орнату – инклюзивті ортаның басты көрсеткіші. Бұл мәдениет оқу процесінде ғана емес, студенттік өмірдің барлық саласында көрініс табуы қажет.

Колледждерде кәсіби бағдар беру жұмысы инклюзия жағдайында ерекше мазмұнға ие болады. Бұл жұмыс тек ақпарат берумен шектелмей, білім алушының жеке ерекшеліктерін ескеруге, оның болашақ кәсіби жолын саналы түрде таңдауға бағытталуы тиіс. Арнайы тесттер, практикалық тапсырмалар, өндірістік тәжірибелер және шеберлік сабақтары арқылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастардың өз мүмкіндіктерін нақты істе сынап көруіне жағдай жасау маңызды.

Инклюзивті білім беру жағдайында колледждің әлеуметтік серіктестерімен байланысы да айрықша рөл атқарады. Жұмыс берушілермен, өндіріс орындарымен, әлеуметтік қызметтермен бірлескен жұмыс түлектердің кейінгі жұмысқа орналасу мүмкіндігін арттырады. Бұл серіктестік ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастар үшін бейімделген жұмыс орындарын құруға, еңбек жағдайларын жеңілдетуге және жұмыс берушілердің инклюзияға деген көзқарасын өзгертуге ықпал етеді.

Осылайша, колледждерде инклюзия жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды оқумен қамту – көпқырлы, кешенді үдеріс. Ол баланың мүмкіндігі, қызығушылығы және еңбек нарығы талаптарының үйлесімділігін талап етеді. Бұл қағидаларды басшылыққа ала отырып ұйымдастырылған білім беру ғана жастардың табысты әлеуметтенуіне және кәсіби тұрғыда қалыптасуына жол ашады.

Колледждерде инклюзивті білім беруді дамыту барысында оқыту мазмұнын бейімдеу мәселесі ерекше назар аударуды талап етеді. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастардың оқу материалын қабылдау қарқыны, ақпаратты меңгеру тәсілдері әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан оқу бағдарламаларын икемді етіп құру, практикалық бағыттылықты күшейту, көрнекілік пен қолжетімді әдістерді кеңінен қолдану маңызды. Бұл тәсілдер тек ерекше қажеттілігі бар білім алушыларға ғана емес, барлық студенттерге оң әсерін тигізіп, білім сапасын арттырады.

Инклюзивті колледж ортасында оқытушының рөлі түбегейлі өзгереді. Оқытушы тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар бағыттаушы, кеңесші, қолдаушы тұлғаға айналады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар

жастармен жұмыс істейтін педагог олардың оқу барысындағы қиындықтарын дер кезінде байқап, жеке қолдау көрсетуге дайын болуы тиіс. Бұл жерде педагогтің кәсіби құзыреттілігімен қатар адами қасиеттері – төзімділік, түсіністік, эмпатия ерекше маңызға ие.

Колледждерде инклюзияны тиімді жүзеге асыру үшін психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмысы жүйелі түрде ұйымдастырылуы қажет. Психологтер мен әлеуметтік педагогтер ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастардың жаңа ортаға бейімделуіне, өзіне деген сенімділігін арттыруға, кәсіби өзін-өзі анықтауына көмектеседі. Мұндай қолдау оқу процесінің барлық кезеңінде – қабылдау сәтінен бастап, колледжді аяқтағанға дейін үздіксіз жүргізілгені жөн.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастар үшін колледж ортасы тек оқу орны ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік тәжірибе алаңы болып табылады. Мұнда олар өз құрдастарымен қарым-қатынас орнатып, командалық жұмысқа үйренеді, жауапкершілік пен дербестік дағдыларын қалыптастырады. Инклюзивті ортада ұйымдастырылатын студенттік іс-шаралар, үйірмелер, жобалық жұмыстар олардың әлеуметтенуіне оң ықпал етеді. Сондықтан колледж әкімшілігі мұндай жастардың қоғамдық өмірге белсенді қатысуына жағдай жасауы тиіс.

Мамандық таңдауда баланың мүмкіндігі қағидасын жүзеге асыруда медициналық және психологиялық қорытындыларға сүйену маңызды болғанымен, бұл құжаттар шешуші фактор болмауы тиіс. Олар тек бағыт-бағдар беруші құрал ретінде қарастырылуы қажет. Негізгі шешім баланың өз қалауы мен әлеуетін ескере отырып қабылдануы керек. Өкінішке қарай, тәжірибеде кейде ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды жеңіл немесе шектеулі мамандықтарға ғана бағыттау жағдайлары кездеседі. Бұл олардың даму мүмкіндігін тарылтып, кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруына кедергі келтіреді.

Қызығушылықты анықтау және дамыту – ұзақ әрі жүйелі үдеріс. Колледжге дейінгі кезеңде басталған кәсіби бағдарлау жұмысы колледж қабырғасында жалғасуы тиіс. Әртүрлі пәндермен, өндірістік шеберханалармен, заманауи технологиялармен танысу арқылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастар өзіне жақын саланы анықтай алады. Практикалық жұмыстар мен нақты нәтиже беретін тапсырмалар олардың қызығушылығын арттырып, өз күшіне сенуіне мүмкіндік береді.

Еңбек нарығы факторы инклюзивті білім беру жағдайында ерекше талдауды қажет етеді. Қазіргі таңда көптеген кәсіптер цифрландыру мен автоматтандыруға байланысты өзгеріске ұшырап отыр. Бұл өзгерістер ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастар үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Мысалы, ақпараттық технологиялар, қызмет көрсету саласы, дизайн, қолөнер, қашықтан жұмыс істеуге болатын мамандықтар олардың әлеуетін іске асыруға қолайлы болуы мүмкін. Колледждер осы үрдістерді ескере отырып, білім беру бағдарламаларын жаңартып отыруы тиіс.

Жұмысқа орналастыру мәселесі ерекше білім беру қажеттіліктері бар колледж түлектері үшін ең өзекті проблемалардың бірі болып қала береді. Бұл мәселені шешуде колледждің рөлі тек диплом берумен шектелмеуі тиіс. Оқу барысында өндірістік тәжірибені дұрыс ұйымдастыру, жұмыс берушілермен тікелей байланыс орнату, түлектерді сүйемелдеу жүйесін құру маңызды. Кейбір колледждерде тәлімгерлік жүйесін енгізу оң нәтиже беріп отыр, мұнда жұмыс беруші мен түлек арасында тұрақты байланыс қалыптасады.

Инклюзивті білім беру тәжірибесі көрсеткендей, ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарға сенім артылған жағдайда олар жоғары нәтижелерге қол жеткізе алады. Олардың табандылығы, еңбекқорлығы және өмірлік қиындықтарды жеңе білу қабілеті көптеген жағдайда өзгелерге үлгі бола алады. Сондықтан колледждерде инклюзияны дамыту – тек әлеуметтік міндет емес, ол білім беру жүйесінің сапасын арттыруға бағытталған стратегиялық қадам.

Осы тұрғыдан алғанда, колледждердегі инклюзивті білім беру саясаты жүйелі әрі ұзақ мерзімді сипатқа ие болуы тиіс. Ол нормативтік-құқықтық қамтамасыз етуді, материалдық-техникалық базаны нығайтуды, кадрлық әлеуетті дамытуды және қоғамның көзқарасын өзгертуді қамтиды. Барлық осы шаралар кешенді түрде жүзеге асқан жағдайда ғана ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды оқумен толық қамтуға және олардың болашақта табысты маман болуына мүмкіндік туады.

Инклюзивті білім беру жүйесінде колледж басшылығының басқарушылық ұстанымы ерекше маңызға ие. Инклюзияны формалды талап ретінде емес, колледж дамуының құндылықтық негізі ретінде қабылдаған жағдайда ғана нақты нәтиже болады. Басшылық тарапынан қолдау көрсетіліп, инклюзивті саясат ішкі құжаттарда, даму жоспарларында және күнделікті тәжірибеде көрініс тапса, педагогтер мен студенттер де бұл бағытты саналы түрде қабылдайды. Осы арқылы колледжде өзара сыйластыққа, қолдауға және тең мүмкіндікке негізделген орта қалыптасады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды оқумен қамтуда ата-аналармен серіктестік те маңызды рөл атқарады. Ата-аналар баласының мүмкіндігін, қызығушылығын терең білетін негізгі тұлғалардың бірі болып табылады. Колледж тарапынан ата-аналармен тұрақты байланыс орнату, кеңес беру, оқу барысындағы жетістіктер мен қиындықтарды бірлесе талқылау білім алушының табысты дамуына ықпал етеді. Мұндай ынтымақтастық әсіресе мамандық таңдауда және оқу траекториясын айқындауда өз нәтижесін береді.

Инклюзия жағдайында оқитын жастардың құқықтарын қорғау және кемсітушілікке жол бермеу мәселесі де назардан тыс қалмауы тиіс. Колледжде әрбір студент өзін қауіпсіз әрі құрметтелген сезінуі керек. Бұл үшін ішкі тәртіп ережелері, әдеп кодекстері, тәрбие жұмыстары жүйелі түрде жүргізілгені жөн. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарға қатысты стереотиптерді жою, толерантты көзқарасты қалыптастыру – ұзақ мерзімді, бірақ аса маңызды міндет.

Қазіргі таңда инклюзивті білім беру саласында халықаралық тәжірибені зерделеу де колледждер үшін пайдалы бағыттардың бірі болып табылады. Әлемдік тәжірибеде ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды кәсіптік біліммен қамтуда дуальды оқыту, қашықтан білім беру элементтері, жеке оқу жоспарлары кеңінен қолданылады. Бұл тәсілдер білім алушының жеке мүмкіндіктерін ескеруге және еңбек нарығына бейімделуін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Қазақстандық колледждер үшін де осы тәжірибелерді ұлттық ерекшеліктерге сай бейімдеу өзекті.

Инклюзивті білім берудің табысты болуы көп жағдайда мониторинг пен талдау жүйесінің тиімділігіне байланысты. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастардың оқу жетістіктерін, бейімделу деңгейін, кәсіби қалыптасуын тұрақты бақылау арқылы оқыту процесін жетілдіруге болады. Мұндай талдау деректері колледждің болашақ даму стратегиясын анықтауға, білім беру бағдарламаларын жаңартуға негіз болады.

Жалпы алғанда, колледждерде инклюзия жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарды оқумен қамту – қоғамның әлеуметтік жетілуінің көрсеткіші. Бұл үдеріс арқылы мемлекет әрбір азаматтың әлеуетін бағалап, оны дамытуға ұмтылатынын көрсетеді. Ал колледждер осы саясатты іске асыратын негізгі алаңдардың бірі ретінде ерекше жауапкершілікке ие.

Қорытынды. Колледждердегі инклюзивті білім беру ерекше білім беру қажеттіліктері бар жастарға сапалы кәсіптік білім алуға, қоғамға толыққанды кіріуге және еңбек нарығында өз орнын табуға мүмкіндік береді. Мамандық таңдауда «баланың мүмкіндігі, қызығушылығы және еңбек нарығы» қағидасын басшылыққа алу жастардың кәсіби тағдырын дұрыс айқындауға негіз болады. Бұл үш фактордың үйлесімі ғана жас адамның әлеуетін толық ашып, оның өмірлік табысына жол ашады. Инклюзивті ортада ұйымдастырылған сапалы білім беру тек ерекше қажеттілігі бар жастарға емес, жалпы білім беру жүйесінің дамуына оң әсерін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Инклюзивті білім беру жөніндегі ұлттық тұжырымдамалық құжаттар.
3. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғаларды қолдау бойынша әдістемелік құралдар.
4. Кәсіптік және техникалық білім беру жүйесін дамытуға арналған ғылыми еңбектер.
5. Халықаралық инклюзивті білім беру тәжірибесіне арналған зерттеулер.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ УПОТРЕБЛЕНИЯ ВРЕМЕН ГРУППЫ CONTINUOUS У УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ И СТАРШЕЙ ШКОЛЫ

Шайхитденова Анар Буркутбаевна

учитель английского языка

школы-гимназии № 17

г.Кокшетау, Казахстан

Грамматическая компетенция является неотъемлемой составляющей коммуникативной компетенции учащихся при изучении английского языка и определяет уровень точности, осознанности и логичности речевого высказывания как в устной, так и в письменной форме. Именно грамматика обеспечивает корректное оформление мысли, позволяет точно передавать временные, причинно-следственные и логические отношения в высказывании.

Особое место в школьном курсе английского языка занимают времена группы Continuous, поскольку они отражают процессуальный характер действия и требуют от учащихся умения соотносить действие с конкретным моментом времени, учитывать ситуацию общения и длительность протекания действия. В отличие от времен группы Simple, которые фиксируют сам факт совершения действия, времена Continuous акцентируют внимание именно на его протекании, что объективно усложняет их усвоение учащимися (Harmer, 2015; Swan, 2016).

Как отмечают J. Richards и T. Rodgers, овладение процессуальными временными формами требует от обучающихся не только знания формальных грамматических моделей, но и развитого умения интерпретировать контекст высказывания, что является сложным когнитивным процессом (Richards, Rodgers, 2018). Аналогичной позиции придерживается и C. Thornbury, подчёркивая, что времена группы Continuous относятся к числу наиболее «чувствительных к ситуации» грамматических форм, поскольку их употребление напрямую зависит от коммуникативного намерения говорящего (Thornbury, 2017).

Кроме того, в условиях школьного обучения трудности усвоения времён Continuous усиливаются ограниченным объёмом речевой практики, преобладанием репродуктивных упражнений и недостаточной включённостью грамматических структур в реальные речевые ситуации. Это приводит к формальному заучиванию правил без полноценного понимания их функционального значения, что снижает качество сформированности грамматических навыков у учащихся.

Практика преподавания показывает, что обучающиеся основной и старшей школы испытывают частые трудности при разграничении времен Present Continuous, Past Continuous, Future Continuous, а также форм

Perfect Continuous. Ошибки носят системный характер и проявляются как на уровне формы, так и на уровне значения.

На формальном уровне учащиеся допускают ошибки при образовании временных форм, забывают вспомогательный глагол *to be*, неверно выбирают его форму, а также допускают орфографические ошибки при написании глаголов с окончанием *-ing*, особенно в случаях удвоения согласной (*runing* вместо *running*, *siting* вместо *sitting*).

На уровне значения наблюдается смешение времен Continuous и Simple, а также затруднения в понимании различий между Continuous и Perfect Continuous. Эти ошибки негативно отражаются на уровне письменной и устной речи учащихся, снижая ее точность и коммуникативную целесообразность (Бим, 2020; Пассов, 2019).

В связи с чем особую значимость обретает разработка эффективной методики формирования навыков употребления времен группы Continuous. Методика должна быть основана на принципах системности, поэтапности и практической направленности обучения. Современные методические подходы подчеркивают необходимость не только объяснения грамматических правил, но и их активной отработки в различных типах упражнений, а также обязательной интеграции грамматических структур в речевую деятельность учащихся (Richards, Rodgers, 2018).

Времена группы Continuous выражают действие, происходящее в процессе в определенный момент времени в настоящем, прошлом или будущем. В школьном курсе учащиеся последовательно знакомятся с формами *Present Continuous*, *Past Continuous*, *Future Continuous*, а также с формами *Perfect Continuous*, которые подчеркивают длительность действия до определенного момента во времени.

Усвоение данных времен требует от учащихся не только знания формальных моделей, но и умения соотносить грамматическую форму с реальной ситуацией общения, правильно интерпретировать временные маркеры и учитывать контекст высказывания. Без осознанного понимания этих категорий формирование устойчивых грамматических навыков оказывается затрудненным.

Анализ учебной практики позволяет выделить ряд типичных затруднений учащихся: смешение времен Simple и Continuous (*например, I read now вместо I am reading now*), ошибки в образовании форм (отсутствие вспомогательного глагола), ошибки в правописании форм с окончанием *-ing*, непонимание смысловых различий между Continuous и Perfect Continuous, а также затруднения при построении вопросительных и отрицательных предложений. Указанные проблемы подтверждают необходимость системного и методически выверенного подхода к формированию грамматических навыков.

Процесс формирования устойчивых навыков употребления времен группы Continuous целесообразно выстраивать поэтапно. На первоначальном этапе учащиеся знакомятся с формулой образования времени, его основным значением и типичными маркерами времени. Так, для *Present Continuous* характерны маркеры *now, at the moment, today*, в то время для *Past Continuous* – *at 5 o'clock yesterday, when, while*, а для *Future Continuous* – *this time tomorrow, at 7 p.m. tomorrow*. На этом этапе у учащихся формируется первичное представление о грамматическом значении времени и его функциях в речи.

На этапе первичного закрепления используются упражнения на раскрытие скобок, вставку вспомогательных глаголов, преобразование утвердительных предложений в отрицательные и вопросительные формы. Эти задания направлены на формирование навыка правильного образования грамматических форм.

Далее следует этап автоматизации, на котором применяются переводные упражнения, задания на выбор правильной формы, исправление ошибок, составление собственных предложений и небольших высказываний. На данном этапе особое внимание уделяется сопоставлению времен Continuous и Simple, а также формированию навыка различения форм *Present, Past и Future Continuous* в речевом контексте.

Завершающим этапом является этап контроля и обобщения, включающий самостоятельные, диагностические и обобщающие работы. На этом этапе осуществляется проверка степени сформированности грамматических навыков, способности учащихся использовать изученные времена в различных ситуациях общения и видах речевой деятельности.

Эффективное усвоение грамматического материала невозможно без продуманной системы упражнений. Основываясь на трудностях и ошибках учащихся, был разработан сборник упражнений для закрепления времен группы Continuous.

В разработанном авторском сборнике реализован принцип перехода от простого к сложному, от работы с формой к осознанию смысла, от репродуктивных заданий к творческим и коммуникативным упражнениям. Существенное внимание уделяется правописанию форм с окончанием *-ing*, правилу удвоения согласных, употреблению временных маркеров, а также противопоставлению времен Continuous и Simple. Упражнения построены таким образом, чтобы учащиеся последовательно осваивали форму, значение и употребление времен группы Continuous в устной и письменной речи.

Разработанный сборник упражнений обладает высокой практической значимостью и может использоваться на уроках английского языка, в рамках подготовки к суммативным оцениваниям (СОР, СОЧ), а также для самостоятельной работы учащихся. Материалы адаптированы для обучающихся 7-8 и 9-11 классов и учитывают возрастные особенности школьников, уровень их языковой подготовки и требования действующих образовательных программ.

Формирование навыков употребления времен группы Continuous у учащихся основной и старшей школы требует системного, поэтапного и практико-ориентированного подхода. Использование сборника упражнений обеспечивает прочное усвоение грамматических форм, развитие языковой интуиции, снижение типичных

ошибок и повышение общей языковой компетенции учащихся. Разработанная методика доказала свою эффективность в практической деятельности и может быть рекомендована для использования в общеобразовательных организациях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан. Среднее образование. Иностранные языки. – Астана, 2023.
2. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 2019. – 256 с.
3. Бим И. Л. Теория и методика обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение, 2020. – 304 с.
4. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс. – М.: АСТ, 2021. – 416 с.
5. Щукин А. Н. Методика преподавания иностранных языков. – М.: Академия, 2018. – 288 с.
6. Harmer J. How to Teach English. – London: Longman, 2019. – 320 p.
- Swan M. Practical English Usage. – Oxford: Oxford University Press, 2016. – 658 p.
7. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2018. – 410 p.
8. Thornbury S. How to Teach Grammar. – London: Longman, 2017. – 192 p.
- Celce-Murcia M., Larsen-Freeman D. The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course. – Boston: Heinle & Heinle, 2016. – 854 p.

ҚАЗІРГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДИАГНОСТИКАНЫҢ ПМПК ҚЫЗМЕТІНДЕ ГІ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ШЕКТЕУЛІ.

Хайдаров Барлыбай Ұзақбайұлы
*Түркістан облысының білім басқармасының
№ 3 «психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру»
коммуналдық мемлекеттік мекемесі.
Педагог-психолог*

Аннотация

Бұл мақалада қазіргі психологиялық диагностиканың психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация (ПМПК) қызметіндегі рөлі, мүмкіндіктері мен шектеулері жан-жақты қарастырылады. Қазіргі қоғамдағы инклюзивті білім беру үдерісінің кеңеюі, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар санының артуы ПМПК қызметінің маңызын күшейтіп отыр. Осы тұрғыда психологиялық диагностиканың ғылыми-теориялық негіздері, әдістемелік құралдары, қолдану аясындағы өзекті мәселелер мен практикалық шектеулер талданады. Диагностикалық әдістердің валидтілігі мен сенімділігі, мәдени және әлеуметтік факторлардың әсері, мамандардың кәсіби даярлығы, пәнаралық өзара әрекеттестік мәселелері қамтылады. Мақала ПМПК қызметін жетілдіруге бағытталған ғылыми-практикалық тұжырымдармен толықтырылады.

Қазіргі таңда психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация қызметі білім беру жүйесінің маңызды құрылымдық бөлігі ретінде ерекше назарға алынып отыр. Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, білім беру мазмұнының жаңаруы, инклюзивті саясаттың дамуы ПМПК қызметіне қойылатын талаптарды күрделендірді. Әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды ерте анықтау, олардың даму ерекшеліктерін кешенді бағалау, тиімді білім беру бағытын ұсыну мәселелері психологиялық диагностиканың сапасына тікелей байланысты. Осыған орай қазіргі психологиялық диагностиканың мүмкіндіктері мен шектеулерін терең түсіну ПМПК қызметінің нәтижелілігін арттырудың негізгі алғышарттарының бірі болып табылады.

Психологиялық диагностика ПМПК қызметінің өзегін құрайды, себебі баланың танымдық, эмоционалдық, тұлғалық және мінез-құлықтық ерекшеліктері туралы ғылыми негізделген қорытынды дәл осы диагностикалық зерттеулер арқылы жасалады. Диагностика нәтижелері баланың білім алу траекториясын анықтауға, түзету-дамыту жұмыстарын жоспарлауға, ата-аналар мен педагогтарға нақты ұсыныстар беруге мүмкіндік береді. Сондықтан диагностикалық үдерістің ғылыми дәлдігі мен әдістемелік сауаттылығы аса маңызды.

Қазіргі психологиялық диагностика көпқырлы жүйе ретінде сипатталады. Ол классикалық тесттермен қатар, проективті әдістерді, бақылау, әңгімелесу, сауалнама, динамикалық бағалау тәсілдерін қамтиды. ПМПК тәжірибесінде бұл әдістер кешенді түрде қолданылып, баланың даму деңгейі мен әлеуетін жан-жақты ашуға бағытталады. Мұндай кешенді көзқарас психологиялық диагностиканың негізгі мүмкіндіктерінің бірі болып табылады, себебі ол баланың тек проблемалық тұстарын ғана емес, сонымен қатар оның күшті жақтары мен даму ресурстарын анықтауға жағдай жасайды.

Психологиялық диагностиканың маңызды мүмкіндіктерінің бірі – ерте жастан бастап дамуындағы ауытқуларды немесе қауіп факторларын анықтау. Ерте диагностика баланың кейінгі дамуындағы күрделі

қиындықтардың алдын алуға мүмкіндік береді. ПМПК қызметінде бұл әсіресе мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалармен жұмыс барысында өзекті. Уақытында жүргізілген психологиялық диагностика түзету жұмыстарын ерте бастауға, баланың әлеуметтік бейімделуін жеңілдетуге және оқу мотивациясын сақтауға ықпал етеді.

Сонымен қатар қазіргі диагностикалық құралдар баланың интеллектуалдық даму деңгейін ғана емес, оның оқу әрекетінің ерекшеліктерін, эмоционалдық тұрақтылығын, қарым-қатынас стилін, өзін-өзі реттеу қабілетін бағалауға мүмкіндік береді. Бұл ПМПК мамандарына баланың дамуындағы қиындықтардың себептерін терең түсінуге жол ашады. Мысалы, оқу үлгерімінің төмен болуы тек танымдық қабілеттердің жеткіліксіздігімен емес, эмоционалдық күйзеліс, мотивациялық тапшылық немесе отбасылық факторлармен де байланысты болуы мүмкін. Психологиялық диагностика осы факторларды кешенді түрде анықтауға мүмкіндік береді.

ПМПК қызметіндегі психологиялық диагностиканың тағы бір маңызды мүмкіндігі – пәнаралық өзара әрекеттестікті қамтамасыз ету. Диагностикалық қорытындылар психолог, дефектолог, логопед, дәрігер және педагог мамандардың бірлескен жұмысына негіз болады. Мұндай командалық тәсіл баланың дамуын кешенді бағалауға және ұсынылатын білім беру бағытының дәлдігін арттыруға ықпал етеді. Психологиялық диагностика осы пәнаралық өзара әрекеттестіктің үйлестіруші буыны ретінде қызмет атқарады.

Дегенмен, қазіргі психологиялық диагностиканың мүмкіндіктерімен қатар, бірқатар шектеулері де бар. Бұл шектеулер ПМПК қызметінің тиімділігіне әсер ететін маңызды факторлар болып табылады. Ең алдымен, қолданылатын диагностикалық әдістемелердің мәдени және тілдік бейімделу мәселесін атап өту қажет. Көптеген психологиялық тесттер шетелдік үлгілер негізінде жасалғандықтан, оларды жергілікті мәдени-әлеуметтік контекстке толық сәйкес қолдану әрдайым мүмкін бола бермейді. Бұл жағдай диагностика нәтижелерінің объективтілігіне күмән тудыруы мүмкін.

Сонымен қатар диагностикалық әдістердің стандартталу деңгейі мен нормативтік базасының жеткіліксіздігі де шектеу ретінде қарастырылады. Кейбір жағдайларда ПМПК мамандары ескірген немесе ғылыми тұрғыда жеткілікті негізделмеген әдістерді қолдануға мәжбүр болады. Бұл диагностикалық қорытындылардың дәлдігіне және ұсыныстардың тиімділігіне теріс әсер етуі мүмкін. Қазіргі психологиялық диагностикада қолданылатын әдістердің валидтілігі мен сенімділігін тұрақты түрде қайта қарап, жаңартып отыру қажеттілігі осыдан туындайды.

ПМПК қызметіндегі тағы бір маңызды шектеу – уақыт факторы. Көп жағдайда мамандарға бір баланы толыққанды диагностикалық зерттеуден өткізу үшін жеткілікті уақыт бөлінбейді. Бұл диагностика үдерісінің үстірт жүргізілуіне әкеліп, баланың даму ерекшеліктерін толық ашуға кедергі келтіреді. Уақыттың шектеулілігі әсіресе балалар саны көп болған жағдайда айқын байқалады.

Сонымен қатар мамандардың кәсіби даярлығы мен тәжірибесінің әркелкілігі де психологиялық диагностиканың сапасына әсер ететін факторлардың бірі болып табылады. Қазіргі психологиялық диагностика үнемі жаңарып отыратын ғылыми білімді, жаңа әдістемелерді меңгеруді талап етеді. Алайда барлық мамандардың біліктілікті арттыру курстарына жүйелі түрде қатысу мүмкіндігі бола бермейді. Бұл диагностикалық үдерістің сапасында айырмашылықтардың пайда болуына әкелуі мүмкін.

ПМПК қызметінде психологиялық диагностиканың шектеулерінің бірі ретінде ата-аналармен өзара әрекеттестіктің күрделілігін де атап өтуге болады. Кейбір ата-аналар диагностика нәтижелерін қабылдауға дайын болмайды немесе баласының дамуындағы қиындықтарды мойындаудан бас тартады. Бұл жағдай ұсынылған түзету-дамыту шараларының толық жүзеге асуына кедергі келтіреді. Психологиялық диагностика тек әдістемелік құралдар жиынтығы ғана емес, сонымен қатар нәзік коммуникативтік үдеріс екенін ескеру маңызды.

Осылайша, қазіргі психологиялық диагностиканың ПМПК қызметіндегі мүмкіндіктері мен шектеулері өзара тығыз байланысты күрделі жүйені құрайды. Диагностиканың әлеуеті жоғары болғанымен, оны тиімді пайдалану үшін әдістемелік, ұйымдастырушылық және кадрлық мәселелерді кешенді түрде шешу қажет. Бұл мәселелерді ескеру ПМПК қызметінің сапасын арттыруға және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға көрсетілетін көмектің тиімділігін күшейтуге мүмкіндік береді.

Қазіргі психологиялық диагностиканың ПМПК қызметіндегі мүмкіндіктерін тереңірек қарастыру үшін оның теориялық-әдіснамалық негіздеріне назар аудару қажет. Психологиялық диагностика ғылым ретінде тұлғаның психикалық дамуын, мінез-құлқын, танымдық процестерін және эмоциялық күйін зерттеуге бағытталған. ПМПК жағдайында бұл ғылым қолданбалы сипат алып, нақты практикалық міндеттерді шешуге қызмет етеді. Баланың даму ерекшеліктерін дұрыс анықтау оның әрі қарайғы білім беру бағытын таңдауда шешуші рөл атқарады. Осы тұрғыда психологиялық диагностика тек қорытынды жасау құралы ғана емес, баланың әлеуетін ашуға бағытталған маңызды кәсіби әрекет ретінде қарастырылады.

ПМПК қызметінде қолданылатын психологиялық диагностика кешенділік қағидасына негізделеді. Бұл қағида баланың дамуын біржақты емес, көпаспектілі тұрғыдан бағалауды көздейді. Танымдық даму деңгейі, сөйлеу ерекшеліктері, эмоционалдық жағдайы, әлеуметтік бейімделуі және тұлғалық қасиеттері өзара байланыста қарастырылады. Мұндай кешенді тәсіл психологиялық диагностиканың негізгі артықшылықтарының бірі болып табылады, себебі ол баланың дамуына әсер ететін түрлі факторларды ескеруге мүмкіндік береді. ПМПК тәжірибесінде кешенді диагностика баланың мәселесін нақтылауға ғана емес, оның даму резервтерін анықтауға да жағдай жасайды.

Қазіргі диагностикалық тәсілдердің маңызды бағыты – динамикалық бағалау. Бұл тәсіл баланың тек қазіргі даму деңгейін ғана емес, оның оқыту мен қолдауға жауап беру қабілетін де зерттеуге мүмкіндік береді.

Динамикалық диагностика ПМПК қызметінде ерекше маңызға ие, себебі ол баланың даму мүмкіндіктерін болжауға көмектеседі. Статикалық тест нәтижелері баланың әлеуетін толық көрсете бермейтін жағдайларда динамикалық бағалау әдістері баланың үйрену қабілетін, икемділігін және өзгеріске бейімділігін анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар қазіргі психологиялық диагностикада сапалық талдау әдістерінің рөлі артып келеді. Сандық көрсеткіштермен қатар, баланың тапсырмаларды орындау барысындағы әрекеттері, қателерінің сипаты, эмоционалдық реакциялары, ынталануы мен шаршау деңгейі маңызды ақпарат көзі болып табылады. ПМПК мамандары үшін мұндай сапалық деректер диагностикалық қорытындыны тереңдетіп, баланың дамуына қатысты нақты әрі шынайы ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

ПМПК қызметіндегі психологиялық диагностиканың тағы бір мүмкіндігі – инклюзивті білім беру үдерісін қолдау. Инклюзия жағдайында әрбір баланың жеке ерекшеліктерін ескеру басты қағида болып табылады. Психологиялық диагностика осы ерекшеліктерді анықтауға және білім беру ортасын баланың қажеттіліктеріне бейімдеуге көмектеседі. Диагностика нәтижелері негізінде жеке білім беру бағдарламалары әзірленіп, оқу процесінде қажетті қолдау түрлері айқындалады. Бұл ПМПК қызметінің инклюзивті саясатты жүзеге асырудағы маңызды функцияларының бірі болып саналады.

Дегенмен инклюзивті білім беру жағдайында психологиялық диагностиканың шектеулері де айқын көрінеді. Әртүрлі даму ерекшеліктері бар балаларға бірдей диагностикалық құралдарды қолдану әрдайым тиімді нәтиже бере бермейді. Кейбір әдістемелер белгілі бір топтағы балалар үшін қолайлы болғанымен, басқа топтар үшін бейімдеуді талап етеді. Бұл ПМПК мамандарынан жоғары кәсіби икемділік пен шығармашылықты қажет етеді. Диагностикалық құралдарды дұрыс таңдамау немесе бейімдемеу баланың даму деңгейін қате бағалауға әкелуі мүмкін.

ПМПК қызметінде психологиялық диагностиканың шектеулерінің бірі ретінде этикалық мәселелерді де атап өткен жөн. Баламен жүргізілетін диагностикалық жұмыс оның психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуі тиіс. Кейбір диагностикалық процедуралар баланың мазасыздануын немесе қорқынышын күшейтуі мүмкін, әсіресе егер олар жас ерекшеліктеріне немесе психоэмоционалдық жағдайына сәйкес келмесе. Сондықтан ПМПК мамандары диагностика жүргізу барысында баланың жеке ерекшеліктерін, эмоционалдық күйін және дайындық деңгейін ескеруге міндетті.

Сонымен қатар диагностика нәтижелерін интерпретациялау мәселесі де маңызды шектеулердің бірі болып табылады. Бірдей нәтижелер әртүрлі мамандар тарапынан әрқалай түсіндіріліп, әртүрлі қорытындыларға әкелуі мүмкін. Бұл субъективті фактордың ықпалын көрсетеді. ПМПК қызметінде мұндай жағдайлардың алдын алу үшін мамандар арасындағы кәсіби талқылау, бірлескен қорытынды жасау тәжірибесі маңызды рөл атқарады. Алайда уақыттың шектеулілігі мен кадрлық ресурстардың жеткіліксіздігі мұндай тәжірибені жүйелі түрде жүзеге асыруға кедергі келтіруі мүмкін.

Қазіргі психологиялық диагностиканың тағы бір шектеуі – әлеуметтік контексті ескерудің жеткіліксіздігі. Баланың дамуы оның отбасы жағдайымен, әлеуметтік ортасымен, мәдени ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Кейбір жағдайларда диагностика барысында бұл факторлар екінші кезекке ысырылады немесе толық ескерілмейді. Нәтижесінде баланың дамуындағы қиындықтардың шынайы себептері ашылмай қалуы мүмкін. ПМПК қызметінде әлеуметтік факторларды ескеретін экологиялық тәсілді күшейту қажеттілігі осыдан туындайды.

Ақпараттық технологиялардың дамуы психологиялық диагностиканың мүмкіндіктерін кеңейткенімен, жаңа шектеулерді де алып келді. Компьютерлік тесттер мен онлайн диагностикалық құралдар уақытты үнемдеуге және мәліметтерді өңдеуді жеңілдетуге мүмкіндік береді. Алайда мұндай құралдарды қолдану барлық балалар үшін бірдей қолайлы бола бермейді. Кейбір балалар үшін цифрлық формат қосымша стресс тудыруы мүмкін немесе олардың шынайы мүмкіндіктерін толық көрсете алмауы ықтимал. Сонымен қатар технологиялық құралдарды қолдану мамандардан арнайы даярлықты талап етеді.

ПМПК қызметінде психологиялық диагностиканың тиімділігі көп жағдайда мамандардың кәсіби рефлексиясына байланысты. Диагностика нәтижелерін механикалық түрде қолдану баланың дамуына нақты пайда әкелмейді. Маңыздысы – алынған мәліметтерді баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, кешенді түрде талдау және практикалық ұсыныстарға айналдыру. Бұл тұрғыда психологиялық диагностика үздіксіз кәсіби дамуды талап ететін күрделі қызмет екені айқындалады.

Осылайша, қазіргі психологиялық диагностиканың ПМПК қызметіндегі мүмкіндіктері айтарлықтай кең болғанымен, оларды тиімді іске асыру бірқатар объективті және субъективті шектеулерге тәуелді. Диагностикалық үдерісті жетілдіру үшін әдістемелік базаны жанарту, мамандардың біліктілігін арттыру, пәнаралық ынтымақтастықты күшейту және әлеуметтік-мәдени факторларды ескеру маңызды болып табылады. Бұл мәселелерді шешу ПМПК қызметінің сапасын арттырып, балаларға көрсетілетін психологиялық-педагогикалық көмектің тиімділігін күшейтеді.

Қазіргі психологиялық диагностиканың ПМПК қызметіндегі мүмкіндіктері мен шектеулерін талдау бұл қызметтің күрделі әрі көпқырлы сипатын айқын көрсетеді. ПМПК жағдайында диагностика тек баланың дамуындағы ауытқуларды анықтаумен шектелмей, оның тұлғалық, танымдық және әлеуметтік әлеуетін ашуға бағытталған кешенді процесс ретінде жүзеге асырылады. Осы тұрғыда психологиялық диагностиканың басты міндеті – баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның дамуына қолайлы жағдай жасауға негіз болатын ғылыми дәлелденген қорытындылар ұсынуы болып табылады.

Қазіргі қоғамдағы инклюзивті білім беру саясаты ПМПК қызметіне ерекше жауапкершілік жүктейді. Әрбір баланың білім алуға тең құқығын қамтамасыз ету үшін оның қажеттіліктерін нақты анықтау қажет. Психологиялық диагностика осы қажеттіліктерді айқындаудың негізгі құралы болып саналады. Диагностика нәтижелері негізінде жеке білім беру бағдарламалары әзірленіп, түзету-дамыту жұмыстары жоспарланады. Бұл ПМПК қызметінің білім беру жүйесіндегі рөлін күшейтіп, психологиялық диагностиканың практикалық маңызын арттырады.

Сонымен қатар қазіргі психологиялық диагностика баланың дамуын болжауға мүмкіндік береді. Динамикалық және кешенді бағалау тәсілдерін қолдану арқылы баланың оқу процесіне бейімделу мүмкіндігі, әлеуметтік ортадағы мінез-құлқы, эмоциялық тұрақтылығы алдын ала айқындалады. Мұндай болжамдар ПМПК мамандарына баланың дамуына қатысты ұзақ мерзімді стратегияларды ұсынуға жағдай жасайды. Бұл диагностика мүмкіндіктерінің маңызды артықшылықтарының бірі болып табылады.

Алайда психологиялық диагностиканың ПМПК қызметіндегі мүмкіндіктері оны қолданудағы шектеулермен қатар жүреді. Әдістемелік құралдардың жеткіліксіз бейімделуі, уақыт тапшылығы, мамандардың кәсіби даярлығының әркелкілігі, әлеуметтік-мәдени факторларды ескерудің жеткіліксіздігі диагностика нәтижелерінің объективтілігіне әсер етуі мүмкін. Бұл шектеулер ПМПК қызметінің тиімділігін төмендетіп, баланың даму ерекшеліктерін толық ашуға кедергі келтіреді.

Диагностикалық әдістерді қолдану барысында этикалық қағидаларды сақтау да аса маңызды. Баланың психологиялық қауіпсіздігі, оның жеке абыройын құрметтеу, диагностика нәтижелерін дұрыс және жауапкершілікпен жеткізу ПМПК қызметінің кәсіби мәдениетінің ажырамас бөлігі болуы тиіс. Диагностика баланы «таңбалау» немесе шектеу құралына емес, оны қолдау мен дамытуға бағытталған мүмкіндік ретінде қолданылғанда ғана өз мақсатына жетеді.

ПМПК қызметіндегі психологиялық диагностиканың тиімділігін арттыру үшін бірқатар маңызды бағыттарға назар аудару қажет. Біріншіден, қолданылатын диагностикалық әдістемелерді ғылыми тұрғыда жаңарту және оларды ұлттық, мәдени ерекшеліктерге бейімдеу маңызды. Бұл диагностика нәтижелерінің сенімділігі мен валидтілігін арттырады. Екіншіден, ПМПК мамандарының кәсіби біліктілігін жүйелі түрде арттыру, заманауи диагностикалық тәсілдерді меңгеруіне жағдай жасау қажет. Үшіншіден, пәнаралық өзара әрекеттестікті күшейту арқылы баланың дамуын кешенді бағалау тәжірибесін жетілдіру маңызды.

Сонымен қатар ата-аналармен серіктестік қарым-қатынасты дамыту психологиялық диагностиканың нәтижелілігін арттырудың маңызды факторы болып табылады. Ата-аналар диагностика үдерісінің белсенді қатысушысы ретінде қарастырылғанда ғана ұсынылған түзету-дамыту шаралары толық жүзеге асады. ПМПК қызметінде ата-аналарға түсіндіру жұмыстарын жүргізу, олардың баласының даму ерекшеліктерін дұрыс қабылдауына көмектесу психологиялық диагностиканың практикалық тиімділігін күшейтеді.

Ақпараттық технологияларды ПМПК қызметінде қолдану да болашақтағы маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Цифрлық диагностикалық құралдарды дұрыс әрі орынды пайдалану диагностика үдерісін жеңілдетіп, мәліметтерді өңдеуді жеделдетеді. Алайда бұл бағытта баланың жеке ерекшеліктерін ескеріп, технологияларды шамадан тыс қолданудан сақ болу қажет. Тірі қарым-қатынас пен кәсіби бақылау психологиялық диагностиканың ажырамас бөлігі болып қала береді.

Қорытындылай келе, қазіргі психологиялық диагностиканың ПМПК қызметіндегі мүмкіндіктері кең әрі әлеуеті жоғары болғанымен, оны тиімді қолдану жүйелі және жауапты көзқарасты талап етеді. Диагностика әдістерін жетілдіру, мамандардың кәсіби дамуын қамтамасыз ету, этикалық қағидаларды сақтау және әлеуметтік-мәдени контексті ескеру ПМПК қызметінің сапасын арттырудың негізгі шарттары болып табылады. Осындай кешенді тәсіл ғана ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға көрсетілетін психологиялық-педагогикалық көмектің тиімділігін қамтамасыз ете алады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі психологиялық диагностиканың ПМПК қызметіндегі рөлі ерекше маңызды болып табылады. Ол баланың даму ерекшеліктерін анықтауға, оның білім беру қажеттіліктерін нақтылауға және тиімді түзету-дамыту жұмыстарын ұйымдастыруға негіз болады. Диагностиканың кешенді және ғылыми негізделген түрде жүргізілуі ПМПК қызметінің нәтижелілігін арттырады. Сонымен қатар диагностикадағы шектеулерді ескеру, оларды азайтуға бағытталған жүйелі шаралар қабылдау қажет. Әдістемелік базаны жаңарту, мамандардың кәсіби біліктілігін арттыру және ата-аналармен тиімді өзара әрекеттестік орнату психологиялық диагностиканың әлеуетін толық іске асыруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде ПМПК қызметі балалардың толыққанды дамуына және қоғамға табысты бейімделуіне ықпал ететін маңызды институт ретінде өз маңызын сақтайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Выготский Л.С. Баланың психикалық дамуының мәселелері. – Мәскеу: Педагогика, 1991.
2. Лурия А.Р. Жоғары психикалық функциялардың дамуы. – Мәскеу: МГУ, 1974.
3. Божович Л.И. Тұлғаның қалыптасу мәселелері. – Мәскеу: Педагогика, 2001.
4. Эльконин Д.Б. Балалық шақ психологиясы. – Мәскеу: Академия, 2004.
5. Мамайчук И.И. Психологиялық диагностика. – Санкт-Петербург: Питер, 2010.
6. Инклюзивті білім беру негіздері. – Алматы: ҰАО, 2019.
7. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2023.
8. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация қызметін ұйымдастыру жөніндегі әдістемелік ұсынымдар. – Алматы, 2022.

BUILDING STRONG READING AND INTERPRETATION SKILLS FOR ENGLISH OLYMPIAD SUCCESS (GRADES 5–11)

Шевченко Елена Станиславовна
*Жамбылская область город Тараз
средняя школа №35 имени А.П. Гайдара
учитель английского языка*

Annotation

This article explores effective strategies for building strong reading comprehension and interpretation skills necessary for success in English Olympiads for students in grades 5–11. English Olympiads require not only a solid vocabulary and grammar base but also advanced cognitive abilities such as critical reading, inference, analysis, and interpretation of complex texts. The paper emphasizes the gradual development of reading skills across different age groups, focusing on text types commonly used in Olympiad tasks, including literary excerpts, informational texts, and argumentative passages. Special attention is given to teaching students how to understand implicit meanings, recognize authorial intent, and evaluate textual evidence. The article also discusses pedagogical approaches, classroom practices, and independent learning strategies that help learners become confident, analytical readers. By strengthening reading and interpretation skills, students can significantly improve their performance in English Olympiads and develop lifelong academic literacy.

Reading comprehension is one of the most fundamental skills required for success in English Olympiads, especially for students in grades 5–11. At this level, Olympiad tasks go far beyond basic understanding of words and sentences. They challenge students to read deeply, think critically, and interpret texts in a meaningful way. Many students struggle not because of poor vocabulary or grammar, but because they lack strategies for approaching complex texts. Therefore, building strong reading and interpretation skills must become a central focus in English Olympiad preparation.

Reading in the context of Olympiads is an active intellectual process. Students are expected to interact with the text, analyze its structure, identify key ideas, and make logical conclusions. This requires the development of higher-order thinking skills. For younger learners in grades 5–7, reading skills often focus on literal comprehension, such as identifying main ideas and supporting details. However, as students move into grades 8–11, Olympiad texts become more sophisticated, requiring inference, evaluation, and synthesis of information. A successful reader must be able to move smoothly from understanding what the text says to understanding what the text means.

One of the first challenges in developing Olympiad-level reading skills is exposure to a wide range of texts. Students should regularly read fiction and non-fiction materials, including short stories, essays, articles, biographies, and opinion pieces. Olympiad tasks often include unfamiliar topics, so students must learn how to read effectively even when they lack background knowledge. This can be achieved by teaching them how to use contextual clues, headings, and logical structure to construct meaning. When students rely too heavily on translation or dictionary use, they lose the overall message of the text. Instead, they should be encouraged to focus on general understanding first and details later.

Vocabulary development plays a crucial role in reading comprehension, but it should be taught in context. Memorizing isolated word lists is far less effective than encountering words naturally in texts. Students preparing for English Olympiads need to understand not only the dictionary meanings of words but also their connotations and usage in different contexts. Teachers should guide learners to analyze how word choice affects tone and meaning. This is especially important in literary texts, where figurative language, metaphors, and idiomatic expressions are frequently used.

Another essential aspect of Olympiad reading is the ability to identify the main idea and distinguish it from supporting information. Many students can understand individual sentences but fail to grasp the overall message of a text. Teaching students to summarize paragraphs in their own words helps them focus on essential information. This practice also strengthens their ability to recognize topic sentences and logical connections between ideas. As students progress, they should be encouraged to outline texts and track the development of arguments across paragraphs.

Interpretation skills are particularly important in Olympiad tasks that involve literary texts. Students are often asked to analyze characters, themes, and the author's purpose. To do this effectively, they must learn to read between the lines. This means understanding implied meanings rather than relying solely on explicit information. For example, a character's emotions or motivations may not be directly stated but revealed through actions, dialogue, or descriptive details. Teaching students to ask questions such as "Why did the character act this way?" or "What does this detail suggest?" helps deepen their interpretation skills.

Critical reading is another key component of Olympiad success. Students must learn to evaluate texts rather than accept them at face value. In argumentative or opinion-based texts, this includes identifying the author's viewpoint, recognizing bias, and assessing the strength of evidence. Teachers can develop these skills by introducing texts with different perspectives on the same topic and encouraging students to compare and contrast them. This practice not only improves reading comprehension but also prepares students for writing tasks in Olympiads.

Time management is also closely connected to reading skills. Olympiad participants often face time pressure, making it essential to read efficiently. Skimming and scanning techniques help students locate relevant information

quickly without reading every word. However, these strategies must be balanced with careful reading when detailed understanding is required. Students should practice adjusting their reading speed depending on the task. For example, multiple-choice questions may require scanning for specific details, while interpretation questions demand slow, thoughtful reading.

Motivation and reading habits significantly influence students' performance. Students who read regularly for pleasure tend to perform better in Olympiads because they are more familiar with different writing styles and text structures. Encouraging independent reading outside the classroom helps students build confidence and curiosity. Reading journals, book discussions, and reflective writing can further enhance engagement and comprehension. When students view reading as an enjoyable activity rather than a test-oriented task, their interpretation skills naturally improve.

Teachers play a vital role in guiding students through the process of becoming skilled Olympiad readers. Explicit instruction in reading strategies, combined with regular practice, leads to noticeable improvement. Classroom activities such as group discussions, text analysis, and guided questioning help students learn from one another and develop multiple perspectives. Feedback is also essential; students need to understand not only whether their answers are correct, but why.

At the same time, students must take responsibility for their own learning. Self-assessment and reflection help learners identify their weaknesses and strengths in reading. Practicing past Olympiad tasks allows students to become familiar with question formats and expectations. Over time, they learn to anticipate what examiners are looking for and how to approach different types of texts strategically.

In conclusion, strong reading and interpretation skills are the foundation of English Olympiad success for students in grades 5–11. These skills develop gradually through exposure, practice, and reflection. By focusing on comprehension, vocabulary in context, critical thinking, and interpretation, students can overcome common challenges and become confident readers. The development of these abilities not only improves Olympiad performance but also supports academic success across all subjects.

Developing reading and interpretation skills for English Olympiads also requires a clear understanding of the types of tasks students usually encounter. Olympiad reading tasks are designed to test not only comprehension but also analytical depth. These tasks may include multiple-choice questions, open-ended interpretation questions, matching headings to paragraphs, completing summaries, or explaining the meaning of phrases in context. Each task type demands a specific reading approach, and students must be trained to recognize these demands quickly.

One common difficulty students face is misunderstanding the question itself. Even when students understand the text, they may answer incorrectly because they misinterpret what is being asked. Therefore, teaching students to read questions carefully is just as important as teaching them to read texts. They should be trained to identify keywords in questions such as “imply,” “suggest,” “most likely,” or “best describes.” These words signal that the question requires interpretation rather than literal recall. Regular practice with question analysis helps students avoid careless mistakes and improves accuracy.

Inference is one of the most challenging skills for Olympiad participants, especially for younger students. Inference involves drawing logical conclusions based on evidence in the text rather than direct statements. For example, a text may describe a setting using dark imagery and short sentences without explicitly stating that the mood is tense or frightening. Students must learn to connect descriptive language with emotional or thematic meaning. Teachers can model this process by thinking aloud while reading and explaining how certain details lead to specific conclusions.

Another important aspect of interpretation is understanding the author's purpose. Olympiad texts may aim to inform, persuade, entertain, or criticize. Identifying the author's intention helps students interpret tone and meaning more accurately. For instance, irony and sarcasm are frequently used in advanced texts, and students who read only at a literal level may misunderstand the message completely. Exposure to different writing styles and genres helps students recognize these subtle features of language.

Text structure awareness also plays a significant role in reading comprehension. Informational and argumentative texts often follow clear organizational patterns such as cause and effect, problem and solution, or comparison and contrast. Teaching students to recognize these patterns helps them predict content and locate information more efficiently. In Olympiad settings, this skill saves time and reduces confusion. Students who understand how a text is organized are better equipped to summarize ideas and follow complex arguments.

Literary texts present a different set of challenges. Short stories, excerpts from novels, and poems often appear in Olympiad tasks. These texts require sensitivity to language, imagery, and symbolism. Students must learn to appreciate how literary devices contribute to meaning. Metaphors, similes, and symbolism are not decorative elements; they carry important messages about themes and characters. Regular literary analysis exercises help students become comfortable with interpreting figurative language rather than avoiding it.

Discussion-based learning is particularly effective in developing interpretation skills. When students share their interpretations, they realize that texts can be understood in multiple ways as long as interpretations are supported by evidence. This understanding is crucial for Olympiads, where open-ended questions often allow for different correct answers. Teachers should encourage students to justify their opinions using textual references. This habit strengthens both reading comprehension and argumentation skills.

Independent practice is another key factor in success. Students preparing for Olympiads should develop a routine of regular reading and analysis outside the classroom. This may include reading articles from reputable sources, short stories by well-known authors, or adapted Olympiad-style texts. Keeping a reading notebook where students write

summaries, vocabulary notes, and personal reflections can significantly improve retention and understanding. Over time, students become more confident in handling unfamiliar texts.

The role of feedback cannot be underestimated. Detailed feedback helps students understand their mistakes and refine their strategies. Instead of simply marking answers as right or wrong, teachers should explain why certain answers are correct and others are not. This approach helps students recognize patterns in their thinking and adjust accordingly. Peer feedback can also be valuable, as students often learn effectively from each other's perspectives.

Age-specific approaches are essential when working with grades 5–11. Younger students benefit from guided reading and structured questions that gradually introduce interpretation skills. Visual aids, short texts, and interactive activities help maintain engagement. Older students, on the other hand, should be challenged with longer and more complex texts that require sustained attention. At this stage, students should be encouraged to work more independently and take responsibility for their preparation.

Another important element is emotional readiness. Olympiads can be stressful, and anxiety often interferes with reading comprehension. Students who panic may rush through texts and miss important details. Teaching relaxation techniques and exam strategies helps students remain calm and focused. Mock Olympiads conducted under realistic conditions can familiarize students with time limits and reduce anxiety during the actual competition.

Technology can also support reading development when used appropriately. Online platforms provide access to a wide range of reading materials and practice tests. Digital annotation tools allow students to highlight key ideas and make notes while reading. However, technology should supplement, not replace, deep reading practices. Students should still practice reading longer texts without distractions to build concentration and endurance.

Ultimately, developing strong reading and interpretation skills is a long-term process that requires consistency and patience. There are no quick solutions or shortcuts. Progress may be gradual, but steady practice leads to lasting improvement. Students who develop these skills not only perform better in English Olympiads but also gain valuable abilities that support academic success in all subjects.

Reading is not merely a test skill; it is a gateway to knowledge, critical thinking, and cultural understanding. When students learn to interpret texts thoughtfully, they become more independent learners and more confident communicators. English Olympiads provide an excellent opportunity to cultivate these skills at a high level, preparing students for future academic and professional challenges.

Sustaining high-level reading and interpretation skills for English Olympiad success requires continuous refinement and conscious effort from both teachers and students. As learners progress through grades 5–11, the cognitive demands of Olympiad texts increase significantly. At higher levels, students are expected not only to interpret meaning but also to synthesize ideas across texts, evaluate language choices critically, and respond thoughtfully to nuanced questions. This progression highlights the importance of building a strong foundation early and reinforcing it consistently over time.

One of the most effective ways to strengthen advanced reading skills is through reflective reading practices. Reflection encourages students to think about how they read, not just what they read. After completing a text, students should be guided to consider which strategies helped them understand the passage and where they faced difficulties. This metacognitive awareness allows learners to become more strategic and self-directed readers. In Olympiad contexts, where texts are unfamiliar and challenging, the ability to adapt reading strategies quickly is especially valuable.

Interpretation at an advanced level often involves dealing with ambiguity. Olympiad texts frequently contain ideas that are open to multiple interpretations. Students must learn that uncertainty is a natural part of deep reading and that strong interpretations are supported by logical reasoning and textual evidence rather than absolute certainty. Encouraging students to defend their interpretations orally or in writing helps them develop confidence and clarity of thought. This practice also mirrors the expectations of Olympiad evaluators, who value well-argued responses.

Another critical skill is the ability to connect ideas within a text and across different texts. Intertextual reading allows students to recognize recurring themes, contrasting viewpoints, and shared stylistic features. For example, comparing two texts on the same topic but written from different perspectives can deepen understanding and sharpen analytical skills. Olympiad tasks often reward students who can identify such connections and demonstrate a broader understanding of language and ideas.

Language awareness is also central to interpretation. Students should be trained to notice how grammatical structures, sentence length, and stylistic choices influence meaning. Short, fragmented sentences may create tension, while long, descriptive sentences may slow the pace and build atmosphere. By analyzing these elements, students gain insight into how texts are constructed and how meaning is shaped. This awareness strengthens both reading and writing performance in Olympiads.

Assessment practices should align with the goal of developing deep reading skills. Instead of focusing solely on correct answers, assessments should emphasize reasoning processes. Open-ended questions, text-based discussions, and analytical writing tasks provide more meaningful insights into students' reading abilities. When assessment becomes a learning tool rather than a judgment, students are more willing to take intellectual risks and explore complex interpretations.

Parental and institutional support also plays a role in students' reading development. Schools that promote a reading culture through libraries, reading clubs, and Olympiad preparation programs create an environment where literacy is valued. Parents can support this process by encouraging reading at home and showing interest in their children's learning experiences. A supportive environment reinforces the idea that reading is both valuable and enjoyable.

It is important to recognize that students develop at different rates. Some may demonstrate strong interpretation skills early, while others require more time and guidance. Individualized support and differentiated instruction help ensure that all learners have the opportunity to succeed. Olympiad preparation should challenge students without discouraging them, maintaining a balance between high expectations and realistic support.

Ultimately, the goal of building strong reading and interpretation skills extends beyond Olympiad success. These skills empower students to engage critically with information, understand diverse perspectives, and communicate effectively. In a world where information is abundant and often complex, the ability to read thoughtfully is essential. English Olympiads serve as a powerful platform for nurturing these competencies at a high level.

Conclusion

Building strong reading and interpretation skills is a fundamental requirement for success in English Olympiads for students in grades 5–11. These skills develop through consistent practice, exposure to diverse texts, and the application of effective reading strategies. By focusing on comprehension, inference, critical thinking, and language awareness, students learn to approach texts with confidence and depth. Teachers play a guiding role in this process by providing structured instruction, meaningful feedback, and supportive learning environments. At the same time, students must actively engage in independent reading and reflection to take ownership of their learning. When reading and interpretation skills are developed holistically, students not only achieve higher results in Olympiads but also acquire lifelong academic and intellectual abilities that extend far beyond competition settings.

References

- Anderson, N. J. (2008). *Metacognition and good language learners*. Cambridge University Press.
Grabe, W., & Stoller, F. L. (2011). *Teaching and researching reading*. Pearson Education.
Harmer, J. (2007). *How to teach English*. Longman.
Nation, I. S. P. (2013). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge University Press.
Urquhart, A. H., & Weir, C. J. (2014). *Reading in a second language: Process, product and practice*. Routledge.
Wallace, C. (2003). *Critical reading in language education*. Palgrave Macmillan.

ENGLISH AS A KEY TO EDUCATION AND CAREER OPPORTUNITIES

Ақилбекова Газиза Алифбековна

*Түркістан облысы Шардара ауданы, Шардара қаласы
Б.Соқпақбаев атындағы жалпы білім беретін мектеп
Ағылшын тілі мұғалімі*

Abstract

English has become one of the most influential languages in the world, playing a decisive role in education, professional development, and global communication. In the context of rapid globalization, technological advancement, and international cooperation, proficiency in English is no longer considered an additional advantage but rather a fundamental requirement for academic success and career growth. This article explores English as a key instrument that opens access to quality education, international academic resources, and diverse career opportunities. It analyzes the role of English in formal education systems, higher education, scientific research, and the global labor market. Furthermore, the article discusses how English proficiency enhances critical thinking, intercultural competence, and professional mobility. By examining educational, economic, and social perspectives, this study highlights the importance of English language mastery as a strategic investment in personal and professional development in the modern world.

English as a global language has fundamentally transformed the way people access knowledge, communicate ideas, and build professional careers. In the modern era, education and employment are increasingly interconnected on an international scale, and English serves as the primary medium that connects learners, educators, researchers, and employers across borders. From early schooling to higher education and lifelong learning, English plays a central role in shaping academic pathways and professional trajectories. The ability to understand and use English effectively enables individuals to participate fully in the global exchange of knowledge and skills, making it a powerful tool for both personal advancement and societal development.

In the field of education, English functions as a gateway to a vast body of academic resources. A significant proportion of textbooks, research articles, scientific journals, and online learning materials are produced in English. Students who possess strong English language skills gain direct access to original sources of information rather than relying on translations, which may be limited or outdated. This direct access allows learners to stay current with the latest discoveries, theories, and innovations in their fields of study. As a result, English proficiency enhances the quality of education by broadening intellectual horizons and encouraging independent learning.

Moreover, English has become the dominant language of instruction in many higher education institutions around the world. Universities in both English-speaking and non-English-speaking countries increasingly offer degree programs taught entirely or partially in English. These programs attract international students and create multicultural academic environments where knowledge is shared across cultures. For students, studying in English not only improves

language competence but also develops academic skills such as critical reading, academic writing, and scholarly discussion. These skills are essential for success in higher education and form a strong foundation for future professional activities.

English also plays a crucial role in academic mobility and international educational opportunities. Scholarships, exchange programs, and international conferences often require a high level of English proficiency. Students who meet these language requirements can study abroad, participate in global research projects, and collaborate with peers from different countries. Such experiences contribute significantly to personal growth, cultural awareness, and academic excellence. Exposure to diverse educational systems and teaching methodologies helps students develop adaptability and problem-solving skills, which are highly valued in today's competitive world.

In addition to formal education, English is central to the concept of lifelong learning. The rapid pace of technological and economic change requires individuals to continuously update their knowledge and skills. Many professional development courses, online certifications, webinars, and training programs are offered in English. Professionals who are proficient in English can take advantage of these learning opportunities, allowing them to remain competitive in the labor market. This continuous learning process is essential for career advancement and long-term employability.

From a career perspective, English is widely recognized as a key factor in employment and professional success. Employers across various industries increasingly seek candidates who can communicate effectively in English. In multinational companies, English often serves as the official working language, facilitating communication among employees from different linguistic backgrounds. Even in local companies, English skills are frequently required to interact with international partners, clients, or suppliers. As a result, job seekers with strong English proficiency have a clear advantage in the recruitment process.

English competence also expands career opportunities beyond national borders. In an interconnected global economy, professionals are no longer limited to working within their home countries. English enables individuals to apply for jobs abroad, work remotely for international organizations, and collaborate on global projects. This professional mobility allows individuals to explore diverse career paths, gain international experience, and achieve higher levels of professional fulfillment. Furthermore, international work experience often leads to higher salaries, better working conditions, and enhanced professional status.

Another important aspect of English as a career tool is its role in professional communication. Effective communication is a core skill in almost every profession, and English proficiency supports clear and confident interaction in meetings, presentations, negotiations, and written correspondence. Professionals who can articulate ideas persuasively in English are better positioned to assume leadership roles and contribute meaningfully to organizational decision-making. In this sense, English is not merely a language skill but a strategic competence that influences professional performance and career progression.

English also contributes to the development of soft skills that are essential in both education and the workplace. Learning and using a foreign language improves cognitive abilities such as memory, attention, and analytical thinking. It encourages learners to think critically, compare perspectives, and approach problems creatively. In multicultural environments, English serves as a bridge for intercultural communication, fostering mutual understanding and respect. These intercultural skills are increasingly important in diverse educational institutions and global workplaces.

Furthermore, English proficiency supports access to global information networks and digital technologies. The majority of online content, including educational platforms, professional networks, and technological documentation, is available in English. Individuals who can navigate these resources effectively are better equipped to use digital tools, follow technological trends, and participate in the digital economy. This digital literacy further enhances educational outcomes and career prospects in an increasingly technology-driven world.

The role of English in education and career development is also closely linked to economic growth and social mobility. At the individual level, English skills increase employability and income potential. At the societal level, a workforce proficient in English attracts foreign investment, supports international trade, and promotes innovation. Countries that invest in English education often experience greater integration into the global economy and improved competitiveness. Thus, English serves not only as a personal asset but also as a driver of national development.

Despite its many advantages, access to English education is not always equal. Socioeconomic factors, geographical location, and educational resources can influence language learning opportunities. However, the increasing availability of digital learning tools and online resources has begun to reduce these barriers. Through online courses, language learning applications, and virtual communities, learners from diverse backgrounds can improve their English skills and access educational and professional opportunities that were previously out of reach. This democratization of learning highlights the transformative potential of English in promoting educational equity and social inclusion.

In summary, English functions as a powerful key that unlocks doors to education and career opportunities in the modern world. It enables access to high-quality educational resources, supports academic and professional mobility, and enhances employability in a globalized labor market. Through its impact on communication, cognitive development, and intercultural competence, English shapes not only individual success but also broader social and economic progress. Understanding the significance of English in education and career development is essential for learners, educators, and policymakers who seek to prepare individuals for the challenges and opportunities of the twenty-first century.

The importance of English as a key to education and career opportunities becomes even more evident when considering the role it plays in shaping modern academic standards and professional expectations. In many educational systems, English is not only taught as a subject but also used as a medium through which other subjects are delivered.

This approach reflects the recognition that English proficiency supports deeper engagement with academic content and prepares students for participation in global academic and professional communities. As education systems evolve to meet international benchmarks, English increasingly functions as a foundational skill that underpins academic excellence.

In higher education, the dominance of English in scientific research and academic publishing cannot be overlooked. A vast majority of high-impact academic journals publish their articles in English, making it the primary language of global scholarship. Researchers who are proficient in English can disseminate their findings to a wider audience, engage in international academic debates, and contribute to the advancement of knowledge beyond national boundaries. Conversely, limited English proficiency can restrict researchers' ability to publish, collaborate, and gain recognition, ultimately affecting their academic careers. Therefore, English proficiency is closely linked to academic visibility and professional credibility in the global research community.

The use of English in academic writing and research also promotes rigor and standardization in scholarly communication. Academic conventions such as citation practices, peer review processes, and research ethics are often articulated through English-language guidelines. Students and researchers who master academic English develop the ability to structure arguments logically, present evidence clearly, and engage critically with existing literature. These skills are essential not only for academic success but also for professional contexts where analytical thinking and clear communication are required.

Beyond academia, English plays a central role in the professional world by shaping workplace culture and expectations. In many international and multinational organizations, English is adopted as the official corporate language. This common linguistic platform enables employees from different countries to collaborate effectively, share knowledge, and coordinate activities. Employees who are fluent in English are better positioned to participate actively in meetings, contribute ideas, and build professional relationships across cultural and linguistic boundaries. As a result, English proficiency often influences career advancement and leadership opportunities within organizations.

The significance of English is particularly evident in sectors such as science and technology, business and finance, medicine, tourism, and information technology. In these fields, English serves as the primary language of innovation, professional training, and international standards. Technical documentation, professional guidelines, and industry research are frequently available only in English. Professionals who can access and understand these materials are better equipped to apply best practices, adopt new technologies, and maintain high professional standards. Consequently, English proficiency directly impacts job performance and professional competence.

English also supports entrepreneurship and business development in an increasingly globalized economy. Entrepreneurs who possess strong English skills can explore international markets, negotiate with foreign partners, and attract global investors. English enables access to international business networks, startup ecosystems, and professional communities that share knowledge and resources. In this context, English is not merely a communication tool but a strategic asset that facilitates innovation, competitiveness, and economic growth.

In the context of career development, English proficiency enhances employability by expanding the range of available job opportunities. Many job advertisements explicitly list English as a required or preferred skill, even for positions based in non-English-speaking countries. Employers often associate English proficiency with professionalism, adaptability, and global awareness. Candidates who demonstrate strong English skills are perceived as more capable of handling international tasks, learning new skills, and representing organizations in global contexts. This perception can significantly influence hiring decisions and career progression.

Furthermore, English proficiency contributes to professional confidence and self-efficacy. Individuals who can communicate effectively in English are more likely to express their ideas, ask questions, and engage in professional discussions without hesitation. This confidence supports active participation in professional settings and encourages continuous learning and self-improvement. Over time, this positive cycle of communication and learning contributes to sustained career growth and personal satisfaction.

English also plays an important role in professional networking and knowledge exchange. Conferences, workshops, seminars, and professional forums often use English as the primary language of communication. Participation in these events allows professionals to stay informed about industry trends, exchange experiences, and build valuable professional connections. Networking opportunities facilitated by English can lead to collaborations, mentorships, and career advancement. In this way, English acts as a bridge that connects individuals to global professional communities.

The impact of English on education and career opportunities is also evident in the rise of digital platforms and remote work. Online learning environments, professional networking sites, and remote job platforms frequently operate in English. Individuals who are proficient in English can take advantage of these platforms to acquire new skills, showcase their expertise, and access employment opportunities regardless of geographical location. This flexibility is particularly important in the modern labor market, where remote and hybrid work models are becoming increasingly common.

In addition to its practical benefits, learning English contributes to personal development and global citizenship. Through exposure to diverse perspectives, cultures, and ideas, English learners develop a broader worldview and a deeper understanding of global issues. This cultural awareness supports ethical decision-making, social responsibility, and effective collaboration in diverse environments. In educational and professional contexts, such qualities are essential for addressing complex global challenges and promoting sustainable development.

It is also important to recognize the role of educators and institutions in maximizing the benefits of English education. Effective English language teaching requires not only linguistic instruction but also the integration of critical

thinking, creativity, and communication skills. When English education is aligned with real-world applications, students are better prepared to use the language as a practical tool for academic and professional success. Educational policies that prioritize quality English instruction contribute to long-term social and economic benefits by preparing learners for global participation.

At the same time, learners play an active role in their own language development. Motivation, persistence, and exposure to authentic language use are key factors in achieving English proficiency. Learners who engage with English through reading, media, professional content, and interaction with others are more likely to develop functional and confident language skills. This active engagement reinforces the idea that English is not merely an academic subject but a living skill that evolves through use and experience.

The growing recognition of English as a key to education and career opportunities has significant implications for individuals and societies alike. As global interdependence continues to increase, the demand for English proficiency is likely to grow further. Preparing individuals to meet this demand requires coordinated efforts from educational institutions, employers, and policymakers. By investing in English education and promoting equitable access to learning resources, societies can empower individuals to achieve their educational and professional aspirations.

Ultimately, English serves as a unifying force in a diverse and interconnected world. It enables the exchange of knowledge, fosters collaboration, and supports innovation across borders. In education, it opens doors to academic excellence and lifelong learning. In careers, it creates pathways to professional success and global engagement. Understanding and embracing the role of English as a key to education and career opportunities is essential for navigating the challenges and possibilities of the modern world.

In the contemporary world, where education and employment are increasingly shaped by global interaction, English has firmly established itself as a crucial tool for personal and professional advancement. Its role extends far beyond basic communication, influencing access to knowledge, participation in international academic and professional communities, and the ability to compete effectively in a rapidly changing global economy. The growing importance of English reflects broader social, economic, and technological trends that continue to redefine the nature of learning and work.

One of the most significant contributions of English lies in its ability to connect individuals to global educational systems. Through English, learners gain access to world-class universities, international scholarship programs, and cutting-edge research. This access not only enhances academic knowledge but also fosters intellectual independence and critical thinking. Students who study and work in English-rich environments are often better prepared to analyze complex problems, synthesize information from diverse sources, and engage in meaningful academic dialogue. These competencies are essential for success in higher education and form a strong foundation for professional life.

In the professional sphere, English functions as a gateway to broader career possibilities and long-term growth. It enables individuals to navigate international labor markets, adapt to multicultural workplaces, and respond effectively to global professional demands. Employers increasingly view English proficiency as an indicator of adaptability, global awareness, and professional readiness. As industries become more interconnected, the ability to communicate and collaborate in English is no longer optional but essential. Professionals who possess this skill are better equipped to take on leadership roles, participate in international projects, and contribute to organizational innovation.

English also plays a vital role in promoting lifelong learning, which has become a necessity in the modern knowledge-based economy. Rapid technological change and evolving job requirements mean that individuals must continually update their skills. English provides access to a vast range of online courses, professional certifications, and learning communities that support continuous development. This ongoing engagement with learning helps individuals remain relevant in their professions and adapt to new challenges throughout their careers.

Beyond education and employment, English contributes to personal development and social integration. It enables individuals to engage with diverse cultures, perspectives, and ideas, fostering tolerance, empathy, and intercultural competence. These qualities are increasingly important in a world characterized by diversity and global interdependence. By facilitating cross-cultural communication, English helps build bridges between people and promotes mutual understanding at both individual and societal levels.

At the same time, the widespread importance of English highlights the need for equitable access to quality language education. While English offers significant advantages, not all individuals have equal opportunities to learn and master the language. Addressing this challenge requires thoughtful educational policies, effective teaching methodologies, and the use of technology to expand access to learning resources. When English education is inclusive and well-supported, it can serve as a powerful tool for social mobility and economic empowerment.

In conclusion, English stands as a key that unlocks educational pathways and career opportunities in the modern world. Its influence spans academic achievement, professional success, personal growth, and social participation. Mastery of English enables individuals to access knowledge, build meaningful careers, and engage confidently with the global community. As globalization continues to shape the future of education and work, the importance of English is likely to grow even further. Investing in English language learning is therefore not only a practical decision but a strategic one that supports individual aspirations and collective progress.

References

- Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
- Graddol, D. (2006). *English Next: Why Global English May Mean the End of English as a Foreign Language*. British Council.
- Harmer, J. (2007). *How to Teach English*. Longman.

Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
Seidlhofer, B. (2011). Understanding English as a Lingua Franca. Oxford University Press.
Ur, P. (2012). A Course in English Language Teaching. Cambridge University Press.

ТРИГОНОМЕТРИЯЛЫҚ ФОРМУЛАЛАР

Абильтаева Жанар Сабыровна

Солтүстік Қазақстан облысы Айыртау ауданы

Мәдениет орта мектебі

математика пәні мұғалімі

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада тригонометриялық формулалардың математиканың негізгі салаларының бірі ретіндегі маңызы жан-жақты қарастырылады. Тригонометрия ұғымының тарихи қалыптасуы, оның негізгі функциялары мен формулалары, сондай-ақ алгебра, геометрия және қолданбалы есептердегі рөлі кеңінен сипатталады. Мақалада тригонометриялық теңдіктердің логикалық шығу тегі, формулалардың өзара байланысы және оларды есептер шығаруда қолданудың әдістемелік ерекшеліктері түсіндірілген. Тригонометриялық формулалардың оқушылардың логикалық ойлауын дамытудағы, математикалық сауаттылықты арттырудағы маңызы ерекше атап өтіледі. Материал жалпы білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарының студенттеріне, сондай-ақ математика пәні мұғалімдеріне арналған.

Тригонометрия – математиканың көне әрі іргелі салаларының бірі болып табылады. Оның бастауын ежелгі астрономия мен геометриядан көруге болады. Алғашында тригонометрия аспан денелерінің қозғалысын зерттеу, жер өлшеу, құрылыс және навигация мақсатында қолданылған. Уақыт өте келе бұл сала дербес ғылым ретінде қалыптасып, қазіргі математикада, физикада, инженерияда және басқа да ғылым салаларында кеңінен пайдаланыла бастады. Тригонометрияның негізін тригонометриялық функциялар мен олардың арасындағы тәуелділіктерді сипаттайтын формулалар құрайды.

Тригонометриялық формулалар – бұрыштар мен тригонометриялық функциялардың арасындағы қатынастарды өрнектейтін математикалық теңдіктер. Бұл формулалар есептерді ықшамдау, түрлендіру, дәлелдеу және шешу барысында ерекше рөл атқарады. Тригонометриялық формулаларды меңгеру оқушылардың абстрактілі ойлау қабілетін дамытып, математикалық тілде еркін сөйлеуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл формулалар алгебралық және геометриялық есептердің шешімін табуда маңызды құрал болып табылады.

Тригонометрияның негізгі ұғымдарына бұрыш, радиандық өлшем, синус, косинус, тангенс және котангенс функциялары жатады. Бұрыштың радиандық өлшемі тригонометриялық формулаларды қорытып шығару мен қолдануда ерекше маңызға ие. Радиан ұғымы шеңбер ұзындығы мен радиусының қатынасына негізделгендіктен, ол математикалық талдауда табиғи өлшем бірлігі болып саналады. Осыған байланысты тригонометриялық формулалардың көпшілігі радиандық өлшемге сүйеніп тұжырымдалады.

Тригонометриялық функциялардың анықтамалары тікбұрышты үшбұрыш пен бірлік шеңбер арқылы беріледі. Тікбұрышты үшбұрышта синус қарсы катеттің гипотенузаға қатынасын, косинус іргелес катеттің гипотенузаға қатынасын, ал тангенс қарсы катеттің іргелес катетке қатынасын көрсетеді. Бірлік шеңбер арқылы анықтау тригонометриялық функциялардың мәнін кез келген бұрыш үшін қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл тригонометриялық формулалардың әмбебаптығын арттырады.

Негізгі тригонометриялық теңдіктер барлық басқа формулалардың негізі болып табылады. Олардың ішіндегі ең бастысы – синус пен косинустың квадраттарының қосындысы бірге тең болатын теңдік. Бұл теңдік Пифагор теоремасына негізделіп, көптеген тригонометриялық түрлендірулерде қолданылады. Сонымен қатар тангенс пен котангенске қатысты негізгі теңдіктер де осы байланыстардан туындайды. Мұндай формулалар тригонометриялық өрнектерді ықшамдауда және теңдеулерді шешуде жиі пайдаланылады.

Тригонометриялық формулалар тек дайын ереже ретінде ғана емес, логикалық жолмен дәлелденетін заңдылықтар ретінде қарастырылуы тиіс. Оларды шығарып алу барысында геометриялық пайымдаулар, алгебралық түрлендірулер және функционалдық тәуелділіктер кеңінен қолданылады. Бұл оқушылардың формулаларды механикалық жаттаудан гөрі, олардың мағынасын терең түсінуіне ықпал етеді. Формулалардың шығу тегі мен қолданылу аясын түсіну математикалық білімнің сапасын арттырады.

Қосу және азайту формулалары тригонометриядағы ең маңызды формулалардың қатарына жатады. Олар екі бұрыштың қосындысы немесе айырымы арқылы берілген тригонометриялық функциялардың мәнін табуға мүмкіндік береді. Бұл формулалар күрделі өрнектерді қарапайым түрге келтіруде, сондай-ақ теңдеулер мен теңсіздіктерді шешуде кеңінен қолданылады. Қосу формулаларының көмегімен қос бұрыш, жарты бұрыш формулалары және басқа да маңызды теңдіктер қорытылады.

Тригонометриялық формулалардың жүйелі түрде қолданылуы есеп шығарудың тиімді стратегиясын қалыптастырады. Әсіресе мектеп математикасында бұл формулалар оқушылардың есептерді әртүрлі тәсілмен шешуіне мүмкіндік береді. Бір есепті бірнеше жолмен шешу математикалық ойлаудың икемділігін дамытып, оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырады. Осы тұрғыдан алғанда тригонометриялық формулалар математикалық білім берудің маңызды құрамдас бөлігі болып саналады.

Тригонометриялық формулалардың маңызды тобына қосу және азайту формулаларынан туындайтын екі еселенген бұрыш формулалары жатады. Бұл формулалар бір бұрыштың синусы, косинусы немесе тангенсі арқылы екі еселенген бұрыштың мәнін табуға мүмкіндік береді. Екі еселенген бұрыш формулалары математикалық талдауда да, практикалық есептерде де жиі қолданылады. Олар тригонометриялық өрнектерді ықшамдауға, теңдеулерді шешуге және функциялардың қасиеттерін зерттеуге көмектеседі. Мұндай формулаларды дұрыс пайдалану есептің шешу жолын едәуір қысқартып, нәтижеге тез жетуге мүмкіндік береді.

Жарты бұрыш формулалары да тригонометрияда ерекше орын алады. Бұл формулалар берілген бұрыштың жартысының тригонометриялық функцияларын анықтауға арналған. Әдетте олар қос бұрыш формулаларынан кері бағытта шығарылады. Жарты бұрыш формулалары әсіресе күрделі тригонометриялық өрнектерді түрлендіру кезінде, интегралдау есептерінде және теңдеулерді шешуде кеңінен қолданылады. Сонымен қатар бұл формулалар функциялардың таңбасын дұрыс анықтауды талап ететіндіктен, оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Тригонометриялық функцияларды көбейтіндіден қосындыға және қосындыдан көбейтіндіге түрлендіру формулалары да есеп шығаруда жиі пайдаланылады. Бұл формулалар бірнеше тригонометриялық функцияның қосындысын немесе айырымын олардың көбейтіндісі түрінде жазуға немесе керісінше түрлендіруге мүмкіндік береді. Мұндай түрлендірулер әсіресе тригонометриялық теңдеулер мен теңсіздіктерді шешкенде, сондай-ақ гармониялық тербелістерді сипаттайтын физикалық есептерде маңызды рөл атқарады.

Тригонометриялық теңдеулерді шешу барысында формулаларды дұрыс таңдау мен қолдану шешуші мәнге ие. Кейбір теңдеулерді шешу үшін негізгі тригонометриялық теңдіктер жеткілікті болса, кей жағдайларда қосу, қос бұрыш немесе жарты бұрыш формулаларын қолдану қажет болады. Бұл жерде оқушыдан формулаларды жатқа білу ғана емес, оларды қай жағдайда қолдану керектігін түсіну талап етіледі. Осылайша тригонометриялық формулалар математикалық ойлаудың стратегиялық деңгейін қалыптастырады.

Тригонометриялық формулалардың тағы бір маңызды қолданылу саласы – функциялардың графиктерін зерттеу. Синус, косинус, тангенс функцияларының периодтылығы, жұп немесе тақ болуы, амплитудасы мен фазалық ығысуы формулалар арқылы анықталады. Формулалар көмегімен функциялардың қасиеттерін талдау графикті салуды жеңілдетіп қана қоймай, функцияның мінез-құлқын терең түсінуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе жоғары сыныптар мен жоғары оқу орындарында маңызды.

Қолданбалы есептерде тригонометриялық формулалар кеңінен пайдаланылады. Физикада олар тербеліс пен толқын процестерін сипаттауда, механикада күштерді проекциялауда, электротехникада айнаымалы ток заңдылықтарын зерттеуде қолданылады. Геодезия мен астрономияда қашықтықтар мен бұрыштарды анықтау барысында тригонометриялық формулалар негізгі құралдардың бірі болып саналады. Осылайша тригонометрия тек теориялық пән ғана емес, нақты өмірмен тығыз байланысты ғылым екені айқын көрінеді.

Мектеп курсында тригонометриялық формулаларды оқыту белгілі бір әдістемелік жүйені талап етеді. Алдымен негізгі ұғымдар мен функциялардың анықтамалары меңгеріліп, содан кейін біртіндеп күрделі формулалар енгізіледі. Формулалардың шығу жолын көрсету, оларды дәлелдеу және практикалық есептерде қолдану оқушылардың білімін тереңдетеді. Егер формулалар тек дайын күйінде берілсе, олардың мәні толық ашылмай қалуы мүмкін.

Тригонометриялық формулаларды меңгеру барысында жаттығулар мен есептердің рөлі ерекше. Өртүрлі типтегі есептерді шығару арқылы оқушы формулаларды нақты жағдайларда қолдануды үйренеді. Қарапайым түрлендірулерден бастап күрделі теңдеулерге дейінгі тапсырмалар жүйесі білімді бекітіп қана қоймай, өздігінен ой қорытуға мүмкіндік береді. Бұл математика пәніне деген қызығушылықты арттырады.

Тригонометриялық формулалардың маңыздылығы оларды дәлелдеуде де айқын көрінеді. Формулаларды дәлелдеу барысында геометриялық сызбалар, бірлік шеңбер, алгебралық түрлендірулер және логикалық пайымдаулар қолданылады. Бұл үдеріс оқушылардың математикалық мәдениетін қалыптастырып, дәлелдеу дағдысын дамытады. Математика ғылымында кез келген тұжырымның дәлелге сүйенуі маңызды болғандықтан, тригонометриялық формулаларды дәлелдеу арқылы оқушылар ғылыми ойлаудың негіздерін меңгереді.

Тригонометриялық формулалар алгебра мен геометрия арасындағы байланысты көрсетеді. Көптеген геометриялық есептерді тригонометриялық формулалар көмегімен шешуге болады. Үшбұрыштың элементтерін табу, бұрыштарды есептеу, қашықтықтар мен биіктіктерді анықтау барысында тригонометрия таптырмас құрал болып табылады. Бұл өз кезегінде математиканың әртүрлі салаларының өзара тығыз байланыста екенін дәлелдейді.

Тригонометриялық өрнектерді түрлендіру оқушылар үшін ең күрделі тақырыптардың бірі болып саналады. Мұнда негізгі қиындық формулаларды дұрыс таңдай білуде және оларды орынды қолдануда туындайды. Сондықтан тригонометриялық формулаларды жүйелі түрде қайталау, оларды салыстыру және бір формуланы екіншісінен шығарып көрсету әдістемелік тұрғыдан тиімді болып табылады. Бұл тәсіл оқушылардың есте сақтау қабілетін жеңілдетіп, формулаларды саналы түрде қолдануға үйретеді.

Жоғары сыныптарда және жоғары оқу орындарында тригонометриялық формулалар математикалық анализдің негізін құрайды. Туынды алу, интегралдау, қатарларға жіктеу сияқты тақырыптарда тригонометриялық функциялар мен олардың формулалары жиі кездеседі. Осыған байланысты тригонометрияны терең меңгеру кейінгі күрделі математикалық курстарды игеруді жеңілдетеді. Бұл тригонометриялық формулалардың ұзақ мерзімді білім беру жүйесіндегі маңызын көрсетеді.

Ақпараттық технологиялардың дамуымен тригонометриялық формулалардың қолданылу аясы одан әрі кеңейді. Компьютерлік графикада, сигналдарды өңдеуде, модельдеу және бағдарламалау салаларында

тригонометриялық функциялар негізгі математикалық құралдардың бірі болып табылады. Мұндай мысалдар тригонометрияның заманауи ғылым мен техникадағы рөлін айқын көрсетеді және оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Тригонометриялық формулаларды оқытуда пәнаралық байланысты пайдалану тиімді нәтиже береді. Физика, информатика, география пәндерімен байланысты есептерді қолдану оқушылардың алған білімін өмірлік жағдайларда қолдануына мүмкіндік туғызады. Бұл білімнің тек теориялық деңгейде қалмай, практикалық мәнге ие болуына ықпал етеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, тригонометриялық формулалар математика ғылымының маңызды әрі ажырамас бөлігі болып табылады. Олар тригонометриялық функциялардың арасындағы заңдылықтарды ашып қана қоймай, есептерді тиімді шешуге, күрделі өрнектерді ықшамдауға және математикалық ойлауды дамытуға мүмкіндік береді. Тригонометриялық формулаларды саналы түрде меңгеру оқушылардың логикалық ойлау қабілетін арттырып, олардың математикалық сауаттылығын қалыптастырады. Сонымен қатар бұл формулалар алгебра, геометрия және қолданбалы ғылымдар арасындағы байланысты нығайтады. Осы тұрғыдан алғанда тригонометриялық формулаларды оқыту мен үйрену білім беру жүйесінде маңызды орын алуы тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ысқақов Қ., Математика. Жалпы білім беретін мектептерге арналған оқулық.
2. Әбілқасымов А., Алгебра және анализ бастамалары. Оқу құралы.
3. Қожахметова Г., Тригонометрия негіздері. Әдістемелік құрал.
4. Кремер Н.Ш., Жоғары математика элементтері.
5. Stewart J., Calculus: Early Transcendentals.

СПОРТ – САУЛЫҚ КЕПІЛІ

Уалиев Дархан Даулеткельдиевич

*«Ақмола облысы білім басқармасының Целиноград ауданы бойынша білім бөлімі
Нұрсіл ауылының жалпы орта білім беретін мектебі» КММ.*

Дене шынықтыру пән мұғалімі

Аннотация.

Қазіргі жаһандану дәуірінде қоғам дамуының басты көрсеткіштерінің бірі – халық денсаулығы. Денсаулықты сақтау мен нығайтудың ең тиімді жолдарының бірі – спорт пен дене тәрбиесі екені баршаға мәлім. «Спорт – саулық кепілі» қағидасы тек ұран емес, ол ғылыми тұрғыда дәлелденген, өмір тәжірибесінде сыналған ақиқат. Бұл мақалада спорттың адам денсаулығына тигізетін пайдасы, оның тұлға қалыптастырудағы, жас ұрпақты тәрбиелеудегі және ұлт саулығын арттырудағы рөлі кеңінен қарастырылады. Сонымен қатар, салауатты өмір салтын қалыптастырудағы спорттың маңызы, мектеп пен қоғамдағы дене тәрбиесінің өзекті мәселелері мен оларды шешу жолдары жан-жақты талданады.

Адам баласы жаратылысынан қозғалысқа бейім. Қимыл-қозғалыс – тіршіліктің, өмір сүрудің негізгі шарты. Ерте замандардан бастап-ақ адам денсаулығы мен күш-қуаты оның қозғалыс белсенділігіне тікелей байланысты болған. Табиғатпен етене өмір сүрген ата-бабаларымыз үшін дененің шымырлығы, төзімділігі мен ептілігі күнкөрістің басты кепілі еді. Бүгінгі күні де бұл заңдылық өзгерген жоқ. Тек өмір салты өзгерді, ал денсаулықты сақтаудың негізгі қағидалары сол қалпында қалды. Қазіргі заман адамынан да сергектік, шыдамдылық, еңбекке қабілеттілік талап етіледі. Осы қасиеттердің барлығы спорт арқылы қалыптасады.

Спорт – бұл тек жарыс немесе рекорд қуалау ғана емес, ол – адамның физикалық және рухани дамуын қамтамасыз ететін маңызды құрал. Спортпен жүйелі түрде шұғылданатын адамның иммундық жүйесі нығаяды, жүрек-қан тамырлары жүйесінің жұмысы жақсарады, тыныс алу мүшелері дұрыс қалыптасады. Сонымен қатар, спорт жүйке жүйесіне де оң әсер етіп, күйзеліс пен шаршауды азайтады. Қазіргі қоғамда адамдардың көпшілігі отырықшы өмір салтына көшкені белгілі. Компьютер, телефон, теледидар алдында ұзақ уақыт отыру түрлі аурулардың пайда болуына әкелуде. Осындай жағдайда спорт – денсаулықты сақтаудың ең тиімді әрі қолжетімді жолы болып отыр.

Дене тәрбиесі мен спорттың маңыздылығы әсіресе жас ұрпақ тәрбиесінде айқын көрінеді. Баланың балалық шағынан бастап қозғалысқа бейімделуі оның болашақтағы өмір сапасына тікелей әсер етеді. Спортпен айналысқан бала тәртіпке үйренеді, өз уақытын дұрыс жоспарлауды меңгереді, мақсат қоя білуді және сол мақсатқа жету жолында еңбек етуді үйренеді. Бұл қасиеттер тек спорт алаңында ғана емес, өмірдің барлық саласында қажет. Сондықтан мектептегі дене тәрбиесі сабағы – білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Мектеп қабырғасында спорт тек денені шынықтыру құралы ғана емес, сонымен бірге тәрбиелік мәні зор процесс ретінде қарастырылуы тиіс. Ұжымдық ойындар арқылы оқушылар бір-бірімен қарым-қатынас орнатуды, өзара сыйластықты, жауапкершілікті сезінуді үйренеді. Жеңіске жеткен сәттегі қуаныш пен

жеңілістен кейінгі сабырлылық – баланың мінезін қалыптастыратын маңызды факторлар. Осы тұрғыдан алғанда, спорт – тұлға тәрбиесінің қуатты құралы.

Қоғамдық денсаулық мәселесіне келгенде де спорттың орны ерекше. Дені сау ұлт – мемлекеттің басты байлығы. Елдің экономикалық, әлеуметтік дамуы тікелей халықтың денсаулығына байланысты. Ауру-сырқауы көп қоғамда еңбек өнімділігі төмендейді, әлеуметтік шығындар артады. Ал спорт пен дене шынықтыруды кеңінен насихаттаған елдерде халықтың өмір сүру ұзақтығы жоғары, жалпы өмір сапасы жақсы болады. Сондықтан мемлекет деңгейінде спортты дамыту – стратегиялық маңызы бар мәселе.

Қазақстанда соңғы жылдары бұқаралық спортты дамытуға ерекше көңіл бөлінуде. Спорт кешендері салынып, түрлі деңгейдегі жарыстар ұйымдастырылуда. Алайда спорттың шынайы пайдасы тек кәсіби спортшылармен шектелмей, қарапайым халықтың күнделікті өміріне енгенде ғана көрінеді. Таңертеңгілік жаттығу, жаяу жүру, таза ауада серуендеу, қарапайым спорттық ойындар – мұның бәрі денсаулықты нығайтудың тиімді тәсілдері. Осындай қарапайым әдеттерді қалыптастыру әр адамның өз қолында.

Спорттың рухани-адамгершілік маңызы да ерекше. Спортпен айналысқан адам өз-өзіне сенімді болады, өмірге позитивті көзқараспен қарайды. Жаттығу барысында адам өз әлсіздігін жеңуге, қиындыққа төтеп беруге үйренеді. Бұл қасиеттер өмірдің түрлі сынақтарында да қажет. Спорт адамды сабырлы, төзімді, мақсатшыл болуға тәрбиелейді. Сондықтан спортты тек дене тәрбиесі деп шектеу дұрыс емес, ол – жан тәрбиесінің де маңызды бөлігі.

Қорыта айтқанда, спорт – адам өмірінің ажырамас бөлігі, денсаулықтың басты кепілі. Ол физикалық күш-қуатты арттырып қана қоймай, рухани байлықты да молайтады. Спорт арқылы адам өзін таниды, мүмкіндіктерін ашады, өмір сапасын жақсартады. Осы тұрғыдан алғанда, «Спорт – саулық кепілі» деген нақыл сөз терең мағыналы, өміршең қағида ретінде өзектілігін ешқашан жоғалтпайды.

Спорттың адам өміріндегі орны тек жеке тұлға деңгейімен шектелмей, тұтас қоғамның дамуына ықпал етеді. Қай қоғамды алсақ та, оның мәдениеті мен өркениет деңгейі сол елдегі адамдардың өмір салтымен, денсаулыққа деген көзқарасымен өлшенеді. Салауатты өмір салтын ұстану – тек дәрігерлердің немесе спортшылардың ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Осы міндетті жүзеге асыруда спорттың атқаратын рөлі орасан зор. Өйткені спорт – адамның күнделікті өміріне оңай енгізуге болатын, бірақ нәтижесі ұзақ мерзімге созылатын пайдалы әдет.

Қазіргі таңда әлемде түрлі созылмалы аурулардың көбеюі алаңдатарлық жағдайға айналып отыр. Оның басты себептерінің бірі – қозғалыстың аздығы, дұрыс тамақтанбау және зиянды әдеттердің кең таралуы. Осындай қауіп-қатерлердің алдын алуда спорт пен дене белсенділігі басты құрал ретінде қарастырылады. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, үнемі спортпен айналысатын адамдардың жүрек ауруларына, қант диабетіне, семіздікке шалдығу қаупі әлдеқайда төмен болады. Сонымен қатар, спорт адамның психологиялық күйіне де оң әсер етіп, депрессия мен күйзелістің алдын алады.

Балалар мен жасөспірімдер үшін спорттың маңызы тіптен ерекше. Өсіп келе жатқан ағзаның дұрыс қалыптасуы, сүйек пен бұлшық ет жүйесінің дамуы тікелей қозғалысқа байланысты. Баланың бос уақытын тиімді ұйымдастыру – ата-ана мен мектептің ортақ міндеті. Егер бала спортқа бейімделсе, ол уақытын босқа өткізбейді, зиянды әдеттерден аулақ болады. Спорттық үйірмелер мен секциялар жасөспірімдердің қабілетін ашып, олардың болашақ өмір жолын дұрыс тандауға ықпал етеді.

Мектептегі дене тәрбиесі сабақтары оқушылардың денсаулығын нығайтумен қатар, оқу процесінің тиімділігін арттырады. Физикалық тұрғыдан белсенді бала сабаққа да сергек қатысады, оқу материалын тез қабылдайды. Қимыл-қозғалыс арқылы мидың қанмен қамтамасыз етілуі жақсарып, ойлау қабілеті артады. Сондықтан дене тәрбиесі сабағын екінші дәрежелі пән ретінде қарастыру – үлкен қателік. Керісінше, оны баланың жан-жақты дамуының негізгі құрамдас бөлігі деп қабылдау қажет.

Спорттық тәрбиенің тағы бір маңызды қыры – оның әлеуметтік мәні. Спорт адамдарды біріктіреді, ортақ мақсатқа жұмылдырады. Командалық ойындар арқылы оқушылар бір-біріне қолдау көрсетуді, жеңісті бірге тойлауды, ал жеңілісті сабырмен қабылдауды үйренеді. Бұл қасиеттер болашақта еңбек ұжымында, қоғамда өз орнын табуға көмектеседі. Спорт арқылы қалыптасқан жауапкершілік пен тәртіп сезімі адамның өмір бойғы серігіне айналады.

Қазіргі ақпараттық технологиялар дәуірінде балалардың уақытының басым бөлігі экран алдында өтетіні жасырын емес. Бұл көздің көру қабілетінің төмендеуіне, омыртқа ауруларына, жүйке жүйесінің әлсіреуіне әкелуде. Осындай жағдайда спорт баланы виртуалды әлемнен шынайы өмірге қайтаратын маңызды фактор болып табылады. Ашық ауада өткізілген жаттығу, спорттық ойындар баланың тек физикалық емес, эмоционалдық жағдайын да жақсартады. Табиғат аясында қозғалу адамның ішкі тепе-теңдігін сақтауға көмектеседі.

Отбасы тәрбиесінде де спорттың орны ерекше. Ата-ана баласына салауатты өмір салтын сөзбен ғана емес, іс-әрекет арқылы көрсетуі тиіс. Егер отбасында спортқа деген оң көзқарас қалыптасса, бала да соны үлгі етеді. Бірге серуендеу, демалыс күндері спорттық ойындар ойнау, таңертеңгілік жаттығу жасау – мұның барлығы отбасы мүшелерін жақындастырып, денсаулықты нығайтады. Мұндай отбасында өскен бала үшін спорт өмірінің табиғи бөлігіне айналады.

Мемлекеттік деңгейде спортты дамыту – ұлт саулығын сақтаудың стратегиялық бағыты. Бұқаралық спортты қолдау арқылы халықтың жалпы денсаулық деңгейін көтеруге болады. Спорт инфрақұрылымының қолжетімді болуы, аула спорт алаңдарының, мектеп залдарының жағдайы – осының бәрі тікелей нәтиже береді. Алайда кез

келген инфрақұрылымның тиімділігі оны пайдаланатын адамдардың белсенділігіне байланысты. Сондықтан спортты тек нысан салумен шектемей, оны өмір салтына айналдыру басты мақсат болуы тиіс.

Спорт адамның ерік-жігерін шыңдайды. Жаттығу кезінде кездесетін қиындықтарды жеңу арқылы адам өз мүмкіндіктерін таниды. Бұл өмірдің басқа салаларында да табандылық танытуға үйретеді. Спортпен айналысқан адам уақыттың қадірін түсінеді, өзін-өзі бақылауға үйренеді. Осындай қасиеттер қазіргі қарқынды өмірде аса қажет. Сондықтан спорт – тек дене шынықтыру ғана емес, өмір мектебі деуге болады.

Осылайша, спорттың қоғамдағы, білім беру жүйесіндегі және жеке тұлға қалыптастырудағы рөлі айрықша. Ол адамды жан-жақты дамытып, денсаулығын нығайтады, рухани тұрғыдан жетілдіреді. Спортты өмірінің бір бөлігіне айналдырған адам өзін де, қоғамды да алға жетелейді. Бұл тұрғыдан алғанда, спорт – ұлт болашағының берік негізі.

Қазіргі қоғамда денсаулық мәселесі бұрынғыдан да өзекті болып отыр. Технологиялық даму, урбанизация, ақпараттық жүктеменің артуы адам ағзасына айтарлықтай салмақ түсіруде. Осындай жағдайда денсаулықты сақтаудың, нығайтудың сенімді жолы ретінде спорттың маңызы арта түсуде. Спорт – адамға табиғатпен үйлесімді өмір сүруге мүмкіндік беретін, ағзаның ішкі мүмкіндіктерін ашатын күшті құрал. Ол адамның физикалық қуатын арттырып қана қоймай, рухани тұрақтылықты қалыптастырады.

Спорттың тағы бір маңызды қыры – оның алдын алу қызметі. Көптеген аурулардың алдын алу үшін қымбат дәрі-дәрмек немесе күрделі ем-шаралар қажет емес, керісінше тұрақты қозғалыс пен дене белсенділігі жеткілікті. Спорт арқылы адам өз денсаулығына жауапкершілікпен қарауды үйренеді. Бұл жауапкершілік тек өзіне ғана емес, отбасы мен қоғамға деген жауапкершілікке ұласады. Себебі дені сау адам – қоғамға пайдалы, белсенді азамат.

Жастар арасында спортты кеңінен насихаттау – болашақ ұрпақтың саулығына салынған инвестиция. Спортпен айналысатын жас ұрпақ зиянды әдеттерден алшақ болады, өз болашағына саналы көзқараспен қарайды. Олар үшін тәртіп, еңбекқорлық, мақсатқа ұмтылу өмірлік қағидаға айналады. Бұл қасиеттер тек жеке жетістікке емес, ел дамуына да үлес қосады. Сондықтан спортты жастар саясатының негізгі бағыттарының бірі ретінде қарастыру – уақыт талабы.

Білім беру ұйымдарында спорттық тәрбиені жүйелі түрде ұйымдастыру да ерекше маңызға ие. Дене тәрбиесі сабағы тек норматив орындаумен шектелмей, оқушының спортқа деген қызығушылығын оятуы тиіс. Мұғалім мен жаттықтырушының міндеті – әр баланың қабілетін ескеріп, оны белсенді өмір салтына бағыттау. Сонда ғана спорт оқушы үшін міндет емес, қажеттілікке айналады. Бұл өз кезегінде мектептегі жалпы тәрбиелік жұмыстың сапасын арттырады.

Қоғамда кейде спортты тек кәсіби сала ретінде қабылдау үрдісі байқалады. Алайда спорттың басты құндылығы – оның бұқаралық сипатында. Әр адам жасына, мамандығына, әлеуметтік жағдайына қарамастан спортпен шұғылдана алады. Жаяу жүру, жүгіру, жүзу, қарапайым гимнастика – мұның барлығы денсаулықты нығайтудың тиімді жолдары. Ең бастысы – тұрақтылық пен ниет. Күнделікті аз ғана қозғалыстың өзі ұзақ мерзімді нәтиже береді.

Спорттың тәрбиелік мәні де уақыт өткен сайын арта түсуде. Ол адамды өз-өзімен жұмыс істеуге, кемшілігін жеңуге, төзімді болуға үйретеді. Спорт арқылы қалыптасқан мінез-құлық, ерік-жігер, сабырлылық қасиеттері өмірдің кез келген саласында қажет. Осы тұрғыдан алғанда, спорт – тек дене шынықтыру емес, тұлға қалыптастырудың маңызды тетігі.

Қорытынды.

Қорыта айтқанда, «Спорт – саулық кепілі» деген тұжырым терең мазмұнға ие, өмірлік маңызы зор қағида болып табылады. Спорт адам денсаулығын нығайтып қана қоймай, оның рухани, әлеуметтік және адамгершілік тұрғыдан дамуына ықпал етеді. Денсаулығы мықты адам – бақытты адам, ал дені сау ұлт – қуатты мемлекет. Сондықтан спортты күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналдыру әрбір азаматтың басты міндеті болуы тиіс. Салауатты өмір салтын ұстану арқылы ғана қоғамның тұрақты дамуына, ұлт болашағының жарқын болуына жол ашылады.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Қазақстан Республикасының «Дене шынықтыру және спорт туралы» Заңы.
2. Дене тәрбиесі және спорт теориясы. Оқу құралы.
3. Салауатты өмір салтын қалыптастыру негіздері. Әдістемелік құрал.
4. Педагогика және психология негіздері.
5. Ғылыми-публицистикалық мақалалар жинағы, денсаулық және спорт тақырыбы.

ФОРМИРОВАНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИИ В 1 КЛАССЕ

Кулымбасова Елигай Жумабаевна
Акмолинская область Город Кокшетау
Школа-гимназия №17
Учитель начальных классов

Аннотация.

В условиях цифровизации образования и активного внедрения искусственного интеллекта в учебный процесс особую актуальность приобретает проблема формирования математической грамотности у младших школьников. Первый класс является фундаментальным этапом обучения, на котором закладываются основы логического мышления, понимания количественных отношений и способности применять математические знания в повседневной жизни. Использование технологий искусственного интеллекта открывает новые возможности для персонализации обучения, повышения мотивации учащихся и развития устойчивого интереса к математике. В статье рассматриваются теоретические основы формирования математической грамотности у первоклассников, раскрывается потенциал искусственного интеллекта как инструмента педагогической поддержки, анализируются психолого-педагогические особенности младших школьников и возможности адаптации образовательного процесса с применением интеллектуальных цифровых решений.

Формирование математической грамотности в начальной школе рассматривается сегодня не только как усвоение базовых арифметических навыков, но и как развитие способности понимать, интерпретировать и использовать математические знания в различных жизненных ситуациях. Для учащихся первого класса математика становится одним из первых системных учебных предметов, который требует осознанного восприятия чисел, величин, форм и логических связей. Именно на этом этапе важно создать условия, при которых ребенок не просто заучивает правила и алгоритмы, а учится мыслить, рассуждать, сравнивать и делать выводы. В этом контексте искусственный интеллект выступает как современный образовательный ресурс, способный существенно расширить традиционные методы обучения.

Математическая грамотность младшего школьника включает в себя несколько взаимосвязанных компонентов: понимание математических понятий, умение выполнять простейшие вычисления, способность анализировать условия задач, применять математические знания в практических ситуациях и объяснять ход своих рассуждений. Для первоклассников данные компоненты формируются постепенно, с опорой на наглядность, игровую деятельность и эмоционально окрашенное взаимодействие с учебным материалом. Искусственный интеллект позволяет усилить эти подходы за счет интерактивных заданий, адаптивных обучающих программ и интеллектуальных помощников, которые подстраиваются под индивидуальный темп и уровень развития ребенка.

Одной из ключевых особенностей обучения в первом классе является необходимость учета возрастных и психологических характеристик детей. В этом возрасте преобладает наглядно-образное мышление, внимание носит непроизвольный характер, а мотивация к обучению во многом зависит от эмоциональной привлекательности заданий. Использование ИИ-технологий позволяет создавать обучающие среды, в которых математические понятия представлены в игровой форме, сопровождаются визуальными и звуковыми элементами, а процесс обучения становится для ребенка увлекательным и понятным. Это способствует снижению тревожности, формированию уверенности в собственных силах и положительного отношения к математике.

Искусственный интеллект в образовательном процессе первого класса может выполнять функцию интеллектуального наставника, который помогает ребенку осваивать материал без давления и страха ошибки. Современные обучающие платформы на основе ИИ способны анализировать действия ученика, выявлять типичные ошибки, предлагать дополнительные задания для закрепления навыков или, наоборот, упрощать материал при возникновении затруднений. Такой подход особенно важен в формировании математической грамотности, поскольку позволяет каждому ученику двигаться в своем индивидуальном образовательном маршруте, не отставая и не теряя интереса к предмету.

Важным аспектом формирования математической грамотности является развитие логического мышления и умения рассуждать. В традиционном обучении этому компоненту не всегда уделяется достаточное внимание, особенно в условиях ограниченного времени урока и разного уровня подготовки учащихся. Использование ИИ позволяет включать в учебный процесс задания на классификацию, сравнение, установление закономерностей и поиск решений в интерактивном формате. Такие задания стимулируют мыслительную активность детей, развивают способность анализировать информацию и делать выводы, что является основой математической грамотности.

Особое значение имеет применение искусственного интеллекта в работе с математическими задачами. Для первоклассников решение задач часто представляет сложность из-за необходимости понимать текст, выделять

главное и переводить ситуацию в математическую модель. Интеллектуальные обучающие системы могут визуализировать условия задачи, предлагать подсказки в виде наводящих вопросов, а также поэтапно сопровождать процесс решения. Это помогает ребенку осознать смысл математических действий и увидеть связь между реальной ситуацией и математическим выражением.

Использование ИИ также способствует формированию навыков самоконтроля и самооценки у младших школьников. Интерактивные задания с мгновенной обратной связью позволяют ученику сразу видеть результат своих действий, анализировать ошибки и корректировать их. В отличие от традиционной оценки, которая часто воспринимается детьми как внешний контроль, обратная связь от интеллектуальной системы носит нейтральный и поддерживающий характер, что положительно влияет на эмоциональное состояние ребенка и его отношение к учебе.

Не менее важным является роль учителя в процессе использования искусственного интеллекта для формирования математической грамотности. ИИ не заменяет педагога, а выступает как инструмент, расширяющий его возможности. Учитель остается ключевой фигурой, которая направляет учебный процесс, формирует ценностное отношение к знаниям и обеспечивает педагогическую поддержку. Использование ИИ позволяет учителю более точно диагностировать уровень математической грамотности каждого ученика, планировать индивидуальную работу и эффективно организовывать учебное взаимодействие в классе.

В условиях внедрения искусственного интеллекта в начальное образование особое внимание следует уделять вопросам педагогической целесообразности и безопасности. Для первоклассников важно соблюдать баланс между цифровыми и традиционными формами обучения, чтобы не перегружать детей экранным временем и сохранять живое общение в классе. ИИ-технологии должны использоваться как средство поддержки и усиления образовательного процесса, а не как его самоцель. Грамотное педагогическое сопровождение позволяет интегрировать ИИ в обучение математике таким образом, чтобы он способствовал развитию математической грамотности и общему интеллектуальному развитию ребенка.

Таким образом, формирование математической грамотности в первом классе с использованием искусственного интеллекта представляет собой перспективное направление современного образования. Оно позволяет учитывать индивидуальные особенности учащихся, повышать мотивацию к изучению математики и создавать условия для осознанного и прочного усвоения математических знаний. На начальном этапе обучения ИИ способствует формированию положительного отношения к математике, развитию логического мышления и навыков применения знаний в практических ситуациях, что является основой успешного обучения на последующих этапах образования.

Формирование математической грамотности в первом классе с использованием искусственного интеллекта требует осознанного методического подхода и понимания того, какие именно педагогические задачи решаются с помощью цифровых технологий. Искусственный интеллект в начальной школе выступает не просто как техническое средство, а как интеллектуальная среда, способствующая развитию познавательной активности, самостоятельности и учебной мотивации младших школьников. В условиях современного образования ИИ позволяет переосмыслить традиционные методы обучения математике, сделав их более гибкими, адаптивными и ориентированными на личностное развитие ребенка.

Одной из ключевых задач формирования математической грамотности является развитие у первоклассников понимания смысла математических действий. Часто дети выполняют вычисления механически, не осознавая, что стоит за сложением, вычитанием или сравнением чисел. Использование искусственного интеллекта помогает преодолеть эту проблему за счет визуализации и моделирования математических ситуаций. Интеллектуальные обучающие программы способны представить абстрактные математические понятия в конкретной, наглядной форме, что особенно важно для детей младшего школьного возраста. Через интерактивные модели, анимации и игровые задания ребенок начинает воспринимать математику как инструмент описания окружающего мира.

В процессе формирования математической грамотности особое внимание уделяется развитию навыков работы с информацией. Уже в первом классе учащиеся учатся читать простые условия задач, выделять известные и неизвестные данные, устанавливать связи между ними. Искусственный интеллект способствует развитию этих умений, предлагая задания разного уровня сложности и автоматически адаптируя их под индивидуальные особенности ученика. Такой подход позволяет избежать перегрузки и одновременно поддерживать устойчивый интерес к учебной деятельности.

Важным преимуществом использования ИИ является возможность дифференциации обучения. В одном классе всегда присутствуют дети с разным уровнем подготовки, темпом усвоения материала и познавательными возможностями. Традиционные формы обучения не всегда позволяют эффективно учитывать эти различия. Искусственный интеллект, анализируя результаты выполнения заданий, может предлагать каждому ученику индивидуальные траектории обучения, обеспечивая тем самым более равные стартовые возможности. Это особенно важно в первом классе, когда формируется отношение ребенка к учебе и уверенность в собственных силах.

Формирование математической грамотности тесно связано с развитием речи и коммуникативных навыков. Умение объяснять свои действия, аргументировать выбор решения и формулировать выводы является важным показателем осознанного усвоения математических знаний. Интеллектуальные обучающие системы могут стимулировать развитие этих навыков, предлагая задания с элементами рассуждения, выбора стратегии

решения и устного объяснения. Некоторые ИИ-платформы позволяют фиксировать ответы ребенка в устной форме, анализировать их и давать рекомендации по развитию математической речи.

Неотъемлемой частью математической грамотности является умение применять знания в практических ситуациях. Для первоклассников это могут быть простые жизненные задачи, связанные с подсчетом предметов, измерением величин, ориентацией во времени и пространстве. Искусственный интеллект позволяет моделировать такие ситуации в виртуальной среде, делая процесс обучения максимально приближенным к реальной жизни. Ребенок учится видеть практическую ценность математики, что способствует формированию устойчивого познавательного интереса.

Использование ИИ также оказывает положительное влияние на формирование универсальных учебных действий. В процессе работы с интеллектуальными обучающими системами у детей развиваются навыки планирования, контроля и оценки своей деятельности. Ребенок учится ставить цель, выполнять задания поэтапно и анализировать полученный результат. Эти навыки являются важной составляющей не только математической грамотности, но и общей учебной компетентности младшего школьника.

Особую роль в процессе формирования математической грамотности играет игровая деятельность. Для первоклассников игра остается ведущим видом деятельности, и эффективное обучение математике невозможно без использования игровых элементов. Искусственный интеллект предоставляет широкие возможности для создания обучающих игр, которые сочетают в себе развлечение и образовательную ценность. Игровые задания с элементами соревнования, поощрения и сюжетного развития повышают мотивацию детей и способствуют более прочному усвоению материала.

При этом важно отметить, что успешное использование искусственного интеллекта в обучении математике требует определенной готовности со стороны педагогов. Учитель должен не только владеть основами цифровой грамотности, но и понимать педагогический потенциал ИИ, уметь интегрировать его в учебный процесс и оценивать результаты его применения. Профессиональная компетентность педагога играет решающую роль в том, насколько эффективно ИИ будет использоваться для формирования математической грамотности у первоклассников.

Еще одним значимым аспектом является взаимодействие школы и семьи в условиях использования ИИ-технологий. Родители должны быть информированы о целях и способах применения искусственного интеллекта в обучении, понимать его роль и значение для развития ребенка. Совместная работа учителя, ученика и родителей способствует созданию единого образовательного пространства, в котором формирование математической грамотности происходит последовательно и системно.

Таким образом, использование искусственного интеллекта в процессе формирования математической грамотности в первом классе открывает широкие педагогические возможности. Оно позволяет сделать обучение более индивидуализированным, наглядным и практико-ориентированным, способствует развитию логического мышления, речи и универсальных учебных действий. При грамотной педагогической организации ИИ становится эффективным инструментом поддержки учебного процесса и способствует созданию благоприятных условий для интеллектуального развития младших школьников.

В современных условиях цифровой трансформации образования формирование математической грамотности у учащихся первого класса приобретает особую значимость. Начальный этап школьного обучения является базой для дальнейшего интеллектуального развития ребенка, формирования его учебной самостоятельности и познавательной активности. Именно в первом классе закладываются основы математического мышления, умения анализировать, сравнивать, обобщать и применять знания в повседневной жизни. Использование искусственного интеллекта в этом процессе открывает новые перспективы для повышения качества математического образования и создания условий для успешного обучения каждого ребенка.

Искусственный интеллект, интегрированный в образовательный процесс начальной школы, позволяет переосмыслить традиционные подходы к обучению математике. Он способствует переходу от репродуктивного усвоения знаний к деятельностному и осознанному обучению, при котором ученик становится активным участником учебного процесса. Интерактивные задания, адаптивные обучающие программы и интеллектуальные системы поддержки помогают учитывать индивидуальные особенности первоклассников, их уровень подготовки, темп усвоения материала и познавательные интересы. Это особенно важно в условиях разнородности учебных коллективов и необходимости обеспечения равных образовательных возможностей.

Формирование математической грамотности с использованием ИИ способствует развитию у детей устойчивого интереса к математике и положительного эмоционального отношения к учебе. За счет игровых элементов, наглядности и мгновенной обратной связи обучение становится более привлекательным и доступным для младших школьников. Ребенок не боится ошибаться, так как интеллектуальная система воспринимается им как помощник, а не как источник оценки. Это создает благоприятную психологическую атмосферу и способствует формированию уверенности в собственных силах.

Важным результатом использования искусственного интеллекта в обучении математике является развитие у первоклассников навыков логического мышления и рассуждения. Работа с интеллектуальными заданиями, требующими анализа, выбора стратегии и объяснения решения, формирует у детей способность мыслить последовательно и осмысленно. Эти навыки являются основой математической грамотности и необходимы не только для успешного изучения математики, но и для освоения других учебных предметов.

Применение ИИ также способствует формированию универсальных учебных действий, таких как умение планировать свою деятельность, контролировать ее ход и оценивать результат. В процессе взаимодействия с интеллектуальными обучающими системами дети учатся работать самостоятельно, принимать решения и нести ответственность за их результат. Это повышает уровень учебной самостоятельности и готовит учащихся к дальнейшему обучению в условиях цифровой образовательной среды.

Особое значение имеет роль учителя в процессе формирования математической грамотности с использованием искусственного интеллекта. Педагог выступает организатором, наставником и координатором учебной деятельности, обеспечивая педагогическую целесообразность применения ИИ-технологий. Учитель направляет работу учащихся, помогает осмысливать полученные результаты и формирует ценностное отношение к знаниям. Только при тесном взаимодействии педагога и интеллектуальных систем возможно достижение устойчивых образовательных результатов.

В то же время использование искусственного интеллекта в начальной школе требует соблюдения определенных педагогических и этических принципов. Важно сохранять баланс между цифровыми и традиционными формами обучения, учитывать возрастные особенности первоклассников и не допускать чрезмерной цифровой нагрузки. ИИ должен использоваться как средство поддержки и развития, а не как замена живого педагогического общения. Грамотно выстроенная образовательная среда позволяет интегрировать искусственный интеллект таким образом, чтобы он способствовал гармоничному развитию личности ребенка.

Таким образом, формирование математической грамотности у учащихся первого класса с использованием искусственного интеллекта является актуальным и перспективным направлением современного образования. ИИ-технологии расширяют возможности педагогов, способствуют индивидуализации обучения и повышению его эффективности. Они создают условия для осознанного усвоения математических знаний, развития логического мышления и формирования навыков применения математики в реальной жизни. В результате учащиеся получают прочную основу для дальнейшего обучения и успешной социализации в условиях цифрового общества.

Формирование математической грамотности в первом классе с использованием искусственного интеллекта позволяет обеспечить качественное и современное начальное математическое образование. Применение ИИ способствует развитию познавательной активности, учебной самостоятельности и логического мышления младших школьников, повышает мотивацию к изучению математики и создает условия для индивидуального подхода к каждому ученику. Искусственный интеллект, используемый в сочетании с традиционными педагогическими методами, становится эффективным инструментом поддержки учебного процесса и способствует формированию устойчивых математических знаний и умений. В перспективе дальнейшее развитие и внедрение ИИ-технологий в начальное образование может существенно повысить уровень математической грамотности учащихся и подготовить их к успешному обучению в условиях цифровой экономики.

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва: Педагогика, 2019.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Смысл, 2018.
3. Петерсон Л.Г. Математика. Методика обучения в начальной школе. Москва: Просвещение, 2020.
4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва: Академия, 2019.
5. Босова Л.Л. Цифровая образовательная среда начальной школы. Москва: Бином, 2021.
6. OECD. PISA 2022 Mathematics Framework. Paris: OECD Publishing, 2022.
7. Кларин М.В. Инновации в обучении: педагогические технологии. Москва: Юрайт, 2020.
8. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. Москва: Народное образование, 2019.

ДҰРЫС ТАМАҚТАНУ МЕН ИММУНДЫҚ ЖҮЙЕ АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС

Шпекова Енилик Молдакеровна

Тараз қаласы

А.Гайдар атындағы № 35 орта мектеп

Биология пәні мұғалімі

Аннотация. Бұл мақалада дұрыс тамақтану мен иммундық жүйе арасындағы өзара тығыз байланыс жан-жақты қарастырылады. Адам ағзасының қорғаныс қабілетін сақтауда және нығайтуда тағам сапасы, оның құрамы, дәрумендер мен минералдардың жеткіліктілігі шешуші рөл атқаратыны ғылыми тұрғыдан талданады. Сонымен қатар, иммундық жүйенің қалыпты жұмыс істеуіне әсер ететін макро және микроэлементтер, биологиялық белсенді заттар, тағамдық әдеттер мен өмір салтының маңызы ашып көрсетіледі. Мақалада дұрыс тамақтанудың тек аурудың алдын алуда ғана емес, жалпы денсаулықты сақтаудағы стратегиялық маңызына ерекше назар аударылады.

Адам ағзасы – өзара тығыз байланысқан күрделі жүйелерден тұратын тұтас құрылым. Сол жүйелердің ішінде иммундық жүйе сыртқы ортадан келетін қауіп-қатерлерге қарсы тұратын негізгі қорғаныс тетігі болып

саналады. Иммундық жүйенің басты міндеті – ағзаға түскен вирустарды, бактерияларды, саңырауқұлақтарды, бөгде жасушаларды тану және оларды жою. Бұл жүйенің тиімді жұмыс істеуі көптеген факторларға байланысты, соның ішінде ең маңыздысы – дұрыс әрі теңгерімді тамақтану. Тамақ – тек энергия көзі ғана емес, сонымен қатар жасушалардың жаңаруына, гормондар мен ферменттердің түзілуіне, иммундық жауаптың қалыптасуына қажет құрылыс материалы.

Қазіргі таңда дұрыс тамақтану мәселесі жаһандық деңгейде өзекті тақырыптардың біріне айналды. Өмір сүру қарқынының жылдамдауы, дайын және жартылай дайын тағамдардың кең таралуы, фастфуд мәдениетінің қалыптасуы адамдардың тағамдық әдеттеріне айтарлықтай әсер етті. Нәтижесінде ағзаға қажетті дәрумендер мен минералдардың тапшылығы, артық калория тұтыну, семіздік, қант диабеті, жүрек-қан тамыр аурулары сияқты дерттер көбейіп отыр. Мұндай жағдайлар иммундық жүйенің әлсіреуіне тікелей немесе жанама түрде ықпал етеді. Әлсіреген иммунитет ағзаны жұқпалы ауруларға осал етеді, аурудың ұзаққа созылуына және асқынуына себеп болуы мүмкін.

Иммундық жүйе бірнеше деңгейден тұрады: туа біткен (бейспецификалық) және жүре пайда болған (спецификалық) иммунитет. Туа біткен иммунитет – ағзаның алғашқы қорғаныс шебі, ол тері, шырышты қабаттар, асқазан сөлдері, фагоциттер арқылы жүзеге асады. Ал жүре пайда болған иммунитет нақты бір қоздырғышқа қарсы бағытталады, антиденелердің түзілуімен сипатталады. Осы екі жүйенің де қалыпты қызмет атқаруы үшін ағзаға үздіксіз түрде сапалы қоректік заттар түсуі қажет. Ақуыздар, майлар, көмірсулар, дәрумендер мен минералдар иммундық жасушалардың түзілуі мен белсенділігіне тікелей әсер етеді.

Ақуыздар иммундық жүйе үшін аса маңызды қоректік заттардың бірі болып табылады. Антиденелер, цитокиндер, ферменттер – барлығы да ақуыз табиғатты қосылыстар. Ақуыз жетіспеген жағдайда иммундық жасушалардың түзілуі баяулап, ағзаның инфекцияларға қарсы тұру қабілеті төмендейді. Әсіресе балалар мен жасөспірімдер үшін ақуыз тапшылығы қауіпті, себебі бұл кезеңде иммундық жүйе толық қалыптасу үстінде болады. Мал өнімдері, балық, жұмыртқа, сүт өнімдері, сондай-ақ өсімдік тектес бұршақ дақылдары мен жаңғақтар сапалы ақуыздың негізгі көздері болып саналады.

Майлар да иммундық жүйе қызметінде маңызды рөл атқарады. Әсіресе қанықпаған май қышқылдары жасуша мембраналарының құрамына еніп, қабыну процестерін реттеуге қатысады. Омега-3 және омега-6 май қышқылдары иммундық жауапты теңгеруге көмектеседі, қабынуды азайтып, жасушалардың қорғаныс қабілетін арттырады. Алайда трансмайлар мен артық қаныққан майларды шамадан тыс тұтыну керісінше әсер етіп, созылмалы қабыну процестерін күшейтіп, иммундық жүйені әлсіретуі мүмкін.

Көмірсулар ағза үшін негізгі энергия көзі болғанымен, олардың сапасы ерекше мәнге ие. Тазартылған қант пен ақ ұннан жасалған өнімдер қандағы глюкоза деңгейін күрт көтеріп, инсулиннің шамадан тыс бөлінуіне әкеледі. Бұл жағдай ұзақ мерзімде иммундық жүйенің жұмысын бұзуы мүмкін. Ал күрделі көмірсуларға бай тұтас дәнді дақылдар, көкөністер мен жемістер ағзаны энергиямен бірқалыпты қамтамасыз етіп қана қоймай, құрамындағы талшықтар арқылы ішек микрофлорасының саулығын сақтайды. Ішек микрофлорасы иммундық жүйенің маңызды бөлігі болып саналады, себебі иммундық жасушалардың едәуір бөлігі дәл осы ішекте орналасқан.

Дәрумендер иммундық жүйенің қалыпты жұмыс істеуінде шешуші рөл атқарады. Әсіресе А, С, D, Е және В тобы дәрумендері иммундық жауапты күшейтуге тікелей қатысады. А дәрумені шырышты қабаттардың тұтастығын сақтап, патогендердің енуіне тосқауыл болады. С дәрумені антиоксидант ретінде еркін радикалдарды бейтараптандырып, фагоциттердің белсенділігін арттырады. D дәрумені иммундық жасушалардың жетілуіне әсер етіп, аутоиммундық аурулардың алдын алуға көмектеседі. Е дәрумені жасуша мембраналарын қорғап, қабынуға қарсы әсер көрсетеді. В тобы дәрумендері энергия алмасуына және жүйке жүйесінің тұрақтылығына ықпал ете отырып, иммундық жүйенің жанама түрде нығаюына жағдай жасайды.

Минералды заттар да иммунитет үшін аса қажет. Мырыш, темір, селен, магний сияқты микроэлементтер иммундық жасушалардың түзілуіне, антиденелердің синтезіне қатысады. Мырыш тапшылығы кезінде жараның жазылуы баяулап, инфекцияларға қарсы тұру қабілеті төмендейді. Темір жетіспеушілігі оттегінің тасымалдануын бұзып, жалпы әлсіздікке әкелсе, селен антиоксиданттық жүйенің маңызды бөлігі ретінде ағзаны жасушалық деңгейде қорғайды.

Иммундық жүйенің саулығы тек жеке қоректік заттарға ғана емес, жалпы тамақтану мәдениетіне де байланысты. Уақтылы, әртүрлі әрі мөлшерлі тамақтану ас қорыту жүйесінің дұрыс жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Тағамды шамадан тыс жеу немесе керісінше ұзақ уақыт ашығу иммундық тепе-теңдікті бұзады. Сонымен қатар, су ішу режимінің сақталмауы да ағзаның қорғаныс қабілетіне кері әсер етеді, себебі су зат алмасу процестерінің негізгі ортасы болып табылады.

Осылайша, дұрыс тамақтану мен иммундық жүйе арасындағы байланыс өте күрделі әрі көпқырлы екені байқалады. Ағзаға қажетті барлық қоректік заттардың жеткілікті әрі теңгерімді түсуі иммундық жүйенің тиімді жұмыс істеуінің негізгі шарты болып табылады. Бұл мәселе әсіресе қазіргі заман жағдайында, жұқпалы аурулар мен созылмалы дерттердің көбеюі аясында ерекше өзектілікке ие.

Иммундық жүйенің қызметіне әсер ететін маңызды факторлардың бірі – ішек-қарын жүйесінің жағдайы. Ғылыми зерттеулердің нәтижелері ішек микрофлорасы мен иммунитеттің арасында тығыз байланыс бар екенін дәлелдейді. Адам ағзасындағы иммундық жасушалардың шамамен 70 пайызы ішек қабырғасында орналасқан. Сондықтан тағам арқылы ішек микробиотасының тепе-теңдігін сақтау иммундық жүйені нығайтудың негізгі жолдарының бірі болып табылады. Талшыққа бай тағамдар, ашытылған сүт өнімдері, табиғи пробиотиктер мен пребиотиктер пайдалы бактериялардың көбеюіне жағдай жасайды. Ал антибиотиктерді бақылаусыз қолдану,

қант пен жасанды қоспаларға бай тағамдар керісінше ішек микрофлорасын бұзып, иммундық жүйенің әлсіреуіне әкеледі.

Дұрыс тамақтану иммундық жүйенің тек физикалық ғана емес, функционалдық тұрақтылығына да әсер етеді. Мысалы, антиоксиданттарға бай тағамдар жасушаларды еркін радикалдардың зиянды әсерінен қорғайды. Еркін радикалдар – зат алмасу барысында немесе сыртқы орта әсерінен пайда болатын тұрақсыз молекулалар, олар жасуша құрылымын зақымдап, қабыну процестерін күшейтеді. Жеміс-жидектер, көкөністер, көк шөптер, жаңғақтар мен тұқымдар құрамындағы табиғи антиоксиданттар иммундық жүйені қолдап, қартаю үдерісін баяулатуға да ықпал етеді.

Қазіргі заманғы өмір салты адамдардың тамақтану тәртібіне ғана емес, иммундық жүйенің жалпы жағдайына да әсер етуде. Созылмалы стресс, ұйқының жеткіліксіздігі, физикалық белсенділіктің төмендігі дұрыс тамақтанудың оң әсерін әлсіретуі мүмкін. Стресс кезінде ағзада кортизол гормоны көп бөлінеді, ал бұл гормон иммундық жауапты уақытша басады. Егер стресс ұзаққа созылса, иммундық жүйе әлсіреп, ағза түрлі ауруларға бейім болады. Мұндай жағдайда дұрыс тамақтану стресс салдарын азайтып, ағзаның бейімделу қабілетін арттыруға көмектеседі.

Балалар мен жасөспірімдер үшін дұрыс тамақтанудың иммундық жүйеге әсері ерекше маңызды. Өсу мен даму кезеңінде ағзаға түсетін қоректік заттар иммундық жүйенің қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Дәрумендер мен минералдарға бай тағамдар баланың жиі ауыруының алдын алып, оның оқу қабілеті мен физикалық белсенділігін арттырады. Ал фастфудқа, тәтті газдалған сусындарға әуестік баланың иммунитетін әлсіретіп, семіздік пен зат алмасу бұзылыстарына әкелуі мүмкін.

Егде жастағы адамдарда да дұрыс тамақтанудың маңызы кемімейді, керісінше арта түседі. Жас ұлғайған сайын иммундық жүйенің белсенділігі табиғи түрде төмендейді. Бұл құбылыс иммундық қартаю деп аталады. Мұндай жағдайда теңгерімді тамақтану, әсіресе ақуызға, кальцийге, D дәруменіне бай тағамдарды тұтыну ағзаның қорғаныс қабілетін сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, егде жаста ас қорыту жүйесінің ерекшеліктерін ескере отырып, тағамның жеңіл сіңетін түрлерін таңдау маңызды.

Иммундық жүйенің әлсіреуі көбінесе дұрыс тамақтанбаудың салдарынан туындайды. Аштық диеталары, біржақты тамақтану, белгілі бір тағам топтарын толық алып тастау ағзада қоректік заттардың тапшылығын тудырады. Мұндай жағдайда иммундық жасушалардың түзілуі баяулап, ағзаның инфекцияларға қарсы тұру қабілеті төмендейді. Әсіресе салмақ тастау мақсатында бақылаусыз жүргізілетін диеталар денсаулыққа айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін.

Су ішу режимінің де иммундық жүйеге әсері зор. Су қан айналымын жақсартып, жасушаларға қоректік заттардың жеткізілуін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, ағзадан зиянды заттардың шығарылуына көмектеседі. Судың жеткіліксіздігі кезінде шырышты қабаттар құрғап, патогендердің ағзаға енуі жеңілдейді. Сондықтан күнделікті жеткілікті мөлшерде таза су ішу иммунитетті қолдаудың қарапайым, бірақ тиімді тәсілі болып саналады.

Иммундық жүйені нығайтуда маусымдық тамақтанудың да маңызы зор. Табиғи жағдайда өсіп-жетілген, маусымына сай өнімдерде дәрумендер мен минералдар көбірек сақталады. Қыста дәрумен жетіспеушілігінің алдын алу үшін мұздатылған көкөністер мен жемістерді, кептірілген өнімдерді, ашытылған тағамдарды қолдану ұсынылады. Ал жазғы уақытта жаңа піскен жеміс-жидектер мен көкөністерді молынан тұтыну ағзаның қорғаныс қабілетін арттырады.

Қорытындылай келе, дұрыс тамақтану иммундық жүйенің сенімді тірегі болып табылады. Ол ағзаның сыртқы ортаға бейімделуін жеңілдетіп, аурулардың алдын алуға мүмкіндік береді. Дұрыс ұйымдастырылған тамақтану арқылы адам өз денсаулығына ұзақ мерзімді инвестиция жасайды деуге болады.

Иммундық жүйені сақтау мен нығайтуда дұрыс тамақтанудың рөлі тек жеке адам деңгейінде ғана емес, қоғам денсаулығы тұрғысынан да аса маңызды. Қоғамдық денсаулық сақтау саласындағы көптеген зерттеулер халықтың тамақтану әдеттері мен жұқпалы және созылмалы аурулардың таралуы арасында тікелей байланыс бар екенін көрсетеді. Дәрумендер мен минералдарға бай, теңгерімді тамақтанатын қоғамда аурушандық деңгейі төмен, еңбекке қабілеттілік жоғары, өмір сүру ұзақтығы ұзаратыны байқалады. Сондықтан дұрыс тамақтану мәдениетін қалыптастыруды тек жеке жауапкершілік деп емес, мемлекеттік маңызы бар мәселе ретінде қарастыру қажет.

Иммундық жүйе үнемі сыртқы ортамен өзара әрекеттесіп отырады. Қоршаған ортадағы ауа сапасы, экологиялық жағдай, климаттық ерекшеліктер, күн сәулесінің жеткіліктілігі сияқты факторлар да иммунитетке әсер етеді. Алайда осы факторлардың жағымсыз ықпалын төмендетуде дұрыс тамақтану маңызды қорғаныс тетігі бола алады. Мысалы, экологиялық қолайсыз аймақтарда тұратын адамдар үшін антиоксиданттарға, дәрумендерге бай тағамдарды тұтыну ағзаның бейімделу мүмкіндігін арттырады.

Иммундық жүйенің әлсіреуі кезінде ағзада қабыну процестері жиілеп, түрлі аурулардың асқыну қаупі артады. Мұндай жағдайда дұрыс тамақтану емдік және алдын алу шарасының бір бөлігі ретінде қарастырылады. Диетотерапия көптеген ауруларды кешенді емдеудің ажырамас бөлігіне айналған. Мәселен, жұқпалы аурулар кезінде ақуызға, дәрумендерге бай тағамдар ағзаның тез қалпына келуіне ықпал етеді. Ал созылмалы аурулар кезінде қабынуға қарсы әсері бар тағамдарды тұтыну иммундық жүйенің шамадан тыс белсенділігін реттеуге көмектеседі.

Иммундық жүйеге әсер ететін тағамдық факторлардың тағы бірі – тағамның қауіпсіздігі мен сапасы. Химиялық қоспаларға, консерванттарға, бояғыштарға бай өнімдерді ұзақ уақыт тұтыну ағзада токсиндердің жиналуына әкеліп, иммундық жүйеге қосымша жүктеме түсіреді. Табиғи, өңделуі аз өнімдерді таңдау, тағамды

дайындау кезінде санитарлық-гигиеналық талаптарды сақтау иммунитетті қорғаудың маңызды шарттарының бірі болып табылады.

Қазіргі таңда функционалдық тағамдар мен биологиялық белсенді қоспаларға қызығушылық артып келеді. Мұндай өнімдер иммундық жүйені қолдауға бағытталғанымен, оларды негізгі тағамның орнын басушы ретінде емес, қосымша құрал ретінде қарастыру қажет. Табиғи тағамдардан алынатын дәрумендер мен минералдар ағзаға жақсы сіңеді және олардың әсері кешенді болады. Сондықтан иммунитетті нығайтудың ең сенімді жолы – әртүрлі, теңгерімді және табиғи тамақтану.

Дұрыс тамақтану әдетін қалыптастыру ерте жастан басталуы тиіс. Отбасындағы тағам мәдениеті, ата-ананың үлгісі баланың болашақ денсаулығына тікелей әсер етеді. Балаларды табиғи өнімдерді таңдауға, тамақты белгілі бір режиммен ішуге, зиянды тағамдардан бас тартуға үйрету олардың иммундық жүйесінің мықты болуына негіз қалайды. Мектептер мен білім беру ұйымдарында да дұрыс тамақтану туралы білім беру, салауатты өмір салтын насихаттау маңызды.

Иммундық жүйе мен дұрыс тамақтану арасындағы байланыс психологиялық жағдаймен де астасып жатыр. Көңіл күйдің тұрақтылығы, жағымды эмоциялар ас қорыту жүйесінің жұмысын жақсартып, қоректік заттардың сіңуіне оң әсер етеді. Ал керісінше, мазасыздық пен депрессия кезінде тәбет бұзылып, тағамдық теңгерім сақталмайды. Бұл өз кезегінде иммундық жүйенің әлсіреуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан дұрыс тамақтану тек физиологиялық емес, психоэмоционалдық тұрғыдан да маңызды.

Қорытынды. Дұрыс тамақтану мен иммундық жүйе арасындағы байланыс ажырамас әрі көпқырлы болып табылады. Ағзаның қорғаныс қабілеті күнделікті тұтынатын тағамның сапасы мен құрамына тікелей тәуелді. Акуыздар, майлар, көмірсулар, дәрумендер мен минералдардың жеткілікті әрі теңгерімді түсуі иммундық жүйенің тиімді жұмыс істеуінің негізгі шарты. Дұрыс тамақтану инфекциялық және созылмалы аурулардың алдын алуға, ағзаның сыртқы ортаға бейімделуін арттыруға, өмір сапасы мен ұзақтығын жақсартуға мүмкіндік береді. Сондықтан дұрыс тамақтану мәдениетін қалыптастыру әрбір адамның жеке жауапкершілігі ғана емес, қоғамның ортақ міндеті болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы. Дұрыс тамақтану негіздері жөніндегі ұсынымдар.
2. Покровский А.А. Адам тамақтануының физиологиясы. – Мәскеу, 2018.
3. Тутельян В.А. Тамақтану және иммунитет. – Мәскеу, 2019.
4. Қазақ ұлттық медицина университеті. Салауатты өмір салты және дұрыс тамақтану оқу құралы. – Алматы, 2020.
5. Gibson G.R., Roberfroid M.B. Dietary modulation of the human colonic microbiota: introducing the concept of prebiotics. Journal of Nutrition, 2017.

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫНЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІНЕ ӘСЕРІ

Абдуллаев Максат Аманович
Түркістан облысы, Ордабасы ауданы
"Sea bilim" жббм ЖШС
География пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл ғылыми мақалада география сабағында цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың оқушылардың танымдық белсенділігіне әсері жан-жақты қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі цифрландыру үдерісінің маңызы, цифрлық ресурстардың түрлері мен ерекшеліктері, олардың оқу үдерісіндегі орны ғылыми-педагогикалық тұрғыда талданады. География пәнінің мазмұнын меңгертуде цифрлық карталар, интерактивті платформалар, мультимедиялық материалдар мен онлайн ресурстарды тиімді пайдаланудың оқушылардың қызығушылығын арттыруға, танымдық іс-әрекетін жандандыруға ықпалы сипатталады. Мақалада танымдық белсенділік ұғымының теориялық негіздері ашылып, оны қалыптастырудағы цифрлық білім беру ресурстарының рөлі айқындалады. Зерттеу нәтижелері география сабағында цифрлық технологияларды жүйелі қолдану оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, өздігінен білім алу дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретінін көрсетеді.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына сәйкес түбегейлі өзгерістерді бастан өткеріп отыр. Ақпараттық қоғам жағдайында мектептегі білім беру мазмұнына қойылатын талаптар да жаңарып, оқыту үдерісінде цифрлық технологияларды қолдану басты бағыттардың біріне айналды. Әсіресе, география пәні сияқты кеңістіктік ойлауды, табиғи және әлеуметтік үдерістерді кешенді түсінуді талап ететін пәндерде цифрлық білім беру ресурстарының маңызы ерекше. География сабағында оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі, себебі оқушының білімді дайын күйінде қабылдауы емес, оны өз бетінше ізденіп, талдап, қорытынды жасау арқылы меңгеруі басты мақсат ретінде қарастырылады.

Танымдық белсенділік ұғымы педагогика ғылымында оқушының оқу үдерісіндегі ішкі мотивациясын, қызығушылығын, ойлау белсенділігін, дербестігін сипаттайтын маңызды көрсеткіш ретінде анықталады. Танымдық белсенділігі жоғары оқушы оқу материалын терең түсініп қана қоймай, алған білімін тәжірибеде қолдана алады, проблемалық жағдайларды шешуге ұмтылады және өз білімін үнемі жетілдіріп отырады. Осы тұрғыдан алғанда, география сабағында цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың тиімді құралы болып табылады.

Цифрлық білім беру ресурстары деп оқу үдерісінде қолданылатын электрондық оқулықтар, интерактивті карталар, геоақпараттық жүйелер, мультимедиялық презентациялар, виртуалды зертханалар, онлайн платформалар мен білім беру қосымшаларын айтуға болады. Бұл ресурстар оқушыға оқу материалын көрнекі, қолжетімді және қызықты түрде ұсынуға мүмкіндік береді. География пәнінің мазмұны табиғи құбылыстарды, географиялық нысандарды, кеңістіктік байланыстарды қамтитындықтан, оларды тек мәтін арқылы түсіндіру оқушылар үшін күрделі болуы мүмкін. Ал цифрлық ресурстар осы күрделі ақпаратты визуализациялау арқылы оқушылардың қабылдауын жеңілдетеді.

География сабағында цифрлық карталарды қолдану оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға ерекше ықпал етеді. Интерактивті карталар арқылы оқушылар географиялық нысандардың орналасуын, табиғи және әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің аумақ бойынша таралуын өз бетінше зерттей алады. Бұл үдеріс оқушының зерттеушілік дағдысын қалыптастырып, танымдық белсенділігін арттырады. Сонымен қатар, цифрлық карталармен жұмыс жасау барысында оқушылар ақпаратты талдау, салыстыру, қорытынды жасау сияқты жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын меңгереді.

Мультимедиялық ресурстарды география сабағында пайдалану да оқушылардың қызығушылығын арттыруда маңызды рөл атқарады. Бейнематериалдар, анимациялар, интерактивті тапсырмалар оқушылардың назарын сабаққа шоғырландырып, оқу үдерісін жандандырады. Мысалы, климаттың өзгеруі, жанартаулардың атқылауы, жер сілкіністері сияқты күрделі табиғи үдерістерді бейнематериалдар арқылы көрсету оқушылардың тақырыпты терең түсінуіне мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқушылардың оқу материалын саналы түрде меңгеруіне ықпал етіп, танымдық белсенділігін арттырады.

Цифрлық білім беру ресурстары оқушылардың өздігінен білім алуына да кең мүмкіндік береді. Онлайн платформалар мен білім беру қосымшалары арқылы оқушылар қосымша ақпарат алып, тапсырмаларды өз қарқынымен орындай алады. Бұл оқушылардың дербестігін арттырып, оқу үдерісіне деген жауапкершілігін күшейтеді. География сабағында мұндай ресурстарды қолдану оқушыларды пассивті тыңдаушыдан белсенді зерттеушіге айналдырады. Олар тек дайын ақпаратты қабылдамай, өздігінен сұрақ қойып, жауап іздеуге дағдыланады.

Сонымен қатар, цифрлық ресурстарды қолдану мұғалімнің де рөлін өзгертеді. Мұғалім ақпарат көзі ғана емес, оқу үдерісін ұйымдастырушы, бағыттаушы ретінде көрінеді. География сабағында мұғалім цифрлық ресурстарды тиімді тандап, оларды сабақ мақсатына сәйкес қолданған жағдайда оқушылардың танымдық белсенділігі айтарлықтай артады. Мұндай сабақтарда оқушылардың пікір айтуға, талқылауға, бірлесіп жұмыс жасауға деген ынтасы күшейеді.

Қорыта айтқанда, география сабағында цифрлық білім беру ресурстарын қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың маңызды факторы болып табылады. Олар оқу материалын көрнекі түрде меңгеруге, өздігінен ізденуге, зерттеушілік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл мәселені ғылыми тұрғыда зерттеу білім беру үдерісін жетілдіруге бағытталған маңызды қадам болып саналады.

География сабағында цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың тиімділігі ең алдымен оқушылардың оқу мотивациясының артуымен тығыз байланысты. Оқу мотивациясы танымдық белсенділіктің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады, себебі оқушының пәнге деген қызығушылығы артқан сайын оның білімді меңгеруге деген ұмтылысы да күшейеді. Цифрлық ресурстар оқу материалының мазмұнын жаңаша ұсыну арқылы оқушылардың қызығушылығын оятады. Дәстүрлі сабақтарда мәтінмен және статикалық карталармен шектелетін оқыту тәсілдері қазіргі оқушылар үшін жеткіліксіз болуы мүмкін, ал интерактивті құралдар олардың оқу үдерісіне белсенді қатысуына жағдай жасайды.

Цифрлық білім беру ресурстарының тағы бір маңызды артықшылығы – оқушылардың оқу әрекетінің белсенді формаларын дамытуға ықпал етуі. География сабағында интерактивті тапсырмалар, онлайн тесттер, виртуалды саяхаттар қолданылған жағдайда оқушы тек тыңдаушы емес, белсенді орындаушы ролінде болады. Мұндай сабақтарда оқушылар ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны өңдеп, қолдануға мәжбүр болады. Бұл танымдық белсенділіктің жоғары деңгейін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушылар өз білімін тексеріп, қателіктерін түзету арқылы рефлексия жасауға үйренеді.

Зерттеушілік қызметті ұйымдастыруда да цифрлық білім беру ресурстарының мүмкіндіктері кең. География пәнінде табиғи және әлеуметтік-экономикалық үдерістерді зерттеу барысында оқушыларға деректермен жұмыс істеу, диаграммалар мен карталарды талдау, салыстырмалы қорытындылар жасау қажет. Геоақпараттық жүйелер мен онлайн картографиялық сервистер бұл міндеттерді тиімді орындауға мүмкіндік береді. Оқушылар белгілі бір аймақтың климаттық көрсеткіштерін, халық санының өзгерісін немесе табиғи ресурстардың таралуын зерттей отырып, нақты деректерге сүйене алады. Мұндай жұмыс түрлері оқушылардың аналитикалық ойлау қабілетін дамытып, танымдық белсенділігін арттырады.

География сабағында цифрлық ресурстарды қолдану оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға да оң әсер етеді. Топтық жұмыстар, онлайн пікірталастар, бірлескен жобалар арқылы оқушылар өз ойларын дәлелдеуге, өзгелердің пікірін тыңдауға және талқылауға үйренеді. Бұл үдеріс оқушылардың әлеуметтік

белсенділігін арттырып, оқу әрекетіне деген қызығушылығын күшейтеді. Танымдық белсенділік тек жеке оқушының ішкі әрекеті ғана емес, сонымен қатар оның сыныптағы өзара әрекеттесуіне де байланысты екенін ескерсек, цифрлық ресурстардың бұл тұрғыдағы рөлі ерекше.

Сонымен қатар, цифрлық білім беру ресурстары оқушылардың оқу материалын жеке ерекшеліктеріне сәйкес меңгеруіне мүмкіндік береді. Дифференциалды оқыту қағидатын жүзеге асыруда цифрлық платформалардың мүмкіндігі зор. Оқушылар тапсырмаларды өз деңгейіне сәйкес орындап, қажет болған жағдайда қосымша материалдарға жүгінеді. Бұл олардың оқу үдерісінде өзіне деген сенімділігін арттырып, танымдық белсенділігін сақтауға көмектеседі. География сабағында күрделі тақырыптарды меңгеруде мұндай тәсілдер ерекше тиімді болып табылады.

Цифрлық білім беру ресурстарының тиімділігі оларды қолдану әдістемесіне де тікелей байланысты. Егер мұғалім цифрлық құралдарды тек көрнекілік ретінде ғана пайдаланса, олардың әсері шектеулі болуы мүмкін. Ал оларды сабақтың мақсатына сай, жүйелі түрде қолданған жағдайда оқушылардың танымдық белсенділігі айтарлықтай артады. Мұғалімнің цифрлық сауаттылығы, ресурстарды іріктей білуі және оларды педагогикалық тұрғыда дұрыс қолдануы оқу үдерісінің сапасын анықтайтын маңызды факторлардың бірі болып табылады.

География сабағында цифрлық білім беру ресурстарын қолдану арқылы оқушылардың өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыруға да мүмкіндік туады. Оқушылар қосымша ақпарат көздерін пайдаланып, тақырыпты тереңірек зерттеуге ұмтылады. Бұл олардың өмір бойы білім алу дағдысын қалыптастыруға негіз болады. Танымдық белсенділігі жоғары оқушы тек мектеп бағдарламасымен шектелмей, өз білімін үнемі толықтырып отырады. Осы тұрғыдан алғанда, цифрлық ресурстардың рөлі ерекше.

Қорыта келе, география сабағында цифрлық білім беру ресурстарын қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған тиімді педагогикалық құрал екені айқын көрінеді. Олар оқу үдерісін жандандырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын күшейтеді, зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Бұл мәселені одан әрі ғылыми тұрғыда зерттеу білім беру сапасын арттыруға бағытталған маңызды міндет болып қала береді.

Қазіргі білім беру кеңістігінде география сабағында цифрлық білім беру ресурстарын қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың маңызды педагогикалық шарты ретінде қарастырылады. Зерттеу барысында қарастырылған теориялық тұжырымдар мен практикалық байқаулар цифрлық технологиялардың география пәнінің мазмұнын меңгертуде үлкен әлеуетке ие екенін көрсетеді. География – кеңістіктік ойлауды, табиғи және әлеуметтік үдерістер арасындағы байланыстарды түсінуді талап ететін пән болғандықтан, цифрлық ресурстарды қолдану бұл пәннің мазмұнын оқушыларға қолжетімді әрі қызықты түрде ұсынуға мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру ресурстары оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда бірнеше бағытта әсер етеді. Біріншіден, олар оқу материалын көрнекі және интерактивті түрде ұсыну арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Екіншіден, цифрлық ресурстар оқушылардың өздігінен білім алуына, ақпаратты іздеуіне, талдауына және қолдануына жағдай жасайды. Үшіншіден, мұндай ресурстарды қолдану барысында оқушылардың зерттеушілік, шығармашылық және сыни ойлау дағдылары дамиды. Бұл дағдылар танымдық белсенділіктің негізгі компоненттері болып табылады.

География сабағында цифрлық карталар, мультимедиялық материалдар, онлайн платформалар мен геоақпараттық жүйелерді пайдалану оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуына ықпал етеді. Оқушылар тек дайын ақпаратты қабылдамай, оны өздігінен зерттеп, салыстырып, қорытынды жасауға үйренеді. Мұндай оқу әрекеті оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың пәнге деген оң көзқарасын қалыптастырады. Сонымен қатар, цифрлық білім беру ресурстары оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, дифференциалды оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, цифрлық білім беру ресурстарын жүйелі және мақсатты қолдану география сабағында оқушылардың танымдық белсенділігін едәуір арттырады. Алайда бұл үдерістің тиімділігі мұғалімнің кәсіби шеберлігіне, цифрлық сауаттылығына және педагогикалық әдістемені дұрыс тандай білуіне тікелей байланысты. Мұғалім цифрлық ресурстарды сабақтың мақсаты мен мазмұнына сәйкес қолданған жағдайда ғана олардың білім беру үдерісіне оң әсері байқалады.

Қорытындылай келе, география сабағында цифрлық білім беру ресурстарын қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың тиімді жолы болып табылады. Олар оқу үдерісін жаңғыртып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын күшейтеді, өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастырады және білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Осы бағыттағы ғылыми зерттеулерді жалғастыру білім беру жүйесін жетілдіруге және оқыту үдерісін қазіргі заман талаптарына сәйкестендіруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбілқасымова К.Қ. Оқытудың қазіргі педагогикалық технологиялары. – Алматы: Білім, 2019.
2. Баймұратова Б. Географияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2018.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2017.
4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2019.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 2018.
6. UNESCO. Information and Communication Technology in Education. – Paris, 2020.
7. Власова Е.А. Цифровые образовательные ресурсы в школе. – Москва: Просвещение, 2021.

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТАРИХЫНДАҒЫ ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР

Танабай Азамат Әбдірханұлы

Алматы облысы Қарасай ауданы

Жармұхамбет №2 орта мектеп коммуналдық мемлекеттік мекемесінің

Тарих пәні мұғалімі

Аннотация.

Қазақ халқының сан ғасырлық тарихы – елдің рухани болмысын, ұлттық санасын, мемлекеттілік дәстүрін қалыптастырған ұлы тұлғалардың тағдырымен тығыз байланысты. Әр дәуірде өмір сүрген хандар, билер, батырлар, ойшылдар мен ағартушылар халықтың еркіндігі мен тұтастығын сақтауда, мәдениеті мен өркениетін дамытуда айрықша рөл атқарды. Бұл мақалада қазақ халқының тарихындағы ұлы тұлғалардың ел тағдырына қосқан үлесі, олардың тарихи қызметі мен рухани мұрасы кеңінен қарастырылады. Ұлы тұлғалар арқылы қазақ халқының мемлекет құру тәжірибесі, ұлттық бірегейлігі, тәуелсіздікке деген ұмтылысы айқындалып, тарихи сабақтастық пен ұлттық құндылықтардың маңызы ашып көрсетіледі.

Қазақ халқының тарихы – ерлікке, елдікке, даналыққа толы шежіре. Бұл тарихта халықтың тағдыры сынға түскен алмағайып кезеңдерде елді соңынан ерте білген, ұлттың болашағы үшін жанын пидә еткен ұлы тұлғалар аз емес. Олар өз дәуірінің ғана емес, кейінгі ұрпақтың да рухани темірқазығына айналды. Қазақ халқы үшін ұлы тұлға ұғымы тек билік иесі немесе жауынгер ғана емес, сонымен бірге елдің бірлігін сақтаушы, әділдікті ту еткен, сөз бен істің қадірін білген кемеңгер бейне ретінде қалыптасты.

Ежелгі және ортағасырлық кезеңдерден бастап қазақ жерінде мемлекет құру дәстүрі үзілмей жалғасып отырды. Түркі қағанаттары дәуірінде-ақ ел басқарған қағандар мен қолбасшылардың тұлғасы халық жадында сақталып, кейінгі қазақ хандарының билік жүйесіне ықпал етті. Бұл кезеңде ел тағдыры әскери қуатпен ғана емес, даналықпен, көрегендікпен шешілетінін көрсеткен тарихи қайраткерлер қалыптасты. Олар жерді қорғау, халықты ұйыстыру, заң мен тәртіпті сақтау жолында қызмет етті.

Қазақ хандығының құрылуы – қазақ халқының тарихындағы аса маңызды кезеңдердің бірі. XV ғасырда Керей мен Жәнібек хандардың дербес хандық құруы қазақ халқының саяси тұрғыдан бірігуіне жол ашты. Бұл тұлғалар елдің тәуелсіздігін ту етіп, ру-тайпаларды бір ортақ мүддеге жұмылдырды. Қазақ хандығының алғашқы билеушілері халықтың еркіндігін сақтауды басты мақсат етіп қойды. Олар үшін жер – ата-бабадан қалған қасиетті мұра, ал ел бірлігі – мемлекеттің тірегі болды.

Қазақ хандығы нығайған кезеңде Қасым ханның тарихи рөлі ерекше болды. Ол хандықтың аумағын кеңейтіп қана қоймай, ішкі басқару жүйесін реттеп, заңдарды жүйеледі. «Қасым ханның қасқа жолы» аталған заңдар жинағы қазақ қоғамындағы құқықтық қатынастарды реттеп, әділдік қағидаларын бекітті. Бұл заңдар халықтың тұрмыс-тіршілігіне сай жасалып, ел арасында үлкен қолдауға ие болды. Қасым ханның тұсында қазақ хандығы халықаралық деңгейде танылып, көрші мемлекеттермен саяси байланыстар орнады.

Хақназар хан, Тәуекел хан, Есім хан секілді билеушілер де елдіктің туын жықпай, сыртқы қауіптерге қарсы тұрып, қазақ жерінің тұтастығын сақтауға күш салды. Әсіресе Есім хан енгізген «Есім ханның ескі жолы» заңдары қоғамдағы тәртіп пен бірлікті нығайтуға бағытталды. Бұл заңдар арқылы хан билігі мен халық арасындағы қарым-қатынас айқындалып, ел басқару ісі жүйелене түсті.

XVII ғасырдың соңы мен XVIII ғасырдың басы қазақ халқы үшін аса ауыр сынақ кезеңі болды. Жоңғар шапқыншылығы халықтың тағдырын қыл үстіне қойды. Осы кезеңде қазақ тарихында елді ұйыстырып, бірлікке шақырған ұлы тұлғалар алдыңғы қатарға шықты. Тәуке ханның билігі тұсында қазақ қоғамы саяси және құқықтық тұрғыдан жаңа деңгейге көтерілді. «Жеті жарғы» заңдар жинағы елдің ішкі бірлігін сақтауға, руаралық қақтығыстарды азайтуға бағытталды. Бұл заңдар қазақ халқының құқықтық ойының биік деңгейін көрсетті.

Тәуке хан тұсында ел басқару ісіне билердің рөлі айрықша артты. Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би сынды кемеңгерлер халықтың даналығын, әділдікке негізделген көзқарасын паш етті. Олар дау-жанжалды сөзбен шешіп, елдің ынтымағын сақтауға күш салды. Қазақ қоғамында би – тек сот қызметін атқарушы ғана емес, халықтың рухани көшбасшысы болды. Олардың әрбір айтқан нақыл сөзі ұрпақтан ұрпаққа мирас болып, ұлттық тәрбие құралына айналды.

Жоңғар шапқыншылығы кезінде қазақ халқының азаттығы үшін күрескен батырлардың да тарихи орны ерекше. Ел қорғау жолында ерлік көрсеткен Қабанбай, Бөгенбай, Наурызбай секілді батырлар халықтың рухын көтеріп, жауға қарсы күресте шешуші рөл атқарды. Бұл батырлар тек қылыштың күшімен емес, елді соңынан ерте білетін қасиетімен де ерекшеленді. Олардың бейнесі халық жадында еркіндік пен отаншылдықтың символы ретінде сақталды.

XVIII ғасырдың екінші жартысында Абылай хан қазақ тарихындағы аса көрнекті мемлекет қайраткері ретінде танылды. Ол қиын-қыстау кезеңде елдің тұтастығын сақтап, сыртқы саясатта көрегендік танытты. Абылай ханның басты мақсаты – қазақ жерін сақтап қалу, халықты аман алып қалу болды. Ол бір жағынан

жоңғарларға қарсы күрес жүргізсе, екінші жағынан ірі державалармен дипломатиялық қарым-қатынас орнатты. Абылай ханның саясаты қазақ халқының дербестігін мүмкіндігінше сақтауға бағытталды.

Абылай ханның тұсында қазақ қоғамында рухани бірлік күшейді. Ол батырларды, билерді, акын-жырауларды төңірегіне топтастырып, елдік мүддені алдыңғы орынға қойды. Бұқар жырау секілді ойшылдар ханға ақыл-кеңес беріп, елдің болашағы туралы терең толғамдар айтты. Жыраулар поэзиясы арқылы халықтың еркіндікке деген ұмтылысы, елге деген сүйіспеншілігі күшейе түсті.

Қазақ халқының тарихындағы ұлы тұлғалар тек саяси немесе әскери қайраткерлермен шектелмейді. Олар рухани салада да үлкен із қалдырды. Ақын-жыраулар, шешендер, ойшылдар халықтың дүниетанымын қалыптастырып, ұлттық сананың оянуына ықпал етті. Олардың шығармалары арқылы елдің өткені мен бүгіні, арман-мұраты көркем тілмен өрнектелді. Қазақтың ауыз әдебиеті – ұлы тұлғалардың ойы мен арманының айнасы.

XIX ғасырдың алғашқы жартысында қазақ қоғамы жаңа тарихи кезеңге аяқ басты. Бұл кезеңде отаршылдық саясат күшейіп, халықтың еркіндігіне қауіп төнді. Осындай жағдайда ел үшін күрескен жаңа буын тұлғалар қалыптасты. Олардың ішінде халықты білімге, бірлікке шақырған, ұлттық сананы оятуды мақсат еткен қайраткерлер ерекше орын алады. Бұл үрдіс қазақ халқының тарихында рухани жаңғырудың бастамасы болды.

XIX ғасырдың екінші жартысы қазақ халқының тарихында рухани және әлеуметтік өзгерістерге толы кезең болды. Бұл дәуірде ел тағдырына алаңдаған ұлы тұлғалар халықтың көзін ашуға, санасын оятуға бағытталған қызметімен ерекшеленді. Қазақ қоғамы дәстүрлі өмір салтынан жаңа өркениеттік бағыттарға бет бұра бастаған тұста, ел болашағы білім мен ғылымға байланысты екенін терең түсінген қайраткерлер алдыңғы қатарға шықты. Олар халықтың артта қалуының негізгі себебі надандық пен алауыздықта екенін айтып, елді бірлікке, оқу-білімге шақырды.

Осы кезеңде қазақтың рухани дүниесінде ерекше орын алған ойшылдардың бірі – Абай Құнанбайұлы. Ол өз шығармалары арқылы қазақ халқының мінез-құлқын, қоғамдық кемшіліктерін терең талдап, адамгершілік, әділет, еңбек, білім секілді құндылықтарды насихаттады. Абайдың қара сөздері мен өлеңдері халықты өз-өзіне сын көзбен қарауға, рухани кемелденуге үндеді. Оның ойлары қазақ халқының ұлттық санасының жаңаруына зор ықпал етті. Абай үшін ұлы тұлға болу – билікке ие болу емес, халыққа пайдалы болу, адамдық қасиетті биік қою еді.

Абаймен қатар өмір сүрген Шоқан Уәлиханов пен Ыбырай Алтынсарин де қазақ тарихындағы ұлы тұлғалардың қатарынан орын алады. Шоқан Уәлиханов ғылым мен зерттеу арқылы қазақ халқының тарихын, мәдениетін әлемге танытты. Оның еңбектері қазақтың этнографиясы мен тарихын ғылыми тұрғыдан зерделеуге жол ашты. Ал Ыбырай Алтынсарин ағартушылық қызметі арқылы қазақ даласында алғашқы мектептер ашып, балаларды оқыту ісін жолға қойды. Ол білім арқылы ғана халықтың болашағын өзгертуге болатынын дәлелдеді.

Бұл ағартушылардың барлығының мақсаты бір болды – қазақ халқын өркениетті елдердің қатарына қосу, ұлттық болмысты сақтай отырып, заман талабына сай даму. Олардың қызметі қазақ қоғамында жаңа көзқарастың қалыптасуына себеп болды. Халық арасында білімге деген қызығушылық артып, ұлттың рухани жаңғыруы басталды. Бұл үдеріс кейінгі ұрпақ үшін үлкен тарихи сабақ болды.

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында қазақ халқының тарихында саяси күрес жаңа сипат алды. Бұл кезеңде ұлттық мүддені қорғаған зиялы қауым өкілдері қалыптасты. Олар халықтың құқықтарын қорғауды, жер мәселесін шешуді, ұлттық автономия құруды мақсат етті. Қазақ зиялылары елдің тағдырына бейжай қарамай, саяси күреске араласты. Олардың қызметі ұлттық сананың оянуымен тығыз байланысты болды.

XX ғасырдың басындағы ұлт-азаттық қозғалыстар қазақ халқының еркіндікке деген ұмтылысын айқын көрсетті. Бұл кезеңде ел үшін күрескен тұлғалар халықтың мүддесін қорғау жолында бар күш-жігерін жұмсады. Олар ұлттың болашағы үшін білімді, ұйымшыл, біртұтас ел болу қажеттігін алға тартты. Бұл ойлар қазақ қоғамында терең қолдау тапты.

Кеңестік кезең қазақ халқының тарихында күрделі әрі қайшылыққа толы дәуір болды. Бір жағынан, білім беру, ғылым, мәдениет салалары дамыса, екінші жағынан, ұлттық құндылықтарға, дәстүрге қысым жасалды. Осындай жағдайда да қазақ халқының рухын сақтаған ұлы тұлғалар болды. Олар әдебиет, ғылым, өнер арқылы ұлттық болмысты жоғалтпауға күш салды. Ақын-жазушылар, ғалымдар мен өнер қайраткерлері халықтың рухани тірегіне айналды.

Кеңес дәуірінде қазақ әдебиеті мен өнері арқылы ұлттық тарих пен тағдыр көркем түрде бейнеленді. Бұл кезеңде өмір сүрген қаламгерлер халықтың өткені мен бүгініне терең үңіліп, ұлттың жан жарасын шығармаларында ашық көрсетті. Олар ұлттық рухты сақтаудың бірден-бір жолы – мәдениет пен өнер екенін түсінді. Сол арқылы қазақ халқының тарихи жадын өшірмеуге үлес қосты.

XX ғасырдың екінші жартысында қазақ ғылымы мен мәдениеті жаңа деңгейге көтерілді. Ғалымдар ұлттық тарихты зерттеп, тіл мен әдебиетті дамытуға күш салды. Бұл саладағы ұлы тұлғалар қазақ халқының өткенін ғылыми тұрғыдан зерделеп, болашақ ұрпаққа мол мұра қалдырды. Олардың еңбектері тәуелсіздік кезеңінде ұлттық тарихты қайта бағалауға негіз болды.

Тәуелсіздікке қол жеткізу қазақ халқының ғасырлар бойғы арманының орындалуы еді. Бұл тарихи жетістікке жетуде бұрынғы ұлы тұлғалардың күресі мен еңбегі шешуші рөл атқарды. Олардың ерлігі мен даналығы, ағартушылық қызметі мен рухани мұрасы тәуелсіз Қазақстанның іргетасына айналды. Тәуелсіздік жылдарында қазақ халқы өзінің тарихи тұлғаларын қайта танып, олардың еңбегін жаңа қырынан бағалай бастады.

Қазіргі Қазақстан үшін ұлы тұлғалардың мұрасы – ұлттық тәрбиенің, рухани дамудың негізгі тірегі. Олардың өмірі мен қызметі жас ұрпаққа отансүйгіштік, елге адал қызмет ету, әділдік пен адамгершілік қағидаларын үлгі етеді. Қазақ халқының тарихындағы ұлы тұлғалар – ұлттың рухани байлығы, тарихи жадының алтын қазығы.

Қазақ халқының тарихындағы ұлы тұлғалар – ұлттың тағдырлы жолындағы шешуші кезеңдерде елдің рухын сақтап қалған, болашағына бағдар берген дара бейнелер. Олар әр дәуірде әртүрлі жағдайда өмір сүрсе де, барлығын біріктіретін ортақ қасиет – халыққа деген адалдық пен елдің ертеңіне деген жауапкершілік болды. Қазақ тарихына көз жүгірткен сайын ұлы тұлғалардың ел өміріндегі орны тек өткеннің еншісі емес, бүгінгі мен болашақ үшін де маңызды екені айқындала түседі. Өйткені ұлы тұлғалар арқылы халық өзінің кім екенін, қайдан шыққанын, қайда бара жатқанын түсінеді.

Қазақ халқы үшін тарих ешқашан құр деректер жиынтығы болған емес. Ол – ата-баба жолы, ұрпаққа қалған аманат. Сол аманатты жеткізген, сақтаған, байытқан ұлы тұлғалар ел жадында мәңгілікке сақталады. Хандар мен батырлар елдің жерін қорғап, мемлекеттіліктің негізін қаласа, билер мен шешендер әділдік пен бірліктің символына айналды. Ақын-жыраулар халықтың рухын көтеріп, елдік идеяны ұрпақ санасына сіңірді. Ал ағартушылар мен зиялылар қазақ қоғамын жаңа даму жолына бастады.

Ұлы тұлғалардың тарихи рөлі олардың жеке басының даңқымен өлшенбейді. Олар халықтың мүддесін өз мүддесінен жоғары қойып, ел үшін қызмет етудің үлгісін көрсетті. Қазақ қоғамында ұлы тұлға деген ұғым байлықпен немесе билікпен емес, адамгершілікпен, парасатпен, әділдікпен өлшенді. Сондықтан да халық жадында сақталған тарихи бейнелердің барлығы дерлік елге қызмет етудің символына айналды.

Қазақ халқының тарихындағы ең ауыр кезеңдерде ұлы тұлғалардың рөлі ерекше айқын көрінді. Жоңғар шапқыншылығы, отаршылдық кезең, саяси қысым мен рухани дағдарыс уақытында халықтың үмітін өшірмей, алға жетелеген де осы тұлғалар болды. Олар күрес арқылы да, сөз арқылы да, білім мен өнер арқылы да елдің рухын сақтап қалуға тырысты. Бұл күрес кейде жеңіспен, кейде қасіретпен аяқталса да, оның тарихи маңызы орасан зор болды.

Тәуелсіздікке қол жеткізген кезеңде қазақ халқы өз тарихына жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік алды. Бұрын бұрмаланған немесе ұмыт қалған тарихи тұлғалар қайта танылып, олардың ел тарихындағы орны әділ бағалана бастады. Бұл үдеріс ұлттық сананың жаңғыруына, тарихи әділеттіліктің орнауына ықпал етті. Ұлы тұлғалардың өмір жолы мен қызметі бүгінгі ұрпақ үшін өнеге мектебіне айналды.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық болмысты сақтау – кез келген халық үшін өзекті мәселе. Осындай жағдайда қазақ халқының тарихындағы ұлы тұлғалардың мұрасы ерекше мәнге ие. Олар қалдырған рухани құндылықтар, елдік идеялар, адамгершілік қағидалар бүгінгі қоғам үшін де маңызды. Ұлы тұлғаларды тану арқылы жас ұрпақ өз халқының тарихын құрметтеуге, отанын сүюге, ел алдындағы жауапкершілікті сезінуге тәрбиеленеді.

Қазақ халқының тарихындағы ұлы тұлғалар – өткен мен бүгінді жалғап тұрған алтын көпір. Оларсыз ұлттық тарихтың толық бейнесін елестету мүмкін емес. Әрбір ұлы тұлғаның тағдыры – бір дәуірдің айнасы, халықтың рухани деңгейінің көрінісі. Сондықтан да оларды зерттеу, насихаттау, ұрпақ санасына сіңіру – бүгінгі күннің маңызды міндеттерінің бірі.

Қорытындылай келе, қазақ халқының тарихындағы ұлы тұлғалар елдің тәуелсіздігі мен тұтастығын сақтауда, рухани және мәдени дамуын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарды. Олардың өмірі мен қызметі халық үшін мәңгілік үлгі болып қала береді. Ұлы тұлғалар арқылы қазақ халқы өзінің тарихи жолын, ұлттық болмысын, болашаққа деген сенімін айқындайды. Сондықтан да оларды ұлықтау – өткенге тағзым ғана емес, болашаққа жасалған жауапты қадам.

Пайдаланылған әдебиеттер.

1. Қазақстан тарихы. Жалпы білім беретін мектептерге арналған оқулықтар жинағы.
2. Қазақ халқының тарихы мен мәдениеті туралы зерттеулер.
3. Ұлы дала тарихы: ғылыми мақалалар жинағы.
4. Қазақтың дәстүрлі қоғамы және тарихи тұлғалар туралы еңбектер.
5. Тарихи деректер мен архив материалдары негізіндегі зерттеулер.

PISA ТАПСЫРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Шарипова Дина Оралбаевна

Түркістан облысы Ордабасы ауданы

«Балтабай Нұрлыбеков атындағы жалпы білім беретін мектеп» КММ

Биология пәні мұғалімі

Аннотация.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеріп, оқушылардың тек пәндік білімін емес, сонымен қатар олардың функционалдық сауаттылығын, логикалық ойлауын, зерттеу және талдау дағдыларын дамыту негізгі басымдыққа айналып отыр. Осы тұрғыда халықаралық PISA зерттеуі білім сапасын бағалаудың тиімді құралы ғана емес, сонымен бірге оқыту үдерісін жаңартудың, оқушылардың ойлау

қабілеттерін дамытудың маңызды тетігі ретінде қарастырылады. Бұл мақалада PISA тапсырмаларының мазмұны мен құрылымына талдау жасалып, оларды оқу үдерісінде қолдану арқылы оқушылардың сыни ойлау, зерттеу жүргізу, мәселені шешу және ақпаратты өмірлік жағдаяттарда қолдану дағдыларын дамыту жолдары жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар, PISA тапсырмаларын сабақ барысында тиімді пайдаланудың педагогикалық шарттары мен әдістемелік мүмкіндіктері талданады.

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушыларды өзгермелі өмір жағдайларына бейімделе алатын, өз бетінше ойлайтын, зерттей білетін, шешім қабылдауға қабілетті тұлға ретінде қалыптастыру болып табылады. Бұл талап дәстүрлі білім беру парадигмасынан функционалдық сауаттылыққа негізделген жаңа көзқарасқа көшуді қажет етеді. Оқушылардың алған білімін күнделікті өмірде қолдана алу қабілеті олардың болашақтағы әлеуметтік, кәсіби және азаматтық тұрғыдан табысты болуына тікелей әсер етеді. Осыған байланысты халықаралық деңгейде оқушылардың білім нәтижелерін бағалауда PISA зерттеуінің рөлі ерекше.

PISA тапсырмалары оқушылардың нақты пәндік білімін ғана емес, сол білімді өмірлік жағдаяттарда қолдану қабілетін анықтауға бағытталған. Бұл тапсырмаларда оқушыдан ақпаратты жаттап алу емес, оны талдау, салыстыру, интерпретациялау, қорытынды жасау және дәлелдеу талап етіледі. Мұндай тапсырмалар оқушылардың ойлау әрекетін белсендіреді, олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытады және өз пікірін негіздеп айтуға үйретеді. Сондықтан PISA тапсырмаларын оқу үдерісіне енгізу – оқушылардың жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі.

Оқушылардың ойлау дағдылары дегеніміз – ақпаратты қабылдау, өңдеу, талдау, бағалау және оны жаңа жағдайларда қолдану қабілеттерінің жиынтығы. Ал зерттеу дағдылары оқушының мәселені анықтау, болжам жасау, деректерді жинақтау, оларды талдау және нәтижеге қол жеткізу әрекеттерімен сипатталады. PISA тапсырмалары осы дағдылардың барлығын кешенді түрде дамытуды көздейді. Мәселен, мәтіндік тапсырмаларда оқушы берілген ақпаратты түсініп қана қоймай, жасырын мағынаны анықтауы, автордың көзқарасын бағалауы немесе бірнеше дереккөзді салыстыра отырып қорытынды жасауы қажет.

PISA форматындағы тапсырмаларды сабақта қолдану мұғалімнен де жаңа көзқарасты талап етеді. Мұғалім енді тек білім беруші емес, оқушының ойлауына бағыт беруші, зерттеу әрекетіне жетелеуші тұлға ретінде көрінеді. Мұндай жағдайда оқыту үдерісі диалогке, талқылауға, пікір алмасуға негізделеді. Оқушылар өз ойларын еркін білдіріп, қателесуден қорықпай, өз шешімдерін дәлелдеуге үйренеді. Бұл өз кезегінде олардың танымдық белсенділігін арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

PISA тапсырмаларының тағы бір ерекшелігі – олардың өмірмен тығыз байланыстылығы. Тапсырмалар күнделікті өмірде кездесетін жағдаяттар негізінде құрастырылады, мысалы, ақпараттық мәтіндер, диаграммалар, кестелер, графиктер арқылы ұсынылады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың алған білімінің маңыздылығын түсінуіне ықпал етеді және білімді қолданудың практикалық құндылығын арттырады. Оқушы өз білімінің өмірде қажет екенін сезінгенде, оның оқу процесіне деген қызығушылығы да арта түседі.

Сонымен қатар, PISA тапсырмалары оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады. Тапсырмаларда берілген деректерді талдау, себеп-салдарлық байланыстарды анықтау, болжам жасау және нәтижені бағалау сияқты әрекеттер жиі кездеседі. Бұл оқушыларды ғылыми ойлауға, дәлелді пікір айтуға және логикалық тұжырым жасауға үйретеді. Зерттеушілік сипаттағы мұндай тапсырмалар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін де дамытуға мүмкіндік береді.

PISA тапсырмаларын тиімді қолдану үшін оларды сабақтың әр кезеңінде пайдалануға болады. Мысалы, жаңа тақырыпты меңгеру барысында проблемалық жағдаят ретінде ұсыну, бекіту кезеңінде талдау тапсырмасы ретінде қолдану немесе қорытындылау кезінде оқушылардың түсінігін бағалау құралы ретінде пайдалану тиімді. Бұл тапсырмалар жеке, жұптық немесе топтық жұмыс формасында ұйымдастырылып, оқушылардың бірлескен әрекетін дамытуға ықпал етеді.

Оқушылардың ойлау және зерттеу дағдыларын дамыту – ұзақ әрі жүйелі жұмысты талап ететін үдеріс. Бұл бағытта PISA тапсырмаларын мақсатты түрде қолдану оқыту сапасын арттырудың маңызды шарты болып табылады. Мұндай тапсырмалар арқылы оқушылар өз білімін тереңдетіп қана қоймай, оны талдап, бағалап, өмірде қолдануға үйренеді. Нәтижесінде, мектеп түлегі тек білімді ғана емес, сонымен қатар ойлай алатын, зерттей білетін, жауапты шешім қабылдайтын тұлға ретінде қалыптасады.

PISA тапсырмаларын оқу үдерісінде қолдану оқушылардың ойлау және зерттеу дағдыларын дамытуда жүйелі әдістемелік жұмысты талап етеді. Ең алдымен, мұғалім PISA тапсырмаларының құрылымын, мазмұндық ерекшеліктерін және олар арқылы қалыптасатын дағдыларды нақты түсінуі қажет. PISA форматындағы тапсырмалар көбінесе күрделі мәтіндерге, нақты өмірлік жағдаяттарға, деректер мен статистикалық материалдарға негізделіп құрастырылады. Бұл тапсырмалар оқушыдан дайын жауапты емес, ойлау әрекетін, талдауды және дәлелдеуді талап етеді. Сондықтан мұндай тапсырмаларды сабақта қолдану оқыту әдістерін жаңғыртуды қажет етеді.

Оқушылардың ойлау дағдыларын дамытуда PISA тапсырмаларының рөлі ерекше, себебі олар төмен деңгейлі репродуктивті ойлаудан жоғары деңгейлі аналитикалық және сыни ойлауға көшуге мүмкіндік береді. Оқушы тапсырманы орындау барысында ақпаратты іріктейді, негізгі ойды анықтайды, берілген деректер арасындағы байланысты табады және өз шешімін негіздейді. Бұл әрекеттер оқушының логикалық ойлауын, себеп-салдарлық байланыстарды анықтау қабілетін қалыптастырады. Сонымен қатар, оқушы өз ойын дәлелдеу арқылы аргументация дағдысын дамытады, бұл қазіргі білім беру талаптарының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Зерттеу дағдыларын дамыту тұрғысынан алғанда, PISA тапсырмалары оқушыларды шағын зерттеу әрекеттеріне тартады. Тапсырмаларда мәселе қойылады, белгілі бір деректер ұсынылады және сол деректер негізінде қорытынды жасау талап етіледі. Мұндай жұмыс түрі оқушыны дайын ақпаратты қабылдаушы емес, оны өңдеуші, талдаушы субъект ретінде қалыптастырады. Оқушы өз болжамын ұсынады, оны деректер арқылы дәлелдеуге тырысады және алынған нәтижені бағалайды. Бұл үдеріс зерттеушілік мәдениетті қалыптастыруға ықпал етеді.

PISA тапсырмаларын қолдануда мұғалімнің рөлі бағыттаушы және ұйымдастырушы сипатта болады. Мұғалім оқушыларға дайын шешімді ұсынбай, керісінше, сұрақтар қою арқылы олардың ойлауын ынталандырады. Ашық сұрақтар, проблемалық жағдаяттар, талқылауға негізделген тапсырмалар оқушылардың белсенділігін арттырады. Мұндай сабақтарда оқушылар бір-бірімен пікір алмасып, өз көзқарастарын қорғауға үйренеді. Бұл өзара әрекеттестік оқушылардың коммуникативтік дағдыларын да дамытуға мүмкіндік береді.

PISA тапсырмаларын сабақта тиімді қолданудың маңызды шарттарының бірі – оларды оқу мақсаттарымен дұрыс байланыстыру. Әр тапсырма белгілі бір оқу мақсатына қызмет етуі тиіс. Бұл жағдайда тапсырма оқушының тек білімін тексеру құралы емес, оқу үдерісінің ажырамас бөлігіне айналады. Мысалы, мәтінмен жұмыс істеуге арналған тапсырмалар оқушылардың оқу сауаттылығын, ақпаратты түсіну және интерпретациялау қабілеттерін дамытуға бағытталса, деректермен жұмыс істеу тапсырмалары математикалық және жаратылыстану сауаттылығын қалыптастырады.

PISA форматындағы тапсырмаларды қолдану оқушылардың дербестігін арттырады. Оқушы өз бетінше ойлануға, шешім қабылдауға және жауапкершілік алуға үйренеді. Бұл өз кезегінде оның оқу мотивациясын күшейтеді. Себебі оқушы өз еңбегінің нәтижесін көріп, өзінің ойлау қабілетінің дамып келе жатқанын сезінеді. Мұндай тәжірибе оқушының өзіне деген сенімін арттырып, оқу әрекетіне жағымды көзқарас қалыптастырады.

Сонымен қатар, PISA тапсырмалары оқушылардың өмірлік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Тапсырмаларда кездесетін жағдаяттар күнделікті өмірмен тығыз байланысты болғандықтан, оқушы алған білімінің практикалық маңызын түсінеді. Мысалы, қаржылық сауаттылыққа, экологиялық мәселелерге, ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға арналған тапсырмалар оқушыларды саналы шешім қабылдауға үйретеді. Бұл дағдылар олардың болашақ өмірінде аса қажет болады.

Оқушылардың ойлау және зерттеу дағдыларын дамытуда бағалау жүйесінің де маңызы зор. PISA тапсырмаларын қолдану формативті бағалауды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мұғалім оқушылардың тапсырманы орындау барысындағы ойлау үдерісін, дәлелдеу қабілетін және логикалық тұжырымдарын бағалай алады. Бұл бағалау оқушының даму аймағын анықтауға және оған дер кезінде қолдау көрсетуге жағдай жасайды. Бағалау нәтижелері оқыту үдерісін жетілдіруге бағытталады.

PISA тапсырмаларын жүйелі түрде қолдану мектепте оқу мәдениетін өзгертеді. Сабақтарда жаттанды білімнен гөрі ойлану, талдау, пікір айту басым болады. Оқушылар өз ойларын ашық білдіруге, түрлі көзқарастарды салыстыруға және өз шешімдерін дәлелдеуге дағдыланады. Мұндай ортада оқушылардың шығармашылық әлеуеті ашылып, олардың тұлғалық дамуы қамтамасыз етіледі.

Осылайша, PISA тапсырмалары арқылы оқушылардың ойлау және зерттеу дағдыларын дамыту – білім беру үдерісін жаңғыртудың маңызды бағыты болып табылады. Бұл тапсырмалар оқушыларды өмірге дайындап қана қоймай, олардың интеллектуалдық және тұлғалық дамуына да зор үлес қосады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен әдістемелік дайындығы бұл үдерістің табысты жүзеге асуына тікелей әсер етеді.

PISA тапсырмалары арқылы оқушылардың ойлау және зерттеу дағдыларын дамыту – қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық маңызды бағыты болып табылады. Себебі XXI ғасыр талаптары оқушыдан тек академиялық білімді меңгеруді емес, сол білімді өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана алу, ақпаратты талдап, бағалап, саналы шешім қабылдауды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда, PISA тапсырмалары білім мазмұнын өмірмен байланыстырып, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға бағытталған тиімді құрал ретінде қарастырылады.

PISA тапсырмалары оқушылардың ойлау әрекетін белсендіру арқылы олардың сыни және логикалық ойлау дағдыларын қалыптастырады. Тапсырмаларда берілген мәтіндер, деректер, кестелер мен графиктер оқушыдан терең түсінуді, талдауды және интерпретациялауды талап етеді. Мұндай жұмыс барысында оқушы ақпаратты жай ғана қабылдаушы емес, оны өңдеуші, бағалаушы және қолданушы деңгейіне көтеріледі. Бұл өз кезегінде оқушының интеллектуалдық дамуына және танымдық белсенділігінің артуына ықпал етеді.

Зерттеу дағдыларын дамыту тұрғысынан алғанда, PISA тапсырмалары оқушыларды мәселені анықтауға, болжам жасауға, деректермен жұмыс істеуге және қорытынды шығаруға үйретеді. Мұндай әрекеттер оқушылардың ғылыми ойлауын қалыптастырып, зерттеушілік мәдениетін дамытады. Оқушы өз ойын дәлелдеуге, деректерге сүйене отырып пікір айтуға дағдыланады. Бұл дағдылар болашақта кез келген салада табысты болу үшін аса маңызды болып табылады.

PISA тапсырмаларын оқу үдерісіне енгізу мұғалімнің кәсіби рөлін де өзгертеді. Мұғалім енді тек білім беруші емес, оқушының ойлауын ұйымдастырушы, бағыттаушы және қолдаушы тұлға ретінде әрекет етеді. Сабақ барысында диалог, талқылау, пікір алмасу кеңінен қолданылып, оқушылардың өзара әрекеттестігі күшейеді. Мұндай оқыту ортасы оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытып, өз ойларын еркін жеткізуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, PISA тапсырмалары арқылы оқыту оқушылардың оқу мотивациясын арттырады. Өйткені тапсырмалар нақты өмірлік жағдаяттарға негізделгендіктен, оқушы алған білімінің маңыздылығын түсінеді.

Бұл білімнің практикалық құндылығын сезіну оқушының оқу әрекетіне деген қызығушылығын күшейтеді және өзіндік жауапкершілігін арттырады. Оқушы өз еңбегінің нәтижесін көріп, өз мүмкіндіктерін бағалай бастайды.

PISA тапсырмаларын жүйелі және мақсатты түрде қолдану білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді. Бұл тапсырмалар оқыту мен бағалауды өзара тығыз байланыстырып, оқушының даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді. Формативті бағалау арқылы мұғалім оқушының ойлау үдерісін, дәлелдеу қабілетін және зерттеушілік дағдыларын анықтай алады. Нәтижесінде, оқыту үдерісі оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімделіп, тиімді ұйымдастырылады.

Қорытындылай келе, PISA тапсырмалары арқылы оқушылардың ойлау және зерттеу дағдыларын дамыту – заманауи білім берудің басты міндеттерінің бірі. Бұл тапсырмалар оқушыларды тек біліммен қаруландырып қана қоймай, оларды өмірге дайындайды, өз бетінше ойлай алатын, зерттей білетін, жауапты және белсенді азамат ретінде қалыптастырады. Сондықтан PISA тапсырмаларын оқу үдерісінде кеңінен қолдану – білім беру жүйесін жаңғыртудың және оқушылардың сапалы білім алуын қамтамасыз етудің тиімді жолы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing.
2. OECD. PISA 2022 Results. Paris: OECD Publishing.
3. Әбілқасымов А.Е. Қазіргі білім беру теориясы мен практикасы. Алматы: Қазақ университеті.
4. Смағұлова Г.Н. Функционалдық сауаттылық – білім сапасының көрсеткіші. Алматы.
5. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
6. Құдайбергенова К.Ж. Оқушылардың сыни ойлауын дамыту технологиялары. Астана.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ГЕОАҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ (GIS) ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ГЕОГРАФИЯ БІЛІМІН ЖАҢҒЫРТУ

Талтанов Дәурен Мүслімханұлы

Түркістан облысы Жетісай ауданы

Жетісай ауданының мамандандырылған "Дарын" мектеп-интернаты КММ

География пәні мұғалімі

Аннотация.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру дәуірінде білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерді бастан өткеруде. Әсіресе география пәні ғылыми деректерге, кеңістіктік талдауға және технологиялық құралдарға тікелей сүйенетін сала ретінде жаңашыл тәсілдерді талап етеді. Бұл мақалада жасанды интеллект пен геоақпараттық жүйелерді (GIS) география білімінде қолданудың теориялық негіздері, практикалық мүмкіндіктері және білім сапасын арттырудағы рөлі жан-жақты қарастырылады. Жасанды интеллекттің деректерді өңдеу, болжау, модельдеу қабілеттері мен GIS технологияларының кеңістіктік талдау әлеуеті географияны оқытуды жаңа деңгейге көтеретіні дәлелденеді. Мақалада цифрлық трансформация жағдайында география мұғалімінің рөлі, оқушының зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру, ғылыми деректерге негізделген білім беру ортасын құру мәселелері баяндалады. Зерттеу нәтижелері жасанды интеллект пен GIS технологияларын кіріктіру география білімін жаңғыртудың тиімді тетігі екенін көрсетеді.

Қазіргі әлемде білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-технологиялық дамуымен тығыз байланыста дамып келеді. ХХІ ғасырдың екінші ширегінде адамзат баласы цифрлық технологиялардың қарқынды дамуын, деректер көлемінің күрт артуын және жасанды интеллекттің түрлі салаларға енуін бастан өткеріп отыр. Бұл үдерістер білім беру мазмұнына, оқыту әдістеріне және педагогтің кәсіби қызметіне жаңа талаптар қойды. География пәні осы өзгерістерге ерекше сезімтал сала болып табылады, себебі ол табиғи және әлеуметтік құбылыстарды кеңістіктік тұрғыда зерттеуге, талдауға және болжауға негізделген. Сондықтан география білімін жаңғыртуда жасанды интеллект пен геоақпараттық жүйелерді қолдану ғылыми әрі практикалық тұрғыдан өзекті мәселе ретінде қарастырылады.

Географияны дәстүрлі оқыту көбіне статикалық карталармен, мәтіндік сипаттамалармен және мұғалім түсіндірмесіне негізделіп келді. Мұндай тәсіл оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілетін белгілі бір деңгейде дамытқанымен, қазіргі ақпараттық қоғамның сұранысын толық қанағаттандыра алмайды. Бүгінгі оқушы тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, деректерді талдай алатын, салыстыратын, модельдейтін және болашақтағы үрдістерді болжай алатын тұлға болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда жасанды интеллект пен GIS технологиялары география білімін жаңа сапалық деңгейге көтеретін құрал ретінде маңызға ие.

Жасанды интеллект – деректерді өңдеу, заңдылықтарды анықтау және шешім қабылдау үдерістерін автоматтандыратын технологиялар жиынтығы. География саласында жасанды интеллект климаттық өзгерістерді талдауда, табиғи апаттарды болжауда, демографиялық және экономикалық үрдістерді модельдеуде кеңінен қолданылып келеді. Бұл мүмкіндіктерді білім беру процесіне енгізу оқушылардың ғылыми ойлауын дамытуға, нақты деректермен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыруға жағдай жасайды. Мысалы, климаттық

деректерді машиналық оқыту алгоритмдері арқылы талдау оқушыларға жаһандық жылыну себеп-салдарын терең түсінуге мүмкіндік береді.

Геоақпараттық жүйелер география ғылымының негізгі құралдарының бірі болып саналады. GIS технологиялары кеңістіктік деректерді жинау, сақтау, өңдеу және визуализациялау мүмкіндігін береді. Мектеп географиясында GIS қолдану оқушылардың картаға деген көзқарасын түбегейлі өзгертеді. Дәстүрлі карта тек ақпарат көзі болса, цифрлық карта интерактивті зерттеу құралына айналады. Оқушылар белгілі бір аймақтың табиғи ресурстарын, халық тығыздығын, климаттық ерекшеліктерін бір мезетте қабат-қабат талдай алады. Бұл өз кезегінде география пәнінің пәнаралық сипатын күшейтіп, математика, информатика, экология және экономикамен байланысын арттырады.

Жасанды интеллект пен GIS технологияларын бірлестіре қолдану география білімінде синергетикалық әсер береді. GIS жүйелерінде жиналған үлкен көлемдегі деректерді жасанды интеллект алгоритмдері арқылы өңдеу күрделі кеңістіктік заңдылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, урбанизация үдерістерін зерттеу барысында қала аумағының кеңеюі, көлік желісінің дамуы және экологиялық жағдай арасындағы байланысты модельдеуге болады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың зерттеушілік қабілетін дамытып қана қоймай, оларды нақты өмірлік мәселелерді шешуге бағыттайды.

Цифрлық технологияларды енгізу география мұғалімінің кәсіби рөлін де өзгертеді. Мұғалім енді тек ақпарат жеткізуші емес, оқу процесін ұйымдастырушы, бағыттаушы және кеңесші қызметін атқарады. Жасанды интеллект пен GIS құралдарын тиімді пайдалану үшін мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі жоғары болуы тиіс. Бұл педагогтің үздіксіз кәсіби дамуын, жаңа технологияларды меңгеруін талап етеді. Сонымен қатар мұғалім оқушыларды деректердің шынайылығын бағалауға, цифрлық ақпаратты сын тұрғысынан қабылдауға үйретуі қажет.

География білімін жаңғыртуда жасанды интеллекттің тағы бір маңызды қыры – дербестендірілген оқыту мүмкіндігі. Жасанды интеллект негізіндегі білім беру платформалары оқушының білім деңгейін, оқу қарқынын және қызығушылығын ескере отырып, жеке оқу траекториясын құра алады. География сабағында бұл әр оқушыға өзінің қабілетіне сай тапсырмалар орындауға, күрделі кеңістіктік мәселелерді біртіндеп меңгеруге мүмкіндік береді. Мысалы, кейбір оқушылар картографиялық талдауға бейім болса, енді біреулері климаттық модельдеуге қызығушылық танытуы мүмкін. Жасанды интеллект осы айырмашылықтарды ескеріп, оқыту процесін оңтайландырады.

GIS технологиялары арқылы жүргізілетін практикалық жұмыстар оқушылардың оқу мотивациясын арттырады. Сандық карталармен, спутниктік суреттермен жұмыс істеу оқушыларға географияны «тірі ғылым» ретінде қабылдауға көмектеседі. Олар нақты деректерге сүйене отырып, өз өңірінің экологиялық жағдайын, табиғи ресурстарын немесе әлеуметтік-экономикалық дамуын зерттей алады. Мұндай жұмыстар оқушылардың туған жерге деген жауапкершілігін арттырып, экологиялық мәдениетін қалыптастырады.

Сонымен қатар жасанды интеллект пен GIS технологияларын қолдану география білімінің ғылыми негізін күшейтеді. Оқушылар ғылыми зерттеу әдістерімен ерте танысып, деректерді жинау, талдау және қорытынды жасау дағдыларын меңгереді. Бұл олардың болашақта жоғары оқу орындарында білім алуына және ғылыми-зерттеу қызметіне дайын болуына ықпал етеді. География пәні осылайша тек ақпараттық емес, зерттеушілік бағыттағы пәнге айналады.

Цифрлық технологияларды енгізу барысында белгілі бір қиындықтар мен тәуекелдер де бар. Техникалық құралдардың жетіспеушілігі, мұғалімдердің дайындық деңгейі және оқу бағдарламасының бейімделуі сияқты мәселелер өзекті болып қала береді. Дегенмен бұл қиындықтар жүйелі жоспарлау және мемлекеттік қолдау арқылы шешілуі мүмкін. Ең бастысы, жасанды интеллект пен GIS технологияларын мақсатты әрі педагогикалық тұрғыдан орынды пайдалану қажет.

География білімін жаңғырту – тек технологияны енгізу емес, оқыту философиясын өзгерту үдерісі. Жасанды интеллект пен геоақпараттық жүйелер білім алушыны пассивті тыңдаушыдан белсенді зерттеушіге айналдыруға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқушылардың кеңістіктік ойлауын, аналитикалық қабілетін және ғылыми дүниетанымын қалыптастырады. География пәні арқылы оқушылар әлемді тұтас жүйе ретінде түсініп, табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланысты терең сезіне бастайды.

Осылайша, жасанды интеллект пен GIS технологиялары география білімін жаңғыртудың негізгі қозғаушы күштерінің бірі болып табылады. Олар оқу процесін ғылыми деректерге негіздеп, оқушылардың білім сапасын арттыруға және XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі түрде жалғастыру география пәнінің болашағын айқындайды.

География білімін жаңғырту үдерісінде жасанды интеллект пен геоақпараттық жүйелерді қолдану оқыту мазмұнын ғана емес, білім беру ортасының құрылымын да түбегейлі өзгертеді. Цифрлық білім беру ортасы оқушыға тек ақпарат ұсынумен шектелмей, оны талдау, салыстыру және болжау әрекеттеріне жетелейді. Мұндай ортада география сабағы динамикалық сипат алып, нақты уақыттағы деректермен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Мысалы, ауа райының өзгерісін, табиғи апаттардың таралу аймақтарын немесе көші-қон үдерістерін онлайн деректер арқылы бақылау оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады және географияны күнделікті өмірмен тығыз байланыстырады.

Жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін аналитикалық құралдар география сабақтарында күрделі деректерді қарапайым әрі түсінікті түрде ұсынуға көмектеседі. Оқушылар үлкен көлемдегі статистикалық мәліметтермен жұмыс істегенде, жасанды интеллект олардың арасындағы байланыстарды автоматты түрде анықтап, визуализациялайды. Бұл әсіресе климаттық өзгерістер, жер ресурстарының пайдаланылуы және

демографиялық үрдістер сияқты күрделі тақырыптарды меңгеруде маңызды. Оқушы деректерді тек жаттап қоймай, олардың мағынасын түсініп, себеп-салдарлық байланыстарды анықтайды.

Геоақпараттық жүйелерді қолдану арқылы жүргізілетін оқу тапсырмалары оқушылардың практикалық дағдыларын дамытуға бағытталған. GIS платформаларында оқушылар карта құрастыру, деректерді қабаттастыру, кеңістіктік талдау жүргізу сияқты әрекеттерді орындайды. Бұл жұмыстар географияны қолданбалы ғылым ретінде қабылдауға мүмкіндік береді. Мысалы, белгілі бір аймақтағы жер бедерінің ауыл шаруашылығына әсерін немесе көлік инфрақұрылымының экономикалық дамуға ықпалын талдау оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырады.

Жасанды интеллект пен GIS технологияларының тағы бір артықшылығы – пәнаралық байланысты күшейтуі. География сабағында қолданылатын кеңістіктік модельдер математикадағы статистикалық әдістермен, информатикадағы алгоритмдермен және экологиядағы жүйелік тәсілдермен тығыз байланысты. Бұл оқушылардың білімін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Олар әртүрлі пәндерден алған білімін бір мәселені шешу үшін біріктіріп қолдануды үйренеді, бұл қазіргі заман талабына сай маңызды құзыреттілік болып табылады.

Цифрлық технологияларды қолдану оқушылардың шығармашылық қабілетін де дамытуға ықпал етеді. GIS негізінде жобалық жұмыстар орындау барысында оқушылар өз бетінше зерттеу тақырыптарын тандап, деректер жинап, қорытынды жасайды. Жасанды интеллект құралдары олардың жұмысын бағалап, кері байланыс беруге мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың өзіне деген сенімін арттырып, зерттеушілік мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар мұндай жұмыстар оқушыларды ғылыми жобаларға, олимпиадаларға және стартаптық идеяларға дайындайды.

Географияны оқытуда жасанды интеллекттің қолданылуы білімді бағалау жүйесін де жаңғыртады. Дәстүрлі бағалау көбіне тест тапсырмалары мен жазбаша жұмыстарға негізделсе, жасанды интеллект оқушының оқу барысындағы әрекеттерін, деректермен жұмыс істеу дағдыларын және аналитикалық ойлауын кешенді түрде бағалай алады. Бұл бағалаудың әділдігі мен объективтілігін арттырады. Сонымен қатар оқушы өз білім деңгейін нақты көріп, қай бағытта даму қажет екенін түсінеді.

GIS технологиялары арқылы алынған деректерді талдау оқушылардың экологиялық санасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар қоршаған ортаның жағдайын нақты деректер арқылы көріп, адам әрекетінің табиғатқа әсерін түсінеді. Мысалы, орман алқаптарының қысқаруы, су ресурстарының ластануы немесе ауа сапасының төмендеуі сияқты мәселелерді картада визуализациялау оқушыларға экологиялық проблемалардың ауқымын сезінуге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде экологиялық жауапкершілікті арттырып, тұрақты даму идеяларын қалыптастырады.

Жасанды интеллект пен GIS технологияларын қолдану ауыл және қала мектептері арасындағы білім алшақтығын азайтуға да ықпал етуі мүмкін. Онлайн платформалар мен бұлтты сервистер арқылы кез келген мектеп заманауи деректерге қол жеткізе алады. Бұл әсіресе шалғай аймақтардағы мектептер үшін маңызды. Мұғалімдер мен оқушылар әлемдік деңгейдегі деректер базасын пайдаланып, сапалы білім алу мүмкіндігіне ие болады. Осылайша география білімінде тең қолжетімділік қағидаты жүзеге асады.

Дегенмен цифрлық технологияларды енгізу барысында педагогикалық этика және деректер қауіпсіздігі мәселелеріне де назар аудару қажет. Оқушылардың жеке деректерін қорғау, жасанды интеллект шешімдерінің ашықтығы және алгоритмдердің әділдігі маңызды факторлар болып табылады. География сабағында қолданылатын деректердің сенімділігі мен ғылыми негізділігі мұғалім тарапынан қадағалануы тиіс. Бұл оқушыларды жауапты цифрлық азамат ретінде тәрбиелеуге ықпал етеді.

География білімін жаңғыртуда жасанды интеллект пен GIS технологияларын қолдану ұлттық білім беру стратегиясымен де үйлесуі қажет. Оқу бағдарламалары заманауи ғылыми жетістіктерді ескеріп, цифрлық құзыреттілікті дамытуға бағытталуы тиіс. Мұғалімдерді даярлау және қайта даярлау жүйесінде GIS және жасанды интеллект негіздері қамтылуы қажет. Бұл педагогтердің жаңа технологияларды тиімді пайдалануына және оқу процесін сапалы ұйымдастыруына мүмкіндік береді.

Оқушылардың кеңістіктік ойлауын дамыту – география пәнінің негізгі мақсаттарының бірі. Жасанды интеллект пен GIS құралдары бұл мақсатқа жетудің тиімді жолдарын ұсынады. Кеңістіктік модельдер, интерактивті карталар және визуализация құралдары оқушылардың абстрактілі ойлауын нақты деректермен байланыстырады. Нәтижесінде олар географиялық құбылыстарды терең түсініп, оларды өмірлік тәжірибеде қолдана алады.

География сабағында қолданылатын цифрлық технологиялар оқушылардың болашақ мамандық таңдаудағы бағдарын да кеңейтеді. GIS және жасанды интеллект салалары қазіргі еңбек нарығында сұранысқа ие бағыттардың бірі болып табылады. Мектеп қабырғасынан бастап осы технологиялармен танысу оқушыларды геоаналитик, эколог, урбанист немесе деректер талдаушысы сияқты заманауи мамандықтарға дайындайды. Бұл география пәнінің практикалық маңызын арттырып, оның қоғамдағы рөлін күшейтеді.

Осылайша жасанды интеллект пен геоақпараттық жүйелерді география білімінде қолдану оқыту мазмұнын, әдістерін және нәтижелерін түбегейлі өзгертеді. Бұл технологиялар географияны деректерге негізделген, зерттеушілік және қолданбалы пән ретінде қалыптастырады. Білім алушылардың ғылыми дүниетанымы мен цифрлық құзыреттілігін дамыту арқылы география пәні XXI ғасыр талаптарына толық жауап бере алады.

География білімін жаңғырту жолында жасанды интеллект пен геоақпараттық жүйелерді қолдану – уақыт талабы ғана емес, білім беру сапасын арттырудың стратегиялық бағыты болып табылады. Қазіргі таңда әлемдік ғылыми қауымдастық кеңістіктік деректерге негізделген зерттеулерге ерекше мән беріп отыр, ал бұл үрдіс

мектеп географиясында да көрініс табуы тиіс. Жасанды интеллект пен GIS технологиялары географияны тек теориялық пән ретінде емес, нақты деректерге сүйенетін, өмірмен тікелей байланысты ғылым ретінде танытуға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың функционалдық сауаттылығын, зерттеушілік және аналитикалық ойлау қабілетін дамытады.

Географияны оқытуда жасанды интеллекттің қолданылуы оқу процесін икемді әрі тиімді етеді. Оқушылардың білім деңгейін, оқу қарқынын және жеке ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырылған оқыту олардың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар жасанды интеллект негізіндегі талдау құралдары оқушыларға күрделі географиялық құбылыстарды терең түсінуге жағдай жасайды. Климаттың өзгеруі, табиғи апаттардың таралуы, халық санының динамикасы сияқты жаһандық мәселелерді нақты деректер арқылы талдау оқушылардың ғылыми көзқарасын қалыптастырады және жауапкершілік сезімін арттырады.

Геоақпараттық жүйелер география сабағында кеңістіктік ойлауды дамытудың ең тиімді құралдарының бірі болып саналады. Цифрлық карталар, спутниктік суреттер және қабатталған деректер оқушыларға географиялық нысандар мен құбылыстарды тұтас жүйе ретінде қабылдауға мүмкіндік береді. GIS технологиялары арқылы жүргізілетін практикалық жұмыстар оқушылардың теориялық білімін нақты әрекетпен ұштастырып, білімді өмірде қолдану дағдысын қалыптастырады. Бұл география пәнінің қолданбалы маңызын арттырып, оның қоғамдағы рөлін күшейтеді.

Жасанды интеллект пен GIS технологияларын біріктіріп қолдану білім беру процесіне жаңа сапа береді. Кеңістіктік деректерді автоматты түрде өңдеу, модельдеу және болжау мүмкіндіктері оқушыларды ғылыми зерттеу әдістерімен ерте таныстырады. Олар деректерді жинау, талдау және қорытынды жасау үдерістерін меңгере отырып, болашақта жоғары деңгейдегі ғылыми және кәсіби қызметке дайындалады. География пәні осылайша оқушылардың тек білім алуына емес, тұлғалық дамуына да ықпал ететін маңызды құралға айналады.

Сонымен қатар бұл технологиялар білім берудегі тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге де үлес қосады. Онлайн платформалар мен бұлтты сервистер арқылы шалғай аймақтардағы мектептер де заманауи деректер мен құралдарға қол жеткізе алады. Бұл білім сапасындағы айырмашылықты азайтып, әрбір оқушыға өз әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. География пәні осы тұрғыдан алғанда цифрлық теңдікті қалыптастырудың тиімді алаңына айналады.

Алайда жасанды интеллект пен GIS технологияларын енгізу жүйелі және ғылыми негізде жүзеге асырылуы тиіс. Мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру, оқу бағдарламаларын жаңарту және техникалық инфрақұрылымды дамыту – осы үдерістің табысты болуының негізгі шарттары. Сонымен қатар деректер қауіпсіздігі, ақпараттың шынайылығы және педагогикалық этика мәселелері де назардан тыс қалмауы қажет. Бұл оқушыларды жауапты цифрлық азамат ретінде тәрбиелеуге ықпал етеді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект пен геоақпараттық жүйелерді қолдану арқылы география білімін жаңғырту – білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтеретін маңызды бағыт. Бұл технологиялар оқыту мазмұнын ғылыми деректерге негіздеп, оқушылардың кеңістіктік ойлауын, аналитикалық қабілетін және зерттеушілік дағдыларын дамытады. География пәні арқылы оқушылар табиғат пен қоғам арасындағы өзара байланысты терең түсініп, жаһандық және өңірлік мәселелерге саналы көзқарас қалыптастырады. Осындай жаңашыл тәсілдер география білімінің болашағын айқындап, оны XXI ғасыр талаптарына толық сәйкестендіруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Географияны оқытудағы цифрлық технологиялар: теория және практика. – Алматы: Білім, 2023.
2. Жасанды интеллект негіздері және білім беру жүйесі. – Астана: Ұлттық академия баспасы, 2024.
3. Геоақпараттық жүйелер және кеңістіктік талдау. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.
4. Цифрлық білім беру ортасы және педагогикалық инновациялар. – Астана: Өрлеу, 2023.
5. Climate Change and Geospatial Technologies. – London: Academic Press, 2021.
6. Artificial Intelligence in Education: Perspectives and Challenges. – New York: Springer, 2022.
7. GIS Applications in Geography Education. – Berlin: Springer, 2020.
8. XXI ғасыр дағдылары және мектептегі география. – Алматы: Рауан, 2024.

МАЗМҰНЫ

Нугманова Гулфара Исатаевна 2026 ЖЫЛҒЫ БАСТАУЫШ БІЛІМ: ЖАҢА ТАЛАПТАР МЕН МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ РӨЛІ	4
Бүләш Жайна ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ	7
Асанова Инжу Сериковна ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУДЫ ЕНГІЗУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	10
Турлыбаева Орынша Узакбаевна ТАРИХ АРҚЫЛЫ ТҰЛҒА ТӘРБИЕЛЕУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚТЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ	13
Оқташ Айдана Сейдуәліқызы ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒДАРЛАНҒАН ОҚЫТУ – БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ БАСТЫ БАҒЫТЫ	15
Кусанова Зарипа Онгаровна STEAM-БІЛІМ БЕРУДІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ РӨЛІ	18
Қапбар Нұрлыайым Нұрмаханқызы 2026 ЖЫЛҒЫ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕР МЕН ЦИФРЛЫҚ ПЕДАГОГИКА	21
Жұмақұлова Ақбота Асланқызы БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ПӘНІНДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	24
Тасбулатова Асель Кенжебаевна МАТЕМАТИКА ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	27
Оразалиева Айнур Айтбаевна ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН МЕКТЕП ТӘРБИЕСІНДЕ ТАРИХ ПӘНІНІҢ РӨЛІ	30
Алиякпарова Гульнара Амангельдиновна ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА (ИИ) НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ: НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ	33
Баймуратова Маржан Болатбековна ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАР АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ	34
Болат Аяужан Мейржанқызы THE ENGLISH LANGUAGE TEACHER AS A GUIDE TO GLOBAL AND CULTURAL AWARENESS	37
Нукенева Бахты Заманбековна ЭЛЕКТР ЖӘНЕ МАГНЕТИЗМ БӨЛІМДЕРІ БОЙЫНША ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТХАНАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ДАМУ	41
Садір Сауле Бектұрсынқызы ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНІҢ ОРНЫ	44
Фоменко Анна Анатольевна РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ПРОБЛЕМНЫЕ ЗАДАНИЯ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ	47
Розиметов Фаррух Равшанбекович ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ	49
Тунгишбаева Айжан Нурғалиевна THE IMPORTANCE OF ENGLISH TEACHERS IN SHAPING GLOBAL COMPETENCE	52
Кирбасова Асыл Сырғабаяевна STUDENT-CENTERED METHODS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING	55
Карабалаева Айдана Сарыкбайқызы EFFECTIVE TEACHING STRATEGIES IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION	59
Адиярова Жанар Абсеметовна ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ – ҰЛТТЫҚ САНА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ	62
Серикбаева Таттигуль Карсыбаевна THE ROLE OF AN ENGLISH TEACHER IN MODERN EDUCATION	65
Құрбанбаева Гүлназ Ордабекқызы ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	69
Байзақова Назерке Миктибековна КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНДЕ ЖОБАЛЫҚ ЖҰМЫСТЫ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ	72
Сиверина Марина Владимировна КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ	75
Көкенов Жасұлан Әбділдәбекұлы ҚАЗАҚ КҮРЕСІ - ҰЛТТЫҚ БОЛМЫС НЕГІЗІ	78
Ахмедова Мамура Саитдиновна АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУДАҒЫ РУХАНИ-	80

АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ	
Камалова Әсем Тоғызбайқызы ENGLISH LANGUAGE LEARNING AS A TOOL FOR GLOBAL AND CULTURAL AWARENESS	82
Ибраева Айгуль Мамадияровна ӨТКЕН МЕН БҮГІН: ТАРИХ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ЖАС ҰРПАҚТЫ ТӘРБИЕЛЕУ	86
Рысбекова Дана МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ЗАДАЧ НА ДВИЖЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ 4 КЛАССА	88
Бейсенбай Айгерім Бақытқызы ПЕДАГОГ-ҰЙЫМДАСТЫРУШЫНЫҢ МЕКТЕП ӨМІРІНДЕГІ РӨЛІ МЕН ЖАУАПКЕРШІЛІГІ	92
Сартаева Салтанат Сансызбаевна ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ И ЦИФРОВОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ	95
Шокаева Балжан Хакимовна РЕГИОНАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ КАК МЕТОДИЧЕСКИЙ РЕСУРС РАБОТЫ С ТЕКСТОМ	97
Айдарбеков Даулет Танирбергенович ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫН ЦИФРЛЫҚ ПЛАТФОРМАЛАР АРҚЫЛЫ ТИІМДІ ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ ҰЙЫМДАСТЫРУ	99
Карибаева Гүлнұр Касымовна ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ КАК ОСНОВА УСПЕШНОГО ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	102
Сапарова Кенже Серикбаевна ОСАЛ ТОПТАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАЛУЫ: ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ ПЕН ЫСТЫҚ ТАМАҚ ЖҮЙЕСІ	104
Рахметов Ескендір Серикович ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ	107
Бисембаева Амангуль Ходжабердіқызы БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТҰЛҒАЛЫҚ-БАҒДАРЛЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕНІҢ МАҢЫЗЫ	110
Джумабаева Алтынай Кадирбаевна ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУЫҒА БАҒЫТТАЛҒАН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР	112
Абдибаева Салтанат Ергалиевна БАЛАБАҚШАДАҒЫ ТӘРБИЕНІҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ТӘРБИЕ БЕРУ ЖОЛДАРЫ	115
Нартова Акмарал Пармбековна БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ	118
Абделиева Айгуль Кулдибаевна БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ	118
Малхасян Татьяна Васильевна РАБОТА С ТЕКСТОМ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	120
Головин Артем Вадимович ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ «СЕВЕРО -КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТНОЙ ШКОЛЫ-ИНТЕРНАТ-КОЛЛЕДЖА ОЛИМПИЙСКОГО РЕЗЕРВА».	123
Абдикадиров Ерлан Рустемович ВОЛЕЙБОЛ ДОПТАРЫМЕН ОЙЫНДАР	125
Калекеева Жанна Мухтаровна «ҰШҚАН ҰЯ» - ҰЛТ РУХЫНЫҢ БАСТАУ БҰЛАҒЫ	128
Жылыспаева Бекзат Серикхановна НАУРЫЗ – ЖАҒАРУ МЕН ЖАҚСЫЛЫҚ МЕРЕКЕСІ	129
Умурзакова Назира Мадиева Дилара «ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚСЫЗ МЕКТЕП – ҚАУІПСІЗ ҚОҒАМНЫҢ БАСТАУЫ»	132
Петрикова Светлана Петровна МЕТОДИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ОСВОЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЬНЫХ И ЛОГАРИФМИЧЕСКИХ ЗАВИСИМОСТЕЙ	136
Куандыков Ардак Садыкбекович ДЕНЕШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚАУІПСІЗДІК ТАЛАПТАРЫН САҚТАУ	139
Аишурова Азизахон Йүлдашалиқызы УЧИТЕЛЬ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА	142
Нагайбекова Жанаргуль Турлыбековна МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	145
Құдайқұл Нұрсұлтан Нұрғалиұлы ҰЛТТЫҚ ӨНЕР- ҰЛЫ МҰРА	148
Насилова Ырыскул Конусбаевна МУЗЫКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ	149

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	
<i>Бүркітова Айгерім Дәуренқызы РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ</i>	152
<i>Сламкулова Гульжамал Кадирбаевна РОЛЬ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ</i>	155
<i>Ахментаева Жазира Онгаровна ОҚУШЫЛАРДЫ ЕҢБЕККЕ БАУЛУДА БАСТАУЫШ МҰҒАЛІМНІҢ МІНДЕТІ</i>	158
<i>Сайдалиева Дилноза Улугбековна КӨРКЕМ ЕҢБЕК – ӨМІРЛІК ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМУДАТЫН ПӘН</i>	161
<i>Кабамбаева Динара Токтарбековна ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРМЕН ЖЕКЕ ЖҰМЫС ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГ-АССИСТЕНТТІҢ РӨЛІ</i>	164
<i>Каримова Алия Асылбековна ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ</i>	167
<i>Андамасова Айгерім Нурғалиевна ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНДАҒЫ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ РӨЛІ</i>	171
<i>Жамбаева Айгул Шерімбай қызы КАРТАМЕН ЖҰМЫС – ТАРИХИ ОЙЛАУДЫ ДАМУДАТЫН ТИІМДІ ҚҰРАЛЫ</i>	174
<i>Балағұлова Ләззат Сағындыққызы МЕКТЕПТЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ОҚУШЫ ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ</i>	176
<i>Көбеншеева Перизат Қалдыбекқызы ЖЕТІМ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ РӨЛІ</i>	179
<i>Егембердиев Алмас Меирбекович STEM БІЛІМ БЕРУ АЯСЫНДА МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ</i>	182
<i>Молдабекова Дина Асылбековна КОЛЛЕДЖДЕРДЕ ИНКЛЮЗИЯДА ОҚИТЫН ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ЖАСТАРДЫ ОҚУМЕН ҚАМТУ. МАМАҢДЫҚ ТАҢДАУДА ЕҢ БАСТЫ ҚАҒИДА " БАЛАНЫҢ МҮМКІНДІГІ, ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ, ЕҢБЕК НАРЫҒЫ"</i>	185
<i>Шайхитденова Анар Буркүтбаевна МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ УПОТРЕБЛЕНИЯ ВРЕМЕН ГРУППЫ CONTINUOUS У УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ И СТАРШЕЙ ШКОЛЫ</i>	188
<i>Хайдаров Барлыбай Ұзақбайұлы ҚАЗІРГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДИАГНОСТИКАНЫҢ ПМПК ҚЫЗМЕТІНДЕ ГІ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ШЕКТЕУЛІ.</i>	190
<i>Шевченко Елена Станиславовна BUILDING STRONG READING AND INTERPRETATION SKILLS FOR ENGLISH OLYMPIAD SUCCESS (GRADES 5–11)</i>	194
<i>Ақилбекова Газиза Арифбековна ENGLISH AS A KEY TO EDUCATION AND CAREER OPPORTUNITIES</i>	197
<i>Абилятаева Жанар Сабыровна ТРИГОНОМЕТРИЯЛЫҚ ФОРМУЛАЛАР</i>	201
<i>Уалиев Дархан Даулеткелдіевич СПОРТ – САУЛЫҚ КЕПІЛІ</i>	203
<i>Құлымбасова Елигай Жумабаевна ФОРМИРОВАНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИИ В 1 КЛАССЕ</i>	206
<i>Шпекова Енилик Молдакеровна ДҰРЫС ТАМАҚТАНУ МЕН ИММУНДЫҚ ЖҮЙЕ АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС</i>	209
<i>Абдуллаев Максат Аманович ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫНЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІНЕ ӘСЕРІ</i>	212
<i>Танабай Азамат Әбдірханұлы ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТАРИХЫНДАҒЫ ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАР</i>	215
<i>Шарипова Дина Оралбаевна PISA ТАПСЫРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ</i>	217
<i>Талтанов Дәурен Мүслімханұлы ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ГЕОАҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ (GIS) ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ГЕОГРАФИЯ БІЛІМІН ЖАҢҒЫRTU</i>	220